XII

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ БОТАНІКИ

ФЛОРА УРСР

Том XII

Редактор тома
доктор біологічних наук О. Д. ВІСЮЛІНА

Опрацювали:

Д. М. Доброчаєва, З. Ф. Катіна,
М. В. Клоков, М. І. Котов

КИЇВ
НАУКОВА ДУМКА
1965

581.5
Ф73

Друкується за постановою вченої ради Інституту ботаніки Академії наук Української РСР

Редакційна колегія:

академік АН УРСР *Д. К. Зеров* (відповідальний редактор), доктор біологічних наук проф. *М. І. Котов*, доктор біологічних наук проф. *М. В. Клоков*, доктор біологічних наук *О. Д. Вісюліна*, кандидат біологічних наук *А. І. Барбарич* (секретар).

ПЕРЕДМОВА

В XII томі «Флори УРСР» вміщено закінчення опису родини складноцвітих (Compositae) від роду крупина (*Crupina* L.) до роду нечуйвітер (*Hieracium* L.).

Всього в цьому томі описано 40 родів і 354 види, в тому числі 15 нових для науки.

Том ілюстровано 152 рисунками, виготовленими художниками С. С. Янчуком, О. В. Стекленєвим та М. А. Волинцем.

В роботі по підготовці цього тома до друку подали допомогу С. С. Смолко, А. М. Краснова і С. К. Саричева.

Редакція тома.

Триба **11. Cynareae** Less. (закінчення) [1].

Наведені далі роди цієї триби, звичайно, виділяють в окрему підтрибу.

Підтриба Centaureinae O. Hoffm [2].

Кошики гетерогамні, з одним рядом неплідних крайових квіток, нерідко з лійковидно розширеними віночками, які здебільшого довші від віночків двостатевих серединних квіток, або кошики гомогамні. Сім'янки з боковою, косою, дуже рідко центральною, площинкою прикріплення (рубчиком) при основі і зубчастим окрайком (коронкою) на верхівці, голі, рідше волосисті, звичайно з чубком; чубок простий, складається з двох або багатьох рядків щетинок чи щетинковидних плівок або чубок подвійний, складений кількома зовнішніми рядами, збільшених ззовні до середини щетинок і одного внутрішнього ряду коротких плівок, плівчастих щетинок або щетинковидних волосків.

За «Флорою СРСР» (том XXVIII, 1963), в межах Радянського Союзу підтриба представлена 27 родами, причому деякі з родів авторами флори розуміються надто широко. Так, наприклад, до роду *Centaurea* L. s. l. тут віднесено такі давно визнані окремі роди, як *Psephellus* Cass., *Odontolophus* Cass., *Microlophus* Cass. тощо, хоч було б доцільніше не лише ці, а й деякі інші підроди збірного роду *Centaurea* L. s. l. розглядати як самостійні роди.

На нашу думку, слід зберегти за родами *Psephellus* Cass. та *Odontolophus* Cass. їх родову самостійність, що ми й робимо в цьому виданні.

Всього на території УРСР поширено 12 родів підтриби Centaureinae O. Hoffm.

Рід **921. Крупина — Crupina** Cass. [3]

Cass. in Dict. Sc. nat., XII (1818) 67.

Кошики гетерогамні, дрібні або середнього розміру, циліндричні, малоквіткові, на ніжках, складають верхівкове щитковидне або волотевидно-щитковидне суцвіття. Обгортки вузькі, циліндричні, 3—8 *мм*

[1] Початок триби Cynareae див. в т. XI «Флори УРСР».
[2,3] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

завш., черепичасті; їх листочки нещільно прилеглі, трав'янисті, на верхівці фіолетуваті, без придатків, на спинці з добре помітними поздовжніми жилками і численними крапчастими сидячими залозками, з країв перетинчасті і майже прозорі; зовнішні листочки короткі, ланцетно-яйцевидні, коротко загострені, внутрішні — лінійно-ланцетні, довго загострені. Спільне квітколоже вкрите довгими щетинками, що легко відламуються. Всі квітки у кошику пурпурні, трубчасті, трохи довші за обгортку, крайові — неплідні, без стамінодіїв і рудимента стовпчика, з розсіяно-волосистою трубочкою і глибоко 5-роздільним відгином віночка, не збільшені, серединні — двостатеві, з густоволосистою трубочкою. Нитки тичинок сплюснуті, вкриті сосочками, пиляки б.-м. загострені, при основі з короткими додатками. Стовпчик маточки вгорі коротковолосистий, з кільцем волосків на верхівці, короткодволопатевий, помітно довший від тичинкової трубочки. Сім'янок по 1—5 (6) у кошику, всі вони однакові, до 5—6 *мм* завд., вгорі зрізані, з тупою або невиразнозубчастою коронкою, гладенькі, шовковисті, при основі з центральним округлим або боковим лінійним рубчиком; чубок чорно-бурий, у 1,5—2 рази довший від сім'янки, неопадний, подвійний, складається з кількох зовнішніх рядків пилчасто-шорсткуватих щетинок, збільшених ззовні до середини та з одного внутрішнього ряду коротких цілокраїх плівок у кількості 5—10. — Однорічні або дворічні рослини з прямостоячими стеблами та сидячими перистороздільними листками.

Рід складається з 3—4 видів, два з яких поширені і на території СРСР; з них в УРСР зустрічається 1 вид.

3320 (1). C. vulgaris Cass. — **Крупина звичайна.** Стебла 20—80 (120) *см* завв., прямостоячі, тонкі, дрібноборозенчасті, від середини або лише вгорі розгалужені, при основі розсіяно вкриті короткими, білуватими, зірчасто перисторозгалуженими волосками, у верхній частині — голі. Листки сидячі, прикореневі — у кількості 2—4, звичайно цілісні, цілокраї або нерівнодрібнозубчасті, тупі, від обернено-яйцевидних до довгасто-оберненоланцетних, 7—30 *мм* завд., 5—12 *мм* завш., рано засихають; стеблові листки в обрисі довгасті, перисторозсічені; їх частки вузьколінійні, 1 *мм* завш., цілокраї або, частіше, дрібнозубчасті, по всьому краю і на верхівках з твердими тупуватими шипиками, на кінцях яких розміщені зірчасті волоски. Кошики 3—5-квіткові, поодинокі на верхівках стебел та гілок, складають щитковидне або волотевидно-щитковидне суцвіття, або кошики скупчені по кілька на коротких верхівкових гілках; кількість кошиків на рослині від 2—6, якщо стебло мало розгалужене, до 30—50, коли воно дуже галузисте. Обгортки циліндричні, до основи здебільшого звужені, під час цвітіння 12—20 *мм* завд., 3—8 *мм* завш., їх листочки блідо-зелені, зовні з 3—5 виразними темно-зеленими поздовжніми жилками і численними сидячими білуватими залозками, без придатків, на верхівці плівчасті; зовнішні листочки короткі, від яйцевидних до яйцевидно-ланцетних, коротко загострені, внутрішні — лінійно-ланцетні, довго загострені, вгорі здебільшого пурпуруваті. Квітки 12—15 *мм* завд. Сім'янки короткоциліндричні, товстуваті, 3,5—6 *мм* завд., 2—3 *мм* завш., з центральним округлим рубчиком, при основі темно-бурі, вгорі під чубком світліші, притиснуто-шовковисто-волосисті; чубок 5—8 (9) *мм* завд., темно (чорно)-бурий. ☉. Цв. VI—VII.

Cass. in Dict. Sc. nat., XII (1818) 68. DC., Prodrom., VI (1837) 565 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 1684 p. p. Boiss., Fl. orient., III (1875) 699. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 114. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 571. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 412.

— *Centaurea crupina* L., Sp. pl., ed. I (1753) 909. — *Serratula crupina* Vill., Hist. pl. Dauph., III (1789) 38.

Рисунки: Hegi, Ill. Fl. Europ., VI, 2, 930, Fig. 629. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 544, fig. 3888.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-hung., № 3063! Fl. Gall. et Germ. exsicc., № 685! Fl. exsicc. Reipubl. Bohem.-Slov., № 881!

По кам'янистих схилах, на скелях та осипах, по чагарниках та щебенистих берегах річок. — Лісостеп (східна частина), Степ (південь) та Кримські гірські райони.

П.Л.-С. Вінницька обл.: Бершадський рн, Ольгопіль (Шмальгаузен!), Михайлівка (Шмальгаузен!). — Одеська обл.: Балтський рн, Балта (Монтрезор!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Антрацитівський рн, Новопавлівка (Дубовик!), радгосп Провальський (Дубовик!). — Донецька обл.: Чистяківська м/р, Грабове (Дубовик!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Шмальгаузен!). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Маріуполь (Клоков!, Вержбицький!, Шмальгаузен!, Седова!, Клеопов!, Котов!); Амвросіївський рн, Білий Яр між Амвросіївкою і Білоярівкою (Дубовик!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Шестериков!, Срединський!), окол. Одеси, лиман Хаджи-Бей (Черняєв!); Ізмаїльський рн, Кілія (Шмальгаузен!). — Миколаївська обл.: окол. Миколаєва — Кам'яна Балка (Пачоський!). — Херсонська обл.: окол. Херсона (Рябков!); Білозерський рн, Микольське (Котов!); Великоолександрівський рн, Золота Балка (Пачоський!), Гаврилівка (Пачоський!), Дудчине (Пачоський!), Гирла (Пачоський!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія (Таліев!); Алуштинський рн, Планерське (Котов!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: окол. Сімферополя (Зоз!); Бахчисарайський рн, Брусилове (Козлов!), Загорське (Козлов!); Старий Крим, г. Агармиш (Котов і Омельчук!); Білогірський рн, окол. Білогірська (Котов і Омельчук!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: окол. Севастополя (Шмальгаузен!); Бахчисарайський рн, Плодове (М. Попов!, Барбарич!, !!); Алуштинський рн, Алушта (М. Попов і Барбарич!, !!), Карадагська біостанція (Котов!); Сімферопольська м/р, Партизанське (!!, Барбарич!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Нетубський!), Оползневе (Савенков!), Нікітський ботсад (Графф!, Котов!, Пачоський!, Станков!, Савенков!, М. Попов!, Барбарич!, !!), Вертушка (Станков!), Монтодор (Станков!), Гурзуф—Нікіта (Савенков!), Гончарне (!!, Барбарич!), Магарач (Липський!), Гурзуф (Пачоський!, Вовчанецький!, Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн. (південь), Крим, Ниж.-Дон; Кавказ: майже всі райони; Середня Азія: Гірськ.-Туркм., Пам.-Ал., Тянь-Шан., Дж.-Тарб. (хребет Джунгарський Алатау).

Загальне поширення. Південь Середньої і Східної Європи, Південна Європа, Мала Азія, Кавказ, Іран, Середня Азія, Китай (північний захід).

Примітка. В межах України матеріал по цьому своєрідному виду не однотипний. Значні збори О. Янати з околиць Миколаєва відрізняються мало галузистими стеблами і порівняно великими кошиками (їх обгортки до 8 *мм* завд.) і, навпаки, рослини з південних та східних районів Криму (збори М. І. Котова і П. К. Козлова) характеризуються дуже галузистими стеблами і надто дрібними кошиками (їх обгортки близько 3 *мм* завш.). Все ж ті та інші мають однакову будову сім'янок з центральним округлим рубчиком при основі; тому ми відносимо їх до одного виду. Але він вимагає дальшого вивчення, насамперед дослідження в природі.

Рід 922. Серпій — Serratula L.[1]

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 816.

Кошики багатоквіткові, здебільшого гомогамні, іноді з квітками функціонально одностатевими, або з крайовими — маточковими, а серединними — двостатевими. Обгортка кошиків яйцевидна до майже циліндричної, з черепичасто розміщеними листочками; зовнішні листочки її коротші й ширші, гострокінцеві; внутрішні довші, на верхівці б.-м. плівчасті. Спільне квітколоже щетинисте. Віночки з 5-роздільним, рідко у крайових маточкових квіток 3—4-роздільним відгином. Пиляки при основі стріловидні, з верхніми тупими й нижніми щетиновидними придатками. Лопаті приймочки розведені й при достиганні відігнуті назовні. Сім'янки довгасті, стиснуті, голі, гладенькі; чубок сім'янки багаторядний, з неоднакових зазублених рудуватих щетинок, не з'єднаних при основі в кільце, що опадають поодинці. — Багаторічні трав'янисті рослини, з надрізаними або роздільними, рідко суцільними листками.

Євразіатський рід з кількома десятками видів (до 50). Для всього Радянського Союзу наведено 31 вид (Борисова, 1963). Для України ми тут наводимо 9 видів.

1. Стебло майже від основи розчепірено-галузисте, з дуже численними дрібними кошиками; обгортка кошиків яйцевидно-циліндрична, 3,5—6 *мм* у діаметрі . . . . . **(3) С. сухоцвітий — S. xeranthemoides** M. B.
— Стебла вгорі трохи розгалужені з нечисленними більшими кошиками або прості з одним верхівковим кошиком; обгортка кошиків яйцевидна або довгасто-яйцевидна, звичайно ширша . . . . 2.
2. Листки по краю пилчасті. Квітки в кошику різностатеві (крайові — маточкові, серединні — двостатеві) або одностатеві, і тоді рослина дводомна . . . . . 3.
— Листки виїмчасто-зубчасті або цілокраї. Всі квітки в кошику однакові, двостатеві . . . . . 4.
3. Кошики в щитковидному суцвітті, одностатеві. Обгортка кошика 11—19 *мм* завд., 4—7 *мм* у діаметрі. Листки дрібнопилчасті . . . . . **(1). С. неозброєний — S. inermis** Gilib.
— Кошики розсунуті на кінцях головних гілок, різностатеві, крайові квітки в кошику збільшені. Обгортка кошиків 20—30 *мм* завд., 10—22 *мм* у діаметрі. Листки великопилчасті . . . . . **(2). С. увінчаний — S. coronata** L.
4 (2). Стебла звичайно розгалужені, з кількома (2—7) кошиками (рідко з одним) . . . . . 5.
— Стебла звичайно прості, з одним верхівковим кошиком (дуже рідко з двома) . . . . . 7.
5. Майже цілком гола рослина з невеличкими кошиками, 10—20 *мм* завд. . **(9). С. будяковий — S. carduncul**us (Pall.) Schischk.
— Листки з обох боків та стебло розсіяно або густо опушені звивистими волосками; кошики 23—30 *мм* завд. . . . . 6.
6. Стебло та листки розсіяноволосисті, верхівкові листки суцільні, лінійно-ланцетні, розсунуті й дещо відігнуті від стебла. Обгортки кошиків короткояйцевидні . . . . . **(5). С. приквітколистий — S. bracteifolia** (Iljin) Stank.
— Стебло та листки густоволосисті, верхівкові листки до основи кошиків перистороздільні, зближені й притиснуті до стебла. Обгортки кошиків довгасто-яйцевидні . . . . . **(4). С. променястий — S. radiata** (Waldst. et Kit.) M. B.
7 (4). Прикореневі та найнижчі стеблові листки суцільні, середні — ліровидні або перистонадрізані . . . . . **(8). С. різнолистий — S. heterophylla** (L.) Desf.
— Всі листки перистороздільні або розсічені . . . . . 8.
8. Стебла розсіяно опушені кучерявими волосками; листки зісподу коротковолосисті, зверху дрібнощетинисті. Зовнішні та середні листочки обгортки на верхівці з відокремленим вістрям 2—5 *мм* завд. . . . . **(6). С. донецький — S. donetzica** Dubovik.
— Стебла та листки голі або майже голі. Листочки обгортки без помітного вістря на верхівці . . . . . **(7). С. донський — S. tanaitica** P. Smirn.

Секція **1. Serratula.** Рослини дводомні або однодомні; кошики гомогамні, з довгастими або довгасто-яйцевидними обгортками, невеликі, в числі кількох, звичайно, зібрані в щитковидне або щитковидно-волотисте суцвіття; квітки одностатеві або двостатеві.

3321 (1). S. inermis Gilib. — **Серпій неозброєний.** Кореневище вкорочене або нерозвинуте. Стебла, звичайно, поодинокі, прямостоячі, 50—140 *см* завв., лише вгорі розгалужені, ребристі й борозенчасті, майже голі, з малопомітними рештками павутинистого опушення або з розсіяними дрібними волосками в верхній частині, переважно на гілочках, досить рівномірно улиснене. Прикореневі листки довгочерешкові, яйцевидно-ланцетні або еліптичні, 10—60 *см* завд., 2—14 *см* завш., загострені; стеблові листки черешкові або короткочерешкові до сидячих, суцільні, ліровидні або перистонадрізані, в обрисі яйцевидно- або довгасто-ланцетні, на верхівці, як і лопаті їх, відтягнуто-гострокінцеві, всі листки з країв пилчасто-зубчасті, з відтягнуто-гострокінцевими зубцями, на поверхні з обох боків, але помітніше зісподу по жилках, та

[1] Опрацював М. В. Клоков.

по краях, між зубцями, вкриті розсіяними короткими волосками, зверху трохи темніші, ніж зісподу, де трохи сизуваті, загалом досить жорсткі. Загальне суцвіття волотисто-щитковидне; кошики під час цвітіння яйцевидно-циліндричні, близько 13—21 *мм* завд.; обгортка 11—19 *мм* завд., 4—7 *мм* у діаметрі, пурпурувата, б.-м. густо павутинисто опушена; листочки її від яйцевидно- і довгасто-ланцетних до лінійних і вузьколінійних, 3—17 *мм* завд., 0,4—2,2 *мм* завш.; зовнішні та середні на верхівці багато темніші, червонувато-зелені, відтягнуто-гострокінцеві, з дещо відігнутими кінчиками, з країв або також і на спинці павутинисті; внутрішні листочки коротко загострені, напівплівчасті. Квітки, здебільшого, одностатеві (і тоді рослини дводомні); віночки квіток 11—13,5 *мм* завд., малинові. Сім'янки довгасті, 3—5 *мм* завд., 0,9—1,7 *мм* завш., буруваті; чубок їх 7—10 *мм* завд., рудувато-димчастий. ♃. Цв. VII—IX.

Gilib., Fl. lithuan., III (1781—82) 183. Ильин во Фл. Юго-Вост., VI, 412. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР, 570. Борисова во Фл. СССР, XXVII, 265.

— *S. tinctoria* auct. non L. sensu proprio, Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 111.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 925.

На сухих луках, по узліссях і чагарниках. — По всій Україні, крім Степу та Криму, нерідко.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Дунковиця (Ігошина!), Шаланки (Грубов, Гачковська!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Хустський рн, Іза (Білик!), Липча (Білик!), Хуст (М. Попов!); Перечинський рн, Середне (Білик!), Холмок (Ігошина!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: окол. Трускавця, Помірки (!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Яворівський рн, Млини (Косець!). — Тернопільська обл.: Зборівський рн, Осташівці (Міхельсон!). — **З. П.** Житомирська обл.: Дзержинський рн, на луках (Барбарич!); Олевський рн, Білокоровицьке л-во (Д. Воробйов!). — **П.П.** Житомирська обл.: Овруцький рн, Гладковичі (Гринь!); Коростишівський рн, Турбів (!). — **Л.П.** Сумська обл.: Кролевецький рн, Холодів (Культіасов!). — Чернігівська обл.: Козелецький рн, Сорокошичі (Левіна!, Кожевников!); Ніжинський рн, Носівка (Спригін!), Хотинівка — Переходівка (Арозина!); Щорський рн, Петрівка (Поповичі!), Хотівля (!); Ріпкинський рн, Бурівка (Левіна!, Дзюбенко!), Невкля (Н. Дзюбенко!); Менський рн, Вільшане (Левіна!), Кудрівка (Левіна); Чернігівський рн, Пакуль (Кожевников). — Київська обл.: Києво-Святошинський рн, Вищедубечанське л-во (Кожевников!). — **З.-Л.С.** Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Вахнівці (Котов!). — Вінницька обл.: Могилів-Подільський рн, Шендерівка (Кузнецова!); Барський рн, Катюжанське л-во (Косець!). — Чернівецька обл.: Кельменецький рн, Кормань (Кузнецова!). — Тернопільська обл.: Збаразький рн, Максимівка (Міхельсон!); Підволочиський рн, Смолянка (Кречетович!); Чортківський рн, Улашківці (Гринь!); Заліщицький рн, Жиравка — Івано-Золоте (Гринь!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Старокостянтинівський рн, Демківці (Прянишников!). — Вінницька обл.: Тульчинський рн, Гриненки (М. Кучерява!), Сільниця (!), долина р. Десни, ліс Кривуля (Левіна!); Гайсинський рн, Скарженівка (Севастьянов!). — Київська обл.: Васильківський рн, Васильків (Траутфеттер!), окол. Києва (Траутфеттер!); Сквира — Біла Церква (Траутфеттер!); Києво-Святошинський рн, Боярка (!). — Кіровоградська обл.: Олександрівський рн, Нерубайка (Гринь!), Єлисаветградка (Ліндеманн!); Кремгесівський рн, Стецівка—Глинськ (Пачоський!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Бахмацький рн, Фастівці — Більмачівка (Порецький!); Бобровицький рн, Калинівка (Порецький!). — Київська обл.: Переяслав-Хмельницький рн, (Пачоський!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Вільхи (Полонський), Велика Бурімка (Ярмолович); Драбівський рн, Горбані (М. Підоплічко!). — Полтавська обл.: Диканський рн, Почепи (Регель); Лубенський рн, Лубни (Августинович!). — Сумська обл.: Охтирський рн, Доброславівка (Малютін!); Сумський рн, Гребениківка (Андросов!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Покотилівка (Котов!, Лавренко!), Феськи—Мала Рогозянка (Лавренко!), по р. Рогані (Черняєв!, !!), Феськи (Цвельов!), окол. Харкова, Сокольники (Котов!), Помірки (Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Верх.-Волзьк., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон, Заволзьк., Бессараб., Причорн. (північ), Ниж.-Дон. (північ).

Загальне поширення. Середня (в східній частині) і Східна Європа (крім півночі).

Примітка. Питання про відокремленість цього виду як самостійної східноєвропейської географічної раси залишається дискусійним. М. М. Ільїн відновив жіліберівський вид десь перед 1936 р. (див.: Флора Юго-Востока, VI, 412) і наполягав на його відокремленості, що й було прийнято наступними авторами. А. Г. Борисова, опрацьовуючи рід у всесоюзному масштабі перед 1963 р., залишила за нашою рослиною назву Жілібера, але зробила зауваження, що цей вид, можливо, й не відрізняється від *S. tinctoria* L. В нашому розпорядженні не було достатньої кількості порівняльного західноєвропейського матеріалу для того, щоб остаточно розв'язати це питання. Відомо, що серед західної *S. tinctoria* L. трапляються і схожі з нашою форми, і виразно відмінні від неї. М. Г. Попов трактував нашу рослину як підвид західної — *S. tinctoria* ssp. *inermis* var. *angustifolia* M. Pop. в «Очерке раст. и фл. Карпат» (1949) 25; назва ця подана без опису й стосується, мабуть, нетипової форми нашого виду, бо найбільш поширена форма характеризується суцільними листками (f. *integrifolia* Iljin, l. c., 213).

Секція **2. Mastrucium** (Cass.) DC. Рослини дводомні; кошики гетерогамні, з яйцевидними обгортками, зібрані по кілька в густе щитковидне суцвіття, рідко поодинокі; крайові квітки в кошику маточкові, зі збільшеним віночком; серединні квітки—двостатеві; фертильні, численні. — Рід *Mastrucium* Cass. in Dict. Sc. nat., XXXV (1825) 173; XLI (1826) 521.

Інші два види секції зустрічаються в Кореї та в Японії.

3322 (2). S. coronata L. — **Серпій увінчаний.** Стебла прямостоячі, високі (до 150 *см* завв.), розгалужені, гранисті й ребристо-борозенчасті, звичайно, хоча б по реберцях, пурпуруваті. Листки перисторозділні до -розсічених, з 3—7 парами яйцевидно- або довгасто-ланцетних бокових сегментів і більшим за них верхівковим, зверху голі, темно-зелені, зісподу по жилках розсіяно-коротко-волосисті, світліші; сегменти листків гострокінцеві, нерівнозубчасті, з відтягнутими на кінці в коротеньке білувате вістря зубцями, й по всьому краю пилчасто-жорсткі; нижні листки довгочерешкові, великі, верхні — майже сидячі. Кошики на кінцях головних гілок по 1—2, чималі, з квітками до 4 *см* завд.; обгортка кошика яйцевидна або довгасто-яйцевидна, 20—30 *мм* завд., 10—22 *мм* у поперечному діаметрі, павутинисто-шерстиста, під

опушенням коричнювато-пурпурувата; листочки її від яйцевидно-ланцетних до вузьколінійних, 3—30 *мм* завд.; 0,8—6 *мм* завш., з країв пилчасто-шорсткі; крайові квітки в кошику функціонально маточкові, з 3—4 стерильними тичинками й 3—4-роздільним відгином віночка, нечисленні, близько 30 *мм* завд.; серединні — двостатеві, з п'ятироздільним відгином, численні, 22—23 *мм* завд., як і крайові — пурпурові. Сім'янки довгасто-клиновидні, 6,5—7 *мм* завд., 2—2,5 *мм* завш., з тонкими поздовжніми реберцями, коричнювато-світло-бурі; чубок 12—14 *мм* завд., з рудих зазублених щетинок. ♃. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. II (1763) 1144. Ledeb., Fl. ross., II, 756. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 112. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР, 571. Борисова во Фл. СССР, XXVIII, 268.

— *Mastrucium pinnatifidum* Cass., l. c.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 296!

На сухих луках, по узліссях і в степових чагарниках. — В лісостепу, за винятком крайнього заходу, і в північній частині Степу не часто, заходить на Полісся.

З.П. Волинська обл.: Камінь-Каширський рн, Вікна (Рогович!). — **П.П.** Київська обл.: Ірпінь (!!). — **П.Л.-С.** Черкаська обл.: Корсунь-Шевченківський рн, Пекарі (Рогович!). — Кіровоградська обл.: Олександрівський рн, Лозоватка (Котов!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Хорольський рн, Бригадирівка (Рогович!), Горошине (Ярмолович!). — Сумська обл.: окол. Сум (Білоусов!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Сороківка (Цвельов!), Дергачі (Лавренко!), по р. Рогань (Черняєв!); Ізюмський рн, Ізюм (Горницький!); окол. Харкова, Коропові Хутори (Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Артемівський рн, Підгорівка (Зоз!); Слов'янський рн, Богородичне (Ширяєв!); Мар'їнський рн, Авдіївка (Котов!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Картушине (Гребеньова!); Провальський степ (Постригань!). — **П.З.Л.-С.** Дніпропетровська обл.: П'ятихатський рн, Красний Кут (Григор'єв!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівський рн, Карлівка (Рогович!), Красноперівське л-во (Д. Зеров!). — Дніпропетровська обл.: Синельниківський рн, Славгород (Олексієнко!); Васильківський рн, Олександрівка (Олексієнко!); Новомосковський рн, Новотроїцький, Самарський бір (Зоз!). — Харківська обл.: Зміївський рн, Есхар (Цвельов!); Куп'янський рн, Кислівка (Клоков!), Кочинівський степ (Котов!); Чугуївський рн, Печеніги — Леб'яже (Лавренко!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадольське л-во (Висоцький!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Саричева!, Кузнецова!, Доброчаєва!); Станично-Луганський рн, Райгородка (Постригань!); Старобільський рн, Лимарівська цілина (Лавренко, Зоз!); Лисичанський рн, Верхнє (Гринь!), Серебрянка (Козлов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: центральні й південні райони, крім крайнього півдня; Кавказ: Передкавк.; Зах. й Схід. Сибір (південні райони); Серед. Азія (північ); Далек. Схід (західна частина).

Загальне поширення. Середня й Східна Європа та Північна Азія в помірній зоні до Маньчжурії, Кореї, Японії.

Господарське значення. Медоносна, лікарська і вітамінноносна рослина.

Примітка. Мабуть, збірний вид. Його далекосхідні популяції безперечно утворюють самостійну географічну расу. Тотожність європейської рослини з сибірською потребує ствердження.

Секція **3. Piptochaete** Boiss. Кошики дрібнуваті, з яйцевидно-циліндричною обгорткою, численні, зібрані в щитковидно-волотисте суцвіття. Квітки всі однакові, двостатеві; щетинки чубка нечисленні, опадні.

Ряд **1. Xeranthemoides** Boriss. Частки листків на верхівці без вістря, зовнішні листочки обгортки з відігнутим вістрям.

Другий ряд секції Dissectae Boriss. зустрічається в Середній Азії.

3323 (3). S. xeranthemoides M. B. — **Серпій сухоцвітий.** Вся рослина сірувато-зелена. Стебло прямостояче, 45—70 *см* завв., починаючи трохи вище основи, розчепірено-галузисте, з дуже численними дрібними кошиками, гранисте й тонкувато-ребристо-борозенчасте, досить густо опушене, як і листя, звивистими волосками, улиснене переважно в нижній частині. Прикореневі листки та найнижчі черешкові, перистонадрізані до -роздільних у нижній частині, в обрисі овальні, яйцевидні або довгасті, близько 15—33 *см* завд. і 3—9 *см* завш., з яйцевидними, яйцевидно-ланцетними або довгастими, тупими з насадженим вістрям або гострокінцевими, звичайно, зубчастими лопатями; середні й верхні листки перистороздільні або -розсічені з перистонадрізаними або суцільними й тоді довгасто-лінійними гострокінцевими частками; верхівкові листки довгасті або лінійні, гострокінцеві. Кошики в дуже розлогому, волотисто-щитковидному загальному суцвітті, сидять поодинці на кінці гілочок його; кошик з квітками 17—22 *мм* завд.; обгортка його яйцевидно-циліндрична, 13—17 *мм* завд., 3,5—6 *мм* у поперечному діаметрі в нижній частині, трохи павутиниста, жовтувато-зелена; листочки обгортки (за винятком іноді здрібнених найнижчих) від яйцевидно-ланцетних до лінійних, 4—15 *мм* завд., 1—3 *мм* завш.; зовнішні й середні з відігнутим світло-жовтим шиловидним вістрям на верхівці; внутрішні — коротко загострені, напівплівчасті; квітки рожево-світло-пурпурові, близько 12—13 *мм* завд., з трубочкою лише трохи коротшою за відгин. Сім'янки довгасті, 5—6,5 *мм* завд., 1,7—2 *мм* завш., з тонкими поздовжніми реберцями, чорнуваті; чубок 5—5,5 *мм* завд., жовтуватий. ♃. Цв. VI—VII.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 265. Ledeb., Fl. ross., II, 760. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 112. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР, 571. — *S. erucifolia* Boriss. во Фл. СССР, XXVIII (1963) 270 p. p.

В степах, на степових схилах і відслоненнях. — На крайньому півдні Лісостепу і в Степу, нерідко.

Л.Л.-С. Сумська обл.: окол. Сум (!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Гринь, Романова!, Барбарич, Денчик!); Станично-Луганський рн, долина р. Лугані (Таліев!). — Донецька обл.: Макіївська м/р, балка Холодна (Наконечна!), окол. Макіївки (Котов!);

Горлівська м/р, Чагарі (Олексієнко!). — **Л.З.-Л.С.** Запорізька обл.: Токмацький рн, Чернігівка (Білик!). — Луганська обл.: Міловський рн, Деркульська цілина (Ширяєвський!, Лавренко, Зоз!), Стрілецький степ (Саричева, Шамринська!, Котов, Карнаух!, Бауман!, Кузнецова!, Доброчаєва!), Новоолександрівка (Барбарич, Денчик!); Старобільський рн, Лимарівська цілина (Лавренко, Зоз!, Бурлака!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадольське л-во (Висоцький!, Граффф!, Кравченко!); Володарський рн, Хомутовський степ (Кузнецова, Дубовик!, Гринь, Углярenko!, Котов, Карнаух!, Гришко Т.!), Григорівка (Лавренко!), по р. Кальміус (Лавренко, Прошкіна!). — **П.З.-С.** Одеська обл.: окол. Одеси (!, Нордман!, Ліндеман!, Шовиць!, Лунг!), Чорноморка (Нордман!). — Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Федосеєв!). — Херсонська обл.: Бериславський рн, Іванівка (Пачоський!). — Дніпропетровська обл.: Апостолівський рн, Коломийцеве (Олексієнко!). — **Л.З.-С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, Асканія-Нова (Дзевановський!, Порецький!, Левіна!, Лавренко!, Котов!, Свистунова!); Каховський рн, Дудчине (Пачоський!); Нижньосірогозький рн, Агайманський під (Олексіїв!). — Запорізька обл.: Приазовський рн, Добрівка (Криштофович!); Мелітопольський рн, окол. Мелітополя (Білик!), Новопавлівка (Білик!); Михайлівський рн, Озерне (Білик!). — **П.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, Новомихайлівка (Левіна!), Строгановка — Нововолодимирівка (Левіна!); Геніческий рн, колгосп ім. Мічуріна (Білик!), о. Чурюк, Замостя—Єрмолаїв (Левіна!, Шалит!), о. Чурюк-Тюб (Прянишников!), о. Куюк-Тук (Прянишников, Білик!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Красногвардійський рн, Войкове (!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Білогірський рн, Балки (Левандовський!); Бахчисарайський рн, Зуя (Левандовський!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Сокольське — Керч (Левандовський!), Огоньки (Крилов, Новосельцева!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Планерське (!, Гольде!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн., Ниж.-Дон., Крим. Загальне поширення. Південно-понтичний ендем.

Примітка. А. Г. Борисова наводить цей вид у ширшому розумінні й під більш пріоритетною назвою *S. erucifolia* (L.) Boriss., — нова комбінація з *Xeranthemum erucifolium* L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 858. Ми тут залишаємо, тимчасом, традиційну назву. Справа в тому, що, як виявив ще М. М. Ільїн (нотатки в ленінградських зборах), і *S. xeranthemoides* sensu auct. і *S. erucifolia* (L.) Boriss. sensu Borissovae становлять збірні види, складені з невивчених ще докладно компонентів. В східній частині ареалу цього комплексу відокремлюється, принаймні на Волзі та в прикаспійських районах, географічна раса, в кожному разі, не тотожна нашій. Можливо, саме до неї (безпосередньо) стосується запропонована А. Г. Борисовою назва, яка заснована на базонімі *Xeranthemum erucifolium* L., що має за тип рисунок у Гмеліна — Gmel., Fl. sibirica, II (1749), tab. XLVII. Але цей останній вид не має, по-перше, матеріального типу — автентичного екземпляра, а по-друге, описаний він ніби з Дону, де може зростати як східна, так і наша, західна раса, а також цілком можливі контактні трансгресивні форми між ними. З іншого боку, на думку М. М. Ільїна, типова *S. xeranthemoides* M. B. зустрічається лише в Криму, а наша степова належить до відмінного від неї підвиду ssp. *occidentalis* Iljin in litt. Таким чином, з певністю встановити конкретне значення обох видових назв без додаткового спеціального досліду навряд чи можливо. Ми залишили назву Біберштейна, виходячи з того, що кримська раса безперечно ближча до нашої степової, ніж східна, півпустинна.

Секція **4. Klasea (Cass.)** DC. — Кошики на безлистих або улиснених квітконосах, чималі; квітки однакові, двостатеві; сім'янки з добре розвинутим чубком. Стебло мало розгалужене або просте.

— Рід *Klasea* Cass. in Dict. Sc. nat., XXXV (1825) 173; XLI (1826) 521.

Ряд **1. Centauroides** Boriss. Стебла здебільшого міцні; листки перисто-розсічені, -роздільні або -лопатеві; кошики, переважно, поодинокі, на безлистих або на улиснених квітконосах.

Збірний ряд, що потребує розчленування.

3324 (4). S. radiata (Waldst. et Kit.) M. B. — **Серпій променястий.** Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 25—30 (і більше) *см* завв., вгорі трохи розгалужені, з 2—3 кошиками, ребристо-борозенчасті, густо опушені на всьому протязі звивистими волосками близько 1 *мм* завд. до сивувато-шерстистих, під опушенням коричнюваті, при основі обкутані коричнево-бурими залишками черешків, досить густо улиснені до самих кошиків. Усі листки, включаючи й верхівкові, перистороздільні до -розсічених, з 5—12 парами яйцевидно-довгасто- або лінійно-ланцетних гострокінцевих бокових часток і більшою або меншою за них верхівковою, в обрисі еліптичні або (верхні) довгасто-еліптичні, до 20 *см* завд. і 4 *см* завш. (і більші), досить густо опушені звивистими волосками, з країв пилчасто-шорсткі; нижні листки черешкові (на час цвітіння зберігаються), решта — короткочерешкові до сидячих; верхівкові листки, хоч і здрібнені, але з 5—8 парами коротеньких бокових лопатей, зближені й притиснуті до квітконосів. Кошики з квітками близько 23—28 *мм* завд.; обгортка їх довгасто-яйцевидна, близько 20—23 *мм* завд. й 7—9 *мм* у поперечному діаметрі, при основі трохи клочкувато-павутиниста; листочки обгортки від довгасто-яйцевидних і -ланцетних до вузьколінійних, 3—23 *мм* завд., 0,5—2,8 *мм* завш.; зовнішні й середні листочки на верхівці відтягнуті в жовтувате, вузьколінійно-ланцетне, відігнуте вістря; внутрішні напівплівчасті, жовтувато-коричнюваті, яскравіше забарвлені біля верхівки, де трохи розширені й на кінці м'яко загострені; квітки рожево-пурпурні, віночки їх 21—22 *мм* завд., з трубочкою лише трохи коротшою за відгин. Сім'янки довгасті, 4—4,2 *мм* завд., 1—1,2 (і більше?) *мм* завш., темно-коричневі; чубок їх близько 9 *мм* завд., рудуватий. ♃. Цв. VI—VII.

M. B., Fl. taur.-cauc., III (1819) 545. Борисова во Фл. СССР, XXVIII, 274 quoad nominem et pro minima parte.

— *Carduus radiatus* Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., I (1802) 2.

Рисунки: Waldst. et Kit., l. c., tab. 11. Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XV, tab. 803. Iavorka et Csapody, Iconogr. fl. Hung., 544, fig. 3893.

На вапнякових схилах. — Певних екземплярів цього західного виду з території УРСР ми не бачили, але він росте поблизу в Молдавії — Дубосарський рн, Одаї (Білик!) і, напевно, зустрічається на півдні Західного Лісостепу і в західній частині Правобережного Злаково-Лучного Степу.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн. (захід).

Загальне поширення. Південний схід Середньої Європи.

3325. (5). S. bracteifolia (Iljin) Stank. — **Серпій приквітниколистий.** Рослина з коротеньким кореневищем. Стебла поодинокі або іноді в числі двох, прямостоячі, (30) 50—80 *см* завв., вгорі трохи розгалужені, з (1) 2—7 кошиками, гранисті й тонко-ребристо-борозенчасті розсіяно або негусто опушені звивистими волосками й трохи павутинисті, по ребрах, помітніше вгорі, горбочкувато-шорсткі, до верхівки улиснені, при основі обкутані волокнистими рештками відмерлих листків, пурпуруваті. Листки, крім верхівкових, перистороздільні, з довгасто- або лінійно-ланцетними гострокінцевими боковими частками в кількості 4—9 пар і більшою за них верхівковою, теж гострокінцевою часткою, в обрисі, здебільшого, довгасто-еліптичні, близько 2—27 *см* завд., 1—8 *см* завш., негусто опушені короткими звивистими волосками й вкриті, переважно по жилках, дуже дрібними щетинками, з країв пилчасто-шорсткі; нижчі листки довгочерешкові, на час цвітіння, звичайно, вже засохлі, верхівкові листки б.-м. розсунуті, суцільні, лінійно-ланцетні, здрібнені. Кошики з квітками близько 25—30 *мм* завд.; обгортка їх дзиговидна, з коротко-яйцевидної основи перетягнута й знов розширена за рахунок висунутих угору внутрішніх листочків, близько 15—20 *мм* завд., і 10—15 (18) *мм* у діаметрі (біля основи), гола, темно-зелена, з жовтувато-буруватою світлою верхівкою; листочки її від яйцевидно- або довгасто-ланцетних до лінійних і вузьколінійних (внутрішні), 3—20 *мм* завд., 2,8—4 *мм* завш.; зовнішні й середні листочки на верхівці відтягнуті в коротеньке, жовтувате, відігнуте назовні вістря, з країв трохи дрібновійчасті; внутрішні — м'яко загострені, напівплівчасті, жовтуваті, далеко висунуті з-під решти листочків, на верхівці трохи блискучі; квітки рожево-пурпурові; віночки їх 16—20 *мм* завд. з трубочкою в 1,5—2 рази коротшою за відгин. Сім'янки довгасто клиновидні, 3,5—4,2 *мм* завд., 1,5—1,8 *мм* завш., чорні; чубок їх 7—9 *мм* завд., рудуватий, з нерівних зазублених щетинок, розміщених у кілька рядів. ♃. Цв. VI—VII.

Stank. (Станков) в Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч СССР (1949) 670. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР, 571.

— *S. radiata* ssp. *bracteifolia* Iljin in Фл. Юго-Вост., VI (1936) 413—414. — *S. centauroides* var. *radiata* Schmalh., Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 113. — *S. radiata* auct. non M. B. sensu proprio.

На степових схилах. — У південній частині Лісостепу і в Степу, нечасто. Наводиться також для Криму.

Д.Л.С. Луганська обл.: Білокуракинський рн, Нова Біла (Ширяєв!), Антрацитівський рн, Провальський степ (Постриганъ!, Гринь!, Романова!) Шляхтине (Гребеньова!). — Донецька обл.: Амвросіївський рн, Харцизьк (Котов!), Успенка (Лавренко!); Слов'янський рн, Гори Артема (Ширяєв!) Краснопілля (Доброчаєва!); окол. Макіївки (Олексієв!, Наконечна! Страшко!), Горлівська м/р, Чагарі (Давидич!); Артемівський рн, Магдалинівка—Майорівка (Олексієнко!), Криворіжжя (Олексієв!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Софіївський рн, Софієво-Гейківка (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівський рн, Карлівський степ (Д. Зеров, Оксіюк!), Ланна (Іллічевський!). — Дніпропетровська обл.: Павлоградський рн, Андріївка (Балабайченко!); Новомосковський рн, Йосипівка—Животилівка (Котов!). — Запорізька обл.: Пологський рн, Пологи (Олексієв!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Саричева і Шамринська!, Марікуца!, Котов!, Карнаух!, Кузнецова!, Гринь!, Угляренко!), Деркульська цілина (Шираєвський!); Старобільський рн, окол. Старобільська (Черняєв!, Шираєвський!), Лимарівська цілина (Лавренко, Зоз!), Новоайдар (Білик!). — Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Кузнецова!, Білик!, Доброчаєва!, Козлов!), Хомутовський степ (Конюшок, Логвіна!); Волноваський рн, Великоанадольське л-во (Граффъ!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Ната!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, о. Хортиця (!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Токмацький рн, по р. Молочній (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон., Заволзьк., Причорн., Ниж.-Дон., Крим; Кавказ: Передкавк. (півн. захід). Інші вказівки сумнівні.

Загальне поширення. Південь Східної Європи. Понтичний ендем.

Примітка. А. Г. Борисова не відрізняє цього понтичного виду від панонської *S. radiata* (Waldst. et Kit.) M. B., з чим погодитись не можна. Крім того, вона наводить *S. radiata* (sui sensu) для Дагестану й Закавказзя, де, в кожному разі, ростуть інші раси.

3326 (6). S. donetzica Dubovik sp. nova in Addenda X, 560. — **Серпій донецький.** Рослина з коротким кореневищем. Стебла при основі негусто вкриті волокнистими рештками відмерлих листків, поодинокі, рідше по 2—3, прямостоячі, (30) 40—80 *см* завв., прості, з одним верхівковим кошиком, гранисто-борозенчасті, розсіяно опушені кучерявими волосками, під кошиком вкриті короткими щетинками. Прикореневі і нижні стеблові листки довгочерешкові, на початок цвітіння, звичайно, вже засохлі, решта (крім верхівкових) — короткочерешкові, перисторозсічені, в обрисі еліптичні або довгасто-еліптичні, 2—30 *см* завд. і 0,5—7,5 *см* завш., з 12—32 лінійно-ланцетними, лінійними або майже нитковидними, гострокінцевими, цілокраїми або дрібнозубчастими сегментами 2—40 *мм* завд. і 0,5—8 *мм* завш.; верхівковий сегмент звичайно такої ж довжини, як і бокові, іноді у прикореневих листків він збільшений, відстань між сегментами 5—10 (15) *мм;* усі листки знизу негусто опушені короткими волосками, зверху вкриті дрібненькими щетинками, по краю жорстко-дрібнопилчасті; верхівкові листки цілісні, лінійні, зменшені. Кошики з квітками близько 25—30 *мм* завд.; обгортка сплюснуто-яйцевидна, близько (10) 15—20 *мм* у діаметрі, темно-зелена, її листочки від довгасто-яйцевидних до лінійно-ланцетних і лінійних (внутрішні), 3—21 *мм* завд. і 1—3 *мм* завш.; зовнішні та середні — на верхівці відтягнуті в жовтувате, відігнуте назовні вістря, 2—5 *мм* завд., по краю трохи дрібновійчасті, внутрішні — з м'яким вістрям, напівплівчасті, жовтуваті, далеко висунуті з-під інших листочків, на верхівці дещо блискучі; квітки 18—20 *мм* завд., з трубочкою, коротшою за відгин. Сім'янки довгасто-клиновидні, близько 5—5,5 *мм* завд. і 2 *мм* завш., чорнуваті, з жовтуватим мозолистим придатком на верхівці; чубок близько 7 *мм* завд., рудуватий, з нерівними зазубленими щетинками. ♃. Цв. V—VI.

Рис. 1. Серпій донецький — *Serratula donetzica* Dubovik.

1 — загальний вигляд; *2* — частина листка; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки.

На кам'янистих схилах (пісковики, крейда). — В північно-східній частині Донецького Лісостепу, рідко.

Д.Л.-С. Луганська обл.: Антрацитівський рн, Попівка (О. Дубовик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Ниж.-Дон. (Рослина відома ще тільки з Нижньої Оріховки — околиці Донецька Ростовської обл., збори О. Дубовик).

Загальне поширення. Східнопонтичний ендем.

Примітка. Цей вид, відкритий та описаний О. М. Дубовик, наведено з автентичним описом. За автором, він займає в системі проміжне місце між *S. tanaitica* P. Smirn. і *S. Gmelinii* Tausch. і відрізняється від останнього східного виду нижчим зростом та взагалі дрібнішими розмірами, густішим опушенням на стеблі, відмінною формою сегментів листка й довшими вістрями зовнішніх і середніх листочків обгортки.

3327 (7). S. tanaitica P. Smirn. — **Серпій донський.** Стебла в кількості 1—2, прямостоячі, 45—105 *см* завв., прості, з одним верхівковим кошиком, внизу гранисті, вище тонко-ребристо-борозенчасті, голі або дуже розсіяно дрібноволосисті, під кошиком по реберцях дрібнощетинисті. Прикореневі та нижні стеблові листки довгочерешкові, решта — короткочерешкові, перистороздільні або -розсічені, в обрисі еліптичні або довгасто-еліптичні, близько 7—25 *см* завд. і 4—8 *см* завш., з б.-м: численними лінійно-ланцетними гострокінцевими цілокраїми сегментами, близько 15—45 *мм* завд. і 2—6 *мм* завш., по всьому краю дрібно-пилчасто-щетинисті, на поверхні, звичайно, голі. Кошик з квітками близько 25—30 *мм* завд.; обгортка сплюснуто-яйцевидна, близько 15—20 *мм* у діаметрі, темно-зелена (або в сухому вигляді жовтувато-зелена); листочки її від яйцевидних до лінійно-ланцетних, тонко загострені, 4—17 *мм* завд., 1,7—4,2 *мм* завш.; зовнішні та середні з відігнутою коричнюватою або червонуватою верхівкою, з країв дрібновійчасті; внутрішні з довшою, жовтуватою напівплівчастою верхівкою; квітки рожево-пурпурові; віночки їх 18—20 *мм* завд., з трубочкою, коротшою за відгин. Сім'янки довгасто-клиновидні, близько 5—5,5 *мм* завд. і 2 *мм* завш., чорнуваті, з жовтуватим мозолистим придатком на верхівці; чубок близько 8 *мм* завд., рудуватий. ♃. Цв. V—VI.

P. Smirn. (П. А. Смирнов) in Бюлл. Моск. об-ва испыт. природы, отд. биологии, XLIX, 1 (1940) 92. Дубовик в Укр. бот. журн., XVII, 6 (1960) 86.

В степах і на крейдяних відслоненнях. — Відомий тільки з одного місцезнаходження в Лівобережному Степу.

Л.З.-Л.С. Луганська обл.: Міловський рн, зап. Стрілецький степ (Доброчаєва!, О. Дубовик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Ниж.-Дон. (в Луганській, Волгоградській та Ростовській областях).

Загальне поширення. Східнопонтичний ендем.

Ряд **2. Heterophyllae** Boriss. Стебла прості, малоулиснені; прикореневі листки черешкові, суцільні, великозубчасті або лопатеві;

Рис. 2. Серпій донський — *Serratula tanaitica* P. Smirn.

1 — загальний вигляд; *2* — частина листка; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки.

стеблові, зібрані переважно в нижній частині стебла, від перистолопатевих до -розсічених. Кошики чималі, поодинокі, на довгих безлистих квітконосах.

3328 (8). S. heterophylla (L.) Desf. — **Серпій різнолистий.** Рослина з коротким повзучим кореневищем. Стебла поодинокі, прямостоячі, 20—90 *см* завв., прості, з одним верхівковим кошиком, голі, негусто улиснені, при основі з волокнистими темно-бурими рештками черешків відмерлого листя. Прикореневі та найнижчі стеблові листки довгочерешкові, суцільні, еліптичні, яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, 6—32 *см* завд., 1,5—9 *см* завш., гострозубчасті або при основі пластинки надрізані; середні листки ліровидні або перистонадрізані до -роздільних, з ланцетними, гострокінцевими лопатями або частками, верхівкові — вузьколінійні, дуже здрібнені, гострокінцеві; всі з обох боків вкриті дрібними щетинистими волосками. Кошик із квітками 22—30 *мм* завд.; обгортка його яйцевидно-куляста, до 18 *мм* завд., 13—17 *мм* у діаметрі, гола, жовтувато-зелена; листочки її від широкояйцевидних до лінійних (внутрішні), 4—20 *мм* завд., 1,2—4,5 *мм* завш., зовнішні та середні — гострокінцеві, з країв бурувато-плівчасті, на верхівці часто пурпуруваті, внутрішні вище середини плівчасті, м'яко загострені, жовтувато-буруваті, з загнутою верхівкою; квітки рожево-пурпурові, віночки їх 20—22 *мм* завд., з трубочкою, ледве коротшою за відгин. Сім'янки довгасті, 4,5—5,2 *мм* завд., близько 1,5 *мм* завш., чорнуваті; чубок їх близько 8—10 *мм* завд. (іноді недорозвинутий), рудуватий. ♃. Цв. V—VI.

Desf., Cat. Hort. Paris. — Tabl. ecol. bot. Mus. hist. nat. Paris (1804) 93. DC., Prodrom., VI, 669. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 758. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 113. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР, 570. Борисова во Фл. СССР, XXVIII, 279.

— *Carduus heterophyllus* L., Sp. pl., ed. I (1753) 824. — *C. nitidus* Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., I (1802) 52. — *Serratula nitida* (Waldst. et Kit.) Bess., Enum. pl. Volhyn. (1822) 32. — *Carduus lycopifolius* Vill., Prosp. de l'hist. des pl. de Rauph. (1779) 30. — *Serratula lycopifolia* (Vill.) Kern. ap. Wettstein, Sitsber. Akad. Wissensch. Wien, XCVII (1882) 581. — *Klasea heterophylla* (L.) Cass. in Dict. Sc. nat., XXXV (1825) 173.

Рисунки: Waldst. et Kit., l. c. Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XV, tab. 804. Javorka et Csapody, Iconogr. fl. Hung., 544, fig. 3891.

Видані зразки: Fl. exsicc. reip. Bohem.-Sloven., № 753!

По узліссях, чагарниках, на сухих луках і степових схилах. — В Лісостепу і північній частині Степу, нерідко.

З.Л.-С. Вінницька обл.: Крижопільський рн, Дмитрашівка (Котов!). — Одеська обл.: Котовський ри, Дубове (Кузнецова!). — **П.Л.-С.** Одеська обл.: Ананьївський рн, Жеребкове (Катіна!, Котов, Теличко), Байтали (Білик!); Любашівський рн, Саврань (Шмальгаузен!). — Київська обл.: Тетіївський рн, Ставище (Андржійовський!); Біла Церква (Траутфеттер!). — Кіровоградська обл.: Олександрівський рн, Єлисаветградка (Ліндеман!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Крутоярівка (Д. і К. Зерови!). — Полтавська обл.: окол. Полтави, по р. Ворсклі (Іллічевський!); Лубенський рн, Лубни (Августинович!). — Сумська обл.: окол.

Сум (Стародуб!); Охтирський рн, Охтирка (Ширяєв!); Лебединський рн, окол. Лебедина (Шкорбатов!), Михайлівська цілина (Криштофович!, Лавренко!, Дохман!, Іллічевський!, Олексієв!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Ширяєв!, Котов!); Коропові хутори (Лавренко!); Чугуївський рн, в заплавині р. Бабки (Білик!); Дергачівський рн, Феськи (Лавренко!), Рогань (Лавренко!), Рогозянка (Котов!), Сороківка (Наливайко!), Рогань—Мохнач, по р. Рогань (Десятова-Шостенко!); Валківський рн, Валки (Горницький!, Черняєв!), Рокитне (Козлов!); Зміївський рн, Бірки (Котов!), окол. Змієва (Лавренко!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Антрацитівський рн, по р. Луганчик (Постригань!). — Донецька обл.: Макіївська м/р, балка Холодна (Наконечна!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Котов!); Амвросіївський рн, Харцизьк (Степанов!); Слов'янський рн, окол. Слов'янська (!), Ямпіль (Білик!), Студенок (Черняєв!), Рай-Олександрівка (Клоков!), Краснопілля (Гринь, Доброчаєва!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Софіївський рн, Софієво-Гейківка (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн, долина р. Самари (Котов!); Павлоградський рн, Іванівка (Олексієнко!). — Харківська обл.: Куп'янський рн, окол. Куп'янська (Клоков!), Кислівка (Лавренко!), Гороховатка (Клоков!); Чугуївський рн, Печеніги—Леб'яже (Лавренко!); Ізюмський рн, окол. Ізюма (Білик!, Центиловичі). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Лавренко!, Зоз!, Дубовик!, Гринь, Угляренко!), Новоолександрівка (Барбарич, Денчик!); Лисичанський рн, окол. Лисичанська (Білик!), Привілля (Соколова!); Станично-Луганський рн, Підгірний (Котов і Карнаух!, Кузнецова!); Сватівський рн, Містки (Ширяєвський!); Старобільський рн, Ковпаки (Соколова!), Новоайдар (Білик!); Троїцький рн, Верхня Дуванка (Клоков!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадольське л-во (Черняєв!, Граффі, Висоцький!); Красноармійський рн, Крижопілля (Олексієв!). — **П.З.С.** Херсонська обл.: Бериславський рн, Качкарівка (Пачоський!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Терпіння (Коржинський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк.; Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон.

Загальне поширення. Більша частина Європи.

Примітка. Можливо, збірний вид, але наша раса ніби одноманітна.

Ряд **3. Nitidae** Boriss. Листки суцільні або лише верхні — з нечисленними зубцями чи лопатями, здебільшого голі. Кошики в кількості 2—7 на видовжених квітконосах або поодинокі, чималі або невеликі.

Збірний, переважно, північно-азіатський ряд.

3329 (9). S. cardunculus (Pall.) Schischk. — **Серпій будяковий.** Вся рослина темно-зелена, дещо сизувата. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 20—45 *см* завв., вгорі розгалужені, з 2—5 кошиками, тонко-ребристо-борозенчасті, голі, лише вгорі по реберцях розсіяно дрібнощетинисті, улиснені переважно в нижній частині. Прикореневі та найнижчі стеблові листки черешкові або довгочерешкові, довгасто-еліптичні, близько 5—15 *см* завд. і 1—2,5 *см* завш., на верхівці тупі, з насадженим коротеньким вістрям або відтягнуто-гострокінцеві, цілокраї або в нижній частині зазублені, з країв пилчасто-шорсткі, з б.-м. складчастими краями, на поверхні голі, помітно товстуваті; середні

листки нижче середини перистонадрізані, з коротенькими гострокінцевими ланцетними частками і видовженою, відтягнутою на кінці в коротеньке вістря верхівкою; верхні та верхівкові (на гілочках) листки лінійно-ланцетні, гострокінцеві, здрібнені, трохи клочкувато-павутинисті. Кошики невеликі, з квітками близько 1—2 *см* завд.; обгортка яйцевидно-куляста, близько 8—10 *мм* у діаметрі, при основі трохи павутиниста, зрештою гола; листочки обгортки від яйцевидних до лінійних; зовнішні на верхівці відтягнуті у вузьке лінійно-ланцетне, відігнуте жовтувате вістря, біля його основи з темною плямочкою; середні на верхівці з овальним, або яйцевидно-ланцетним дрібно зазубленим і закінченим м'яким, дуже коротким вістрям, жовтуватим, плівчастим придатком; внутрішні листочки з ланцетним темнішим придатком. Квітки рожево-пурпурові. Сім'янки майже довгасті, близько 4—5 *мм* завд.: чубок з зазублених щетинок. ♃. Цв. VI.

Schischk. (Б. К. Шишкин) у Крым., Фл. Зап. Сиб., XI (1949) 2938. Борисова во Фл. СССР, XXVIII, 280.

— *S. nitida* Fisch. ex Spreng., Syst. veg., III (1826) 390. Ledeb., Fl. ross., II, 759. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 114. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР, 571.

На солонцях. — В Степу, дуже рідко.

Л.З.-Л.С. Дніпропетровська обл.: Павлоград (Криштофович!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Троїцьке (Білик!).

Поширення по СРСР. Причорн. (схід, рідко), Заволзьк., Волзьк-Кам. (південь); Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Серед. Азія: Арал.-Касп. (північ), Прибалх. (північ).

Загальне поширення. Поза межами СРСР зустрічається в північній частині Монголії.

Примітка. На Україні дуже рідка рослина, по якій немає в гербаріях навіть екземплярів з квітками й плодами (в нашому розпорядженні були екземпляри лише з пуп'янками). М. М. Ільїн цитовані екземпляри з Павлограда відніс до дуже близького південносибірського виду *S. Gmelinii* DC., трактуючи його як підвид — ssp. *Gmelini* (Ledeb.) Iljin.

Рід **923. Рапонтикум — Rhaponticum** Adans.[1]

Adans., Fam., II (1763) 117.

Кошики поодинокі, великі. Обгортки багаторядні, черепичасті, кулясті, шкірясті, їх листочки з округлими або яйцевидними плівчастими придатками; зовнішні листочки дуже короткі, тупі, слідуючі за ними — видовжені, б.-м. широкі, внутрішні — найвужчі, майже однієї довжини з квітками. Спільне квітколоже щетинисте. Всі квітки у кошику однакові — трубчасті, двостатеві. Сім'янки голі, ребристі, з косим рубчиком; чубок довший за сім'янку, з білуватих, перистих щетинок, з'єднаних при основі в кільце, опадний. — Багаторічні ко-

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

реневищні рослини з простими, тонкоребристими стеблами і черговими, цілісними або перистороздільними листками.

Рід об'єднує 17 видів, поширених у північній півкулі; лише один вид зустрічається в Австралії. На території СРСР росте 12 видів, з них в УРСР поширений 1 вид.

3330 (1). Rh. serratuloides (Georgi) Bobr. — **Рапонтикум серпієвидний.** Рослина з міцним, вкороченим кореневищем і досить міцними, до 4 *мм* у діаметрі, коренями. Стебла прямостоячі, 25—110 *см* завв., порожнисті, прості, 2,5—3 *см* у діаметрі, виразно борозенчасті, трохи павутинисті, під кошиками шорсткі й потовщені. Листки цілісні, цілокраї або дрібнозубчасті, іноді нижні стеблові при основі перистороздільні, всі — розсіяноволосисті; молоді листки, разом з черешками прикореневих листків і молодими стеблами, клочкувато-павутинисті; прикореневі та нижні стеблові листки овально-еліптичні, 18—35 *см* завд., 6—13 *см* завш., на довгих, 20—30 *см* завд., черешках; середні та верхні стеблові листки до основи звужені, сидячі. Кошики поодинокі на потовщених кінцях стебел, які часто вкриті редукованими листками, за розміром та формою цілком подібними до зовнішніх листочків обгортки, з таким же придатком на кінці. Обгортки кулясті, 3,5—5 *см* завш.; листочки обгортки довгасто-ланцетні або лінійні, з великими, перетинчастими придатками; у зовнішніх листочків придатки загострено-трикутні, коротко збігають на краї листочків, плоскуваті; у середніх листочків обгортки придатки на обгортці опуклі, двоколірні: у центральній частині вони бурі, непрозорі, загострені, по краю — з широкою світлою прозорою облямівкою; придатки внутрішніх листочків трикутно-ланцетні, загострені, волосисті. Квітки рожеві, 2,5—3 *см* завд., вгорі віночок розширений і надрізаний на 5 лінійних часток. Сім'янки 3—5 (8) *мм* завд., 2—3 *мм* завш., світло-коричневі, 4-гранні, ребристі; чубок 12—15 *мм* завд., дворядний. ♃. Цв. V—VI (VII).

Рис. 3. Рапонтикум серпієвидний — *Rhaponticum serratuloides* (Georgi) Bobr.

1 — загальний вигляд; *2* — середній листочок обгортки; *3* — внутрішній листочок обгортки; *4* — серединна квітка.

Bobr. в Бот. мат. Герб. Бот. Инст. АН СССР, XX (1960) 19. Сосков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 313.

— *Rh. salinum* Less. in Linnaea, X (1835) 179. Ильин в Тр. Бот. Инст. АН СССР, сер. 1, 1 (1933) 204. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 571. — *Centaurea serratuloides* Georgi, Reise, I (1775) 231. — *C. salina* Benth. et Hook. f., Gen. pl., II (1873) 479. — *Leuzea salina* Spreng., Syst. veg., 3 (1826) 382. DC., Prodrom., VI (1837) 666. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 752. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 115. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 412.

Рисунки: Gmelin, Fl. Sib., II (1749), tab. 37. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1021, рис. 1024. (sub *Centaurea salina*), Фл. Юго-Вост. Евр. ч. СССР, VI (1936) 420, фиг. 707.

По заплавинах річок, на солончакових луках і на вогких солончакових місцях. — Степові райони УРСР, рідше у південній частині Лісостепу.

Л.Л.-С. Полтавська обл.: Хорольський рн, Хорол (Краснов!); Кременчуцький рн, Омельник (Білик!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Березівський рн, в заплавині р. Тилігуль (Гринь!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Ізюмський рн, Борова (Ширяєв!); Красноградський рн, Скалонівка (Іллічевський!); Балаклійський рн, Чепіль (Черняєв!); Лозівський рн, Краснопавлівка (Лавренко!). — Луганська обл.: Старобільський рн, Новоайдар (Білик!), Деркульський кінзавод (Лавренко!, Зоз!). — Донецька обл.: Великоновосілківський рн, Багатир (Клеопов!); окол. Жданова (Шмальгаузен!, Графф!, Лавренко!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: Баштанський рн, Піски (Котов!); окол. Вознесенська (Рябков!). — Херсонська обл.: окол. Херсона (Рябков!); Білозерський рн, Новодмитрівка (Куксін!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Мордвинівка (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Серед.-Дніпр. (півд.-східн. ч.), Причорн., Ниж.-Дон, Волзьк.-Дон. (півд. ч.), Заволзьк., Ниж.-Волзьк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп. (півн. ч.), Прибалх. (півн. ч.).

Загальне поширення. Румунія (Добруджа), Європейська частина СРСР (південь), Зах. Сибір (півд. ч.), Серед. Азія (північ).

Рід **924. Хартолепіс — Chartolepis** Cass.[1]

Cass. in Dict. Sc. nat., XLIV (1826) 36.

Кошики гетерогамні, поодинокі, на кінцях стебел та їх численних гілок, складають китицевидне або майже щитковидне суцвіття. Обгортки від довгасто-яйцевидних до майже кулястих, багаторядні, черепичасті, їх листочки з округлими, великими, плівчасто-прозорими придатками. Спільне квітколоже щетинисте. Всі квітки у кошиках трубчасті, жовті, крайові — неплідні, з 4-роздільним, не збільшеним віночком, серединні — плідні, двостатеві. Сім'янки сплюснуті, з косим рубчиком; чубок багаторядний, з коротких зовнішніх і довгих середніх перистих щетинок та з коротеньких внутрішніх війчастих плівок. — Багаторічні трав'янисті рослини з прямостоячими, розгалуженими, крилатими, доверху улисненими стеблами і цілісними (лише нижчі часом по краю

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

зубчасті або ліровидно надрізані) збігаючими на стебло листками, з обох боків вкритими короткими волосками.

До роду належить 7 видів, поширених на півдні Європейської частини СРСР, на Кавказі (в Закавказзі), у Казахстані, Киргизії, а за межами СРСР — у східній частині Малої Азії та в Ірані.

На території СРСР рід представлений 4 видами; на Україні росте один з них.

3331 (1). Ch. intermedia Boiss. — **Хартолепіс середній.** Рослина з міцним, повзучим кореневищем. Стебла 35—100 (150) *см* завв., підведені, прямі, тонкоребристі, при основі вкриті рештками відмерлих листків, від середини або лише вгорі — розгалужені і ширококрилаті, під кошиками трохи потовщені й гостро шорсткі, у нижній частині клочкувато-павутинисті. Листки цілісні, цілокраї, шорсткі й трохи павутинисті; прикореневі і нижні стеблові — довгасто-овальні або довгасто-еліптичні, 12—20 *см* завд., 2,5—5,5 *см* завш., на верхівці загострені, до основи звужені в досить довгий 4—10 *см* черешок; середні та верхні стеблові листки вузьколанцетні, широкою основою збігають на стебла, утворюючи на них широкі крила. Кошики поодинокі на кінцях улиснених стебел та їх гілок. Обгортки овальні або довгасто-яйцевидні, 23—25 *мм* завд., 13—17 *мм* завш., листочки обгортки шкірясті, зеленувато-жовтуваті, з країв світло-жовті, зовнішні та середні — яйцевидні або довгасто-яйцевидні, 6—14 *мм* завд., 5—6 *мм* завш., з великими, округлими, плівчасто-прозорими, по краю розірвано-зубчастими придатками, 7 *мм* завд. і 5 *мм* завш., що мають при основі маленький непрозорий трикутничок; внутрішні листочки обгортки ланцетні, 15—17 *мм* завд., близько 3 *мм* завш., з довгастими прозорими придатками близько 3 *мм* завд., 1,5—3 *мм* завш. Квітки жовті. Сім'янки довгасто-овальні, сплюснуті, 5—6 *мм* завд.; чубок 10—12 *мм* завд., димчастий. ♃. Цв. VII—VIII.

Boiss., Diagn. pl. or., ser. II, 3 (1856) 64. Fl. orient., III (1875) 696. Ильин в Изв. Бот. Сада АН СССР, XXX, 3—4 (1932), 352; він же у Фл. Юго-Вост., VI (1936) 420. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 571. Черепанов в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та АН СССР, XX (1960) 463; во Фл. СССР, XXVIII (1963) 337. — *Ch. Biebersteinii* Jaub. et Spach, Ill. pl. or., III (1847—1950) 11, p. p. — *Centaurea glastifolia* L., Sp. pl., ed. I (1753) 915 p. p.; ed. II (1763) 1294 p. p. quoad. pl. sibir. DC., Prodrom., VI (1837) 568 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 687 p. p. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 120 et auct. al. fl. Ross.

Рисунки: Ильин во Фл. Юго-Вост., VI (1936), фиг. 708. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 572, мал. 300. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. (1957) 413, рис. 395.

На солончакових луках. — Лісостеп (південь), Степ, південні та південно-східні райони.

П.Л.-С. Вінницька обл.: Бершадський рн, Ольгопіль (Шмальгаузен!).— **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава (Роговичі). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Станично-Луганський рн, Миколаївка (Постригань!). — Донецька обл.: окол. Донецька, по р. Вовчій (Карнаух!); Мар'їнський рн, Яснобродівка (Котов!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська, р. Мокра

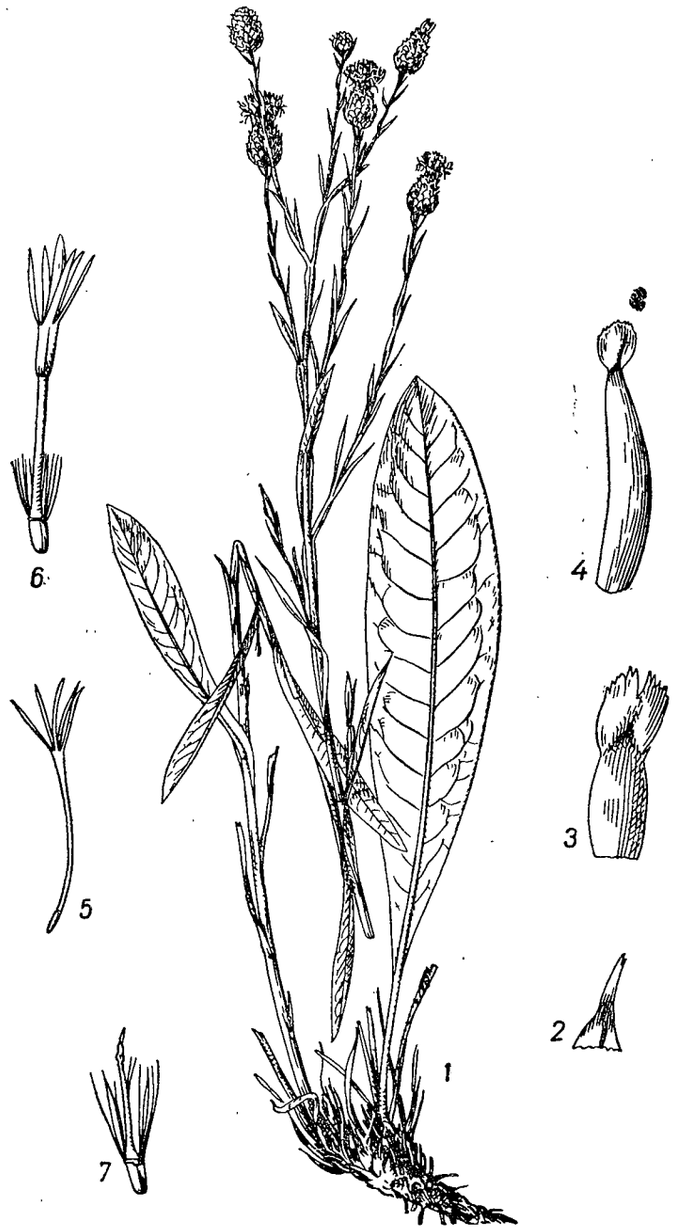

Рис. 4. Хартолепіс середній — *Chartolepis intermedia* Boiss.

1 — загальний вигляд; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — середній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки; *5* — крайова неплідна квітка; *6* — серединна квітка; *7* — сім'янка.

Сура, дно балки Вайцехової (Давидич!); Кривий Ріг, долина р. Чортомлик (Рижутін!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівський рн, Карлівка (Монтрезор!, Андржійовський!). — Харківська обл.: Куп'янський рн, Кислівка (Лавренко!, Клоков!). — Луганська обл.: Старобільський рн, Шульгинка (Ширяєв!); Білокуракинський рн, Нещеретове (Черняєв!); Троїцький рн, Троїцьке (Ширяєв!), Верхня Дуванка (Котов!, Клоков!); Міловський рн, Деркульський кінзавод (Барбарич і Денчик!). — Донецька обл.: Красноармійський рн, Гришине в заплавині р. Бик (Липа!), Завидо-Кудашів по р. Бик (Липа!); Жданов (Вержбицький!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн, пів. Тюбек (Левіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (півд.), Причорн., Серед.-Дніпр. (півд.-східн. ч.), Волзьк.-Дон. (півд. ч.), Ниж.-Дон, Ниж.-Волзьк., Заволзьк., Волзьк.-Кам. (півд.-східн. ч.); Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (півд. ч.), Ірт. (півд. ч.), Алт. (крайня півд.-зах. ч.); Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Загальне поширення. Крім перелічених районів СРСР, ще в північно-західній частині Китаю (Джунгарія і Кашгарія).

Рід 925. Гірчак — Acroptilon Cass.[1]

Cass. in Dict. Sc. nat., L (1827) 464.

Кошики гомогамні, невеличкі або середнього розміру, поодинокі на кінцях стебел та численних гілок, складають китицевидно-щитковидне або волотевидне суцвіття. Обгортки яйцевидні, довгасто-яйцевидні або майже кулясті, багаторядні, черепичасті; їх листочки шкірясті, зеленуваті, зовнішні — округлі або яйцевидні, внутрішні — лінійно-ланцетні; придатки у зовнішніх та середніх листочків — широкі, округлі, напівпрозорі, коротковолосисті, у внутрішніх — дуже вузькі, лінійно-ланцетні, густо-довго-волосисті. Спільне квітколоже щетинисте. Всі квітки у кошику трубчасті, двостатеві, рожеві; віночок з 5-зубчастим відгином, голий. Сім'янки еліпсоїдально-обернено-яйцевидні, вгорі заокруглені, б.-м. стиснуті, з косим рубчиком при основі; чубок простий, з коротких, шорстких зовнішніх та довгих перистих внутрішніх щетинок, опадний. — Багаторічні рослини з тонким повзучим кореневищем і стрижневими, дуже довгими та міцними коренями. Стебла прямостоячі, галузисті, до верху густо улиснені. Листки чергові, сидячі, цілісні, цілокраї або нижні по краю невиразно виїмчасто-зубчасті, шорсткуваті.

До роду належить 3 види, один з яких — *A. repens* (L.) DC. властивий виключно районам Передньої Азії; другий — *A. australe* Iljin — ендем Середньої Азії; ареал третього — *A. picris* (Pall.) C. A. M. — на території СРСР простягається від півдня України і Кавказу до Середньої Азії і Західного Сибіру.

3332 (1). A. picris (Pall.) C. A. M. — **Гірчак звичайний, г. рожевий.** Рослина з тонким повзучим кореневищем. Головний стрижневий корінь міцний, до 2 *см* у діаметрі, заглиблюється у грунт на 5—6 *м* і більше, майже вертикально; на глибині 7—30 *см* (а нерідко і 40—

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

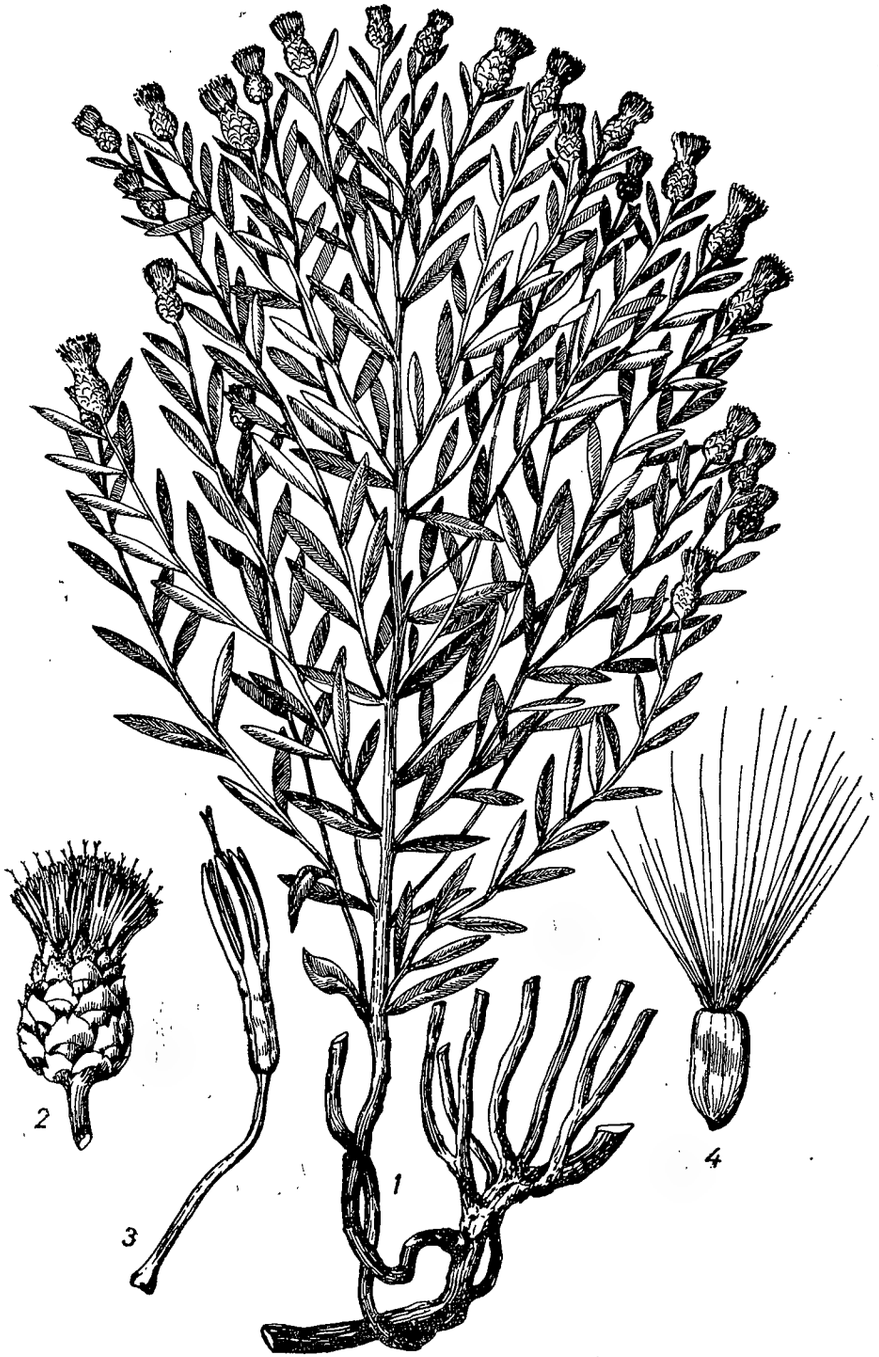

Рис. 5. Гірчак звичайний — *Acroptilon picris* (Pall.) C. A. M.
1 — загальний вигляд; *2* — кошик; *3* — окрема квітка; *4* — сім'янка.

60 *см*) від нього в усі боки відходять бічні корені, які спочатку ростуть горизонтально, досягають довжини 30—50 (100) *см*, потім круто повертають донизу і перетворюються на нові стрижневі корені; на горизонтальних відрізках бічних коренів, особливо на місцях їх вигину закладається велика кількість бруньок, з яких розвиваються кореневища, що біля поверхні грунту дуже галузяться і дають багато надземних стебел. У грунті, завдяки такому розростанню кореневої системи, утворюється ціла сітка переплетених між собою, добре розвинутих коренів. Надземні стебла прямостоячі, 20—60 *см* завв., гранисті, майже від основи дуже розгалужені, густо улиснені, гладенькі, разом з листками клочкувато або павутинисто опушені, рідше — майже голі. Листки сидячі, цілісні, ланцетні або лінійно-ланцетні, загострені, до основи звужені, цілокраї або нижні б.-м. зубчасті; всі листки шорсткі, особливо з країв; нижні — 16—28 *мм* завд., 2—6 *мм* завш., рано засихають; середні — 30—52 *мм* завд., 5—20 *мм* завш.; верхні — 6—20 *мм* завд., 1,5—5 *мм* завш., підпирають кошики. Кошики поодинокі на кінцях стебла та гілок. Обгортки яйцевидні, довгасто-яйцевидні або майже кулясті, 6—12 *мм* завд., 4—7,5 *мм* завш.; листочки жовтувато-зеленуваті, розміщені черепичасто, щільно притиснуті один до одного, зовнішні та середні — широкі, тупі, округлі, зеленуваті, на верхівці з вузенькою бурою смужкою та з широкими, округлими, плівчасто-прозорими придатками; придатки внутрішніх листочків обгортки, як і самі листочки, трохи видовжені, на верхівці відтягнуті в тупувате вістря, густоволосисті, часто бурувато-вишневі. Спільне квітколоже плоске, щетинисте. Квітки трубчасті, двостатеві, червонувато-рожеві. Сім'янки обернено-яйцевидні, гладенькі, трохи борозенчасті, жовті або темно-жовті, 3,2—4,6 *мм* завд., 1,5—2,3 *мм* завш., 1—1,5 *мм* завт., при основі з центральним чорнуватим, неправильнотрикутним рубчиком; чубок 7—8 *мм* завд., з нерівних (зовнішніх — коротких, зазублених, внутрішніх — довгих, перистих) щетинок, розміщених на невеличкому виступі верхівки сім'янки; легко відпадає. ♃. Цв. (V) VI—VIII.

C. A. M., Verzeichn. (1831) 67. DC., Prodrom., VI (1837) 662. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 750. Boiss., Fl. orient., III (1875) 612. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 197. Ильин во Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI (1936) 418. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 572. Доброчаєва і Утехін у Бот. журн. АН УРСР, VII, 2 (1950) 40. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 412.

— *A. repens* Гроссгейм, Опред. раст. Кавк. (1949) 490. Крылов, Фл. Зап. Сибири, XI (1949) 2945. Черепанов во Фл. Туркмен., VII (1960) 257. Агаджанов во Фл. Азерб., VIII (1961) 437. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 345 p. p. — *Centaurea repens* L., Sp. pl., ed. 2 (1763) 1293 p. p. — *C. picris* Pall., Tabl. phys. et topogr. taur. (1795) 58 et ed. 2 (1796) 191, nomen. Willd., Sp. pl., III, 3 (1803) 2302, descr. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 352. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 118. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1021.

Рисунки: Ильин, ц. м., фиг. 706; в Бот. мат. Герб. Бот. инст. АН СССР, VII, 3 (1937), фиг. 4а. Станков—Талиев, ц. м., рис. 394.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1881, 1983a, 1983b!

На солончакових луках, в степах і як бур'ян на полях, особливо часто на ущільнених грунтах. — Степові райони (південь) — часто, на Поліссі — рідко (занесено).

Л.П. Чернігівська обл.: ст. Чернігів, занесено (Смолко!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (!!); Фрунзівський рн, Фрунзівка (!!); Любашівський рн, Іванівка (!!). — Миколаївська обл.: Миколаївський рн, Варварівка (!!); Очаків (!!); Баштанський рн, Баштанка (!!), Березнегувате (!!), Жовтневе (!!); Новобузький рн, Новий Буг (!!); Первомайський рн, Великовradіївка (!!). — Дніпропетровська обл.: Апостолівський рн, Широке (!!), Апостолове (!!); Нікопольський рн, Нікополь (!!), Томаківка (!!); Софіївський рн, Софіївка (!!); Солонянський рн, Новопокровське (!!). — Херсонська обл.: Бериславський рн, Берислав (!!), Качкарівка (!!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Михайлівський рн, Михайлівка (!!), Веселе (!!); Мелітопольський рн, Мелітополь (!!), Якимівка (!!), на південь від Якимівки — часто; Бердянський рн, Ногайське (!!), Осипенко (!!), Нововасилівка (!!); Приазовський рн, Приазовське (!!). — Херсонська обл.: Великолепетиський рн, Велика Лепетиха (!!), Горностаївка (!!); Нижньосірогозький рн, Нижні Сірогози (!!), південніше часто, на крайньому півдні — звичайно. — Кримська обл.: б.-м. звичайно у всіх районах, крім гірських.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (Чернігів, занесено), Причорн. (півд. ч.), Крим; Ниж.-Дон.; Волзьк.-Дон. (окол. Воронежа, занесено), Ниж.-Волзьк., Заволзьк. (півд. ч.); Кавказ: Передкавк., Даг., Східн. і Півд. Закавк., Тал.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (півд. ч.), Ірт. (півд. ч.), Алт. (півд.-зах. ч.); Серед Азія: всі р-ни (крім Копет-Дагу).

Загальне поширення. Європейська частина СРСР (південь), Кавказ, Західний Сибір (крайній південь), Середня Азія, Китай (північний захід), Монголія.

Примітка. На території Української РСР вид представлений двома формами: f. *virens* Borm. — зелені, дуже слабо опушені рослини з високими (35—60 *см* завв.) стеблами і зеленими листками 1,8—14 *см* завд., 0,3—2,5 *см* завш. Обгортки великі і майже завжди кулясті (рідше — яйцевидні), 9—13 *мм* завд., 7—13 *мм* завш.; f. *incana* Hohen. — сірі рослини, павутинисто опушені. Стебла нижчі (15—30 *см* завв.), більш розлогі; листки менші, 0,7—4 *см* завд., 0,5—1 *см* завш. Обгортки — дрібніші, завжди яйцевидні, 8—11 *мм* завд., 5—7 *мм* завш.

Ці форми відрізняються і біологічними особливостями: сірий гірчак раніше починає вегетувати (дає більш ранні сходи), має міцнішу кореневу систему, тому швидше відростає після підрізування, менш чутливий до ядохімікатів, мабуть, завдяки наявності густого опушення. Обидві форми зустрічаються поряд в одних і тих же районах.

Господарське значення. Злісний карантинний бур'ян півдня, який треба знищувати системою агротехнічних, хімічних і організаційних заходів боротьби. До них належить, насамперед, виснаження гірчака обробітком грунту (систематичне підрізування його кореневої системи з появою сходів гірчака з насіння або відростання надземних частин рослини від кореневищ) та пригнічення його культурними рослинами (озимими житом, пшеницею, ячменем тощо). Хімічні заходи боротьби полягають у застосуванні ядохімікатів суцільної та вибірної дії (2,4-Д; 2,4-ДУ, 2М-4Х, дихлоретану і його кубових решток та ін.).

Рід 926. Одонтолофус — Odontolophus Cass.[1]

Cass. in Dict. Sc. nat., L (1827) 252. — *Phaeopappus* Boiss., Diagn., ser. I, 6 (1845) 122, pro min. parte.

Кошики невеличкі, багатоквіткові, поодинокі на кінцях стебел та гілок, складають щитковидно-волотевидне суцвіття. Обгортки від яйцевидних до короткоциліндричних або довгастих, багаторядні, черепичасті; листочки їх тонкошкірясті з 4—7 поздовжніми жилками, вкриті тонкими, білуватими волосками; зовнішні листочки широкояйцевидні, внутрішні — ланцетно-лінійні; придатки листочків перетинчасті, жовтуваті або білуваті, часто з буруватим відтінком, на верхівці загострені або з коротким шипиком, по краю неправильно зубчасті або гребінчасто-війчасті, нерідко відмежовані від самих листочків і збігають на їх краї; у зовнішніх листочків придатки у вигляді широкого півмісяця; у середніх та внутрішніх — від трикутно- до широко-яйцевидних, більші за розміром від придатків зовнішніх листочків. Спільне квітколоже щетинисте. Всі квітки у кошику рожеві, крайові — трохи збільшені, трубчасто-лійковидні, з 5-зубчастим відгином, неплідні; серединні — трубчасті, двостатеві, плідні. Сім'янки довгасті, трохи сплюснуті, розсіяноволосисті, пізніше майже голі; чубок простий, з коротких зовнішніх і довгих внутрішніх шерстистих щетинок. — Багаторічні рослини з прямими, улисненими, від основи розгалуженими або простими стеблами. Листки цілісні, сидячі або майже сидячі, від довгастоеліптичних до лінійних, з 3 виступаючими жилками, як і вся рослина, повстисто-павутинисті, з малопомітними крапчастими залозками.

До роду віднесено 3 види. Два з них є кавказькими ендемами, а третій (*O. trinervius* (Steph.) Dobrocz.) поширений в степах південно-східної Європи — від Угорщини та Румунії на заході до районів Нижньої Волги та східних передгір'їв Кавказу на сході.

3333 (1). O. trinervius (Steph.) Dobrocz. comb. nova. — **Одонтолофус трижилковий.** Рослина з горизонтальним, розгалуженим кореневищем. Стебла в кількості 1—15, підведені, 20—60 *см* завв., при основі вкриті лускуватими листками, розгалужені, рідше прості, до середини густо улиснені. Листки сидячі або майже сидячі, від довгасто-еліптичних до вузьколінійних, з трьома добре помітними паралельними жилками, на верхівці загострені, до основи звужені, цілокраї, шорсткі, особливо з верхнього боку, як і стебла, сіро-павутинисті. Кошики їх з довгастими, 10—18 *мм* завд., 6—8 *мм* завш., обгортками; листочки обгорток блідо-зелені, на місці переходу в придаток — бурувато-фіолетові; зовнішні та середні — довгасто-яйцевидні; внутрішні — ланцетні; придатки всіх листочків перетинчасті, блідо-жовтуваті, округлі або на верхівці відтягнуті в коротке вістря, з країв дрібнозубчасті або корототорочкуваті. Квітки рожеві. Сім'янки трохи сплюснуті, 5—6 *мм* завд.; чубок 2—2,5 *мм* завд. ♃. Цв. V—VI (VIII).

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

В ключі до визначення родини складноцвітих (Фл. УРСР, XI (1962) 7) цей рід йде під назвою *Phaeopappus* Boiss.

Dobrocz. (Доброчаєва), hoc loco.

— *Centaurea trinervia* Steph. in Willd., Sp. pl., III, 3 (1803) 2301. M. B., Fl. taur.-cauc., II, 350; DC., Prodrom., VI (1837) 579. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1842) 700. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 119. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 483. — *Odontolophus cyanoides* Cass. in Dict. Sc. nat., L (1827) 253. — *Phaeopappus trinervius* (Steph.) Boiss., Fl. orient., III (1875) 600. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 572.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 767. Федченко и Флеров, Фл. Евр. Росс. (1900), рис. 1026. — Hayek, Cent.-Art. Ost.-Ung. (1901), Taf. XII, fig. 9.

На степах і пісках, по кам'янистих схилах, по чагарниках. — Південні та східні райони Лісостепу, Степ.

З.Л.-С. Одеська обл.: Котовський рн, Дубове (Котов і Кузнецова!), Коси, Флора, Чорна (Шмальгаузен!), між Косами та Чорною (Монтрезор!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Бершадський рн, Ольгопіль (Шмальгаузен). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!). — Донецька обл.: Мар'їнський рн, Ясинувата (Шмальгаузен!), Яснобродівка (Котов!); Слов'янський рн, Водяний (Заліський!); Артемівський рн, Щербинівський радгосп (Олексієнко!); Амвросіївський рн, Харцизьк (Наконечна!); окол. Макіївки, Ханженкове (Лавренко і Прошкіна!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Березівський рн, Жовтень і Розкішне (Котов і Кузнецова!). — Миколаївська обл.: Кривоозерський рн, Голоскове (Шмальгаузен). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Володарський рн, Хомутовський степ (!!, Гринь!, Клеопов!, Кузнецова!, Котов і Карнаух!), Кам'яні Могили (!!, Клеопов!, Кузнецова!), Красново по р. Кальміусу, близько Заможного (Лавренко і Прошкіна!), Гусельщикове (Клеопов!), Кременівка (Клеопов!); Волноваський рн, Великоанадоль (Граффі, Кравченко!); Красноармійський рн, Гришине, в заплавині р. Бик (Липа!); Жданов (Вержбицький!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Тарутинський рн, Лісне (!!, Котов і Кузнецова!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Кам'янсько-Дніпровський рн, Жереб'янки (Граффі). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Самохвалове (!!, М. Попов і Барбарич!); Білогірський рн, Білогірськ (Котов і Пропопова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон., Крим; Кавказ: Передкавк.

Загальне поширення. Середня Європа (півд.-східн. ч.), Європейська частина СРСР (півд. ч.), Кавказ (півн. ч.).

Рід 927. Псефелус — Psephellus Cass.[1]

Cass. in Dict. Sc. nat., XLIII (1826) 488.

Кошики середнього розміру або досить великі, багатоквіткові, поодинокі на верхівках стебел та гілок. Обгортки яйцевидні, яйцевидно-циліндричні або півкулясті, їх листочки розміщені черепичасто, шкірясті, на верхівках з досить великими, перетинчастими, по краю торочкувато-надрізаними придатками. Квітки рожеві або пурпурні,

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

крайові — трубчасто-лійковидні, частіше збільшені, з білими стамінодіями, захованими у трубочці віночка, та глибоко 5-надрізаним відгином; серединні — трубчасті, двостатеві; стовпчик маточки у них на верхівці дволопатевий. Спільне квітколоже щетинисте; сім'янки довгасті або обернено-яйцевидні, розсіяно-волосисті, гладенькі; чубок простий, короткий, з шорстких плівковидних щетинок, збільшених поступово ззовні до середини, легко опадає. — Багаторічні, густо білоповстисто-волосисті рослини, з лежачими, підведеними або майже прямостоячими, здебільшого простими стеблами і перисторозсіченими на широкі частки, ліровидними або майже цілісними листками.

Рід об'єднує близько 35 видів, поширених переважно на Кавказі. На Україні (в Криму) ростуть 2 види.

1. Стебла лежачі або підведені, (5) 10—15 (20) *см* завв., однієї довжини з прикореневими листками або лише трохи від них довші. Листки глибокоперисторозсічені, з довгасто-яйцевидними або еліптичними частками, зверху шорстисті, сіруваті або цілком сірі. Обгортка 12—15 *мм* завш., яйцевидна, придатки її листочків ланцетно-яйцевидні, темно-бурі, з білуватими або світло-бурими торочками . . . . . **(1). П. нахилений — Ps. declinatus** (M. B.) C. Koch

— Стебла з підведеної основи прямостоячі, до 30 *см* завв., значно довші від прикореневих листків. Листки перисто-роздільні, з довгастими частками, збігаючими на стриженьки листків, верхні — ліровиднороздільні; всі листки зверху зелені або сіро-зелені, павутинисто опушені, зісподу — білоповстисті. Кошики дрібніші; обгортка 8—13 *мм* завш., довгасто-яйцевидна, придатки її листочків ланцетні, бліді, жовтуваті або блідо-буруваті, з білуватими торочками . . . . **(2). П. білолистий — Ps. leucophyllus** (M. B.) C. A. M.

3334 (1). Ps. declinatus (M. B.) C. Koch — **Псефелус нахилений.** Рослина з досить міцним кореневищем, від якого відходить розетка прикореневих листків і квітконосні стебла; стебла лежачі або підведені (5) 10—15 (20) *см* завв., сірі від довгих притиснутих волосків, дорівнюють листкам або лише трохи довші від них. Листки зверху густо вкриті довгими, тонкими волосками, зісподу білоповстисті; нижні листки в обрисі довгасті, перисторозсічені, їх частки довгасто-яйцевидні або еліптичні, 12—25 *мм* завд., 5—20 *мм* завш., кінцеві часом трохи збільшені, тупуваті, закінчуються коротеньким хрящуватим вістрячком, цілісні або при основі, в свою чергу, надрізані на 1—2 часточки, цілокраї або з дрібними віддаленими зубчиками; стеблові листки нечисленні, самі верхні наближені до кошиків. Обгортки яйцевидні, черепичасті, 12—15 *мм* завш.; їх листочки закінчуються ланцетно-яйцевидними, темно-бурими придатками, які по краю з досить довгими, блідо-бурувати-ми або білуватими торочками. Квітки рожеві, зрідка білі, крайові — неплідні, збільшені до 25 *мм* завд. Сім'янки з коротким опадним чубком. ♃. Цв. (IV) V—VII (VIII).

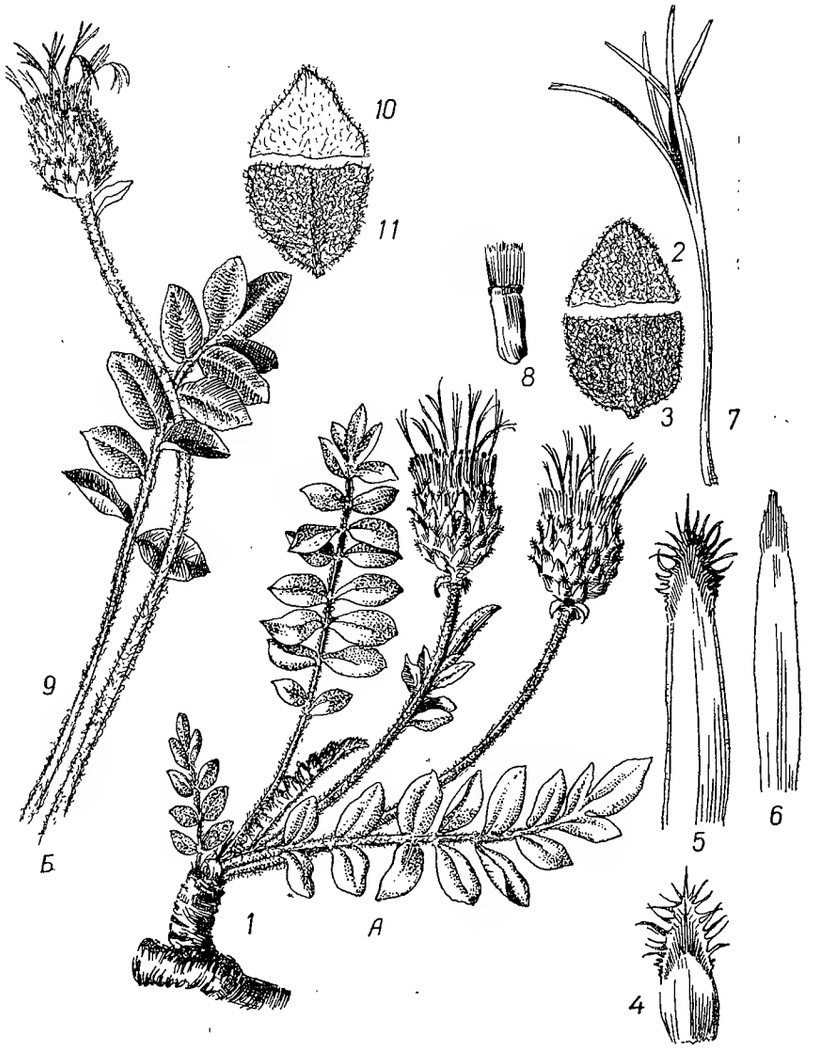

Рис. 6. *А* — Псефелус нахилений — *Psephellus declinatus* (M. B.) C. Koch.

1 — загальний вигляд; *2* — частина листка (з верхнього боку); *3* — частина листка (з спіднього боку); *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — сім'янка.

Б — Псефелус білолистий — *Psephellus leucophyllus* (M. B.) Boiss.

9 — верхня частина рослини (окрема гілка); *10* — частина листка (з верхнього боку); *11* — частина листка (зі спіднього боку).

C. Koch in Linnaea, XXIV (1851) 438 p. p. quoad. pl. taur. Сосновский у Гроссгейма, Фл. Кавк., IV (1934) 200; він же у «Заметки по систематике и географии раст.», Тбилиси, 14 (1948) 10. Гроссгейм, Опред. раст. Кавк. (1949) 192. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 412.

— *P. leucophyllus* β. *declinatus* Boiss., Fl. orient., III (1875) 609. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 118. Липский, Фл. Кавк. (1899) 363. Зеленецкий, Мат. фл. Крыма (1896) 352. — *Centaurea declinata* M. B., Fl. taur.-cauc., III (1819) 590. Сосновский во Фл. СССР, XXVIII (1963) 430. — *C. leucophylla* var. *declinata* Федченко и Флеров, Фл. Европ. Р. (1910) 1022.

Рисунки: Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1025.

На скелях і кам'янистих місцях по яйлах і в гірських соснових лісах. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: Білогірський рн, на південь від Білогірська (Вульф!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Білогірський рн, Червоні Печери (!!, М. Попов!, Барбарич!, Рубцов і Привалова!), Красногорське (Андреєв!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Учан-Су (Гольде!), Красний Камінь (Станков!, !!), г. Ай-Петрі, на яйлі (Гольде!, Вовчанецький!, Таліев!, Левандовський!, Станков!, Чернова!, Ілларіонова!, Пожидаєва!, М. Попов!, Барбарич!, !!), Долоси (Котов!), Нікітська яйла (Гольде!, Станков!, Пожидаєва!), ліс над Нікітою (Станков!, Харламов і Станков!, Франтц і Вульф!, Грабовський!), яйла над Гурзуфом (Оксіюк!, Крижевський!), яйла над Сімеїзом (Станков і Пегова!); Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство, центральна улоговина (Зеленецький!, Савенков!, М. Попов!, Барбарич!, !!), Чатир-Даг (Зеленецький!), Бабуган-Яйла (Станков!, Пожидаєва! Привалова!), Демерджі-Яйла (Привалова!), М. Чучель (Вульф!), Роман-Кош (Сіманська!), Долгоруківське нагір'я (Привалова!), Судак (Черняєв!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта, вздовж «Романівського шосе» (Станков і Вульф!), «Штангеевська тропа» (Станков!, Грабовський!), окол. Нікіти (Пожидаєва!), Сімеїз (Петунніков!), Алуштинський рн, Новий Світ (Вучетич і Станков!, Вучетич!, Сирейщиков!, Сарандінакі!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: північно-західна частина Передкавк. і Закавк.

Загальне поширення. Кримсько-кавказький ендем.

3335. (2). Ps. leucophyllus (M. B.) C. A. M. — **Псефелус білолистий.** Стебла до 30 *см* завв., з підведеної основи прямостоячі, прості або трохи розгалужені, помітно перевищують прикореневі листки. Листки зверху зелені, рідше сірувато-зелені від рідкого павутинистого опушення, зісподу — білоповстисті; прикореневі та нижні стеблові листки в обрисі довгасті, перистороздільні, з довгастими, цілісними або ліровидно-роздільними, по краю часом нерівно віддалено-зубчастими частками, що збігають на стебло; верхні частки здебільшого з'єднані між собою; верхні стеблові листки ліровидно-роздільні. Кошики з довгасто-яйцевидною, 8—13 *мм* завш., обгорткою; її листочки бліді, жовтуваті або світло-буруваті, з довгасто-ланцетними, загостреними придатками, зі світлими, досить довгими торочками по краю. Квітки рожеві, крайові — незначно збільшені. Сім'янки з коротким опадним чубком. ♃. Цв. VI—VII (VIII).

C. A. M., Verzeichn. (1831) 66. C. Koch in Linnaea, XXIV, 438 p. p. Boiss., Fl. orient., III (1875) 608 p. p. Федченко и Флеров, Фл. Евр. Р. (1910) 1021, p. p. Сосновский у Гроссгейма, Фл. Кавк., IV (1934) 200. Гроссгейм, Опред. раст. Кавк. (1949) 492. Станков—Талиев, Опред. высш. р. Европ. ч. СССР (1957) 412.

— *Centaurea leucophylla* M. B., Fl. taur.-cauc., III (1819) 591. DC., Prodrom., VI (1837) 582. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 696. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р. (1897) 119 p. p. — *C. dealbata* auct. p. p. non Willd. in M. B., l. c., II (1808) 349.

На кам'янистих місцях, по степах. — Гірські райони Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Нікітська яйла (Котов!), Узенбашська тропа (Казанський!); Алуштинський рн, Красносілля, схили Чатир-Дагу (Котов!, Пожидаєва!, Чернова!), Кримське заповідно-мисливське господарство, центральна улоговина (Білоусов!), Грушева Поляна (!!, М. Попов!, Барбарич!), Роман-Кош (Крижевський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк. (зах. і центр. ч.).

Загальне поширення. Кримсько-кавказький ендем.

Рід **928. Волошка — Centaurea** L. [1]

L., Gen. plant., ed. I (1737) 263. Sp. pl., ed. I (1753) 909 p. p.

Кошики середнього розміру (під час цвітіння 1—2,5 *см* у діаметрі) або великі (до 4—6 *см* у діаметрі), поодинокі на кінцях стебел та гілок різної довжини, часом скупчені по 2—3. Обгортки кулясті, яйцевидні або циліндричні, багаторядні, черепичасті, їх листочки блідо-зелені або жовтуваті, шкірясто-тверді або перетинчасті, зовнішні — яйцевидні, внутрішні — ланцетні, і ті й інші на верхівці з шкірястими, перетинчастими або плівчастими придатками різної форми — від вузької цілокрайої або короткозубчастої облямівки до довгого, правильно-торочкуватого, хвостиковидного придатка або колючки чорного, бурого, жовтого або білого кольору; рідше придатки у листочків обгортки відсутні. Квітки у кошику неоднакові, тобто кошики гетерогамні; крайові квітки неплідні, зі збільшеним, косо-лійковидним, глибокоп'ятилопатевим віночком; серединні — трубчасті, двостатеві, плідні; віночки різного кольору; лопаті приймочки вільні. Квітколоже щетинисте. Сім'янки циліндричні, часом з боків трохи сплющені, голі або коротко опушені, з косим рубчиком. Чубок подвійний: зовнішній — з поступово збільшених ззовні до середини, вільних, зубчастих щетинок, внутрішній — з одного ряду коротших плівок або щетинок, складених у центрі щільним конусом, іноді чубок дуже короткий або відсутній. Трав'янисті рослини з веретеновидними коренями або з кореневищами (вертикальними — ортотропними або горизонтальними — плагіотропними). Стебла прямостоячі або висхідні, часто ребристо-борозенчасті, голі, шорсткі або павутинисті. Листки черешкові або сидячі, зі звуженою або широко збігаючою основою, голі або шорсткі чи павутинисті, цілісні, цілокраї

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

або зубчасті чи пилчасті або листки перистороздільні; іноді зустрічається гетерофілія.

Поширені види волошок у лісах, на луках, на пісках і відслоненнях різних гірських порід; деякі види є бур'яновими рослинами.

До роду належить понад 500 видів, поширених в Європі, помірній і субтропічній Азії, північній і тропічній Африці, в Австралії та Америці. Все ж найбільша кількість видів і різноманітність форм цього роду властиві країнам Середземномор'я, що дає підставу вважати збірний рід *Centaurea* L. в цілому древньосередземноморським родом. Це стверджується ще й тим, що в країнах сучасного Середземномор'я є групи волошок із великою кількістю видів, які зустрічаються лише там (секція Ammocyanus Boiss., групи Pannosae Boiss., Ramosissimae Boiss. і Dumulosae Boiss. із секції Acrolophus Cass. та ін.).

Найбільш анцестральним типом роду слід вважати підрід *Jacea* Juss. і саме його секцію Eujacea Hayek, що має найпростіший, не диференційований придаток листочка обгортки.

В СРСР налічується 178 видів роду *Centaurea* L. Переважна більшість їх зустрічається в південно-західних районах Європейської частини СРСР і на Кавказі. В УРСР рід представлений 63 видами, які належать до 9 підродів.

1. Зовнішні та середні листочки обгортки без придатків, по краю з вузькою плівчастою облямівкою; внутрішні листочки на верхівці з плівчастими придатками. Квітки лимонно-жовті. Листки перисторозсічені, їх частки по краю правильно пилчасто-зубчасті. (Підрід **Centaurea**) . . . . . 2.
— Всі листочки обгортки з б.-м. розвинутими придатками. Квітки рожево-пурпурні, сині, жовті, рідше білі. Листки цілісні або розсічені . . . . . 3.
2. Рослина гола, іноді лише стебла при основі клочкувато-павутинисті. Придатки внутрішніх листочків обгортки на час цвітіння буріють і в'януть. Чубок сім'янки 4,5—6 *мм* завд. . . . . **(1). В. руська — C. ruthenica** Lam.
— Стебла від основи до середини та листки з обох боків або лише зі спіднього боку вкриті довгими членистими волосками. Придатки внутрішніх листочків обгортки цілком прозорі, під час цвітіння не в'януть і не буріють. Чубок сім'янки 8—10 (12) *мм* завд. . . . . **(2). В. Таліева — C. Talievii** Kleop.
3 (1). Дворічні, рідше багаторічні рослини. Листки перисто-, а нижні двоперисторозсічені на вузьколінійні частки. Листочки обгортки з великими, округлими, б.-м. плівчастими або пергаментовидними, часто опуклими придатками, по краю цілісними або невиразно дрібнозубчастими чи розірваними (Підрід **Phalolepis** (Cass.) Dobrocz.) . . . . . 4.
— Багаторічники, дворічники або однорічники. Листки різноманітні, від цілісних до надрізаних і перистороздільних. Придатки листочків обгортки різноманітного вигляду, верхівкові або збігаючі на

краї листочків, по краю зубчасті чи перисто-торочкуваті або ж на верхівці з твердою колючкою . . . . . 17.
4. Придатки листочків обгортки диференційовані на тверду, непрозору, часто бурувату або майже чорну центральну частину і тонкоплівчасту, прозору, цілісну або б.-м. розірвану крайову частину. Віночки пурпурні. Чубок здебільшого вдвоє коротший від сім'янки. Рослини передгір'я та гір Криму, які здебільшого ростуть на кам'янистих схилах і осипах. . . . . (Секція **Phalolepis**) 14.
— Придатки листочків обгортки з однорідної пергаментовидної або плівчастої тканини або придаток при основі з невеличким, часом буруватим трикутничком непрозорої тканини, рідше з вузькою смужкою посередині, нерізко відмежованими від плівчастої частини придатка. Віночки рожеві, пурпурні, світло-жовті або білі. Чубок здебільшого б.-м. дорівнює сім'янці. Рослини рівнинних районів України, що ростуть на пісках, рідше на гранітних відслоненнях . . . . . (Секція **Pseudophalolepis** Klok.) 5.
5. Обгортки дрібні, 8—10 *мм* завд., 7—8 *мм* завш., яйцевидні, до основи конусовидно звужені. Квітки блідо-рожеві. Сім'янка 2—2,5 *мм* завд.; чубок звичайно набагато коротший від неї. Росте на гранітах. **(47). В. несправжньоблідолускова — C. pseudoleucolepis** Kleop.
— Обгортки більші, (10) 12—27 *мм* завд., (8) 10—27 *мм* завш. Квітки іншого кольору. Сім'янки 3,5—5 *мм* завд.; чубок дорівнює їй або довший за неї. Ростуть на пісках . . . . . 6.
6. Придатки листочків обгортки шовковисто-блискучі, перетинчасті, майже непрозорі, просвічують лише по краях . . . . . 7.
— Придатки листочків обгортки не шовковисті, плівчасті, у більшій своїй частині прозорі й тонкі . . . . . 9.
7. Квітки світло-кремові, майже білі. Обгортка сплюснуто-куляста. Сім'янки буруваті, при достиганні не чорніють, двояковигнуті. . . . . **(49). В. перлиста — C. margaritacea** Ten.
— Квітки пурпурні або рожеві. Обгортки кулясті або яйцевидні. Достиглі сім'янки чорнуваті, майже 4-гранні. . . . . 8.
8. Обгортка куляста, 15—20 *мм* завд. і завш. Придатки її листочків перлинно-білі, шовковисто вилискують, досить великі, середні з них до 6—8 *мм* завд. і 8—10 *мм* завш. Квітки пурпурні . . . . . **(50). В. біло-перлиста — C. margarita-alba** Klok.
— Обгортка майже яйцевидна, 11—16 *мм* завд., 10—15 *мм* завш. Придатки її листочків світло-жовті до оранжевих, майже цілком непрозорі (просвічують лише з країв при основі), середні з них 5—6 *мм* завд., 4—5 *мм* завш. Квітки рожеві, бліді . . . . . **(48). В. первинноперлиста — C. proto-margaritacea** Klok.
9 (6). Кошики кулясті. Придатки листочків обгортки до 10 *мм* завд., дуже тонкі, прозорі, на спинці з кілем, на верхівці з вістрям; непрозора тканина придатка доходить вузенькою смужкою до самої верхівки; на обгортці всі або деякі придатки згорнуті біля верхівки гострими шоломиками, характерно спрямованими в різні боки . 10.

— Кошики яйцевидні, рідше майже кулясті. Придатки листочків обгортки дрібніші, до 6 *мм* завд., не такі тонкі й менш прозорі; кіль і вістря не розвинуті або ледве помітні; непрозора тканина придатка утворює трикутничок лише при його основі і не доходить до його верхівки; на обгортці придатки б.-м. опуклі і не згорнуті на верхівці шоломиком . . . . . 11.

10. Квітки світло-кремові, майже білі, крайові (неплідні) до 25 *мм* завд. Обгортки великі, до 25—27 *мм* у діаметрі. Придатки листочків обгортки 10—12 *мм* завд., більшість з них згорнуті на верхівці шоломиками і спрямовані в різні боки. Стебло вгорі гостро-шорсткувате . . . . . **(52). В. великопридаткова — C. appendicata** Klok.

— Квітки рожеві, крайові (неплідні) до 18—19 *мм* завд. Обгортки менші, до 16—17 *мм* завд. Придатки листочків обгортки 6—7 *мм* завд., у більшій частині з плоскуватими придатками. Стебло вгорі гладеньке . . . . . **(51). В. конки — C. konkae** Klok.

11 (9). Квітки світло-жовті. Придатки листочків обгортки темно-жовтуваті, з олійним відблиском, середні та внутрішні здебільшого з темно-пурпурною плямою при основі, а поза нею — прозорі. Достиглі сім'янки білуваті, 3,5—5 *мм* завд.; чубок помітно довший від сім'янки, 4,5—6 *мм* завд. . . . . **(56). В. Пачоського — C. Paczoskii** Kotov.

— Квітки рожеві або блідо-пурпурні. Придатки листочків обгортки білуваті, зеленуваті або жовтуваті, принаймні у внутрішніх листочків такі ж двоколірні, з темно-пурпурними плямами при основі. Достиглі сім'янки від світло-бурих до чорнуватих; чубок майже однієї довжини з сім'янкою або незначно коротший, до 5 *мм* завд. . . . . 12.

12. Придатки жовтуваті, жорсткі, дуже опуклі, майже півкулясті, нерідко з малопомітними темними плямками при основі або цілком одноколірні. Квітки блідо-рожеві до майже білих . . . . . **(53). В. первинногерберова — C. proto-Gerberi** Klok.

— Придатки білуваті або зеленуваті, не такі жорсткі і менш опуклі, еліптичні або довгасто-еліптичні, майже всі при основі з трикутними, червонувато-бурими плямами, особливо виявленими на придатках внутрішніх листочків. Квітки яскравіші, рожево-пурпурові . 13.

13. Обгортка яйцевидна, 10—14 *мм* завд., 6—10 *мм* завш.; придатки її листочків жовтувато-зелені, середні з них еліптичні, всі з зеленуватою облямівкою. Стебла до 100 *см* (або й більше) завв., з тонкими прутовидними гілками. Нижні стеблові листки до 20 і більше *см* завд., розсічені на вузьколінійні частки 5—8 *см* завд. і 0,5—3 *мм* завш. . . . . **(55). В. короткоголова — C. breviceps** Iljin.

— Обгортка широкояйцевидна або майже куляста, 12—15 *мм* завд., 10—16 *мм* завш.; придатки її листочків білуваті, середні з них б.-м. округлі, всі з білуватою тонкоплівчастою облямівкою. Стебла до 50 *см* завв., з товстуватими гілками. Нижні стеблові листки коротші, з більш короткими, до 4 *мм* завш., сегментами . . . . . **(54). В. донецька — C. donetzica** Klok.

14 (4). Рослина багаторічна, з міцним, до 3 *см* у діаметрі, здерев'янілим кореневищем, дуже розгалуженими стеблами та великою кількістю кошиків на розлогих гілках. Сегменти та кінцеві частки прикореневих і нижніх стеблових листків до 3—6 *мм* завш. Обгортка з одноколірними (без темних плям при основі) придатками; придатки середніх і внутрішніх листочків обгортки без вістря на верхівці і без кілю на спинці . . . . . **(60). В. Сарандінакі — C. Sarandinakiae** Illar.

— Рослини дворічні або малорічні. Стебла мало розгалужені, з меншою кількістю (до 10—12) кошиків на гілках. Сегменти та кінцеві частки двоперисторозсічених листків вужчі. Придатки всіх листочків обгортки на верхівці з помітним вістрям, при основі здебільшого з темно-буруватою або жовтою плямою . . . . . 15.

15. Стебла до 100 *см* завв. Обгортка яйцевидна або довгасто-яйцевидна, 9—14 *мм* завд., (4) 6—10 (13) *мм* завш. Передгірські і південнобережні кримські рослини . . . . . **(59). В. неплідна — C. sterilis** Stev.

— Стебла до 30—35 *см* завв. Обгортка широкояйцевидна або куляста, більших розмірів. Високогірські кримські рослини . . . . . 16.

16. Обгортка широкояйцевидна або майже куляста, 16—22 *мм* завд., 12—21 *мм* завш. Придатки її листочків білуваті, по краю дрібнозубчасті, у середніх листочків — найбільші, до 10 *мм* завд., з довгасто-ланцетною, світло-коричневою плямою на спинці. Квітки пурпурні . . . . . **(57). В. напівзаконна — C. semijusta** Juz.

— Обгортка широкояйцевидна до яйцевидної, 14—16 *мм* завд., 10—14 *мм* завш. Придатки її листочків жовтуваті, по краю дрібнозубчасті або майже торочкуваті, у середніх листочків вони досягають 3—4 *мм* завд., на спинці з яйцевидно-трикутною темно-коричневою плямою. Квітки світло-пурпурні . . . . . **(58). В. Ванкова — C. Vankovii** Klok.

17 (3). Придатки листочків обгортки з міцними колючками замість торочок, з яких середня здебільшого набагато довша за бічні, рідко майже їм дорівнює . . . . . 18.

— Придатки листочків обгортки різноманітної форми, без колючок або з коротенькою колючкою на верхівці . . . . . 20.

18. Квітки жовті. Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки з 5—7 (9) міцними колючками, з яких середня довша за бічні, рідше лише трохи її перевищує. Стебла ширококрилаті від збігаючих середніх та верхніх стеблових листків . . . . . **(61). В. літня — C. solstitialis** L.

— Квітки рожеві або пурпурні. Придатки зовнішніх і середніх листочків з (3) 5—7 колючками, з яких середня значно довша і міцніша за бічні. Стебла не крилаті . . . . . 19.

19. Обгортка довгасто-яйцевидна, 13—15 *мм* завд., 5—8 (10) *мм* завш. Сім'янка без чубка . . . . . **(63). В. колючоголова — C. calcitrapa** L.

— Обгортка яйцевидна або кулясто-яйцевидна, 13—16 *мм* завд., 10—15 *мм* завш. Сім'янка з чубком . . . . . **(62). В. іберійська — C. iberica** Trev.

20 (17). Листки цілісні або виїмчасто-перисто-роздільні, з побільшеною кінцевою часткою . . . . . 21.

— Листки перисто- або двоперисторозділь ні, з вузькими, ланцетними або лінійними частками . . . . . 42.

21. Квітконосні стебла виходять з пазух прикореневих листків (аксилярні), полеглі або скоса висхідні. Листки (розвинуті переважно прикореневі) цілісні або виїмчасто-перисто-роздільні, з широкими частками. Квітки рожево-пурпурні. (Підрід **Heterolophus** (Cass.) Dobrocz.) . . . . . 22.

— Стебла не пазушні, прямостоячі, улиснені. Листки цілісні, цілокраї або зубчасті. Квітки пурпурні або сині . . . . . 24.

22. Листочки обгортки цілком прикриті коричнювато-жовтими придатками; придатки середніх листочків округлі або широкояйцевидні, 6—8 *мм* завд., 6,5—8,5 *мм* завш. Обгортка майже кулясга . . . . . **(22). В. вугільна — C. carbonata** Klok.

— Листочки обгортки лише частково прикриті їх придатками або зовсім не прикриті; придатки середніх листочків від яйцевидних до лінійно-ланцетних, 1,5—3,5 *мм* завд., 0,7—3 *мм* завш. Обгортка яйцевидна . . . . . 23.

23. Обгортка широкояйцевидна, близько 15 *мм* завд., 12—14 *мм* завш., її листочки лише частково прикриті придатками; придатки зовнішніх і середніх листочків яйцевидні або довгасто-трикутні, світло-коричневі, по краю з б.-м. численними торочками. Сім'янка 3,5—4 *мм* завд. . . **(23). В. Маршалла — C. Marschalliana** Spreng.

— Обгортка яйцевидна або довгасто-яйцевидна, 15—22 *мм* завд., 8—14 *мм* завш.; її листочки зовсім не прикриті придатками; придатки зовнішніх та середніх листочків довгасто- або лінійно-ланцетні, чорнуваті, цілокраї або з 3—5 короткими торочками з кожного боку. Сім'янка 4—5,5 *мм* завд. . . . . **(24). В. сумська — C. sumensis** Kalen.

24 (21). Придатки листочків обгортки б.-м. збігають на краї листочків. Квітки сині або голубі. (Підрід **Cyanus** (Juss.) Hayek) . . 25.

— Придатки листочків обгортки не збігають на краї листочків. Квітки пурпурні або рожево-пурпурні (Підрід **Jacea** (Juss.) Hayek) . . . . . 32.

25. Однорічники. Стеблові листки звужені до основи і не збігають на стебла. Бур'янові рослини . . . . . 26.

— Багаторічники, з добре розвинутим кореневищем. Принаймні середні стеблові листки б.-м. збігають основою на стебла, утворюючи на них крила. Степові або гірські рослини . . . . . 27.

26. Обгортка яйцевидна до довгастої, 12—15 *мм* завд., 5—9 *мм* завш. Серединні квітки у кошику синьо-фіолетові. Сім'янка 3—4 (4,5) *мм* завд., її чубок 3—3,5 *мм* завд. . . . **(10). В. синя — C. cyanus** L.

— Обгортка яйцевидна, (13) 15—17 *мм* завд., 9—13 *мм* завш. Серединні квітки у кошиках лілово-рожеві. Сім'янка 5—5,5 *мм* завд., її чубок 6—8 *мм* завд. . . . . **(9). В. низька — C. depressa** M. B.

27 (25). Придатки листочків обгортки чорні, з такими ж чорними торочками або зубцями. Чубок сім'янки 1—1,5 *мм* завд. . . . . 28.

— Придатки світло-бурі або чорні, з яскраво-білими або рудуватими торочками. Чубок сім'янки 2—3 *мм* завд. . . . . 30.

28. Придатки листочків обгортки по краю короткоторочкуваті; цілісна частина придатків середніх листочків 1—1,5 *мм* завш., довжина торочок дорівнює їй або вони трохи довші від її ширини. Кореневище вертикальне або косо висхідне . . . . . **(5). В. тернопільська — C. ternopoliensis** Dobrocz.

— Придатки листочків обгортки по краю неправильнокороткозубчасті; цілісна частина придатків середніх листочків 0,5—1 (1,5) *мм* завш.; зубчики, розміщені по краю придатка, звичайно коротші за її ширину. Кореневище довге, повзуче . . . . . 29.

29. Листки досить тонкі, на верхівці відтягнуто довго загострені, з обох боків зеленуваті, розсіяно-павутинисто-шерстисті . . . . . **(3). В. мармарошська — C. maramarosiensis** (Javorka) Czer.

— Листки б.-м. тверді (щільні), на верхівці поступово загострені, зверху зеленуваті, розсіяно-павутинисто-опушені, зісподу — сірувати від суцільного, густого, павутинистого, неопадного опушення . . . . . **(4). В. м'яка — C. mollis** W. K.

30 (27). Всі стеблові листки збігають на стебло, утворюючи на ньому крила, часом ширші за діаметр стебла. Кошиків на окремому стеблі 1—10, часто на дуже коротких гілочках . . . . . **(7). В. донська — C. tanaitica** Klok.

— Лише середні стеблові листки коротко збігають на стебло, утворюючи відносно вузькі крила; нижні листки звужені до основи, черешкові. Кошиків на стеблі 1—3 . . . . . 31.

31. Вся рослина густо білоповстиста. Листки довгасто-ланцетні, принаймні, нижні та середні стеблові б.-м. відхилені від стебла. Центральна цілісна частина придатків середніх листочків обгортки чорна або темно-бура, 0,5—1,5 *мм* завш., їх білі торочки до 4 *мм* завд. Стебла до 40 *см* завв. . . . . **(8). В. бурооблямована — C. fuscimarginata** (C. Koch) Juz.

— Рослина сіро-павутинисто-повстиста. Листки вузьколанцетні, всі, але особливо виразно верхні стеблові, спрямовані догори і щільно притиснуті до стебла. Центральна цілісна частина придатків середніх листочків обгортки бура або світло-коричнева, 1—1,5 *мм* завш., їх яскраво-білі торочки до 3 *мм* завд. Стебла до 65 *см* завв. . . . . **(6). В. стиснута — C. stricta** Waldst. et Kit.

32 (24). Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки перетинчасті, округлі, на обгортці трохи опуклі, цілокраї або неправильнозубчасті, б.-м. розірвані. Чубок у сім'янок відсутній або ледве помітний. (Секція **Jacea**) . . . . . 33.

— Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки плоскі, трикутно-ланцетні або лінійні, відтягнуті в довге або коротке хвостовидне

закінчення, з країв перисто-торочкуваті. Сім'янки з коротеньким чубком (секція **Lepteranthus** (Neck.) DC.) . . . . . 35.

33. Листки б.-м. широкі, від еліптичних або яйцевидно-ланцетних до майже довгастих, гострувати або коротко загострені, досить тонкі, зелені, з обох боків шершаві від звивистих, розсіяних волосків, нерідко майже голі, стеблові б.-м. відхилені від стебла. Придатки листочків обгортки звичайно бурі або темно-бурі . . . . . **(11). В. лучна — C. jacea** L.

— Листки вузькі, від вузьколанцетних до лінійно-ланцетних, загострені, тверді (щільні), зелені, сірувато-зелені або й цілком сірі від густого опушення, стеблові косо спрямовані догори. Придатки листочків обгортки білуваті, у середній частині блідо-буруваті або буруваті . . . . . 34.

34. Обгортки яйцевидні (8) 10—12 *мм* завш. Рослина зелена або сірувато-зелена, розсіянопавутиниста або майже гола. Стебло лише у верхній частині незначно розгалужене . . . . . **(12). В. панонська — C. pannonica** (Heuff.) Hayek.

— Обгортки кулясто-яйцевидні або майже кулясті, 12—16 (18) *мм* завш. Рослина сірувата від б.-м. густого павутинистого опушення, крім того, вкрита зігнутими жорсткими волосками. Стебла від середини або трохи вище середини здебільшого дуже розгалужені . . . . . **(13). В. заміщуюча — C. substituta** Czer.

35 (32). Придатки внутрішніх листочків обгортки висуваються з-під середніх листочків і не прикриті їх придатками . . . . . 36.

— Придатки внутрішніх листочків обгортки не висуваються з-під середніх листочків і прикриті їх придатками . . . . . 40.

36. Придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки великі, по краю гребінчасто-довготорочкуваті, цілком прикривають розміщені під ними листочки . . . . . 37.

— Придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки досить дрібні, по краю гребінчасто-короткоторочкуваті, лише частково прикривають розміщені під ними листочки . . . . . 39.

37. Стебла голі або майже голі, під кошиками дуже потовщені. Стеблові листки при основі з великими, по краю зубчастими вушками, що обгортають стебло. Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки чорні . **(16). В. чорноголова — C. nigriceps** Dobrocz.

— Стебла б.-м. шерстисті від звивистих рясних або розсіяних волосків, під кошиками незначно потовщені. Стеблові листки без вушок при основі. Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки чорні або темно-бурі, рідше світло-бурі . . . . . 38.

38. Обгортка 14—20 *мм* завд., 12—17 *мм* завш.; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки чорно- або темно-бурі, рідше світло-бурі. Стеблові листки до основи звужені або заокруглено звужені, не стеблообгортні. Стебло б.-м. рясно опушене . . . . . **(14). В. фрігійська — C. phrygia** L.

— Обгортка 18—20 *мм* завд., 17—18 *мм* завш.; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки чорні. Стеблові листки біля основи

заокруглені і звичайно трохи стеблообгортні. Стебло розсіяно опушене. . . . **(15). В. карпатська — C. carpatica** (Porc.) Porc.

39 (36). Рослина шерстиста або жорстко-шерстиста, без домішки павутинистого опушення. Стебла під кошиками досить потовщені, їх гілки грубуваті. Листки зелені. Обгортка 17—20 *мм* завд., 12—15 *мм* завш., придатки її зовнішніх та середніх листочків обгортки чорно- або темно-бурі, відтягнуті в пряме або незначно відігнуте шиловидне закінчення . . . . . **(17). В. вкорочена — C. abbreviata** (C. Koch) Hand.-Mazz.

— Рослина жорстка або жорстко-шерстиста, з домішкою павутинистого опушення. Стебла під кошиками незначно потовщені, їх гілки тонкі. Листки світло-зелені або сіруваті. Обгортка 13—18 *мм* завд., 8—12 *мм* завш., придатки її зовнішніх та середніх листочків світліші, особливо торочки по краю, відтягнуті в відігнуте назовні хвостовидне закінчення . . . . . **(20). В. верболиста — C. salicifolia** M. B.

40 (35). Обгортка довгасто-яйцевидна, 10—12 (15) *мм* завд., 4—6 (10) *мм* завш. Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки світло-бурі (рудуваті), по краю гребінчасто-довготорочкуваті, посередині з дуже вузькою лінійно-шиловидною цілісною частиною, яка переходить в довге, цілком відігнуте дуговидно назовні, неколюче, хвостовидне закінчення, від чого вся обгортка дуже кучерява. Чубок сім'янки 1,5—2 *мм* завд. Стебла дуже розгалужені . . . . . **(21). В. волосистоголова — C. trichocephala** M. B.

— Обгортки яйцевидні або кулясто-яйцевидні, більших розмірів. Придатки зовнішніх та середніх листочків темно- або світло-бурі, з лінійно-ланцетною цілісною частиною; хвостовидне закінчення відігнуте назовні, обгортка менш кучерява. Чубок сім'янки 0,5—1 *мм* завд. Стебла лише вгорі або від середини незначно розгалужені . . . . . 41.

41. Вся рослина сиза від досить густого, тонкого, павутинистого опушення, з домішкою коротких жорстких волосків. Нижні стеблові листки з довгими, до 10—15 *см* завд., черешками. Обгортка 10—16 (18) *мм* завд., 7—10 (15) *мм* завш.; хвостовидні придатки її зовнішніх та середніх листочків обгортки рудувато-бурі. Квітки пурпурно-рожеві. Чубок сім'янки близько 0,5 *мм* завд. Стебла шорсткі під самими кошиками . . . . . **(19). В. вузьколускова — C. stenolepis** Kern.

— Рослина без павутинистого опушення, зелена. Нижні стеблові листки сидячі або короткочерешкові. Обгортка (15) 20—25 *мм* завд., (8) 10—18 *мм* завш. Хвостовидні придатки її зовнішніх та середніх листочків обгортки від світло- до темно-бурих. Квітки рожеві. Чубок сім'янки до 1 *мм* завд. Стебла разом із листками шорсткі . . . . **(18). В. несправжньофрігійська — C. pseudophrygia** C. A. M.

42 (20). Багаторічники. Обгортка 15—30 *мм* завд., 10—25 *мм* завш. Квітки пурпурні, рожеві або жовті (Підрід **Lopholoma** (Cass.) Dobrocz.) . . . . . 43.

— Дворічники. Обгортка 8—15 *мм* завд., 3—6 *мм* завш. Квітки рожеві, зрідка білі. (Підрід **Acrolophus** (Cass.) Dobrocz.) . . . 51.

43. Квітки пурпурні або рожево-пурпурні. Листочки обгортки зелені, трохи павутинисті; придатки листочків досить низько збігають на краї листочків . . . . . 44.

— Квітки жовті. Листочки обгортки жовтуваті, голі; придатки листочків дуже коротко збігають на краї листочків . . . . . 50.

44. Листочки обгортки з б.-м. широкими (до 3 *мм* завш.), довготорочкуватими придатками . . . . . 45.

— Листочки обгортки з вузькими (до 1 *мм* завш. або лише у вигляді ледве помітної облямівки), короткоторочкуватими або короткозубчастими придатками . . . . . 46.

45. Обгортка куляста, (22) 24—35 *мм* завш., її зовнішні та середні листочки з чорною цілісною частиною придатка до 3 *мм* завш. і світло-буруватими або сріблясто-білими торочками до 4 *мм* завд. Квітки темно-пурпурні. Стебла мало розгалужені . . . . . **(28). В. Кочі — C. Kotschyana** Heufl.

— Обгортка яйцевидна або яйцевидно-куляста, 10—17 (25) *мм* завш., її зовнішні та середні листочки з чорними або темно-бурими правильноторочкуватими придатками, ширина цілісної частини яких 1,5—2 *мм;* довжина торочок дорівнює ширині суцільної частини відповідних придатків і одного з нею кольору. Квітки пурпурні або червонувато-пурпурні. Стебла від середини або лише вгорі досить розгалужені . . . . . **(29). В. скабіозовидна — C. scabiosa** L.

46 (44). Обгортки довгасто-яйцевидні або овально-кулясті, придатки їх зовнішніх і середніх листочків гостротрикутні, темно-бурі, з світлішими від суцільної частини придатка торочками 1—1,5 *мм* завд., або придатки у вигляді перетинчастої, по краю зазубленої облямівки і верхівкового, добре розвинутого жовто-бурого вістря . . 47.

— Обгортки яйцевидні або яйцевидно-конусовидні, придатки їх зовнішніх і середніх листочків у вигляді збігаючої бурої облямівки, що складається з цілісної частини до 1 *мм* завш., і трохи світліших від неї торочок 0,5—1,5 *мм* завд. та кінцевого вістря або придатка у вигляді ледве помітної зубчастої смужки з країв та маленького, без вістря, трикутничка вгорі; часом придатки зовсім не розвинуті . . . . . 48.

47. Нижні стеблові листки здебільшого цілісні, середні—перистороздільні, з дуже збільшеною, на верхівці заокругленою, непарною кінцевою часткою, що закінчується, як і бічні довгасті частки, коротеньким вістрям. Обгортка довгасто-яйцевидна, 15—18 (22) *мм* завд., 9—12 (14) *мм* завш.; придатки її листочків темно-бурі, з світлішими торочками. Квітки рожево-пурпурні. Сім'янка 3—4 *мм* завд.; чубок 2—3 *мм* завд., завжди коротший від сім'янки. Стебла до 60 *см* зав., галузисті . . . **(33). В. твердолиста — C. stereophylla** Boiss.

— Всі стеблові листки (крім самих верхніх) перистороздільні, з рівними, оберненоланцетними, до основи звуженими частками. Обгортка овально-куляста, 22—24 *мм* завд., 15—22 *мм* завш.; придатки її листочків у вигляді вузенької перетинчастої облямівки і добре розвинутого вістря (колючки), часом трохи відігнутого назовні. Квітки темно-пурпурні. Сім'янка 4,5—5 *мм* завд., чубок дорівнює їй або довший. Стебла до 30 *см* завв., здебільшого прості . . . . . **(26). В. червоноквіткова — C. rubriflora** Illar.

48 (46). Нерозквітлі кошики конусовидні. Обгортка розквітлого кошика яйцевидно-конусовидна, 15—20 (22) *мм* завд., 8—12 (15) *мм* завш., її листочки щільно притиснуті; придатки зовнішніх та середніх листочків у вигляді ледве помітної короткозубчастої смужки з країв та маленького трикутничка на верхівці або майже зовсім нерозвинуті. Квітки пурпурно-рожеві. Рослина блідо-зелена . . . . . **(32). В. притиснута — C. adpressa** Ledeb.

— Нерозквітлі кошики кулясті або сплюснуто-кулясті. Обгортка розквітлого кошика яйцевидна, 15—20 *мм* завд., 10—17 *мм* завш., її листочки не так щільно притиснуті; придатки зовнішніх і середніх листочків складаються з темно-бурої або чорної цілісної частини 1—1,5 *мм* завш., і світліших від неї торочок 0,5—2,2 *мм* завд.; кінцева торочка у вигляді вістря, значно довшого від бокових торочок або однієї з ними довжини. Квітки пурпурові. Рослини темно- або сизувато-зелені . . . . . 49.

49. Рослина темно-зелена, розсіяно опушена. Обгортка 15—18 *мм* завд., 10—15 *мм* завш., придатки її листочків широкотрикутні; цілісна частина придатка зовнішніх і середніх листочків темно-бура, до 1 *мм* завш., бокові торочки світліші від неї, 0,5—1,5 *мм* завд., кінцеве вістря не довше від бокових торочок. Сім'янка 3—4 *мм* завд., чубок дорівнює сім'янці . . . . . **(30). В. несправжньошкіряста — C. pseudocoriacea** Dobrocz.

— Рослина сизувато-зелена, густіше опушена. Обгортка 17—22 *мм* завд., 13—17 *мм* завш., придатки її листочків гостро-трикутні, цілісна частина придатка зовнішніх і середніх листочків чорна або чорно-бура, близько 1,5 (2) *мм* завш., бокові торочки на кінцях буруваті, 2—2,2 *мм* завд., кінцеве вістря колюче, 2,5—3 *мм* завд., помітно довше від бокових торочок. Сім'янка 4,5—6 *мм* завд.; чубок 3—4,5 *мм* завд., коротший від сім'янки . . . . . **(31). В. гострокінцева — C. apiculata** Ledeb.

50 (43). Обгортка майже куляста, (17) 20—30 *мм* завд., (15) 18—25 *мм* завш., придатки її листочків трохи опуклі, перетинчасті, округлі, світло-жовті або рудуваті, з правильно розміщеними, 1,5—2 *мм* завд., бічними торочками та з трохи твердішою, до 2 *мм* завд., кінцевою колючкою. Чубок сім'янки 4—5 *мм* завд. . . . . **(27). В. східна — C. orientalis** L.

— Обгортка яйцевидна або довгасто-яйцевидна, (18) 20—25 *мм* завд., 12—18 (20) *мм* завш.; придатки її листочків притиснуті (не опуклі), солом'яно-жовті, з правильно розміщеними, порівнюючи короткими твердими бічними колючками або торочками та міцнішою або й

дуже міцною, то більше (до 7—16 *мм* завд.), то менше (до 2—4 *мм* завд.) видовженою середньою колючкою, частіше направленою вбік. Чубок сім'янки 7—10 *мм* завд. . . . . **(25). В. салонікська — C. salonitana** Vis.

51 (42). Обгортки яйцевидні або довгасто-яйцевидні, рідко майже циліндричні, здебільшого двоколірні, з б.-м. забарвленими у фіолетовий колір верхівками їх листочків і придатків. Листочки обгортки з 3—7 жилками, їх придатки при основі з трикутничком твердої перетинчастої тканини, в останній частині — плівчасті, з м'яким верхівковим вістрям і м'якими торочками . . . . . 52.

— Обгортки циліндричні або яйцевидно-циліндричні, звичайно одноколірні, жовтуваті. Листочки обгортки з 1—3 жилками, їх придатки шкірясті, з колючим верхівковим вістрям і твердими торочками . . . . . 62.

52. Листочки обгортки з 5—7 жилками, їх придатки гребінчасто-торочкуваті, без плівчастих вушок при основі, чорні або бурі. Степові рослини . . . . . 53.

— Листочки обгортки з 3—5 (рідко з 7) жилками, їх придатки торочкуваті, при основі торочок є б.-м. розвинуті плівчасті вушка, рідше по всьому краю придатки неправильно дрібнозубчасті; лише в центральній твердій частині придатки б.-м. забарвлені, по краю білуваті. Рослини пісків або кам'янистих відслонень . . . . . 55.

53. Кошики утворюють щитковидне суцвіття. Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки, разом з їх торочками чорні, торочок по 6—8 з кожного боку. Стебла від середини галузисті, з спрямованими догори галузками, майже рівними між собою . . . . . **(34). В. рейнська — C. rhenana** Boreau

— Кошики зібрані волотистим суцвіттям. Придатки листочків обгортки бурі або темно-бурі, рідше майже чорні, їх торочки світліші, буруваті, по 4—8 (10) з кожного боку. Стебла досить розгалужені, з галузками різної довжини . . . . . 54.

54. Обгортка яйцевидна або яйцевидно-куляста, 12—14 *мм* завд., 10—13 *мм* завш., придатки її зовнішніх та середніх листочків з 6—8 (10) парами торочок, темно-бурі до майже чорних. Кінцеві частки стеблових листків лінійні або довгасті, до 4—5 *мм* завш. Сім'янка бура, з світлішими реберцями, її чубок 1—1,5 *мм* завд. . . **(35). В. несправжньоплямиста — C. pseudomaculosa** Dobrocz.

— Обгортка довгасто-яйцевидна, 10—11 *мм* завд., близько 7 *мм* завш., придатки її зовнішніх та середніх листочків з 4—6 парами торочок, світло-бурі. Кінцеві частки стеблових листків вузьколінійні, 1—1,5 *мм* завш. Сім'янка чорнувата, з білими реберцями, її чубок до 1 *мм* завд. . . . **(36). В. дрібноквіткова — C. micranthos** Gmel.

55 (52). Обгортки довгасто-яйцевидні до яйцевидно-конічних, придатки їх листочків з м'якими торочками, нижче яких є добре розвинуті плівчасті вушка або придатки по всьому краю неправильно зазублені, без помітних плівчастих вушок. Чубок завжди добре розвинутий, дорівнює сім'янці або трохи коротший від неї (лише у

C. odessana Prod. значно коротший). Рослини пісків . . . . 56.

— Обгортки довгасто-яйцевидні до майже циліндричних, придатки їх листочків з трохи твердуватими торочками, нижче яких є лише малопомітні плівчасті вушка. Чубок завжди коротший від сім'янки, часто дуже недорозвинутий. Рослини кам'янистих відслонень . 59.

56. Обгортка 12—15 *мм* завд.; придатки її середніх листочків з 6—8 парами торочок, без помітних плівчастих вушок при основі . . . . . **(40). В. савранська — C. savranica** Klok.

— Обгортки 9—12 *мм* завд.; придатки їх листочків по краю з меншою кількістю торочок і з добре розвинутими плівчастими вушками або без виявлених торочок і по всьому краю неправильно зазублені . 57.

57. Придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки по краю неправильно зазублені, здебільшого розірвані; центральна тверда частина придатка жовтувата, без плямочок. Обгортка яйцевидно-конічна, 9—11 *мм* завд., 6—8 *мм* завш. Стебла вгорі по ребрах гостро шорсткі, разом з листками трохи павутинисті . . . . . **(37). В. Майорова — C. Majorovii** Dumb.

— Придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки по краю торочкуваті; центральна тверда частина придатків світло-коричнева або жовтувато-бура, з темно-пурпурними плямочками при основі. Обгортки довгасто-яйцевидні, 9—12 *мм* завд., 4,5—6 *мм* завш. Стебла вгорі по ребрах не дуже шорсткі . . . . . 58.

58. Стебла, особливо в нижній частині, як і листки зісподу білувато-павутинисто-повстисті. Плівчасті вушка при основі торочок у середніх листочків обгортки цілокраї. Сім'янка 3—4 *мм* завд., чорнувата; чубок 1—2,5 (3) *мм* завд., завжди помітно коротший від сім'янки. Рослина приморських пісків . . . . . **(38). В. одеська — C. odessana** Prod.

— Стебла і листки негусто шерстисто-павутинисті. Плівчасті вушка при основі торочок у середніх листочків обгортки, як і придатки внутрішніх листочків, по краю нерівнозубчасті. Сім'янка 2,5—3,5 *мм* завд.; чубок їй дорівнює або ледве коротший. Рослина річкових пісків . . . **(39). В. дніпровська — C. borysthenica** Gruner.

59 (55). Середні листочки обгортки з трьома жилками. Чубок добре розвинутий, 1,5—2,5 *мм* завд., але помітно коротший від сім'янки. Рослини рівнинних районів Степу і Лісостепу . . . . . 60.

— Середні листочки обгортки з 3—7 жилками. Чубок б.-м. редукований, до 0,5 *мм* завд., або й відсутній. Кримські степові або приморські рослини . . . . . 61.

60. Обгортка яйцевидно-циліндрична, 10—12 *мм* завд., 5—6 *мм* завш.; центральна тверда частина придатків листочків обгортки буровато-жовта, з темно-пурпурними плямочками; торочки і плівчасті вушка, що розміщені нижче торочок, білуваті. Стебла і листки слабо павутинисті . . . . . **(41). В. Бессера — C. Besseriana** DC.

— Обгортка майже циліндрична, з конічною основою, 8—11 *мм* завд., 3—5 *мм* завш.; центральна тверда частина придатків листочків обгортки чорнувата або темно-бура; торочки буро-жовтуваті, плів-

частi вушка не розвинуті. Стебла і листки досить густо павутинисті. . . . . **(42). В. Лавренка — C. Lavrenkoana** Klok.

61 (59). Всі кошики поодинокі на кінцях гілочок, що досягають 3—12 *см* завд. Обгортка 10—12 *мм* завд., 5—6 *мм* завш. Стебла галузисті, з розложистими, але більше спрямованими догори гілками. . . . . **(43). В. Стевена — C. Steveniana** Klok.

— Кошики частково сидячі або майже сидячі, скупчені, частково поодинокі на кінцях гілочок, що досягають не більше 4,5 *см* завд. Обгортка близько 9 *мм* завд., 3,5—5 *мм* завш. Стебла від основи розчепірено-галузисті . . . **(44). В. коктебельська — C. koktebelica** Klok.

62 (51). Стебла і листки розсіянопавутинисті. Кошики поодинокі на кінцях коротких або б.-м. видовжених галузок. Обгортка яйцевидно-циліндрична, 8—10 *мм* завд., 2,5—5 *мм* завш. Колючі вістря придатків листочків обгортки лише трохи відігнуті назовні. Квітки блідо-рожеві або білуваті, рідко світло-пурпурні . . . . . **(45). В. розлога — C. diffusa** Lam.

— Стебла і листки досить густо павутинисті. Кошики здебільшого скупчені на кінцях дуже коротких гілок другого порядку або майже сидячі. Обгортка майже циліндрична, 10—12 *мм* завд., 3—3,5 *мм* завш. Колючі вістря придатків дуже відхилені, а в нижній частині обгортки б.-м. відігнуті донизу. Квітки пурпурні . . . . . **(46). В. наслідувальна — C. aemulans** Klok.

Підрід I. Centaurea.

(Centaurium Cass., pro gen.)

Кошики великі або середнього розміру, багатоквіткові, поодинокі на верхівках стебел та їх нечисленних гілок. Обгортки жовтуваті, широкояйцевидні до майже кулястих, голі або майже голі, до 30 *мм* завш.; листочки обгортки шкірясті, на верхівці тупі або притуплені, зеленувато-жовтуваті, з 5—10 темнішими поздовжніми жилками, зовнішні та середні без додатків, по краю плівчасті, внутрішні — з цілісними плівчастими, по краю б.-м. розірваними придатками. Всі квітки у кошику трубчасті, жовті, у 1,5—2 рази довші від обгортки, крайові — не збільшені, неплідні, серединні — двостатеві; тичинки із сплюснутими нитками, вкритими сосочковидними волосками; пиляки з поступово загостреними на верхівці придатками. Приймочка короткодволопатева. Сім'янки до 8 *мм* завд., зовсім голі, вгорі впоперек зморшкуваті. Чубок подвійний, неопадний, однієї довжини з сім'янкою або трохи від неї довший, а в деяких видів — помітно коротший від сім'янки. — Багаторічники з міцним стрижневим коренем і прямостоячими, б.-м. розгалуженими стеблами. Листки черешкові або сидячі, перистороздільні, з лінійними, по краю пилчастими частками, голі або розсіяноволосисті, рідше б.-м. густо шерстисто-волосисті, а в пазухах черешків прикореневих листків — завжди біло-шерстисто-повстисті.

За своїм поширенням підрід *Centaurea* розпадається на дві географічні групи — середземноморську і середньоазіатську. Наші українські види належать до другої групи. Вона складається з 13 видів, з яких два ростуть і на Україні. На думку систематиків, цей підрід належить до філогенетично найстаріших груп збірного роду *Centaurea* L. і безпосередніх зв'язків з іншими групами роду не виявляє.

Ряд **1. Ruthenicae** Dobrocz. Всі листки перистороздільні, з лінійними або довгастими, по краю пилчасто-зубчастими частками або лише деякі верхні листки цілісні; стеблові листки черешкові або лише деякі верхні сидячі, але не збігаючі.

В межах СРСР ряд представлений 12 видами, з них в УРСР зустрічаються 2.

3336 (1). C. ruthenica Lam. — **Волошка руська.** Рослина з міцним, 2—3 *см* у діаметрі, довгим, здебільшого багатоголовим коренем. Стебла прямостоячі, 70—150 *см* завв., досить міцні, біля основи 5—7 *мм* у діаметрі, прості або лише вгорі вилчасто розгалужені, блідо-зелені, голі, гладенькі, при основі вкриті рештками відмерлих листків та в пазухах їх черешків — густими, біло-шовковистими волосками. Листки великі, нижні — 10—25 *см* завд., 4—12 *см* завш., самі верхні — 5—6,5 *см* завд., 2—3 *см* завш., голі, блідо-зелені, усі перистороздільні, з 8—12 парами бокових і одним кінцевим непарним сегментами, вузьколінійними (2—3 *мм* завш.) або більш широкими, лінійно-ланцетними чи довгастими (5—10 *мм* завш.); сегменти мають довжину 3—7,5 *см*, по краю правильнопилчасто-зубчасті, на кінцях зубчиків та на верхівці з короткими, білими, хрящуватими вістрячками; кінцевий непарний сегмент часом більший за бокові і б.-м. зливається з верхньою парою бокових; прикореневі і нижні стеблові листки на черешках 6—10 *см* завд., середні та верхні — сидячі; під кошиками стебла та гілки на значній довжині неулиснені. Кошики на рослині нечисленні, великі, розквітлі 4,5—6 *см* у діаметрі, поодинокі на кінцях стебел та небагатьох гілок. Обгортки яйцевидні, або майже кулясті, 2,5—3 *см* завд., 2—2,5 (3) *см* завш., їх листочки черепичасті, щільно прилеглі, шкірясті, голі, гладенькі, жовтуваті і лише на верхівці з багатьма темно-бурими жилками, особливо помітними на середніх листочках обгортки; зовнішні листочки округло-яйцевидні, 5—8 *мм* завд., 4—6 *мм* завш., середні — довгасто-яйцевидні, 10—15 *мм* завд., 6—8 *мм* завш., як і зовнішні тупі, з дуже вузькою плівчастою облямівкою; самі внутрішні листочки обгортки довгасті або лінійні, 20—25 *мм* завд., 3,5—5 *мм* завш., з більш широкою, ніж у зовнішніх та середніх, плівчастою облямівкою по краю і яйцевидним або довгасто-яйцевидним плівчастим придатком на верхівці, 5—8 *мм* завд., який на кінець цвітіння рослини в'яне і буріє. Квітки жовті, крайові — неплідні, 25—30 *мм* завд., з тонкою трубочкою і глибоко розсіченим на 5 лінійних часток відгином; серединні квітки двостатеві, майже однакової довжини з крайовими або лише трохи від них коротші. Сім'янки довгасто-обернено-яйцевид-

ні, жовтуваті, голі, гладенькі, з боків трохи здавлені, 5,5—7 (9) *мм* завд.; чубок 4,5—5 *мм* завд. або майже дорівнює довжині сім'янки і досягає 8—9 *мм* завд., подвійний, зовнішній з тонких дрібнозазублених, злегка буруватих щетинок, внутрішній — з білуватих, ланцетовидних плівок, складених конусом. ♃. Цв. VI—VIII.

Lam., Encycl. meth., I (1783) 663. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 342. Besser, Enum. pl. Volh. (1822) 34, № 1126. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, (1842) 686. Boiss., Fl. orient., III (1875) 623. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 120. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 413 Цвелев во Фл. Европ. ч. СССР, XXVIII (1963) 380. — *C. ruthenica* var. *typica* Trautv., Enum. pl. songar. (1866) 65. — *C. ruthenica* var. *genuina* Korsh., Tent. Fl. Ross. or. (1898) 235. — *Centaurium ruthenicum* (Lam.) C. Koch in Linnaea, XXIV (1851) 417.

Рисунки: Gmelin, Fl. sibir., II (1749) tab. 41. Талиев в Тр. Общ. испыт. прир. при Харьк. унив., XXXIV (1900), табл. 2. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1020, рис. 1022. Hayek, Die Cent.-Art. Osterr. Ung., Taf. 1, fig. 2.

Видані зразки: Герб. русск. фл. № 1620!

Степи, крейдяні та вапнякові відслонення. — Лісостеп, Степ, головне на Лівобережжі.

Л.Л.-С. Харківська обл.: Красноград, біля «Полтавського лісу» (Іллічевський!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Горлівська м/р, Чагарі (Олексієнко!); Макіївська м/р, ст. Чумаково (Котов!), радгосп «Гірник» (Страшко!); Слов'янськ (Черняєв!); Амвросіївський рн, хут. Катеринославський (Клеопов!); Амвросіївський рн, ст. Ханженкове (Клеопов!), ст. Харцизьк (Липський!, Клеопов!, Котов!). — Луганська обл.: окол. Луганського с/г технікуму (Шарков!); Лисичанський рн, окол. Миколаївки (Постригань!); Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Павлоградський рн, схили до р. Вовчої (герб. Черняєва!). — Харківська обл.: Лозівський рн, окол. Близнюків (Лукашов!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, гори Артема (Горницький!, Котов!); Амвросіївський рн, Кутейникове (Лавренко!). — Луганська обл.: Троїцький рн, схили до р. Гнилої (Клоков!), окол. Новсниканорівки (Котов!); Білокуракинський рн, Павлівка (Ширяєв!); Старобільський рн, окол. Новоайдара (Таліев!); Міловський рн, Новоолександрівка (герб. Черняєва!), Лимарівська цілина, між балкою Вовчою і Кремінним Яром (Лавренко!), Стрілецький степ (!!, Котов!, Виноградов!, О. Дубовик!). — **П.З.С.** окол. Миколаєва (Пачоський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Кам. (півд. ч.), Середн.-Дніпр. (східн. ч.), Волзьк.-Дон, Заволзьк., Бессараб. (Рашків), Причорн., Ниж.Дон., Ниж.-Волзьк.; Кавказ: Передкавк. (захід. ч.), Півд. Закавказ. (Даралагез); Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (півд. ч.), Ірт. (півд. ч.), Алт.; Середня Азія: Арало-Касп. (гори Алатау), Прибалх. (півн. і східн. ч.), Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Сир.-Дар., Пам.-Ал.

Загальне поширення. Середня Європа (півд.-східна ч.), Балкани (півн.-східн. ч.), південний схід Європейської частини СРСР, Кавказ, Західний Сибір (південна частина), Середня Азія.

Примітка. Ширина та форма сегментів листкової пластинки у різних рослин цього виду буває різною. То вони надто вузькі та довгі, то досить широкі і короткі, то дрібнопилчасто-зубчасті по краю, то з більшими розставленими зубчиками. Головне, за цими ознаками Траутфеттером (ц. м.), а пізніше і Коржинським (ц. м.) описано кілька форм цього виду, а саме:

f. **typica** Trautv. (ц. м., 65) з усіма однаковими, довгастими або довгасто-овальними сегментами;

f. **lyrata** Trautv. (ц. м., 65) з довгастими або довгасто-овальними боковими сегментами і еліптичним або широкояйцевидним кінцевим непарним сегментом;

f. **bipinnatifida** Trautv. (ц. м., 66) з однаковими, вузьколінійними, глибокозубчастими або майже перистими сегментами;

f. **angustiloba** Korsh. (ц. м., 235). Сегменти лінійні, всі однакові.

Майже всі ці форми ми мали можливість спостерігати і на українському матеріалі, але виявити певну закономірність щодо їх географічного розподілу неможливо.

3337 (2). C. Talievii Kleop. —**Волошка Таліева.** Рослина з міцним, 1,5—2 *см* у діаметрі, вертикальним коренем. Стебла поодинокі або їх по 2—3, прямостоячі, (25) 65—90 *см* завв., прості або частіше вгорі слабо розгалужені, блідо-зелені, при основі вкриті рештками відмерлих листків, а від основи до середини — довгими, до 2,5—3 *мм* завд., білими, членистими волосками, трохи вище середини — жорсткими горбочками, під самими кошиками — голі, гладенькі. Листки 10—18 *см* завд., 4—9 *см* завш., усі, або часом за винятком самих верхніх, перисторозсічені на вузькі, лінійні, довгасті або довгасто-ланцетні, загострені, по краю гостро-пилчасто-зубчасті частки, 2,5—5,5 *см* завд., 0,5—2 *см* завш.; самі верхні листки зрідка цілісні; з обох боків або частіше лише зісподу листки вкриті членистими волосками; прикореневі та нижні стеблові листки на черешках 2—10 *см* завд., вкритих як і стебла внизу довгими волосками, середні та верхні — сидячі. Кошики великі, розквітлі, 5—5,5 *см* у діаметрі, поодинокі на кінцях стебел та нечисленних гілок, ніжки під ними неулиснені; обгортки майже кулясті або кулясто-яйцевидні, 1,5—2,5 (3) *см* завд., 1,3—2 (2,5) *см* завш., черепичасті, голі, їх листочки щільно прилеглі, шкірясті, блідо-жовтуваті, зовнішні та середні — тупі, на верхівці з багатьма темно-зеленими або майже бурими поздовжніми жилками, по краю з вузькою, плівчастою, прозорою облямівкою, зовнішні — округло-трикутні або широкояйцевидні, 4—10 *мм* завд., 4—8 *мм* завш., середні довгасто-яйцевидні, 10—15 *мм* завд., 5—7 *мм* завш., внутрішні листочки — широколанцетні, 20—25 *мм* завд., 4—5 *мм* завш., з великими, до 10 *мм* завд., яйцевидними або довгасто-яйцевидними, прозорими, плівчастими придатками, які не бурiють і не в'януть до кінця цвітіння рослини. Квітки жовтувато-кремові, крайові — з тоненькою трубочкою і довгим, до 15 *мм* завд., до самої основи розсіченим на лінійні частки відгином, неплідні; серединні квітки лише трохи коротші від крайових, двостатеві, плідні. Сім'янки 6—8 *мм* завд., з боків трохи здавлені, гладенькі, лише на верхівці дрібно-поперечно-зморшкуваті, буруваті з ліловим відтінком або білуваті і лише при основі трохи забарвлені; чубок 10—12 *мм* завд., волоски зазублені, темно-палеві. ♃. VI—VII.

Kleop. (Клеопов) у Вісн. Київ. Бот. Саду, V—VI (1927) 87. Ильин во Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI (1936) 426. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР

(1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 413. Швелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 386.

— *C. ruthenica* Lam. var. *hispida* Korsh. in Bull. de l'Acad. d. Sc. d. St.-Petersb., 1 (1894) 105 et Tent. Fl. Ross., or. (1898) 235. — *C. ruthenica* Lam. var. *villosa* Taliew (nom. nudum) в Тр. Общ. испыт. прир. при Харьк. Унив., XXXIV (1900) 247. — *C. Korshinskyi* Iljin в Изв. Гл. Бот. Сада АН СССР, XXX, 3—4 (1932) 354.

Рисунки: Ильин, ц. м., фиг. 710. Доброчаєва, ц. м., рис. 301.

Ковилові та полинові степи, степові схили, відслонення. — Лісостеп (крайній південний схід), Степ (Лівобережжя).

Л.З.-Л.С. Донецька обл.: Володарський рн, Хомутовський степ (!!, Гринь!, Кузнецова!, Дубовик!, Угляренко!), окол. Жданова (Вержбицький!), Ляпине (Клеопов!), Мелекине, Маріуполь (Клеопов!, Котов, Карнаух!); Великоновосілківський рн, Велика Новосілка, Багатир (Клеопов). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Запоріжжя (Корчагін!); окол. Мелітополя (Ширяєв!). — Херсонська обл.: Чаплинський рн, Асканія-Нова (Клеопов!, Свистунова!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Марфівка (!!, Барбарич!), Мисове (Чернова, Крилова і Новосельцева!), Лугове × Кр. Горку (Крилова і Новосельцева!), Кр. Горка × Ленінське (Чернова, Крилова і Новосельцева!), Фонтан (Посохов і Риндін!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Тінисте (Котова і Кожевникова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (півден.-схід. ч.), Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Заволзьк.

Загальне поширення. Ендем півдня Європейської частини СРСР.

Примітка. Обидва види, *C. ruthenica* Lam. і *C. Talievii* Kleop., габітуально дуже подібні, але разом з тим, як видно з діагнозів, вони добре відмінні, найперше морфологічно. Біологічно *C. Taliewi* характеризується більш раннім часом цвітіння. Вона заступає перший вид на півдні, в більш сухих степах.

Господарське значення. Обидва види з ніжними, блідо-жовтими квітками, що приємно пахнуть медом, можуть широко запроваджуватися у декоративному квітківництві.

Підрід **II. Cyanus** (Juss.) Hayek.

(Cyanus Juss., pro gen.).

Кошики порівняно великі (розквітлі до 4—5 *см* у діаметрі), рідше середнього розміру або б.-м. дрібні, багатоквіткові, поодинокі на верхівках стебел та бокових гілок, рідше скупчені по 2—4 або утворюють волотевидне чи щитковидне суцвіття. Обгортки довгасті, яйцевидні або сплюснуто-кулясті, до 25 (27) *мм* завш.; їх листочки голі або опушені, шкірясті, зеленуваті, зовнішні — трикутно-яйцевидні або яйцевидні, внутрішні — ланцетно-лінійні або лінійні; придатки листочків обгортки перетинчасті, неколючі, бурі або чорні, по краю короткозубчасті або довготорочкуваті, збігають на краї листочків у вигляді облямівки. Квітки у кошику двох типів: крайові — неплідні, без стамінодіїв і рудимента стовпчика, трубчасто-лійковидні, дуже збільшені, сині, голубі, рожеві, пурпурні різних відтінків, блідо-жовті, часом білуваті або й цілком білі, з (4) 5—8 (10) роздільним відгином віночка; серединні квітки двостатеві, трубчасті, фіолетово-лілові або фіолетово-кармінові, лілово-рожеві, блідо-жовтуваті, рідше білуваті або й білі. Тичинки з сплюснутими нитками, вкритими сосочковидними волосками. Маточка з дволопатевою приймочкою, стовпчик з кільцем білих волосків при основі лопатей. Сім'янки довгасті або еліпсоїдальні, до 6,5 *мм* завд., розсіяноволосисті, при основі з косим рубчиком, оточеним кільцем білуватих довгих волосків. Чубок білуватий або рижуватий, іноді довший від сім'янки, неопадний, подвійний, складається з кількох зовнішніх рядів плоских пилчастих або пилчасто-війчастих щетинок, збільшених у напрямі ззовні до середини та кількох рядів більш вузьких і значно коротших внутрішніх щетинок або рідше одного ряду зазублених по краю плівочок, складених конусом. — Багаторічні, дво- або однорічні рослини, з прямостоячими або підведеними, простими або розгалуженими і до верху улисненими стеблами. Листки цілісні, рідше нижні — ліровидні, голі, розсіяно- або густоповстисті, нижні — короткочерешкові, середні та верхні — сидячі, нерідко збігають на стебло.

Підрід цей є кавказьким географічним елементом. В межах СРСР він представлений 18 видами, з них в УРСР поширено 8 видів, що належать до двох секцій.

Секція **1. Protocyanus** Dobrocz. Придатки листочків обгортки широкою смужкою облямовують листочки, чорні або бурі, з чорними зубцями або ж з чорними, бурими чи сріблясто-білими, досить довгими торочками по краю. Крайові квітки (у наших видів) сині, голубі або часом лілово-рожеві, рідко-білуваті або білі (альбіноси), з 5—8-роздільним відгином віночка. Чубок коротший від сім'янки. — Багаторічники. Стебла то більш, то менш крилаті від збігаючих листків.

Всі представники цієї секції заслуговують на широке введення в декоративне квітківництво.

Під-секція **1. Montanae** (Hayek) Stef. et Georg. Придатки листочків обгортки частково прикривають собою розміщені під ними листочки, по краю неправильнозубчасті або короткоторочкуваті, їх зубці або торочки чорні або чорнувато-коричневі, коротші за ширину цілісної частини придатка, рідше їй дорівнюють або незначно довші. Віночок крайових квіток голубий або синій. Кореневище повзуче, з численними тонкими шнуровидними коренями, не утворює розеток листків. Стебла поодинокі, часом їх по кілька, до 50—70 *см* завв., здебільшого прості, прямостоячі або висхідні. Листки дуже відхилені від стебел, досить тонкі, цілокраї, рідше самі нижні з 1—3 зубцями або лопатями з кожного боку, прикореневі рано в'януть і засихають. Павутинисті волоски, якими вкрита рослина, при основі дуже розширені (добре видно з допомогою лупи). — Рослини лісового і субальпійського поясів.

Ряд **1. Nigridentatae** Czer. Придатки листочків обгортки по краю неправильнозубчасті. Віночок крайових квіток з 5—6-роздільним відгином. Стебла поодинокі, листки коротко збіжні.

На Україні (і в СРСР в цілому) ряд представлений двома видами — *C. maramarosiensis* (Javorka) Czer. і *C. mollis* Waldst. et Kit.

3338 (3). C. maramarosiensis (Javorka) Czer. — **Волошка мармарошська.** Рослина з довгим повзучим кореневищем, від якого відходять нечисленні тонкі шнуровидні корені. Стебла поодинокі, (30) 50—70 *см* завв., прямостоячі, дрібно-ребристо-борозенчасті, прості, рідко лише вгорі трохи розгалужені, при основі з фіолетуватим забарвленням, 3—6 *мм* завт., вгорі — тонкі, 1—3 *мм* завт., під самими кошиками помітно потовщені, по всій довжині розсіянопавутинисті. Листки широколанцетні або ланцетно-еліптичні, до основи помітно звужені, на верхівці відтягнуто загострені, цілокраї або нерівно дрібнозубчасті, з обох боків зеленуваті, розсіяно павутинисто-шерстисті, 6—18 *см* завд., 1,2—4,5 *см* завш., прикореневі та нижні стеблові — порівняно дрібніші, короткочерешкові, рано засихають, всі інші — сидячі, коротко збігають на стебло, частіше майже горизонтально відхилені від нього, самі верхні — піднімаються над суцвіттям. Кошики поодинокі на кінцях стебел та нечисленних гілок; обгортка довгаста або довгасто-яйцевидна, 20—25 *мм* завд., 10—15 (20) *мм* завш., її листочки голі, шкірясті, з виразними поздовжніми жилками, жовтуваті, вгорі з ліловим забарвленням; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки трикутні, низько збігають на краї листочків, по краю нерівно дрібнозубчасті, їх цілісна частина чорна, 0,5—1,5 *мм* завш., зубці чорні, трикутні, коротші за ширину цілісної частини придатка, 0,2—1 *мм* завд., придатки внутрішніх листочків блідо-коричневі, облямовують лише верхівки листочків, вужчі, коротко-війчасто-зубчасті. Крайові квітки 3—4,2 *см* завд., з тонкою білуватою трубочкою 1,5—2,5 *см* завд. і синім або голубим відгином 1,5—2 *см* завд., до основи поділеним на лінійні або вузьколінійні загострені частки; серединні квітки фіолетово-лілові, 15—18 *мм* завд. Сім'янки еліпсоїдальні, слабоволосисті, близько 5 *мм* завд., 2—2,3 *мм* завш.; чубок блідо-рудуватий, 1,2—2 *мм* завш. ♃. Цв. VI—VIII.

Czer. (Черепанов) в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та АН СССР, XX (1960) 395; він же у Фл. СССР, XXVIII (1963) 392.

— *C. mollis* f. *maramarosiensis* Javorka, Magyar Fl. (1925) 1170. — *C. mollis* f. *ramosa* Czako in Javorka, l. c., 1170. — *C. montana* ssp. *mollis* var. *typica* f. *maramarosiensis* (Javorka) Dostal et var. *ramosa* (Czako) Dostal in Acta Bot. Bohem., X (1931) 69. — *C. mollis* auct. non Waldst. et Kit.: Харкевич в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та. АН СССР, XIV (1951) 68. Игошина в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та АН СССР, XVII (1955) 515. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 580 р. р.

В поясі ялиново-букових і ялинових лісів, серед заростей *Alnus viridis* DC. на висоті 600—1700 *м* над рівнем моря. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Теребля (Косець!), Луги (!!, Котов!, Комендар!, Білик!), г. Говерля (Харкевич!), окол. Ясині (Д. Зеров!), Лопушанське л-во біля г. Петрос (Барбарич!, Ігошина!), Богдан (Гринь!), Білотисянське л-во над р. Білий Потік (Гринь!), г. Бербенескул (!!), Бребля, поляна Перехрестя (Косець!). — Івано-Франківська обл.: Бого-

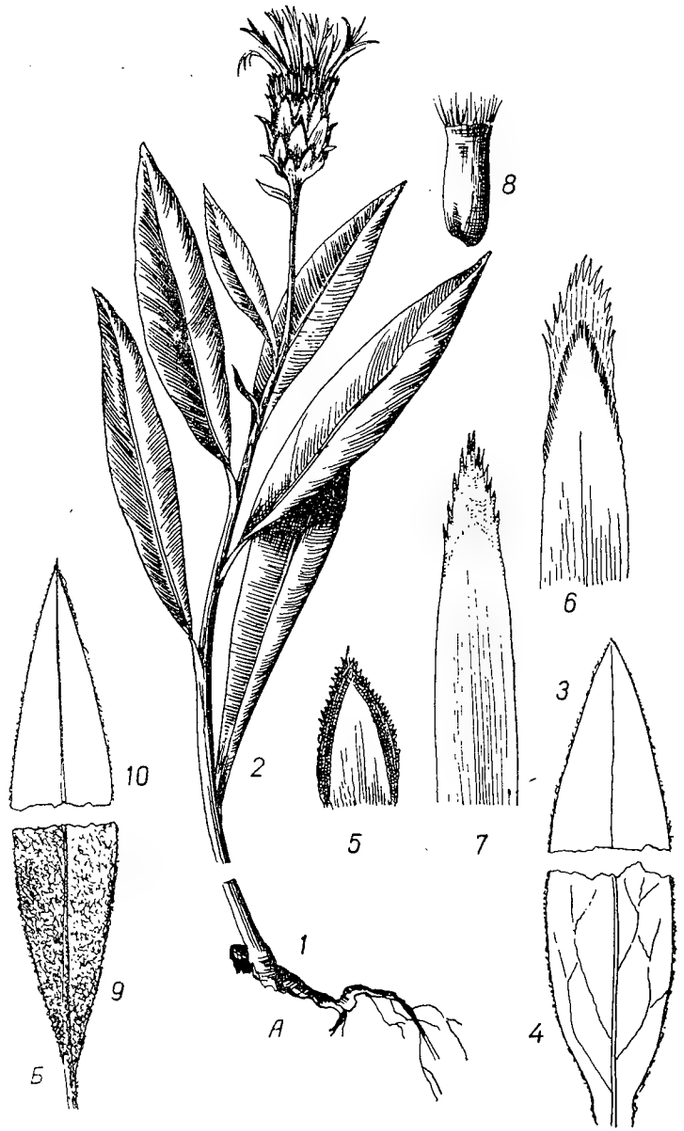

Рис. 7. *А* — волошка мармарошська — *Centaurea maramarosiensis* (Javorka) Czer.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — частина листка (з верхнього боку); *4* — частина листка (зі спіднього боку); *5* — зовнішній листочок обгортки; *6* — середній листочок обгортки; *7* — внутрішній листочок обгортки; *8* — сім'янка.

Б — волошка м'яка — *Centaurea mollis* W. K.

9 — частина листка (з верхнього боку); *10* — частина листка (зі спіднього боку).

родчанський рн, окол. Ворохти (Клеопов і Зозулін!, Котов і Омельчук!, Катіна!), г. Говерля (Комендар!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, окол. Шепіт, Горнокутське л-во (Котов і Омельчук!). — **Пр.Л.** Івано-Франківська обл.: Косівський рн, окол. Буркут (Барбарич, Гончаров і Кукало!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати, південь).

Загальне поширення. Карпатський ендем (західні, східні та південні Карпати).

3339 (4). C. mollis W. K. — **Волошка м'яка.** Рослина з довгим, повзучим, галузистим кореневищем, від якого відходять нечисленні, тонкі, шнуровидні корені. Стебла поодинокі, 30—50 *см* завв., прямостоячі або при основі висхідні, прості, густо вкриті тонким, павутинисто-повстистим опушенням, у нижній частині місцями оголені. Листки довгасто-еліптичні або широколанцетні, цілокраї, до основи звужені, на верхівці поступово загострені, твердуваті, зверху зелені, розсіянопавутинисті, зісподу сіруваті від густого клочкувато-павутинистого опушення; прикореневі та нижні стеблові листки дрібніші від середніх, на коротких крилатих черешках, рано засихають, нерідко частково опадають; середні стеблові листки 7,5—12 *см* завд., 2—3,6 *см* завш., як і верхні сидячі, коротко збігають на стебло, утворюючи на ньому вузенькі крила. Кошики поодинокі на верхівках стебел; обгортка яйцевидна, 20—22 (24) *мм* завд., (13) 15—18 (20) *мм* завш., її листочки розсіянопавутинисті або майже голі, блідо-зелені, внутрішні — на верхівках з ліловим забарвлення; придатки зовнішніх та середніх листочків у вигляді широкого трикутника, низько збігають на краї листочків, по краю нерівнокороткозубчасті, їх цілісна частина чорна, 0,5—1 (1,5) *мм* завш.; зубці такі ж чорні, трикутні, 0,2—0,5 (1) *мм* завд., коротші за ширину цілісної частини придатка; придатки внутрішніх листочків блідо-коричневі, трохи вужчі, по краю торочкувато-зубчасті, облямовують лише верхівку листочка. Крайові квітки збільшені, 3—3,7 *см* завд., з білуватою тонкою трубочкою 1,5—2,5 *см* завд. і голубим або синім відгином 1,2—1,5 *см* завд., до основи поділеним на лінійні або вузьколінійні, на верхівці загострені частки; серединні квітки фіолетово-лілові, 1,7—1,8 *см* завд. Сім'янки еліпсоїдальні, 4,5—5,5 *мм* завд., 2,3—2,5 *мм* завш.; чубок блідо-рудуватий, 1—1,5 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VIII.

Waldst. et Kit. in Bess., Primit. fl. Galic. Austr., II (1809) 207 p. p. Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., III (1812) 243. Hayek, Centaurea-Art. Osterr.-Ung. (1901) 73 p. p. Szaf., Kulcz., Pawlowsk., Rosl. polsk. (1924) 654 p. p. Попов, Очерк раст. и фл. Карпат (1949) 253. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 580 p. p. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415 p. p. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII, (1963) 393.

— *C. montana* a. *cyanea* DC., Prodrom., VI (1837) 578 p. p. — *C. montana* ssp. *mollis* (Waldst. et Kit.) Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 104, 110 p. p.

Рисунки: Waldst. et Kit., l. c., tab. 219. Javorka et Csapody, Icon. fl. Hung. (1933) 548, fig. 3921.

Видані зразки: Woloszczak, Fl. polon. exsicc., № 842! Domin et Krajina, Fl. Čechosl. exsicc., № 198! Fl. exsicc. reip. Bohem.-Slov., № 884!

На луках і кам'янистих схилах в субальпійській смузі. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Лопухів (Гринь!), полонина Свидовець (Гринь!, Хржановський!), Луги (Харкевич!); Мукачівський рн, г. Пікуй (Чопик!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Вінниця, здичавіло (Балковський!). — Київська обл.: Біла Церква, Олександрійський парк, здичавіло (М. Гродзінський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Середня Європа (Зах. і Схід. Карпати), Східна Європа (півд. захід).

Підсекція **2. Stricticaules** Czer. Придатки листочків обгортки частково прикривають розміщені під ними листочки, по краю торочкуваті, торочки від білуватих до чорних, незначно або й вдвоє довші за ширину чорної або чорнувато-коричневої цілісної частини придатка, в цілому досить вузької. Віночок крайових квіток синій або голубий. Кореневище вертикальне, дуже коротке, без столонів (пагонів), з нечисленними тонкими шнуровидними коренями, не утворює листкових розеток. Стебла здебільшого поодинокі, до 60—80 *см* завв., вгорі стиснуто малорозгалужені, рідше прості, стрункі, прямостоячі, часом при основі висхідні. Листки спрямовані косо догори, досить тверді (щільні), цілокраї, нерідко прикореневі та нижні стеблові з 1—3 зубцями чи лопатями з кожного боку. Павутинисті волоски, якими вкрита рослина, при основі дуже розширені, рідше не розширені, що добре помітно у лупу.

Рослини лісостепових і степових рівнин, передгір'їв та нижнього гірського поясу Середньої і Південної Європи та півдня Європейської частини СРСР.

Ряд **1. Strictae** Dobrocz. Стебла у нижній частині буро-ліловопурпурні або бурі, при основі трохи прикриті порівняно слабо розширеними основами коротких черешків прикореневих листків, які разом з нижньостебловими листками, розміщеними на трохи довших черешках, рано в'януть і буріють; середні та верхні стеблові листки сидячі, збігають на стебло, утворюючи на ньому вузькі крила. Чубок сім'янки 1—1,5 *мм* завд.

В межах СРСР ряд представлений двома видами. Обидва вони у своєму поширенні не виходять за межі південно-західної частини України.

3340. (5). C. ternopoliensis Dobrocz. — **Волошка тернопільська.** Рослина з косо висхідним кореневищем, від якого відходять рівномірно потовщені шнуровидні корені. Стебла поодинокі, 30—65 (80) *см* завв., товстуваті, прямостоячі або при основі злегка дуговидно висхідні, прості або часом вгорі розгалужені, з 1—3 (4) вкороченими гілками, під кошиками потовщені, при основі бурі, з лілувато-пурпуровим відтінком і вкриті рештками черешків прикореневих листків, у нижній частині негусто улиснені, вище, аж до самих кошиків, густо улиснені, сірі від тонкого короткого павутинистого опушення; павутинисті волоски рівні,

при основі не розширені. Листки широко- або вузьколанцетні, на верхівці поступово загострені, цілокраї або часом виїмчасто-зубчасті чи надрізано-лопатеві, з 1—3 трикутними зубцями або лопатями з кожного боку, зеленувато-сірі, клочкувато-павутинисті; прикореневі та нижні стеблові листки на видовжених черешках, б.-м. відхилені від стебла, останні — сидячі, помітно спрямовані догори, коротко або досить низько збігають на стебла, утворюючи на них у місці прикріплення листкової пластинки крила до 2—3 *мм* завш.; середні стеблові листки 8—10 (12) *см* завд., 1—2 *см* завш., прикореневі та верхівкові — дрібніші. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок (якщо стебла розгалужені), загалом, на рослині у кількості 1—4; обгортка яйцевидна або довгасто-яйцевидна, 18—25 *мм* завд., 10—15 *мм* завш.; її листочки розсіяно павутинисто-повстисті, блідо-зелені, внутрішні — вгорі лілові; зовнішні листочки трикутні, середні — довгасто-овальні, внутрішні — ланцетні; придатки зовнішніх і середніх листочків трикутні, низько збігають на краї листочків, по краю торочкуваті, їх цілісна частина чорна, 1—1,5 *мм* завш., торочки такі ж чорні, незначно або майже в два рази довші за ширину цілісної частини; придатки внутрішніх листочків — чорнуваті або блідо-коричневі, вужчі, коротко-торочкуваті або лише зубчасті. Крайові неплідні квітки збільшені, 3—3,5 *см* завд., горизонтально відлеглі від обгортки, з тонкою білуватою трубочкою 1,8—1,9 *см* завд. і синьо-голубуватим відгином, 1,2—1,6 *см* завд., до основи розділеним на вузько-ланцетно-лінійні або лінійні, загострені частки; серединні квітки рожево-пурпурні, піднімаються над крайовими. Сім'янки еліпсоїдальні або еліпсоїдально-оберненояйцевидні, 4,5—5 *мм* завд., 2—2,3 *мм* завш., гладенькі; чубок 1—1,5 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VIII.

Dobrocz. (Доброчаєва) в Бот. журн. АН УРСР, VI, 2 (1949) 71, descr. latina, IV, 3—4 (1948) 76, descr. ucrainica; в Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 401.

— *C. axillaris* var. *stricta* Pawl. in Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 655. — *C. mollis* auct. non Waldst. et Kit.: Szaf., Kulcz., Pawl., l. c., 654, p. min. p.

По узліссях дубових лісів, на кам'янистих схилах, по чагарниках.— Ростоцько-Опільські ліси, Західний Лісостеп.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Бережани (Міхельсон!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Збаразький рн, Киданці (Міхельсон!), Максимівка (він же!); Підволочиський рн, Богданівка і Романівка (Міхельсон!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (півд. схід), Серед.-Дніпр. (крайній півд. захід).

Загальне поширення. Ендем південного заходу Європейської частини СРСР.

Примітка. Цей вид близький до *C. stricta* Waldst. et Kit., але, разом з тим, добре відрізняється від останнього цілком чорними торочками у придатків листочків обгортки, менш стрункими стеблами та більш відлеглими від нього листками і товстішими коренями. Він займає вузький ареал в передгір'ї Східних Карпат — нагірні діброви на водороздільному плато Горинь-Серет-Стрипа і мабуть є похідною формою від якогось з задністровських видів підсекції Montanae (Hayek) Stef.,

що теж мають чорні торочки або зубчики у придатків листочків обгортки, хоч і значно коротші ніж у *C. ternopoliensis* Dobrocz.

3341 (6). C. stricta Waldst. et Kit. — **Волошка стиснута.** Рослина з коротким вертикальним або злегка висхідним, угорі часто розгалуженим кореневищем, від якого відходять тонкі шнуровидні корені. Стебла поодинокі або в кількості 2—3 (5), 25—65 *см* завв., досить стрункі, прямостоячі або при основі висхідні, прості або частіше вгорі розгалужені, з 1—4 (6) короткими гілками, у нижній частині з розсунутими листками, вище, аж до самих кошиків, густо улиснені, разом з листками зеленувато-сірі або й цілком сірі від густого, притиснутого, павутинисто-повстистого опушення; павутинисті волоски при основі не розширені або ледве розширені. Листки вузьколанцетні, на верхівці поступово загострені або й гострі, цілокраї або деякі нижні з 1—2 трикутними зубцями чи лопатями з кожного боку, прикореневі і нижні стеблові — 6—9 *см* завд., 7—10 (18) *мм* завш., до основи звужені, на черешках 3—7 *см* завд., останні — сидячі, коротко або б.-м. низько збігають на стебло, утворюючи на ньому вузенькі, 0,5—1 *мм* завш. крила; середні стеблові листки (5) 7—12 *см* завд., (5) 7—20 *мм* завш., як і верхні, та частково нижні, спрямовані догори і б.-м. прилеглі до стебла. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, в цілому на рослині у кількості 1—4 (6); обгортка яйцевидна або довгасто-яйцевидна, 15—23 *мм* завд., 10—15 *мм* завш., її листочки блідо-зелені, трохи павутинисто опушені, зовнішні — яйцевидно-трикутні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — лінійні, вгорі з ліловим забарвленням; придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки трикутні або майже напівокруглі, низько збігають на краї листочків, по краю торочкуваті, їх суцільна частина темно- або чорно-коричнева, 1—1,5 *мм* завш., торочки — яскраво-білі, до 3 *мм* завд.; придатки внутрішніх листочків блідо-коричневі, 3—4 *мм* завд., з короткими, такими ж блідо-коричневими торочками на верхівці. Крайові неплідні квітки збільшені, 2,8—3,5 (4) *см* завд., з тонкою білуватою трубочкою 1,5—2,5 (2,8) *см* завд. і синім або голубим відгином 1,2—1,5 *см* завд., до основи 5—6 (7)-роздільним на вузько-ланцетно-лінійні або лінійні частки; серединні квітки рожево-лілові, 1,7—1,8 *см* завд. Сім'янки еліпсоїдальні або еліпсоїдально-оберненояйцевидні, 4—5 *мм* завд., 2—3 (3,2) *мм* завш., з кільцем коротеньких волосків навколо косого рубчика при основі; чубок 1—1,5 *мм* завд. ♃. Цв. (V)VI—VII(VIII).

Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., II (1805) 194. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 402.

— *C. mollis* auct. non Waldst. et Kit.: Bess., Primit. fl. Galic. Austr., II, (1809) 207 p. min. p. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 654 p. p. — *C. montana* α. *cyanea* DC., Prodrom., VI (1837) 578 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 699 p. p. — *C. montana* β. *axillaris* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 125 p. p. — *C. axillaris* auct. fl. ucr. p. p. non Willd. (incl. var. *volhynica* Pawl.). — *C. variegata* auct. p. p.: Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1949) 673. non Lam.

Рисунки: Waldst. et Kit., l. c., tab. 178. Javorka et Csapody, Icon. fl. Hung. (1933) 548, fig. 3927a.

Видані зразки: Degen, Pl. Hung. exsicc. sine numero! Domin et Krajina, Fl. Čechosl. exsicc., № 292! Baenitz, Herb. Europ. sine numero!

По узліссях, серед кущів і на сухих луках. — Ростоцько-Опільські ліси, Волинський і Західний Лісостеп — півд.-зах. ч.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Золочів (Блоцький!), окол. Львова, Янів (Блоцький!). — **В.Л.-С.** Львівська обл.: Броди (Блоцький!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Збаразький рн, Вербовець (Шмальгаузен!). — Хмельницька обл.: окол. Хмельницького (Шмальгаузен!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр. (крайні зах. рни).

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани (північ), Європейська частина СРСР (південний захід).

Ряд **2. Alatae** Dobrocz. Стебла в нижній частині зеленуваті або злегка буруваті, при основі цілком прикриті білуватими або білувато-буруватими, дуже розширеними основами черешків прикореневих листків; прикореневі і нижні стеблові листки короткочерешкові, рано в'януть, але не дуже буріють; середні і верхні стеблові листки сидячі, широкою основою низько збігають на стебло (від листка до листка), утворюючи на ньому широкі, до 3—3,5 *мм* завш., крила. Чубок сім'янки 1,2—3 *мм* завд.

В межах СРСР до ряду належать 3 види, з них на Україні поширений один.

3342 (7). C. tanaitica Klok. — **Волошка донська.** Вся рослина сіра від досить густого, м'якого, притиснутого або злегка клочкуватого, павутинистого опушення, рідше — зеленувато-сіра, павутинисто-шерстиста; павутинисті волоски при основі дуже розширені, що добре помітно через лупу, при деякому збільшенні. Кореневище коротке, вертикальне, з шнуровидними коренями, вгорі здебільшого розгалужене. Стебла поодинокі або частіше у кількості 2—3, грубуваті, прямостоячі (15) 30—65 *см* завв., вгорі або від середини розгалужені, рідше прості, по всій довжині густо улиснені, біля основи цілком прикриті білуватими або білувато-буруватими, дуже розширеними основами черешків прикореневих листків. Листки ланцетні, довгасто-ланцетні або довгасто-оберненояйцевидні, на верхівці загострені або б.-м. тупуваті, цілокраї, рідше деякі нижні з 1—2 зубцями або лопатями при основі з кожного боку, прикореневі та нижні стеблові до основи звужені, короткочерешкові, їх листкова пластинка 3,5—21 *см* завд., 0,7—3,2 *см* завш.; середні стеблові листки (5) 7—12 (16) *см* завд., 0,8—2 *см* завш., як і верхні, що трохи дрібніші — сидячі, до основи б.-м. звужені, досить низько (від листка до листка) збігають на стебло, утворюючи на ньому широкі, до 3—3,5 *мм* завш. (іноді ширші за діаметр стебла) крила, на верхівці загострені, з довгуватим коричневим або жовтуватим вістрям, яке часто несе по 1—2 (4) торочки з кожного боку. Кошики поодинокі на кінцях стебел та здебільшого коротких гілок, в цілому на рослині

у кількості 1—7 (10); обгортка довгасто-яйцевидна або яйцевидна, 16—23 *мм* завд., (8) 10—15 *мм* завш., її листочки спочатку павутинисто опушені, пізніше частково оголені, зовнішні — яйцевидні, 5—6 *мм* завд., 3—4 *мм* завш., середні — довгасто-яйцевидні, 7—14 *мм* завд., 4—5 *мм* завш., з численними, мало помітними поздовжніми жилками, внутрішні — лінійні, 14—17 *мм* завд., 2—3,5 *мм* завш., з 2—7 поздовжніми жилками на спинці і з б.-м. широкою або зовсім вузькою плівчастою облямівкою по краю; придатки зовнішніх і середніх листочків трикутні, низько збігають на краї листочків, по краю короткоторочкуваті, їх цілісна частина вузька, до 1 *мм* завш., темно-коричнева або чорнувата, рідше білувата, торочки від білуватих до коричневих, (1) 1,2—2 (3) *мм* завд., лише трохи або майже вдвоє довші за ширину цілісної частини; придатки внутрішніх листочків обгортки блідо-коричневі, разом з їх короткими торочками (по 3—7 з кожного боку) 4—5(6) *мм* завд. Крайові неплідні квітки збільшені, 2,6—3,2 (3,4) *см* завд., з тонкою білуватою трубочкою 1,7—2,2 *см* завд. і синім або голубим відгином 0,9—1,2 (1,4) *см* завд., до основи (4) 5—6-роздільним на вузьколінійні або лінійні, загострені частки; серединні квітки фіолетово-лілові або рожево-лілові, 1,6—1,8 *см* завд. Сім'янки еліпсоїдальні, 4,5—5 *мм* завд., 2—2,2 *мм* завш.; чубок (1,5) 2—3 *мм* завд. ♃. Цв. (V) VI—VII (VIII).

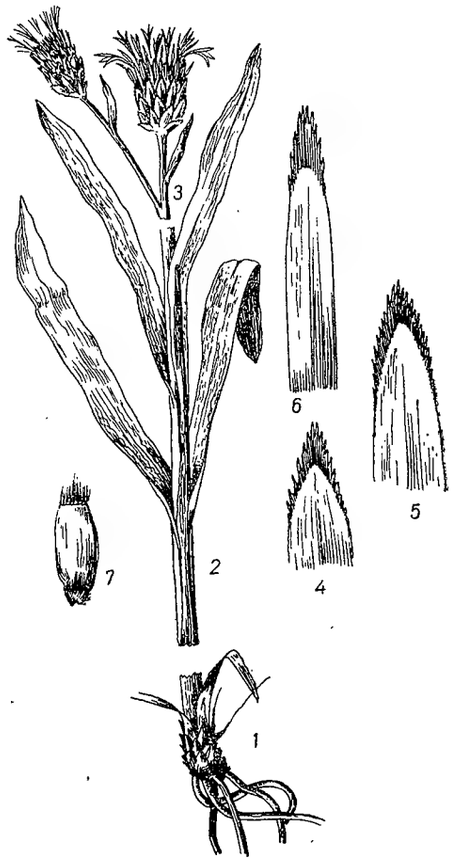

Рис. 8. Волошка донська — *Centaurea tanaitica* Klok.

1 — нижня частина рослини; *2* — середня частина рослини; *3* — верхня частина рослини; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — сім'янка.

Klok. (Клоков) в Наук. зап. КДУ, VII, 6 (1948) 81. Гроссгейм, Опред. раст. Кавк. (1949) 497 р. р. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 404.

— *C. montana* α. *cyanea* auct. non DC.: Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 699 p. min. p. Бржезицкий и Нагорный, Ставроп. Фл. (1913) 31. — *C. montana* β. *axillaris* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 125 p. p. — *C. axillaris* auct. fl. ucr. (p. p.), tanait. et ciscauc., non Willd. — *C. stricta* auct. p. p. non Waldst. et Kit.: Сосновский в Вестн. Тифл. бот. сада, нов. сер. 2 (1926) 79.

Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 214. — *C. Triumfettii* ssp. *variegata* var. *fuscomarginata* (C. Koch) Dostal in Preslia, X (1931) 63 p. p. quoad exsicc. Герб. русск. фл., № 68. — *C. variegata* auct. p. p.: Станков—Талиев, Опред. высш раст. Европ. ч. СССР (1949) 673 non Lam.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 68 (sub *C. montana* var. *axillari* Willd.).

На степах. — Лісостепові та степові райони крайнього південного сходу УРСР.

Д.Л.-С. Луганська обл.: Лисичанський рн, Чернухівське л-во, ур. Городне (Дубовик!), окол. Луганська (Шевченко!); Антрацитівський рн, Новопавлівка, ур. Дерезовате (Дубовик!), Медвежинка (Лавренко!), Провальський степ (Гринь і Романова!, !!). — Донецька обл.: Мар'їнський рн, ст. Желанна (Клеопов!); Слов'янський рн, Перво-Мар'ївська с/р, х. Водяний (Залеський!), Дронівка (Лазаренко!); Єнакіївська м/р, ст. Ольховатка (Лавренко!); Амвросіївський рн, Білий Яр (Клеопов!, Дубовик!), Харцизьк (Клеопов!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, Болдирівка (Черняєв!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Маломиколаївка (Лавренко!); Міловський рн, Лимарівка (Бурлюк!), Новоолександрівка (Ширяєв!, Лавренко!, Барбарич і Денчик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (крайні схід. райони), Ниж.-Дон.; Кавказ: Передкавк. (півд.-зах. ч.).

Загальне поширення. Ендем СРСР (Європ. ч. СРСР та Півн. Кавказу).

Підсекція **3. Variegatae** Stef. et Georg. Придатки листочків обгортки цілком або частково прикривають собою розміщені під ними листочки, по краю довготорочкуваті, їх торочки сріблясто-білі, в 3—5 разів довші за ширину цілісної частини придатка, чорні або чорно-коричневі. Віночок крайових квіток синій, голубий, лілово-рожевий, рідше лілово-пурпурний або білуватий (альбіноси). Кореневище повзуче або висхідне, здебільшого розгалужене, вкорочене, з численними шнуровидними коренями та з короткими підземними столонами, рідше без них, частіше випускає надземні неплідні улиснені пагони або розетки листків. Стебел звичайно кілька, до 30 *см*, рідше до 60 *см* завв., простих або вгорі розгалужених, при основі дуговидно висхідних, рідше прямостоячих. Листки косо спрямовані догори, твердуваті, порівняно вузькі, від цілокраїх до ліровидно-перисто-надрізаних, прикореневі рано в'януть; павутинисті волоски, що вкривають рослини, при основі не розширені.

В межах СРСР види цієї підсекції поширені в горах Кавказу та Криму.

Ряд **1. Seusanae** Czer. Кошики середнього розміру або б.-м. великі; придатки листочків обгортки з чітко відмежованою, чорною або чорно-коричневою цілісною частиною та довгими сріблясто-білими торочками по краю. Відгин віночка крайових квіток з вузьколанцетними або лінійними частками. Кореневище з б.-м. тонкуватими коренями. Стебла прості або вгорі, рідше від середини, трохи розгалужені, з спрямованими догори, стиснутими гілками.

До ряду належить 9 видів, лише один з яких — *C. fuscimarginata* (C. Koch) Juz. поширений в УРСР (Кримська обл.).

3343 (8). C. fuscimarginata (C. Koch) Juz. — **Волошка буроблямована.** Вся рослина сіра від б.-м. густого, притиснутого, павутинистого опушення; павутинисті волоски при основі не розширені. Кореневище повзуче, вкорочене, тонке (1,2—3 *мм* завт.), з нечисленними тонкими коренями, звичайно не утворює надземних розеток листків. Стебла поодинокі, 8—30 (40) *см* завв., грубуваті, дуговидно висхідні або майже прямостоячі, прості, рідше від середини або лише вгорі розгалужені, з 1—2 спрямованими догори гілками, біля основи вкриті блідо-буруватими, дуже розширеними основами черешків прикореневих листків; прикореневі і самі нижні стеблові листки довгасті або довгасто-оберненоланцетні, на верхівці здебільшого тупуваті, цілокраї або виїмчасто-ліровидно-роздільні, до основи звужені, короткочерешкові, рано в'януть, але порівняно слабо буріють; середні та верхні стеблові листки вузьколанцетні, рідше лінійно-ланцетні, на верхівці загострені, з коротеньким блідо-буруватим вістрячком, здебільшого цілокраї, до основи б.-м. звужені, сидячі, вузько і коротко збігають на стебло, утворюючи на ньому добре помітні крила; середні стеблові листки 5—10 (13) *см* завд., 4—15 (25) *мм* завш. Кошики поодинокі на кінцях стебел та нечисленних гілок, загалом на рослині у кількості 1—3; обгортка яйцевидна, 18—22 (24) *мм* завд., (10) 12—15 (18) *мм* завш., її листочки блідо-зелені, майже голі, зовнішні — трикутно-яйцевидні, середні — довгасті, внутрішні — довгасто-лінійні, з вузькою плівчастою облямівкою; придатки зовнішніх та середніх листочків напівокруглі, низько збігають на краї листочків, по краю довготорочкуваті, їх цілісна частина темно- або чорно-коричнева, рідше світло-коричнева, близько 1 *мм* завш.; торочки сріблясто-білі, до 2,5—3,5 *мм* завд., значно довші за ширину цілісної частини придатка; придатки внутрішніх листочків напівеліптичні, з коротшими, ніж у придатків зовнішніх та середніх листочків, на верхівці білува-

Рис. 9. Волошка буроблямована — *Centaurea fuscimarginata* (C. Koch.) Juz.

1 — загальний вигляд; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — середній листочок обгортки; *4* — крайова неплідна квітка; *5* — серединна квітка.

тими торочками. Крайові квітки досить збільшені, (3) 3,5—4 (4,5) *см* завд., з тонкою білуватою трубочкою 1,6—2,3 *см* завд. і голубим або синім, дуже рідко білуватим (альбіноси) відгином 1,4—2,2 *см* завд., до основи 5—8-роздільним на порівняно широкі, до 3 (4) *мм* завш., видовжено-довгасті, вузьколанцетні або ланцетно-лінійні частки, на верхівці тупуваті або б.-м. загострені; серединні квітки фіолетово-коричневі, 17—20 *мм* завд. Сім'янки еліпсоїдальні або еліпсоїдально-обернено-яйцевидні, 4,5—5 *мм* завд., 2,2—2,8 *мм* завш.; чубок 1—2 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VIII.

Juz. (Юзепчук) в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та АН СССР, XIV (1951) 41. Илларионова в Тр. Гос. Никит. Бот. Сада, т. XXXV (1961) 257. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 408.

— *C. montana* auct. fl. taur. non L. — *C. axillaris* auct. fl. taur. non Willd. — *C. variegata* auct. fl. taur. non Lam. — *C. axillaris* γ. *fuscomarginata* C. Koch in Linnaea, XXIV (1851) 426. — *C. seusana* ssp. *fuscomarginata* (C. Koch) Sosn. в Вестн. Тифл. бот. сада, нов. сер., 2 (1925) 80. sub «fuscovariegata». — *C. seusana* var. *fuscomarginata* (C. Koch) Sosn., l. c., 95, 96 et 97. — *C. Triumfettii* ssp. *variegata* var. *euxina* Stef. et Georg. in Spic. Bulg. Akad. Nauk, XLIV (1931) 162 p. p. quoad pl. taur. — *C. Triumfettii* ssp. *variegata* var. *fuscomarginata* (C. Koch) Dostal in Preslia, X (1931) 63 p. p. — *C. Triumfettii* ssp. *variegata* var. *cana* (Sibth. et Sm.) Boiss. in Dostal, l. c., p. p. quoad exsicc. Герб. русск. фл., № 882. — *C. nigrofimbriata* (lapsu) Juz. в Бот. мат. Герб. Бот. инст. АН СССР, XIII (1950) 296 non *C. nigrifimbria* (C. Koch) Sosn. — *C. fuscovariegata* (lapsu) Stank. в Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 882 (sub *C. axillaris* Willd. var. *cana* Boiss.).

По кам'янистих місцях, на гірських луках (яйлах), осипах і схилах, часом по узліссях і галявинах біля верхньої межі лісу. — Гірська частина Криму, нерідко, зрідка також в передгір'ї.

Кр.З.-Л.С. Кримська обл.: Старий Крим, г. Агармиш (Котов і Омельчук!). — **Кр.Л.С.** Кримська обл.: Білогірський рн, Свободне (Пупкова!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Куйбишевський лісгосп, біля Орлиного (Гринь!); Білогірський рн, над Красногорським (Андреєв!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судацьке л-во (!), Кримське заповідно-мисливське господарство, Центральна улоговина (Поплавська!), Чучельський перевал (Пожидаєва!), улоговина між Великою і Малою Чучелю (Вульф!), Грушова Поляна (Ванков!, !!), г. Роман-Кош (Вульф і Гербрандт!, Рибін!, Юзепчук!, Котов і Гізенко!), яйла між Роман-Кошем і Авиндою (Вовчанецький!), півн. схил г. Чатир-Даг (Вульф!, Срединський!, Пожидаєва!, Котов!, М. Попов!, !!, Барбарич і Кукало!), г. Еклизи-Бурун (Котов!), Демерджі-Яйла (Вульф!, Чернова!, Юзепчук і Голубкова!, Котов!), Бабуган-Яйла (Вульф!, Дойч!, Станков!, Пожидаєва!, Юзепчук!, Оксюк!), Гурзуфське сідло, Авинда (Станков!, Вульф!, Котов!), г. Чорна, хр. Веселий (Юзепчук і Срібродольська!), спуск з г. Чорної до Центральної улоговини (Вульф!), Карабі-Яйла (Вульф!, Бойко!), Дерекойська яйла (Крижевський!), Довгоруківське нагір'я (Вульф!, Привалова!), Шишко-Яйла (Смирнова!); Ялтинська м/р, Ялта (Зоз!), «Узенбашська тропа» (Казанський!, Крижевський!), г. Ай-Петрі (Клементц!, Станков!, Пожидаєва!, Чернова!, Юзепчук!, Симанська!, Котов!, Білик і Угляренко, М. Попов!, Барбарич!, !!), Красний Камінь (Вульф!, Станков!, !!), Нікітська яйла (Станков!, Франтц!, Вульф!, Симанська!, Котов!, Птицин!), Ай-Василька яйла, г. Лапати (Станков!); Бахчисарайський рн, Байдарська яйла (Грабовський!, Юзепчук і Куприянова!, Барбарич!, !!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта × Гурзуф, нова дорога (Станков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (гірська частина); Кавказ: Зах. Закавк. (Краснодарський край, Анапський рн, Набухаївське л-во).

Загальне поширення. Кримсько-Кавказький ендем.

Примітка. Цей вид, який відрізняється від близького південно-західно-європейського — *C. variegata* Lam. s. str. більшими кошиками і більшими крайовими квітками у них, широкими крилами на стеблах та рядом інших ознак, до недавнього часу вважався лише кримським ендемічним видом. Та в травні 1958 р., потім у червні 1959 р., М. І. Котов разом з Т. Я. Омельчук та В. В. Протопоповою, зібрали великий матеріал по ньому з деяких районів Західного Закавказзя. Його зростання там є одним з доказів зв'язку флори Криму з флорою Кавказу.

Секція **2. Cyanus** (sect. **Eucyanus** Hayek). Придатки листочків обгортки вузенькою смужкою облямовують листочки, з чорнувато-коричневим або світло-буруватим трикутничком на верхівці і сріблясто-білими, білими або буруватими короткими зубцями, або б.-м. довгими торочками по краю. Віночок крайових квіток синій, голубий, синьо-фіолетовий, рідше пурпурний, рожевий, лілово-рожевий, білуватий або білий (альбіноси), з 5—8-роздільним відгином, 2—4 частки якого нерідко трохи коротші від інших. Чубок дорівнює сім'янці або її перевищує. — Однорічники і дворічники. Стебла від основи або від середини б.-м. розгалужені; стеблові листки сидячі, не збігають на стебло.

До секції належить 7 видів, більша частина яких властива країнам Східного Середземномор'я. На території СРСР поширено два види; обидва вони зустрічаються і в УРСР.

Підсекція **1. Depressae** Stef. et Georg. Листочки обгортки голі, їх придатки по краю б.-м. довготорочкуваті, з ланцетними торочками. Чубок довший від сім'янки, складений кількома зовнішніми рядами щетинок, збільшених ззовні до середини і одним внутрішнім рядом досить широких, довгастих, по краю злегка зазублених, на верхівці торочкувато- або зубчастонадрізаних плівок. — Однорічники. Стеблові листки від довгасто-оберненояйцевидних до довгасто-оберненоланцетних, рідше ланцетно-лінійних, звичайно тупі або тупуваті, з обох боків б.-м. густо павутинисті або павутинисто-повстисті.

Ряд **1. Anatolicae** Czer. Сім'янки великуваті, 5—5,5 *мм* завд., 2,5—3 *мм* завш., на верхівці зрізані, з чубком 6—8 *мм* завд.

3344 (9). C. depressa M. B. — **Волошка низька.** Вся рослина сіра від б.-м. густого, притиснутого павутинисто-шерстистого опушення; павутинисті волоски при основі не розширені. Стебла поодинокі, (10) 20—50 (60) *см* завв., прямостоячі, грубуваті, виразноребристі, прості, або частіше розгалужені, з спрямованими догори, простими або мало розгалуженими гілками. Прикореневі та нижні стеблові листки довгасті, довгасто-оберненоланцетні, рідше довгасто-оберненояйцевидні, тупі або б.-м. загострені, цілокраї або віддалено-дрібно-зубчасті, часом ліровидно-перисто-надрізані, короткочерешкові; середні стеблові листки 2,5—6 (7,5) *см* завд., 5—12 (20) *мм* завш., як і верхні — довгасті або ланцетно-лінійні, коротко загострені або гострі, на верхівках з коротень-

ким твердуватим вістрячком, цілокраї, сидячі, з б.-м. широкою основою, на стебла не збігають. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, усі разом складають волотевидне або майже щитковидне суцвіття; обгортка яйцевидна, (12) 15—17 *мм* завд., (9) 12—15 *мм* завш., її листочки шкірясті, блідо-зелені, голі, зовнішні — яйцевидні, 5—6 *мм* завд., внутрішні — широколінійні, до 15 *мм* завд., при однаковій ширині в 2,5—3 *мм*; придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки округло-трикутні, по краю торочкуваті, низько збігають вузенькою смужкою на краї листочків і частково прикривають собою розміщені під ними листочки; цілісна частина цих придатків темно- або чорнувато-коричнева, у нижній частині близько 0,5 *мм*, на верхівці до 1 *мм* завш.; їх торочки сріблясто-білі, ланцетні, до 2,5—3 *мм* завд., рідше короткі; придатки внутрішніх листочків більш вузькі, по краю коротковійчасті. Крайові квітки збільшені, (15) 20—22 (27) *мм* завд., з тонкою білуватою трубочкою (6) 9—15 *мм* завд. і глибоко- 5—8-роздільним, синім, голубим або синьо-фіолетовим відгином (8) 10—12 *мм* завд.; частки відгину довгасто- або ланцетно-яйцевидні, часом ланцетні, близько 2 *мм* завш.; серединні квітки лілово-рожеві, 12—15 *мм* завд. Сім'янки 5—5,5 (6) *мм* завд.; чубок 6—8 *мм* завд., білуватий. ⊙. Цв. (V)VI—VII(VIII).

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 346. DC., Prodrom., VI (1837) 578. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 698. Boiss., Fl. orient., III (1875) 635. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1895) 125. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 415.

— *C. pygmaea* Adams. ex Ledeb., l. c., 698, pro syn. — *C. coerulea* Willd. ex Ledeb., l. c., 698, pro syn.

Рисунки: Федченко и Флеров, Фл. Европ. России, рис. 1039. Карягин во Фл. Азерб., VIII (1961), табл. L, а—г.

Видані зразки: Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. I, № 4 et fasc. II, № 55! Kotschy, Pl. Pers. aust., № 302!

Бур'ян, на полях, по засмічених місцях. — Зрідка у східних степових і лісостепових районах Криму.

Т.С. Кримська обл.: Чорноморський рн, Тарханкут, окол. Внуково (!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Феодосійська м/р, Мошкарева (Дойч!), Феодосія, Коктебель, біля оз. Барикол (Котов і Карнаух!); Красногвардійський рн, Октябрське (Дойч і Вульф!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Надежда × × Карабей (Дойч!). — **Кр.Л.С.** Кримська обл.: Білогірський рн, окол. Білогірська (Котов!), Зуя × Сімферополь (Пронькіна!, Рубцов і Привалова!, Котов!, Барбарич!, !!), Радгосп «Мирний» (Васильєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк. (схід. ч.), Даг., Зах. Закавк. (півд. ч.), схід. і півд. Закавк., Тал.; Серед. Азія: Гірськ. Туркм., Аму-Дар. (ст. Каган), Кизил-Кум., Пам.-Ал., Сир.-Дар., Тянь-Шан. (зах. ч.).

Загальне поширення. Середземномор'я, Балкани, Крим, Мала Азія, Середня та Південна Азія, Кавказ.

Господарське значення. Небажаний бур'ян посівів. Але, разом з тим, є медоносною рослиною, квітки якої дають багато нектару.

Підсекція **2. Cyaneae** Stef. et Georg. Листочки обгортки б.-м. павутинисто опушені; їх придатки по краю короткоторочкуваті або зубчасті, з трикутно-ланцетними торочками або вузькотрикутними зубцями. Чубок майже однієї довжини з сім'янкою або трохи коротший від неї, складений кількома зовнішніми рядами щетинок, збільшених ззовні до середини і одним внутрішнім рядом більш вузьких і коротких щетинок. — Одно- та дворічники. Стебла звичайно розгалужені, прямостоячі. Стеблові листки від ланцетно-лінійних до вузьколінійних, зверху злегка клочкувато-павутинисті, зісподу павутинисто-тонкоповстисті.

3345 (10). C. cyanus L. — **Волошка синя.** Рослина з досить міцним веретеновидним коренем. Стебла здебільшого поодинокі, (15) 25—50 (100) *см* завв., прямостоячі, струнки, тонкоребристі, розгалужені, із спрямованими догори тонкими гілками, зрідка прості, по всій довжині клочкувато-павутинисті, під кошиками трохи потовщені й шорсткі; павутинисті волоски при основі не розширені. Прикореневі, нижні стеблові і, частково, середні стеблові листки довгасто-оберненоланцетні або майже ланцетні, до основи звужені в б.-м. довгі черешки, на верхівці тупуваті, цілокраї, віддалено-дрібно-зубчасті або ж ліровиднорозсічені, з кожного боку з 1—3 довгасто-ланцетними, ланцетно-лінійними або ж лінійно-цілокраїми боковими частками і значно більшим, довгасто-оберненоланцетним, ланцетним або довгасто-еліптичним, по краю здебільшого дрібнозубчастим верхівковим сегментом; самі нижні листки на час цвітіння рослини засихають; середні і верхні стеблові листки від ланцетно-лінійних до вузьколінійних, на верхівці загострені, цілокраї, сидячі, з виразними поздовжніми жилками, 3—13 (15) *см* завд., (1) 2—8 (12) *мм* завш.; всі зверху зелені, розсіяно павутинисті або майже голі, зісподу здебільшого сірі від павутинисто-тонкоповстистого опушення, рідко також зелені, негусто опушені. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, складають волотевидне або майже щитковидне суцвіття. Обгортка яйцевидна або майже довгаста, 10—14(15) *мм* завд., 5—8 (10) *мм* завш., її листочки слабо павутинисто опушені, зовнішні яйцевидні, блідо-зелені, середні — довгасто-яйцевидні, на верхівці часто з пурпурною плямкою, внутрішні — лінійно-ланцетні, на верхівці цілком лілувато-пурпурні; придатки зовнішніх і середніх листочків трикутні, ледве прикривають розміщені під ними листочки, по краю короткоторочкуваті, або торочкувато-зубчасті, їх цілісна частина у вигляді дуже вузенької або ледь помітної, збігаючої на краї листочків буруватої смужки; торочки або зубці білі, сріблясто-білі, рідко у середніх листочків буруваті або чорнувато-бурі, трикутно-ланцетні або вузькотрикутні, 0,5—1 *мм* завд., придатки внутрішніх листочків вузькі, світло-буруваті або буруваті, по краю дрібнозубчасті. Крайові квітки збільшені, (15) 20—22 *мм* завд., з блідою, тонкою, вгорі біля відгину б.-м. розширеною трубочкою 5—10 *мм* завд. і широким 5—8-роздільним, синім або голубим, рідше лілово-рожевим, рожевим, білуватим або й білим відгином 10—12 *мм* завд.; частки відгину ланцетно-яйцевидні або

ланцетні, тупуваті, до 3—3,5 *мм* завш.; серединні квітки синьо-фіолетові або фіолетувато-лілові, 9—10 *мм* завд. Сім'янки еліпсоїдально-оберненояйцевидні, 3—4 (4,5) *мм* завд., 1,5—1,8 *мм* завш., голі, блискучі. Чубок 3—3,5 *мм* завд., брудно-пурпурного кольору. ⊙,⊙. Цв. V—VIII (X).

L., Sp. pl., ed. I (1753) 911. DC., Prodrom., VI (1837) 578. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 698. Boiss., Fl. orient., III (1875) 634. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1895) 125. Королева в Сорн. раст. СССР, IV (1935) 294. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 416.

— *Cyanus segetum* Hill, Veg. syst., IV (1762) 29. Dostal, Klič (1958) 736. — *C. arvensis* Moench., Meth. (1794) 561. — *Jacea segetum* (Hill) Lam., Fl. Fr., II (1778) 54.

Рисунки: Hill, ц. м., pl. 26, fig. 3. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., рис. 1037 и 1038. Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XV, tab. 37, fig. 1. Hayek, Cent.-Art., Taf. VI, fig. 4. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, Taf. 273, fig. 1. Javorka et Csapody, Icon. Fl. Hung., 549, fig. 3938. Сорн. раст. СССР, IV, фиг. 479 и 480. Dostal Květ. ČSR (1950) 1682, obr. 558, 1, a; 1, c., tab. 279, fig. 2497.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 771! Fl. polon. exsicc., № 960! Fl. Bohem. et Morav. exsicc., № 1098! Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. II, № 56! Fl. Gall. et Germ. exsicc., № 265!

На полях, як бур'ян в посівах озимих і ярих, найчастіше жита, по трав'янистих забур'янених місцях. — Розсіяно по всій УРСР, місцями досить звичайно, але на півдні рідшає, крім Криму, де нерідко.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі рни, крім крайньої півночі, на південь і південний схід — рідшає. Кавказ: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк., Тал.; Зах. Сибір: Обськ. (півд. ч.), Верх.-Тоб., Ірт., Алт. (окол. Курая); Схід. Сибір: Єніс. (окол. Ногинська), Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол. (Центр. ч. Якутії); Дал. Схід: Усур., Зеє-Бур., Кам.; Серед. Азія: Прибалх., Тянь-Шан., Пам.-Ал., Гірськ. Туркм.

Загальне поширення. Майже вся Європа та Азія. Північна Америка.

Примітка. Відповідно до умов зростання, чи то в ярих, чи в озимих посівах, має дві форми: ярову — var. *aestivalis* V. Korol. (Королева, ц. м., 294) і озиму — var. *hibernans* V. Korol. (ц. м., 294).

Господарське значення. Поширений бур'ян посівів. Але, разом з тим, є добрим медоносом. Здавна відомі і лікарські властивості цієї рослини; настій з її крайових квіток вживається як сечогінний засіб; так звана «василькова вода» використовується як примочка для очей при запальних процесах повік. Рослина містить вітамін С. В її насінні є до 28% олії. Квітки утворюють синю фарбу. Декоративна рослина. Отже, знищуючи її, як бур'ян в посівах, рослину варто культивувати в певних визначених місцях заради її корисних властивостей, які вимагають більш докладного вивчення.

Підрід III. **Jacea** (Juss.) Hayek (**Jacea** Juss., pro gen.)

Кошики середнього розміру або б.-м. великі, багатоквіткові, утворюють щитковидне, китицевидно-щитковидне або волотевидно-щитковидне суцвіття. Обгортки кулясто-яйцевидні, яйцевидні або довгасто-яйцевидні, 6—18 (20) *мм* завш., звичайно у нижній частині або при основі павутинисті, вище — голі, їх листочки шкірясті, зеленуваті, зовнішні — яйцевидні, середні — ланцетно-яйцевидні, внутрішні — ланцентно-лінійні або майже лінійні; придатки листочків обгортки перетинчасті, розміщені на верхівках листочків і не збігають на їх краї, округлі або видовжені, цілокраї, розірванозубчасті або перисто-торочкуваті, на верхівці відтягнуті в довге шиловидне або хвостовидне неколюче закінчення (крім внутрішніх листочків), з обох країв якого гребінчасто розміщені нитковидні, здебільшого довгі торочки. Квітки рожеві, рожево- або лілово-пурпурні, рідше білі (альбіноси), крайові — неплідні, без стамінодіїв і рудимента стовпчика, трубчасто-лійковидні, досить збільшені, з 5—6-роздільним відгином, серединні — двостатеві, плідні. Сім'янки довгасто-оберненояйцевидні або довгасті, до 3 (4) *мм* завд., розсіяноволосисті; чубок у (2) 3—4 рази коротший від сім'янки, рудуватий, неопадний, подвійний, складений кількома зовнішніми рядами плоских, пилчастих щетинок, збільшених з зовні до середини і з'єднаних при основі у кільце, та одним внутрішнім рядом трохи вужчих і в 1,5—2 рази коротших щетинок або чубок відсутній чи ледве помітний. — Багаторічники з прямостоячими, звичайно розгалуженими стеблами. Листки цілісні, опушені, рідко майже голі.

Підрід об'єднує дві секції. В межах СРСР він представлений 14 видами, з них на території УРСР зустрічається 11.

Секція **1. Jacea.** Обгортки яйцевидно-кулясті, придатки їх зовнішніх і середніх листочків світло- або темно-коричневі, трохи опуклі, округлі, цілісні, або по краю розірвані, неправильнозубчасті або торочкувато-зубчасті, рідше майже цілокраї. Сім'янки без чубка.

Ряд **1. Vulgares** Hayek. Придатки листочків обгортки цілісні або лише зовнішні нерівно розірванозубчасті.

На території СРСР ряд представлений 3 видами, всі вони поширені і в УРСР.

3346 (11). C. jacea L. — **Волошка лучна.** Рослина зелена, з коротким кореневищем та довгими тонкими коренями. Стебла поодинокі або у кількості 2—3 (5), прямостоячі або при основі трохи підведені, (20) 30—80 (100) *см* завв., ребристо-борозенчасті, під кошиками помітно потовщені, від середини або лише вгорі розгалужені, зрідка прості, у нижній частині часом лілово-пурпурні, здебільшого голі або вгорі по ребрах шорсткуваті, рідше по всій довжині шорсткі від розсіяних волосків. Листки еліптично- або яйцевидно-ланцетні, ланцетні або майже довгасті, на верхівці б.-м. загострені, цілокраї, віддалено зубчасті або прикореневі, нижні стеблові і, частково, середні стеблові виїмчасто-лопатеві, рідше перистороздільні, всі досить тонкі, з обох боків гостро-

шорсткі від коротких твердих горбочків і розсіяних, звивистих, багатоклітинних коротких волосків, зрідка листки голі і лише по краю гострошорсткі; прикореневі і нижні стеблові листки черешкові, середні і верхні стеблові — сидячі, до основи виразно звужені і б.-м. відлеглі від стебла. Кошики підперті ланцетними стебловими листками, 1—2 *см* завд., утворюють щитковидне суцвіття; обгортка яйцевидно-куляста, (13) 15—17 (18) *мм* завд., (10) 13—15 *мм* завш., бура, при основі трохи павутиниста, вище — гола; її листочки до верхівки б.-м. звужені і переходять у раптово розширені, округлі, перетинчасті придатки, 4—5 *мм* завд., які в центральній своїй частині темно-бурі, по краю світліші, на обгортці б.-м. опуклі і цілком прикривають розміщені під ними листочки; придатки зовнішніх та середніх листочків округлі, дуговидними лініями — від краю до центра — розірвані, по краю неправильнозубчасті або торочкувато-зубчасті, зрідка придатки кількох зовнішніх рядів довготорочкувато-надрізані, всі вони б.-м. щільно притиснуті до обгортки; придатки внутрішніх листочків округло-яйцевидні або яйцевидні, трохи розірвані, цілокраї або лише на верхівці неправильнодрібнозубчасті. Квітки рожево-пурпурні, крайові до 2,5—3 *см* завд. або майже однієї довжини з серединними квітками; трубочка серединних квіток здута. Сім'янки близько 3 *мм* завд., вкриті тонкими блискучими волосками; чубок відсутній або зачатковий. ♃. Цв. VI—VIII(IX).

L., Sp., pl., ed. I (1753) 914. Bess., Prim. fl. Gal., II (1809) 210 et Enum. pl. (1822) 35 p. p. DC., Prodrom. Syst. Veg., VI (1837) 570 p. p. (excl. var.). Ledeb, Fl. Ross., II, 1 (1844) 690. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 122 p. p. quoad var. *vulgaris*. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1022 p. p. Попов, Очерк. раст. и фл. Карпат (1949) 252 p. p. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 579. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 416. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 444.

— *C. jacea* a. *genuina* Wimm. et Grab., Fl. Sil., II (1829) 107. — *C. vulgaris* var. *jacea* (L.) Godr., Fl. Lorr., II (1843) 55, n. v. — *C. jacea* ssp. *jacea* (L.) Gremli, Excursionfl. Schweiz (1874) 248 p. p. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Europ., VI, 2 (1929) 947 p. p. — *C. jacea* ssp. *eu-jacea* Gugler in Mitteil. Bayer. Bot. Ges. (1904) 405 p. p. — *C. jacea* ssp. *genuina* (Wimm. et Grab.) Dostal, Květ. ČSR (1950) 1695. — *Jacea pratensis* Lam., Fl. Fr., II (1779) 55. — *J. vulgaris* ssp. *vulgaris* Dostal, Klič (1958) 740. — *Cyanus Jacea* (L.) Gaertn., Mey et Scherb., Fl. Wett., III, 1 (1801) 179. Presl, Fl. Čech. (1819) 1791.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 23, I, II; tab. 24, II, III. Hayek, Centaurea—Art. Österr.-Ung. (1901) Taf. IX, fig. 11. Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1027, 1028. Hegi, ц. м., fig. 639a, 641 d—f. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 546, fig. 3902. Станков—Талиев, ц. м., рис. 396. Dostal, Klič, ц. м., tab. 282, fig. 2504—II.

Видаві зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 225! Petrak, Fl. Bohem. et Morav. exsicc., № 262! Billot, Fl. Gall. et Germ. exsicc., № 264!

На луках, лісових галявинах, по узліссях, по чагарниках. — Лісові райони (до гірських лісів Карпат та Криму), Лісостеп, Степ (головне, у східних лівобережних районах).

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Вовче по р. Ждимир (Гринь!).— Івано-Франківська обл.: Богородчанський рн, Жаб'є (Катіна!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова, Рясна Руська (Блоцький!); Яворівський рн, Мшана (Косець!); Городоцький рн, Великий Любінь (Фрідберг!); Пустомитівський рн, між Сихів та Давидів (Блоцький!). — **З.П.** Волинська обл.: Володимир-Волинський рн, (Шмальгаузен!). — Житомирська обл.: Черняхівський рн, Кропивенка (Пачоський!). — Хмельницька обл.: Шепетівський рн, Ганопіль (Морозова!), Славута (Осадча!), Яблунівка (Морозова!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва — Биковня (Д. Зеров!). — Чернігівська обл.: Чернігівський рн (Монтрезор!), Навози (Чорноголовко!); Бахмацький рн, Берестовець (Лукашов!); Ріпкинський рн, Канавки (Пачоський!), Бурівка (Левіна!); Ніжинський рн, Дроздівка, уроч. Церковне (Левіна!). — Сумська обл.: Глухівський рн, окол. Чернево по р. Клевані (Левіна!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубнівський рн, Дубно (Пачоський!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Городоцький рн, Зарічанка (Фрідберг!), Іванківці по р. Збруч, буковий ліс (Бурчак-Абрамович!). — Одеська обл.: Балтський рн, Балта (Монтрезор!).— **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Летичівський рн, Меджибіж, понад Бужком (Козлов!). — Вінницька обл.: Немирівський рн, В. Кропивна (Гринь та Михайличенко!), Вишківці (Кучерява!). — Київська обл.: Біла Церква (Оксіюк!). — Черкаська обл.: Смілянський рн, Сміла (Клеопов!); Шполянський рн, Товмач (Підоплічка!). — Кіровоградська обл.: Кіровоградський рн, Северинка (Окснер!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Монтрезор!). — Сумська обл.: Суми (Карлаш!). — Полтавська обл.: Хорольський рн, Оболонь (Лоначевський!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Хутори (Тимофеев!, Ширяев!, Власенко!); Богодухівський рн, правий берег р. Уди, Рідний Край (Клеопов!); Зміївський рн, (Лавренко!), Зміїв (Свиренко!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Авдіївський рн, Ясинувата (Котов!), Яковлівка (Дубовик!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: окол. Куп'янська (Клоков!); окол. Ізюма (Черняев!), Ізюм (Калениченко!). — Донецька обл.: Донецьк, окол. біологічної станції (Лавренко!). — **Кр.Л.С., Передґ.Кр.** і **Г.Кр.** — Кримська обл.: Сімферопольська м/р, Білогорський, Бахчисарайський і Алуштинський рни, в передгір'ї та зоні гірських лісів — нерідко.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (Кольський півострів, як занесена), Прибалт., Лад.-Ільм., Дв.-Печ. (південь), Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Бессараб., Причорн., Крим., Ниж.-Дон. (зрідка у півн. ч.), Волзьк.-Дон., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам., Заволзьк. (півн. ч.); Зах. Сибір: Алт. (рідко — окол. Коливанського завода, як занесена).

Загальне поширення. Скандінавія (крім півночі), Атлантична і Середня Європа, Італія (північ), Балкани (північ), Європейська частина СРСР (крім крайньої півночі).

Примітка. *C. jacea* L., як і близькі до неї види — *C. pannonica* (Heuff.) Hayek і *C. substituta* Czer., легко гібридизують з видами ряду Phrygiae (Hayek) Dobrocz. Ці гібридні форми в працях ряду авторів приймаються за окремі види. До них належать такі: *C. nigrescens* auct. fl. ross. p. p. non Willd., *C. pratensis* auct. fl. ross. non Thuill., *C. commutata* Stank., *C. jacea* var. *decipiens, C. commutata, lacera* auct. fl. ross. — *C. jacea* var. *pratensis* auct. fl. ross.

C. jacea часом гібридизує і з *C. diffusa* Lam. Можливо, деякі з перерахованих вище синонімів належать до гібридних форм цих двох видів: *C. jacea* L. × *C. diffusa* Lam.

3347 (12). C. pannonica (Heuff.) Hayek. — **Волошка панонська.** Рослина зелена, з вкороченим кореневищем і тонкими, шнуровидними коренями. Стебла прямостоячі або рідше при основі незначно підведені, 20—70 (100) *см* завв., тонко-ребристо-борозенчасті, під коши-

ками злегка потовщені, вгорі незначно розгалужені, з косо спрямованими догори, досить струнками, здебільшого вкороченими гілками, голі, вгорі трохи шорсткі, внизу звичайно лілово-пурпурні, до самого верху улиснені. Листки від вузьколанцетних до лінійно-ланцетних, 6—8 *см* завд., 3—5 (10) *мм* завш., на верхівці загострені, цілокраї, прикореневі і нижні стеблові та, частково, середні стеблові — нерідко віддаленозубчасті або неглибоко-виїмчасто-лопатеві, трохи ширші (широколанцетні), до основи злегка звужені, на б.-м. довгих черешках, спрямовані догори, рано в'януть; середні і верхні стеблові листки — сидячі; всі листки голі, лише по краю жорсткуваті від гострих горбочків або коротких шипиків, нерідко разом зі стеблами розсіяно вкриті павутинистими волосками. Кошики підперті 1—2 верхівковими, вузькими, майже лінійними листками, утворюють щитковидне суцвіття. Обгортка яйцевидна, рідше кулясто-яйцевидна, (13) 15—17 *мм* завд., (8) 10—12 *мм* завш., гола, при основі трохи павутиниста, блідо-рудувата або майже біла, сріблясta; придатки її листочків перетинчасті, цілком прикривають розміщені під ними листочки; придатки зовнішніх і середніх листочків округлі, трохи опуклі, дуговидно розірвані, по краю неправильнозубчасті або торочкувато-зубчасті, при основі блідо-рудуваті, з країв майже білі; придатки внутрішніх листочків округло-яйцевидні або яйцевидні, лопатковидно-опуклі, злегка розірвані, цілокраї або на верхівці з 2—3 нерівними дрібними зубчиками. Квітки рожево-пурпурні, крайові — до 2—2,5 *см* завд.; трубочка серединних квіток циліндрична, не здута. Сім'янки 2,7—3 (3,5) *мм* завд., 1—1,25 *мм* завш., вкриті тонкими волосками; чубка немає. ♃. Цв. (VI) VII—IX (X).

Hayek, Centaurea — Art. Österr.-Ung. (1901) 118. Wagner, Cent. Hung., 125. Polivka, Kl. Úpl. Květ. republ. Českosl. (1928) 684. Prodan, Fl. Roman., I, 2 (1939) 1064. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 446.

— *C. amara* β. *pannonica* Heuff. in Verh. Zool.-Bot. Ges. Wien, VIII (1858) 142. — *C. jacea* auct. fl. Ross. austro-occid. p. p. non L. — *C. amara* auct. fl. Ross. pro min p. non L. — *C. jacea* ssp. *angustifolia* var. *integra* subvar. *pannonica* (Heuff.) Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 47, 59 p. p. — *C. jacea* ssp. *angustifolia* var. *pannonica* (Heuff.) Hayek in Fedde, Repert. Beih., XXX, 2 (1931) 785 (Prodr. Fl. Balc.). Стоянов и Стефанов, Фл. на Бълг., изд. 3-е (1948) 1206. — *C. jacea* var. *pannonica* (Heuff.) M. Pop., Очерк раст. и фл. Карпат (1949) 252. — *C. jacea* ssp. *angustifolia* auct. non Gugler: Dostal, Květ. ČSR (1950) 1694. — *C. jacea* ssp. *pannonica* (Heuff.) Soo et Javorka, A. Magyar Növen. Kézikönyve, II (1951) 708. — *Jacea vulgaris* ssp. *angustifolia* (Schrank) Dostal, Klič (1958) 740.

Рисуики: Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) Taf. IX, fig. 10. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 546, fig. 3903. Dostal, Květ. ČSR (1950) tab. 564, fig. 2 et Klič (1958) tab. 282, fig. 2504—1. Soo et Javorka, ц. м., tab. 154, fig. 922.

Видані зразки: Domin et Krajina, Fl. Cechosl. exsicc., № 295! Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3419!

На луках, по чагарниках, по перелісках. — Карпати, Розтоцько-Опільські ліси, Полісся, Лісостеп, Степ (східна частина).

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Березнецька (!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, окол. Ясині (Брадіс та Зап'ятова!).—

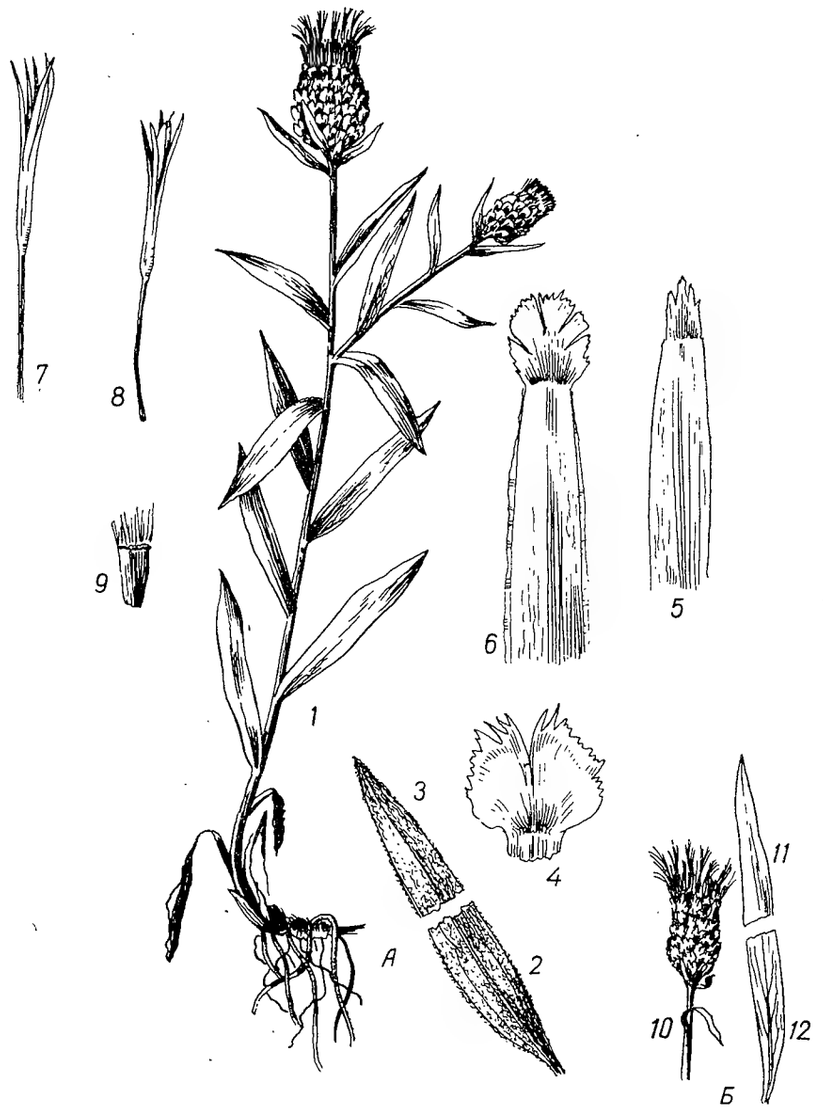

Рис. 10. *А* — волошка заміщаюча — *Centaurea substituta* Czer.

1 — загальний вигляд; *2* — частина листка (з верхнього боку); *3* — частина листка (з спідиього боку); *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; 8 — серединна квітка; *9* — сім'янка.

Б — волошка панонська — *Centaurea pannonica* (Heuff.) Hayek.

10 — окремий кошик; *11* — частина листка (з верхнього боку); *12* — частина листка (з спіднього боку).

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова (Клоков!). — **З.П.** Житомирська обл.: Новоград-Волинський рн, Тартак (Євтухович!), Дібровка (Барбарич!); Черняхівський рн, Мокренщина (Барбарич!). — **П.П.** Житомирська обл.: Овруцький рн, Ігнатопіль (Підоплічка!); Малинський рн, Радомиська с.-г. станція (Оксіюк та Лазаренко!). — Київська обл.: окол. Києва (Граффі, Балковський!, !!), Голосієво (Липа!), Парк Авіагородка (!!); Києво-Святошинський рн, «Гористе» (Внучкова та Вісюліна!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: окол. Чернігова (Липа!). — **З.Л.-С.** Івано-Франківська обл.: Городенківський рн, Чортовець (Катіна!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький, Бакумівка (Чорноголовка!); Таращанський рн, Богуслав (Полонська!); Білоцерківський рн, уроч. «Паліева Гора» (М. Гродзинський!). — Вінницька обл.: Тульчинський рн, Бугаків (Кучерява!), Скибинці (Котов!). — Черкаська обл.: окол. Канева (Кучерява!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: окол. ст. Ічні (!). — Сумська обл.: Сумський рн, окол. Сум (Стародуб!); Гнилиця (Стародуб!); окол. Лебедина (Порецький!); Тростянець (Кожевников!); окол. Охтирки (Ширяев!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Лисичанський рн, Мирна Долина (Прянишников!). — Донецька обл.: Чистякове, Глухівське л-во (!!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Вовчанськ (!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадоль (Черняєв!, Граффі).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх-Дністр. (південь), Верх.-Дніпр. (південь), Серед.-Дніпр., Ниж.-Дон. (захід), Причорн. (схід).

Загальне поширення. Середня Європа (півд.-схід. ч.), Східна Європа (південь), Балкани (крім крайнього півдня).

Примітка. Як вказує С. К. Черепанов, цей вид дуже близький до *C. jacea* L. s. str. та *C. substituta* Czer.; від першого він відрізняється трохи потовщеними під кошиками стеблами та гілками, вузьколанцетними або лінійноланцетними, на верхівці загостреними, косо спрямованими догори і більш твердими листками, білуватими, в середній частині блідо-буруватими або буруватими придатками зовнішніх та середніх листочків обгортки; від другого — зеленими, майже голими або розсіяно павутинистими стеблами і листками, мало розгалуженими стеблами і більш вузькими обгортками. За своїм поширенням він є видом, в основному, лісової та лісостепової смуг і заміщує більш південний вид — *C. substituta* Czer. Досліджені нами екземпляри *C. pannonica* (Heuff.) Hayek свідчать про те, що його ареал простягається від крайнього південного заходу республіки до східних районів Причорномор'я. На крайній південній і східній межі свого поширення *C. pannonica* зустрічається в тих же районах, що і *C. substituta* Czer. і обидва види зв'язані між собою переходами, що є, мабуть, наслідком їх постійної гібридизації.

У місцях спільного зростання *C. pannonica* з видами секції Lepteranthus (Neck.) DC. — *C. phrygia* L. і *C. pseudophrygia* C. A. M., він з ними гібридизує. Нами досліджені їх гібридні форми з таких місцезнаходжень: **З.Л.-С.** Івано-Франківська обл.: Городенківський рн, між Герасимів та Чортовець (Катіна!). — **П.Л.-С.** Одеська обл.: Любашівський рн, Саврань (Кожевников!). — Хмельницька обл.: Летичівський рн, Стара Синява (Козлов!).

3348 (13). C. substituta Czer. — **Волошка заміщаюча.** Вся рослина звичайно сірувато-зелена або сірувата, вкрита злегка клочкуватим, павутинистим опушенням. Кореневище здерев'яніле, вкорочене, з шнуровидними коренями. Стебла поодинокі або їх кілька, до 80 *см* завв., прямостоячі, ребристо-борозенчасті, під кошиками трохи потовщені, приблизно від середини здебільшого розгалужені, з косо спрямованими догори, видовженими гілками; нерідко лілово-пурпурні, вгорі шорсткуваті від гострих шипиків або шорстких коротких волосків. Листки

вузьколанцетні, довгасто-оберненоланцетні, вузько-довгасто-ланцетні, а верхні стеблові часом майже лінійно-ланцетні, всі на верхівці загострені до гострувatих, цілокраї, рідше прикореневі і навіть середні стеблові віддалено-дрібнозубчасті або неглибоко-виїмчасто-лопатеві, з обох боків вкриті шорсткими, погнутими, багатоклітинними волосками; прикореневі і нижні стеблові листки черешкові, порівняно рано в'януть, останні — сидячі, до основи трохи звужені, 2—15 *см* завд., 1—2,5 *см* завш., найменші з них верхівкові. Кошики поодинокі на верхівках стебел та бокових гілок, утворюють щитковидне або китицевидно-щитковидне суцвіття; обгортка кулясто-яйцевидна, рідше майже куляста, 16—18 *мм* завд., 12—16 (18) *мм* завш., гола, лише при основі сіруватопавутиниста, придатки її листочків перетинчасті, великі, цілком прикривають розміщені під ними листочки, білуваті, в середній частині — блідо-буруваті або буруваті, зрідка цілком блідо-буруваті; придатки зовнішніх і середніх листочків округлі, опуклі, розірвані по дуговидних лініях, по краю неправильнозубчасті або торочкувато-зубчасті; придатки внутрішніх листочків від округло-яйцевидних до яйцевидних, трохи розірвані, цілісні або лише на верхівці неправильнодрібнозубчасті. Квітки лілово-пурпурні, крайові збільшені до 20 *см* завд.; трубочка серединних квіток циліндрична, не здута. Сім'янки близько 3 *мм* завд.: 1—1,3 *мм* завш.; чубок відсутній. ♃. Цв. VII—VIII.

Czer. (Черепанов) in Фл. СССР, XXVIII (1963) 448 et 612 (in Addenda XXVII, latino).

— *C. amara* auct. fl. Ross. pro max. p. non L. — *C. jacea* auct. fl. Ross. austr. p. p. non L.

На луках, по чагарниках, по лісових галявинах та узліссях. — Лісостеп, Степ, лісові райони Криму.

З.Л.-С. Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Довжок (Гвоздецький!). — Одеська обл.: Котовський рн, Розалівка (Білик!). — **П.Л.-С.** Черкаська обл.: Смілянський рн, Велика Яблунівка (Клеопов!). — **Л.Л.-С.** Черкаська обл.: Золотоніський рн, Верещаківка (Козлов!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Іллічевський!); Пирятинський рн, Надежда (Монтрезор!); Хорольський рн, Горошине (Ярмолович!); окол. Кременчука (Лавренко!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Черняєв!, Лавренко!, Наливайко!), Сокольники (Лавренко!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Хорошеве (!), Покотилівка (Козлов!), Артемівка (Козлов!), Зміївський рн, Зміїв (Шостенко!, Котов!), Бірки (Лавренко!, Котов!), Зідьки, уроч. Лагодино (Шостенко!); Богодухівський рн, Карасівка (Наливайко та Лавренко!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Лисичанський рн, Комишуваха (Грині); Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!). — Донецька обл.: Донецьк, Путилівський ліс (Дубовик!); Слов'янськ, Богородичне (Левіна!); Макіївка, радгосп «Зоря» (Наконечна!); Чистякове, Глухівське л-во (Дубовик!); Сніжнянський рн, Савур-Могила (Дубовик!), Горлівка, ст. Байрак (Олексієнко!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Монтрезор!). — Харківська обл.: Балаклійський рн, Балаклія (Прянишников!); окол. Ізюма (Беніке!, Данкова!). — Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (!); Новомосковський рн, Хащеве (Котов!). — Луганська обл.: Старобільський рн (Ширяев!), Бутове (Лавренко!); Міловський рн, Стрілецький степ (Бауман та Дубовик!, Саричева!, Васильев!, Дубовик!), Криничний (Дубовик!, !!). — Доне-

цька обл.: Володарський рн, зап. Хомутовський степ (Левіна!, Кузнецова!, Дубовик!), Маріуполь (Графф!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферопольська м/р, окол. Сімферополя (Андреєв!, Вульф!), Привільне (Андреєв!); Білогорський рн, Біла Скеля (Вульф!), Олександрівка (Бойко!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, долина Чорної річки (Баженов!), по р. Бельбек, біля Дуванки (Дойч!), на захід від Бахчисарая (Крижевський!), Соколине (Гринь!); Севастополь, кол. Георгієвський монастир (Смирнова!); Білогірський рн, берег Біюк-Карасу (Анісимова і Циріна!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство, Центральна улоговина (Дойч!, Станков!, Пожидаєва!, Котов і Гізенко!), по дорозі на Алушту (Симанська!, Ілларіонова!), Чорна гора (Гринь!), підйом на Демерджі-Яйлу (Чернова!), Демерджі-Яйла (Вульф!), підйом на М. Чучель (Франтц!), Бабуган-Яйла (Пожидаєва!), Великий Бабуган (Крижевський!), під Роман-Кошем (Астахова!), Чатир-Даг (Пожидаєва!), Тирке-Яйла (Привалова і Карамишева!), Карабі-Яйла (Вульф!), Гурзуфське сідло, Авинда (Станков!); Ялтинська м/р, Ай-Петрі (Крижевський!, Чернова!), Червоний Камінь (Станков!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, окол. Ялти (Казанський!, !!), Данилівка (Вульф і Станков!), Уч-Кош (!!), Масандра (Станков!), окол. Нікіти (Крижевський!), Нікітський ботсад (Станков!), біля мису Мартьян (Котов!), Аю-Даг (Курченко!), Алуштинський рн, окол. Судака, г. Матрач (Пегова і Пупкова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (Григорополь), Серед.-Дніпр. (південь), Причорн., Ниж.-Дон., Крим (південь); Кавказ: Передкавк. (крайній північний захід), Захід. Закавк. (північ).

Загальне поширення. Ендем півдня СРСР.

Примітка. Раніше всі українські рослини, що належать до цього виду, визначались за *C. amara* L. С. К. Черепанов (ц. м., стор. 448) з'ясував, що *C. amara* L., яка описана з Італії, на території СРСР не зростає. Ним описано новий, наведений вище вид, що за своїми морфологічними ознаками найближче стоїть до *C. pannonica* (Heuff.) Hayek і *C. banatica* Roch. Матеріали, що були у нашому розпорядженні по цьому виду, дають підставу стверджувати, що *C. substituta* Czer. поширений на території УРСР не лише у Причорномор'ї та південних районах Криму, а заходить також на південь Середньодніпровського району флори. У місцях його спільного зростання з видами секції Lepteranthus (Neck.) DC (*C. pseudophrygia* C. A. M. і *C. phrygia* L.), як і попередній вид, він з ними легко гібридизує. Нами досліджені гібридні форми цього виду з таких місцезнаходжень:

Л.Л.-С. Харківська обл.: Дергачівський рн, Велика Данилівка (Козлов!).— **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Луганськ (Постригань!); Станично-Луганський рн, Весела Гора (Постригань!); Антрацитівський рн, Картушине (Гребеньова!); Провальський степ (Постригань!). — Донецька обл.: Горлівка, Новозоринка (Олексієв!); Чистякове, Глухівська лісова дача (Клеопов!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Вовчанський рн (Черняєв!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Котов!).

Секція **2. Lepteranthus** (Neck.) DC. (Lepteranthus Neck. pro gen.). Придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки плоскі, видовжені, на верхівці відтягнуті в шиловидне або хвостовидне, пряме або відігнуте назовні, закінчення, по краю гребінчасто розсічені на нитковидні, здебільшого досить довгі торочки. Сім'янки з коротким чубком (у наших видів).

Ряд **1. Phrygiae** (Hayek) Dobrocz. Обгортки майже кулясті, кулясто-яйцевидні або яйцевидні, (8) 10—20 *мм* завш. Стебла до 100 (120) *см* завв., незначно розгалужені, лише у верхній частині з косо спрямованими догори, грубуватими гілками, рідше прості.

3349 (14). C. phrygia L. — **Волошка фрігійська.** Рослина шорстка від розсіяних, звивистих, багатоклітинних волосків. Кореневище вертикальне, здерев'яніле, вкорочене, з товстуватими шнуровидними коренями. Стебла поодинокі або в кількості 2—3 (4), прямостоячі, 30—80 (110) *см* завв., ребристо-борозенчасті, під кошиками помітно потовщені, вгорі розгалужені, з косо спрямованими догори, звичайно простими і нечисленними гілками, рідше прості, внизу частіше лілово-пурпурні. Листки темно-зелені, по краю віддалено-дрібнозубчасті, прикореневі та нижні стеблові — від еліптичних до широколанцетних, 13—18 *см* завд., 3—5,5 *см* завш., на верхівці загострені, до основи звужені, на черешках в 1,5—2 рази коротших від листової пластинки або майже однієї з нею довжини, середні та верхні стеблові — від довгасто-еліптичних до вузьколанцетних, 6—8 *см* завд., 1,5—2,5 *см* завш., сидячі, до основи звужені або заокруглено звужені, на верхівці загострені, самі верхні — найдрібніші і здебільшого цілокраї. Кошики утворюють щитковидне або майже щитковидне суцвіття, часом поодинокі на рослині (коли стебло не розгалужене); обгортка кулясто-яйцевидна, 14—20 *мм* завд., 12—17 (20) *мм* завш., при основі злегка павутиниста, її зовнішні та середні листочки вгорі звужені і переходять у раптово розширені перетинчасті, чорно- або темно-бурі, зрідка світло-бурі придатки, які цілком прикривають розміщені під ними листочки; по краю придатки гребінчасто розсічені на довгі, нитковидні, коротко-перисто-щетинисті торочки, які у нижній частині придатка наближені, у верхній дещо розсунуті; цілісна середня частина придатків зовнішніх листочків трикутно-ланцетна, середніх листочків — широкотрикутна або широкоромбічна; у тих та інших вона на верхівці відтягнута в пряме або трохи відтягнуте назовні, видовжене, неколюче шиловидне закінчення; бокові торочки дорівнюють або довші за ширину цілісної частини відповідних придатків; придатки досить численних внутрішніх листочків в 1—2 рази ширші за свої листочки, від бурих до світло-бурих, ромбовидно-округлі або округлі, по краю торочкувато надрізані, або неправильно-зубчасті, дуже рідко цілокраї, прямостоячі, завжди висуваються з-під середніх листочків і зовсім не прикриті їх придатками. Квітки рожеві, рожево-пурпурні, зрідка білі (альбіноси). Сім'янки 2,7—3,5 *мм* завд., 1—1,2 *мм* завш.; чубок 0,5—1 *мм* завд. ♃. Цв. VII—VIII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 910 p. p. DC., Proddrom., VI (1837) 573 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 693 p. p. Boiss., Fl. orient., III (1875) 631 p. p. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 123 p. p. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1024; Доброчаєва в Бот. журн. АН УРСР, III, 1—2 (1946) 29, 30; IV, 3—4 (1948) карта 1, 4; в Визн. росл. УРСР (1950) 579. Попов, Очерк раст. и фл. Карпат (1949) 252. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. (1957) 416 p. p. excl. Pl. taur. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 449.

— *C. austriaca* Willd., Sp. pl., III, 3 (1803) 2283 et auct. fl. Ross. p. p. — *C. phrygia* ssp. *austriaca* (Willd.) Gugler in Mitteil. Bayer. Bot. Ges. (1904) 408; in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 90, 91. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Europ., VI,

2 (1929) 952. Dostal, Květ. ČSR (1950) 1700, excl. syn. *C. carpatica* Porc. — *Jacea phrygia* ssp. *austriaca* (Willd.) Dostal, Klič (1958) 742. Taf. XI, fig. 5. Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1032. Dostal, ц. м., tab. 568, fig. 1. Dostal, Klič (1958) tab. 283, fig. 2507—1.

Рисуики: Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901).

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1480! Woloszczak, Fl. polon. exsicc., № 653! Fl. exsicc. reip. Bohem-Slov., № 636 (sub *C. indurata* Janka)! Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3423!

На луках, по узліссях, лісових полянах і на вирубах, по чагарниках. — Карпати, Розтоцько-Опільські ліси, Полісся та північні лісостепові райони.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Люта (Косець!); Ужгород, біля Солонців (Шелестіна і Лопушихіна!), поблизу ст. Сюрте (Попов, Джанюк і Шишова!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Великоберезнянське л-во, у підніжжя хребта «Яворник» (!!), Тур'ї Реметівське л-во, передгір'я хребта «Шинагорія» (!!); Берегівський рн, Суха Бронька, схил г. Каланчик (Косець!); Мукачівський рн, в долині р. Ждимир, поблизу ст. Вовчий (Гринь!), Верхня Грабівниця (Контний!), Бужора (Контний!); Тячівський рн, Богдан, в долині р. Шауль (!!). — Івано-Франківська обл.: Богородчанський рн, Ворохта (Катіна!). — Львівська обл.: Стрийський рн, Сколе, Стрий (Блоцький!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова (Блоцький!). — **З.П.** Волинська обл.: Камінь-Каширський рн, Гута (Барбарич!), в 15 *км* від Ратного (Барбарич!). — Житомирська обл.: Дзержинський рн, Гвоздярня (Барбарич!), окол. Биківки (Барбарич!). — **П.П.** Житомирська обл.: Овруцький рн, поблизу Гладковичів (Котов!), біля Корчівки (Котов!); Ємільчанський рн, Сумки (Підоплічка!); Дзержинський рн, Любарська Гута (Барбарич!); Калинівка (Барбарич!); Черняхівський рн, Окілок (!); Радомишльська с/г дослідна станція (Оксіюк!, Лазаренко!). — Київська обл.: Києво-Святошинський рн, Боярка (Левіна!), окол. Києва, Пуща-Водиця (Кучерява!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Козелецький рн, Сорокошиці (!), Шуляки (Монтрезор!); Ріпкинський рн, Невкля (Левіна!); Ніжинський рн, Дроздівка (Левіна!). — Сумська обл.: Глухівський рн, між Глуховим та Воронежем (Монтрезор!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Конотопський рн, Лисогубівський (Левіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (крім півночі), Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Прибалт., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр. (зах. ч.), Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам., Волзьк.-Дон.; Зах. Сибір: Обськ. (південний захід).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня та Східна Європа, Західний Сибір (південно-західна частина).

Примітка. Досить часто гібридизує з *C. jacea* L. s. l. (*C. phrygia* L. × × *C. jacea* L.), про що йшла мова в примітці до *C. jacea* L. Часом зустрічаються також гібриди *C. phrygia* L. × *C. pseudophrygia* C. A. M. s. str.

3350 (15). C. carpatica (Porc.) Porc. — **Волошка карпатська.** Рослина шерстиста від розсіяних, звивистих, багатоклітинних волосків. Кореневище вкорочене, міцне, здерев'яніле, з б.-м. товстуватими, довгими, шнуровидними коренями. Стебла поодинокі або в кількості 2—3, прямостоячі, (20) 40—80 *см* завв., ребристо-борозенчасті, під кошиками помітно потовщені, звичайно вгорі розгалужені, з косо спрямованими догори, простими, видовженими або б.-м. короткими гілками, блідо-зелені, при основі нерідко лілово-пурпурні. Листки широколанцетні, еліп-

Рис. 11. Волошка карпатська — *Centaurea carpatica* (Porc.) Porc.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини з кошиками; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — середній листочок обгортки; *5* — внутрішній листочок обгортки; *6* — крайова неплідна квітка; *7* — середнина квітка; *8* — сім'янка.

тично -або яйцевидно-ланцетні, на верхівці загострені, по краю віддалено-дрібно-зубчасто-пилчасті, з обох боків зелені, розсіяно-шерстисто-волосисті; прикореневі та нижні стеблові листки 17—22 *см* завд., 3,5—4 *см* завш., до основи звужені, на черешках 5—14 *см* завд., останні — сидячі, при основі заокруглені і здебільшого напівстеблообгортні; середні стеблові листки 15—20 *см* завд., 3,5—4,5 *см* завш., верхні — дрібніші, 2,5—7 *см* завд., 0,6—2 *см* завш., нерідко довгасто-ланцетні і цілокраї. Кошики поодинокі на верхівках стебел та бокових гілок, утворюють широке або б.-м. стиснуте щитковидне суцвіття; обгортка кулясто-яйцевидна або майже куляста, (15) 18—20 *мм* завд., (15) 17—18 (20) *мм* завш., при основі злегка павутиниста; придатки зовнішніх та середніх листочків перетинчасті, від чорних до чорнувато-бурих, по краю правильно гребінчасто розсічені на довгі нитковидні, коротко-перисто-щетинисті торочки, цілком прикривають розміщені під ними блідо-зелені листочки; їх центральна цілісна частина широкотрикутна або широкоромбічна, 2—2,5 *мм* завш. (у придатків самих зовнішніх листочків трохи вужча), на верхівці відтягнута в пряме або відігнуте назовні, неколюче, шиловидне закінчення 3,5—5 *мм* завд.; бокові торочки (1,5)2—3 *мм* завд., довші за ширину цілісної частини, рідше їй дорівнюють, нижні наближені одна до одної, верхні — розсунуті і часом світліші від центральної частини, бурі; придатки досить численних внутрішніх листочків також перетинчасті, чорнувато- або світло-бурі, ромбовидно-округлі до еліптичних, 2,5—4 *мм* завд., 2,5—3(3,5) *мм* завш., в центральній частині темніші, по краю світліші; торочкувато надрізані або неправильнозубчасті. Квітки рожево-пурпурні або пурпурні, крайові неплідні, збільшені до 3 *см* завд., з тонкою трубочкою 1—1,2 *см* завд. і до основи розсіченим на лінійні частки відгином 1,8—2 *см* завд. Сім'янки 3—3,2 *мм* завд., близько 1,2 *мм* завш.; чубок 1—1,2 *мм* завд. ♃. Цв. VII—VIII.

Porc. in Magyar Növénytani Lapok, IX (1885) 128. Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) 152. Prodan, Fl. Roman., I, 2 (1939) 1065. Доброчаєва в Бот. журн. АН УРСР, IV, 3—4 (1948) 73, карта 1, 1; в Визн. росл. УРСР (1950) 580. Попов, Очерк раст. и фл. Карпат (1949) 252. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 416. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 451.

— *C. plumosa* β. *carpatica* Porc., Enum. pl. phan. distr. quoad. Naszód. (1878) 34. — *C. phrygia* ssp. *pseudophrygia* f. *intercedens* subf. *carpatica* (Porc.) Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 92 p. p.

Рисунки: Hayek, ц. м., Taf. XI, fig. 8. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 547, fig. 3911.

Видані зразки: Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. II, № 95! (sub. *C. austriaca* var. *carpatica* (Porc.) Hayek.). Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3424! Fl. Roman. exsicc., № 492!

На гірських луках, в лісах. — Карпати, Закарпаття.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Середнє (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Великоберезнянське л-во, схили хр. «Яворник» (Котов!, !!), Люта (!!), г. Кінчик (Чопик!), полонина Рівна (!!, Котов!), Антонівська поляна (Білик!); Мукачівський рн, Гукливий (Зап'ятова!), Скотарське, г. Кичара (Білик!), г. Великий Верх (Барбарич!), по р. Боржава (Гринь!), ст. Вовчий, по р. Ждимир (Гринь!), перевал Вереський (Барбарич, Гончаров і Кукало!), Воловець (М. Попов!, Хржановський!), г. Пікуй (М. Попов!); Тячівський рн, Хуст, Руська Мокра (М. Попов!), на схід від Тячева (Білик!), Ясиня (Зап'ятова!), Ясиня, Чорна Гора (М. Попов!), Рахів (М. Попов!), Богдан, по р. Шауль (!!), по р. Біла Тиса (Білик!), Луги, по р. Говерля (Котов!, !!), Лази (Брадіс і Зап'ятова!), г. Джурджева—Прилука (вона ж!), Лопухів, по р. Турбот (Д. Зеров!), по р. Брустурянки (Гринь!), вище Лопухів, по р. Бертянка (Гринь!). — Львівська обл.: Стрийський рн, Климець (Чопик!). — Івано-Франківська обл.: Богородчанський рн, Ворохта, по р. Прут (Катіна!, Котов і Омельчук!); Косівський рн, хр. Дзембронія, г. Смотрич (Брадіс!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт (Котов!), Селятин (Котов!, Барбарич, Гончаров і Кукало!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: Трускавець (Котов!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Розтоки (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Середня Європа — Південні (Румунські) Карпати, Східна Європа — Східні Карпати.

Примітка. Вид близький до *C. phrygia* L. s. str., але, разом з тим, добре відрізняється від останнього напівстеблообгортними листками, майже чорними або й цілком чорними придатками зовнішніх та середніх листочків обгортки, більш широким трикутником їх центральної цілісної частини, менш відігнутими або й прямими хвостовидними закінченнями придатків тощо.

Як вказує М. Г. Попов (ц. м.), *C. carpatica* (Porc.) Porc. і *C. phrygia* L. s. l. зв'язані між собою перехідними формами (гадаємо, що мова йде про гібридні форми). Такі перехідні форми ним відмічені у місцях спільного місцезростання обох видів: **К.Л.** Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Воловець (М. Попов, В. Хржановський); Тячівський рн, Хуст, Руська Мокра, по р. Мокрянка (М. Попов), Чорногора, перевал Бескид (Хржановський).

C. carpatica (Porc.) Porc., як і інші види секції Lepteranthus (Neck.) DC., без сумніву, гібридизує з *C. jacea* L. s. str., на що вказує С. К. Черепанов (ц. м.).

3351 (16). C. nigriceps Dobrocz. — **Волошка чорноголова.** Рослина з вкороченим вертикальним кореневищем, понад 10 *мм* у діаметрі та досить довгими, товстуватими, шнуровидними коренями. Стебла поодинокі або, частіше, у кількості 2—3, прямостоячі, міцні, до 100 *см* завв., при основі 5—6 *мм* у діаметрі, по всій довжині глибоко-ребристо-борозенчасті, зелені, голі, гладенькі, лише під кошиками жорсткуваті, у верхній частині розгалужені, з б.-м. видовженими (до 10—12 *см* завд.) нижніми гілками і дуже вкороченими верхніми. Нижні стеблові листки черешкові, на час цвітіння рослини засихають; середні та верхні стеблові листки сидячі, довгасті, 10—15 *см* завд., 3—4,5 *см* завш., по краю велико-зарубчасто-зубчасті, на верхівці загострені, при основі з великими, по краю зубчастими вушками, що обгортають стебло; з спіднього боку, особливо по середній жилці, листки шерстисто опушені, зверху голі. Кошики поодинокі на кінцях стебел та різної довжини гілок; самі верхні гілочки дуже вкорочені (0,5—2 *см* завд.), тому розміщені на їх кінцях кошики виявляються скупченими по 3—4; всі кошики підперті невеличкими (1—3 *см* завд., 0,5—0,6 *см* завш.), ланцетними, віддаленозубчастими або й цілокраїми листками;

квітконоси під кошиками надто потовщені, злегка шерстисто-павутинисті; обгортка куляста, близько 15 *мм* завд., 15—17 *мм* завш.; придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки перетинчасті, цілком прикривають розміщені під ними блідо-зелені листочки, майже округлі, чорні, з широкотрикутною цілісною центральною частиною, 2—3 (3,5) *мм* завш., відтягнутою у порівнюючи коротке, 2—3,5(5) *мм* завд., пряме, рідко незначно відігнуте назовні, хвостовидне закінчення і такими ж чорними гребінчасто розміщеними, 4—5 *мм* завд., торочками по краю, довжина яких більша за ширину цілісної частини придатка; придатки досить численних внутрішніх листочків обгортки обернено-яйцевидні або округлі, 4—5 *мм* завд., 3—5 *мм* завш., чорно-бурі, по краю нерівнозубчасті або зубчасто-коротко-торочкуваті, висуваються з-під середніх листочків і зовсім не прикриті їх придатками. Квітки рожево-пурпурові, крайові неплідні, 20—28 *мм* завд., з тонкою блідою трубочкою 13—15 *мм* завд. і розсіченим до основи на лінійні частки відгином, 7—13 *мм* завд. Сім'янки до 3 *мм* завд.; чубок близько 1 *мм* завд. ♃. Цв. VII.

Dobrocz. (Доброчаева) в Бот. журн. АН УРСР, III, 1—2 (1947) 31, 32; IV, 3—4 (1948) 73, карта 1, 2; в Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 416. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 452.

Рисунки: Доброчаева, ц. м. (1947), стор. 31.

По узліссях. — Карпати.

К.Л. Івано-Франківська обл.: Богородчанський рн, Ворохта, на правому березі р. Прут (Катіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.- Дністр. (Івано-Франківська обл., окол. Ворохти).

Загальне поширення. Карпатський ендем.

Примітка. Вид, близький до *C. nigra* L. та *C. carpatica* Porc., але, разом з тим, від кожного з них відрізняється досить характерними і властивими лише йому ознаками. *C. nigra* L. відрізняється від нього відсутністю неплідних квіток у кошиках, а також вушок при основі стеблових листків і майже не виявленим хвостовидним закінченням у придатків зовнішніх та середніх листочків обгортки. *C. carpatica* Porc. відрізняється від *C. nigriceps* Dobrocz. наявністю кучерявого опушення стебел, більш видовженим хвостовидним закінченням у придатків і частіше відігнутим назовні, дрібнішими зубцями по краю листків та відсутністю таких великих, як у *C. nigriceps,* стеблообгортних вушок при основі стебел.

3352 (17). C. abbreviata (C. Koch.) Hand.-Mazz. — **Волошка вкорочена.** Рослина з вкороченим, здерев'янілим вертикальним кореневищем, на якому розміщені б.-м. товстуваті, шнуровидні корені. Стебла поодинокі або в кількості 2—3, прямостоячі, 30—60(100) *см* завв., ребристо-борозенчасті, під кошиками досить потовщені, вгорі незначно розгалужені, з косо спрямованими догори, здебільшого простими, грубуватими гілками, рідше стебла прості, по всій довжині блідо-зелені або при основі лілово-пурпурні, розсіяноволосисті або разом з листочками шерстисті чи жорстко-шерстисті від б.-м. густих, звивистих, часом майже щетинковидних, багатоклітинних волосків, без домішки павутинисто-

го опушення. Листки від еліптичних або широколанцетних до довгасто-ланцетних, на верхівці загострені, по краю віддалено-дрібно-зубчасті, зелені; прикореневі та нижні стеблові листки черешкові, середні та верхні стеблові — сидячі, до основи звужені або заокруглено звужені, самі верхні значно дрібніші від середніх, здебільшого цілокраї. Кошики утворюють щитковидне або майже щитковидне суцвіття; обгортка кулясто-яйцевидна, 17—20 *мм* завд., 12—15 *мм* завш., при основі б.-м. павутиниста, рідше майже гола; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки перетинчасті, чорно- або темно-бурі, здебільшого лише частково прикривають розміщені під ними листочки; їх цілісна середня частина широкотрикутна або трикутно-ланцетна, на верхівці відтягнута в пряме або ледь відігнуте назовні, нерідко досить коротке, неколюче, шиловидне закінчення; по краю придатки цих листочків гребінчасто розсічені на б.-м. довгі, нитковидні, коротко-перисто-щетинисті торочки; придатки внутрішніх листочків бурі, в центральній частині темніші, від округлих до еліптичних, по краю торочкувато надрізані або неправильнозубчасті, висуваються з-під середніх листочків і не прикриті їх придатками. Квітки рожеві або рожево-пурпурні. Сім'янки 2,7—3,2 *мм* завд., близько 2 *мм* завш.; чубок 0,5—1 *мм* завд., ♃. Цв. VII—VIII.

Hand.-Mazz. in Ann. nat.-hist. Hofmus., XXII (1909) 198. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 453.

— *C. phrygia* auct. fl. Cauc. et Taur., non L. — *C. salicifolia* β. *abbreviata* C. Koch. et γ *intermedia* C. Koch. in Linnaea, XVII (1843) 39; XXIV (1851) 424. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 691. — *C. nigrescens* β. *transalpina* C. Koch., ц. м. (1851) 424. — *C. nigra* auct. non L.: Somm. et Lev. в Тр. Петерб. бот. сада, XVI (1900) 282. — *C. salicifolia* auct. pro min. p. non М.В.: Гроссгейм, Фл. Кавказа, IV (1934) 216, incl. var. *glabrata* (Litw.) Grossh.; Опред. раст. Кавказа (1949) 499. — *C. alutacea* Илларионова в Тр. Гос. Никит. бот. сада, XXXV (1961) 259 non Dobrocz. — *C. salicifolia* f. *glabrata* Litw. в Списке раст. Герб. Русск. фл., VI (1908) 67.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1782 (sub. *C. salicifolia* f. *glabrata* Litw.).

По лісових і субальпійських (яйлах) луках, на узліссях і по галявинах. — Гори Криму, рідко.

Г.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Мала Чучель (Ілларіонова, Черепанов, Ванков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкав., Даг., Зах., Схід. і Півд. Закавк.

Загальне поширення. Мала Азія (Понтійські гори), Кавказ, Крим.

3353 (18). C. pseudophrygia C. A. M. — **Волошка несправжньофрігійська.** Рослина зелена, з здерев'янілим, вкороченим, здебільшого багатоголовим кореневищем, від якого відходять численні товстуваті, шнуровидні корені. Стебла поодинокі або у кількості 2—3 (4), прямостоячі (30) 50—80 (100) *см* завв., ребристо-борозенчасті, під кошиками трохи потовщені, вгорі б.-м. розгалужені, з косо спрямованими догори гілками, рідше прості, блідо-зелені, при основі нерідко лілово-пурпурні, у нижній частині майже голі, гладенькі, під кошиками шерсткуваті, по

Рис. 12. Волошка несправжньофрігійська — *Centaurea pseudophrygia* С. А. М.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — середній листочок обгортки; *5* — внутрішній листочок обгортки; *6* — крайова неплідна квітка; *7* — серединна квітка; *8* — сім'янка.

всій довжині незначно павутинисті. Листки від широкоеліптичних до вузьколанцетних, на верхівці загострені, по краю віддалено дрібнозубчасті або лише верхівкові цілокраї, з обох боків вкриті крапчастими залозками, зелені, шершаві від розсіяних, прямих або погнутих, жорстких волосків, прикореневі та нижні стеблові 11—20 *см* завд., 3—6 *см* завш., до основи звужені, короткочерешкові, середні та верхні стеблові 6—10 *см* завд., 1,5—5 *см* завш., біля основи б.-м. заокруглено-звужені, сидячі. Кошики поодинокі на кінцях стебел та довгих бокових гілок або на коротеньких квітконосах скупчені по 2—3(4), усі разом утворюють щитковидне суцвіття; обгортка яйцевидна або кулясто-яйцевидна 15—20 (25) *мм* завд., (8) 10—15 (20) *мм* завш., при основі негусто білопавутиниста; придатки її зовнішніх та середніх листочків перетинчасті, цілком прикривають розміщені під ними листочки, з чорнувато- або темнувато-бурою, рідше світло-бурою, лінійно-ланцетною або майже лінійно-шиловидною, цілісною середньою частиною, на верхівці відтягнутою в довге, неколюче, відігнуте назовні хвостовидне закінчення і, разом з ним, по краю гребінчасто розсічені на довгі, нитковидні, коротко-перисто-щетинисті, рудуваті або буруваті торочки, з яких нижні коротші і наближені один до одного, верхні — значно довші, б.-м. розсунуті; придатки внутрішніх листочків не висуваються з-під середніх і цілком прикриті їх придатками, блідо-бурі, нерідко з темнішою плямою посередині при основі придатка, округло-еліптичні, еліптичні або яйцевидні, трохи ширші за відповідні листочки, по краю торочкувато надрізані або неправильнозубчасті, рідше цілокраї. Квітки рожеві, рожево-пурпурні, зрідка білі (альбіноси), крайові — збільшені до 22—25 *мм* завд. Сім'янки (2,7) 3—3,5 *мм* завд., 1—1,3 *мм* завш., розсіяно-м'яко-волосисті; чубок 0,5—1 *мм* завд. ♃. Цв. VII—VIII.

C. A. M. in Rupr., Beitr. Pflanzenk. Russ. Reich., IV (1845) 82; in Bull. Acad. Sc. Petersb., VI (1848) 134, excl. syn. nonnull. Шмальгаузен, Фл. юго-зап. Р. (1886) 311 р. р.; Доброчаєва в Бот. журн. АН УРСР, III, 1—2 (1946) 29, 30; IV, 3—4 (1948) 73, карта 1, 5; в Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 416.

— *C. phrygia* auct. fl. ross. p. p. — *C. stenolepis* auct. fl. ross. p. p. non Kern.

Рисунки: Сырейщиков, Илл. фл. Моск. губ., III, 313. Hayek. *Centaurea* — Art. Österr.-Ung., Taf. XII, fig. 3 (sub *C. stenolepis* Kern.).

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 221 (sub *C. stenolepis* Kern.)! Fl. exsicc. Austro-Hung., № 230 (sub *C. stenolepis* Kern.) Fl. exsicc. reip. Bohem.-Slov., № 887!

На луках, узліссях і галявинах, по чагарниках і в світлих, розріджених лісах. — Південні райони Полісся, Лісостеп.

З.П. Житомирська обл.: окол. Житомира, над Тетеревом (Д. Зеров!, Оксіюк!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва, Голосіївський ліс (Д. Зеров!), Пуща-Водиця (Оксіюк!); Києво-Святошинський рн, Романівка (Д. Зеров!). — **Л.П.** Київська обл.: Бориспільський рн, окол. Бортничів (Д. Зеров!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Чортківський рн, Улашківці (Гринь!).— Хмельницька обл.: окол. Хмельницького (Котов!); Дунаєвецький рн, Калюс

(!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Липовецький рн, Вахнівка (Левіна!); Калинівський рн, Микулинці (Д. Зеров!). — Київська обл.: Таращанський рн, Тараща (!), Вільшаниця (Полонська!); Білоцерківський рн, Біла Церква, ліс «Товста» (Оксіюк!); Тетіївський рн, Розкішне (!), Сніжки (!). — Черкаська обл.: Канів (Котов!); Звенигородський рн, Козацьке (Підоплічка!); Корсунь-Шевченківський рн, Мошине (Постригань!), Вираїв (Вовчанецький!), Яблунівка (Клеопов!); Смілянський рн, Кам'янка (Клеопов!); Шполянський рн, Скотарське (Підоплічка!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Монтрезор!). — Чернігівська обл.: Прилуцький рн, окол. Прилук (Дубовик!), Боршна, уроч. «Чеховка» (Дубовик!). — Черкаська обл.: Драбівський рн, між Піщане та Гельмязів (Д. Зеров!); Чигиринський рн, Кожарки, Крилівська лісова дача (Д. Зеров!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Іллічевський!, Лепченко!); Лубни (Оксіюк!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Гиївка (Козлов!); Валківський рн, Гребінники (Андросов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн., Серед.-Дніпр, Верх.-Дніпр. (південь), Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон., Волзьк.-Кам., Заволзьк., Ниж.-Дон (півн. ч.); Зах. Сибір: Обськ (?).

Загальне поширення. Середня Європа (південний схід), Східна Європа (південь).

Примітка. Цей вид легко гібридизує з близькими видами цього ряду — з *C. phrygia* L. і *C. stenolepis* Kern., а також з *C. jacea* L. s. l. Нами досліджені гібриди *C. pseudophrygia* C. A. M. × *C. jacea* L. з таких місцезнаходжень:

З.П. Житомирська обл.: Черняхівський рн, Щербини (Зикеев!). — **Л.П.** Сумська обл.: Глухівський рн, (Левіна!). — Чернігівська обл.: Щорський рн, Петрівка (Левіна!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: окол. Тернополя (!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: окол. Полтави (Наливайко!). — Харківська обл.: Богодухівський рн, М. Рогозянка (Лавренко!); Дергачівський рн, Шпаки (Лавренко!).

3354 (19). C. stenolepis Kern. — **Волошка вузьколускова.** Рослина сіро-зелена від суцільного, тонкого, павутинистого опушення і жорсткуватих коротких волосків. Кореневище міцне, здерев'яніле, вертикальне, одно- або багатоголове, з багатьма шнуровидними коренями. Стебла поодинокі або в кількості 2—3 (4), прямостоячі, 50—80 (100) *см* завв., тонко-ребристо-борозенчасті, під кошиками незначно потовщені, у верхній частині трохи розгалужені, з косо спрямованими догори гілками, по всій довжині густопавутинисті, гладенькі, під кошиками шорсткуваті, до самого верху улиснені. Листки довгасто-еліптичні, цілокраї або дрібнозубчасті, на верхівці загострені, з обох боків, але густіше зісподу, тонко-сіро-павутинисті і, крім того, вкриті короткими, жорсткуватими волосками; прикореневі та нижні стеблові листки 15—17 *см* завд., 3—4,5 *см* завш., до основи звужені, на черешках 10—15 *см* завд., верхні стеблові — дрібніші, 5—6 *см* завд., сидячі. Кошики поодинокі на кінцях стебел та бокових гілок, часом скупчені по 2—3 на дуже коротких гілочках, усі разом утворюють щитковидне суцвіття. Обгортка яйцевидна, 10—15 (18) *мм* завд., 8—12 (15) *мм* завш., у нижній частині сіропавутиниста; придатки її зовнішніх та середніх листочків перетинчасті, цілком прикривають розміщені під ними листочки, з рудувато-бурою, ланцетно- або лінійно-шиловидною цілісною середньою частиною, на верхівці відтягнутою в довге, неколюче, хвостовидне закінчення, відігнуте назовні і, разом з ним, по краю гребінчасто розсічені на довгі, нитковидні, коротко-перисто-щетинисті, рудуваті або світло-бурі торочки; довжина торочок набагато перевищує ширину цілісної частини. Придатки внутрішніх листочків яйцевидні, трохи ширші за ширину відповідних листочків, перетинчасті, буруваті, по краю неправильнозубчасті або короткоторочкуваті, не висуваються з-під середніх листочків і цілком прикриті їх придатками. Квітки пурпурно-рожеві. Сім'янки 3—3,5 *мм* завд., 1—1,2 *мм* завш.; чубок до 0,5 *мм* завд. ♃. Цв. VII—VIII (IX).

Kern. in Oesterr. Bot. Zeitschr., XXII (1872) 45. Доброчаєва в Бот. журн. АН УРСР, III, 1—2 (1946) 29, 30; IV, 3—4 (1948) 73, карта 1, 3; в Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 416 р. р. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 458.

— *C. pseudophrygia* auct. fl. Ross. p. p., non C. A. M.

Видані зразки: Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. 1, № 42!

В світлих, розріджених лісах, по чагарниках. — Опільські ліси, Лісостеп (правобережні райони), зрідка.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Золочівський рн, Богутин (Шафер!). — **З.Л.-С.** Одеська обл.: Балтський рн, Петрівка (Пачоський!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Бершадський рн, Поташнянське л-во (Гринь!). — Черкаська обл.: Чигиринський рн, Стецівка (Пачоський!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!, Пачоський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Львівська обл.), Бессараб. (наводиться для с. Липкани і районів кол. Кишинівського п.), Серед.-Дніпр. (південний захід), Причорн.

Загальне поширення. Середня Європа (південно-східна частина), Балкани, Європейська частина СРСР (південний захід).

Примітка. Вид близький до *C. pseudophrygia* C. A. M., але, разом з тим, добре відрізняється від останнього наявністю густого павутинистого опушення, довшими черешками у прикореневих та нижніх стеблових листків, меншими розмірами кошиків. Ареал його на території УРСР майже не виходить за межі Поділля, в той час коли ареал *C. pseudophrygia* C. A. M. простягається далеко на схід.

3355 (20). C. salicifolia M. B. — **Волошка верболиста.** Рослина з здерев'янілим, вкороченим, вертикальним кореневищем і б.-м. товстуватими, шнуровидними коренями. Стебла поодинокі або у кількості 2—3, прямостоячі (30) 50—80 (100) *см* завв., тонко-ребристо-борозенчасті, під кошиками трохи потовщені і б.-м. шорсткі, вгорі незначно розгалужені, з косо спрямованими догори гілками, рідше прості, при основі ліловопурпуруваті, вище — блідо-зелені, по всій довжині б.-м. павутинисті і, крім того, вкриті розсіяними короткими, жорсткими волосками, до самого верху улиснені. Листки еліптично- або довгасто-ланцетні, на верхівці загострені, по краю віддалено-дрібно-зубчасті, 8—12 *см* завд., 9—15 *мм* завш., вкриті крапчастими залозками, з обох боків шорсткуваті, сірувато-зелені від слабкого павутинистого опушення та розсіяних багатоклітинних, щетиновидних або звивистих волосків; прикореневі та нижні стеблові листки до основи звужені, короткочерешкові, середні і

верхні — сидячі; самі верхні листки помітно дрібніші від середніх, здебільшого цілокраї. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, рідше скупчені на коротеньких квітконосах по 2—3, усі разом утворюють майже щитковидне суцвіття. Обгортка яйцевидна, 10—15 *мм* завд., 6—8 *мм* завш., при основі трохи павутиниста; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки перетинчасті, невеликі, лише частково прикривають розміщені під ними блідо-зелені листочки; їх центральна цілісна частина темно- або чорно-бура, у зовнішніх листочків трикутно- або лінійно-ланцетна, у середніх — широкотрикутна до ромбічної, у тих й інших на верхівці звужена і відтягнута в порівняно коротке, неколюче, відігнуте назовні, хвостовидне закінчення і, разом з ним, по краю гребінчасто розсічені на тонкі, помітно світліші від цілісної частини, коротко-перисто-щетинисті торочки, довжина яких майже дорівнює її ширині; придатки б.-м. численних внутрішніх листочків перетинчасті, округлі або еліптичні, по краю коротко-торочкувато-надрізані або нерівнозубчасті, висуваються з-під середніх і не прикриті їх придатками. Квітки рожево-пурпурні. Сім'янки 2,5—3 *мм* завд., 1—1,2 *мм* завш.; чубок до 0,5 (1) *мм* завд. ♃. Цв. VII—IX.

M. B. in Willd., Sp. pl., III, 3 (1803) 2283; Fl. taur.-cauc., II (1808) 343; III (1819) 588. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 691 p. p. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 123 p. p. Доброчаєва в Бот. журн. АН УРСР, III, 1—2 (1946) 29, 30; IV, 3—4 (1948) 75, карта 1, 6; в Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957), 416 p. p. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 458.

— *C. jacea* var. *salicifolia* (M. B.) Briquet, Monogr. Centaureés Alpes Maritimes (1902) 86, in obs. — *C. nigrescens* ssp. *eu-nigriscens* var. *rotundifolia* subvar. *salicifolia* (M. B.) Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 69, 75 p. p.

По узліссях, лісових галявинах, на степових луках. — Донецький Лісостеп, зрідка.

Д.Л.-С. Донецька обл.: Чистякове, лісгосп «Глухівський» (Клеопов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (схід. ч.); Кавказ: Передкавк., Даг., Зах., Схід. та Півд. Закавк.

Загальне поширення. Мала Азія (Понтійські гори), Кавказ, Європейська частина СРСР (крайній північний схід Причорномор'я).

Примітка. Цей, в основному кавказький вид, наводився нами для України і раніше (ц. м.). Після висловленого С. К. Черепановим (ц. м., стор. 459) сумніву щодо його зростання в районі Донецького Лісостепу, ми ще раз переглянули досліджені раніше екземпляри з цього району, віднесені нами до *C. salicifolia* M. B., і вдруге переконалися, що вони тотожні кавказьким. Наявність спільних для Кавказу і Донецького Лісостепу видів — явище не поодиноке. Крім *C. salicifolia* M. B., ми можемо назвати ще ряд спільних для цих районів видів, таких як *C. tanaitica* Klok., *Verbascum laxum* Filar. et Jav., *Onobrychis Vassiltschenkoi* Grossh. та ін. Всі вони свідчать про давні зв'язки флори східної частини України з Кавказом.

Ряд 2. Trichocephalae (Hayek) Dobrocz. Обгортки довгасто-яйцевидні, 6—8 (10) *мм* завш. Стебла до 40 (70) *см* завв., від середини

або вище середини дуже розгалужені, з б.-м. розлогими, струнками гілками.

В межах СРСР ряд представлений 2 видами; з них один поширений і в УРСР.

3356 (21). C. trichocephala M. B. — **Волошка волосистоголова.** Рослина з досить довгим, здерев'янілим коренем. Стебла поодинокі або у кількості 5—12 (25), прямостоячі або дуговидно висхідні, 20—40 (70) *см* завв., тонко-ребристо-борозенчасті, під кошиками незначно потовщені, від середини або лише у верхній частині дуже розгалужені, з струнками, в свою чергу галузистими, розлогими гілками, від основи до середини нерідко бурувато-вишневі, вище — блідо-зелені, по всій довжині гостро шорсткі, вкриті переплутаними багатоклітинними волосками, до самих кошиків густо улиснені. Листки від вузьколанцетних до лінійних, 2,5—10 *см* завд., 3—10 (15) *мм* завш., цілокраї, зрідка віддалено-дрібно-зубчасті, на верхівці загострені, з обох боків криті крапчастими залозками, гострошорсткі, сірувато-зелені від б.-м. густих, коротких, жорстких волосків; прикореневі та нижні стеблові листки до основи звужені в коротенькі черешки; середні та верхні — сидячі, при основі з двома маленькими вушками і часто напівстеблообгортні; верхівкові листки дрібніші, завжди цілокраї, з б.-м. загорнутими до верху краями. Кошики поодинокі на кінцях стебел та численних гілок, утворюють волотисто-щитковидне або майже щитковидне суцвіття. Обгортка довгасто-яйцевидна, 12—15 *мм* завд., 6—10 *мм* завш., при основі трохи павутиниста; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки перетинчасті, рудуваті або світло-бурі, з дуже вузькою, лінійно-шиловидною цілісною середньою частиною, відтягнутою на верхівці в тонке і довге, неколюче, дуже відігнуте назад хвостовидне закінчення і, разом з ним, по краю гребінчасто розсічені на довгі, нитковидні, коротко-перисто-щетинисті торочки; придатки внутрішніх листочків світло-бурі, овальні, яйцевидні або округлі, по краю торочкувато надрізані або нерівнозубчасті, не висуваються з-під середніх і цілком прикриті їх придатками. Квітки рожеві або рожево-пурпурні. Сім'янки 3,5—4 *мм* завд., близько 1,2 *мм* завш., димчасті, голі, блискучі; чубок 1—1,5 (2) *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII (IX).

M. B. in Willd., Sp. pl., III, 3 (1803) 2286; Fl. taur.-cauc., II (1808) 344; III (1819) 588. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 124. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 416.

— *C. phrygia* auct. non L.

Рисунки: Gmelin, Fl. sibirica, II (1747), tab. XLV, fig. I, II.

Видані зразки: Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. II, № 97! Novopokr., Herb. Fl. Tanait., № 111!

На степах, степових схилах, по сухих луках, на перелогах. — Лісостеп, Степ (крім крайнього півдня).

З.Л.-С. Одеська обл.: Фрунзівський рн, Новомиколаївка (Рябков!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Полтавський рн, Микольське (Рогович!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Донецька (Карнаух!); Волноваський рн, Великоанадоль

(Граф ф!); Мар'їнський рн, ст. Ясинувата (Шмальгаузен!), Новомихайлівка (Клеопов!); Слов'янський рн, Маяки (Липа!), між Адамівкою і Голою Долиною (Постригань!), Богородичне (Ширяєв!), Слов'янськ (Лавренко!); Макіївська м/р, Новозорянка, верхня частина схилу, відлоги балки «Скелястої» (Страшко!), окол. Макіївки при впадінні балки Грузької в р. Грузьку (Котов!); Артемівський рн, околиці Артемівська (Оксіюк і Лукашов!); Амвросіївський рн, окол. Харцизька (Котов!). — Луганська обл.: Луганськ, окол. Катеринівки (Шевченко!); Станично-Луганський рн, Червоний Яр (Підоплічка!); Антрацитівський рн, Картушине, Суха Балка (Гребеньова!), Провальський степ (Постригань!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (Шмальгаузен!); П'ятихатський рн, Верхньодніпровськ (Шмальгаузен!); Сурсько-Покровське, схил балки Тхорової (Давидич!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кобеляцький рн, Крамареве (Цінгер!). — Харківська обл.: Лозівський рн, окол. Красно-Павлівки, Мовчанівська цілина (Котов!), Толчаківська цілина (Козлов!); околиці Зміева (Тимченко, Попельний і Калиниченко!); Ізюмський рн, окол. Ізюма (Центилович!), Андріївка (Черняєв!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (!!, Лавренко!), Новострільцівка (Котов!), Новоолександрівка (Ширяєв!). — Донецька обл.: Володарський рн, Хомутовський степ (!!, Карнаух!, Кузнецова!); Старобешівський рн, Андріївка (Карнаух!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Татарбунарський рн, Сарата (Липський!). — Миколаївська обл.: Миколаїв, лісова дача Володимирська поляна, кв. 19 (Кожевников!). Херсонська обл.: Великоолександрівський рн, Давидів Брід (!). — Дніпропетровська обл.: Нікопольський рн, Катеринівка (Рижутін!). — **Л.З.-С.** Запоріжжя (Олексієв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон. (південь), Верх.-Волзьк. (окол. Москви, занесено), Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Заволзьк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (наводиться для кол. Звериноголовського рна, окол. с. Пологово); Кавказ: Передкавк. (?).

Загальне поширення. Південь Європейської частини СРСР, Західний Сибір.

Підрід IV. **Heterolophus** (Cass.) Dobrocz. (**Heterolophus** Cass., pro gen.).

Кошики середнього розміру або б.-м. великі; їх обгортки до 22 *мм* завд. і до 19 *мм* завш., яйцевидні або майже кулясті, багаторядні; листочки обгортки шкірясті, світло-зелені, з перетинчастими, світло- або темно-бурими, по краю торочкувато надрізаними придатками, які на краї листочків не збігають, однієї з ними ширини (тоді вони у вигляді звуженого до верхівки трикутника), або значно ширші (тоді округлі, плоскі або трохи опуклі). Квітки рожеві або рожево-пурпурні, трубчасті, крайові — неплідні, збільшені, з тонкою довгою трубочкою і розширеним, глибоко розсіченим на лінійні частки відгином, серединні — двостатеві; пиляки їх тичинок з заокругленими на верхівці придатками; приймочка з видовженими лопатями. Сім'янки довгасті, до 5 (5,5) *мм* завд.; чубок значно коротший від сім'янки, до 2 (3) *мм* завд., неопадний, з кількох зовнішніх рядів, збільшених з зовні до середини, перисто-дрібно-щетинистих волосків і одного внутрішнього ряду коротких, лінійно-ланцетних, гладеньких плівочок, складених конусом. — Багаторічники, з аксилярними (пазушними), полеглими або висхідними стеблами і ліровидними або виїмчасто-перисто-роздільними, зі збільшеною кінцевою часткою, прикореневими листками.

Географічно цей підрід є понтично-західносибірським. Дуже своєрідні представники його, за характером будови придатків, дещо наближаються до видів секції Jacea. В межах СРСР цей підрід об'єднує 6 видів. Всі вони належать до одного ряду Sibiricae Klok. В УРСР поширено 3 види підроду.

3357 (22). C. carbonata Klok. — **Волошка вугільна.** Рослина з висхідним, угорі здебільшого розгалуженим кореневищем, що випускає, крім квітконосних стебел, ще вкорочені пагони з пучками листків. Квітконосні стебла поодинокі або їх виходить із пазух торішніх листків по 2, полеглі, 10—25 *см* завд., тонкі, прості або розгалужені, з 1—2 гілками, разом із листками густо волосисті, майже повстисті. Прикореневі листки на б.-м. довгих, до 2—5 *см* завд., черешках, перистороздільні, 4—25 *см* завд., 2—5 *см* завш., з довгасто-ланцетними або яйцевидно-ланцетними, цілокраїми або рідше зубчастими, на верхівці заокругленими і раптово відтягнутими в тупувате вістря частками в кількості 1—5 з кожного боку; кінцева непарна частка більша за бічні, по краю здебільшого дрібнозубчаста; стеблові листки короткочерешкові, 2,5—4,5 *см* завд., 2—8 *мм* завш., цілісні або перистороздільні, з 1—2 частками з кожного боку; верхівкові листки сидячі, дрібні, 0,5—1 *см* завд., 1—1,5 *мм* завш. Кошики поодинокі, підведені на загнутих догори і під самими кошиками потовщених кінцях стебел та гілок; обгортка короткоеліпсоїдальна або куляста, 15—18 *мм* завд., 13—19 *мм* завш.; її блідо-зелені листочки цілком прикриті коричнювато-жовтими, блискучими, перетинчастими придатками; зовнішні листочки яйцевидні, близько 3 *мм* завд. і 2 *мм* завш.; їх придатки довгасто-трикутні, 3—4 *мм* завд., близько 2 *мм* завш., коричневі, з поодинокими торочками по краю; середні листочки довгасті, 5—9 *мм* завд., 2,7—3 *мм* завш., з 8—11 малопомітними жилками на спинці; їх придатки в загальному обрисі круглясті або яйцевидні, 6—8 *мм* завд., 6,5—8,5 *мм* завш., плоскуваті, по всьому краю з численними короткими торочками, в центральній частині з довгастою, темно-коричневою плямою, внизу по краю білуваті, вгорі — жовтуваті; внутрішні листочки обгортки вузьколінійні або лінійні, 11—16 *мм* завд., 1—2 *мм* завш., з 3—5 малопомітними жилками; їх придатки довгасто-еліптичні або еліптичні, б.-м. опуклі, 2—5 *мм* завд., 1,2—4 *мм* завш., на верхівці або й по всьому краю неправильно-дрібно-зубчасті, жовтуваті, в центральній частині при основі з темнішою, коричнево-пурпурною, трикутною плямою. Квітки світло-пурпурні, з тонкою трубочкою 10—15 *мм* завд. і розширеним, поділеним на лінійні частки, відгином 7—12 *мм* завд.; серединні — 10—13 *мм* завд. Сім'янки 4—5 *мм* завд., буруваті; чубок до 1,5 *мм* завд., з рудих, нерівних волосків. ♃. Цв. V—VI.

Клок. в Наук. зап. КДУ, VII, вип. 6 (1948) 77, 82. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 465.

— *C. Marschalliana* Spreng. p. p.

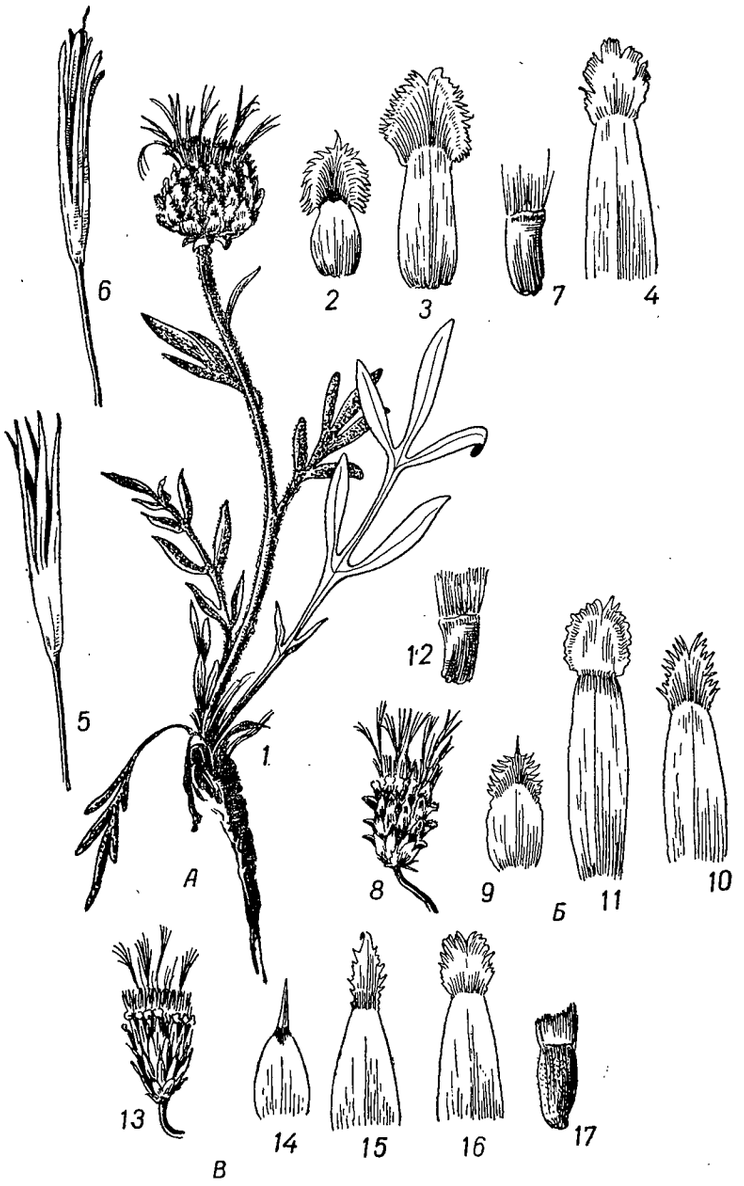

Рис. 13. *А* — волошка вугільна — *Centaurea carbonata* Klok.

1 — загальний вигляд; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — середній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки; *5* — крайова неплідна квітка; *6* — серединна квітка; *7* — сім'янка.

Б — волошка Маршалла — *Centaurea Marschalliana* Spreng.

8 — окремий кошик; *9* — зовнішній листочок обгортки; *10* — середній листочок обгортки; *11* — внутрішній листочок обгортки; *12* — сім'янка.

В — волошка сумська — *Centaurea sumensis* Kalen.

13 — окремий кошик; *14* — зовнішній листочок обгортки; *15* — середній листочок обгортки; *16* — внутрішній листочок обгортки; *17* — сім'янка.

На крейдяних, рідше вапнякових відслоненнях. — Лісостеп, Степ (східна частина).

Д.Л.-С. Донецька обл.: Станично-Луганський рн, Самсонівка (Котов!); Слов'янський рн, Богородичне (Дубовик!), селище Донецьке, по р. С. Донець (вона ж!), Артемівськ (Олексієнко!); Амвросіївський рн, Дмитрівка (Дубовик!), Білий Яр між Амвросіївкою та Білоярівкою (Дубовик!), Успенка (вона ж!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Серебрянка (Лавренко!); Антрацитівський рн, Попівка (Дубовик!), Новопавлівка (Дубовик!), Провальський степ (Соколова!, !!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: окол. Ізюма (Плещун!). — Луганська обл.: Новопсковський рн, Осинівка (Кашменський!), окол. Біловодська (Котов!); Старобільський рн, окол. Старобільська (Кузнецова!, Танфільєв!, Шираєвський!), Бутківка (Мілютін!), Підгорівка (Мілютін!); Міловський рн, Новодеркульська цілина (Димарев і Кашменський!), Городище (Танфільєв!), Стрілецький степ (Еттінген!, Гринь і Угляренко!, Кузнецова!, Саричева!, !!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, Святогорськ (Беніке,! Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон. (південь), Заволзьк. (південь), Причорн. (східна частина), Ниж.-Дон. (північ).

Загальне поширення. Ендем півдня Європейської частини СРСР (східнопонтичний вид).

Примітка. Серед українських видів цього ряду *C. carbonata* Klok. має найбільші придатки у листочків обгортки і цим вона наближається до більш східного виду — *C. sibirica* L. s. l. Обидва згадані види є, на нашу думку, найстарішими у ряді, і в подальшому еволюція йшла до значного зменшення розміру придатків, які ми зустрічаємо у наступних двох видів.

3358 (23). C. Marschalliana Spreng. — **Волошка Маршалла.** Рослина з повзучим, висхідним, одягненим волокнистими рештками відмерлих листків кореневищем, яке часто вгорі розгалужене і випускає, крім квітконосних стебел, ще надто вкорочені пагони з розеткою прикореневих листків. Квітконосні стебла виходять із пазух листків у кількості 1—2, полеглі, 4—20 *см* завв., прості або трохи розгалужені, густо вкриті довгими відлеглими волосками, під кошиками б.-м. потовщені. Листки крапчасто-залозисті, густоволосисті, зісподу цілком білі від повстистого опушення; прикореневі листки на б.-м. довгих черешках, з довгастою, 3—6 *см* завд., 2—4 *см* завш. пластинкою, перисто- або двоперистороздільною на довгасті або довгасто-обернено-яйцевидні частки (по 1—5 з кожного боку), причому кінцева непарна частка трохи більша за бічні; майже всі частки по краю віддалено-дрібно-зубчасті або пилчасті, на верхівці тупуваті і раптово закінчуються маленьким трикутним вістрячком. Стеблові листки 3—3,5 *см* завд., 1,8—2 *см* завш., цілісні або перистороздільні, з 1—2 частками з кожного боку, що досягають 7—18 *мм* завд., 8—10 *мм* завш.; верхівкові листки значно дрібніші за середні, лінійні, 1—1,5 *см* завд., 1,5—2 *мм* завш. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, вгорі підведених; обгортка короткояйцевидна, близько 15 *мм* завд., 12—14 *мм* завш., б.-м. сплюснута; листочки обгортки павутинисті, зеленуваті, лише частково прикриті їх придатками; зовнішні листочки ланцетні або широкояйцевидні, 4—6 *мм* завд., 2—2,5 *мм* завш., з довгасто-трикутними, короткоторочкуватими,

коричневими придатками, до 2—3 *мм* завд.; середні листочки обгортки довгасті або довгастояйцевидні, 5—7 *мм* завд., 2—3,5 *мм* завш., їх придатки рудуваті, від довгастояйцевидних до широкояйцевидних, 2,5—3,5 (4) *мм* завд., 1,5—3 (6) *мм* завш., трохи опуклі, з країв зубчасто-торочкуваті; внутрішні листочки — лінійні або вузьколінійні, 12—13 *мм* завд., 1—2 *мм* завш., з 3—5 малопомітними жилками на спинці, їх придатки оберненояйцевидні або яйцевидно-ланцетні, 1,5—2 *мм* завд., 1—2 *мм* завш., б.-м. опуклі, на верхівці зубчасто-торочкуваті, у центральній частині коричнюваті з яскраво-білуватими торочками. Квітки пурпурні, крайові до 25 *мм* завд., серединні — 12—15 *мм* завд. Сім'янка 3,5—4 *мм* завд., бурувата; чубок 1—1,5 *мм* завд., з рудуватих нерівних волосків. ♃. Цв. V—VI.

Spreng., Syst. Veg., III (1826) 398. DC., Prodrom., VI (1837) 576 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 697 p. p. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 580. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 466.

— *C. sibirica* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 348 non L. — *C. sibirica* c. *Marschalliana* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 125 p. p. — *C. Marschalliana* var. *bessarabica* Trautv. ex Korsh., Tent. fl. Ross. orient. (1898) 240.

На вапнякових відслоненнях і степових кам'янистих схилах. — Донецький Лісостеп, Степ (рідко).

Д.Л.С. Луганська обл.: Лисичанський рн, Варваропілля (Олексієнко!). — Донецька обл.: Амвросіївський рн, Великомішкове (Дубовик!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Кривого Рога (Федченко!); Верхньодніпровськ, Бузова Балка (Олексієнко!). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Старобешівський рн, Старобешеве (Дубовик!), Стила і Новолюбівка (вона ж!); Володарський рн, Хомутовський степ (Гринь і Угляренко!, Кузнецова!, !!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Ната!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Токмацький рн, біля Ясенівки (Клеопов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (лише на півдні, по Дністру), Серед.-Дніпр. (південний захід, по Дністру), Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон. (південь). Кавказ: Передкавк. (наводиться для району Ставрополя).

Загальне поширення. Південнопонтичний ендем. Поза межами півдня Європейської частини СРСР наводиться ще для Румунії (Добруджа).

Примітка. За розмірами та формою придатків у листочків обгортки та рядом інших ознак цей вид займає посереднє місце між *C. carbonata* Klok. і *C. sumensis* Kalen. У місцях їх контакту він легко гібридизує з ними.

3359 (24). C. sumensis Kalen. — **Волошка сумська.** Рослина з висхідним, вкритим волокнистими рештками відмерлих листків, вгорі здебільшого розгалуженим кореневищем, яке, крім квітконосних стебел, випускає вкорочені надземні пагони з пучками листків. Квітконосні стебла виходять із пазух торішніх листків, поодинокі або у кількості 2—4, полеглі або підведені, 7—32 *см* завв., прості або вгорі розгалужені, з 3—4 гілками, густо вкриті довгими, білими, відлеглими волосками, під кошиками б.-м. потовщені. Листки густоволосисті, зісподу цілком білі від густого повстистого опушення, зверху зеленуваті, слабо павутинисті. Прикореневі листки на густоволосистих черешках, 3—12 *см* завд., перистороздільні, часом деякі цілісні, 5—15 (35) *см* завд., 3,5—8,5 *см* завш., з кожного боку з 2—6 частками, довгастими або довгасто оберненояйцевидними, 1,5—5 *см* завд., 0,5—2 *см* завш., по краю віддалено-дрібно-зубчастими або пилчастими, коротко загостреними, з ледве помітним вістрям на верхівці; кінцева непарна частка завжди помітно більша за бокові, 3—8 *см* завд., 1—4 *см* завш.; стеблові листки короткочерешкові, здебільшого цілісні, довгасто-еліптичні або еліптичні, коротко загострені, 2—5,5 *см* завд., 1,5—2,5 *см* завш., рідше деякі з них перистороздільні, з 1—2 частками з кожного боку; верхівкові листки поодинокі, лінійно-ланцетні, дрібні, 0,7—2,5 (4) *см* завд., 1—2 *мм* завш., сидячі, коротко загострені. Кошики поодинокі на кінцях підведених стебел та загнутих догори гілок; обгортка яйцевидна, 15—22 *мм* завд., 8—14 *мм* завш., її листочки блідо-зелені, павутинисті, дуже мало прикриті їх бурими або чорнуватими придатками; зовнішні листочки ланцетні або довгасто-ланцетні, 2—2,5 (5) *мм* завд., 0,6—2 (2,5) *мм* завш.; їх придатки у вигляді відхиленого або відігнутого донизу, вузького, загостреного, цілокрайого, бурого або чорнуватого трикутничка 2—2,5 (4) *мм* завд., 0,5—1 *мм* завш.; середні листочки обгортки довгасті або довгасто-яйцевидні, 6—10 *мм* завд., 1,5—2,5 *мм* завш.; на верхівці раптово переходять у перетинчасті, лінійно-ланцетні, 2,5—3,5 *мм* завд., 1,5—2 (3) *мм* завш., цілокраї або з 3—5 короткими торочками з кожного боку, придатки, які в центральній частині коричневі, з темнішою середньою жилкою, по краю рудуваті; внутрішні листочки лінійні або вузьколінійні, 12—16 *мм* завд., 0,7—2 (3) *мм* завш., з перетинчастими, довгастими або оберненояйцевидними, 1,5—2 (2,5) *мм* завд., 0,8—2 *мм* завш. придатками; на обгортці придатки б.-м. опуклі, вгорі або й з країв правильнодрібнозубчасті, рудуваті, з довгастою або довгасто-ланцетною посмугованою коричневою плямою при основі. Квітки світло-пурпурні, крайові збільшені, 25—33 *мм* завд., серединні — 15—17 *мм* завд. Сім'янки трохи сплюснуті, до обох кінців звужені, (4) 4,5—5,5 *мм* завд., 1,5—2,5 *мм* завш., темно-коричневі; чубок 1—2 *мм* завд., рудуватий. ♃. Цв. V—VI.

Kalen. (Калениченко) in Bull. Soc. Nat. Mosc., XVIII, 1 (1845) 283. Клоков в Наук. зап. КДУ, т. VII, 6 (1948) 78. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 530. Станков—Талиев в Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 415. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 467.

C. Marschaliana DC., Prodrom., VI (1837) 576 p. p. non Spreng. Ledeb., Fl. Ross., II, 1 (1844) 697 p. p. et auct. fl. ucr. p. p. — *C. sibirica* c. *Marschalliana* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 125 p. p. — *C. Marschalliana* f. *Ledebourii* Korsh., Tent. fl. Ross. orient. (1898) 240 p. p. (quoad plantam europaeam) et f. *vulgaris* Trautv. ex Korsh., ц. м.

Видані зразки: Герб. русск. Фл., № 720 (sub *C. Marschalliana* Spreng. var. *vulgaris* Korsh.)! Pl. polon. exsicc., № 175.

На борових пісках, степових і кам'янистих схилах (на крейді, гіпсі, вапняку). — Полісся, Лісостеп, Степ (північно-східна частина).

З.П. Житомирська обл.: окол. Житомира (Ланда!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва, Пуща-Водиця (Лебедєв!, Д. Зеров!, Падалка!, Липа!, Соколова!, Оксіюк!, Котов!, Лоначевський!, М. Дубовик!), окол. Києва (Гулев!, Липа!, Окснер!, Семенкевич!), по Дніпру (Шмальгаузен!), Святошине (Оксіюк!, К. Зеров!), Віта-Литовська (Гринь і Косець!, М. Дубовик!), Конча-Заспа (Чорноголовко!); Києво-Святошинський рн, Боярка (Цінгер!), Біличі (Карнаух!), Катюжанка (Барбарич!), Овдієва Нива (Барбарич!); Іванківський рн, окол. Іванкова (Барбарич!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Чернігівський рн, Седнів (!); Козелецький рн, Карпилівка (Барбарич!), Сорокошичі (Барбарич!); Ніжин (Михайловський!); Новгород-Сіверський (Мар'ясін!). — Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Клеопов!, К. Зеров!, Цінгер!); Бориспільський рн, Семиполки (Сележинський!, Барбарич!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: окол. Тернополя (Міхельсон!); Підволочиський рн, окол. Скалати (Волощак!), Остапове (Шафер!), Вікно (Шафер!, Блоцький!); Борщівський рн, Жеребки (Волощак!). — Івано-Франківська обл.: Городенківський рн, Городенка (Блоцький!), Чортовець (Катіна!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: окол. Києва, Конча-Заспа (Чорноголовко!); Білоцерківський рн, Біла Церква (Гродзинський!), Маслівка (Вовчанецький!), Томилівка (Катіна!). — Черкаська обл.: Чигиринський рн, окол. Чигирина (Постригань!), Кожарки (Постригань!). — Кіровоградська обл.: окол. Кіровограда (Ліндеман!); Петрівський рн, Іскрівка (Гринь!). — Одеська обл.: Любашівський рн, Саврань (Бессер!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Ічнянський рн, Буримки (Спригін!). — Сумська обл.: Лебединський рн, заповідник «Михайлівська цілина» (Рошаль!, Білик!, Вісюліна!, !!, Харкевич!, Саричева!, Зоз!), Кулики (Смекорський!), Михайлівка (Галогейко!); Сумський рн, Бульбівщина (Стародуб!).— Полтавська обл.: Полтава (Кенітберг!), окол. Полтави (Іллічевський!). — Харківська обл.: Харків (Мілютін!), окол. Харкова (Клеопов!), в бору Щербичева (Наливайко!); Дергачівський рн, Жихарський бір (Черняєв!), Мерефа (Лавренко!), Люботин (Лавренко!); Богодухівський рн, Щербаківський бір (Котов!), Гути (Криштофович!), Краснокутськ (Галогейко!); Зміївський рн, окол. Змієва (Мілютін!); Задонецькі хутори (Киндяк!), біостанція (Клоков!); Чугуївський рн, окол. Чугуєва (Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Мар'їнський рн, Ясинувата, балки Висока та Піщана (Клеопов!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Валківський рн, Рокитнянський бір (Ширяєв!), окол. Бірки (Лавренко!); Куп'янський рн, Дворічна (Клеопов!); окол. Ізюма, Придонецьке л-во (Котов і Карнаух!). — Дніпропетровська обл.: Васильківський рн, В. Михайлівка (Котов і Карнаух!); Новомосковський рн, лівий берег р. Самари (Олексієнко!). — **П.З.С.** Запорізька обл.: окол. Запоріжжя, о. Хортиця (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., (півд.-зах. ч.), Верх.-Дніпр., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам., Бессараб. (півн. ч.), Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Причорн. (півн. ч.), Ниж.-Дон. (півн. ч.).

Загальне поширення. Ендем Європейської частини СРСР.

Примітка. Серед трьох видів цього ряду, *C. sumensis* Kaleп. має найбільш редуковані, вузьколанцетні придатки у листочків обгортки. І, разом з тим, рослина в усіх своїх частинах більших розмірів. Це, мабуть, пов'язано з більш мезофільними умовами її зростання. *C. sumensis* Kaleп. легко гібридизує з двома попередніми видами. Нами досліджені, наприклад, гібриди *C. sumensis* × *C. carbonata* з **Л.З.-Л.С.** Харківська обл., Ізюмський рн, Гороховатка (Клоков!).

Підрід **V. Lopholoma** (Cass.) Dobrocz. (**Lopholoma** Cass. pro gen.).

Кошики середнього розміру або досить великі, багатоквіткові, поодинокі на верхівках стебел та гілок; обгортки від яйцевидних до майже кулястих, 15—27 *мм* завд., (9) 11—25 (35) *см* завш., голі або б.-м. повстисті, їх листочки шкірясті, зовнішні округлі або широкояйцевидні, внутрішні — довгасті; придатки листочків обгортки перетинчасті, або гонкошкірясті, до третини або майже до середини збігають на краї листочків у вигляді б.-м. широкої, по краю правильно гребінчасто-торочкуватої облямівки, яка на верхівці заокруглена або переходить в коротеньке м'яке вістря або довгу тверду колючку; часом придатки лише у вигляді маленького трикутничка або вістрячка на верхівці, без облямівки і торочок по краю. Квітки жовті, рожеві або темно-червоні, крайові — неплідні, без стамінодіїв, збільшені, в 1,5—2 рази довші від обгортки; серединні квітки двостатеві, ледве перевищують обгортку або також помітно збільшені і тоді трубчасто-лійковидні; тичинки з сплюснутими нитками, вкритими сосочковидними волосками; приймочка маточки вкорочена, на верхівці короткодволопатева. Сім'янки 3,5—5 *мм* завд.; чубок (1,5) 2,5—9 *мм* завд., подвійний, складається з кількох зовнішніх рядів, збільшених ззовні до середини, сплюснутих, шорсткуватих щетинок і одного ряду б.-м. довгих, рідше ледве помітних широкуватих плівочок, на верхівці цілокраїх або нерівнозубчастих; часом плівки майже цілком редуковані. — Багаторічники з міцним вертикальним кореневищем, або часом дворічники. Стебла прямостоячі, галузисті. Листки черешкові або верхні сидячі, перистороздільні або перистолопатеві, рідше майже цілокраї, б.-м. волосисті, часом з домішкою повстистого опушення.

До підроду належить понад 80 видів, поширених в Європі, Північній Африці і в значній частині Азії. На території СРСР він представлений 16 видами. З них в межах УРСР поширено 10 видів.

Секція **1. Acrocentron** (Cass.) DC. Квітки жовті, рідше темно-червоні. Придатки листочків обгортки у вигляді дуже вузької, по краю гребінчасто-торочкуватої облямівки, яка здебільшого на верхівці переходить у тверде вістря або досить міцну колючку. Чубок майже однієї довжини з сім'янкою.

3360 (25). C. salonitana Vis. — **Волошка салонікська.** Рослина з вертикальним кореневищем, жорсткувата, вкрита короткими горбочками і довгими покрученими волосками, з домішкою тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, міцні, 40—100 *см* завв., прямостоячі, ребристо-борозенчасті, гостро-шорсткі, при основі трохи павутинисті, від середини б.-м. розгалужені, з косо спрямованими догори, струнками гілками. Листки шорсткі, перистолопатеві або перисто-, часом двоперисторозділені, з довгастими або майже лінійними, 4—15 *мм* завш. частками, на верхівці розширеними і б.-м. заокругленими або коротко загостреними, з коротенькими вістрями на кінцях; нижні листки на довгих, до 8—10 *см* завд., густо- і довговолосистих череш-

ках, з напівстеблообгортною основою; середні листки — короткочерешкові, верхні — сидячі, нерідко цілісні, довгасто-ланцетні. Кошики утворюють щитковидне або волотевидно-щитковидне суцвіття; обгортки яйцевидні або довгасто-яйцевидні, (18) 20—25 *мм* завд., 12—16 *мм* завш., голі або при основі трохи павутинисті; їх листочки зеленувато-жовті, щільно притиснуті, зовнішні — овальні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — лінійно-ланцетні, з країв тонкоплівчасті; придатки зовнішніх та середніх листочків перетинчасті, на верхівці заокруглені, тупі, облямовують верхівку листочка, 1—1,5 *мм* завш., по краю з короткими, до 1—1,5 *мм* завд. торочками і коротким, до 1 (2) *мм* завд., твердим кінцевим вістрям або міцною, 7—10 (16) *мм* завд., спрямованою вбік колючкою; придатки внутрішніх листочків перетинчасті, майже округлі або нирковидні, по краю нерівнозубчасті, 2—3 *мм* завд., не прикриті придатками середніх листочків. Квітки жовті, крайові не збільшені. Сім'янки 3—4 (5) *мм* завд., розсіяно-коротко-волосисті; чубок (7) 9—10 *мм* завд., буруватий або (у недостиглих сім'янок) білуватий; плівковидні щетинки внутрішнього ряду в 3—4 рази коротші від найдовших зовнішніх волосків чубка. 4. Цв. VI—VIII(IX).

Vis. in Flora, XII, 1 (1829) 23. Boiss., Fl. orient., III (1875) 666. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 127. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Р. (1910), 1031. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 418. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 498.

— *C. centauroides* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 359 поп L. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 708 поп L. — *C. latisquama* DC., Prodrom., VI (1837) 589. — *C. pelia* Станков—Талиев, l. c., 418 поп DC.

Рисунки: Vis., Fl. Dalm., II (1847) tab. 13; Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 793. Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1050. Prodan, Fl. Roman., II (1923) tab. 35. Stojan. et Stef., Fl. Bulg. (1925) 1187. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 550, fig. 3941.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 572! Fl. Dalm. exsicc., № 89! Fl. exsicc. Austro-Hung., № 235! Hayek, Cent. exsicc. crit., № 10!

На степах, сухих схилах і як бур'ян біля шляхів. — Лісостеп (південний захід та південний схід), Степ, в Криму — до нижнього гірського поясу та південного берега включно.

З.Л.-С. Одеська обл.: Котовський рн, по р. Ягорлик (Шмальгаузен!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Амвросіївський рн, Артемівка (Дубовик!), окол. Білоярівки (Лавренко!), Великомішкове (Дубовик!), Благодатне (воиа ж!). — Луганська обл.: Антрацитівський ри, Провальський степ (Лавренко!, Дубовик!). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Старобешівський рн, Грабове (Дубовик!), Маріуполь (Вержбицький!), Маріупольська м/р, Ляпине (Клеопов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Шмальгаузен!), Хаджібейський Лиман (Черняєв!); Комінтернівський рн, Новомиколаївка (Рябков!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Пачоський!); Баштанський рн, Привільне (Котов!). — Херсонська обл.: Білозерський рн, поблизу Білозерки, Фаліївка (Шмальгаузен!, Муравйов!, !!); окол. Херсона, Кам'яна Балка (Пачоський!); Бериславський рн, Качкарівка (Пачоський!); Великоолександрівський рн, Нововоронцовка (Муравйов!). — **П.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, поблизу Строганівки (Левіна і Олексієв!); Геніческий рн, Новодмитрівка (Котов!). — **П.С.** Кримська обл.: Джанкойський рн, окол. Джанкоя (Астахова і Чернова!), радгосп «Перекопський», схили до Сиваша (Чернова!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Октябрське (Чернова, Новосельцева і Крилова!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Білогірський рн, Ст. Крим, схили Агармиша (Цирина!); Феодосійська м/р, Планерське (Ванков!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Красногвардійський рн, Октябрське (Дойч!); Білогірськ (Котов, Протопопова і Страшко!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Шмальгаузен!), Херсонес в окол. Севастополя (!!); Бахчисарайський рн, долина Чорної річки (Баженов!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Феодосійська м/р, Отузька долина (Сарандінакі!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Пачоський!, Гольде!, Дмитрієв!), Ялта × водоспад Яузляр (Казанський!), Магарач (Липський!, Дзевановський!), Ялта × Масандра (Станков!, Срединський!, Чернова і Копитова!), Нікіта, Март'ян (Харламов і Станков!), ЛіваДія (Станков і Решеткін!), окол. Гурзуфа (Вульф!), схили Аю-Дагу (Курченко!, Муратова!); Алуштинський рн, Судак (Срединський!, Богомазов!), Новий Світ (Вучетич!); Феодосійська м/р, Карадаг (Сарандінакі!, Сирейщиков!, Бородіна!, Станков!, Пупкова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон. (зах. ч.), Крим; Кавказ: Передкавк. (зах. ч.), Зах. Закавк. (в районі Новоросійська).

Загальне поширення. Середня Європа (південно-східна частина), Балкани, Східна Європа (південь).

Примітка. В межах УРСР відрізняється дві форми цього виду: а. *subinermis* Boiss., ц. м., 666 (=*C. latisquama* var. *taurica* DC., ц. м., 589), у якої кінцева колючка придатка коротка, майже не перевищує довжини бокових торочок або колючок; b. *macrantha* Boiss., Diagn., Ser. II, 3 (1856) 78 (=*C. collina* β. *macrantha* DC., l. c., 589), у якої кінцева колючка придатка довга, до 16 *мм* завд., міцна, значно перевищує довжину бічних колючок. Географічно ці форми не розмежовані, хоч загалом друга пов'язана у своєму поширенні з більш південними районами. *C. salonitana* Vis. легко гібридизує з *C. orientalis* L. (*C. salonitana* × *C. orientalis*) та з *C. adpressa* Ledeb. (*C. salonitana* × *C. adpressa*).

3361 (26). C. rubriflora Illar. — **Волошка червоноквіткова.** Рослина вкрита короткими, жорсткими, покрученими волосками, шорсткувата, слабо павутиниста, зелена. Стебла поодинокі, 20—30 *см* завв., прямостоячі, ребристо-борозенчасті, вгорі з нечисленними боковими гілками. Нижні та середні листки від перистороздільних до перистолопатевих, з довгастими, до основи трохи звуженими, цілокраїми частками або лопатями; кінцева частка не більша за бокові; верхні листки — цілісні, довгасті, загострені, сидячі; нижні — на досить довгих черешках. Кошики утворюють загальне щитковидне суцвіття; обгортки кулясто-яйцевидні, 22—24 *мм* завд., 15—22 *мм* завш., голі або майже голі; листочки обгортки шкірясті, зовнішні — яйцевидні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — довгасто-лінійні, всі з виразними поздовжніми жилками; придатки зовнішніх та середніх листочків перетинчасті, по краю короткоторочкуваті, на верхівці з короткою (у зовнішніх листочків) або більш довгою (у середніх) колючкою, спрямованою вбік; придатки внутрішніх листочків майже округлі, по краю коротко- і неправильноторочкуваті. Квітки з тоненькою жовтуватою трубочкою і темно-червоним, поділеним на лінійні частки відгином. Сім'янки

4,5—5 *мм* завд., розсіянокоротковолосисті; чубок 5—9 *мм* завд. ♃ Цв. VI—VIII.

Illar. (Илларіонова) в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та АН СССР, XVIII (1957) 309; в Мат. по Фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никит. бот. сада, XXXV (1961) 260. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 498.

— *C. salonitana* var. *purpurea* Ferm. ex Stojan. et Stef., Фл. на Бълг., изд. 3 (1948) 1203.

На кам'янистих схилах, біля доріг. — Крим, зрідка в районі Південного берега.

Півд.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, від Данилівки до Планерського (Илларіонова).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (півд.-схід. ч.). Загальне поширення. Балкани (півн.-схід. ч.), Крим.

Примітка. М. М. Цвельов (ц. м., 499) висловив думку про те, що цей вид є кольоровою варіацією *C. salonitana* Vis. На нашу думку, він є давнім гібридом *C. salonitana* Vis. × *C. adpressa* Ledeb., або, можливо, на один з видів підроду *Acrolophus* (Cass.) Dobrocz., насамперед на *C. diffusa* Lam.

Секція **2. Orientales** (Hayek) Tzvel. Квітки жовті, рідше темно-червоні. Придатки листочків обгортки великі, ланцетні, яйцевидні або округлі, мало збігаючі, по краю б.-м. війчасті або торочкуваті, на верхівці здебільшого з коротким вістрям або колючкою. Чубок майже однієї довжини з сім'янкою, подвійний або, внаслідок редукції внутрішнього ряду плівок, простий.

3362 (27). C. orientalis L. — **Волошка східна.** Рослина з вертикальним, вгорі потовщеним і здебільшого б.-м. розгалуженим кореневищем, зелена, шорсткувата, вкрита короткими гострувато-горбочками, часом з домішкою тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, 30—100 *см* завв., прямостоячі, ребристо-борозенчасті, трохи розгалужені, при основі вкриті волокнистими рештками торішніх листків і тут більш помітно павутинисті. Листки, крім самих верхніх, на досить довгих черешках, перисто- або двоперистороздільні, часом перистолопатеві, з довгастими або вузьколінійними, сидячими або до основи звуженими в коротенькі черешечки, цілокраїми або неправильнозубчастими, тупуватими частками або лопатями, що містять на верхівці коротенькі вістрячки; кінцева частка нерідко більша за бокові; самі верхні листки сидячі, дуже зменшені, цілісні, цілокраї, на верхівці нерідко з довгастим, перетинчастим придатком до 3—4 *мм* завд. Кошики утворюють негусте, волотевидно-щитковидне суцвіття; обгортки майже кулясті, (17) 20—25 (30) *мм* завд., (15) 18—25 *мм* завш., голі; їх листочки блідо-зелені, цілком прикриті світло-жовтими або буруватими придатками; придатки зовнішніх і середніх листочків тонкошкірясті, на обгортці б.-м. опуклі, незначно збігають на краї листочків, від широколанцетних до майже округлих, 4—5 *мм* завд. і завш., по краю гребінчасто-торочкуваті, торочки 1,5—2 *мм* завд., звичайно світліші від цілісної частини придатка і коротші за її ширину; на верхівці придатки з міцнішими за бокові торочки колючками до 2—3 *мм* завд.; придатки внутрішніх листочків дрібніші, майже округлі, по краю коротко-торочкуваті або нерівнозубчасті, на верхівці без вістря. Квітки жовті, крайові — до 15 *мм* завд., майже не збільшені. Сім'янки 3—3,5 (5) *мм* завд., розсіяноволосисті; чубок до 4,5—5 *мм* завд., буровато-сірий. ♃. Цв. VI—VIII(IX).

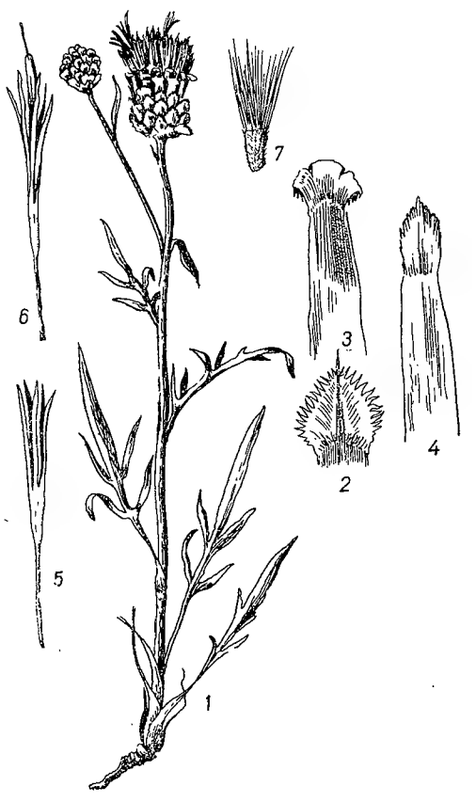

Рис. 14. Волошка східна — *Centaurea orientalis* L.

1 — загальний вигляд; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — середній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки; *5* — крайова неплідна квітка; *6* — середняя квітка; *7* — сім'янка.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 913. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 351; III (1819) 592. DC., Prodrom., VI (1837) 587. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844) 707. Boiss., Fl. orient., III (1875) 666. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 127. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Р. (1910) 1031. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков — Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 418. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 501.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 790. Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1048. Stojan. et Stef., Fl. Bulg. (1925) 1183. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 550, fig. 3942.

Видані зразки: Fl. cauc. exsicc., № 175. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 656.

На степах, степових і кам'янистих схилах. — Лісостеп, Степ, в Криму також півд. берег.

З.Л.-С. Хмельницька обл.: Ярмолинецький рн, Ушиця (Шмальгаузен!). — Вінницька обл.: Барський рн, Немерче (Білозір!); Могилів-Подільський рн, Ямпіль (Монтрезор!). — Одеська обл.: Котовський рн, Флора, Глибочок, Коси і Любомирка (Осадча!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Бершадський рн, Ольгопіль (Прянишников!), Тростянчик (Котов!). — Одеська обл.: Балтський рн, Балта (Монтрезор!). — Черкаська обл.: Уманський рн, Заячківка (Осадча!); Корсунь-Шевченківський рн, Яблунівка (Зеров!); Смілянський рн, Кам'янка (Клеопов!), Мала Смілянка (Клеопов!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Окснер!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Диканський рн, Більськ (Шмальгаузен!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Слатине (Лавренко!), Рогань (Резцова!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Донецька (Клеопов!); Слов'янськ (Гринь!; !!), по дорозі від Сидорового в Пришиб (Котов!), Богородичне (Резцова, Левіна!, Ширяєв!); Старобешівський рн, Григорівка (Котов!); Горлівська м/р (Олексієнко!); Артемівський рн, окол. Артемівська (Оксіюк!), Артемівська м/р, Часів Яр (Оксіюк!); Мар'їнський рн, Красногорівка (Білик!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Верхне (Зоз!); Антрацитівський рн, Штерівка (Підоплічка!), Картушине (Гребеньова!), Провальський степ (!!, Постригань!, Гринь і Романова!); Станично-Луган-

ський рн, Верхнє (Зоз!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кобеляцький рн, Кобеляки (Рогович!). — Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн, Хащеве (Котов!); Синельниківський рн, Синельникове (Шмальгаузен!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Карла Маркса (!). — Харківська обл.: Красноградський рн, (Моторний!), Лозівський рн, Близнюки (Шмальгаузен!); Вовчанський рн, Вовчанськ (Лавренко!). — Донецька обл.: Красноармійський рн, Завидово, Кудашів (Липа!); Володарський рн, Хомутовський степ (Гринь!, Кузнецова!, !!), Розівка, Кам'яні Могили (Клокова!, !!, Кузнецова!, Панова!); Волноваський рн, Свободне (Осадча!); Старогнатівка (Котов!); Амвросіївський рн, Кутейникове (Лавренко!), Успенка (Липа!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Слов'яносербськ (Постриганы!); Старобільський рн, Вишневий (Михайленко!); Міловський рн, Деркульська цілина (Лавренко!), Стрілецька цілина (Котов!, !!, Саричева!, Дубовик!). — **П.З.-С.** Одеська обл.: Одеса (Васильев!); Ананьївський рн, Мар'янівка (Михайленко!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Федосеев!); Снігурівський рн, Єлисаветівка (Куксін!). — Дніпропетровська обл.: Апостолівський рн, Софіївка (Сабодир!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Бахчисарай (Птицин!), Новопавлівка (Котов!); Білогірський рн, Білогірськ і Зуя (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р., Нікітський ботсад (Станков!, Котов!); Алуштинський рн, Карадагська долина, хр. Сюрю-Кая (Сарандінакі!), хр. Карагач (Сарандінакі!, Антушева, Котов!), г. Зуб (Сарандінакі!), Новий Світ (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон. (півд. ч.), Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон., Крим; Кавказ: Передкавк.

Загальне поширення. Середня Європа (південно-східна частина), Балкани (північна частина), Східна Європа (південь).

Примітка. М. М. Цвелев (ц. м., 501) відмічає, що на території СРСР цей вид представлений двома відмінами: *C. orientalis* var. *brachylepis* Fisch. et Mey., Ind. Sem. hort. Petrop., VII (1840) 44 — з заокругленими на верхівці придатками у нижніх та середніх листочків обгортки і кінцевим вістрям, не довшим від бокових торочок і *C. orientalis* var. *macrolepis* Fisch. et Mey., l. c., 44 — з видовженими і б.-м. широколанцетними придатками у нижніх та середніх листочків обгортки і колючим кінцевим вістрям, помітно довшим за бокові торочки. Обидві відміни можна простежити і на українському матеріалі, але певної закономірності щодо їх поширення немає, хоч в цілому друга з них є більш ксерофітною і частіше поширена у південних степових районах.

C. orientalis L. вільно гібридизує з іншими видами роду *Centaurea* L., насамперед з видами того ж підроду *Lopholoma* (Cass.) Dobrocz. (з *C. salonitana* Vis., *C. pseudocoriacea* Dobrocz., *C. apiculata* Ledeb.) та підроду *Acrolophus* (Cass.) Dobrocz. (з *C. pseudomaculosa* Dobrocz., *C. diffusa* Lam.).

Найчастіше зустрічаються гібриди *C. orientalis* L. × *C. scabiosa* L. s. l. (власне, на *C. pseudocoriacea* Dobrocz. та *C. apiculata* Ledeb.), докладно описані Є. М. Лавренко в Бот. мат. Герб. Главн. бот. сада, IV (1923) 33—38. Деякі гібридні форми цього виду в різний час описували або наводили як самостійні види або різновидиості. До них належать такі: *C. rigidifolia* Bess. in DC., Prodrom., VI (1837) 587. — *C. rubescens* Bess. in DC., i. c., 587. — *C. calocephala* auct. fl. ross. non Willd. — *C. orientalis* var. *calocephala* Schmalh., Шмальгаузен, Фл. юго-зап. Росс. (1886) 335. — *C. orientalis* var. *rubescens* (Bess.) Schmalh., l. c., 335. — *C. atropurpurea* Станков в Станков—Талиев, ц. м., 418. non Waldst. et Kit. Всі вони поєднують б.-м. виявлені ознаки жовтоцвітої *C. orientalis* L. та рожевоцвітих *C. pseudocoriacea* Dobrocz. і *C. apiculata* Ledeb.

3363 (28). C. Kotschyana Heuff. — **Волошка Кочі.** Рослина з здерев'янілим, косо висхідним кореневищем, зелена, шорсткувата, вкрита

короткими гострими горбочками та довшими, покрученими волосками з домішкою тонкого павутинистого опушення. Стебла здебільшого поодинокі, (15) 30—75 (100) *см* завв., міцні, при основі до 6 *мм* у діаметрі, прямостоячі, по всій довжині виразно ребристо-борозенчасті, з блідо-зеленими реберцями і темно-зеленими борозенками, прості, рідше вгорі з 1—2 боковими гілками, при основі густо вкриті волокнистими рештками торішніх листків. Прикореневі листки на черешках 4—10 (20) *см* завд., нерідко цілісні, 5—17 *см* завд., 1—3,5 *см* завш., по краю нерівно і віддалено дрібнозубчасті, при основі часом з кількома більшими зубцями, стеблові листки сидячі, всі перистороздільні або перистолопатеві, з довгастими або ланцетно-лінійними, 1—3,5 *см* завд., 2—4 *мм* завш., по краю віддаленозубчастими або виїмчасто-лопатевими, на верхівці б.-м. загостреними частками; кінцева частка нерідко більша за бокові, 3—9 *см* завд., 1—3,5 *см* завш. Кошики поодинокі на верхівках стебел, досить великі; їх обгортки кулясті, 20—28 (30) *мм* завд., 25—35 *мм* завш., майже голі; придатки зовнішніх та середніх листочків великі, цілком прикривають розміщені під ними блідо-зелені листочки і мало збігають на краї листочків, тонкошкірясті, довгасто-яйцевидні, по краю довготорочкувато-війчасті, з чорно-бурою центральною цілісною частиною, 5—7 *мм* завд., 2,5—3,5 *мм* завш., і світло-бурими або, частіше, сріблясто-білими, м'якими торочками; кінцеве вістря однакових кольору та довжини з боковими торочками, неколюче; придатки внутрішніх листочків темно- або світло-бурі, довгасто-ланцетні, по краю короткоторочкуваті, 4—7 *мм* завд., 3—4 *мм* завш. Квітки темно-червоні, крайові — майже не збільшені, 22—25 *мм* завд. Сім'янки 2,5—3 (4) *мм* завд., розсіяноволосисті до майже голих; чубок 3—4 (5) *мм* завд., з кількох рядів збільшених ззовні до середини шорсткуватих білих щетинок; плівки його внутрішнього ряду редуковані. ♃. Цв. VI—VIII.

Heuff. in Flora, XVIII, 1 (1835) 245. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie (1924) 653. Poliwka, Kl. k Upl. Kvet. Č.S.R. (1928) 253. Попов, Очерк раст. и фл. Карпат (1949) 253. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 417. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 502.

— *C. Heuffelii* Reichenb. fil. in Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) 27.

Рисунки: Reichenb,. Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 775 et 801. Prodan, Fl. Roman., I (1923) 1095 et Cent. Roman. (1930) tab. 3. Stojan. et Stef., Fl. Bulg. (1925) 1183. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 550, fig. 3945. Фл. СССР, XXVIII (1963) 495, табл. XXV, рис. 1.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3428! Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. II, № 65! Fr. exsicc. Reip. Bohem.-Sloven., № 383! Fl. Čechoslov. exsicc., № 97.

По гірських луках (полонинах), на скелястих гірських лісових схилах. — Карпати.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Берегове (Поливка!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, Богдан (Доброчаєва!), Луги (Гринь!, Доброчаєва!), Богдан × Луги, уроч. Менчул (Комендар!), полонина Свидовець, біля Ближниці (Гринь!), г. Говерля, на луках Білої Тиси (Білик!);

Мукачівський рн, Скотарське (Поливка!), окол. Воловця (Дворак і вський!), г. Великий Верх, ліс біля Боржави (Зап'ятова!), полонина Свидовець (Домін!), г. Пікуй (Пакс!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).
Загальне поширення. Середня Європа (південно-східна частина), Балкани (північ), Карпати.

Примітка. *C. Kotschyana* Heuff. — вид близький до другого гірського (балкано-карпатського) виду — *C. atropurpurea* Waldst. et Kit., який на території УРСР не зустрічається. Обидва згадані види за характером будови придатків у листочків обгортки, чубка у сім'янок тощо наближаються до *C. orientalis* L.

Секція 3. **Lopholoma.** Квітки рожеві. Листочки обгортки на верхівці з придатками різного розміру та форми — від широкояйцевидних, досить низько збігаючих на краї листочків до дуже вузької або майже редукованої облямівки листочка, по краю б.-м. правильногребінчасто-торочкуваті, на верхівці нерідко з вістрям або відігнутою в бік колючкою. Чубок подвійний, майже однієї довжини з сім'янкою.

В межах СРСР секція об'єднує 2 ряди. Всі українські представники цієї секції належать до одного з них.

Ряд 1. **Scabiosiformes** Dobrocz. Придатки листочків обгортки чорні або світло-бурі, без колючки на верхівці, рідше з короткою, до 3,5 (5) *мм* завд., відносно тонкою колючкою.

На території СРСР ряд представлений 7 видами, з них в УРСР поширено 4 види.

3364 (29). C. scabiosa L. — **Волошка скабіозовидна.** Рослина з здерев'янілим, майже вертикальним, вгорі здебільшого розгалуженим кореневищем до 15 *мм* у діаметрі, зелена, трохи шорсткувата, вкрита короткими горбочками з домішкою довших, покручених волосків і тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, 30—100 (150) *см* завв., прямостоячі, ребристо-борозенчасті, під кошиками шорсткі, при основі до 6—7 *мм* у діаметрі, густо вкриті волокнистими рештками торішніх листків і б.-м. павутинисті, від середини або лише вгорі розгалужені, з тонкими, косо спрямованими догори гілками. Листки перисто- або двоперистороздільні, часом перистолопатеві або деякі нижні — цілісні, по краю нерівно-віддалено-зубчасті; частки перистороздільних листків від довгастих до лінійних, 2—10 *мм* завш.; кінцева частка або лопать звичайно не більша за бокові; прикореневі та нижні стеблові листки на черешках до 15—20 *см* завд., що мають напівстеблообгортну основу, середні та верхні листки сидячі. Кошики поодинокі на кінцях стебел та досить довгих, тонких гілок, утворюють негусто волотевидно-щитковидне суцвіття; обгортки яйцевидно-кулясті, (15) 17—23 *мм* завд., (10) 12—18 (25) *мм* завш., голі або при основі трохи павутинисті; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки тонкошкірясті, чорні або темно-бурі, тупотрикутні, на 2—6 *мм* піднімаються над відповідними листочками і здебільшого закінчуються коротеньким вістрям або тонкою колючкою, по краю торочкуваті, досить низько збігають на краї листочків; цілісна частина збігаючої облямівки 1,5—2 *мм*

завш., торочки — 1—2,5 *мм* завд., на кінцях світліші, ніж при основі; придатки внутрішніх листочків обгортки перетинчасті, світло-бурі, майже округлі, по краю коротко- і нерівно-торочкувато-війчасті. Квітки ро-

Рис. 15. Волошка скабіозовидна — *Centaurea scabiosa* L.

1 — окремий кошик; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — внутрішній листочок обгортки; *4* — окрема квітка; *5* — сім'янка; *6* — окрема щетинка чубка.

жево-пурпурні, крайові — незначно збільшені, 25—35 *мм* завд. Сім'янки (3,5) 4—5 *мм* завд., розсіянокоротковолосисті; чубок білувато-палевий, дорівнює сім'янці або трохи довший. ♃. Цв. VI—VIII (IX).

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 913. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 350 p. p. DC., Prodrom., VI (1837) 580 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 700 p. p. Boiss., Fl. orient., III (1875) 655 p. p. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 126 p. p. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie (1924) 653. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 417. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 503.
— *C. coriacea* Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., II (1805) 214 p. p.

Рисунки: Waldst. et Kit., ц. м., tab. 195. Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 772. — Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910), 1030, рис. 1046. Prodan, Fl. Roman., I (1923) 1095. Hegi, Ill. Fl. Mitt. Eur., VI, 2 (1929) Taf. 273, fig. 3. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 550, fig. 3950.

Видані зразки: Fl. Bohem. et Morav. exsicc., № 1164. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 972! Герб. русск. фл., № 1619!

В світлих лісах, на лісових луках, по чагарниках. — Лісові райони, Лісостеп, Степ (зрідка у північній частині).

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Дусина, г. Мінчелик (Косець!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Львівська м/р, Малі Грибовичі, Чорна гора (Реман!), Кортумова гора (Реман!). — Тернопільська обл.: Кременецький рн, окол. Кременця (Монтрезор!). — **З.П.** Волинська обл.: Камінь-Кашир-

ський рн, с. Ратне (Барбарич!). — Ровенська обл.: Сарненський рн, Степань (Барбарич!). — Хмельницька обл.: Шепетівський рн, Ганнопіль (Осадча!). — Житомирська обл.: окол. Житомира (Зеров і Оксіюк!); Черняхівський рн, Окілок (Канева!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Чернігівський рн, Количівка (Манойленко!). — Сумська обл.: Глухівський рн, Глухівське л-во (Білик!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Чортківський рн, Улашківці (Гринь!). — Хмельницька обл.: Городоцький рн, Павликівці (Козлов!). — Вінницька обл.: Крижопільський рн, Городище (Осадча!), Вільшанка (Котов!); Барський рн, Олексіївка (Білик!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Волочиський рн, Гайдаки (Козлов!), Лунівці (Козлов!); Красилівський рн, Великі Зозулинці (Кучерява!). — Вінницька обл.: Гайсинський рн, Губник (Лазаренко!), Щурівці (Гринь і Михайличенко!); Тульчинський рн, Печора (Козлов!). — Київська обл.: Білоцерківський рн, ст. Мала Вільшанка (Осадча!); Кагарлицький рн, окол. Обухова (Монтрезор!). — Черкаська обл.: Христинівський рн, Зюбриха (Осадча!); Шполянський рн, Лозоватка (Підоплічка!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Валківський рн, Валки (Черняєв!); окол. Харкова (Котов!); Дергачівський рн, Рогань (Лавренко!), по р. Рогань (Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Гринь і Романова!). — Донецька обл.: Мар'їнський рн, ст. Ясинувата (Шмальгаузен!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівський рн, Карлівка (Цінгер!). — Харківська обл.: Вовчанський рн, Вовчанськ (Заблоцький!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч.), Дв.-Печ., Волзьк.-Кам., Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр.; Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон. і Заволзьк. (рідко, півн. ч.); Зах. Сибір: Обськ. (півд. ч.), Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян.

Загальне поширення. Атлантична Європа, Скандінавія, Середня Європа, Балкани, Східна Європа (крім півдня), Північна Азія (західна частина).

Примітка. В ряду Scabiosiformes Dobrocz. цей вид має найбільші придатки у зовнішніх та середніх листочків обгортки, що наближає його до гірського альпо-карпатського виду цього ряду *C. alpestris* Hegetschw.

3365 (30). C. pseudocoriacea Dobrocz. — **Волошка несправжньошкіряста.** Рослина з видовженим, здерев'янілим, вертикальним, вгорі б.-м. розгалуженим кореневищем, зелена, шорсткувата, вкрита короткими, гострими горбочками, з домішкою довших, покручених волосків, які легко відламуються, і розсіяного, тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, 60—100 *см* завв., прямостоячі, тонко ребристо-борозенчасті, від середини або лише у верхній частині розгалужені, з косо спрямованими догори, тонкими гілочками, при основі гладенькі і разом з черешками прикореневих листків трохи павутинисті, вгорі по ребрах шорсткі. Листки зелені, перистороздільні, з довгастими, цілокраїми або віддалено-зубчастими, тупуватими або коротко загостреними (2) 6—15 *мм* завш. частками; кінцева частка не збільшена; прикореневі листки на б.-м. довгих, нижні стеблові — на коротших черешках, середні та верхні стеблові — сидячі. Кошики утворюють майже щитковидне суцвіття; нерозквітлі кошики сплюснуто-кулясті, близько 10 *мм* завд., 10—11 *мм* завш.; обгортки яйцевидні, 15—18 *мм* завд., 10—15 *мм* завш., трохи павутинисті; їх листочки блідо-зелені, зовніш-

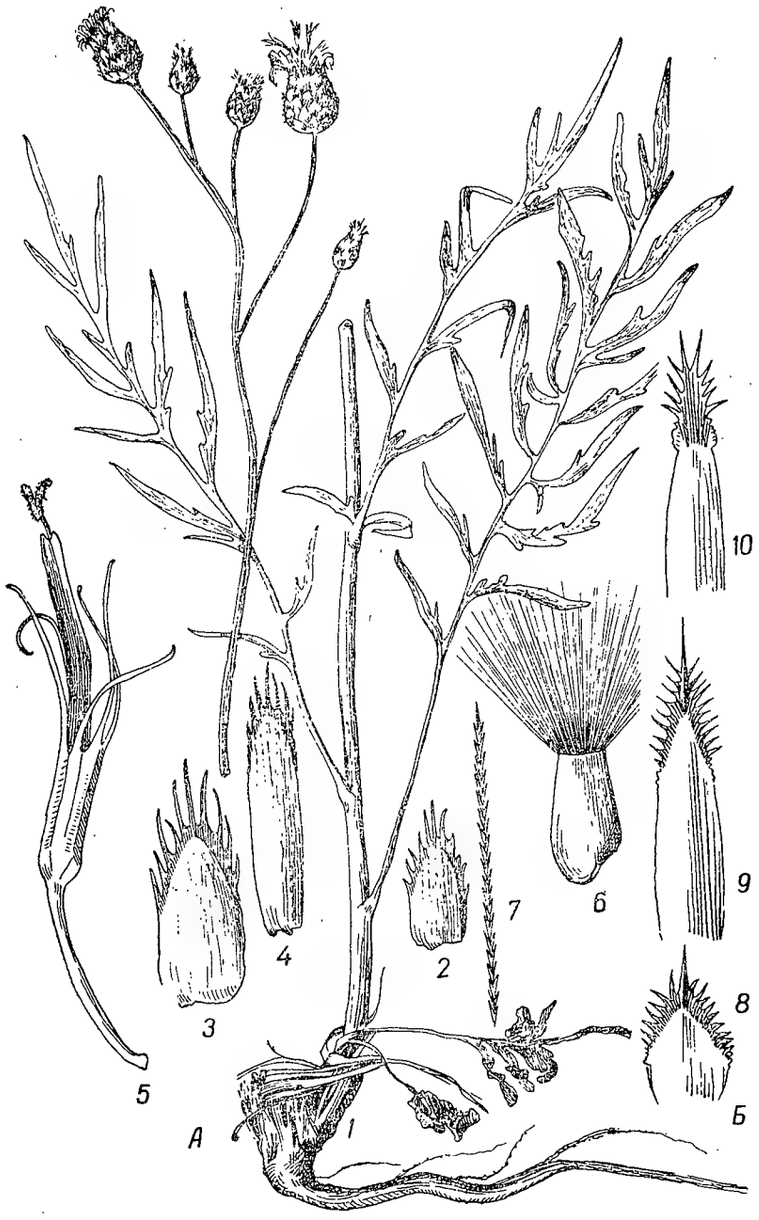

Рис. 16. *А* — волошка несправжньошкіряста — *Centaurea pseudocoriacea* Dobrocz.

1 — загальний вигляд; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — середній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки; *5* — серединна квітка; *6* — сім'янка; *7* — окрема щетинка чубка.

Б — волошка гострокінцева — *Centaurea apiculata* Led.

8 — зовнішній листочок обгортки; *9* — середній листочок обгортки; *10* — внутрішній листочок обгортки.

ні — яйцевидні, внутрішні — довгасто-ланцетні; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки тонкошкірясті, широкотрикутні, по краю торочкуваті, низько збігають на краї листочків; їх цілісна частина до 1 *мм* завш., темно-бура, торочки світлі, 0,5—1,5 *мм* завд.; кінцева торочка коротка, у вигляді коротенького трикутного вістря, яке не перевищує довжину бокових торочок; придатки внутрішніх листочків перетинчасті, майже округлі, світло-бурі, з 10—12 короткими, по краю світлішими, ніж при основі, торочками. Квітки пурпурні, крайові — трохи збільшені, 25—27 *мм* завд. Сім'янки 3—4 *мм* завд., 1,2—1,3 *мм* завш., розсіяно коротковолосисті; чубок білуватий, дорівнює сім'янці або трохи довший. ♃. Цв. (VI)VII—IX.

Dobrocz. (Доброчаева) в Бот. журн. АН УРСР, IV, 3—4 (1948) 78; в Визн. росл. УРСР (1950) 576. Иллариoнова в Мат. по Фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского бот. сада, XXXV (1961) 258.

— *C. scabiosa* auct. fl. ucr. p. p. — *C. scabiosa* var. *coriacea* Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 701. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 126 et auct. fl. Ross. non Waldst. et Kit. — *C. coriacea* Шмальгаузен in herb. non Waldst. et Kit.

Видані зразки: Fl. exscc. reip. Bohem.-Slov., № 891 (sub *C. scabiosa* L.)! Fl. Polon. exsicc., № 843 (sub *C. scabiosa* var. *adpressa* Ledeb.).

На степах, степових трав'янистих схилах, по узліссях. — Полісся (південь), Лісостеп, Степ, в Криму — до нижнього гірського пояса.

П.П. Київська обл.: окол. Києва, Пуща-Водиця (Оксіюк!, Липа!, Траутфеттер!). — **Л.П.** Київська обл.: Києво-Святошинський рн, Старосілля (Володченко!). — Чернігівська обл.: Бахмацький рн (Спригін!). — **З.Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівський рн, Браїлів (Гогман!). — Одеська обл.: Роздільнянський рн, Великокомарівка (Білик!), Новосавицьке (Котов!); Котовський рн, Глибочок, Малаївці (Опперман!). — **П.Л.-С.** Черкаська обл.: Золотоніський рн, Новодмитрівка (Клеопов!); Корсунь-Шевченківський рн, Яблунівка (Д. Зеров!); Христинівський рн, Покровка (Кучерява!); Смілянський рн, Сміла (Лукашов!); Уманський рн, Умань (Роговичі, Ширяев!); Чигиринський рн, Чигирин (Пострига нь!), балка «Червоний Яр» (Клеопов!); Шполянський рн, між Скотареве та Іскрене (Підоплічка!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!, Окснер!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: окол. Переяслав-Хмельницького (Пачоський!, Стародуб!). — Чернігівська обл.: Бобровицький рн, Озеряни (Морозов!), Терешківка (Прозіна!); Ічнянський рн, Дмитрівка (Мирошниченко!); Прилуцький рн, Прилуки (Порецький!), Переволочна (Дубовик!). — Черкаська обл.: Драбівський рн, Сушки (Котов!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Лепченко!, Завгороднiй!); Миргородський рн, Бухтова Долина (Клеопов!); Глобинський рн, Ульянівка (Цінгер!). — Сумська обл.: окол. Сум (Стародуб!); Лебединський рн, Лебедин (Криштофович!); Охтирський рн, Смородине (Котов!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Наливайко!); Дергачівський рн, Артемівка (Козлов!), Дергачі (Лавренко!), по р. Рогані (Черняев!); Валківський рн, Гребінники (Андросов!); Вовчанський рн, Вовчанськ (Заблоцький!); Богодухівський рн, Мала Рогозянка (Лавренко!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Донецька (Шевченко!); Амвросіївський рн, Зуївка (Клеопов!); Білоярівка (Лавренко!), Успенка (Лавренко!); Артемівський рн, Артемівськ (Оксіюк!); Горлівка (Срединський!); Мар'їнський рн, Яковлівка (Дубовик!); Старомихайлівка (Карнаух!). — Луганська обл.: окол. Луганська, по р. Лугань (Клеопов!); Станично-Луганський рн, Родакове (Підоплічка!); Антрацитівський рн, Ровеньки (Гребеньова!),

Провалля (Соколов!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (Шмальгаузен, Олексієнко!); Верхньодніпровськ (Шмальгаузен!); Софіївський рн, Терни (Кукуш!), по р. Чортомлик (Рижутін!); Солонянський рн, Антонівка (Дануш!). — Миколаївська обл.: Первомайський рн, Врадіївка (Левіна!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Таліев!). — Луганська обл.: Новопсковський рн, Просяне (Еттінген!); Старобільський рн, окол. Старобільська (Ширяєвський!), Шульгинка (Ширяев!). — Донецька обл.: Волноваський рн, вздовж Волновахи (Дубовик!), Великоанадоль (Граф ф!); Старобешівський рн, Старобешеве (Дубовик!), Мар'янівка (Клеопов!); Маріуполь (Клеопов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Біляївський рн, Варварівка (Опперман!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Кожевников!, Пачоський!); Новобузький рн, Привільне (Котов!). — Херсонська обл.: Бериславський рн, Кочкарівка (Пачоський!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Каховський рн, Олешки (Лавренко!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Коларівка (Лукашов!); Запоріжжя, о. Хортиця (Сабадир!). — **П.С.** Кримська обл.: Джанкой (Білик і Угляренко!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Героївське (Ткачева!), Керч (Ткачева!), Марфовка (Барбарич!, !!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, по трав'янистих схилах досить часто (Ілларіонова).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (півд. ч.), Волзьк.-Кам. (півд.-схід. ч.), Верх.-Волзьк. (півд. ч.), Верх.-Дністр. (півд.-схід. ч.), Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк. (півн. ч.), Крим; Кавказ: Передкавк., Даг.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.

Загальне поширення. Середня Європа (схід. ч.), Балкани, Східна Європа (лісостепова та степова зони), Північна Азія (південний захід).

Примітка. 1. М. М. Цвельов об'єднав цей вид з кримським *C. apiculata* Ledeb. на тій підставі, що обидва вони мають б.-м. розвинуте кінцеве вістря у придатків зовнішніх і середніх листочків обгортки.

Ми не можемо поділити думку М. М. Цвельова тому, що вони відрізняються не лише довжиною вістря, а й кольором придатків в цілому (у *C. pseudocoriacea* вони темно-бурі, у *C. apiculata* — чорні), їх формою та загальними розмірами, також як і розміром сім'янок, довжиною їх чубка тощо. Та коли говорити лише і про кінцеве вістря у придатків, то у *C. pseudocoriacea* воно ніколи не буває таким міцним і довгим, як у *C. apiculata,* на що правильно звернув увагу першоописувач останнього виду Ледебур (Ind. Sem. hort. Dorpat. (1824) 3; Fl. Ross., II, 2 (1845) 701); пізніше Шмальгаузен (Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 126). Обидва згадані види відрізняються також географічно: *C. pseudocoriacea* Dobrocz. є лісостеповою і степовою расою рівнинних районів, *C. apiculata* Ledeb. у своєму поширенні пов'язаний з гірськими районами Криму. Монограф кримських волошок Н. Б. Ілларіонова (ц. м., 258) відрізняє ці два види як самостійні.

Близькими до *C. pseudocoriacea* Dobrocz. західноєвропейськими та середземноморськими видами є, на нашу думку, *C. badensis* Tratt., *C. sadleriana* Janka, *C. tenuifolia* Schleich. та *C. Fritschii* Hayek.

Примітка 2. *C. pseudocoriacea* Dobrocz. і *C. apiculata* Ledeb. легко гібридизують з *C. orientalis* L., що було відзначено в примітці до останнього виду.

3366 (31). C. apiculata Ledeb. — **Волошка гострокінцева.** Рослина з здерев'янілим, вертикальним, вгорі незначно розгалуженим кореневищем, світло-зелена, жорсткувата, вкрита короткими гострими горбочками та довшими, покрученими волосками, з домішкою розсіяного

тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, 55—80 *см* завв., прямостоячі, тонко-ребристо-борозенчасті, від середини або лише вгорі незначно розгалужені, з косо спрямованими догори гілками, при основі густо вкриті волокнистими рештками торішніх листків, у нижній частині гладенькі, б.-м. павутинисті, вгорі по ребрах шорсткі. Листки сірувато-зелені, перисторозсічені, з розсунутими, довгастими або лінійними, цілокраїми або віддалено-зубчастими частками, 5—14 *мм* завш., кінцева частка одного розміру з боковими або часом збільшена до 30 *мм* завш.; прикореневі та нижні стеблові листки на б.-м. довгих черешках, середні та верхні — сидячі, останні часом цілісні, нерівнозубчасті. Кошики утворюють рідке волотевидно-щитковидне суцвіття з (2) 3—7 (10) кошиків; нерозквітлі кошики кулясті або кулясто-яйцевидні, 11—12 *мм* завд., 10—11 (12) *мм* завш., павутинисті; обгортки у розквітлих кошиків яйцевидні, 17—20 (22) *мм* завд., 13—17 *мм* завш., помітно павутинисті; листочки обгортки блідо-зелені; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки тонкошкірясті, гостротрикутні, по краю правильно-гребінчасто-торочкуваті, низько збігають на краї листочків; цілісна частина придатків 1—1,5 *мм* завш., чорна, бокові торочки 2—2,2 *мм* завд., на кінцях світліші, буруваті; верхівкове вістря придатків міцніше за бокові торочки, 2,5—3 (4) *мм* завд., колюче, темно-буре; придатки внутрішніх листочків майже округлі, перетинчасті, світло-бурі, по краю торочкувато-війчасті. Квітки рожево-пурпурні, крайові — трохи збільшені, 25—30 *мм* завд. Сім'янки 4,5—5 (6) *мм* завд., 1,5—1,6 *мм* завш., розсіяно-коротко-волосисті; чубок білуватий, коротший за сім'янку, (2,5) 3—3,5 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VIII(IX).

Ledeb., Ind. Sem. hort. Dorpat. (1824) 3. DC., Prodrom., VI (1837) 581. Илларионова в Мат. по фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского бот. сада, XXXV (1961) 260. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 506 p. p.

— *C. scabiosa* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 350 p. p. non L. — *C. scabiosa* var. *apiculata* (Ledeb.) Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 701. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1987) 126.

На гірських трав'янистих схилах, по гірських луках (яйлах). — Крим, зрідка в гірській частині.

Передг.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, на півд. схід від Гористого (Кожевникова!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, схили г. Демерджі (Ілларіонова!), між Демерджі-Яйлою та перевалом (Чернова!), Довгоруківська яйла (Вульф!, Ілларіонова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Ендем гірської частини Криму.

Примітка. Шмальгаузен наводить цей вид (sub *C. scabiosa* var. *apiculata* Ledeb.) для Бессарабії та Полтавщини. Екземплярів, з якими мав справу Шмальгаузен, нам не пощастило бачити, але ми гадаємо, що він, найскоріше, мав справу з гібридними формами *C. orientalis* L. × *C. scabiosa* L. s. l.

3367 (32). C. adpressa Ledeb. — **Волошка притиснута.** Рослина з здерев'янілим, вертикальним, вгорі здебільшого розгалуженим кореневищем, блідо-зелена, шорсткувата, вкрита короткими гострими

горбочками, з домішкою довших, покручених волосків і тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, прямостоячі, міцні, 30—120 *см* завв., ребристо-борозенчасті, під кошиками шорсткі, при основі густо вкриті волокнистими рештками відмерлих прикореневих листків і разом з черешками прикореневих листків помітно павутинисті, від середини або лише вгорі розгалужені, з косо спрямованими догори, тонкими гілками. Листки перисто- або двоперистороздільні, з довгастими або лінійними, цілокраїми частками, з яких кінцева частка часом трохи збільшена, рідше прикореневі листки цілісні, а самі верхні — перистолопатеві; нижні листки на досить довгих черешках, середні та верхні — сидячі. Кошики утворюють б.-м. густе волотевидно-щитковидне суцвіття: нерозквітлі кошики конусовидної форми, павутинисті; обгортки розквітлих кошиків яйцевидно-конусовидні, 15—20(22) *мм* завд., 8—12(15) *мм* завш., при основі б.-м. павутинисті; їх зовнішні та середні листочки блідо-зелені, щільно притиснуті, на верхівці з ледве помітним, 0,5—1 *мм* завд., буруватим або темно-бурим трикутним придатком, що збігає на краї листочків у вигляді дуже вузької облямівки і по краю з короткими, 0,5—1 *мм* завд., торочками або ледве помітними зубчиками або ж придатки лише у вигляді дуже коротенького верхівкового зубчика чи вістрячка; нерідко придатки цілком редуковані; внутрішні листочки обгортки часто вгорі з фіолетуватим забарвленням, на верхівці з майже округлими, перетинчастими, по краю розірвано-коротко-торочкуватими придатками 2—3 *мм* завд., які висуваються з-під середніх листочків. Квітки рожево-пурпурні, крайові незначно збільшені, близько 25 *мм* завд. Сім'янки 3,5—4(5) *мм* завд., розсіяно-коротко-волосисті; чубок брудно-білуватий, дорівнює сім'янці або незначно довший. ♃. Цв. VI—VIII.

Ledeb., Ind. Sem. hort. Dorpat. (1824) 3. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 417. Илларионова в Мат. по Фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского бот. сада, XXXV (1961) 260. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 507.

— *C. scabiosa* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 350 p. p. non L. — *C. scabiosa* var. *adpressa* (Ledeb.) DC., Prodrom., VI (1837) 580. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 701. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 126. — *C. rigida* Andrz. у Роговича, Обозр. (1869) 303, nom. nud.

Видані зразки: Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. II, № 63 (sub *C. scabiosa* subsp. *adpressa* Ledeb.).

По степах, на сухих кам'янистих схилах та пісках. — Лісостеп (південь), Степ.

З.Л.-С. Одеська обл.: Роздільнянський рн, Гребеники (Білик!). — **П.Л.-С.** Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Амвросіївський рн, Свистуни (Дубовик!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Раштет!). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Старобешівський рн, Грабове (Дубовик!); Волноваський рн, Андріївка (Лавренко!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Трояни (Олексієв!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: Миколаїв (Доброчаева!, Федосєєв!). — Херсонська обл.: Білозерський рн, Білозерка (Куксін!), Новодмитрівка (Куксін!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Гола Пристань (Пачоський!), Бур-

кути (Дзевановський!); Каховський рн, Олешки (Порецький!); Чаплинський рн, Асканія-Нова (Дзевановський!, Левіна!, Постригань!, Шалит!); Скадовський рн, Виноградово (Куксін!), коса Джарилгач (Давидич!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Вовчанське (Шалит!). — **П.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, о. Чурюк (Левіна!, Шалит!); Голопристанський рн, коса Тендер (Давидич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон. (південь), Заволзьк. (зрідка), Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Крим; Кавказ: Передкавк., Даг., Схід. Закавк. (півн.-схід. ч.); Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (півд. ч.), Ірт. (півд. та схід. ч.); Серед. Азія: Арало-Касп. (півн. ч.), Прибалх., Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Сир-Дар.

Загальне поширення. Балкани, Східна Європа (південь), Північна Азія (південь), Китай (північно-західна частина: Джунгарія і Кашгарія).

Примітка. В ряду *C. scabiosa* L. — *C. pseudocoriacea* Dobrocz. та *C. apiculata* Ledeb. — *C. adpressa* Ledeb., останній вид займає найбільш південні степові райони Європейської частини СРСР, Західного Сибіру та Середньої Азії і має найбільш редуковані або й цілком відсутні придатки у зовнішніх та середніх листочків обгортки.

Секція **4. Stereophyllae** (Tzvel.) Tzvel. Квітки блідо-рожеві, рідше блідо-жовті. Листочки обгортки на верхівці з широколанцетними, мало збігаючими, по краю коротковійчастими, буруватими придатками, які звичайно закінчуються коротким твердим вістрям. Чубок подвійний, в 2—3 рази коротший від сім'янки.

До секції належить 2 види, один з яких поширений в Молдавській і Українській РСР.

3368 (33). C. stereophylla Bess. — **Волошка твердолиста.** Рослина з здерев'янілим, вгорі здебільшого розгалуженим кореневищем, тьмяно-зелена, шорсткувата, вкрита короткими, гострими горбочками з домішкою тонкого павутинистого опушення. Стебла поодинокі або нечисленні, прямостоячі, 30—60(80) *см* завв., ребристо-борозенчасті, по ребрах гостро-шорсткі, у нижній частині шерстисто-павутинисті, від середини або лише вгорі розгалужені, майже до самих кошиків густо улиснені. Листки блідо-зелені, шорсткі, нижні з досить довгими черешками, нерідко цілісні, довгасті або широколанцетні, цілокраї або при основі з 2—3 великими зубцями з кожного боку, середні та верхні листки — сидячі, перистолопатеві або перистороздільні, з довгастими, цілокраїми, на верхівці тупуватими частками, що закінчуються коротенькими твердими вістрячками; кінцева частка або лопать звичайно набагато більша за бокові; самі верхні листки нерідко цілісні, ланцетні, цілокраї. Кошики утворюють негусте волотевидно-щитковидне суцвіття; обгортки довгасто-яйцевидні, 15—18(22) *мм* завд., 9—12(14) *мм* завш., при основі б.-м. павутинисті; придатки зовнішніх та середніх листочків тонкошкірясті, темно-бурі або буруваті, широколанцетні або гостротрикутні, 1,5—4 *мм* завд., коротко збігають на листочки, по краю з світлішими торочками, 1—1,5 *мм* завд., на верхівці звичайно з твердим колючим

трикутним вістрям 1—2 *мм* завд.; придатки внутрішніх листочків ширші за відповідні листочки, перетинчасті, світло-бурі, майже округлі, по краю коротко-гребінчасто-торочкуваті, виставляються над середніми листочками. Квітки рожево-пурпурні, блідо-рожеві, рідше білуваті або світло-жовті, крайові — майже не збільшені. Сім'янки 3—4 (5) *мм* завд., розсіяно-коротко-волосисті; чубок 1,5—2,5(3) *мм* завд., завжди помітно коротший від сім'янки. ♃. Цв. VII—VIII.

Bess., Enum. pl. Volhyn. (1822) 35. DC., Prodrom., VI (1837) Boiss., Fl. orient., III (1875) 656. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 127. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1030. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 417. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 511.

— *C. scabiosa* var. *stereophylla* (Bess.) Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 701.

Рисунки: Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1047. Prodan, Fl. Roman., I (1923) 1095.

На степах та степових схилах. — Лісостеп, Степ (південний захід).

З.Л.-С. Одеська обл.: Котовський рн, Малаївці (Опперман!); Балтський рн (Рогович!). — **П.Л.-С.** Кіровоградська обл.: Кіровоград (Черняєв!); Ульянівський рн, Красногірка (Пачоський!); Маловисківський рн, Новокрасна (Пачоський!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Роздільнянський рн, Гребеники (Білик!), Лиманське (Пачоський!). — Миколаївська обл.: Первомайський рн, Голосково (Шмальгаузен!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Нордман!); Болградський рн, Табаки (Білик!), Василівка (Липський!). — Миколаївська обл.: Новоодеський рн, Нова Одеса (Зоз!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн. (південний захід).

Загальне поширення. Середня Європа (південно-східна частина), Балкани, Східна Європа (крайній південний захід).

Примітка. Цей своєрідний вид дуже відрізняється від усіх попередніх видів підроду *Lopholoma* (Cass.) Dobrocz. Він має іншу форму листків, тверде, трикутне вістря у придатків зовнішніх та середніх листочків обгортки, значно коротший від сім'янки чубок, різнобарвні квітки тощо. В працях багатьох авторів висловлювалась справедлива думка про те, що *C. stereophylla* Bess. має гібридогенне походження. Він, справді, поєднує в собі ознаки *C. orientalis* L. і одного з видів підроду *Acrolophus* (Cass.) Dobrocz., найскоріше *C. diffusa* Lam. і, мабуть, є наслідком дуже давньої гібридизації двох останніх видів.

В свою чергу, *C. stereophylla* Bess., що здавна має свій визначений ареал, гібридизує з *C. pseudocoriacea* Dobrocz. Такі екземпляри нами досліджені за зборами Черняєва з **П.-Л.С.** — окол. Кіровограда (Черняєв!).

Підрід **VI. Acrolophus** (Cass.) Dobrocz.

(Acrolophus Cass. pro gen.).

Кошики порівняно дрібні, їх обгортки до 10—12(14) *мм* завд. і до 6—8(13) *мм* завш.; придатки листочків обгортки плівчасті або перетинчасті, коротко збігають на краї листочків, на верхівці з м'яким вістрям або твердою колючкою, по краю гребінчасто-торочкуваті, рідше дрібнозубчасті. Квітки пурпурові або рожеві, рідше білі. Сім'янки довгасті,

чубок подвійний, дорівнює сім'янці або частіше значно коротший від неї, часом зовсім відсутній. — Дворічники, рідше багаторічники з павутинистим опушенням. Стебла здебільшого дуже галузисті; прикореневі, нижні та середні листки перисто- або двоперисторозсічені на лінійні частки, самі верхні — нерідко цілісні.

В межах СРСР цей підрід представлений 23 видами. З них на території УРСР зростає 13 видів.

Ряд **1. Maculosae** (Hayek) Dumb. Листочки обгортки з 5—7 жилками, їх придатки чорні або бурі, трикутні, коротко збігають на краї листочків або розміщені лише на їх верхівках, по краю гребінчасто-торочкуваті, без розвинутих плівчастих вушок нижче низки торочок. Чубок коротший від сім'янки. — Степові і лісостепові рослини з незначним павутинистим опушенням.

З чотирьох видів цього ряду, поширених на території СРСР, на Україні є 3 види.

3369 (34). C. rhenana Boreau — **Волошка рейнська.** Рослина з стрижневим коренем. Стебла прямостоячі, 30—80 *см* завв., ребристо-борозенчасті, шорсткі, особливо по ребрах у верхній частині, разом з листками трохи павутинисті, від середини досить розгалужені і разом з гілками до самих кошиків улиснені; гілки косо спрямовані догори, майже всі досягають одного рівня зі стеблом. Листки перисто- та двоперисторозсічені на лінійні або вузьколінійні, цілокраї, на верхівці загострені частки 1,5—3 *мм* завш., з обох боків шорсткуваті, вкриті крапчастими залозками; нижні стеблові листки — черешкові, середні та верхні — сидячі, самі верхні листки здебільшого цілісні, загострені, 1—1,5 *см* завд. і 1 *мм* завш., відігнуті донизу. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок різної довжини, усі разом утворюють щитковидне суцвіття; обгортки яйцевидні, 13—14 *мм* завд., 9—10 *мм* завш., їх листочки зелені, у верхній частині рудуваті, з 5 виявленими жилками; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки тонкошкірясті, чорні, у вигляді широкого трикутничка, що своєю основою облямовує верхівку листочка, по краю правильноторочкуваті; торочок по 6—8 з кожного боку, вони чорні або темно-бурі, 1—1,5 *мм* завд., довші за кінцеве хвостовидне закінчення придатка; внутрішні листочки обгортки довгасто-ланцетні, їх придатки перетинчасті, бурі, трикутно-ланцетні, по краю зубчасті, піднімаються над середніми листочками і не прикриті їх придатками. Квітки пурпурно-рожеві, крайові неплідні помітно збільшені, 15—20(25) *мм* завд., з тонкою білуватою трубочкою 7—10 (15) *мм* завд. і поділеним до основи на вузьколінійні частки рожевим відгином. Сім'янки (достиглі) чорні, з білими реберцями, 2,5—3 *мм* завд.; чубок білий, 1,5—2 *мм* завд. ☉, (♃). Цв. VI—VIII(IX).

Boreau, Fl. du Centre de la France, ed. 3 (1857) 355. Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) 85. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie (1924) 654. Prodan, Fl. Roman., I, 2 (1939) 1060. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 418. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 517.

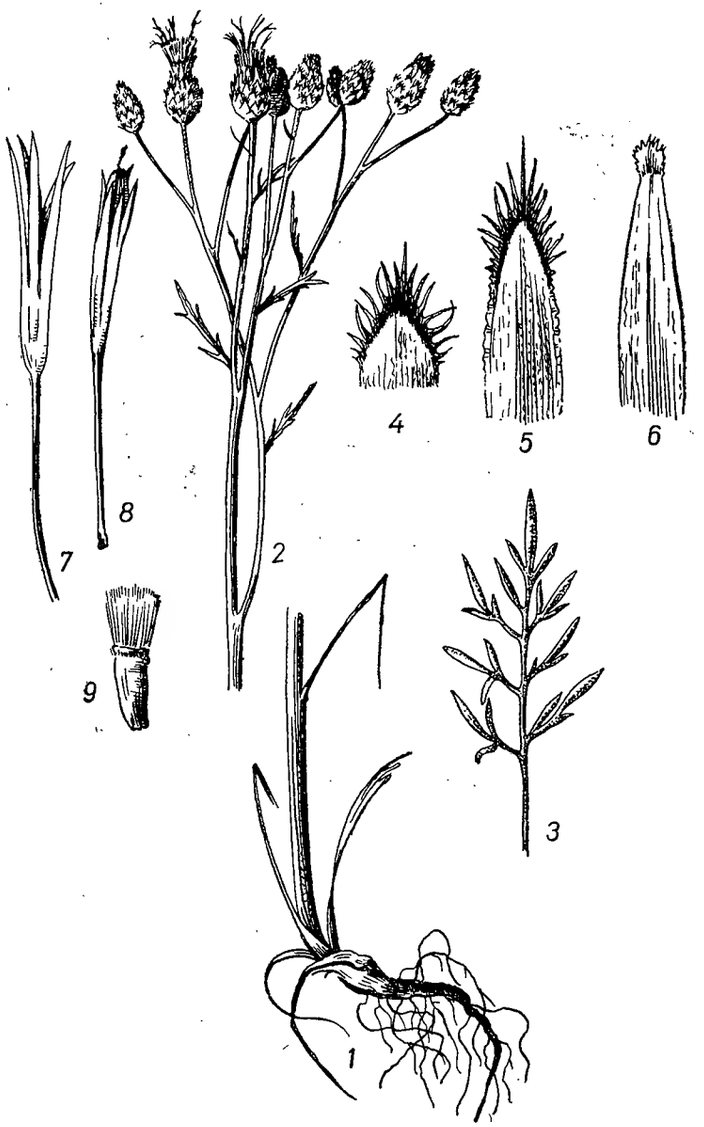

Рис. 17. Волошка рейнська — *Centaurea rhenana* Boreau.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — стебловий листок; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — серединна квітка; *9* — сім'янка.

— *C. maculosa* subsp. *rhenana* Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 164, 265. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2 (1929) 970. — *C. maculosa* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 128 et auct. fl. Ross. p. p., non Lam. — *C. stoebe* L. subsp. *rhenana* (Boreau) Gugler, l. c., 164, 265. Dostal, Květ. ČSR (1950) 1690.

Рисунки: Hayek, ц. м., Taf. VIII, Fig. 4. Hegi, ц. м., 970, fig. 660, a—b. Dostal, ц. м., obr. 563.

Видані зразки: Fl. exsicc. reip. Bohem.-Slov., № 638, 888.

На сухих трав'янистих схилах, кам'янистих, здебільшого вапнякових відслоненнях. — Карпати, Розтоцько-Опільські ліси, Полісся, Лісостеп (західна частина).

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Виноградів (Білик!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Чернівці (Гербіх!); Новоселицький рн, Остриця (Гербіх!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова (Клоков!), Кортумова гора, гора Косірик (!!). — Тернопільська обл.: Бережанський рн, Нараїв (Кнапп!); Кременецький рн, Кременець, Дівочі скелі (Заверуха!). — **З.П.** Волинська обл.: Камінь-Каширський рн, Гута (Барбарич!); Любомльський рн, Гуща (Косець!), Піща (Барбарич!); Ковельський рн, окол. Ковеля (Барбарич!, Косець!); Рожищенський рн, ст. Рожище (Пачоський!). — Ровенська обл.: Дубровицький рн, Тумень (Барбарич!), Золоте (Барбарич!); Гощанський рн, Корець (Пачоський!). — **В.Л.-С.** Львівська обл.: Броди (Клобер!). — Ровенська обл.: Дубнівський рн, Дубно (Шмальгаузен!, Пурингг!), Сестрятин (Котов і Омельчук!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Тернопіль (Томашек!); Зборівський рн, ст. Озерняни (Міхельсон!); Борщівський рн, Кудринці (Сюзев!). — Хмельницька обл.: Ізяславський рн, (Скалозуб!); Старокостянтинівський рн, Чорна (Шмальгаузен!); Кам'янець-Подільський рн, Врублівці, Китайгородське л-во (Кузнецова!), Цвіклівці і Мар'янівка (Кузнецова!), Біла (Котов!), Стара Ушиця, Гуменці, Устя (Кузнецова!); Дунаєвецький рн, Калюс (Кузнецова!). — Чернівецька обл.: Кельменецький рн, Кормань (Кузнецова!). — Вінницька обл.: Барський рн, Немерче (Кузнецова!); Жмеринський рн, ст. Жмеринка (Шмальгаузен!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубнівський рн, гори за Новомильськом (Заверуха!), Тростянець (Барбарич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (південь), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр. (захід. ч.). Південно-східна межа поширення виду проходить по р. Півд. Буг, а північно-східна — по р. Прип'ять.

Загальне поширення. Середня Європа (до Рейну на заході і до Дунаю на півдні), Східна Європа (західна частина).

Примітка. Цей вид добре відрізняється від близького західноєвропейського виду *C. maculosa* Lam. s. str. Останній має густіше павутинисте опушення стебел та листків, світліші і численніші (до 10 з кожного боку) торочки чорних придатків у листочків обгортки і значно коротший, до 1 *мм* завд., чубок сім'янки. Східна межа його ареалу проходить через Швецію і Західний Тироль. *C. rhenana* Boreau є його східним вікаріантом. Гайек (Hayek, ц. м., 21, 89) вказує на наявність гібридів цього виду з рядом інших видів роду (*C. rhenana* Boreau × *C. scabiosa* L., *C. rhenana* Boreau × *C. pannonica* (Heuff.) Hayek, *C. solstitialis* L. × *C. rhenana* Boreau).

3370 (35). C. pseudomaculosa Dobrocz. — **Волошка несправжньоплямиста.** Рослина з стрижневим вертикальним коренем, зелена, шорсткувата і трохи павутиниста. Стебла прямостоячі, 30—70 *см* завв.,

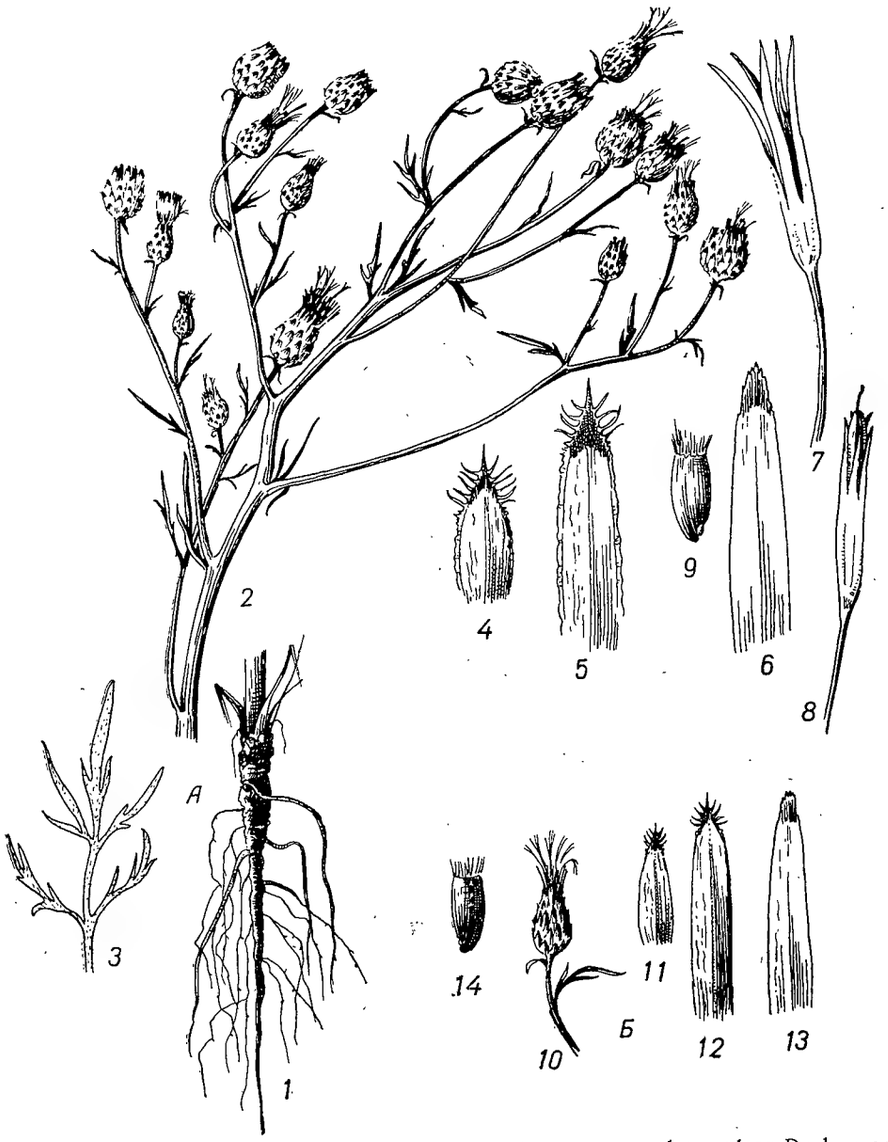

Рис. 18. *А* — волошка несправжньоплямиста — *Centaurea pseudomaculosa* Dobrocz.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — стебловий листок; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — серединна квітка; *9* — сім'янка.

Б — волошка дрібноквіткова — *Centaurea micranthos* Gmel.

10 — окремий кошик; *11* — зовнішній листочок обгортки; *12* — середній листочок обгортки; *13* — внутрішній листочок обгортки; *14* — сім'янка.

ребристо-борозенчасті, гостро-шорсткі, особливо по ребрах у верхній частині, від середини досить розгалужені, з косо спрямованими догори галузками різної довжини — верхні галузки дорівнюють верхівці стебла або й перевищують її, нижні набагато коротші, всі до самих кошиків улиснені. Листки перисто- та двоперисторозсічені, з лінійними, цілокраїми, на верхівці загостреними частками 1—4 *мм* завш., самі верхні — здебільшого цілісні, довгасто-ланцетні, загострені, 1,5—2 *см* завд., і—1,2 *мм* завш., нерідко відігнуті донизу; нижні стеблові листки — черешкові, середні та верхні — сидячі, всі вкриті з обох боків крапчастими залозками. Кошики поодинокі на кінцях стебел та численних, то досить довгих, то надто коротких гілок, утворюють загальне волотевидне суцвіття; обгортки яйцевидні, 12—14 *мм* завд., 10—12(13) *мм* завш.; їх листочки зелені, на спинці з 5 випнутими жилками, зовнішні — яйцевидні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — довгасто-ланцетні; придатки зовнішніх та середніх листочків тонкошкірясті, темно-бурі, широкотрикутні, коротко збігають на краї листочка, облямовуючи його верхівку, разом з кінцевим вістрячком 2,5—3 *мм* завд., по краю правильноторочкуваті; торочки до 2,5—3 *мм* завд., трохи світліші за цілісну частину придатка і довші за її ширину, по 6—8 (9) з кожного боку придатка, незначно перевищують його кінцеве вістря; придатки внутрішніх листочків перетинчасті, яйцевидні, або овальні, по краю короткоторочкуваті або нерівнозубчасті, висуваються з-під середніх листочків і не прикриті їх придатками. Квітки пурпурно-рожеві, крайові б.-м. збільшені, 15—17 *мм* завд., з тонкою білуватою трубочкою і поділеним до основи на лінійні частки рожевим відгином. Сім'янки бурі, з світлішими реберцями, 2,5—3 *мм* завд.; чубок білий, 1—1,5 *мм* завд. ☉. Цв. VI—VIII.

Dobrocz. (Доброчаєва) в Бот. журн. АН УРСР, VI, 2 (1949) 73; у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 518.

— *C. maculosa* auct. fl. Ross. p. p. non Lam. — *C. maculosa* ssp. *rhenana* Iljin (Ильин) во Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI (1936) 432 non Gugler.

На різнотравно-ковилових степах, степових схилах, кам'янистих, головне, вапнякових відслоненнях, по галявинах і узліссях, на трав'яних місцях вздовж шляхів і часом як бур'ян на полях. — Полісся, Лісостеп, Степ (північні райони та в Криму — східні райони).

П.П. Житомирська обл.: Коростишівський рн, Левків (Євтухович!); Малинський рн, околиці Радомишльської с.-г. дослідної станції (Оксіюк!, Лавренко!, Хоменко!). — Київська обл.: окол. Києва (Лоначевський!, Зеров!, Васильєв—Яковлев!, Оксіюк!). — **Л.П.** Київська обл.: Бориспільський рн, Бровари (Культіасов!). — Чернігівська обл.: Чернігівський рн, Борки (Коровін!); Козелецький ри, Патюти (Морозов!); Менський рн, (Гогман!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Липовецький рн, Нова Прилука (Левіна!). — Київська обл.: Тетіївський рн, Кошів (Литвинов!); Білоцерківський рн, Біла Церква (Фомін!); Яготинський рн, Тамарівка (Дубовик!). — Черкаська обл.: Уманський рн, Заячківка (Бородін!); Звенигородський рн, Звенигородка (Підоплічка!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!); Добровеличківський рн, Тернівка (Васильєв-Яковлев!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Бобровицький ри, Софіївка (Спригін!); Прилуцький рн,

Дігтярі (Порецький!). — Полтавська обл.: Пирятинський рн, ст. Гребінка (Дубовик!); Лубенський рн, Лубни (герб. Траутфеттера!). — Сумська обл.: Сумський рн, Юнаківка (Карлаш!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Райгородок (Дубовик!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Клеопов!); Горлівська м/р, Чагарі (Олексієнко!); Амвросіївський рн, Білий Яр (Дубовик!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, радгосп «Провальський» (Дубовик!), Паліївка (Гребеньова!); Лисичанський рн, Чорнухинське л-во, ур. «Городнє» (Дубовик!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Дашкевич і Богомазова!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн (Олексієнко!); Васильківський рн, Покровське (Олексіїв!).— Луганська обл.: Старобільський рн, поблизу Підгорівки (Мілютін!); Міловський рн, Деркульська цілина (Танфільєв!). — Донецька обл.: Володарський рн, Великоанадольське л-во (Висоцький!); Мар'їнський рн, Мемрик (Клеопов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (південь), Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Волзьк.-Кам. (південь), Причорн. (північ). Ниж.-Дон. (північ), Крим. (схід.); Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (зах. ч.).

Загальне поширення. Ендем середніх та південних районів Східної Європи (Європейської частини СРСР) та південного заходу Західного Сибіру.

Примітка. Цей вид добре відрізняється від свого більш західного вікаріанта — *C. rhenana* Boreau, надто галузистим стеблом, волотистим розміщенням кошиків (у *C. rhenana* Boreau вони розміщені щитковидно), бурим, а не чорним забарвленням придатків, бурими сім'янками та коротшим, до 1,5 *мм* завд., чубком у сім'янок.

3371 (36). C. micranthos Gmel. — **Волошка дрібноквіткова.** Рослина з стрижневим коренем, сірувато-зелена, шорсткувата і б.-м. павутиниста. Стебла поодинокі або у кількості 2—3, прямостоячі, 20—75 *см* завв., ребристо-борозенчасті, по ребрах, особливо у верхній частині, шорсткі, від основи або лише від середини досить розгалужені і разом з гілками до самих кошиків улиснені; гілки різної довжини, нижні б.-м. розлогі, верхні — косо спрямовані догори. Листки перисто- та двоперисторозсічені на вузьколінійні, 1—1,5 *мм* завш., на верхівці загострені частки, самі верхні здебільшого цілісні, лінійно-ланцетні, загострені, 1,5—2 *мм* завд., 0,6—1,5 *мм* завш., часом відігнуті донизу; нижні листки — черешкові, середні та верхні — сидячі, всі сіро-зелені від помітного павутинистого опушення. Кошики поодинокі на верхівках стебел та численних гілок, утворюють волотевидне суцвіття; обгортки довгасто-яйцевидні, 10—11 *мм* завд., 6,5—7 *мм* завш., трохи павутинисті; їх листочки блідо-зелені, зовнішні — яйцевидні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — довгасто-ланцетні, на спинці з 5 випнутими жилками; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки тонкошкірясті, світло- або темно-бурі, гостротрикутні, 1—1,5 *мм* завд., дуже коротко збігають на краї листочка або розміщені на його верхівці, по краю правильноторочкуваті; торочок по 4—6 з кожного боку, 1,5—2 *мм* завд., довші за ширину цілісної частини придатка і за його кінцеве вістря; нерідко придаток зовсім блідий, з ледве помітною буруватою плямкою

при основі; придатки внутрішніх листочків перетинчасті, овальні або яйцевидні, світло-бурі, 1—1,5 *мм* завд., по краю короткоторочкуваті або нерівнозубчасті. Квітки пурпурно-рожеві, крайові — до 15 *мм* завд. Сім'янки бурі, з світлими реберцями, 2,5—3 *мм* завд.; чубок білий, 1—1,5 *мм* завд. ☉, (4) Цв. (VI)VII—VIII.

Gmel., Reise d. Russland, I (1770) 135. Hayek, Centaurea-Art. Österr.—Ung. (1901) 92. Polivka, Kl. k Upl. Květ. ČSR (1928) 688. Prodan, Fl. Roman., I, 2 (1939) 1060. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 418. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963), 518.

— *C. maculosa* ssp. *micranthos* (Gmel.) Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 164, 179, 265. Ильин во Фл. Юго-Вост., VI (1936) 432. — *C. stoebe* subsp. *micranthos* (Gmel.) Hayek, Prodr. fl. penins. Balc., II (1931) 766. Стояновъ и Ахтаровъ, Изсл. върху Балг. видовите отъ р. Centaurea (1935) 45. Dostal, Květ. ČSR (1950) 1692. — *C. Biebersteinii* DC., Prodrom., VI (1837) 583. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 703. — *C. maculosa* auct. fl. Ross. p. p. non Lam.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1115 (sub *C. maculosa* Lam.)! Fl. exsicc. reip. Bohem.-Slov., № 890! Hayek, Cent. exsicc. crit., № 69 (sub *C. maculosa* subsp. *micranthos*).

На типчаково-ковилових сухих степах, крейдяних і глинистих відслоненнях. — Карпати, Полісся (зрідка), Лісостеп, Степ.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Солотвине (Полівка). — **П.П.** Житомирська обл.: Ємільчинський рн, Сушки (Підоплічка!). — Київська обл.: поблизу Києва (!). — **З.Л.-С.** Одеська обл.: Балтський рн, (Шмальгаузен!). — **П.Л.-С.** Черкаська обл.: Корсунь-Шевченківський рн, Хмільна (Липківська!), Яблунівка (Клеопов!); Шполянський рн, між Ярошівкою і Веселим Кутом (Клеопов!); Смілянський рн, Сміла (Ганешин!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!, Окснер!); Новоукраїнський рн, Ташлик (Черняєв!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуки (Левенець!). — Полтавська обл.: Миргородський рн, Бутова Долина (Клеопов!).— Сумська обл.: Буринський рн, Дмитрівка (Мирошниченко!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Велика Данилівка (Козлов!); Вовчанський рн (Черняєв!, Ширяєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Сидорове (Ширяєв!); ст. Горлівка (Срединський!); Артемівський рн, Білий Яр (Дубовик!); Амвросіївський рн, Великомішкове (Дубовик!); Чистякове, Красна Зірка (Дубовик!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Новопавлівка (Дубовик!); Станично-Луганський рн, Іванівка (Підоплічка!). — **П.З.-Л.С.** Кіровоградська обл.: Кіровоградський рн, Вишневе (Окснер!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівський рн, Карлівка (Монтрезор!, Цінгер!). — Харківська обл.: Лозівський рн, Мовчанів (!). — Луганська обл.: Старобільський рн, Старобільськ (Кузнецов!, Ширяєвський!), Балакирівка (Кашменський!); Станично-Луганський рн, Знам'янка (Клеопов!); Міловський рн, Городище (Степанов!). — Донецька обл.: Жданівська м/р, Старий Крим (!!), Маріуполь (Вержбицький!). — **П.З.С.** Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Куксін!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр. (зрідка у півд. ч.), Серед.-Дніпр. Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Крим (степові райони); Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (захід. ч.); Кавказ: Передкавк.

Загальне поширення. Середня Європа (південний схід), Балкани (північ), Східна Європа (південь), Західний Сибір (південний захід).

Примітка. Цей досить поширений степовий вид, що нерідко заходить в Лісостеп, а часом і на південь Лісової зони, цілком відмінний від попередніх видів ряду меншим розміром кошиків, дрібнішими придатками у листочків обгортки, меншою кількістю торочок на цих, густішим павутинистим опушенням стебел та листків і найкоротшим чубком у сім'янки. Він загалом є найбільш ксерофітною расою серед усіх видів ряду.

Відрізняється форма цього виду — *C. micranthos* f. *campestris* Dobrocz. зі скупченими по 3—5, сидячими або майже сидячими кошиками на кінцях стебел та гілок. Такі екземпляри нами досліджені з **П.Л.-С.** Черкаська обл.: окол. Кіровограда (Окснер!); Шполянський рн, між Ярошівкою і Веселим Кутом (Клеопов!).

C. micranthos Gmel. гібридизує з *C. diffusa* Lam. у місцях їх спільного місцезростання. Такі гібриди нами досліджені за зборами О. М. Дубовик з **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Чистякове, «Грабова балка», біля с. Грабове та Антрацитівський рн, Провальський степ (Дубовик!).

Ряд 2. **Arenariae** (Hayek) Dumb. Листочки обгортки з 3—5 жилками; їх придатки в центральній цілісній частині тонкошкірясті, жовтуваті або блідо-буруваті, навколо — білувато-плівчасті, по краю нерівно тонко зазублені або короткоторочкуваті; при основі торочок є добре виявлені плівчасті, по краю дрібнозубчасті вушка. Чубок майже однієї довжини з сім'янкою або помітно коротший від неї. — Рослини річкових та приморських пісків, здебільшого з значним павутинистим опушенням.

З 6 видів цього ряду, поширених на території СРСР, на Україні зростає 4 види.

3372 (37). *C. Majorovii* Dumb. — Волошка Майорова. Рослина з стрижневим коренем. Стебла поодинокі або у кількості 2—3, прямостоячі, 25—60 *см* завв., від основи або від середини розгалужені, із спрямованими догори галузками, вгорі по ребрах гостро-шорсткуваті, разом з листками досить густопавутинисті; листки перисто- або двоперисторозсічені, з довгасто-ланцетними або вузьколінійними, цілокраїми, на верхівці загостреними частками 1—4 *мм* завш., гостро-шорсткуваті, з численними крапчастими ямочками на поверхні; прикореневі та нижні стеблові листки на б.-м. довгих черешках; середні та верхні стеблові — сидячі; верхівкові листки, що підпирають кошики, цілісні, вузьколанцетні. Кошики поодинокі на верхівках стебел та досить коротких бокових гілок; обгортки яйцевидно-конічні, 9—11 *мм* завд., 6—8 *мм* завш., їх зовнішні листочки яйцевидні, близько 4 *мм* завд., з придатком 1—1,5 *мм* завд., 1,5—1,75 *мм* завш.; середні листочки — довгасто-яйцевидні, 7—8 *мм* завд., 2,5—3 *мм* завш., на спинці з 5 жилками, на верхівці з широким оберненояйцевидним придатком 2—3 *мм* завд., 2—3,5 *мм* завш., який по краю дрібнозубчастий, на верхівці з коротким кінцевим вістрям, що міститься в широкій мілкій виїмці придатка; при основі придатка є добре виявлені дрібнозубчасті вушка; центральна частина придатків вузькотрикутна, жовтувата, без помітних плямочок при

основі; внутрішні листочки обгортки вузьколінійні; 9—11 *мм* завд., 1—2 *мм* завш., з 3 жилками на спинці і довгасто-еліптичним придатком на верхівці близько 1 *мм* завд. Квітки рожеві, крайові — 15—16 *мм* завд., серединні — 12—13 *мм* завд. Сім'янки 3—3,5 *мм* завд., чорнуваті, з білуватими поздовжніми реберцями; чубок 2—3 *мм* завд. ⊙. Цв. VII—VIII.

Dumb. (Думбадзе) в Докл. АН Арм. ССР, V, 2 (1946) 47. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 521.

— *C. arenaria* auct. fl. Ross. pro maxim. p. non M. B.

На річкових, рідше приморських і суходільних пісках. — Лівобережні райони Лісостепу і Степу.

Л.Л.-С. Харківська обл.: окол. Харкова (Ширяєв!, Котов!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), по р. Лопані (Наливайко!), Артемівка (Козлов!), ст. Жихар (Лавренко!), Покотилівка (Клоков!); по берегу р. Уди (Козлов!); Зміївський рн, Піски (Дубовик!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Мар'їнський рн, ст. Ясинувата (Котов!). — Луганська обл.: Слов'янський рн, Слов'янськ (Дубовик!), Лобачеве (Постригань!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Балаклійський рн, Криничне (Ковальський!), Савинці (Черняєв!); Ізюмський рн, окол. Ізюма (Данкова!). — Луганська обл.: Сватівський рн, ст. Кремінна (Клоков!); Старобільський рн, Гречишкине (Постригань!); Станично-Луганський рн, Станично-Луганське (Лавренко!); по р. Деркулу (Постригань!); Міловський рн, Болотний (Підоплічка!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (східн. ч.), Волзьк.-Дон. (південь), Заволзьк., Причорн. (півн.-східн. ч.), Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк.; Кавказ: Даг., Схід. Закавк.

Загальне поширення. Ендем півдня Європейської частини СРСР і Кавказу.

Примітка. Наведену вище рослину автори української флори раніше визнавали за *C. arenaria* М. В. Т. Думбадзе (ц. м., 47) і М. Клоков (ц. м., 522) з'ясували, що *C. arenaria* М. В. — вид, описаний з Кавказу (пониззя р. Куми), має інші ознаки, ніж рослини з нашої території.

3373 (38). C. odessana Prod. — **Волошка одеська.** Рослина з стрижневим коренем, сіро-зелена від густого павутинисто-повстистого опушення і б.-м. шорсткувата. Стебла поодинокі або, частіше, у кількості 3—5 (7), прямостоячі, 30—70 (100) *см* завв., при основі товстуваті, 2—5,5 *мм* у діаметрі, і тут найбільш густо біло-павутинисто-повстисті, по всій довжині ребристі і по ребрах, особливо у верхній частині, шорсткі, від основи або від середини досить розгалужені, з б.-м. розлогими гілками різної довжини. Прикореневі та нижні стеблові листки на б.-м. довгих черешках, двоперистороздільні, з вузьколінійними, на верхівці загостреними частками 1—1,5 *мм* завш.; середні стеблові листки перистороздільні, з вузьколінійними або лінійними загостреними частками 1,5—4,5 *мм* завш., як і верхні — сидячі; самі верхні листки цілісні, лінійно-ланцетні, 1,5—2 *см* завд., 1—1,5 *мм* завш. Кошики поодинокі на кінцях стебел та досить довгих гілок, майже завжди підперті 1—2 верхівковими листками; обгортки довгасто-яйцевидні, 10—

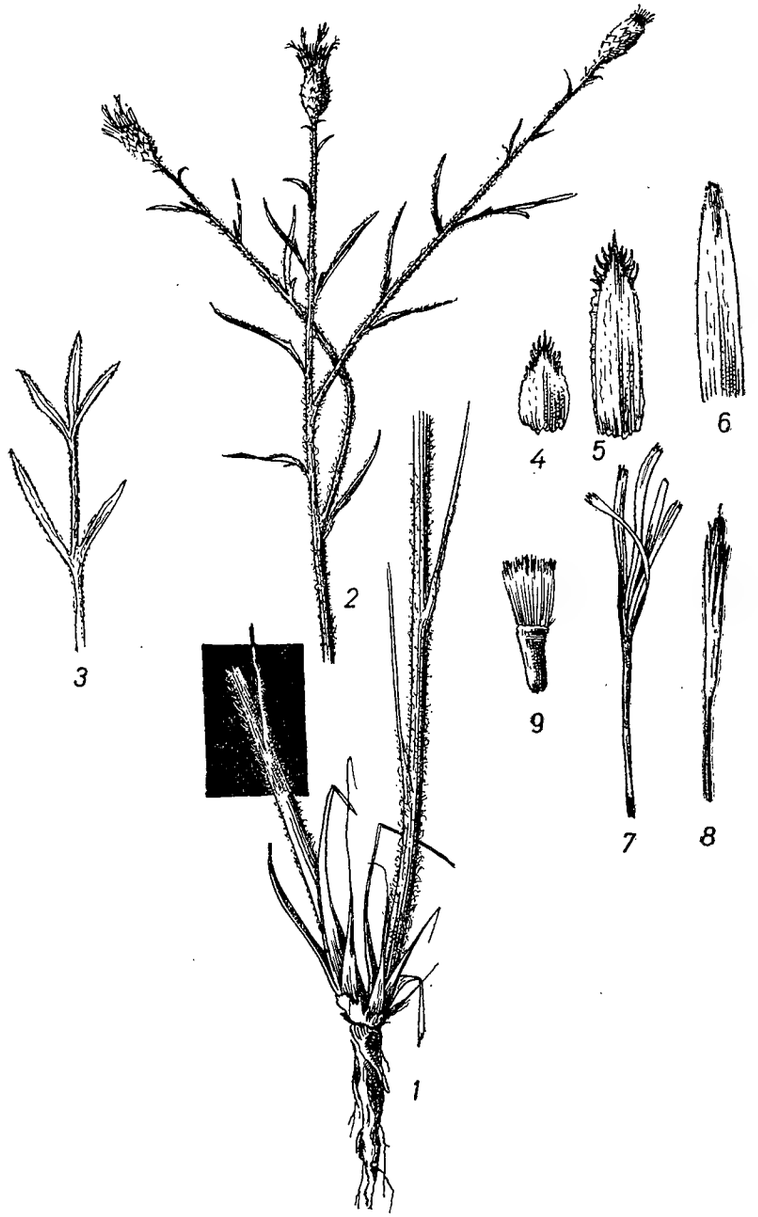

Рис. 19. Волошка одеська — *Centaurea odessana* Prod.

1 — нижня частиина рослиии; *2* — верхня частина рослиии; *3* — стебловий листок; *4* — зовніший листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — серединна квітка; *9* — сім'янка.

12 *мм* завд., 4,5—6,5 *мм* завш., павутинисті; зовнішні листочки обгортки яйцевидні, 3—4,5 *мм* завд., близько 2,5 *мм* завш., з придатком до 2 *мм* завд., який має коротеньке верхівкове вістрячко і по 3—4 торочки з кожного боку; середні листочки — довгасто-яйцевидні, 5,5—8 *мм* завд., 2—3,5 *мм* завш., з придатком 1,5—2,5 *мм* завд., що має коротеньке верхівкове вістря і по 4—5 (6) правильних торочок з кожного боку; внутрішні листочки лінійні, 9—10,5 *мм* завд., 1,5—2 *мм* завш., з придатком близько 1,5 *мм* завд.; цілісна частина всіх придатків сірувато-коричнева, їх торочки світліші і довші за її ширину. Квітки рожеві, крайові близько 15 *мм* завд. Сім'янки (достиглі) 3—4 *мм* завд., чорнуваті, з білими реберцями; чубок (1) 2—2,5 (3) *мм* завд., білий. ☉. Цв. VI—VIII(IX).

Prodan in Contrib. bot. Cluj, I, 17 (1928) 11. Клоков в Наук. зап. КДУ, VII, 6 (1948) 69. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 419. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 523.

— *C. arenaria* auct. fl. ucr. p. min. p. pon M. B.

На приморських пісках. — Степ (південь).

Л.З.-Л.С. Запорізька обл.: Бердянський рн, Обіточна коса (Попович!). — Донецька обл.: Володарський рн, Білосарайська коса (Постриганъ!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Ізмаїльський рн, Вилкове (Клоков!); Біляївський рн, Куяльницький лиман (Чернявський!), Хаджибейський лиман (Чернявський!). — Миколаївська обл.: Миколаївський рн, Анжигольська балка (Окснер!, Москівець!). — Херсонська обл.: Голопристанський рн, коса Тендер (Левіна!), о. Довгий (Левіна!); Скадовський рн, коса Джарилгач (Левіна!). — **П.С.** Херсонська обл.: Геніческий рн, о. Бірючий (Левіна!, Котов!). — Донецька обл.: Жданов (Клоков).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (лише на узбережжі Чорного і Азовського морів, від Вилкова в усті Дунаю до окол. Жданова).

Загальне поширення. Причорноморський південно-понтичний ендем.

3374 (39). C. borysthenica Gruner. — **Волошка дніпровська.** Рослина з стрижневим вертикальним коренем, сірувато-зелена, з помітним павутинистим опушенням, б.-м. шорсткувата. Стебла поодинокі або, частіше, у кількості 2—5, прямостоячі, 25—120 *см* завв., від основи або від середини розгалужені, з розлогими нижніми і спрямованими догори верхніми гілками різної довжини, внизу круглясті, вгорі ребристо-борозенчасті і по ребрах б.-м. шорсткі, по всій довжині негустошерстисто-павутинисті. Прикореневі та нижні стеблові листки черешкові, перисто- або двоперисторозсічені на довгасті або довгасто-яйцевидні частки з коротеньким вістрям на верхівці; середні та верхні листки сидячі, перистороздільні, з лінійними, на верхівці загостреними, при основі часом з 1—2 зубцями з кожного боку, частками; самі верхні листки цілісні, лінійні або вузьколінійні; всі листки шорсткі від коротких гострих щетинок і густо вкриті крапчастими залозками. Кошики по-

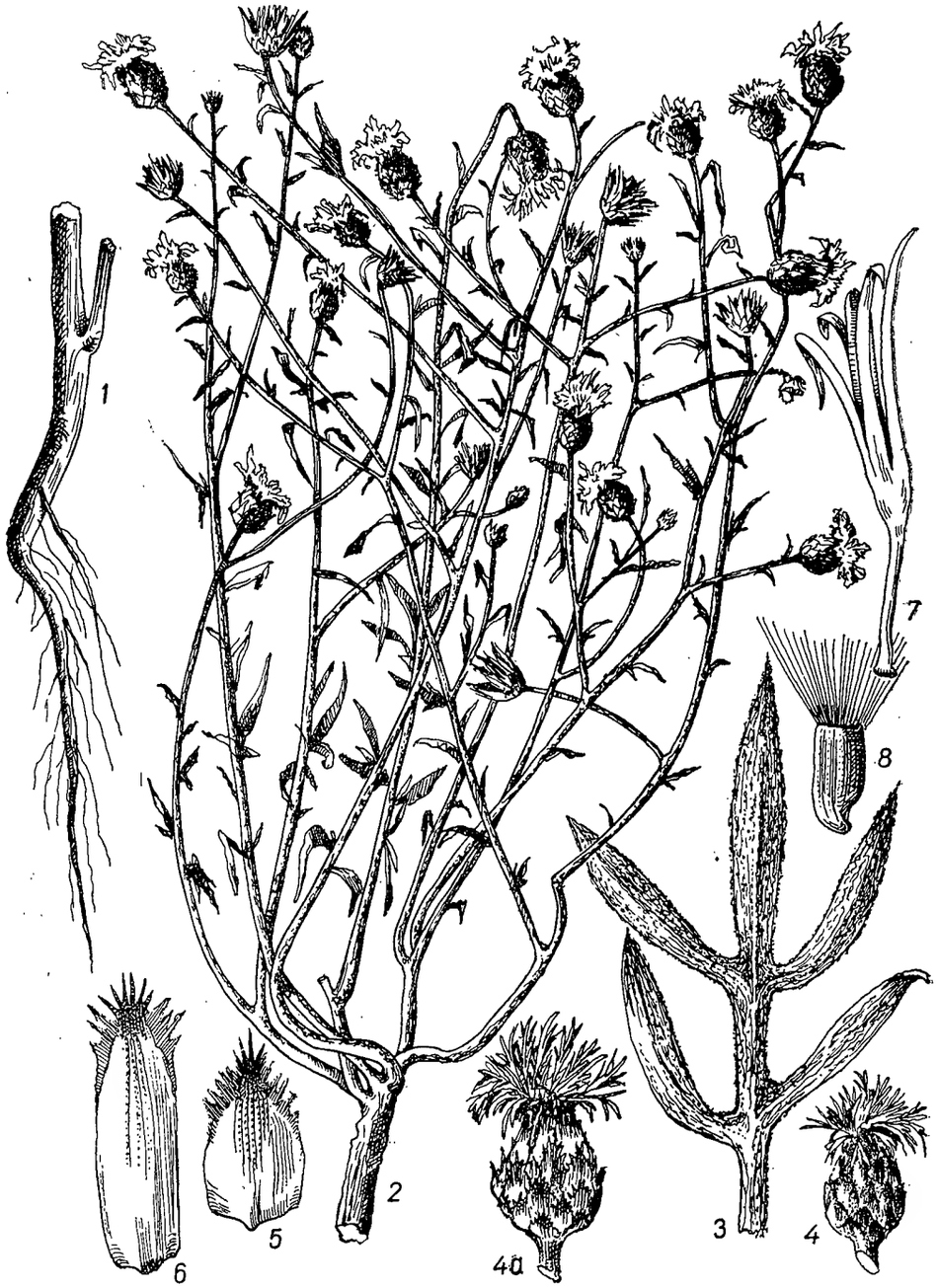

Рис. 20. Волошка дніпровська — *Centaurea borysthenica* Gruner.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини з кошиками; *3* — окремий листок; *4, 4a* — окремі кошики; *5* — зовнішній листочок обгортки; *6* — середній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — сім'янка.

одинокі на кінцях стебел та гілок, підперті 1—2 коротшими за обгортку, верхівковими листками, утворюють волотевидне суцвіття; обгортки довгасто-яйцевидні, 9—12 *мм* завд., 5—6 *мм* завш., трохи павутинисті, їх зовнішні листочки яйцевидні, 3—6 *мм* завд., 2,5—3 *мм* завш., на верхівці з придатком, що закінчується коротеньким вістрям, а з боків має по три коротенькі торочки; середні листочки обгортки довгасто-яйцевидні, 6—9 *мм* завд., близько 3 *мм* завш., на спинці з (3) 5 випнутими, вгорі фіолетовими жилками, їх придатки близько 2 *мм* завд., 2,5—3,5 *мм* завш., на верхівці з вістрям до 1 *мм* завд., з боків з 4—5 гребінчастими торочками; нижче низки торочок є досить широка плівчаста, по краю нерівнодрібнозубчаста облямівка; центральна тверда частина придатків зовнішніх і середніх листочків обгортки трикутна або яйцевидно-трикутна, жовтувато-бура, при основі з б.-м. виявленими темно-пурпурними плямочками; внутрішні листочки обгортки лінійні або вузьколінійні, 10—11 *мм* завд., 1—2,5 *мм* завш., на спинці з 3 помітними жилками, по краю плівчасті, на верхівці з дволопатевим придатком, 1,5—2 *мм* завд., близько 1 *мм* завш., у глибокій вирізці якого міститься коротеньке вістря; обидві лопаті придатка по краю дрібнозубчасті або з 2—3 коротенькими торочками. Квітки світло-пурпурні, віночки крайових квіток близько 16 *мм* завд., серединних — близько 12 *мм* завд. Сім'янки 2,5—3,5 *мм* завд., чорнуваті, з білуватими реберцями; чубок білий, дорівнює сім'янці або трохи коротший від неї. ☉. Цв. VI—IX.

Gruner in Bull. Soc. Nat. Mosc., XLI (1866) 426. Клеопов у Вісн. Київськ. бот. саду, IX (1929) 74, rest. Клоков у Наук. зап. КДУ, VII, 6 (1948) 62. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 419. Клоков во Фл. СССР (1963) 523.

— *C. arenaria* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 128 et auct. fl. ucr. p. p. non M. B.

На річкових пісках. — Лісостеп, Степ (в басейнах р. Дніпра та Півд. Буга), зрідка у півд. ч. Полісся.

П.П. Київська обл.: окол. Києва (!!). — **П.Л.-С.** Кіровоградська обл.: Кремгесівський р-н, Бабинівка (Лавренко!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький рн, Бакумівка (Чорноголовко!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Мала Бурімка (Зоз!). — Полтавська обл.: Кременчуцький рн, Крива Руда (Зоз!); по р. Ворсклі (Краснов!). — **П.З.-Л.-С.** Кіровоградська обл.: Кремгесівський рн, Куцеволівка (Исполатов!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кременчуцький рн, Келеберда (Котов!). — Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн, Знаменівка (Зоз!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (!!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Розумівка (Зоз!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Козачі Лагері (Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (південь), Серед.-Дніпр. (захід), Причорн. (захід).

Загальне поширення. Ендем пісків басейну Дніпра і Південного Буга.

3375 (40). C. savranica Klok. — **Волошка савранська.** Рослина з стрижневим коренем, сірувато-зелена, б.-м. густо павутинисто-опушена і шорсткувата від коротких щетинистих волосків. Стебла поодинокі, прямостоячі або при основі трохи підведені, 30—60 *см* завв., від середини незначно розгалужені, ребристо-борозенчасті, вгорі виразно чотирикутні й по ребрах гостро-шорсткі, по всій довжині білуваті від павутинистого опушення. Прикореневі листки 10—12 *см* завд., на черешках 4—6 *см* завд., двоперистороздільні, з лінійними або вузьколінійними, на верхівці загостреними частками; нижні стеблові листки — короткочерешкові, з лінійними вушками при основі черешків, двоперистороздільні, з такими ж як у прикореневих листків вузькими частками; середні стеблові листки — сидячі, перистороздільні, з вушками при основі і довгастими або лінійними частками 0,7—4,5 *мм* завш., що закінчуються тупуватим трикутним вістрячком; верхівкові листки цілісні, 5—10 *мм* завд., до 1 *мм* завш.; всі листки сіруваті від павутинистого опушення і гострошорсткі від коротких щетинистих волосків. Кошики поодинокі на кінцях стебел і коротких, 1—3 *см* завд., гілок або майже сидячі, підперті 1—2 верхівковими листками; обгортки довгасто-яйцевидні, 12—15 *мм* завд., 5—6 *мм* завш., характерним є двоколірне від темно-пурпурного забарвлення листочків обгортки і їх жовтувато-рудуватих придатків; зовнішні листочки обгортки яйцевидні, близько 3 *мм* завд. і 2 *мм* завш., їх придатки по краю з кожного боку з 3—4 коротками торочками, на верхівці з вістрям, що перевищує бокові торочки; середні листочки з 5 жилками на спинці, довгасто-яйцевидні, 7—10 *мм* завд., 2,5—3 *мм* завш., їх придатки до 2 *мм* завд., 2,5—2,7 *мм* завш., коротко збігають на краї листочків, на верхівці з коротеньким вістрям, з боків з 6—8 гребінчасто розміщеними шорсткими торочками, притиснутими до листочка; плівчастих вушок нижче низки торочок не залишається; внутрішні листочки обгортки з 3 жилками на спинці, вузьколінійні, 9—12 *мм* завд., 0,7—2 *мм* завш., з дволопатевим придатком 1—1,5 *мм* завд. і завш., у вирізці якого міститься коротеньке вістря. Квітки рожеві, крайові — 14—15 *мм* завд., серединні — близько 12 *мм* завд. Сім'янки 2,7—3,5 *мм* завд., оливково-бурі, з білуватими реберцями; чубок білий, 2—2,7 *мм* завд., коротший від сім'янки. ☉. Цв. VII—VIII.

Klok. (Клоков) в Наук. зап. КДУ, VII, 6 (1948) 67 (ucr.) 80 (lat.) Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 581. Клоков во Фл. СССР (1963) 524.

На річкових пісках. — Правобережний Лісостеп (рідко, лише по р. Саврані).

П.Л.С. Одеська обл.: Балтський рн, Пужайкове (Білик!, !!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (лише вищевказане місцезнаходження).

Загальне поширення. Ендем півдня Правобережного Лісостепу УРСР.

Примітка. Цей ендемічний вид, що характеризується передусім більшим розміром кошиків і відсутністю плівчастих вушок при основі торочкуватого придатка, заміщає *C. borysthenica* Gruner на савранських пісках і займає проміжне місце між пісковими волошками типу *C. Majorovii* Dumb. і *C. Besseriana* DC. з ряду Ovinae Dumb.

Ряд 3. **Ovinae** Dumb. Обгортки довгасто-яйцевидні до майже циліндричних, 3—6 (8) *мм* завш., звичайно більш вузькі і видовжені, ніж у представників двох попередніх рядів; листочки обгортки з 3, рідше з 5 жилками, їх придатки по краю гребінчасто-торочкуваті, з мало виявленими, зазубленими плівчастими вушками при основі торочок; чубок значно коротший від сім'янки, б.-м. редукований. — Рослина сухих кам'янистих відслонень.

З 7 видів ряду, поширених на території СРСР, на Україні зустрічається 4 види.

3376 (41). C. Besseriana DC. — **Волошка Бессера.** Рослина з стрижневим коренем, зелена, шорсткувата, б.-м. павутиниста. Стебла поодинокі, або у кількості 2—3, прямостоячі або при основі висхідні, 20—45 *см* завв., від самого низу або від середини розгалужені, з косо спрямованими догори гілками різної довжини, по всій довжині ребристо-борозенчасті, вгорі чотирикутні і по ребрах гостро-шорсткі, разом з листками трохи павутинисті. Листки перисто- та двоперисторозсічені на лінійні або вузьколінійні, майже нитковидні, на верхівці загострені частки до 1 *мм* завш., самі верхні — цілісні, вузьколінійні, 0,5—1 *мм* завш.; прикореневі листки на досить довгих черешках, нижні стеблові — короткочерешкові, середні та верхні стеблові — сидячі, всі — шорсткі і б.-м. павутинисті. Кошики поодинокі на кінцях стебел та коротких гілочок, підперті 1—2 верхівковими листками, коротшими за обгортку; обгортки яйцевидно-циліндричні, 10—12 *мм* завд., 5—6 *мм* завш., трохи павутинисті; зовнішні листочки обгортки яйцевидні, 3—3,5 *мм* завд., 2,5—3 *мм* завш.; їх придатки близько 2 *мм* завд., з кожного боку з 6 гребінчастими торочками, на верхівці з вістрям, що перевищує бокові торочки; середні листочки довгасто-яйцевидні, 6—8 *мм* завд., 2—2,5 *мм* завш., на спинці з 3 мало випнутими жилками; їх придатки 2—2,5 *мм* завд., з кожного боку з 4—6 правильно гребінчасто розміщеними торочками, на верхівці з коротким вістрям; нижче низки бокових торочок залишаються плівчасті, по краю нерівнозубчасті вушка; торочки й вушка білуваті, центральна твердіша частина придатка — трикутна, бурувато-жовтувата, при основі по жилках з темно-пурпурними плямочками; внутрішні листочки обгортки вузьколінійні або лінійні, до 10 *мм* завд. і до 2 *мм* завш., на спинці з 1—3 жилками, вгорі по жилках темно-пурпурні, на верхівці з довгастим дволопатевим придатком 2—2,5 *мм* завд., звуженим у напрямі до верху; у неглибокій виїмці між двома лопатями придатка розміщене коротеньке вістря. Квітки світло-пурпурні, крайові — 15—17 *мм* завд., серединні — 10—12 *мм* завд. Сім'янки (2,5) 2,7—3,2 *мм* завд.; чубок 2—2,5 *мм* завд., коротший за сім'янку. ☉. Цв. VI—VIII.

DC., Prodrom., VI (1837) 585. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 705. Клоков у Наук. зап. КДУ, VII, 6 (1948) 72. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Клоков во Фл. СССР (1963) 526.

— *C. arenaria* γ. *Besseriana* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 129.

На вапнякових і лесових схилах, гранітних відслоненнях. — Західний Лісостеп, Степ (захід. ч.), зрідка.

З.Л.-С. Одеська обл.: Котовський рн, Артемівка (Білик!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Роздільнянський рн, Кучурган (Опперман!). — Миколаївська обл.: Новобузький рн, Розанівка (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (півд. зах. ч.), Бессараб., Причорн. (захід).

Загальне поширення. Ендем південного заходу Європейської частини СРСР.

3377 (42). C. Lavrenkoana Klok. — **Волошка Лавренка.** Рослина з стрижневим коренем, сіро-зелена, з досить густим, павутинистим опушенням і б.-м. шорсткувата від коротких щетинистих волосків. Стебла поодинокі або в кількості 2—3, прямостоячі, 25—65 *см* завв., вище або нижче середини розгалужені, з косо спрямованими догори гілками різної довжини, вгорі по ребрах гостро-шорсткі, разом з листками досить густопавутинисті. Листки перисто- та двоперисторозсічені, з лінійними або вузьколінійними, на верхівці загостреними частками, прикореневі на б.-м. довгих черешках, нижні стеблові — короткочерешкові, середні та верхні — сидячі, останні — цілісні, вузьколінійні; всі листки гостро-шорсткі й дрібноямчасті. Кошики поодинокі на кінцях стебел і численних, то дуже коротких, 2—5 *мм* завд., то довших, до 20 *мм* завд. гілок, підперті 1—2 верхівковими лінійними листками; обгортки довгасті, з конічною основою, 8—11 *мм* завд., 3—5 *мм* завш., павутинисті; зовнішні листочки обгортки 2—3,2 *мм* завд., 1—1,2 *мм* завш., в своїй верхній частині здебільшого темно-пурпурні, на верхівці з правильно гребінчасто-торочкуватим придатком, центральна цілісна частина якого чорнувата або темно-бура, вузькотрикутна, відтягнута в кінцеве, б.-м. відігнуте назовні вістря, бокові торочки трохи світліші, жовтувато-бурі; середні листочки обгортки довгасто-яйцевидні або лінійні, 4—7,5 *мм* завд., 1—2 *мм* завш.; їх придатки 1,5—3 *мм* завд., майже округлі, на верхівці з коротким, ледве відігнутим назовні кінцевим вістрям, з кожного боку з 4—7 довшими від нього, гребінчасто розміщеними торочками; при основі торочок є ще по 2—3 коротші плівчасті торочки; внутрішні листочки обгортки вузьколінійні або лінійні, 7—10 *мм* завд., 0,7—1,2 *мм* завш., з придатком 1,5—2 *мм* завд., 0,5—1 *мм* завш., що закінчується вістрям до 1 *мм* завд., розміщеним в ледве помітній виїмці придатка; всі листочки обгортки з 3 жилками. Квітки рожеві, крайові 15—16 *мм* завд., серединні 11—12 *мм* завд. Сім'янки 2,5—3 *мм* завд.; чубок 1,5—2 *мм* завд. ☉. Цв. VI—VIII.

Klok. (Клоков) в Наук. зап. КДУ, VII, 6 (1948) 73 (ucr.) 81 (lat.) Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Клоков во Фл. СССР (1963) 526.

— *C. ovina* auct. fl. ucr. non Pall.

На крейдяних, вапнякових і лупакових відслоненнях. — Лісостеп і Степ (східн. ч.).

Д.Л.-С. Харківська обл.: Ізюмський рн, Довгенька (Черняєв!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, Богородичне (Ширяєв!, Гринь!, !!, Левіна!,

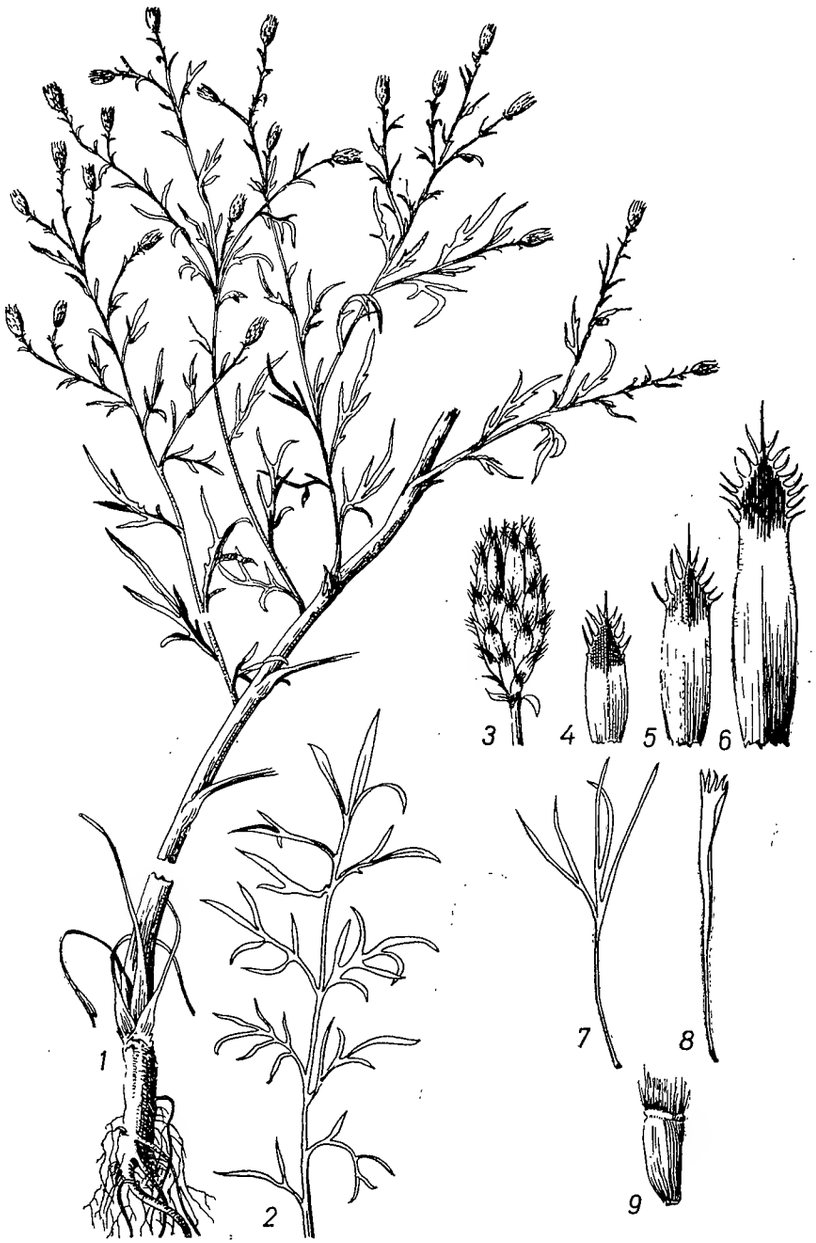

Рис. 21. Волошка Лавренка — *Centaurea Lavrenkoana* Klok.

1 — нижня та верхня частини рослини; *2* — окремий листок; *3* — окремий кошик; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова квітка; *8* — серединна квітка; *9* — сім'янка.

Резцова!, Дубовик!), Маяки (Клеопов!), гори Артема (Котов!); Артемівський рн, Підгорівка (Зоз!), Новоолександрівка (Лавренко!); Волноваський рн, вздовж М. Волновахи (Дубовик!); Амвросіївський рн, на північ від Артемівки, схили до р. Севастьяновки (Дубовик!). — Луганська обл.: Станично-Луганський рн, Новопавлівка (Дубовик!); Антрацитівський рн, Власівка, ст. Ізварине (Постригань!), Ровеньки (Лавренко!), Ребрикове (Лавренко!), Шляхтине (Гребеньова!), Провальський степ, «Королівські скелі» та інші місця (Лавренко!, Постригань!, !!, Дубовик!), Боково-Платове (Дубовик!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Ізюмський рн, Семенівка (Ширяєв!). — Луганська обл.: Сватівський рн, ст. Кремінна (Клоков!); Троїцький рн, Нижня Дуванка (Клоков!); Старобільський рн, Старобільськ (Черняєв!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, Закітне (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (східн. ч.), Ниж.-Дон. (захід).

Загальне поширення. Ендем півдня Європейської частини СРСР.

3378 (43). C. Steveniana Klok. — **Волошка Стевена.** Стебла до 80 *см* завв., прямостоячі, дуже розгалужені, з розложистими, але у більшій своїй частині спрямованими догори гілками, в нижній частині майже округлі, гладенькі, у верхній — гранисті і по ребрах шорсткуваті від дрібних горбочкуватих щетинок, разом з листками павутинисті. Прикореневі та нижні стеблові листки черешкові, двоперисторозсічені, зісподу густо вкриті горбочкуватими щетинками 0,2—0,3 *мм* завд.; кінцеві частки листка довгасто-лінійні, довгасто-ланцетні або оберненояйцевидні, до 20 *мм* завд. і 3—4 *мм* завш.; середні стеблові листки сидячі, перисторозсічені, з 1—3 парами цілісних або надрізаних часток. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок різної довжини — від 3 до 12 *см* завд.; обгортки довгасто-яйцевидні, (8) 10—12 *мм* завд., 5—6 *мм* завш.; їх листочки з 3—5 жилками, зовнішні — яйцевидні, 3—3,5 *мм* завд., до 2,5 *мм* завш., внутрішні — лінійні, до 9,5 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш.; придатки листочків від округлих (у зовнішніх листочків) до еліптичних (у внутрішніх листочків), 1,2—2,7 *мм* завш., на верхівці з досить м'яким, коротеньким вістрям, 0,2—1,2 *мм* завд., розміщеним на верхівці придатка, а у внутрішніх листочків — у виїмці між двома лопатями придатка і не довшим від лопатей; з країв придатки зовнішніх та середніх листочків з 2—5 парами правильних білуватих торочок 0,5—2 *мм* завд.; нижче низки торочок є широкі, б.-м. зазублені або нерівно надрізані плівчасті вушка; у внутрішніх листочків придаток складається з центральної твердуватої частини та розділених виїмкою, по краю дрібно зазублених, плівчастих вушок на верхівці; центральна тверда частина всіх придатків яйцевидно-ланцетна, коричнева або коричнювато-брудно-пурпурна. Квітки рожево-пурпурні, зовнішні близько 14 *мм* завд., серединні — 11—12 *мм* завд. Сім'янки 2,5—3 *мм* завд., 1—1,4 *мм* завш., білуваті, без чубка або з дуже редукованим чубком близько 0,5 *мм* завд. ☉. Цв. VI—VIII.

Klok. (Клоков) in Фл. СССР, XXVIII (1963) 527 (ross.), 616 (lat.).
— *C. caprina* auct. fl. taur. non Stev.

На приморських ракушнякових пісках і щебенястих схилах. — Крим (південний берег).

Кр.З.С. Кримська обл.: Євпаторія (Клоков!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Байдарська яйла (Ілларіонова); Алуштинський рн, розсіяно по всьому району південного берега (Ілларіонова).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (головне, південний берег).

Загальне поширення. Південно-кримський ендем.

Примітка. У місцях спільного зростання цього виду з *C. sterilis* Stev. вони між собою гібридизують. Нами досліджені гібриди *C. Steveniana* Klok. × × *C. sterilis* Stev. за великими зборами М. В. Клокова з **Передг.Кр.** Кримська обл.: Білогірський рн, Старий Крим, гора Агармиш (Клоков!), на яких можна простежити б.-м. виявлені ознаки кожного з батьківських видів.

3379 (44). C. koktebelica Klok. — **Волошка коктебельська.** Рослина з стрижневим коренем. Стебел здебільшого кілька, прямостоячих, 25—70 *см* завв., від основи розчепірено-галузистих, з численними галузками; при основі стебла майже округлі, вище — ребристо-борозенчасті, по ребрах гостро-шорсткуваті від конічних горбочків, у молодому стані досить густо-повстисто-павутинисті, пізніше майже голі. Прикореневі та нижні стеблові листки черешкові, перисторозсічені до перисторозділь них, павутинисті або волохато-павутинисті, зісподу та з країв гостро-шорсткуваті від горбочкуватих щетинок; кінцеві частки перистих листків 2—15 *мм* завд., 1—4 *мм* завш., до верхівки звужені і загострені, з маленьким вістрячком на кінці; середні стеблові листки перисторозділь ні, з лінійними або вузьколінійними, загостреними або гострувати ми частками; верхівкові листки цілісні, лінійні або вузьколінійні, загострені, як і частки середніх листків з загорнутими донизу краями. Кошики частково поодинокі на кінцях гілочок, до 4,5 *см* завд., частково сидячі або майже сидячі, скупчені; обгортки довгасто-яйцевидні, близько 9 *мм* завд., 3,5—4 *мм* завш.; їх листочки від довгасто-яйцевидних (зовнішні) до вузьколінійних (внутрішні), 2,5—8,5 *мм* завд., разом з придатком 0,8—1,7 *мм* завш., з 1—5, але частіше — з 3 жилками, під час цвітіння рослини зеленуваті, середні та внутрішні — частково пурпурні; придатки листочків в обрисі округлі, 1,5—2,5 *мм* завд., 1,5—3 *мм* завш., на верхівці з вістрям 0,5—1,3 *мм* завд. і з 4—6 парами (у середніх листочків) правильних, гребінчасто розміщених торочок 1—1,5 *мм* завд.; нижче низки торочок розміщені мало виявлені, зазублені, плівчасті вушка; центральна цілісна твердувата частина придатків трикутна, жовтувата, нерідко з темною, коричнювато-пурпурною плямкою при основі; при плодах вся обгортка бурувато-жовта. Квітки пурпурні, крайові — 12—13 *мм* завд., серединні — 9—10 *мм* завд. Сім'янки 3,1—3,2 *мм* завд., близько 1,5 *мм* завш., оливково-коричнюваті, з редукованим чубком 0,1—0,2 *мм* завд. ☉. Цв. VIII—X.

Klok. (Клоков) во Фл. СССР, XXVIII (1963) 528 (ross.), 617 (lat.).

На полинових степах. — Крим, зрідка у східній частині.

Кр.З.Л.-С. Кримська обл.: Алуштинський рн, окол. Планерського (Клоков!, !!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (схід. ч.).

Загальне поширення. Ендем східної, передгірної частини Криму.

Примітка. Від близького кримського виду *C. Steveniana* Klok. відрізняється скупченими і сидячими кошиками (ніколи не буває так, щоб усі кошки на верхівках стебел були поодинокими) і коротшими та вужчими обгортками; від *C. ovina* Pall. та інших близьких кавказьких видів відрізняється майже цілком редукованим чубком у сім'янок.

Ряд **4. Cylindraceae** (Hayek) Dumb. Обгортки циліндричні, 2,5—3,5 *мм* завш., придатки їх листочків ланцетні, гребінчасто-торочкуваті, закінчуються твердою колючкою, нерідко б.-м. відігнутою назовні. Чубок у сім'янок звичайно дуже короткий або зовсім не розвинений.

В межах СРСР ряд представлений 3 видами, з них на території УРСР поширено 2 види.

3380 (45). C. diffusa Lam. — **Волошка розлога.** Рослина з стрижневим коренем, сірувато-зелена, шорсткувата і б.-м. павутиниста. Стебла прямостоячі або при основі трохи підведені, 15—20 *см* завв., у нижній частині круглясті, вище ребристо-борозенчасті, від основи дуже розгалужені, з розчепіреними гілками, разом з листками гостро-шорсткі і трохи павутинисті. Прикореневі та нижні стеблові листки черешкові, двоперисторозсічені на вузьколінійні, цілокраї, загострені частки; останні листки сидячі, середні — перисторозділь ні, з лінійними або довгастими частками, верхні — цілісні, вузьколанцетні, 1—3 *мм* завш. Кошики поодинокі на кінцях численних, до самого верху улиснених гілок різної довжини — від 0,5—1 *см,* до 2—3,5 *см* утворюють розлого-волотевидне суцвіття; обгортки довгасто-яйцевидні, 8—10 *мм* завд., (2,5) 3—5 *мм* завш.; зовнішні та середні листочки обгортки зелені або жовтуваті, від яйцевидних до довгасто-яйцевидних, на спинці з помітним кілем посередині та з двома бічними жилками; їх придатки збігають на плівчасті краї листочків, в центральній частині з твердим, буруватим трикутничком, що переходить в міцне жовтувате або червонувато-буре вістря чи колючку 3—4 *мм* завд., б.-м. відігнуте назовні, по краю з 4—6 парами твердих торочок 1—2 *мм* завд., завжди коротших від кінцевого вістря; внутрішні листочки обгортки блідо-зелені, лінійні, з країв плівчасті, на верхівці з довгастим, тупим або загостреним, плівчастим придатком. Квітки від блідо-рожевих до білуватих або й цілком білих (альбіноси), крайові — 12—15 *мм* завд., серединні — 9—11 *мм* завд. Сім'янки 2,5—3 *мм* завд., буруваті, голі; чубок ледве помітний, з кількох волосків, або відсутній. ☉. Цв. VII—IX.

Lam., Encycl. meth., I (1783) 675. DC., Prodrom., VI (1837) 586. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 706. Boiss., Fl. orient., III (1875) 650. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 29. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1029. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie (1924) 654. Polivka, Kl. kúpl. Květ. ČSR (1928) 688. Сорн. раст. СССР, IV (1936) 308. Dostal, Květ. ČSR (1950) 1692.

Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 419. Илларионова, Мат. по фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского бот. сада, XXXV, (1961) 261. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 532.

— *C. parviflora* Bess., Enum. pl. Volhyn. (1822) 35 nom Desf.

Рисунки: Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) Taf. VIII, fig. 7. Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1045.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 421. Fl. exsicc. reip. Bohem.-Slov., № 637 889. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 234.

На степах, степових та кам'янистих схилах, приморських пісках і, дуже часто та у великій кількості, як бур'ян на степових пасовищах, біля доріг, по залізничних насипах, рідше на полях. — Полісся (південь), Лісостеп, але особливо часто в степових районах, до Кримської області включно.

П.П. Київська обл.: окол. Києва (Гродзінський!, Лазаренко!). — **З.Л.-С.** Одеська обл.: Балтський рн, окол. Балти (!!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Білоцерківський рн, Біла Церква (Гродзінський!). — Черкаська обл.: Христинівський рн, Завалля (Кучерява!); Звенигородський рн, Звенигородка (Підоплічка!); Корсунь-Шевченківський рн, Яблунівка (Зеров!). — **Л.Л.С.** Полтавська обл.: окол. Полтави (Котов!); Пирятинський рн, ст. Гребінка (Котов!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Чистяківська м/р, Красна Зірка (Дубовик!), Глухівське л-во, вздовж р. Глухої (вона ж!); Мар'їнський рн, Михайлівка (Карнаух!); Амвросіївський рн, ст. Успенка (Лавренко!), Великомішкове (Дубовик!); окол. Харцизька (Котов!). — Луганська обл.: Станично-Луганський рн, Олександрівка (Прянишников!); Антрацитівський рн, Новопавлівка (Дубовик!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Роздільнянський рн, Гребеники (Білик!). — Дніпропетровська обл.: Кривий Ріг (Рижутін!), поблизу Кривого Рогу, по р. Інгульцю (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Ізюм (Ширяєв!); Лозівський рн, Краснопавлівка, Мовчанівська цілина (Котов!). — Дніпропетровська обл.: Павлоградський рн, Юр'ївка (!). — Запорізька обл.: Приазовський рн, Новоспаське (Васильєв!); Бердянський рн, Бердянська коса (Постриганъ!). — Донецька обл.: Володарський рн, Білосарайська коса (Постриганъ!); Ждановська м/р, Ляпинська коса (Постриганъ!); Старобешівський рн, селище Каракубського зернорадгоспу (Клеопов!). — **П.З.С., Л.З.С., П.С., Т.С., К.С., Кр.З.С., Кр.З.-Л.С., Кр.Л.-С., Передг.Кр., Г.Кр.** (нижній пояс), **Півд.Кр.** — звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (південь), Серед.-Дніпр., Бессараб., Причорн., Волзьк.-Дон. (південь), Ниж.-Дон; Крим; Кавказ: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк. (північ), Центральний і Південний Кавказ — скрізь до нижнього поясу гір.

Загальне поширення. Південно-східна Європа, Мала Азія. По залізницях і водних шляхах вона занесена в Центральну і Північну (Швеція) Європу та в Сполучені Штати Америки.

Примітка. *C. diffusa* Lam. дуже легко гібридизує з багатьма видами роду, *Certaurea* найперше, підроду його *Acrolophus* (Cass.) Dobrocz. (з *C. micranthos* Gmel., *C. Majorovii* Dumb., *C. Lavrenkoana* Klok.) та підроду *Phalolepis* (Cass.) Dobrocz. (з *C. margarita-alba* Klok., *C. sterilis* Stev. та ін.).

Господарське значення. Волошка розчепірена («верблюдка») є однією з найбільш поширених бур'янових рослин, що засмічує цілинні степові пасовища півдня УРСР, найбільше Херсонської та

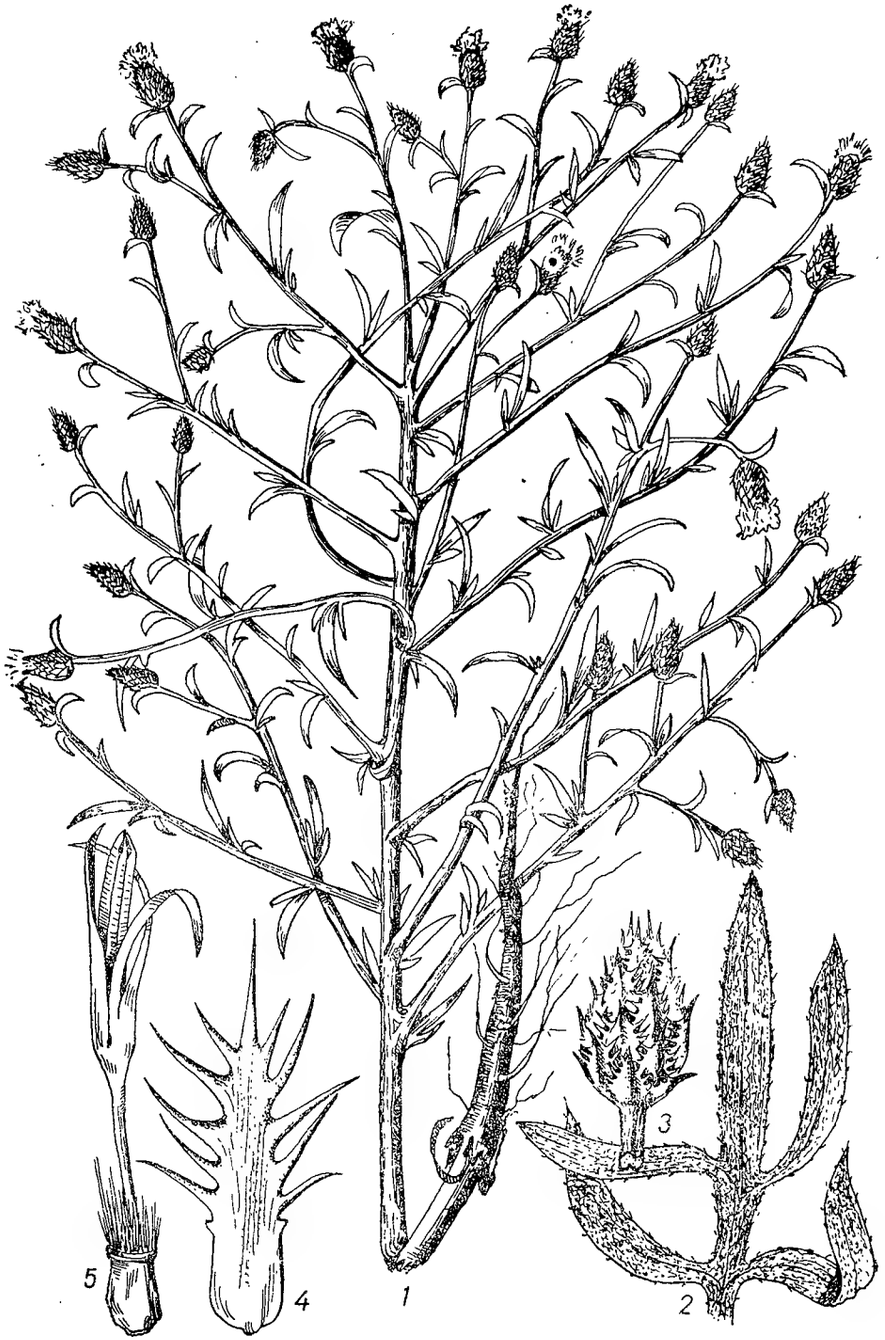

Рис. 22. Волошка розлога — *Centaurea diffusa* Lam.

1 — загальний вигляд; *2* — окремий листок; *3* — окремий кошик; *4* — листочок обгортки; *5* — нестигла сім'янка з засихаючим віночком на верхівці.

Кримської областей. Вона нерідко утворює суцільні зарості або домінує в різних різнотравних та злаково-різнотравних асоціаціях і дуже знижує продуктивність пасовищ та якість сіна.

Система агротехнічних та хімічних заходів боротьби з цим бур'яном найбільш докладно розроблена А. Я. Поповою і висвітлена нею в праці «Верблюдка — *Centaurea diffusa* Lam. — сорное растение степных пастбищ Крыма и меры борьбы с ней» (1962).

3381 (46). C. aemulans Klok. — **Волошка наслідувальна.** Корінь стрижневий. Стебла поодинокі, прямостоячі, 30—60 *см* завв., в нижній частині круглясті, з тонкими реберцями і борозенками, вище, особливо на гілках, глибоко-ребристо-борозенчасті, по ребрах досить густо вкриті горбочкуватими щетинками, разом з листками густопавутинисті, в нижній частині повстисто-павутинисті, від основи надто розгалужені, з дуже численними і розчепіреними гілками. Прикореневі і найнижчі стеблові листки черешкові, з перистороздільними або частково цілісними частками; кінцеві частки листка довгасті, довгасто-ланцетні або оберненояйцевидні, 3—15 *мм* завд., 1—4 *мм* завш., на верхівці відтягнуті в коротке тонке вістря, з країв і зісподу густо вкриті горбочкуватими щетинками 0,2—0,3 *мм* завд.; середні і верхні стеблові листки сидячі, перистороздільні, з довгасто- або лінійно-ланцетними частками, відтягнутими в колюче вістря; кінцева верхівкова частка більша від бічних, часом довгасто-оберненояйцевидна; самі верхні листки на кінцевих гілочках довгасто-лінійні або вузьколінійні, 1,5—2 *мм* завд., 0,3—0,4 *мм* завш. Кошики б.-м. скупчені на кінцях гілок другого порядку, майже сидячі або на гілочках, не довших від обгортки, рідше на кінцях гілочок до 2 *см* завд.; обгортки майже циліндричні, 10—12 *мм* завд., 3—3,5 *мм* завш., солом'яно-жовті, злегка павутинисті; їх листочки від довгастих до вузьколінійних, 2,5—10 *мм* завд., разом з придатком 0,5—1,5 *мм* завш., на спинці з 1—3 малопомітними жилками; придатки 2—6 *мм* завд., на верхівці з колючкою 0,7—4 *мм* завд., по краю з 3—7 парами твердих торочок 0,3—1,7 *мм* завд.; колючі вістря придатків відхилені в різні боки, у нижній частині обгортки — б.-м. відігнуті донизу. Віночки пурпурні, на кінець цвітіння — бліді, 10—12 *мм* завд. Сім'янки 2,3—2,8 *мм* завд., 0,9—1,1 *мм* завш., голі, без чубка. ☉. Цв. VII—X.

Klok. (Клоков) во Фл. СССР, XXVIII (1963) 533 (ross.), 617 (lat.).
— *C. squarrosa* auct. fl. taur. non Willd. — *C. virgata* β. *squarrosa* Федченко и Флёров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1029 non (Willd.) Boiss.

На полинових степах і як бур'ян по відкритих місцях. — Південні степові та Кримські передгірські райони, зрідка.

Л.З.С. Запорізька обл.: Мелітополь (Клоков). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Планерське (Клоков!, !!), окол. Карадагської біостанції (Станков). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферопольський рн, Краснолісся (Клоков!); Білогірськ (Станков). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Фруктове (Станков).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (Мелітополь), Крим (схід. ч.).

Загальне поширення. Ендем півдня УРСР.

Примітка. Вид близький до *C. diffusa* Lam., але, разом з тим, добре відрізняється від останнього більш скупченими кошиками, більш видовженими обгортками (вони ніколи не бувають 8—10 *мм* завд., як у *C. diffusa* Lam.) і більш довгими та міцними, у значній частині відігнутими донизу, кінцевими колючками придатків, а також завжди пурпурними квітками. Під назвою *C. squarrosa* Willd. він наводився для Криму помилково, оскільки останній вид в Криму не росте, на що вказував ще раніше М. В. Клоков (ц. м., 534).

Підрід VII. **Phalolepis** (Cass.) Dobrocz.

(Phalolepis Cass. pro gen.).

Дворічники, рідше багаторічники. Листки павутинисті, перисті або двоперисторозсічені. Кошики досить великі. Листочки обгортки шкірясті, з великими, округлими, цілокраїми або невиразно зубчастими додатками. Віночки рожеві, пурпурні, світло-жовті або білі. Чубок дорівнює сім'янці, лише трохи довший або не значно коротший від неї.

Підрід *Phalolepis* (Cass.) Dobrocz. являє собою ранню гілку від спільного з підродами *Centaurium* і *Jacea* кореня.

Секція **1. Pseudophalolepis** Klok. Рослини дворічні, з галузистими стеблами. Листки розсічені на вузьколінійні частки. Додатки листочків обгортки б.-м. однорідні, майже цілком перетинчасті або плівчасті, з невеличким трикутником непрозорої тканини біля основи, рідше з вузькою смужкою посередині; щільна непрозора тканина нерізко відмежована від плівчастого придатка. Віночки рожеві, блідо-пурпурні, кремові або часом світло-жовті.

Палеопонтична секція з давніми середземноморськими зв'язками. Види, що до неї належать, тепер поширені в степовій зоні Східної Європи і більшість із них є вузькими ендемами.

Ряд 1. **Pseudoalbae** Dobrocz. Кошики порівняно дрібні, розквітлі близько 10—12 *мм* у діаметрі. Додатки листочків обгортки прозорі, по краю зубчасто-торочкуваті, на спинці з килем, а на верхівці з м'яким коротеньким вістрячком. Чубок помітно коротший від сім'янок.

До ряду належить лише один вид *C. pseudoleucolepis* Kleop.

3382 (47). C. pseudoleucolepis Kleop. — **Волошка несправжньобліdолускова.** Рослина з досить міцним (до 2 *см* у діаметрі) вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, до 50 *см* завв., від середини до верху дуже розгалужені, разом з листками трохи павутинисті. Листки перисто- або двоперисторозсічені та вузьколінійні, на верхівці загострені частки; нижні стеблові листки на довгих черешках, середні та верхні — сидячі, причому самі верхні листки складаються зі збільшеної вузьколанцетної середньої частки і двох вужчих та коротших від неї часток при основі. Кошики дрібні, поодинокі на кінцях досить довгих улиснених

Рис. 23. Волошка несправжньоблідолускова — *Centaurea pseudoleucolepis* Kleop.

1 — верхня частина рослини; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3, 4, 5* — середні листочки обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — серединна квітка; *9* — сім'янка.

гілок, утворюють розлого-волотисте суцвіття. Обгортка яйцевидна, до основи конусовидно звужена, 8—10 *мм* завд., 7—8 *мм* завш.; її листочки жовтувато-зелені, по краю плівчасті; придатки зовнішніх і середніх листочків обгортки округлі, опуклі, цілокраї або виїмчасто-зубчасті, по краю плівчасті, прозорі, посередині — з щільної непрозорої тканини, яка доходить вузенькою смужкою до верхівки придатка і утворює на кінці коротеньке вістря; внутрішні листочки обгортки ланцетні, з яйцевидно-ланцетним, плівчастим придатком на верхівці. Квітки блідо-рожеві, до білуватих. Сім'янка 2—2,5 *мм* завд., темнобура, з білуватими реберцями; чубок помітно коротший від сім'янок, 1—(2,5) *мм* завд. ☉ Цв. VII—VIII.

Kleop. (Клеопов) в Изв. Киев. бот. сада, IV (1926) 16. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 573. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 413. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 542.

На гранітних відслоненнях. — Лише на півдні Степу — в Приазов'ї.

Л.З.-Л.С. Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Клоков!, Клеопов!, !!, Вісюліна!, Кузнецова!, Грины!, Панова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (лише на території заповідника «Кам'яні Могили» Володарського рну, Донецької обл.).

Загальне поширення. Ендем південної частини Причорномор'я.

Ряд **2. Eumargaritaceae** Klok. Кошики більші, ніж у представників попереднього ряду, розквітлі 2—2,5 *см* у діаметрі. Придатки листочків обгортки жовтуваті або білі, блискучі, шовковисті, опуклі, з помітним килем на спинці, майже цілком непрозорі, лише по краю з тоншою, прозорою, дрібнозубчастою облямівкою, на верхівці — з загорнутими краями. Стебла високі, дуже розгалужені, з струнками гілками.

До ряду належить 3 види. Всі вони поширені лише в пониззі Південного Бугу і є давніми, реліктовими видами, принаймні, один з них— *C. proto-margaritacea* Klok., який ми вважаємо палеопонтичним елементом нашої флори (тобто автохтонним для понтичної провінції елементом, що має древньосередземноморське коріння, але без тісних зв'язків у сучасній середземноморській флорі), який дав початок двом іншим видам — *C. margaritacea* Ten. і *C. margarita-alba* Klok. — елементам неопонтичним.

3383 (48). C. proto-margaritacea Klok. — **Волошка первиннопериста.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 45—80 *см* завв., дуже розгалужені, гладенькі, під самими кошиками шорсткі, разом з листками слабо павутинисті. Листки перисті або нижні — двоперисторозсічені, з вузьколінійними, майже нитковидними частками; верхні листки — цілісні, вузьколінійні, верхівками досягають кошиків або цілком їх підпирають. Кошики поодинокі на кінцях улис-

нених до самого верху стебел та гілок, утворюють волотисте суцвіття; обгортка короткоеліптична або майже куляста, 11—16 *мм* завд., 10—15 *мм* завш., черепичаста; листочки тверді, зовнішні — ланцетні, внутрішні — лінійно-ланцетні, жовтуваті; придатки листочків обгортки жовтуваті, або світло-оранжеві, перетинчасті, майже цілком непрозорі (просвічують лише з країв при основі), округлі або еліптичні, середні з них 5—6 *мм* завд., 4—5 *мм* завш.; при основі придатків внутрішніх і середніх листочків помітні темні плямочки; під час цвітіння рослини придатки листочків обгортки опуклі, на верхівці з загорнутими всередину краями, цілком закривають листочки (і виблискують на сонці). Квітки рожеві, до майже білих (кремових). Сім'янки 2,8—4 *мм* завд., чорнуваті з білуватими реберцями; чубок до 3 *мм* завд., завжди коротший від сім'янки, принаймні на 0,5 *мм*. ☉. Цв. VII—IX.

Klok. В Тр. Ін-ту, бот. ХДУ, I (1936) 81, 102. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков в Фл. СССР, XXVIII (1963) 543.

— *C. Klokovi* Oppermann ex Klok., l. c., 81, 102.

На пісках. — Степ, дуже рідко, лише на пісках Бузького лиману, нижче Миколаєва.

П.З.С. Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (на південь від міста), лівий берег Бугського лиману, між Ожарською та Кривою косами (Опперман!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.

Загальне поширення. Ендем південного заходу УРСР.

Примітка. Рожевий колір квіток і чорнуваті сім'янки наближають цей вид до *C. margarita-alba* Klok., а жовтуваті придатки листочків обгортки і кремові квітки, що часом можна зустріти у *C. proto-margaritacea* Klok., наближають його до *C. margaritacea* Теп. Але разом з тим, він добре різниться від обох згаданих видів дрібнішими і б.-м. довгастими, а не цілком кулястими обгортками, дрібнішими і відносно вужчими їх листочками, а також помітно коротшим від сім'янки чубком. М. В. Клоков у своїх працях (1936, 1963) висловлює думку, що цей вид є вихідним для двох інших представників ряду.

3384 (49). C. margaritacea Теп. — **Волошка перлиста.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 50—120 *см* завв., дуже розгалужені, разом з листками густопавутинисті, угорі дрібноребристо-борозенчасті і по ребрах гостро шорсткі. Листки перисторозсічені, з вузьколінійними, 1—2 *мм* завш. частками, нижні двоперисторозсічені, з довгасто-лінійними кінцевими частками, 2—3,5 *мм* завш.; самі верхні листки цілісні, лінійні, підпирають кошик, але коротші від його обгортки. Кошики поодинокі, на кінцях улиснених стебел та гілок утворюють волотисте суцвіття; обгортка сплюснуто-куляста, 15—18 *мм* завд., 20—22 *мм* завш., жовтувата, черепичаста, її зовнішні листочки — ланцетні, середні та внутрішні — довгасто- або лінійно-ланцетні; придатки листочків обгортки округлі, 6—7 *мм* завд., 7—9 *мм* завш., шовковисто-жовтуваті, майже непрозорі, лише з країв при основі б.-м. прозорі; нерівно-дрібно-зубчасті, на спинці з помітним килем, який закінчується коротеньким, м'яким вістрям, що сидить у помітній вирізці на

верхівці придатка; на обгортці придатки б.-м. опуклі, вгорі з загорнутими всередину краями, що утворюють гострий шоломик; придатки середніх листочків обгортки на час цвітіння рослини б.-м. розколоті. Квітки у кошику світло-кремові, майже білі. Сім'янка 3,5—4,25 *мм* завд., двояковигнута, білувата або світло-бура, при достиганні не чорніє; чубок до 4,5 *мм* завд., трохи довший від сім'янки або їй дорівнює. ☉. Цв. VII—VIII.

Теп., Syll. Fl. Neapol., Add. 3 (1831) 628. Клоков в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 84, 100. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 413. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 543.

— *C. splendens* Lang. et Szovitz in sched. non L.

Видані зразки: Lang. et Szovitz, Herb. ruth., № 115 (sub *C. splendens* L.).

На пісках. — Степ, дуже рідко (тільки в Миколаївській обл. — на пісках правого берега Південного Буга, вище Миколаєва).

П.З.С. Миколаївська обл.: Миколаївський рн, близько с. Солониха, (Опперман!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.

Загальне поширення. Ендем південного Прибужжя.

Примітка. П. А. Опперман збирав цей вид кілька разів у 1928 і 1931 рр. На етикетках зібраних ним гербарних матеріалів позначено, що рослина на місцях збору зустрічається досить часто. Між тим, самі старанні розшуки її, які ми провадили в тих місцях у 1955 р., не дали успіху. Не виключена можливість, що вид цей зовсім зник, оскільки вся територія між колишніми городами і Малими Пристіннями неодноразово переорювалась і на тому місці тепер розкинувся виноградник. Можна лише пожалкувати, що ми хоча в культурі не зберегли цю цікаву рослину.

3385 (50). C. margarita-alba Klok. — **Волошка білоперлиста.** Рослина з досить міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 45—85 *см* завв., від середини до верху дуже розгалужені, гладенькі, лише під кошиками шорсткі, разом з листками клочкувато-павутинисті. Листки перисторозсічені, з вузьколінійними або й нитковидними частками до 1 *мм* завш., самі нижні — двоперисторозсічені, самі верхні — вузьколінійні, цілісні або з 1—2 зубцями при основі, підпирають кошики. Кошики поодинокі на кінцях стебел і численних гілок; обгортка куляста, 15—20 *мм* завд. і завш., черепичаста; її листочки шкірясті, жовтуваті, зовнішні — ланцетні, середні — довгасто-ланцетні, внутрішні — лінійно-ланцетні, усі цілком прикриті їх придатками; придатки досить великі, середні з них до 6—8 *мм* завд. і 8—10 *мм* завш., перетинчасті, непрозорі, просвічують лише з країв при основі; перлинно-білі, шовковисто виблискують, без кіля на спинці але з помітною поздовжньою жилкою посередині придатка і часто з маленькою трикутною рудуватою плямочкою при основі, особливо помітною у придатків внутрішніх листочків обгортки; по краю придатки дуже дрібнозубчасті, на верхівці з неглибокою виїмкою, в якій міститься коротке і м'яке вістрячко; під час цвітіння рослини більшість придатків на верхівці з загорнутими всередину краями, що утворюють гострі шоломики, спрямовані вер-

хівками в різні боки; придатки середніх листочків нерідко розколоті. Квітки пурпурні. Сім'янка 3,5—4 *мм* завд., чорнувата, з білими реберцями і білою цяткою при основі; чубок майже одніеї довжини з сім'янкою. ☉. Цв. VIII—IX.

Klok. в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 81, 100; Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 544.

— *C. margaritacea* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 121, pro min. parte; Ильин в Изв. Гл. бот. сада, XXVI, 1 (1927) 4 non Теп.

Рисунки: Клоков, ц. м., стор. 83, рис. 1.

На пісках. — Степ, дуже рідко (лише на пісках по лівому берегу Бузького лиману в околицях Миколаєва).

П.З.С. Миколаївська обл.: окол. Миколаєва, піски за вокзалом по лівому берегу Бузького лиману (територія біля селища інвалідів) — (Карасев!, Федосеєв!, Пачоський!, Левандовський!, Опперман!, Яната!, Кричевський!, Клоков!, !!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.

Загальне поширення. Ендем пісків Нижнього Буга в околицях Миколаєва.

Примітка. *C. margarita-alba* Klok. гібридизує з *C. diffusa* Lam. Гібриди мають дрібніші, ніж у першого виду, і значно більші, ніж у другого, кошики, а придатки листочків обгортки блискучі, трохи опуклі, але з довгим вістрям, лише трохи м'якішим, ніж у *C. diffusa* Lam. Такі гібридні форми були описані Й. К. Пачоським як окремий вид — *C. hypanica* Pacz.

Господарське значення. Дуже красива декоративна квіткова рослина з блискучо-перлинними обгортками. Заслуговує на введення в культуру, оскільки на місці вимирає (знищується в зв'язку з освоєнням території, де вона поширювалась).

Ряд **3. Appendicatae** Klok. Придатки листочків обгортки великі, плівчасті, з маслянистим відблиском, у більшій своїй частині прозорі і тонкі, лише при основі щільні, але з вузькою смужкою непрозорої тканини, яка доходить до верхівки придатка, з невеличкою рудуватою або темно-пурпурною плямочкою біля основи, на спинці з мало помітним кілем і з коротким вістрячком на верхівці; на обгортці придатки не опуклі, плоскуваті або на верхівці з загорнутими всередину краями у вигляді гострого шоломика.

Ряд, за висновками М. В. Клокова, є реліктовим, до нього належить два вузькоендемічних дніпровських види.

3386 (51). C. konkae Klok. — **Волошка конки.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебло прямостояче, близько 50 *см* завв., гладеньке, разом з листками слабо павутинисте, вгорі розгалужене, з струнких гілками. Листки перисторозсічені, їх частки лінійні, до 3,5 *мм* завш., на поверхні з обох боків гладенькі, по краю дуже дрібнопилчасті, гостро шорсткі від наявності спрямованих вперед гострих щетинок. Кошики поодинокі на кінцях до верху улиснених стебел та гі-

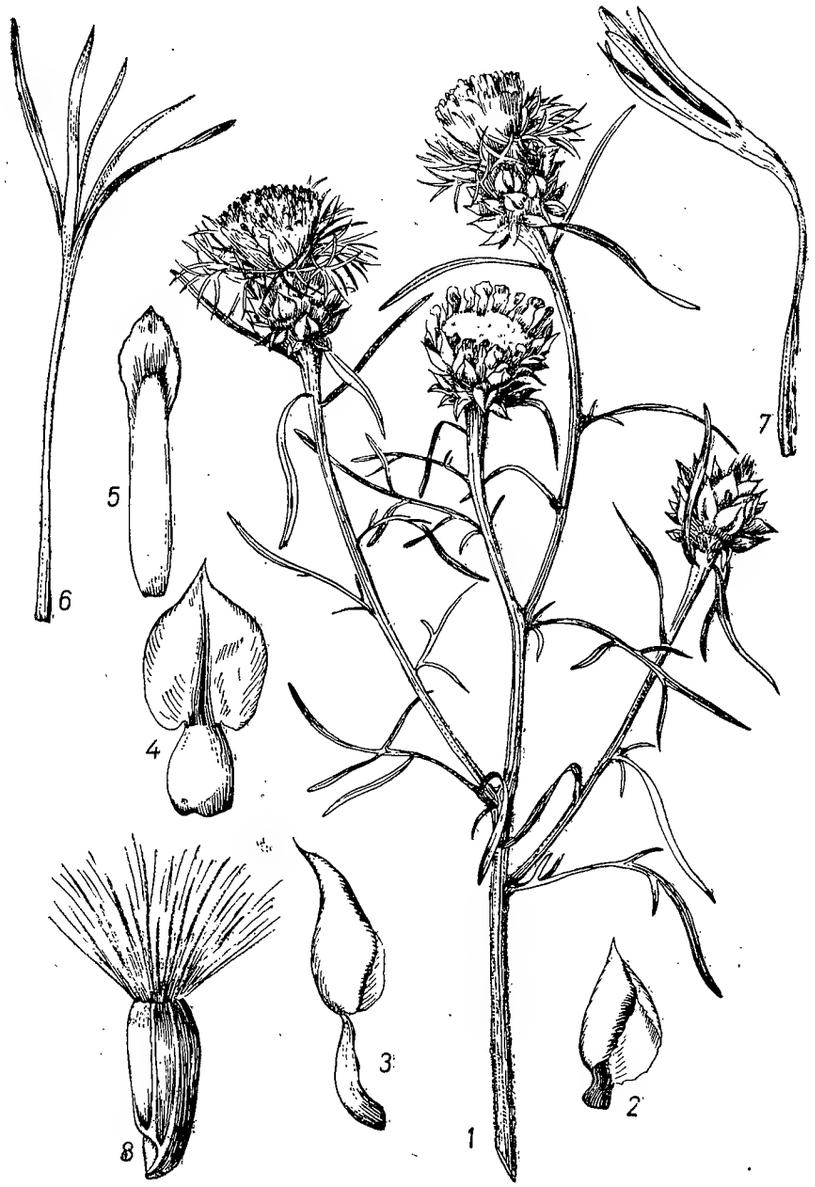

Рис. 24. Волошка конки — *Centaurea konkae* Klok.

1 — верхня частина рослини; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3, 4* — середні листочки обгортки; *5* — внутрішній листочок обгортки; *6* — крайова неплідна квітка; *7* — серединна квітка; 8 — сім'янка.

лок; обгортка майже куляста, 15—16 *мм* завд. і до 17 *мм* завш., черепичаста, її листочки жовтуваті, шкірясті, зовнішні — ланцетні, внутрішні — лінійно-ланцетні; додатки листочків обгортки від обернено-нитковидних (зовнішні і середні) до округлих (внутрішні); додатки зовнішніх листочків великі, 6—7 *мм* завд., 8—10 *мм* завш., з мало виявленою або відсутньою плямою на спинці, яка дуже добре помітна на додатках середніх та внутрішніх листочків, де вона має довгасто-трикутну форму і рудувате або темно-пурпурне забарвлення; додатки всіх листочків — пергаментовидно-плівчасті, тонкі, прозорі, лише посередині з вузькою смужкою твердої непрозорої тканини, що починається біля основи додатка і піднімається по середній жилці доверху, переходячи в помітне, м'яке вістрячко, яке міститься в невеличкій вирізці; на спинці додатки килюваті, по краю дрібнозубчасті, лише деякі зовнішні додатки на верхівці з загорнутими всередину краями, останні — притиснуті до обгортки, зовсім закривають її листочки. Віночки блідо-пурпурні, у серединних двостатевих квіток 14—16 *мм* завд. Сім'янка темно-бурувата, з білуватими реберцями, 3,5—5 *мм* завд.; її чубок 4,25—5,5 *мм* завд., завжди трохи довший від сім'янки, рідше їй дорівнює. ☉. Цв. (VII)VIII—IX.

Klok. в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 93, 100; Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 579. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 545.

На пісках. — Степ, дуже рідко (по лівому берегу Дніпра від Дніпропетровська до Запоріжжя, головне на Великих Кучугурах в заплавині р. Конки).

Л.З.С. Запорізька обл.: Запоріжжя, Кінські плавні, уроч. «Великі Кучугури» (Зоз!). — Дніпропетровська обл.: Царичанський рн, Курилівка (Клоков).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.

Загальне поширення. Ендем лівобережних пісків Дніпра (від Дніпропетровська до Запоріжжя).

Примітка. В зв'язку зі спорудженням Каховського моря район поширення цього виду тепер майже цілком затоплено, і не виключена можливість, що вид зник. Правда, М. В. Клоков висловлює надію, що він можливо зберігся вище Дніпропетровська, де було також відоме його місцезнаходження (с. Курилівка).

3387 (52). C. appendicata Klok. — **Волошка великопридаткова.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 60—90 *см* завв., від середини до верху розгалужені, з струнками, спрямованими косо вбік та догори гілками, разом із листками помітно павутинисті, угорі по ребрах шорсткі від наявності коротеньких щетинок і дрібних горбочків. Листки перисторозсічені, з вузьколінійними, 1—3 *мм* завш., гострошорсткими, особливо з країв, частками; нижні листки — двоперисторозсічені з трохи ширшою від бокових кінцевою часткою; самі верхні листки — цілісні, лінійні, з білоплівчастими остюкчуватими кінчиками, підпирають кошики. Кошики поодинокі на кінцях стебел

та гілок, великі, розквітлі, 2,5—3 *см* у діаметрі; обгортка куляста, 22—25 (27) *мм* у діаметрі, її листочки шкірясті, жовтуваті, не цілком прикриті придатками; придатки б.-м. округлі, зовнішні та середні — округло-ромбічні, 10—12 *мм* завд., 6,5—10,5 *мм* завш., внутрішні та ближчі до них середні придатки мають на спинці довгасто-трикутну, рудувато-пурпурну або цілком пурпурну пляму, а за цією плямою придатки прозорі, тонкоплівчасті, жовтуваті з зеленуватим та рудуватим відтінками; придатки зовнішніх листочків обгортки без помітної плями, але все ж при основі з маленьким трикутничком твердої тканини; усі придатки по краю нерівнодрібнозубчасті, на спинці з малопомітним килем, що переходить в коротеньке, м'яке вістря, яке міститься в неглибокій вирізці на верхівці придатка; на обгортці придатки здебільшого конусовидно згорнуті краями всередину і спрямовані гострими верхівками в різні боки, від чого листочки обгортки лише частково ними закриті. Квітки світло-жовтуваті або кремові, більші, ніж в інших видів цього підроду, віночок у крайових неплідних квіток досягає 25 *мм* завд., серединних двостатевих квіток — 20 *мм*. Сім'янка 4,5—5 *мм* завд., оливково-бура, з білуватими реберцями; чубок 5—7 *мм* завд., білий. ☉. Цв. VII—VIII.

Klok. в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 94, 101. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 579. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 545.

Рисунки: Клоков, ц. м., 83, мал. 2.

На пісках. — Степ, дуже рідко.

Л.З.С. Запорізька обл.: Червоноармійський рн, правий берег Дніпра, між Біленьким та Розумівкою, ур. «Лиса гора» в 7 *км* на південь від пристані Біленьке (Кукуш!, Клоков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (лише на правому березі Дніпра, нижче Запоріжжя).

Загальне поширення. Вузький ендем правобережних пісків Дніпра в районі Запоріжжя (7 *км* нижче прист. Біленьке, Верхньохортицького рну).

Примітка. Дуже близький до попереднього вид, але й добре відмінний від нього, головне, більшими кошиками і, відповідно, більшим розміром квіток, їх світло-жовтуватим або кремовим забарвленням (у *C. konkae* Klok. вони рожеві) і положенням придатків на обгортці: у *C. appendicata* Klok. вони на верхівці з дуже загорнутими краями, від чого листочки обгортки не цілком прикриті, а у *C. konkae* придатки притиснуті до листочків обгортки і цілком їх прикривають.

Ряд **4. Gerberianae** Klok. Придатки листочків обгортки порівняно дрібніші, лише при основі з трикутничком твердої, непрозорої тканини, без кіля на спинці придатка і без вістря на його верхівці; на обгортці придатки опуклі, з незагорнутими краями, одноколірні, без помітних темних плям біля основи.

В межах СРСР до ряду належить 7 видів, 5 з яких поширені на території УРСР.

3388 (53). C. proto-Gerberi Klok. — **Волошка первинногерберова.** Рослина з довгим, міцним, вертикальним коренем. Стебла прямостоячі,

35—50 *см* завв., майже від самої основи розгалужені, з струнками, спрямованими догори гілками, разом з листками слабопавутинисті, вгорі під кошиками гостро шорсткі від наявних гострих горбочків, добре помітних також на верхівкових стеблових листках, що підпирають кошики. Стеблові листки перисто- або найнижчі, двоперисторозсічені, з вузьколінійними або нитковидними боковими сегментами і трохи довшим та ширшим від них кінцевим сегментом; верхні стеблові листки цілісні, 1—2,5 *см* завд., 1,5—2 *мм* завш., підпирають кошики, але коротші від них. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, розквітлі 2,5—3 *см* у діаметрі; обгортка яйцевидна або майже куляста, 14—15 *мм* завд., 12—14 *мм* завш., її листочки жовтуваті або дуже блідо-зелені, з добре помітними, особливо на внутрішніх листочках, буруватими поздовжніми жилками, зовнішні — коротколанцетні, 2—3 *мм* завд. і завш., середні — довгасто-ланцетні, 5—8 *мм* завд., ±3 *мм* завш.; внутрішні — лінійні, 12—15 *мм* завд., 2,5 —3 *мм* завш.; придатки листочків великі, середні з них 4,5—5 *мм* завд., 5—6 *мм* завш., всі на обгортці дуже опуклі, при основі тверді, жовтуваті, по краю — тонкоплівчасті, прозорі, від довгасто-еліптичних до заокруглено-трикутних, з майже рівними бічними краями, без темних плям при основі, з слабо виявленими плямами лише на придатках внутрішніх листочків. Квітки блідо-рожеві до майже білих або світло-кремових. Сім'янки 4—5 *мм* завд., достиглі — чорнуваті або буруваті; чубок білий, дорівнює сім'янці або незначно коротший від неї. ☉. Цв. VII—VIII.

Klok. в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 89, 102. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 546.

На відкритих, не борових пісках. — Степ (північно-східна частина), рідко.

Л.З.-Л.С. Луганська обл.: Станично-Луганський рн, лівий берег Дінця, нижче Красного Яру (Постриганы!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Ниж.-Дон. (лівий берег нижньої течії Дінця).

Загальне поширення. Вузький ендем УРСР.

Примітка. За своїми морфологічними ознаками, *C. proto-Gerberi* Klok. близько стоїть до *C. donetzica* Klok. і *C. Gerberi* Stev., але, разом з тим, від першого з них добре відрізняється дуже опуклими і виразно жовтуватими придатками листочків обгортки, а від другого — рожевими квітками (у *C. Gerberi* вони завжди жовтуваті, кремові). М. В. Клоков висловив думку, що *C. proto-Gerberi* Klok. є вихідним типом, який дав початок з одного боку, *C. donetzica* Klok., з другого — *C. Gerberi* Stev.

Екологічно всі три види також відмінні. *C. donetzica* Klok. є найбільш мезофільною і росте на пісках донецьких борів; *C. proto-Gerberi* Klok. росте на відкритих пісках, на південний схід від смуги донецьких борів, де також вологи достатньо, а *C. Gerberi* Stev. займає більш сухі, вікриті приволзькі піски і піщані степи.

3389 (54). C. donetzica Klok. — **Волошка донецька.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 30—50 *см* завв., починаючи нижче середини розгалужені, із спрямованими догори гілками, разом з листками б.-м. павутинисті, вгорі по ребрах гострошорсткі, від спрямованих догори гострих горбочків. Листки перисто-, а нижні — двоперисторозсічені, з вузьколінійними або майже нитчастими частками, 1—2 *мм* завш.; непарний середній сегмент трохи ширший і довший за бічні; верхні стеблові листки, що підпирають кошики, цілісні, 0,5—1,5 *мм* завш., з біло-плівчастими кінчиками; всі листки жорсткуваті, по краю, особливо верхні, гостро шорсткі. Кошики поодинокі на кінцях стебел і різної довжини гілок; обгортка широкояйцевидна або майже куляста, 12—15 *мм* завд., 10—15 *мм* завш., її листочки шкірясті, блідо-зелені або жовтуваті, вгорі з дуже добре помітними червонуватими або бурими жилками, а внутрішні листочки на верхівці взагалі червонувато-бурі; придатки листочків обгортки еліптичні, середні — 5—6 *мм* завд., 4—4,5 *мм* завш.; внутрішні помітно дрібніші — 2,5—3,5 *мм* завд., 2,—2,5 *мм* завш.; всі придатки при основі з трикутною червонувато-буруватою плямою, особливо виявленою на придатках внутрішніх листочків, навколо якої розміщена у вигляді жовтуватого трикутника тверда непрозора тканина, що різко переходить у білувату, тонкоплівчасту, цілком прозору облямівку слюдяного відтінку; на обгортці придатки досить опуклі, оберненоложковидні і лише частково вкривають листочки, залишаючи на них оголені місця. Квітки рожеві, часто блідо-рожеві, крайові неплідні, 20—22 *мм* завд., серединні — двостатеві, 14—19 *мм* завд. Сім'янки 4—5 *мм* завд., достиглі — бурувато-димчасті; чубок бруднувато-білий, однакової з сім'янками довжини. ☉. Цв. VI—VIII.

Klok. (Клоков) в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 86, 101. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 547.

— *C. margaritacea* auct. nonnull. fl. ucr. p. p. non Ten.

На пісках (борових). — Степ, зрідка (північно-східна частина).

Л.З.-Л.С. Харківська обл.: Ізюмський рн, Червоний Оскіл (Клоков); Куп'янський рн, Краснянка (Клоков!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, окол. ст. Красний Лиман, борові піски лівого берега р. Півн. Донець (Котов!, Клоков!), окол. с. Студенок (Клоков). — Луганська обл.: Кремінна (Котов!); Лисичанський рн, кол. Третя Рота (Клоков), Серебрянка (Гринь і Романова!, Котов!); Станично-Луганський рн, Болотяне (Косець!), Кондратівка (М. Підоплічка!); Старобільський рн, Садки (М. Підоплічка!).

Крім того, досліджені екземпляри з сусідньої з Україною Ростовської обл. — окол. ст. Митякинської, піски по середній течії Донця (Гаель).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Ниж.-Дон. (борові піски другої тераси р. Півн. Донець — від гирла р. Оскол на заході, до районів Міллерово та Кам'янець—Шахтинський на сході).

Загальне поширення. Ендем півдня Європейської частини СРСР (пісків середньої течії р. Півн. Донець).

Примітка. Характерна опуклість придатків листочків обгортки, їх слюдяний відблиск, як і ряд інших ознак, наведених в описі, дає можливість легко відрізнити цей вид від близьких до нього *C. proto-Gerberi* Klok. і *C. Gerberi* Stev.

3390 (55). C. breviceps Iljin. — **Волошка короткоголова.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 40—100 *см* завв., від основи або від середини дуже розгалужені, із спрямованими догори або б.-м. розхідними гілками, разом з листками трохи павутинисті, вгорі ребристі і по ребрах шорсткі. Прикореневі та нижні стеблові листки черешкові, середні та верхні — сидячі, всі, крім самих верхніх, перисто-, а нижні здебільшого двоперисторозсічені, з вузьколінійними або нитковидними частками 1—1,5 *мм* завш.; середній непарний сегмент часом довший і ширший від бокових, досягає 2—3 *мм* завш.; верхні стеблові листки — цілісні, лінійні, 5—10 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., підпирають кошики і значно коротші від них; здебільшого листки з обох боків і по краю гладенькі, рідше — вкриті дрібними гострими горбочками і щетинками. Кошики, поодинокі на кінцях стебел та численних гілок, утворюють здебільшого густе волотисте суцвіття; обгортка яйцевидна, 10—14 *мм* завд., 8—10 *мм* завш., її листочки блідо-зелені, на спинці з темно-зеленими жилками, особливо помітними на середніх і внутрішніх листочках, зовнішні — ланцетні, 2,5—3 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., середні — лінійно-ланцетні, 5—6 *мм* завд., ± 1,5 *мм* завш., внутрішні — лінійні, 9—11 *мм* завд., 1—1,2 *мм* завш.; придатки листочків зеленувато-білуваті або трохи жовтуваті, не дуже блискучі, на обгортці б.-м. опуклі, довгасто-еліптичні, найбільші у середніх листочків, де досягають 4—5 *мм* завш., всі складаються з видовженого трикутника непрозорої тканини, що при основі має пурпурно-буру пляму, особливо добре виявлену у внутрішніх листочків, і тонкоплівчастої прозорої зеленувато-білої тканини (облямівки) з країв; у внутрішніх листочків придатки цілокраї, на верхівці краями трохи згорнуті всередину, у середніх листочків придатки б.-м. притиснуті до обгортки, на верхівці розірвані; через тонкі прозорі краї плівчастих придатків просвічують зелені листочки обгортки, від чого обгортки в цілому менш вилискують на сонці, як у інших видів цієї групи. Квітки блідо-пурпурні до блідо-рожевих, крайові неплідні, 10—14 *мм* завд., серединні — двостатеві, майже однакової з ними довжини або лише трохи коротші. Сім'янка 3,5—4,2 *мм* завд., достигла світло- або темно-бурувата, з білими поздовжніми реберцями, розсіяно вкрита білими волосками; чубок білий, 3,3—5(4) *мм* завд. ☉. Цв. VI—VIII.

Iljin (Ильин) в Изв. Гл. Бот. Сада, XXXVI, 1 (1927) 35. Клоков в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, I (1936) 90. Доброчаєва в Визн. росл. УРСР (1950) 578. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 548.

— *C. leucolepis* Ledeb., pro min. parte non DC. — *C. margaritacea* auct. fl. ucr. p. p. non Ten.

На відкритих пісках. — Степ (південна частина нижньої течії Дніпра).

Л.З.С. Херсонська обл.: Голопристанський рн, Костогризове (Лавренко!), В. Маячка (!!, Вісюліна!), окол. Цюрупинська, великі піщані кучугури (Ісполітов!, !!, Вісюліна!, Косець!), між Згур'ївкою і Комуною (Куксін!), Буркути (Свистунова!), окол. Голої Пристані (!!, Вісюліна!).

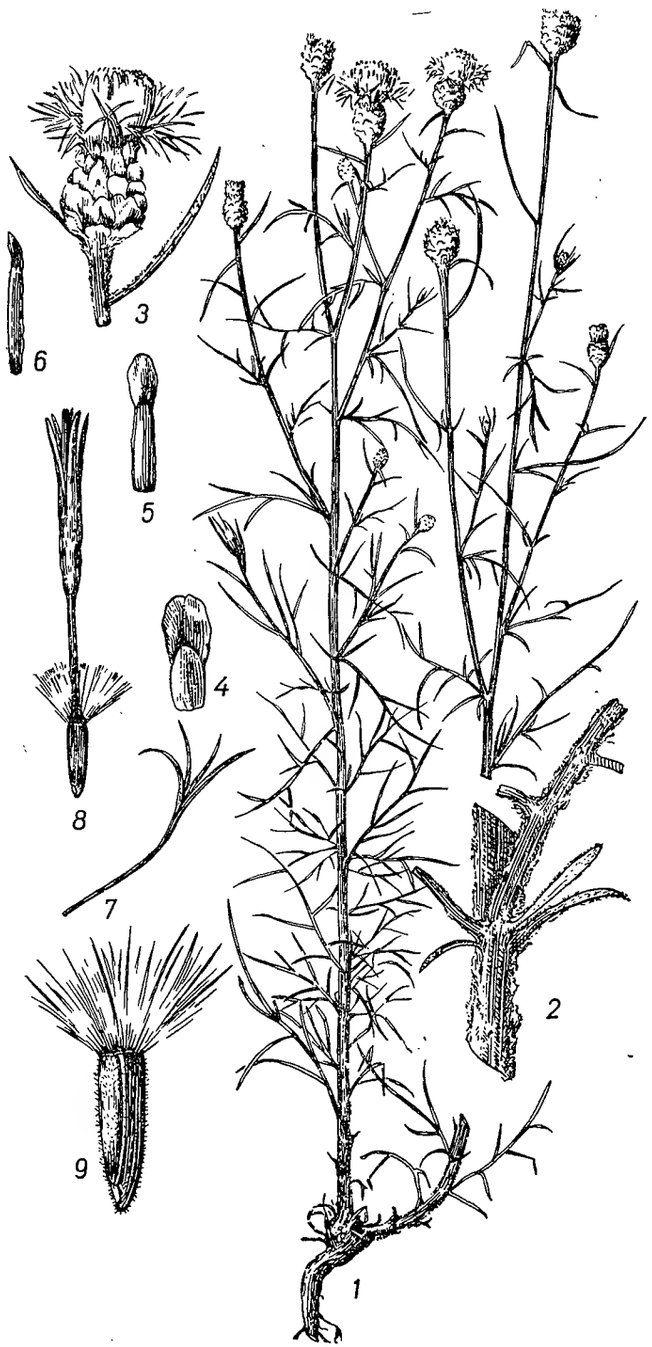

Рис. 25. Волошка короткоголова — *Centaurea breviceps* Iljin.

1 — загальний вигляд; *2* — частина стебла з основою листка (збільшено); *3* — окремий кошик; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — серединна квітка з нестиглою сім'янкою; *9* — сім'янка.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.

Загальне поширення. Ендем пісків Нижнього Дніпра (Голопристанський рн).

Примітка. Нам довелось відвідати райони поширення цього цікавого виду і зібрати великий гербарний матеріал по ньому влітку 1940 р., а потім вдруге, разом з О. Д. Вісюліною, влітку 1949 р. Обидва рази можна було бачити на пісках із нерівним хвилястим рельєфом (так званих піщаних кучугурах) волошку короткоголову у значній кількості на всьому протязі від Цюрупинська до Великої Маячки. Але найбільше її в окол. Цюрупинська— в штучному борі Цюрупинської лісової дачі, де серед розріджених заростей молочаю Сегвіерового, полину Маршалла, гірчака (спориша) піскового та інших псамофітів, піднімаються численні стебла волошки короткоголової.

Господарське значення. Може бути впроваджена в декоративне квітківництво.

3391 (56). C. Paczoskii Kotov. — **Волошка Пачоського.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 35—50 *см* завв., від середини до верху розгалужені, з спрямованими косо вгору гілками, разом з листками трохи павутинисті, вгорі під кошиками ребристі і по ребрах б.-м. шорсткі від гострих горбочків. Листки, крім самих верхніх, перисто-, а нижні двоперисторозсічені, нерідко з дуже вузькими краями, згорнутими всередину, нитковидними або вузьколінійними частками 0,5—1,5 *мм* завш.; верхні листки цілісні, вузьколінійні, 5— 15 *мм* завд., 0,5—1,5 *мм* завш., підпирають кошики і коротші від них. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок, розквітлі близько 2,5 *см* у діаметрі. Обгортка під час цвітіння рослини майже куляста, 15—18 *мм* завд. і завш., її листочки тверді, шкірясті, жовтуваті, зовнішні — ланцетні, внутрішні — лінійні, цілком прикриті їх придатками; придатки на обгортці б.-м. опуклі, оберненоложковидні, від довгасто-еліптичних (внутрішні) до округлих (зовнішні), до 6 *мм* завд., 5—7 *мм* завш., при основі з видовжено-трикутною темно-пурпурною плямою, особливо помітною на внутрішніх придатках, навколо якої виявлена твердіша середня напівпрозора, жовта частина придатка, що в свою чергу облямована досить широкою жовтуватою прозорою тканиною; по краю придатки нерівнодрібнозубчасті, без остючків; жовтий колір придатків має олійний відблиск. Квітки 16—17 *мм* завд., світло-жовті. Сім'янка 3,5—5 *мм* завд., білувата або бурувата, з світлішими реберцями; чубок білий, 4,5—6 *мм* завд., помітно довший за сім'янку. ☉. Цв. VIII—IX.

Kotov (Котов) ex Klok. в Тр. Ін-ту бот. ХДУ, 1 (1936) 92, 101, descr. Дневн. Всесоюзн. съезда бот. (1926) 101, 102, nom. *seminudum*. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 578. Стаиков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 549.

— *C. Gerberi* auct. non Stev.: Ильин в Изв. Гл. Бот. Сада, XXVI, 1 (1927) 36, 39, pro min. parte formam chersonicam.

На відкритих пісках. — Степ (південна частина, по лівому берегу р. Інгулець).

П.З.С. Херсонська обл.: Великоолександрівський рн, селище Заповіт (Тихонова!), Новогредиеве, лівий берег Інгульця (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.

Загальне поширення. Ендем Причорномор'я.

Секція 2. **Phalolepis.** Дворічні, рідше багаторічні рослини з б.-м. галузистими стеблами. Придатки листочків обгортки різко диференційовані на тверду, зовсім непрозору, нерідко забарвлену в буруватий або темно-бурий колір, центральну частину з 5 поздовжніми жилками на ній і тонкоплівчасту, цілком прозору крайову. Чубок завжди значно коротший (здебільшого вдвоє) від сім'янки. Квітки пурпурні.

Східно-середземноморська секція, яка в СРСР (в Криму і на Кавказі) представлена двома ендемічними рядами.

Ряд 1. **Sterilis** Klok. Порівняно мало розгалужені багаторічні, рідше дворічні рослини з нечисленними (до 10) кошиками на рослині. Всі придатки листочків обгортки на верхівці з помітним вістрям, при основі нерідко з темно-буруватою або жовтою плямою.

Ряд містить виключно кримські види.

3392 (57). C. semijusta Juz. — **Волошка напівзаконна.** Рослина із здерев'янілим вертикальним коренем. Стебла поодинокі або частіше їх до 10, висхідних, 25—35 *см* завв., мало розгалужених, з 1—3 гілками, 9—24 *см* завд.; внизу стебла б.-м. густо павутинисто-повстисті і незначно шорсткі або майже гладенькі, вище розсіянопавутинисті і по ребрах гострошерсткі від дрібних гострих горбочків та коротких щетинок. Листки густо-дрібно-щетинисті, а нижні, крім того, б.-м. павутинисті, прикореневі та нижні стеблові — черешкові, двоперисторозсічені, з довгастими або лінійно-ланцетними кінцевими частками, 7—15 *мм* завд., 1,5—4 *мм* завш., середні і верхні — перисторозсічені, з більшою за бокові кінцевою непарною часткою до 5—7 *мм* завш., нерідко майже ліровидні; самі верхні листки — цілісні, підпирають кошики і на час цвітіння від них коротші. Кошики поодинокі на кінцях стебел та видовжених гілок, загалом на рослині у великій кількості (за розміром більші, ніж у всіх інших кримських видів секції); обгортка широкояйцевидна до майже кулястої, 16—22 *мм* завд., 12—21 *мм* завш., блискуча від цілком закриваючих її листочки великих, плівчастих, по краю дрібнозубчастих, на верхівці з м'яким вістрячком близько 1—3 *мм* завд., придатків; середні листочки з округлим придатком близько 10 *мм* завд.; придатки внутрішніх листочків широкояйцевидні, дрібніші; всі придатки, крім самих крайових (зовнішніх), на спинці здебільшого з добре виявленою довгасто-ланцетною світло- або темно-коричневою плямою; центральна частина придатка перетинчаста, тверда, непрозора, з добре виявленими п'ятьма жилками. Квітки пурпурні. Сім'янка довгаста, звужена до основи, 4—5 *мм* завд., розсіяно-тонковолосиста, при достиганні чорніюча; чубок 1,5—2 *мм* завд. ♃. Цв. VII—VIII.

Juz. (Юзепчук) в Бот. мат. герб. Бот. инст. АН СССР, XIV (1951) 43. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 418. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1953) 551.

— *C. deusta* auct. fl. taur. p. p. non Ten.

На скелястих гірських схилах і осипах. — В горах Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, Чатир-Даг (Юзепчук!).

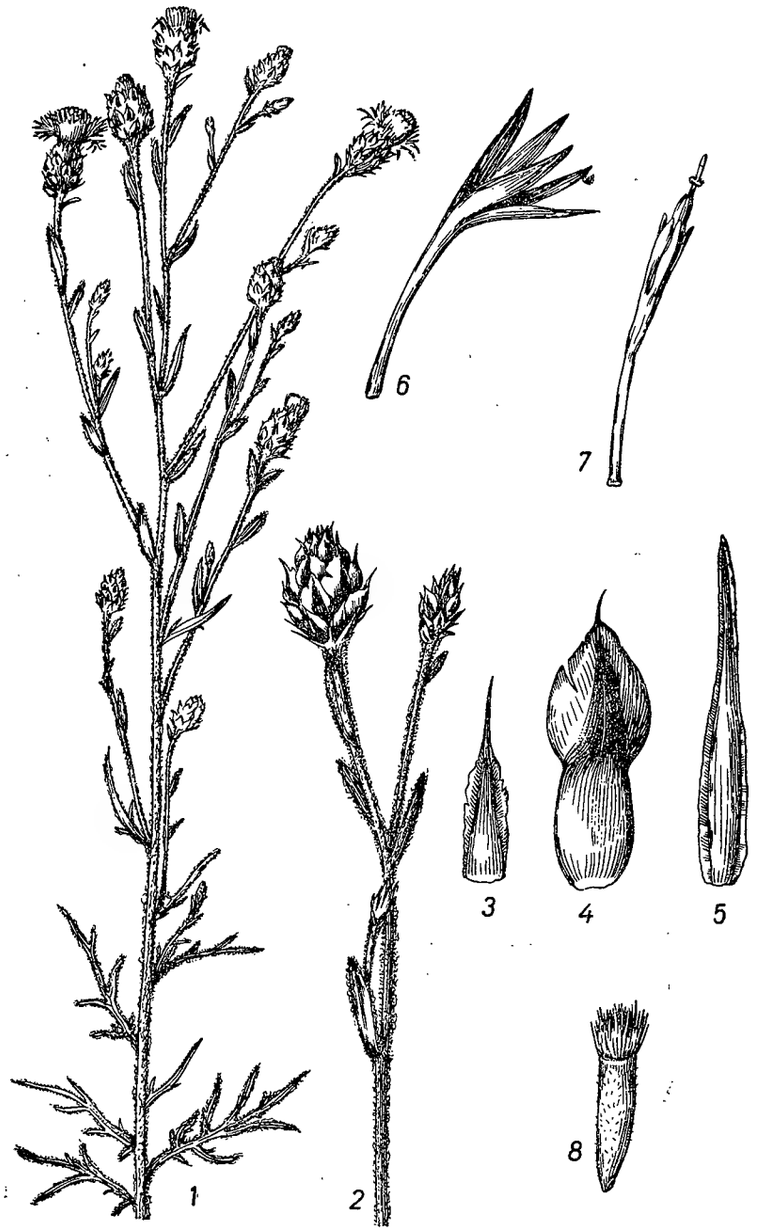

Рис. 26. Волошка напівзаконна — *Centaurea semijusta* Juz.

1 — верхня частина рослини; *2* — окрема гілочка з кошиками; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — середній листочок обгортки; *5* — внутрішній листок обгортки; *6* — крайова неплідна квітка; *7* — серединна квітка; *8* — сім'янка.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Кримський ендем.

3393 (58). C. Vankovii Klok. — **Волошка Ванкова.** Рослина з міцним, до 2—2,5 *см* у діаметрі, вертикальним коренем. Стебла в кількості 2—10, підведені, близько 30—35 *см* завв., б.-м. розгалужені, густопавутинисті, у нижній частині гладенькі, б.-м. циліндричні, вгорі ребристі і по ребрах гострошорсткі. Прикореневі і нижні стеблові листки черешкові, 4—10 *см* завд., перисторозсічені, з цілісними, або частково 2—3-роздільними сегментами, павутинисті, зісподу коротко-щетинисті, по краю, як і всі інші, шорсткувато-дрібнопилчасті; бокові частки перисторозсіченого листка здебільшого лінійно-ланцетні, 9—25 *мм* завд., 1—2,5 *мм* завш., з білуватим вістрячком на верхівці; кінцева непарна частка трохи більша за бокові; верхні листки біля основи трироздільні, з вкороченими боковими частками і більшою, до 3 *мм* завш., кінцевою; верхівкові листки, що підпирають кошики, цілісні, лінійні, 5—15 *мм* завд., близько 1 *мм* завш., зверху майже гладенькі, зісподу гострошорсткі. Кошики поодинокі на кінцях стебел та гілок; обгортка яйцевидна або широкояйцевидна, 14—16 *мм* завд., 10—14 *мм* завш.; придатки листочків обгортки округлі або широкояйцевидні, з яйцевидно-трикутною темно-коричневою центральною частиною і жовтуватою плівчастою крайовою; по краю придатки з тонкими зубчиками або майже торочкуваті; придатки середніх листочків обгортки близько 3—4 *мм* завд., на верхівці з мілкою виїмкою, в якій міститься коротке, 0,5—0,7 *мм* завд., м'яке вістрячко, що майже не перевищує довжини придатка, при основі з великою темно-коричневою плямою, яка виходить за межі твердої центральної частини придатка; придатки зовнішніх листочків з більш помітним верхівковим вістрячком, а внутрішніх — майже цілком без нього. Віночки світло-пурпурні. Сім'янка довгаста, близько 4—4,2 *мм* завд., тонковолосиста, при достиганні чорніюча; чубок білий, 1,5—1,8 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

Klok. (Клоков) Фл. СССР, т. XXVIII (1963) 522, 618.
— *C. nikitensis* Illar. в Бот. мат. Герб. Бот. инст. АН СССР, XVIII (1957) 305 p. p. quoad. plant. jailicam.

На кам'янистих гірських скелях .— В горах Криму (на Ай-Петрі та прилеглих до неї яйлах), рідко.

Г.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ай-Петрі (Чернова!, Астахова!, Клоков), яйли над Ай-Петрі (Клоков), ущелина Уч-Кош (Астахова, Клоков), Ставрі-Кая (Ванков і Циріна!), Пакал-Кая (Чернова!); Алуштинський рн, ліс «Каланджі» над Дегерменкоєм (Станков!), Бабуган-Яйла, ущелина Яман-Дире (Рубцов, Попов і Риндіна!), зах. схил г. Демерджі (Сергєєва!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Сімеіз, на г. «Кошка» (Котов!), Аю-Даг (Станков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Кримський ендем.

Примітка. Описана М. В. Клоковим високогірна раса волошок характеризується відносно великими, до 16 *мм* завд. і до 14 *мм* завш. обгортками, крупнішими

сім'янками тощо. Вона є безперечно багаторічною рослиною з міцним коренем. Деякі екземпляри цього виду Н. Б. Ілларіонова віднесла до окремого, описаного нею, виду — *C. nikitensis* Illar., між тим, топотипи Н. Б. Ілларіонової по *C. nikitensis*, що зберігаються в Ленінграді, є не що інше як *C. sterilis* Stev., оскільки саме вона має яйцевидну обгортку 12—13 *мм* завд. і 9—12 *мм* завш. та інші ознаки, які наводяться Н. Б. Ілларіоновою при описі її *C. nikitensis* Illar., але які характеризують також *C. sterilis* Stev. Крім того, *C. nikitensis* описана як дворічник. *C. Stankovii* Illar., яка описана Ілларіоновою з території Нікітського Ботсаду, також належить до *C. sterilis* Stev., про що мова буде йти далі.

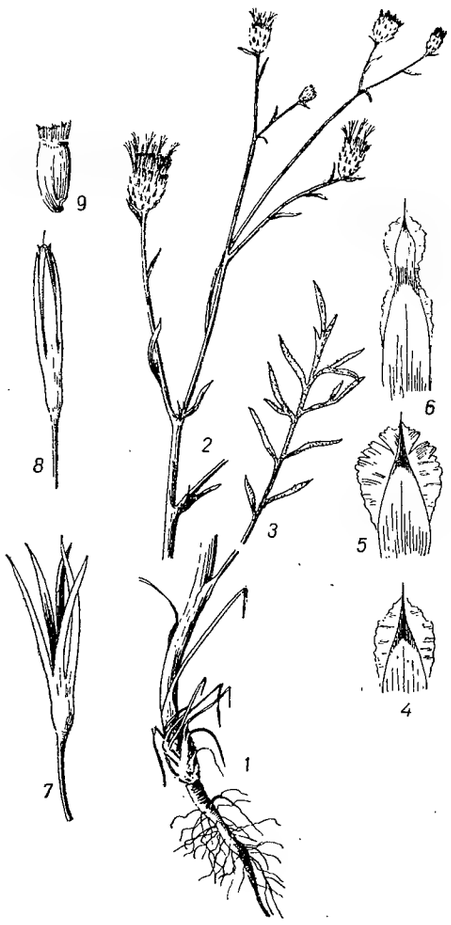

Рис. 27. Волошка неплідна — *Centaurea sterilis* Stev.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — стебловий листок; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — середній листочок обгортки; *6* — внутрішній листочок обгортки; *7* — крайова неплідна квітка; *8* — серединна квітка; *9* — сім'янка.

3394 (59). C. sterilis Stev.— **Волошка неплідна.** Рослина з міцним вертикальним коренем. Стебла прямостоячі, 10—95 *см* завв., підведені від основи або часом простерті, поодинокі або їх до 5—10, б.-м. розгалужені, з розлогими або частіше спрямованими догори гілками, тонкоребристі, разом з листками помітно павутинисті, внизу гладенькі, вище — гострошорсткі від спрямованих догори дрібних товстуватих щетинок. Прикореневі і нижні стеблові листки 6—12 *мм* завд., з добре помітними, 2—3 *см* завд. черешками, перисто- або часом двоперисторозсічені, з вузькими, лінійно-ланцетними, 1—1,5 *мм* завш., з загорнутими всередину краями, боковими частками і трохи більшою, до 3 *мм* завш., кінцевою непарною часткою; всі вони на верхівках з білуватим щетинистим вістрячком; черешки і листки, крім павутинистого опушення, густо вкриті короткими, 0,1—0,3 *мм* завд., товстуватими щетинками; середні і верхні листки сидячі, менш розсічені до майже цілісних, зісподу і, особливо, з країв жорсткувато-дрібно-щетинисті; самі верхні листки цілісні, вузьколінійні, 5—13 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., на верхівці з коротким білуватим вістрям до 1,5 *мм* завд., підпирають кошики і від них коротші. Кошики поодинокі на кінцях стебел та довгих гілок першого порядку і коротких другого

порядку, загалом на рослині нечисленні, розквітлі — разом з обгорткою 16—18 *см* завд.; обгортка яйцевидна або довгасто-яйцевидна, 10—14 *мм* завд., 6—10 *мм* завш., слабо павутиниста; листочки обгортки шкірясті, блідо-зелені з п'ятьма поздовжніми, темно-зеленими жилками; придатки листочків з щільною, непрозорою, жовтою або коричневою у вигляді трикутника центральною частиною і з різко відмежованою від неї тонкоплівчастою і прозорою крайовою, по краю — нерівнодрібнозубчасті, на спинці з кілем, що переходить на верхівці придатка в тонке вістря 0,5—3 *мм* завд.; придатки середніх листочків округлі, 3—6 *мм* завд.; придатки внутрішніх листочків — яйцевидні, трохи менші від середніх, здебільшого з темно-коричневою плямою в центральній частині. Віночки світло-пурпурні. Сім'янки тупоклиновидні, 2,5—3,5 *мм* завд., білуваті або світло-коричневі, з світлими реберцями, тонковолосисті; чубок 0,5—1,5 (2) *мм* завд., з нерівних білих щетинок, іноді майже не розвинутий. ☉. Цв. VI—VIII.

Stev. (Стевен) in Bull. Soc. Nat. Mosc., XXIX, 2 (1856) 390. Boiss., Fl. orient., III (1875) 622. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 121. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1019. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 418. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 553.

— *C. alba* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 353 non L. — *C. leucolepis* Ledeb., F. Ross., II, 2 (1844) 689 p. p. non DC. — *C. Stankovii* Illar. в Бот. мат. Герб. Бот. инст. АН СССР, XVIII (1957) 305. — *C. nikitensis* Illar., l. c., 304, p. max. p.

Видані зразки: Dörfl., Herb. norm. exsicc., № 4152!

На кам'янистих схилах. — Передгір'я та гірські райони Криму і його південний берег, нерідко.

Кр.З.-Л.С. Кримська обл.: Феодосійська м/р, зах. бік Феодосійського шосе (Дойч!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: окол. Симферополя (Станков!); Білогірський рн, окол. Білогірська (Крижевський!, Юзепчук!), Свободне (Пегова і Пупкова!), Мічуріно (Котов!), Старий Крим (Станков!); Бахчисарайський рн, Новопавлівка (Котов!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ай-Петрі (Астахова!, Кожевников!, Чернова!), Учан-Су (Пачоський!, Ілларіонова!), підйом на Нікітську яйлу (Пожидаєва і Проконькіна!); Алуштинський рн, Чатирдаг (Пожидаєва!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг, (Привалова і Кожевнікова!) на захід від біостанції, мис Меганом, підніжжя г. Ечки-Даг (Котов, Протопопова і Страшко!), хребет Карагач (вони ж!), схили Берегового Хребта (Котов!), г. Шапка Мономаха (Бородіна!), Туманова балка (Сирейщиков!), Щебетівка, Отузька долина (Сарандінакі!); Ялтинська м/р, окол. Ялти (Астахова!), Василівка (Юзепчук!, Савич!), Данилівка (Ілларіонова!), Ісарський ліс в окол. Ялти (Федосєєв!), окол. Нікітського бот. саду, мис. Мартьян (Ілларіонова!), нівн. і зах. схили Аю-Дагу (Крюкова, Косих і Кожевникова!, Курченко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Ендем Криму.

Примітка. Вид досить поліморфний і залежно від умов зростання розмір його кошиків, ступінь забарвлення центральної непрозорої частини придатка, довжина вістрячка на його верхівці, висота стебел і ступінь їх розгалуженості, так само як і ступінь опушення, бувають дещо різними. Але загалом, всі ці коливання в ознаках більшою або меншою мірою відповідають опису Стевена *C. sterilis* Stev. Проте С. В. Юзепчуком (1951) та Н. Б. Ілларіоновою (1957) було виділено з обсягу *C. sterilis* Stev. кілька нових видів як вузьких кримських ендемів. Та пізніші

дослідження (М. В. Клокова, ц. м., 554 і наші) показали, що ці види є гібридними формами. До них належать такі: *C. longiaristata* Illar. (= *C. sterilis* Stev. × × *C. diffusa* Lam.), *C. Iljiniana* Illar. (*C. sterilis* Stev. × *C. Steveniana* Klok.) і *C. Ninae* Juz. (= *C. sterilis* Stev. × *C. pseudomaculosa* Dobrocz. або, частково, *C. sterilis* Stev. × *C. micranthos* Gmel.).

Перший з них — *C. longiaristata* Illar. Ілларіонова наводить за власними зборами з **Півд.Кр.** (Алуштинський рн, долина Кара-Дагу, між горою Карагач і Святою горою); другий — *C. Iljiniana* Illar. наводиться нею з **Передг.-Кр.** (Кримська обл., Севастопольська м/р, окол. Балаклави (Федченко), Балаклава, Аязьма (Горохова). Третій вид — *C. Ninae* Juz. наводиться Юзепчуком з **Г.Кр.** (Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Байдарська Яйла, недалеко від урочища Бізюк (Юзепчук).

Ряд **2. Transcaucasicae** Klok. Дворічні, рідше багаторічні рослини з дуже розгалуженими стеблами і великою кількістю кошиків на рослині. Придатки середніх та внутрішніх листочків обгортки без вістря на верхівці.

В межах СРСР до ряду належить 6 видів, 5 з яких властиві виключно Кавказу, а один — *C. Sarandinakiae* Illar. поширений у східних районах Криму.

3395 (60). C. Sarandinakiae Illar. — **Волошка Сарандінакі.** Рослина з міцним, до 3 *см* у діаметрі, здерев'янілим, вертикальним головним коренем і товстуватими, до 4—5 *мм* у діаметрі, шнуровидними, додатковими коренями. Стебел частіше багато, по 5—6 і більше, підведених, 30—50(120) *см* завв., від середини до верху розгалужених, з досить великою кількістю розлогих гілок, гранистих, разом з листками негусто павутинисто опушених, внизу гладеньких, вище по ребрах — шорстких. Прикореневі і нижні стеблові листки на добре помітних, 2—3 *см* завд., черешках, у загальному обрисі 6—8(13) *см* завд., 3—4,5 *см* завш., двоперисторозсічені, з лінійно- або довгастоланцетними частками до 3—4 *см* завд., 3—6 *мм* завш.; середні і верхні листки сидячі, перисторозсічені, з вкороченими боковими частками 1,5—2 *мм* завш., і порівняно великою кінцевою непарною часткою до 4—5 *мм* завш.; верхівкові листки цілісні, лінійно-ланцетні, 10—25 *мм* завд., ± 2 *мм* завш., ті, що підпирають кошики — коротші від обгортки, як і всі частки стеблових листків загострені, з білим вістрячком на верхівці і б.-м. загорнутими всередину краями; всі листки зверху майже голі, б.-м. гладенькі, зісподу і з країв — гострошорсткі від густих, гострих горбочків і розміщених на них коротких щетинок. Кошики поодинокі на кінцях стебел і численних гілок, розквітлі 2—2,5 *см* у діаметрі, разом з обгорткою і квітками — 16—20 *мм* завд.; обгортка широкояйцевидна, 12—17 *мм* завд., 10—16 *мм* завш., її листочки шкірясті, блідо-зелені або б.-м. жовтуваті, з темно-зеленими жилками, цілком прикриті жовтуватими блискучими придатками; придатки зовнішніх листочків обгортки яйцевидно-ланцетні, близько 4 *мм* завд., на верхівці з м'яким вістрячком до 2 *мм* завд., придатки середніх та внутрішніх листочків округлі, близько 5—6 *мм* завд., 6—7 *мм* завш., трохи опуклі, при основі з невеликим світло-жовтим трикутником твердої тканини, яка піднімається

до 2 *мм* нижче середини придатка, а вище придатки без кіля і без верхівкового вістря, прозорі, білоплівчасті, блискучі; темна пляма при основі найбільше виявлена у внутрішніх придатків; по краю придатки нерівнодрібнозубчасті. Віночки блідо-пурпурні. Сім'янка довгаста, до основи б.-м. звужена, 3,5—4,2 *мм* завд., при достиганні чорніюча, з білими реберцями, блискуча, розсіяно вкрита тонкими і короткими волосками; чубок 1—1,5(2) *мм* завд., білий, з нерівних волосків. ♃. Цв. VII—VIII.

Illar. в Бот. мат. герб. Бот. инст. АН СССР, XVIII (1957) 303. Клоков во Фл. СССР, XXVIII (1963) 555.

На кам'янистих схилах, осипах. — Південний Крим, зрідка (лише у східній частині — в окол. Карадагської біостанції).

Півд.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Карадаг, півн. зах. схил і верхів'я Карагачу (Сарандінакі!, !!, Ілларіонова), осипи в Сердоліковій бухті (Сирейщиков!), Свята Гора (Сарандінакі!), схили вулканічного берегового хребта (Котов!), верхів'я г. Легенер (Кайдаліна і Чертопал!), схили г. Гяур-Бах (Пупкова!), г. Хоба-Тепе (Сарандінакі!), долина Беш-Таш (Сирейщиков!), Карадаг × Щебетівку (Сирейщиков!, Блохинцева і Костючук!), Щебетівка (Ледебур), Новий Світ (Вучетич!), Планерське, схили г. Сюрюкаю (Траншель!), Судак (Ілларіонова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (лише у східній частині — в окол. Карадагської біостанції, гора Карадаг).

Загальне поширення. Кримський ендем.

Примітка. Порівняно широкі частки перисторозсічених листків і відсутність вістрячків на придатках середніх і внутрішніх листочків обгортки добре відрізняють цей вид від інших кримських видів підроду *Phalolepis* (Cass.) Dobrocz. Він виявляє більшу спорідненість з кавказькими видами, ніж з кримськими.

Підрід VIII. **Solstitiaria** (Hill.) Dobrocz.

(Solstitiaria Hill., pro gen.).

Кошики середнього розміру, багатоквіткові, поодинокі на верхівках стебел та дуже коротких бокових або довших кінцевих гілок, утворюють китицевидне або волотевидно-китицевидне суцвіття; обгортки яйцевидно-конусовидні, 7—12 (15) *мм* завш.; їх листочки шкірясті, зеленуваті, гладенькі; зовнішні — яйцевидні, середні — довгасто-ланцетні, внутрішні — довгасті; придатки зовнішніх і середніх листочків у вигляді 5 (7) твердих, пальчасто-розчепірених колючок, з яких середня звичайно довша (до 3 *см* завд.) і товстіша за бокові, які досягають 2,5—4 *мм* завд.; придатки внутрішніх листочків невеликі, щетинисті, широкотрикутні, по краю нерівнозубчасті. Всі квітки у кошику трубчасті, жовті, різнорідні, крайові — неплідні, без стамінодіїв, з 3—5-роздільним відгином, майже однієї довжини з серединними квітками; останні — двостатеві, приймочка їх маточки короткодволопатева, нитки тичинок сплюснуті, густо вкриті сосочковидними волосками. Сім'янки довгасто-еліпсоїдальні або довгасто-оберненояйцевидні, близько 2,5 *мм* завд.; чубок в два рази довший від сім'янки, неопадний, по-

двійний, з кількох зовнішніх рядів, збільшених ззовні до середини, плоских, пилчасто-шорсткуватих щетинок та з одного внутрішнього ряду коротких плівчастих щетинок. — Дворічники з прямостоячими, галузистими, вузькокрилатими, до верху улисненими, цілісними, здебільшого цілокраїми, сидячими, збігаючими на стебло середніми та верхніми листками і короткочерешковими, ліровиднонадрізаними або перисторозсіченими, рідше також цілісними нижніми листками.

Підрід об'єднує 17 видів, поширених в Південній Європі, Північній Африці та південно-західній Азії. З них на території СРСР зустрічається 2 види, у тому числі в УРСР — 1 вид, що належить до ряду Sulphureae Hayek.

Ряд **1. Sulphureae** Hayek. Придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки з довгою, міцною, спрямованою вбік середньою колючкою жовтого кольору або середня колючка лише трохи довша від бокових, майже пряма, бурувата; придатки внутрішніх листочків округлі, по краю нерівнозубчасті. Рослини з крилатими стеблами і сіро-павутинистим опушенням.

3396 (61). C. solstitialis L. — **Волошка літня.** Корінь стрижневий. Вся рослина сірувата, павутинисто-повстиста. Стебла прямостоячі, (15) 25—100 *см* завв., ребристо-борозенчасті, вузько- або більш ширококрилаті, майже від основи або лише вгорі досить розгалужені, з косо спрямованими догори, простими або, в свою чергу, галузистими гілками, до самих кошиків улиснені. Прикореневі та нижні стеблові листки короткочерешкові, ліровидні, з великою ланцетною, еліптичною або майже ромбічною середньою часткою і 2—6 парами дрібніших, трикутних, довгасто-ланцетних або довгастих бічних часток; всі частки на верхівці з маленьким вістрям, по краю віддалено-дрібно-зубчасті, рідше цілокраї; часом прикореневі листки цілісні, цілокраї або зубчасті; середні та верхні стеблові листки ланцетно-лінійні, на верхівці загострені, цілокраї, рідше віддалено-дрібно-зубчасті, по всьому краю гостро-шорсткі, сидячі, широкою основою низько збігають на стебло, утворюючи на ньому крила. Кошики поодинокі на верхівках стебел та його численних бокових гілок, підперті 1—2 вузьколанцетними верхівковими листками, утворюють китицевидне або волотисто-китицевидне суцвіття; обгортки яйцевидно-конусовидні, (12) 15—17 (18) *мм* завд., (7) 10—13 (15) *мм* завш., трохи павутинисті; їх листочки шкірясті, зеленувато-жовті, зовнішні — яйцевидні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — лінійно-ланцетні, по краю плівчасті; придатки зовнішніх та середніх листочків обгортки у вигляді 5—(7) міцних, пальчастороз-чепірених, жовтих або світло-бурих колючок, з яких середня колючка звичайно набагато міцніша і довша за бічні (особливо у середніх листочків, де вона досягає 1,5—3 *см* завд.), і дуже відігнута вбік; у зовнішніх листочків середня колючка тонкіша і коротша, 4—7 *мм* завд.; бічні колючки короткі, тонкі, 2,5—4 *мм* завд., розміщені при основі середньої колючки по 2 (3) з кожного боку; придатки внутрішніх листочків перетинчасті, бурі, по краю нерівно-колючо-зубчасті або колючо-торочкуваті; квітки жовті. Сім'янки 2—2,5 *мм* завд., сплюснуті, голі, блискучі, рудуваті; чубок з тонких білих, зазублених щетинок, 4—5,5 *мм* завд., у самих зовнішніх сім'янок — відсутній. ☉. Цв. (V) VII—IX(X).

L., Sp. pl., ed. I (1753) 917. DC., Prodrom., VI (1837) 594 excl. β. *lappacea*, incl. *C. Adamii* (quoad pl. taur.). Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 710 p. p. Boiss., Fl. orient., III (1875) 685 excl. β. *Adamii*. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 2 (1897) 121. Hayek. Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) 18. Briquet, Monogr. Centaurées Alpes Maritimes (1902) 158. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1032 p. p. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie (1924) 652. Polívka, Kl. kúpl. Květ. ČSR (1928) 686. Prodan, Fl. Roman., I, 2 (1939) 1052. Доброчаева у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414, incl. *C. Adamii* Willd. Илларионова в Мат. по Фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского бот. сада, XXXV (1961) 261. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963).

— *C. Adamii* Willd., Sp. pl., III, 3 (1803) 2310, quoad pl. taur. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 355, III (1819) 593 p. p. — *C. solstitialis* ssp. *eu-solstitialis* var. *typica* Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 203. — *C. solstitialis* ssp. *eu-solstitialis* Dostal, Květ. ČSR (1950) 679. — *C. solstitialis* f. *typica* Стояновъ и Ахтаровъ, Изсл. върху Бълг. видове отъ р. Centaurea (1935) 80. — *Calcitrapa solstitialis* (L.) Lam., Fl. Fr., II (1778) 34. — *C. solstitialis* ssp. *solstitialis* Dostal, Klič (1958) 734.

Рисунки: Hill., Herb. Brit., I (1769) tab. 54, fig. 2. Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV (1852) tab. 795, I—1. Hayek, ц. м., Taf. II, fig. 3. Федченко и Флеров, ц. м., 1033, рис. 1053. Polivka, l. c., 686, рис. 1061. Hegi, Ill. fl. Mitt.-Eur., VI, 2 (1929) fig. 668—a. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 545, fig. 3895. Dostal, Květ. ČSR (1950) 1680, Obr. 557, 3 (sub *C. solstitialis* ssp. *eu.-solstitialis*).

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1879! Fl. cauc. exsicc., № 224! Schlutz, Herb. norm., № 2215! Billot, Fl. Gali. et Germ. exsicc., № 266! Fl. exsicc, reip. Bohem.-Slov., № 1181. Reichenb., Fl. Germ. exsicc., № 316.

На степах, по сухих степових схилах і як бур'ян по шляхах, засмічених місцях, зрідка на полях. — Лісостеп (Південний захід), Степ (південний захід і південь), Передгір'я і Гори Криму (до нижнього поясу) та його півден. берег.

П.П. Київська обл.: окол. Києва, як занесена росл. (Шмальгаузен!). — **З.Л.С.** Одеська обл.: Балтський рн, окол. Балти (Роговичі, Монтрезор!); Котовський рн, Липецьке (Осадча!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Березівський рн, Березівське л-во (Котов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Окснер!, Абрамовичі, Тржебінський!, !!), Малий Фонтан біля Ботсаду (Котов!), Люсдорф (Котов!), Куяльник (Черняєв!); Роздільнянський рн, Кучурган (Білик!), Гребеники (Білик!); Тарутинський рн, Лісне (Котов і Кузнецова!, !!); Болградський рн, Нагірне (Котов!), Острівне (!!, Бачуріна!); Ізмаїльський рн, окол. Ізмаїла (!!, Бачуріна!), Ізмаїл (Липський!). — Миколаївська обл.: Миколаївський рн, Тарутине (Вісюліна!); Баштанський рн, Веселий Кут (Гринь!). — **К.С.** Кримська обл.: Керч (Ширяєв!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Героївське (Ткаченко!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія (Ширяєв!). — **Кр.Л.С.** Кримська обл.: Білогірськ (Котов!); Сімферополь (Птіцин!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судацьке л-во (Котов!), г. Свята (Котов і Карнаух!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь, Інкерман (Ширяєв!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштин-

ський рн, Карадагська біологічна станція (Караваєв!, Сарандінакі!, Котов, Протопопова і Страшко!), Алушта (!!); Ялтинська м/р, окол. Ялти (!!, Нетубський!), окол. Гурзуфа, Суук-Су (Котов!), Ай-Петрі (М. Попов!, Барбарич!, !!), Фрунзенське (Оксіюк!), Симеїз (Тутковський!), Кастрополь (Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (окол. Києва, як занесена р.), Серед.-Дніпр. (крайній південний захід), Бессараб., Причорн. (південь і захід), Волзьк.-Дон. (окол. Харкова як занесена рослина), Крим (крім півн. зах. рну); Кавказ; всі рни. Серед. Азія: Гірськ-Туркм., Пам.-Ал. (зах. ч.).

Загальне поширення. Середня і Східна Європа (південь), Середземномор'я, Балкани, Передня Азія, Середня Азія (крайній південь); занесена в Атлантичну Європу і Північну Америку.

Примітка. Наш український матеріал по цьому виду не цілком однотипний. Крім типової його форми, яка розсіяна по всьому району поширення виду і має довгу, міцну, жовту середню колючку, разом з нею, у південних і східних районах Криму зрідка зустрічається форма з лише трохи довшою від бокових темно-жовтою середньою колючкою. Ми виділяємо її як f. *subinermis* Dobrocz. Географічно вона не відмежована. Рядом авторів (див. цитації до цього виду) рослини з такими ознаками визначались за *C. Adamii* Willd. Ми вважаємо, що це визначення помилкове. *C. Adamii* Willd., яка описана з Кавказу, поширена на території СРСР лише в Закавказзі і частково в Передкавказзі. Вона відрізняється від *C. solstitialis* L. не лише коротшою середньою колючкою і дещо темнішим її забарвленням, а й рядом інших ознак (характером опушення всієї рослини, ширшими крилами на стеблі, посмугованими сім'янками тощо), яких на українському (кримському) матеріалі нами не виявлено.

Підрід **IX. Calcitrapa** (Adans.) Hayek

(Calcitrapa Adans. pro sect.).

Кошики середнього розміру, багатоквіткові, поодинокі на верхівках стебел та їх вкорочених бокових гілок, на рослині в цілому у великій кількості; обгортки довгасто-яйцевидні, яйцевидні або кулясто-яйцевидні, до 14—15 *мм* завш., голі; їх листочки шкірясті, зеленуваті, гладенькі, зовнішні — округло-яйцевидні, середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — довгасті; придатки зовнішніх та середніх листочків у вигляді (3) 5—7 пальчасто-розчепірених колючок, з яких середня колючка набагато довша (1—3 *см* завд.) і товстіша від бокових, які досягають 3—5 *мм* завд.; внутрішні листочки з маленьким щетинистим, по краю нерівнодрібнозубчастим придатком. Всі квітки у кошику трубчасті, рожево-фіолетові, різнорідні; крайові — неплідні, без стамінодіїв, майже не збільшені, з 5—6-роздільним відгином віночка, серединні — двостатеві, з сплюснутими нитками тичинок, вкритими сосочковидними волосками і короткодволопатевою приймочкою маточки. Сім'янки від обернено-яйцевидних до довгасто-еліпсоїдальних, 3—4 *мм* завд., достиглі майже голі; чубок відсутній або він коротший від сім'янки, білий, неопадний, подвійний, з кількох зовнішніх рядів, збільшених ззовні до середини, плоских, пилчасто-шорсткуватих щетинок і одного внутрішнього ряду, в 3—4 рази коротших, таких же плоских щетинок. — Дворічники, з прямостоячими, розчепірено-галузистими, до самого верху улисненими стеблами. Прикореневі та нижні стеблові листки короткочерешкові, ліровидно-перистороздільні, до перистороздільних; середні та верхні стеблові — сидячі, на стебло не збігають, звичайно перистороздільні.

З 14—16 видів підроду, поширених, головне, в Середземномор'ї, на території СРСР, у тому числі на Україні, зустрічається 2 види.

3397 (62). C. iberica Trev. — **Волошка іберійська.** Рослина з стрижневим коренем, розсіяно-шершаво-пухнаста. Стебла прямостоячі, 20—50 (100) *см* завв., ребристо-борозенчасті, від середини або майже від основи дуже розчепірено-галузисті, грубі, блідо- або сіруватозелені, негусто вкриті зчленованими, покрученими волосками, часом б.-м. оголені. Листки зелені, шерстисто опушені або шорсткуваті від дрібних, твердих волосків, вкриті золотистими, крапчастими залозками; прикореневі листки від глибокоперистороздільних до перисто-розсічених, з довгастими або лінійно-ланцетними частками, короткочерешкові, рано в'януть і засихають. Стеблові листки сидячі, крім самих верхніх, перистороздільні, з вузьколінійними, вузько- або довгасто-ланцетними або майже довгастими, по краю віддалено-гостропилчастими частками, що закінчуються на верхівці маленьким, тонким, білим хрящуватим вістрям; самі верхні листки здебільшого цілісні, цілокраї або майже цілокраї. Кошики поодинокі на верхівках стебел та їх вкорочених бокових гілок, у великій кількості на рослині; обгортки яйцевидні або кулясто-яйцевидні, 13—16 *мм* завд., 10—14 *мм* завш.; їх зовнішні та середні листочки з (3) 5—7 пальчасто-розчепіреними колючками, з яких середня колючка значно довша (1—3 *см* завд.) і товстіша від бічних, що досягають 3—4 *мм* завд.; внутрішні листочки з маленьким, перетинчастим, по краю нерівнодрібнозубчастим придатком. Квітки рожево-фіолетуваті, крайові — лише трохи збільшені. Сім'янки 3—4 *мм* завд., 1,2—1,5 (1,7) *мм* завш., чубок 1—2,5 (3) *мм* завд. ☉. Цв. (V) VI—VIII (IX).

Trev. in Spreng., Syst. veg., 3 (1826) 406. DC., Prodrom., VI (1837) 597. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 711. Boiss., Fl. orient., III (1875) 690 p. p. Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) 13. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 209. Prodan, Fl. Roman. (1939) 1051. Гроссгейм, Опред. раст. Кавк. (1949) 495. Сосновский во Фл. Грузии, VIII (1952) 562. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Илларионова в Мат. по Фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского бот. сада, XXXV (1961) 262. Черепанов во Фл. Туркм., VII (1960) 275; во Фл. СССР, XXVIII (1963) 574.

— *C. calcitrapa* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 356 p. p., III (1819) 594 et auct. al. fl. cauc. et As. Med. — *C. calcitrapoides* DC., l. c., 597 p. p. non L., Ledeb., l. c., 711 et auct. fl. cauc. et As. Med., non L. — *C. calcitrapa* var. *iberica* (Trev.) Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 122. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1032. — *C. calcitrapa* f. *iberica* (Trev.) Стояновъ и Ахтаровъ, Изсл. върху Българ. видове отъ р. *Centaurea* (1935) 81. — *C. pallescens* var. *iberica* f. *genuina* Gugler in Ann. hist.-nat. Mus. Nat. Hung., VI (1908) 209. — *Calcitrapa iberica* (Trev.) Schur, Enum. pl. Transsilv. (1866) 409.

Рисунки: Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) Taf. I, fig. 4. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 545, fig. 3897.

Видані зразки: Герб. русск. Фл., № 1877! Herb. Fl. cauc., № 296! Hayek, Cent. exsicc. crit., fasc. I, № 47! Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3436. Schultz, Herb. norm., № 2652!

По засмічених місцях, на вигонах і пасовищах, вздовж шляхів і в садах як бур'ян. — Крим, рідко.

Кр.З.С. Кримська обл.: Євпаторійський рн, Іванівка (М. Попов!, Барбарич!, !!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Станков). — **Передг. Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Фруктове (Станков), Гончарне (!!, Барбарич і Кукало!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, окол. Алушти (Станков), окол. Ялти (Станков).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (південь); Кавказ: всі рни; Серед. Азія: Гірськ.-Туркм., Аму-Дар., Пам.-Ал., Сир-Дар., Тянь-Шан., Прибалх. (передгірні райони Семиріччя), Дж.-Тарб. (західна частина Джунгарського Алатау).

Загальне поширення. Східне Середземномор'я (азіатська частина), Балкани, Крим, Передня Азія, Кавказ, Середня Азія (південь).

3398 (63). C. calcitrapa L. — **Волошка колючоголова.** Рослина з стрижневим коренем, б.-м. шершаво-пухнаста. Стебла прямостоячі, 15—60 *см* завв., ребристо-борозенчасті, від середини або майже від основи дуже розчепірено-галузисті, досить грубі, блідо-зелені, разом з листками розсіяно вкриті зчленованими, покрученими волосками, рідше майже голі. Листки зелені, або у молодому стані густувато шерстисті і, крім того, вкриті золотистими, крапчастими, сидячими залозками; прикореневі листки черешкові, рано в'януть і засихають, стеблові — сидячі, ті та інші перисторозсічені, з лінійно-ланцетними, цілісними або, в свою чергу, перистонадрізаними, по краю віддаленогостропилчастими частками, що містять на верхівці маленьке, тонке, біле, хрящувате вістря; самі верхні листки від глибоко лопатево-надрізаних до цілокраїх, здебільшого підпирають кошики. Кошики численні, поодинокі на верхівках стебел та вкорочених гілок; обгортки довгасто-яйцевидні, 13—15 *мм* завд., (5) 6—8 (10) *мм* завш., її зовнішні та середні листочки з 5—7 пальчасто-розчепіреними колючками, з яких середня, зверху жолобчаста колючка, значно довша (1—1,8 *см* завд.) і товстіша від бічних, що досягають 4—5 *мм* завд.; внутрішні листочки обгортки на верхівці з перетинчастим, по краю нерівногострозубчастим придатком. Квітки рожево-фіолетуваті. Сім'янки близько 3 *мм* завд., 1,5—1,7 *мм* завш., без чубка. ☉. Цв. VI—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 917. DC., Prodrom., VI (1837) 597 p. p. excl. γ. *brevicaulis*. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 356 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1845) 711. Boiss., Fl. orient., III (1875) 689. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) excl. var. *iberica*. Hayek, Centaurea-Art. Österr.-Ung. (1901) 11. Briquet, Monogr. Centaurées Alpes Maritimes (1902) 162. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1032 p. p. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie (1924) 652. Polivka, Kl. k úpl. Květ. ČSR (1928) 688. Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2 (1929) 978. Prodan, Fl. Roman. (1939) 1052. Dostal, Květ. ČSR (1950) 1681. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 414. Илларионова в Мат. по Фл. и раст. Крыма — Тр. Гос. Никитского сада, XXXV (1961) 261. Черепанов во Фл. СССР, XXVIII (1963) 575.

— *C. calcitrapa* f. *eu-calcitrapa* Стояновъ и Ахтаровъ, Изсл. върху Балг. видове отъ р. *Centaurea* (1935) 81. — *C. calcitrapa* var. *eu-calcitrapa* Stojan. et Acht. в Стояновъ и Стефановъ, Фл. на Балг., изд. 3 (1948) 1209. — *Rhaponticum calcitrapa* (L.) Scop., Fl. Carn., ed. 2, II (1772) 136. — *Calcitrapa stellata* Lam., Fl. Fr., II (1778) 34. Dostal, Klič (1958) 734.

Рисунки: Hayek, ц. м., Taf. I, fig. 3. Федченко и Флеров, ц. м., рис. 1051 і 1052. Hegi, l. c., Taf. 272, Fig. 3; fig. 668—b, c; fig. 669, a—d. Javorka et Csapody, Iconogr. Fl. Hung. (1933) 545, fig. 3896. Стоянов и Стефанов, ц. м., фиг. 1253. Dostal, l. c., (1950) Obr. 557, 2. Dostal, l. c. (1958) tab. 280, fig. 2496.

Видані зразки: Cent. exsicc. crit., fasc. 1, № 45 et 46! Fl. exsicc. rep. Bohem, Slov., № 1182. Billot, Fl. Gall. et Germ. exsicc., № 1902. Schultz, Herb. norm., № 2757.

На сухих степових схилах, по засмічених місцях, вздовж шляхів.— Майже по всьому Криму, крім яйл, б.-м. звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим. (південь).

Загальне поширення. Атлантична і Середня Європа, Середземномор'я, Канарські острови і о. Мадейра, Балкани, Крим, Мала Азія. Занесено в Північну Америку.

Рід 929. Лисонасінник — Phalacrachena Iljin[1]

Iljin в Бот. мат. Герб. Бот. инст. АН СССР, VII, 3 (1937) 51.

Кошики гетерогамні, багатоквіткові, середнього розміру, поодинокі на верхівках потовщених стебел та нечисленних гілок. Обгортки черепичасті, від широкояйцевидних до кулястих, 10—18 *мм* завш., їх листочки майже голі, багаторядні, б.-м. шкірясті, з 4—7 невиразними поздовжніми жилками, зовнішні — широкояйцевидні, короткі, внутрішні — довгасті, вужчі та довші від перших; придатки зовнішніх та середніх листочків у вигляді широкої перетинчастої, збігаючої на краї листочків, буруватої облямівки, на верхівці загострені, з коротким вістрям, по краю гребінчасто-війчасті; придатки внутрішніх листочків більші, довгасто-яйцевидні, відігнуті, дуже мало збігаючі, по краю дрібнозубчасті або неправильновійчасті. Спільне квітколоже щетинисте. Квітки рожеві до пурпурових, крайові — неплідні, збільшені, трубчасто-лійковидні, серединні — трубчасті, двостатеві. Приймочка на верхівці коротко- або до середини дволопатева, лопаті тупуваті; тичинки з трохи сплюснутими нитками, густо вкритими короткими сосочковидними волосками, їх пиляки при основі з короткими придат-

[1] Опрацювала Д. М. Доброчаєва.

ками. Сім'янки голі, гладенькі, довгасті, при основі з косим рубчиком, на верхівці трохи звужені, з майже плоскою або трохи увігнутою площинкою, оточеною тонким валиком, без чубка. — Багаторічні трав'янисті рослини з довгим, галузистим, повзучим кореневищем і прямостоячими, простими або незначно розгалуженими стеблами. Листки короткочерешкові, або майже сидячі, цілісні, цілокраї (у нашого виду), або перистолопатеві, коротковолосисті і слабопавутинисті, з густими, крапчастими залозками на поверхні.

До роду належить 2 види, один з яких (*Ph. calva* (Ledeb.) Iljin) росте в Середній Азії та в Західному Сибіру, другий (*Ph. inuloides* (Fisch. ex Schmalh.) Iljin) поширений на півдні Європейської частини СРСР.

3399 (1). Ph. inuloides (Fisch. ex Schmalh.) Iljin — **Лисонасінник омановидний. Подовий гірчак.** Коренепаросткова рослина з тонким, довгим, повзучим і б.-м. розгалуженим кореневищем. Стебла прямостоячі, 25—55 *см* завв., поодинокі або у кількості 2—3, прості або з нечисленними пазушними, здебільшого неплідними гілками, під кошиком дуже потовщені, по всій довжині, крім ніжок під кошиками, густо улиснені і разом з листками шорсткі від дуже коротких сосочковидних волосків та дрібних шипиків (особливо шорсткі стебла у верхній частині, та листки з країв) і трохи павутинисті. Листки тьмяно-зелені, з численними крапчастими залозками, цілісні, довгасто-еліптичні або вузьколанцетні, 9—12 *см* завд., 1—2,5 *см* завш., до основи звужені в дуже короткий черешок або майже сидячі, на верхівці загострені. Кошики поодинокі на кінцях стебел, рідко є ще 1—2 кошики на кінцях бокових гілок; ніжки під кошиками дуже потовщені і не улиснені. Обгортки майже кулясті, 15—20 *мм* завд., 12—18 *мм* завш., їх листочки б.-м. шкірясті, зеленуваті, на верхівці буруваті або й чорні; придатки зовнішніх та середніх листочків у вигляді широкої трикутної, збігаючої на краї листочків, облямівки, на верхівці загострені, з коротким вістрям, по краю правильнозубчуваті, з кожного боку з 8—10 покрученими зубчиками, світлішими від суцільної частини придатка і довшими за його ширину; придатки внутрішніх листочків світліші за попередні і більші за розміром, яйцевидні, по краю неправильнокороткозубчуваті або зубчасті, рідше — цілокраї, відхилені вбік або відігнуті донизу. Квітки рожеві до пурпурових, крайові — збільшені, трубчасто-лійковидні, неплідні, без стамінодіїв, з 4—5-лопатевим відгином, серединні — трубчасті, двостатеві. Сім'янки 5—6,5 *мм* завд., голі, блідо-рудуваті. ♃. Цв. V—VII (VIII).

Iljin в Бот. мат. Герб. Бот. ин-та АН СССР, VII, 3 (1937) 51. Доброчаєва у Визн. росл. УРСР (1950) 582. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 419. Цвелев во Фл. СССР, XXVIII (1963) 580.

— *Centaurea inuloides* Fisch. ex Schmalh., Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 126. Федченко и Флеров, Фл. Евр. Р. (1910) 1027. — *Phaeopappus inuloides* Fisch. ex Nym., Consp. Fl. Europ. (1878—1882) 418, nom. nud.

Рис. 28. Лисонасінник омановидний — *Phalacrachena inuloides* (Fisch. ex Schmalh.) Iljin.

1 — загальний вигляд; *2* — крайова квітка; *3* — серединна трубчаста квітка; *4* — сім'янка.

На солонцюватих та солончакових луках, по балках, на глинистих схилах, перелогах. Особливо характерна рослина для подів півдня України. — Степові райони, рідше в східній частині Лісостепу.

Д.Л.-С. Донецька обл.: Амвросіївський рн, Білоярівка (Клеопов!). — Луганська обл.: Станично-Луганський рн, Миколаївка (Постригань!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Васильківський рн, Великомихайлівка (Графф!). — Харківська обл.: Куп'янський рн, Петропавлівка (Ширяєв!). — Донецька обл.: Володарський рн, Ялта (Клеопов!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: Снігурівський рн (Ренненкампф!, Пачоський!, Рябков!, Білик!), Зоря (Клеопов!), Євгенівка (Клеопов!), Роксандрівка (Пачоський!); Баштанський рн, Яковлівка (Пачоський!, Білик!); Новобузький рн, Новополтавка, Привільне (Ренненкампф!, Пачоський!, Рябков, Білик!). — Дніпропетровська обл.: Апостолівський рн, Олександрівська с/р, хут. Подове (!!). — Херсонська обл.: Білозерський рн, Білозерка (Пачоський!), між Білозеркою та Кізомисом (Куксін!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Михайлівський рн, Веселе, під Менчекур (Яната!); Мелітопольський рн, поди: Куяли, Мостаполь, Отлой та Круглий (Яната). — Херсонська обл.: Нижньосірогозький рн, Успенівка, Агайманський під (Пачоський!, Білик!), Іванівка (Пачоський!); Чаплинський рн, Асканія-Нова (Пачоський!, Клеопов!, Окснер!, Свистунова!, Левіна!, Білик!). — Запорізька обл.: Кам'янсько-Дніпровський, Михайлівський, Мелітопольський рни (Білик!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн., Ниж.-Дон., Ниж. Волзьк.

Загальне поширення. Ендем півдня Європейської частини СРСР.

Господарське значення. Небезпечний коренепаростковий бур'ян. За даними Г. І. Білика, проективне вкриття його травостою становить 15—50%. Площі, зайняті цією рослиною на подових луках, не тільки малоцінні в кормовому відношенні, але й небезпечні як центри поширення її на орні землі. Необхідно докладніше вивчити її біологію для правильної організації агротехнічних і хімічних заходів боротьби.

Рід 930. Сафлор — Carthamus L.[1]

L., Sp. pl., ed. I (1753) 830.

Кошики кулевидні або яйцевидні, чималі, багатоквіткові, з трубчастими, двостатевими квітками, поодинокі або в щитках, оточені одним або кількома рядами листків, які поступово переходять в листочки обгортки. Обгортка багаторядна; зовнішні листочки шкірясті, на верхівці з колючкою, або війчасто-колючі, або ж з коротким, розірваним придатком; внутрішні — плівчасті. Спільне квітколоже з довгими щетинками. Квітки жовті, оранжево-жовті, червоні, пурпурні, пурпурно-рожеві, рідше білуваті. Сім'янки з косим або боковим рубчиком, оберненояйцевидні, тупочотиригранні або стислі, частіше без

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

реберець, голі; чубок з плівок або щетинок, іноді у крайових квіток його немає. — Жорсткі, однорічні, рідше дворічні або багаторічні трави з колючими, зубчастими або перисторозсіченими листками.

З 25 видів, що ростуть на Канарських островах, в країнах Середземномор'я, Передній і Центральній Азії та Індії, в СРСР зустрічається 5 видів, в УРСР — 3.

1. Квітки пурпурні . . . . . **(1). С. сизий — C. glaucus M. B.**
— Квітки оранжево-червоні, оранжево-жовті або жовті . . . . 2.
2. Гола рослина. Листки цілісні або гострозубчасті . . . . . **(3). С. красильний — C. tinctorius L.**
— Павутинисто опушена рослина. Листки ліровидні або перистонадрізані . . . . . **(2). С. шерстистий — C. lanatus L.**

Секція **1. Kentrophyllum** (Neck.) Fiori et Paol. Рослини однорічні або дворічні, шерстисто опушені. Квітки жовті або пурпурно-рожеві. Чубок сім'янки завжди добре розвинутий, плівчастий; зовнішні плівки короткі, виїмчасті, всі інші більш довгі, загострені.

3400 (1). C. glaucus M. B. — **Сафлор сизий.** Сірувато-дрібно-опушена рослина. Стебло 30—80 *см* завв., прямостояче, на верхівці розгалужене. Прикореневі листки ліровидно-перистороздільні; стеблові — сидячі, з стеблообгортною основою, ланцетні, надрізано-колючозубчасті, шкірясті, сітчасто-жилкуваті. Кошики довгасто-яйцевидні, до 3 *см* завд. і 1,5—2 *см* завш. Зовнішні листочки обгортки дорівнюють квіткам, довгасто-ланцетні, колючо-зубчасті, на верхівці забарвлені; внутрішні — коротші за квітку, плівчасто-ланцетні, на верхівці колючі. Квітки пурпурні або пурпурно-рожеві. Сім'янки яйцевидно-конічні, 4-гранні, з боковим рубчиком при основі; чубок з плівок, з них внутрішні гострі, в три рази довші за сім'янку. ⊙. Цв. VI—IX.

M. B., Tabl. prov. Casp. (1798) 58; Fl. taur.-cauc., II, 284. Boiss., Fl. orient., III, 707. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 131. Гроссгейм, Фл. Кавказа, IV (1934) 221. Клоков у Визн. росл. УРСР, 583. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420. С. А. Шостаковский, во Фл. СССР, XXVIII, 584.

— *Kentrophyllum glaucum* Fisch. et Mey. ex DC., Prodrom., VI (1837) 611; Ledeb., Fl. Ross., II, 713. — *K. anatolicum* Boiss., Diagn. Pl. orient., ser. I, 6 (1845) 113.

На кам'янистих місцях і як бур'ян. — В Криму.

Передг.Кр. Кримська обл.: Севастополь (!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка, Гурзуф (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: всі райони, крім лісового і високогірного поясів.

Загальне поширення. Вказані райони СРСР, Іран, Мала Азія.

3401 (2). C. lanatus L. — **Сафлор шерстистий.** Рослина б.-м. павутинисто-опушена. Стебло 20—60 (100) *см* завд., просте або на вер-

хівці розгалужене. Листки залозисто-опушені; прикореневі — жорсткуваті, ліровидні, з 6—8 довгасто-ланцетними, гострозубчастими боковими і яйцевидною верхньою часткою; стеблові листки шкірясті, з випнутими жилками, при основі стеблообгортні, ланцетні, колючо-перистонадрізані. Кошики поодинокі на верхівці стебла і бокових гілок, яйцевидні, до 3,5—4 *см* завд., оточені верхівковими листками. Зовнішні листочки обгортки листовидні, ланцетні, перисто-зубчасто-колючі, дорівнюють квіткам або трохи довші за них; внутрішні плівчасті, лінійно-ланцетні, цілісні або від середини гребінчасто-зубчасті, на верхівці колючі. Квітки жовті. Сім'янки коротші за квітки, 4-гранноовальні, білуваті або жовтуваті, вгорі іноді з цяточками або зморшками, 4—5 *мм* завд.; зовнішні і внутрішні плівки чубка коротші серединих, білуваті; середні в 2—2,5 рази довші за сім'янку, рудуваті, дрібнопилчасто-зубчасті, загострені. ☉ або ☉. Цв. VII—VIII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 830. Boiss., Fl. orient., III, 706. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 131. Гроссгейм, Фл. Кавказа, IV (1934) 222. Клоков у Визн. росл. УРСР, 583. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420. С. А. Шостаковский, во Фл. СССР, XXVIII, 588.

— *Kentrophyllum lanatum* DC., Prodrom., VI (1837) 610; Ledeb., Fl. Ross., II, 714. — *K. tauricum* C. A. M., Verzeichn. (1831) 66.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV, tab. 746, II, 712.

На піщаних місцях і як бур'яни, рідко. — Південні райони УРСР.

П.З.С. Одеська обл.: Балта (Монтрезор!). — Миколаївська обл.: Новобузький рн, Ольгопіль (Монтрезор!); Миколаївський рн, Парутине (Вісюліна!). — **К.С.** Кримська обл.: Керч (Котов!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Євпаторійський рн, Сакське озеро (Шираєвський!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Птіцин!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Гурзуф (Котов!), Артек (Котов!); Алуштинський рн, Кипарисне (Оксіюк!), Судак (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон, Крим; Кавказ: всі райони, крім високогір'я; Серед. Азія: Сир-Дар., Тянь-Шан., Пам.-Ал., Гірськ.-Туркм.

Загальне поширення. Середня та південь Східної Європи, Середземномор'я, Балканський півострів, Кавказ, Середня та Мала Азія, Іран.

Секція **2. Carthamus.** Однорічні рослини. Стебло голе, рідше, особливо вгорі, разом з верхівковими листками павутинисто-шерстисте. Квітки світло-жовті, оранжево-червоні або червоні. Чубок з короткопилчасто-війчастих нерівних, звичайно коротших за сім'янку плівок.

3401[1] (3). C. tinctorius L. — **Сафлор красильний.** Гола рослина. Стебло 30—80 (100) *см* завв., прямостояче, розгалужене. Листки довгасто-яйцевидні, гострі, з серцевидною основою, напівстеблообгортні, колючозубчасті, шкірясті. Кошики великі, 2—3 *см* завш., яйцевидно-кулясті, зібрані в щитковидно-волотистому суцвітті. Обгортка багаторядна; зовнішні листочки її листуваті, довгасті, по краю часто колючодрібнозубчасті; внутрішні — довгасто-яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, шкірясті. Квітки дрібні, трубчасті, оранжево-червоні. Сім'янки тупочотиригранні, 6—8 *мм* завд., з косим рубчиком. Чубок з нечисленних нерівних, коротко- і дрібно-пилчасто-війчастих щетинок. ☉, Цв. VII—IX.

L.. Sp. pl., ed. I (1753) 830. DC., Prodrom., VI, 612. Ledeb., Fl. Ross., II, 715. Boiss., Fl. orient., III (1875) 709. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 130. Гроссгейм, Флора Кавк., IV (1934), 221. Клоков у Визн. росл. УРСР, 583. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420. С. А. Шостаковский, во Фл. СССР, XXVIII, 586.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV, tab. 746, I, 1—6.

Культивується, а також іноді зустрічається як здичавіла рослина по забур'янених місцях. — В Криму.

Поширення по СРСР. Лише в культурі (південні райони Української РСР, Нижня Волга, Приуралля; Кавказ; Середня Азія).

Загальне поширення. Походить, мабуть, з Східного Середземномор'я. Культивують в південних районах Європи та Азії.

Господарське значення. Красильна рослина. З квіток її здобувають красильну речовину — картамін, який використовується в кондитерському виробництві як шафран, а також для фарбування тканин в червоний колір. З насіння одержують олію, яка використовується переважно в техніці і в парфюмерії. Вміст жиру в насінні в середньому близько 25% (у найбільш олійних форм 36%!).

Рід **931. Кнікус — Cnicus** L.[1]

L., Sp. pl., ed. I (1753) 826.

Кошики яйцевидно-кулясті. Обгортка з жовтуватих колючих зовнішніх і шкірястих внутрішніх, що закінчуються перистою колючкою, листочків. Спільне квітколоже щетинисте. Квітки трубчасті, дрібні, жовтуваті, зовнішні — неплідні, в кількості 5—6, внутрішні — двостатеві, численні; нитки тичинок пухнасті, пиляки при основі стріловидні; зав'язь одногнізда; лопаті стовпчика короткі, оточені при основі кільцем з коротких волосків. Сім'янки з боковим рубцем при основі, гладенькі, багаторебристі, на верхівці з зубчастим колечком і чубком з 10 зовнішніх, жорстких, більш довгих і 10 внутрішніх, більш тонких і коротких щетинок. — Однорічні колючі рослини.

До роду належить один вид, поширений в Середземномор'ї, в Європі і Західній Азії.

3401[1] (1). C. benedictus L. — **Кнікус бенедиктинський.** Павутинисто-волохата рослина з тонким, мичкуватим коренем. Стебло прямостояче, 30—70 *см* завв., звичайно лише на верхівці розгалужене. Листки блідо-зелені, з випнутими жилками, довгасто-ланцетні, перисторозд-

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

дільні або зубчасті, тонкоколючі, з округлими вирізками і трикутно-ланцетними частками. Прикореневі листки в розетці до 30 *см* завд., звужені в крилатий черешок; стеблові листки чергові, нижні з них до 15 *см* завд., середні та верхні — сидячі, стеблообгортні, при основі збіжні, самі верхні — майже серцевидні. Кошики поодинокі на кінцях стебла і його гілок, яйцевидні, до 3 *см* завд. і 1,5 *см* завш.; зовнішні листочки обгортки довгасто-яйцевидні, листуваті, внутрішні — яйцевидні, павутинисті, закінчуються довгою, міцною, перистою колючкою. Віночок жовтуватий, вузькотрубчастий. Сім'янки голі, бурі, довгасто-циліндричні, 7—8,5 *мм* завд., товстуваті, порожнисті, блискучі, руді або темно-бурі, з 20 поздовжніми борозенками; зовнішні щетинки чубка трохи довші за сім'янку. ⊙. Цв. V—VIII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 826. DC., Prodrom., VI, 606. Ledeb., Fl. Ross., II, 713. Boiss., Fl. orient., III, 705. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 130. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934), 222. Клоков у Визн. росл. УРСР, 583. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420. М. М. Ильин, Фл. СССР, XXVIII, 587.

— *Centaurea benedicta* L., Sp. pl., ed. 2 (1763) 1296. — *Carbenia benedicta* Benth. in Benth. et Hook., f., Gen. pl., II (1873) 482. — *C. cnicus* Winkl. in herb.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XV, tab. 748.

Культивують на півдні, і зустрічається здичавіло на забур'янених місцях. — На півдні УРСР.

П.З.С. Як здичавіла відома з окол. Одеси.

Поширення по СРСР. Культивують в південних районах.

Загальне поширення. Походить з південної Європи, широко культивують на півдні Європи і Азії.

Господарське значення. Лікарська рослина, яка містить гіркі речовини—кардобенедиктин і кніцин (центауран), смоли, камеді, дубильні речовини, яблучнокислу магнезію, стерини, глікозиди. Екстракт з трави поліпшує травлення. Використовується також іноді для виготовлення лікеру бенедиктину. В насінні міститься 24—29% олії.

ПІДРОДИНА II. **CICHORIOIDEAE** KITAM. (LIGULIFLORAE DC.)

Всі квітки плідні, двостатеві, з язичковим 5-зубчастим віночком. Рослини звичайно з молочним соком і спірально розміщеними, нерідко прикореневими листками; пиляки на верхівці з придатком, біля основи стріловидні; лопаті стовпчика довгі і тонкі, зовні короткоопушені.

Триба **Cichorieae** Spreng.

Характеристика триби збігається з характеристикою підродини.

Рід 932. Сколімус — **Scolymus** Tourn.[1]

Tourn. ex L., Gen., ed. I (1737) 237.

Кошики б.-м. великі, оточені жорсткими колючими верхівковими листками, сидять на кінцях гілок і в пазухах верхніх листків, багатоквіткові. Обгортка складається з нечисленних, черепичасто розміщених листочків; листочки обгортки шкірясті, з колючою основою, зовнішні — переходять в листки. Сім'янки оточені перетинчастими, приростими до них приквітками, сплюснуті, з невисоким окрайком замість чубка, який іноді несе дві щетинки. — Голі або опушені трав'янисті рослини. — Листки виїмчасто-перисто-надрізані, з колючими або колючо-зубчастими частками і збігаючими в колючі крила краями.

З 3 видів, що ростуть в Середземноморській області, в СРСР, у тому числі в УРСР, зустрічається 2 види.

1. Опущені рослини. Кошики оточені 2—3 листками. Сім'янки з окрайком з 2 щетинками . . **(1). С. іспанський — S. hispanicus** L.
— Голі рослини. Кошики оточені 4—5 листками. Сім'янки з окрайком без щетинок . . . . **(2). С. плямистий — S. maculatus** L.

Секція **1. Myscolus** Cass. Сім'янки без носика, оточені приростими перетинчастими приквітками, з окрайком з двома щетинками.

3402 (1). S. hispanicus L. — **Сколімус іспанський.** Рослина негусто павутинисто-шорстка. Стебло гіллясте, 30—100 *см* завв. Листки довгасто-ланцетні, перистороздільні, жорсткі, з виступаючими жилками, колючі, збігають на стебло, утворюючи на ньому надрізано-колючо-зубчасті крила. Кошики оточені 2—3 колючими листками, сидячі, верхівкові і пазушні, скупчені по 2—4 або поодинокі. Обгортка 7—8 *мм* завш., з черепичасторозміщених ланцетних, гострих листочків. Приквітки овальні, тупі, на верхівці нерівнозубчасті. Віночок жовтий; пиляки на верхівці з придатком, біля основи стріловидні; стовпчик з зеленими і тонкими, зовні короткоопушеними лопатями. Сім'янки сплюснуті, з невисоким окрайком замість чубка; окрайок сім'янки з 2 щетинками. ⊙⊙ або ⊙. Цв. VI—VIII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 813. DC., Prodrom., VII, 1, 76. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 132. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 222. Стоянов і Стефанов, Фл. наЪлг., 1214. Клоков у Визн. росл. УРСР, 583. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 1, tab. 1352.

Бур'ян на засмічених місцях. — На півдні Степу та в Криму.

Л.З.-Л.С. Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (Лавриненко!, Клоков!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Євпаторійський рн, Гаршине (Козлов!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Героївське (!). — **Кр.Л.-С.**

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

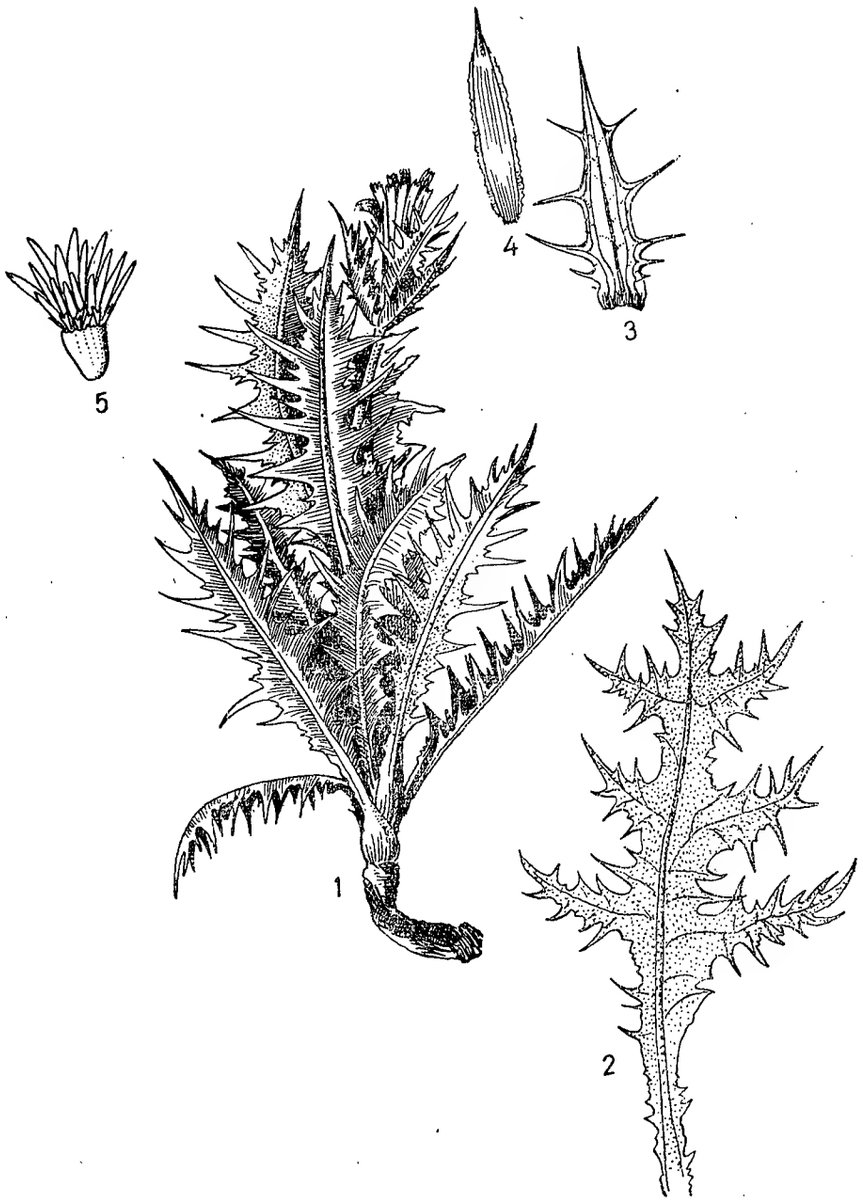

Рис. 29. Сколімус іспанський — *Scolymus hispanicus* L.
1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* і *4* — листочки обгортки; *5* — сім'янка.

Кримська обл.: Сімферополь (Птіцин!); Бахчисарайський рн, Свердлове (Козлов!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судак (Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн., Крим; Кавказ; Передкавк., Зах. Закавк.

Загальне поширення. Півд. Європа, Кавказ, Середземномор'я, Мала Азія.

Секція **2. Scolymus.** Сім'янки сплюснуті, з малопомітним носиком, з коротким віночковидним окрайком замість чубка.

3403 (2). S. maculatus L. — **Сколімус плямистий.** Рослина гола. Стебло гіллясте, біле, 30—100 *см* завв., з надрізаними, колючо-зубчастими, з країв потовщеними крилами. Листки ланцетні, перистонадрізані, колючо-зубчасті, з білими жилками, по краю білі, хрящевидно потовщені, з міцними, жорсткими колючками, донизу збіжні. Кошики оточені 4—5 шкірястими, гребінчасто-перистороздільними, колючими верхівковими листочками, поодинокі або по 2—3. Обгортка з черепичасто розміщених гребінчастих лінійно-ланцетних листочків. Приквітки оберненояйцевидні, цілісні, перетинчасті. Віночок жовтий, пиляки вгорі з придатком, біля основи стріловидні. Стовпчик з зеленими і тонкими, зовні коротко опушеними лопатями. Сім'янки сплюснуті, оточені приростими до них перетинчастими приквітками, з невисоким окрайком замість чубка; окрайок сім'янки без щетинок. ⊙. Цв. IX—X.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 813. DC., Prodrom., VII, 1, 75. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Росс., II, 132. Стоянов і Стефанов, Фл. на Бълг. 1214. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.
Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2, tab. 1353, I, 1, 2.

Бур'ян. — В Криму.

П.С. Кримська обл.: Ленінський рн, Кам'янське (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинський рн, Симеїз (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Південь Східної Європи, Середземномор'я, Мала Азія.

Рід **933. Цикорій — Cichorium** L.[1]

L., Sp. pl. (1753) 813.

Кошики середніх розмірів, з циліндричною обгорткою з 2 рядів листочків: зовнішні — в кількості 5, значно коротші за 8 внутрішніх, що зрослися між собою біля основи. Спільне квітколоже плоске, вкрите короткими, розщепленими по краях плівками. Квітки голубі, білі або рожевуваті. Сім'янки 3—5-гранні, на верхівці з окрайком

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

у вигляді коронки з коротких зубцевидних плівочок. — Одно-, дво- або багаторічні рослини.

З 11 видів, що ростуть в країнах Середземномор'я, в Європі та помірній Азії, в СРСР зустрічається 4, з них в УРСР дико росте один вид, другий поширений лише в культурі.

Секція **1. Cichorium.** Кошики багатоквіткові.

1. Багаторічні розсіяноволосисті рослини. Верхні листки ланцетні. Коронка в 8—10 разів коротша за сім'янку. Бур'ян . . . . . **(1). Ц. дикий, петрові батоги — C. intybus** L.

— Однорічні голі рослини. Верхні листки широко-яйцевидно-ланцетні. Коронка в 2—4 рази коротша за сім'янку. Культивують . . . . . **(2). Ц. городній — C. endiviva** L.

3404 (1). C. intybus L. — **Цикорій дикий, петрові батоги.** Корінь веретеновидний, розгалужений, понад 30 *см* завд., м'ясистий, багатий на молочний сік, що знаходиться і в інших частинах рослини. Стебло прямостояче, 30—100 (200) *см* завв., циліндричне, ребристе, шершаво-волосисте, з розчепіреними гілками. Листки шершаво-волосисті, з виступаючою зісподу середньою жилкою; прикореневі листки зібрані розеткою, струговидні або виїмчасто-перистонадрізані, звужені в черешок; стеблові — чергові, ланцетні, сидячі, напівстеблообгортні, виїмчасто-зубчасті, верхні — цілокраї. Кошики розміщені на кінцях стебла та його гілок і в пазухах верхніх листків, по одному або по 2—3. Кошики близько 4 *см* в діаметрі, 18—20-квіткові. Обгортка залозисто-волосиста, 2-рядна; зовнішній ряд її складається з 5 і більше коротких, овально-ланцетовидних, зрослих внизу і відігнутих вгорі листочків; внутрішній ряд з 8 і більше, в 2 рази довших за зовнішні, лінійних, також зрослих своїми основами, листочків. Віночок голубий (рідко рожевий або білий), вдвоє довший за обгортку; приймочка з розхідними, загнутими донизу лопатями. Сім'янки близько 2 *мм* завд., видовжені, 5-гранні, голі, буруваті, з окрайком з двох, дуже коротких, зрослих між собою плівочок. ♃. Цв. VI—VIII.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 813. Ledeb., Fl. alt., IV, 165. DC., Prodrom., VII, 84. Ledeb., Fl. Ross., II, 774. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 134. Клоков у Визн. росл. УРСР, 584. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 6, tab. 1357, 5—17. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, taf. 273, fig. 4, fig. 682, 683, 684, 685 a, b, c. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1034.

Бур'ян на полях, на узбіччях доріг, по канавах і на засмічених місцях. — По всій УРСР, звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі райони; Кавказ; Зах. Сибір; Середня Азія.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Західний Сибір, Середня Азія, Мала Азія, Іран, півн.-зах. Індія, Китай, північна Америка (занесено).

Господарське значення. Лікарська рослина. Коріння цикорію застосовують в медицині як гірку речовину для збудження діяльності органів травлення; використовують також для виготовлення цикорію — домішки до кофе. Прикореневі листки цикорію споживають як салат.

3404[1] **(2). C. endiviva** L. — **Цикорій городній.** Рослина 30—60 (120) *см* завв., з веретеновидним коренем. Стебло прямостояче або висхідне, міцне, кутасте, голе, розчепіреногіллясте. Прикореневі листки зібрані розеткою, глибокозубчасті або роздільні, голі; нижні стеблові листки чергові, довгасто-ланцетні, біля основи звужені в короткий черешок, середні — довгасто-ланцетні, на верхівці тупі, до основи закруглені, до списовидних, сидячі, напівстеблообгортні. Кошики сидячі на кінцях стебла та його гілок і по 2—5 в пазухах верхніх листків. Кінцеві кошики розташовані на булавовидно потовщених, 2—4 *см* завд., ніжках; обгортка дворядна; листочки обгортки залозисто-волосисті, внутрішні — ланцетні, прямостоячі, по краях війчасті, зовнішні — яйцевидно-ланцетні до яйцевидних, тупі, відлеглі, в два рази коротші за внутрішні, з країв шкірясті. Квітки голубі, рідше білі. Сім'янки оберненояйцевидні, невиразно-2—3-ребристі, 2,5—3,5 *см* завд., буруваті до темно-коричневих, з чубком у вигляді коронки, з дуже коротких, зрослих між собою плівчастих язичків, в 2—4 рази коротших за сім'янку. ☉. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 813. DC., Prodrom., VII, 84. Клоков у Визн. росл. УРСР, 584. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 7, tab. 1358. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, fig. 685, d, e, fig. 687 a, b.

Вирощують на городах.

Походить з Середземномор'я.

Господарське значення. Використовують як салатну рослину; є багато сортів.

Рід 934. Празелень — Lapsana L.[1]

L., Meth. sex. (1737); Syst., ed. II (1740) 28 p. p.

Кошики видовжені, дрібні, малоквіткові (з 8—15 квітками); обгортка з 2 рядів листочків: зовнішніх — коротких, яйцевидних, в кількості 3—5 і довгих внутрішніх, ланцетних, на спинці кілевидних, в кількості 8—9. Спільне квітколоже плоске і голе. Квітки жовті. Сім'янки на верхівці тупі, тонкопоздовжньо-ребристі (з 20 реберцями), без чубка або окрайка. — Одно-, багаторічні трави.

З 10 видів, які ростуть в Європі і Азії, в СРСР росте 4 види, з них в УРСР зустрічається 3.

---

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

1. Суцвіття волотисто-щитковидне. Обгортка зелена. Квітки в 1,5 рази довші за обгортку. Кошики 2 *мм* завш., при плодах 4 *мм* завш. і 6 *мм* завд. . . . . **(1). П. звичайна — L. communis L.**
— Суцвіття щитковидне. Обгортка чорнувата. Квітки в 2 рази довші за обгортку. Кошики 3 *мм* завш., при плодах 5 *мм* завш. і 9 *мм* завд. 2
2. Суцвіття густо чорнувато-залозисто-опушене; обгортки чорнувато-опушені. Квітки золотисто-жовті . . . . . **(2). П. великоквіткова — L. grandiflora** M. B.
— Суцвіття менш залозисто-опушене, обгортки майже голі, більш зелені. Квітки блідо-жовті . . . . . **(3). П. середня — L. intermedia** M. B.

3405 (1). L. communis L. — **Празелень звичайна.** Стебло 20—100 *см* завв., прямостояче, гіллясте, переважно в нижній частині тонковолосисте. Листки тонкі, нерівнозубчасті, з обох боків або лише по краях негустоволосисті, нижні і середні листки черешкові, 3—10 *см* завд. і 1—6 *см* завш., ліровидно-перисторозсічені, з крупною яйцевидною, зубчастою, загостреною кінцевою часткою і 1—2 парами дрібненьких видовжено-яйцевидних бокових; верхні листки сидячі, яйцевидно-ромбічні або ланцетні, цілокраї або зубчасті, дрібні, численні. Кошики зібрані волоттю; обгортка 2—4 *мм* завш. і близько 6 *мм* завд., гладенька, зовнішні листочки її яйцевидні, в 5—7 разів коротші за внутрішні, ланцетні. Квітки блідо-жовті, в 1,5 рази довші за обгортку. Сім'янки видовжені, трохи зігнуті, тонкоребристі, до основи звужені, голі, 3,5—4 *мм* завд. ⊙. Цв. VI—VII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 811. DC., Prodrom., VII, 76. Ledeb., Fl. Ross., II, 770. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 132. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1000. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 223. Стоянов и Стефанов, Фл. на Бълг., 1212. Клоков у Визн. росл. УРСР, 584. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2, tab. 1353, II, 3—10. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1035, рис. 1056. Hegi, l. c., taf. 274, fig. 1, fig. 689.

На узліссях, по чагарниках і іноді як бур'ян. — В Лісових і Лісостепових районах досить звичайно, в Степу переважно як бур'ян по затінених місцях.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі райони; Кавказ; Передкавк.; Сибір; Серед. Азія: Тянь-Шань.

Загальне поширення. Майже вся Європа, Кавказ (Передкавк.), Сибір, Середня Азія (Тянь-Шань), Іран, Гімалаї, Північна Африка.

3406(2). L. grandiflora M. B. — **Празелень великоквіткова.** Рослина гола або в суцвітті чорнувато-залозисто-волосиста; стебло 40—100 *см* завв., прямостояче, на верхівці щитковидно розгалужене. Листки великозубчасті, нижні — ліровидні, з яйцевидною або видовженояйцевидною непарною кінцевою часткою; верхні листки ланцетні або

Рис. 30. Празелень великоквіткова — *Lapsana grandiflora* M. B.
1 — нижня частина рослини; *2* — частина стебла; *3* — листок; *4* — кошик; *5* — листочки обгортки.

яйцевидно-ланцетні, гострозубчасті. Кошики невеликі, видовжені, зібрані в розлоге щитковидне суцвіття. Обгортка майже чорна, як і гілки суцвіття, звичайно чорнувато-залозисто-волосиста або гола, до 9 *мм* завд. і до 3 *мм* завш., при плодах до 5 *мм* завш. Квітки золотисто-жовті, в 2 рази перевищують обгортку. Сім'янки стиснуті зі спинки, з 20 тонкими поздовжніми реберцями, на верхівці округлі, без чубка. ♃. Цв. VI—VIII.

M. B., Fl. Taur.-Cauc., II (1808) 261; III (1819) 540. DC., Prodrom., VII, 77. Ledeb., Fl. Ross., II, 771. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., 1035. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934), 224. Стоянов и Стефанов, Фл. на Бълг., 1215. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

— *L. glandulifera* Cass., Dict. sc. nat., XXV (1826) 221.

По лісах, іноді як бур'ян по садах і виноградниках. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: Білогірський рн, Поворотне (Гринь!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Демерджі (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Гурзуф (Вовчанецький!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Даг., Зах. Закавк., Схід. Закавк., Півд. Закавк.

Загальне поширення. Південь Східної Європи, Кавказ.

3407 (3). L. intermedia M. B. — **Празелень середня.** Рослина до суцвіття вкрита жорсткими волосками, особливо листки. Стебло 40—100 *см* завв. Листки великозубчасті; нижні — ліровидні, з великою кінцевою часткою; верхні листки ланцетні або яйцевидно-ланцетні, гострозубчасті. Кошики невеликі, видовжені, зібрані в пухке щитковидне суцвіття; гілки суцвіття рідко волосисті. Обгортка оливково-зелена, гола або майже гола. Квітки блідо-жовті, в 2 рази перевищують обгортку. Сім'янки стиснуті з боків, з 20 реберцями, на верхівці округлі, без чубка. ⊙, ⊙. Цв. VI—VIII.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 261; III (1819) 540. DC., Prodrom., VI, 77. Ledeb., Fl. Ross., II, 133. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1028!

Бур'ян. — В Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Нетубський!), Алупка (Сирейщиков!); Севастополь (з герб. Савенкова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Даг., Зах. Закавк., Схід. Закавк., Півд. Закавк.

Загальне поширення. Південь Східної Європи, Кавказ, Мала Азія.

Рід 935. Апозерис — Aposeris Neck.[1]

Neck, Elem., I (1790) 57.

Кошики циліндричні, середньої величини, поодинокі. Обгортка дворядна; внутрішні листочки обгортки довші за зовнішні; зовнішні

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

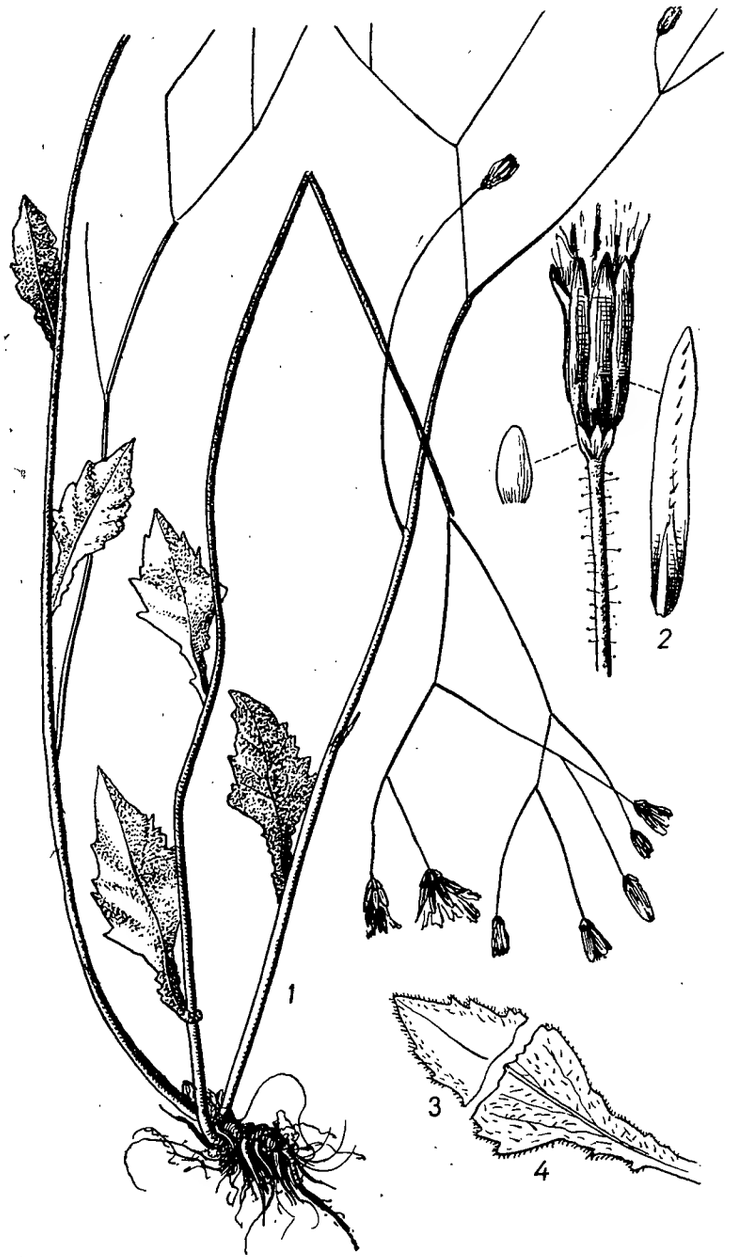

Рис. 31. Празелень середня — *Lapsana intermedia* M. B.

1 — загальний вигляд; *2* — кошик і листочки обгортки; *3* — верхівка листка (вигляд зверху); *4* — основа листка (вигляд зісподу).

листочки обгортки дрібні, нечисленні. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті. Сім'янки видовжені, сплюснуті, з коротким носиком і 5 реберцями, без чубка. — Багаторічні трав'янисті рослини з прикореневими крупнопилчастими, перисторозсіченими листками і безлистими простими стеблами.

До роду належить один вид, поширений в Європі.

3408 (1). A. foetida (L.) Cass. — **Апозерис вонючий.** Корінь короткоциліндричний, багатоголовий (з білим молочним соком). Стебло просте, голе або павутинисто-опушене, без листків. Листки крупно-перисторозсічені, з пятьма—десятьма парами трикутних або трапеціївидних, нерівномірнозубчастих бічних часток і більшою трикутно-лопатковидною верхівковою часткою, зісподу розсіяноволосисті. Кошики поодинокі, на кінці стебла. Обгортка 10—12 *мм* завд., темно-зелена, дворядна; внутрішні листочки обгортки видовжені, тупі або загострені, довші за зовнішні. Зовнішні листочки обгортки нечисленні, дрібні, трикутні, загострені, до 2 *мм* завд. Квітки жовті, 2—2,5 *см* завд. Пиляки на верхівці з короткими тупими придатками. Приймочка стовпчика дволопатева, опушена. Сім'янка оберненояйцевидна, видовжена, 4—5 *мм* завд., на спинці стиснута, неясно-5-ребриста, на верхівці з носиком, опушена дрібними короткими волосками. Чубок відсутній. ♃. Цв. VI—VIII.

Cass. in Dict. Sc. nat., XCVIII (1829) 427. Less., Syn. comp., 128. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 133. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, t. 2. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie, 658. Клоков у **Визн.** росл. УРСР, 584.

— *Hyposeris lucida* L., Mant. (1737) 103; DC., Prodrom., VII, 1, 80.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 4, tab. 1354, II 9—16. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1036, рис. 1057. Hegi, Ill, Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, t. 274, 2, 2a.

По лісах, переважно широколистяних, менш на полонинах. — Карпати і Прикарпаття, досить звичайно; Західне Поділля, рідко.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Виноградів. — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Тур'ї Ремети (Доброчаєва!, Гринь!, Котов!, Косець!), Тур'е-Полянське л-во, полонина Рівна (Доброчаєва!, Чопик!, Зап'ятова!); Тячівський рн, хр. Чорногора, полонина Дрижиполе (Комендар!), г. Говерла (Білик!), г. Близниця (Гринь!), г. Піп Іван Мармарошський (Барбарич!), Богдан, Білотиснянське л-во (Комендар!), Ясиня, півд.-схід. схил хребта Свидовець (Барбарич!); Хустський рн, г. Ієрослав (Гринь!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: Стрийський рн, г. Лиса (Косець!); Трускавець (Котов!). — Івано-Франківська обл.: Калуський рн, Надіїв (Клеопов і Зозулин!); Богородчанський рн, Пнів—Городище (Косець!). — Чернівецька обл.: Чернівці, на г. Цецине (П'ятаченко!, Горохова!); Глибоцький рн, Новофортецьке л-во (Косець!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Пустомитівський рн, Лисиничі (Котов!). — Тернопільська обл.: Бережанський рн, Хатки (Данилевська!), Тростянець (Данилевська!), Кременець (Шмальгаузен!). — **З.Л.-С.** Івано-Франківська обл.: Галич (Кузнецова!). — Тернопільська обл.: Чортківський рн, Яблунівський ліс (Гринь!); Теребовля (Гринь!); Борщівський рн, Заліщики, ліс Більче (Данилевська!).

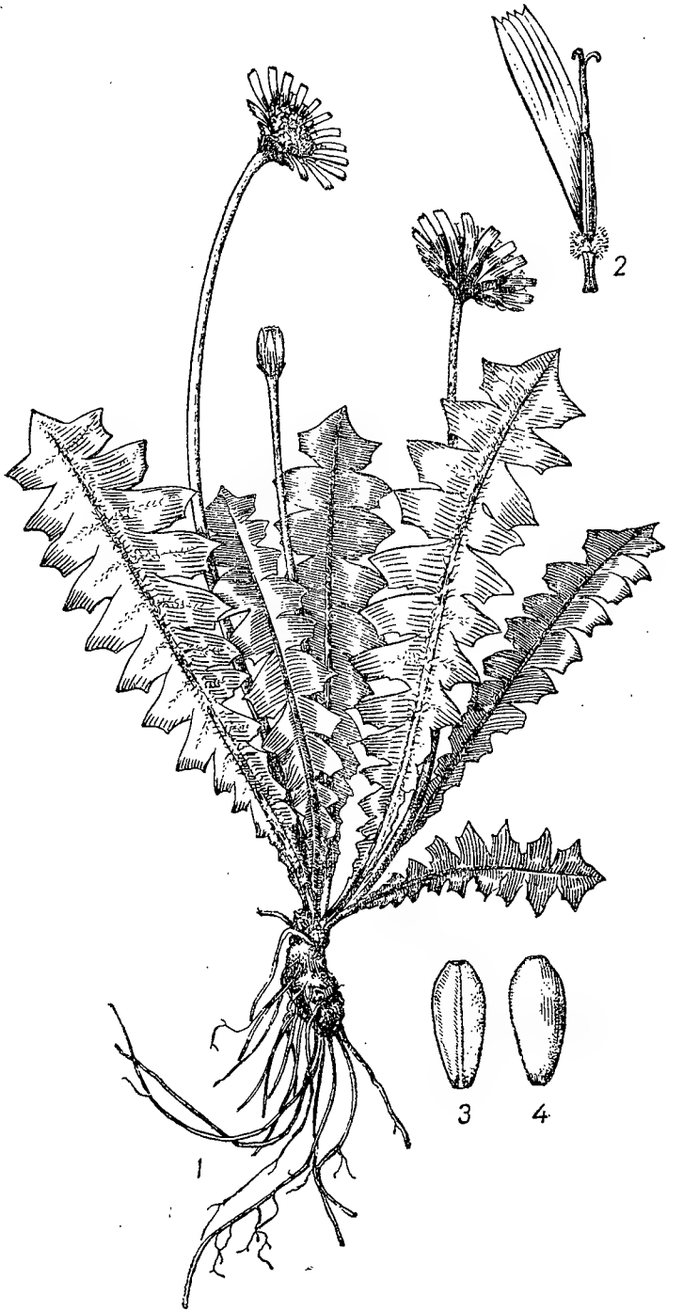

Рис. 32. Апозеріс воиючий — *Aposeris foetida* (L.) Cass.

1 — загальний вигляд; *2* — квітка; *3* — сім'янка з черевного боку; *4* — сім'янка зі спинки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр.

Загальне поширення. Середня Європа, західна частина Східної Європи, Атлантична Європа.

Рід 936. Арнозерис — Arnoseris Gaertn.[1]

Gaertn., Fruct., II (1791) 355, t. 187.

Кошики дрібні, поодинокі або по 2—3 на безлистих квіткових стеблах. Квітконоси при плодах булавовидно потовщені. Обгортка дворядна, з нечисленними й дрібними зовнішніми і 16—20 внутрішніми листочками, при достиганні сім'янок стає майже кулевидною. Квітки жовті. Сім'янки довгасті, 5-гранисті, з реберцями на площинках і невисокою цілісною окрайкою на верхівці. — Однорічні рослини з зібраними в розетку прикореневими листками і численними, здебільшого безлистими, стеблами.

До роду належить один вид.

3409 (1). A. minima (L.) Schweigger et Koerte. **Арнозерис дрібний.** Рослина 5—30 *см* завв., з рідкими волосками або гола. Квітконосних стебел кілька, простих або розгалужених, з одним або 2—5 кошиками на потовщених порожнистих ніжках. Прикореневі листки оберненояйцевидні або довгасті, при основі клиновидні, по краях зубчасто-пилчасті, війчасті. Стебло з кількома дрібненькими верхівковими листочками. Кошики до 10 *мм* у діаметрі. Обгортка дзвониковидна, близько 5 *мм* завш. і 6 *мм* завд., з 16—20 яйцевидно-ланцетних, загострених, розсіяно опушених листочків. Квітки золотисто-жовті. Сім'янки близько 1,5 *мм* завд. ⊙. Цв. VI—IX.

Schweigger et Koerte Fl. Erlang. II (1811) 72 in Lorek., Fl. Pruss., ed. 3 (1848), tab. 184, fig. 982. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 133. Szaf., Kulcz., Pawlow, Rosl. polskie, 667. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1004. Клоков у Визн. росл. УРСР, 584. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 420.

— *Arnoseris pusilla* Gaertn., Fruct., II (1791) 355, t. 157. — *Hyoseris minima* L., Sp. pl., ed. I (1753) 808. — *Lampsana minima* Lam., Dict., 3 (1778) 414. — *L. pusilla* Willd., Sp., 3 (1798) 1623.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 3, tab. 1354, 1, 1—3. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1036, рис. 1058. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1005, fig. 693, a, b, c, fig. 694.

По піщаних, вологих місцях, по берегах річок і як бур'ян на полях. — В Західних районах.

Р.-О.Л. Львів (Кнапп). — **П.Л.-С.** Одеська обл.: Любашівський рн, Саврань (Бессер!).

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Бессараб., Верх.-Дністр., Причорн.

Загальне поширення. Середня Європа.

Примітка. З Правобережного Лісостепу є лише один екземпляр в гербарії Бессера.

Рід 937. Зацинта — Zacintha Mill.

Mill., Gard. Dict., ed. 4 (1754).

Кошики невеличкі, на ніжках або сидячі; обгортка дзвониковидна, при плодах — здуто-глечиковидна, дворядна, з 8 лінійними внутрішніми і з 5 ланцетними, короткими зовнішніми листочками; внутрішні листочки обгортки при плодах потовщені, біля основи на спинці опуклі, човниковидні, сходяться на верхівці і охоплюють крайові сім'янки. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті. Сім'янки різнорідні; зовнішні — опушені, стиснуті з боків, на спинці опуклі, на верхівці — з невеликим боковим носиком, оточені потовщеними листочками обгортки; чубок їх направлений косо всередину; внутрішні сім'янки б.-м. округлі, голі, з 15 поздовжніми реберцями і з прямостоячим чубком з шорстких, легко відпадаючих щетинок. — Однорічні рослини з ліровидно-перисто-надрізаними прикореневими листками.

Монотипний рід.

3410 (1). Z. verrucosa Gaertn. — **Зацинта бородавчаста.** Гола або трохи щетинисто-війчаста рослина. Стебло 8—50 *см* завв., розчепірено-гіллясте, з потовщеними при плодах гілочками суцвіття. Листки зубчасті; прикореневі — ліровидно- або струговидно-надрізані, довгасті, оберненояйцевидні; середні стеблові — ланцетні, біля основи стріловидні; верхні — лінійні з щетинками. Кошики в розгалуженнях стебла і в пазухах верхівкових листків сидячі, на кінцях гілок — на ніжках. Обгортка при плодах 8 *мм* завш., приплюснуто-кулевидна. Квітки жовті. Зовнішні сім'янки до 13 *мм* завд., внутрішні — до 15 *мм* завд. (разом з носиком). ⊙. Цв. VI.

Gaertn., De Fruct. et Sem., II (1791) 358, t. 157, f. 7. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 135, Станков—Талиев, Опред. высш. раст. СССР, вид. друге, 421.

— *Lapsana Zacintha* L., Sp. pl., ed. I (1753) 814.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1324.

На кам'янистих схилах і як бур'ян. — В Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Шмальгаузен!), Магарач (Шмальгаузен!), Оползневе (Савенков!), Гурзуф (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Країни Середземномор'я.

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

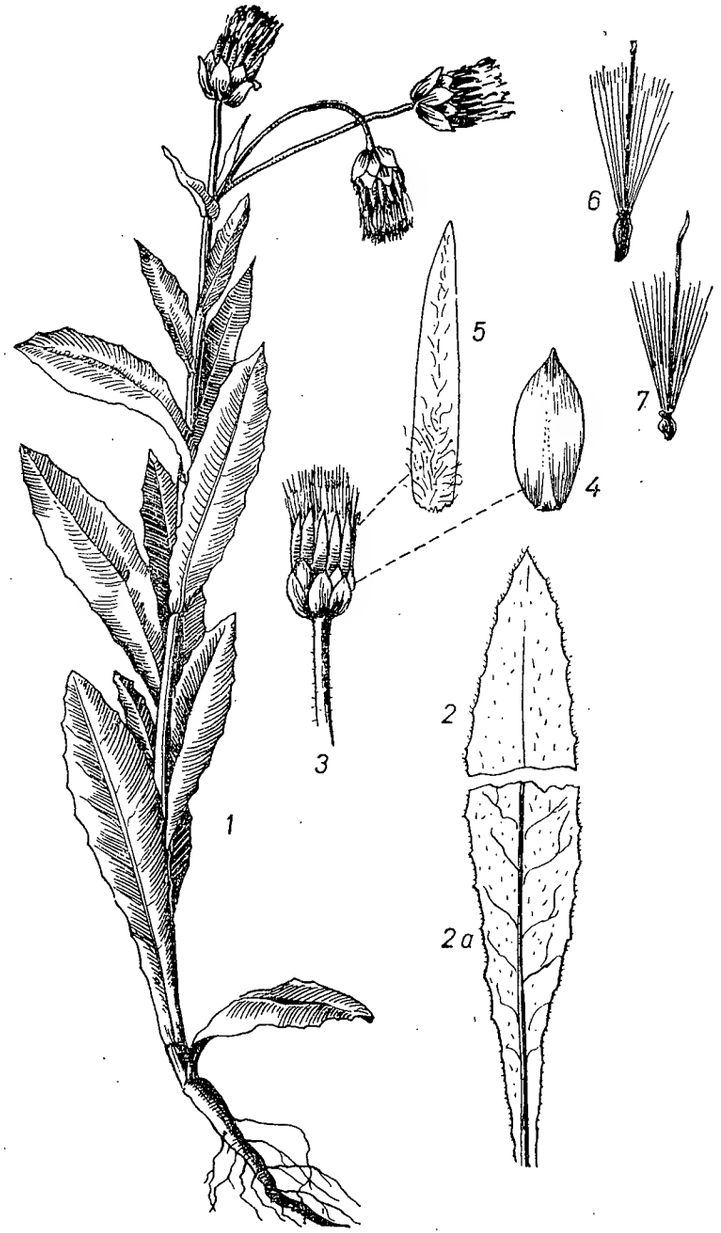

Рис. 33. Зацинта бородавчаста — *Zacintha verrucosa* Gaertn.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — кошик; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — внутрішній листочок обгортки; *6*, *7* — сім'янки.

Рід 938. Рагадіолус — **Rhagadiolus** Scop.[1]

Scop., Introd. (1777) 122.

Кошики циліндричні, дрібні, на довгих кінцевих і коротких бічних ніжках; обгортка дворядна, з 5 дрібненьких і 5—8 ланцетних внутрішніх листочків, які при плодах твердіють, розростаються і обгортають зовнішні сім'янки. Квітки жовті. Сім'янки видовжено-шиловидні, до верхівки поступово витончені, без чубка; зовнішні сім'янки стиснуті зі спинки, довго залишаються з листочками обгортки на квітконіжці і зірчасто відставлені; внутрішні сім'янки невеличкі, циліндричні, прямі або зігнуті. — Однорічні рослини.

З 5—6 видів роду, які поширені на Канарських островах, в країнах Середземномор'я та Передньої Азії; в СРСР росте два.

3411 (1). Rh. edulis Gaertn. — **Рагадіолус зірчастий.** Гола або трохи шорстка рослина. Стебло 15—60 *см* завв., розгалужене. Листки тонкі, зубчасті, нижні — оберненояйцевидні або ліровидно-перистороздільні, з зубчастими або майже цілісними частками; верхівкова частка округло-яйцевидна або яйцевидно-ромбічна; бічні — овальні або довгасті; верхні листки ланцетні. Кошики поодинокі, циліндричні, пазушні — на довгих і кінцеві — на коротких ніжках. Обгортка 8 *мм* завд. і 2—3 *мм* завш., гола або зовні вкрита жорсткими колючими волосками. Квітки жовті. Зовнішні сім'янки зіркоподібно відставлені, в кількості 5—8, 12—20 *мм* завд.; внутрішні — дрібні, тонко опушені, зігнуті дугою або кільцем, в кількості 1—3. ☉. Цв. V—VI.

Gaertn., De Fruct. et Sem., 2 (1791) 354. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV, 224. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 421.

— *Rhagadiolus stellatus* γ *edulis* DC., Prodrom., VII, 1 (1838) 77. — *Rh. stellatus* β *edulis* Willd., Sp. pl., 3 (1803) 1625. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 194—135. — *Lapsana Rhagadiolus* L., Sp., pl., ed. I (1753) 912.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1354, I—II, 1—7.

В чагарниках і по узліссях. — В південній частині Криму, як бур'ян.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Гольде!, Нетубський!), Гурзуф (Оксіюк!, Савенков!, Ширяєв!, Вовчанецький!), г. Аю-Даг (Котов!), Нікіта (Катіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Закавк.

Загальне поширення. Півд. Європа, країни Середземномор'я.

Рід 939. Гедипноїс — **Hedypnois** Schreb.[1]

Schreb., Gen. pl., II (1791) 532.

Кошики поодинокі, циліндрично-дзвониковидні; обгортка дворядна, складається з багаточисленних, дрібних, зовнішніх листочків і малочисленних внутрішніх, більш крупних, які твердіють при плодах

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

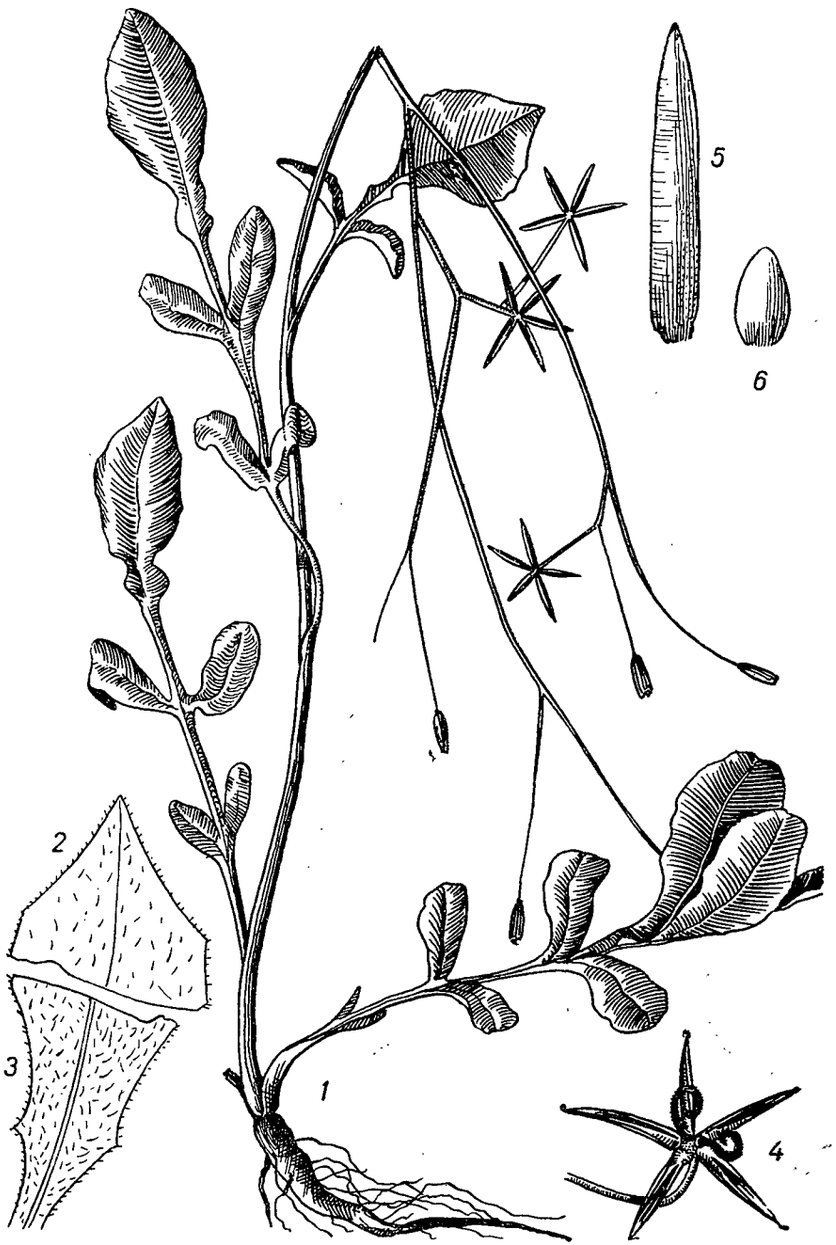

Рис. 34. Рагадіолюс зірчастий — *Rhagadiolus edulis* Gaertn.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *3* — основа листка зісподу; *4* — достигаючі сім'янки в кошику; *5* і *6* — листочки обгортки.

і огортають зовнішні сім'янки. Квітки жовті. Сім'янки циліндричні, тонкоребристі, з носиком або без нього; зовнішні сім'янки зігнуті і з зубчастою коронкою на верху; внутрішні — прямі, тоненькі, з чубком, який складається з коротких зовнішніх і довгих внутрішніх плівок. — Однорічні рослини.

З трьох видів, що поширені в країнах Середземномор'я, в СРСР росте два.

3412 (1). H. cretica (L.) Willd. — **Гедіпноїс крітський.** Стебло 20—50 *см* завв., розгалужене або просте, б.-м. щетинисто-шорстке. Прикореневі листки обернено-яйцевидно-довгасті, виїмчасто-зубчасті або перистонадрізані. Кошики поодинокі, на довгих ніжках, при плодах під кошиком булавовидно-потовщених; обгортка 4 *мм* завш., при плодах 8 *мм* завд. і 8 *мм* завш.; внутрішні листочки обгортки в 3—4 рази довші за зовнішні; зовнішні листочки обгортки при плодах голі або опушені. Квітки жовті. Сім'янки шорсткі; зовнішні — зігнуті, за довжиною дорівнюють листочкам обгортки, з зубчастою коронкою на верхівці; внутрішні — прямі, тоненькі, коричневі, ребристі, з короткими щетинками на ребрах, з чубком, який складається з коротких зовнішніх і довгих внутрішніх плівок. ⊙. Цв. IV—V.

Willd., Sp. pl., III (1800) 617. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 135. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV, 225. Станков—Талиев, Опред. высш. расг. Европ. ч. СССР, вид. друге, 421.

— *Hyoseris cretica* L., Sp. pl. ed. I (1753) 810.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 11, tab. 1362.

По чагарниках і забур'янених місцях. — В Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Нікітський бот-сад (Станков!), Алупка (Таліев!), Гурзуф (Оксіюк!), Сімеїз (Гольде!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Закавк.

Загальне поширення. Південна Європа, південь Східної Європи, країни Середземномор'я.

Рід **940. Поросинець — Hypochoeris** L.[1]

L., Gen., ed. I (1737) 238.

Кошики середніх розмірів або великі, циліндричні або дзвоникоподібні, багатоквіткові, з черепичастою обгорткою. Квітколоже з вузькими, довгими, тонкими сухоплівчастими приквітками, квітки жовті. Сім'янки довгасті, притуплені, з 5—15 реберцями, всі або тільки внутрішні з б.-м. довгим носиком; чубок складається з двох рядів: внутрішніх перистих і зовнішніх, менш довгих, зазублених волосків. — Багаторічні або рідше однорічні трав'янисті рослини, з прикореневими зуб-

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

частими або виїмчасто-роздільними листками і звичайно безлистими, простими або розгалуженими квітконосними стеблами, з поодинокими кошиками.

Рід охоплює близько 15 видів, поширених в Європі, країнах Середземномор'я, помірної Азії і південної Америки; з них в СРСР зустрічається 2 види.

1. Однорічні рослини. Прикореневі листки з гострими зубцями. Крайові квітки рівні з обгорткою. Крайові сім'янки без носика . . . . . **(1). П. голий — H. glabra** L.
— Багаторічні рослини. Прикореневі листки з тупими зубцями. Крайові квітки майже вдвоє довші за обгортку. Крайові сім'янки з довгим носиком . . . . . **(2). П. вкорінливий — H. radicata** L.

Секція **1. Hypochoeris.** Зовнішні сім'янки без носика, внутрішні — з носиком.

3413 (1). H. glabra L. — **Поросинець голий.** Рослина 10—40 *см* завв., з тонким стрижневим коренем. Стебел звичайно кілька, простих, висхідних або лежачих, голих, з нечисленними дрібними листками. Прикореневі листки в розетці, ланцетні, виїмчасто-зубчасті, з гострими зубцями, звичайно голі. Кошики розміщені на трохи потовщених ніжках. Обгортки циліндричні, 7—15 *мм* завд. і 3—5 *мм* завш., під час цвітіння 7 *мм* завд. і 3 *мм* завш., при плодах 15 *мм* завд. і 5 *мм* завш. Листочки обгортки довгасті або ланцетні, з країв плівчасті, на верхівці темно-пурпурові, голі, внутрішні широкоперетинчасті, по довжині майже рівні квіткам. Квітки світло-жовті, довжина крайових квіток в 2 рази перевищує ширину. Сім'янки різнорідні, до 8 *мм* завд., з 15 шершаво-поздовжніми реберцями; крайові без носика; середні з тонким довгим носиком, звичайно, майже однакової з ними довжини; чубок дворядний; зовнішній ряд складається з зазублених, внутрішній — з перистих волосків. ☉. Цв. VI—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 1140. DC., Prodrom., VII, 90. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 775. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 137. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1015. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie ed. I, 658. Клоков у Визн. росл. УРСР, 585. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 421.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 47, tab. 1308, II, 2—9. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1033, рис. 704.

На піщаних місцях. — В Карпатах і в Лісостепу дуже рідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Тячів (Білик!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Ступно (Барбарич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Європа (крім Сходу), як занесена рослина в Північній Америці та в Австралії.

Секція **2. Porcellites** Cass. Всі сім'янки з носиком.

3414 (2). H. radicata L. — **Поросинець вкорінливий.** Рослина 20—80 (100) *см* завв., з короткоциліндричним кореневищем і часто з товстим м'ясистим коренем. Стебел звичайно кілька, розгалужених, сизувато-зелених, прямостоячих або висхідних, голих або з рідкими волосками, з нечисленними верхівковими листочками. Листки в прикореневій розетці довгасто-обернено-ланцетні, виїмчасто-перисто-надрізані або зубчасті, з тупими зубцями, з обох боків з розсіяними жорсткими щетинками. Кошики циліндрично-дзвониковидні, на довгих, на верхівці трохи потовщених ніжках; обгортка 15—25 *мм* завд. і 7—8 *мм* завш.; листочки обгортки ланцетні, темно-зелені, голі або по жилці б.-м. щетинисто-війчасті, коротші за квітки. Приквітки з жовтим вістрям. Квітколоже ямчасте. Квітки жовті, зовні (на крайових квітках) з синюватими смужками, довжина їх майже в 4 рази перевищує ширину. Сім'янки дрібні, з 15 шершаво-поздовжніми реберцями, всі з носиком, який майже вдвоє довший за сім'янку; чубок дворядний, зовнішній ряд складається з зазублених, внутрішній — з перистих волосків. ♃. Цв. VI—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 1140. DC., Prodrom., VII, 91. Ledeb., Fl. Ross., V, II, 2, 776. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 136. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1013. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk., ed. I, 658. Гроссгейм, Фл. Кавк. IV (1934) 226. Клоков у Визн. росл. УРСР, 585. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 421.

— *Achyrophorus radicata* Scop., Fl. Carn., ed. 2, II (1772) 116. — *Porcellites radicata* Cass. in Dict. Sc. nat., XLIII (1826) 43.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., 46, tab. 1397, 1. Hegi, l. c., VI, 2. t. 274, fig. 4, fig. 702 u. 703. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1038, рис. 1059.

На луках, по соснових лісах, на лісових галявинах. — В Карпатах, на Поліссі і в Лісостепу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Берегове (Білик!), Виноградів (Білик!), по р. Боржаві (Білик!), Чорний Потік (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Тур'ї Ремети (Білик!), Середнє (Білик!); Тячівський рн, Рахів (Хржановський!); Мукачівський рн, Лази (Брадіс і Запятова!). — Івано-Франківська обл.: Косівський рн, Жаб'є, г. Кострица (Котов і Омельчук!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт, Горно-Кутське л-во (Котов і Омельчук!). — **З.П.** Волинська обл.: Любомльський рн, окол. Любомля (Барбарич!), Гуща (Косець!); Ківерцівський рн, Романів (Бондарчук!). — Ровенська обл.: Ровенський рн, Майдан (Барбарич!), Клевань (Котов і Омельчук!); Березнівський рн, Берестовець (Котов і Омельчук!). — Житомирська обл.: Олевський рн, Олевське л-во (Воробйов!); Овруцький рн, Бондарі (Гринь!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва (Семенкевич!, Котов!); Києво-Святошинський рн, Біличі (Гержедович!). — **Л.П.** Київська обл.: Києво-Святошинський рн, Старосілля (Котов!), Вищедубечанське л-во (Кожевников!), Жукин (Кожевников!); Бориспільський рн, Рибне озеро (Д. Зеров!). — Чернігівська обл.: Козелецький рн, Лошакова Гута (Левіна!), болото Видра (Левіна!); Ріпкинський рн, Добрянське л-во (Кожевников!); Щорський рн, Бутівка (Левіна!). — Сумська обл.: Середньобудський рн, Кам'янка (Барбарич!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Нова

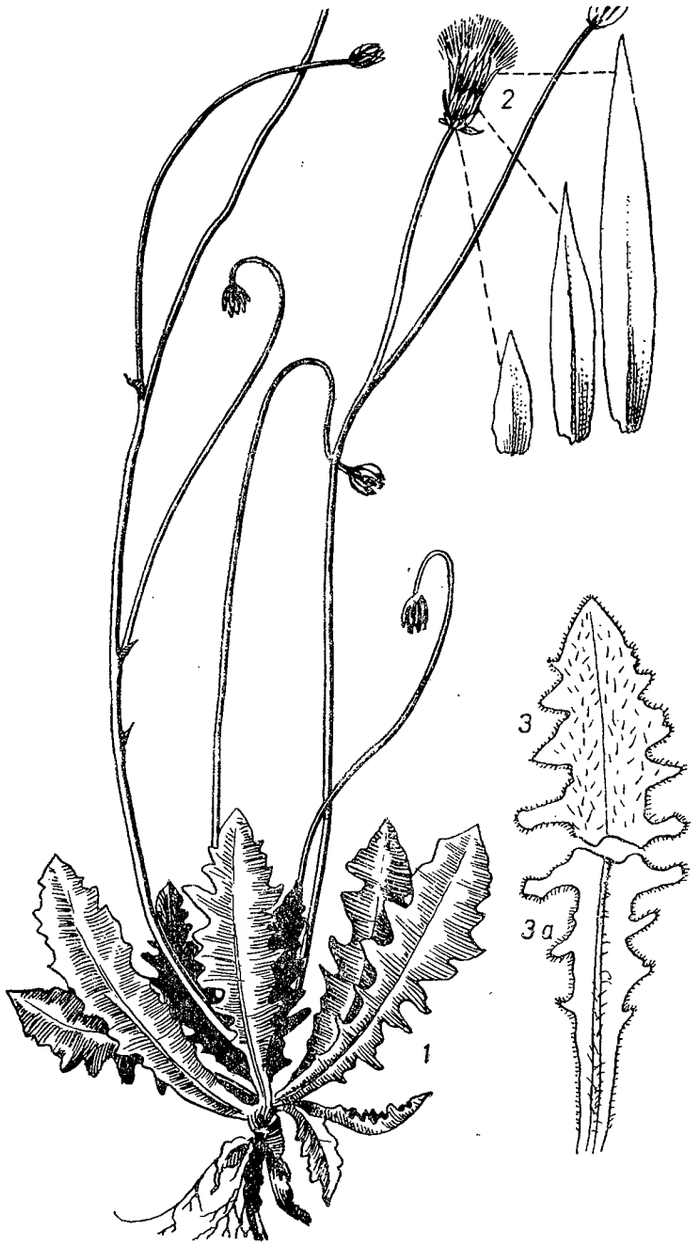

Рис. 35. Поросинець вкорінливий — *Hypochoeris radicata* L.

1 — загальний вигляд; *2* — кошик і листочки обгортки; *3* — верхівка листка зверху; *3а* — основа листка зісподу.

Мощаниця (Барбарич!). — Хмельницька обл.: Полонський рн, Березна (Осадча!). — Вінницька обл.: Липовецький рн, Турбівська лісова дача (Левіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Європа, Північна Америка.

Рід 941. Ахірофорус — Achyrophorus Scop.[1]

Scop., Fl. carn., ed. 2, II (1772) 116.

Кошики середніх розмірів або великі, півкулевидні або дзвоникоподібні, багатоквіткові, з черепичастою обгорткою. Квітколоже з вузькими, довгими, тонкими, сухоплівчастими приквітками. Квітки жовті. Сім'янки довгасті, притуплені, з 5—15 реберцями, всі або тільки внутрішні з б.-м. довгим носиком; чубок складається з одного ряду перистих волосків. — Багаторічні трав'янисті рослини.

З 20 видів, які поширені в Європі і Америці, в СРСР зустрічається 3 види, в тому числі у флорі УРСР 2 види.

1. Стебло під кошиком булавовидно потовщене, порожнисте, завжди просте, до 40—50 *см*. Листочки обгортки яйцевидні, торочкувато-зубчасті, опушені довгою кучерявою повстю (волоски до 2,5 *мм* завд.). Високогірна рослина . . . . . **(1). А. однокошиковий — A. uniflorus** (Vill.) Bluff.
— Стебло під кошиком булавовидно непотовщене, іноді розгалужене, 70—100 *см*. Листочки обгортки вузьколанцетні, цілокраї, коротко опушені (волосками до 1,5 *мм* завд.). Лучно-степова рослина . . . . . **(2). А. плямистий — A. maculatus** (L) Scop.

Секція **1. Phanoderis** DC. Всі сім'янки з носиком; зовнішні з коротким носиком, середні — з більш довгим.

3415 (1). A. uniflorus (Vill.) Bluff. — **Ахірофорус однокошиковий.** Рослина 15—50 (80) *см* завв., з коричнюватим, дерев'яніючим, багатоголовим кореневищем. Стебло прямостояче, під суцвіттям булавовидно потовщене, борозниcте, з довгими жорсткими волосками, особливо численними на верхівці, безлисте або з небагатьма листками, закінчується одним кошиком. Прикореневі листки зібрані в розетку, клиновидно-довгасті, тупі, сидячі, з країв віддаленозубчасті, війчасті, жорстко-шорсткі від прилеглих волосків; стеблові дрібні, довгасті, верхні ланцетні. Кошики прямостоячі; обгортка 16—25 *мм* завд., майже кулевидна, зовнішні й середні листочки її ланцетні, на спинці темно-зелені, опушені густокучерявою повстю, внутрішні вузькі, загострені. Квітки блідо-золотисто-жовті, вдвоє довші за обгортку, до

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

Рис. 36. Ахірофорус однокошиковий — *Achyrophorus uniflorus* (Vill.) Bluff.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — листочок обгортки; *4* — сім'янка.

40 *мм* завд. Сім'янки 15 *мм* завд., з коротким носиком; чубок однорядний, з перистих волосків. ♃. Цв. VI—VII.

Bluff. et Fingerh., Compend. Fl. Germ. II (1825) 307.

— *Hypochoeris uniflora* Vill., Prosp. pl. dauph. (1779) 37. Hegi, Ill. fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1011. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie, 659. Клоков у Визн. росл. УРСР, 585. — *H. helvetica* Wulf in Jacy., Miscell. Auste, III (1785). — *Achyrophorus helveticus* (Wulf.) Hornem., Hort. hafn. II (1815) 772.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 45, tab. 1396, II, 9—12. Hegi, l. c., VI, 2, 1011, fig. 699—700.

Гірські луки, лісові галявини. — Карпати (верхній лісовий пояс, субальпійський і альпійський пояс) нерідко.

К.Л. Львівська обл.: Стрийський рн, г. Лиса (Косець!). — Закарпатська обл.: Перечинський рн, Ужок, г. Ополонок (Чопик!), Тур'ї Ремети (Косець!, Гринь!), Тур'е-Полянське л-во, полонина Рівна (Котов!, Гринь!, Доброчаєва!), г. Маковиця (Гринь!), Антоївка (Білик!); Мукачівський рн, г. Великий Верх (Барбарич!), Скотарське, г. Яворник (Білик!), хр. Яворник (Котов!), г. Пікуй (Чопик!), полонина Боржава (Гринь!), перевал Бескид (Попов!); Тячівський рн, полонина Паляніська (Брадіс і Запятова!), Лопухів (Брадіс і Запятова!, Гринь!), Богдан — Луги, г. Менчул (Комендар!), Богдан, Білотиське л-во (Доброчаєва!), Гуцульсько-Мармарошські Альпи, г. Стог (Брадіс і Запятова!), г. Петрос (Гринь!, Брадіс!, Запятова!, Комендар!), Піп Іван Чорногорський (Доброчаєва!, Котов!), г. Говерла (Білик!), Богдан, Піп Іван Мармарошський (Барбарич!), хр. Чорногора (Мондальський, Комендар!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Селятин (Барбарич!), Шепіт (Катіна!, Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Гори Середньої Європи (Альпи, Судети, Карпати).

3416 (2). A. maculatus (L.) Scop. — **Ахірофорус плямистий.** Рослина з вертикальним коренем, близько кореневої шийки до 1,5 *см* завт. Стебло прямостояче, 30—100 (120) *см* завв., б.-м. густо вкрите короткими відлеглими волосками, безлисте або з 1—2 листками, просте, з одним кошиком, рідше з 2—3 довгими безлистими гілками, які несуть по одному кошику. Прикореневі листки довгасто-еліптичні, на верхівці тупі, виїмчасто-зубчасті, нерідко з червоно-бурими плямами, 10—25 *см* завд. і 2,5—7 *см* завш., з обох боків густощетинисті. Стеблові листки сидячі, довгасті або ланцетні. Обгортка дзвониковидна, 15—23 *мм* завд. і 10—13 *мм* завш.; зовнішні листочки її ланцетні, чорнувато-щетинисті, внутрішні лінійні, гладенькі, перетинчасті, ті й інші на верхівці з країв жовтувато-повстисті. Квітки золотисто-жовті, зовнішні в 1,5 і більше разів довші за обгортку. Приквітні лусочки, поступово загострені, трохи коротші за віночок або сім'янку разом з чубком. Сім'янки жовтувато-бурі, з 5 поздовжніми реберцями, поперечнозморшкуваті, звужені в довгий носик, який майже рівний сім'янці з чубком; чубок складається з одного ряду перистих волосків. ♃. Цв. VI—VII.

Scop., Fl. carniol. II (1772) 116. DC., Prodrom., VII, 92. Ledeb., Fl. Ross., II, 776. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 421.

— *Hypochoeris maculata* L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 810. Ledeb., Fl. alt., II, 164. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 137. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1009. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk., 658. Клоков у Визн. росл. УРСР, 585.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 45, tab. 1396, I, 1—8. Hegi, l. c., VI, 2, 1009, taf. 274, fig. 3. Клоков, у Визн. росл. УРСР, рис. 302.

На сухих луках, лучних степах, по узліссях, схилах, чагарниках, в лісах. — В Закарпатських і Карпатських лісах, на Поліссі, в Лісостепу і Степу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Берегове (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Верхні Ворота (Білик!). — **З.П.** Волинська обл.: Володимир-Волинський рн, Верба (Барбарич!); Ківерцівський рн, Ківерцівське л-во (Косець!, Барбарич!). — Ровенська обл.: Дубровицький рн, правий берег Горині, в окол. Городця (Барбарич!). — **П.П.** Київська обл.: Макарівський рн, Пісківка (Симоненко!, Чорноголовко!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Бордзиловський!, Клеопов!); Бориспільський рн, Бровари, оз. Рибне (Д. Зеров!, Клеопов!). — Чернігівська обл.: Ріпкинський рн, Олександрівка (Барбарич!); Чернігівський рн, Жуківка (Кожевников!); Щорський рн, Бутівка (Левіна!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубнівський рн, Тростянець (Барбарич!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Городоцький рн, Хотинці (Козлов!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Старокостянтинівський рн, Рідкодуб (!). — Вінницька обл.: Тульчинський рн, Гриненки (Кучерява!). — Одеська обл.: Балтський рн, Смолянка (Котов!): Любашівський рн, Жеребкове (Котов!). — Житомирська обл.: Бердичівський рн, Пилипівка (Гринь!). — Київська обл.: окол. Києва, Пуща-Водиця (Котов!, Соколов!, Тржебинський!); Васильківський рн, Дзвінкове (Клеопов!); Таращанський рн, Чайки (Клеопов!); Лютарі (Клеопов!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Лохвицький рн, Чорнухи (Горшков!); Полтава (!), окол. Полтавської с.-г. станції (Лепченко!). — Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Лавренко!, Зоз!), Лебедин (Ширяєв!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Ржавець (Козлов!). — **Д.Л.С.** Донецька обл.: Чистяківська м/р, балка «Глуха» (Гринь!); Амвросіївський рн, Андріївське л-во по р. Міус (Котов і Карнаух!), Горлівка (Давидич!, Олексіїв!); Слов'янський рн, Краснопілля (Гринь!, Доброчаєва!), гори Артема (!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Барбарич!, Денчик!, Постригань!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Чугуївський рн, Артемівка (Козлов!). — Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Клоков!); Мар'їнський ри, Олександрівка (Лавренко!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Лавренко!, Зоз!, О. Дубовик!); Старобільський рн, по р. Новобіленька (!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Тарутинський рн, Лісне (Котов!, Кузиецова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: майже всі райони; Кавказ; Зах. Сибір: Обськ., Верх. Тоб., Ірт., Алт.; Сх. Сибір: Анг.-Саян, Даур.

Загальне поширення. Північна, Середня та Східна Європа, Кавказ, Сибір.

Примітка. М. Г. Попов в книзі «Очерк растительности и флоры Карпат», 252, наводить для **Зак.Л.** близький західнокарпатський вид *Achyrophorus carpaticus* Pax (pro Hypochaeride), що відрізняється від *A. maculatus* (L.) Scop. браком опушення на стеблі й на листках та цілком чорними обгортками.

Рід 942. Любочки — Leontodon L.[1]

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 728.

Кошик багатоквітковий. Обгортка з черепичасто розміщених у кілька рядів листочків. Спільне квітколоже без прилистків, голе, або вкрите торочкуватими плівочками. Квітки жовті до оранжевих. Сім'янки веретеновидні, круглясті, на верхівці звужені в коротенький носик або без помітного носика, тонкоборозенчасті і впоперек зморшкуваті, всі однакові, з чубком. Чубок однорядний і дворядний з пірчастих щетинок, або дворядний — з кількома зовнішніми простими зазубленими щетинками. — Багаторічні трави з розгалуженим або частіше простим стеблом і зібраними в прикореневу розетку, зубчастими або перистонадрізаними до роздільних, листками. Опушення з простих, або на верхівці роздільних волосків, іноді майже цілком відсутнє (завжди зберігається на краях листочків обгортки).

Переважно європейський рід з кількома десятками видів. Старі автори його охоче поділяли на кілька дрібніших родів (*Kalbfussia* Schultz, *Leontodon* Juss., *Apargia* Less., *Oporinia* Don. і більш відмінний від решти рід *Thrincia* Roth.). Загальна система роду ще не досить усталена, тому ми тимчасом утримуємось від його поділу на секції.

Для території Радянського Союзу наводиться понад 15 видів роду, з них на Україні виявлено 12. Більшість видів роду — гірські рослини, що позначається на їх складі і в українській флорі.

1. Стебла, звичайно, розгалужені, з кількома кошиками, б.-м. помітно опушені лише під кошиками, нижче цілком голі; прикореневі листки теж голі 2
— Стебла прості, з одним верхівковим кошиком (як рідкий виняток з одною гілочкою), опушені, як і листки, або голі навіть і під кошиком . . . . . 5.
2. Листочки обгортки без відлеглих щетинистих волосків на спинці (майже голі або вкриті дрібним білуватим пушком) . . . . . **(1). Л. осінні — L. autumnalis** L.
— Листочки обгортки з б.-м. рясними щетинистими волосками на спинці . . . . . 3.
3. Листочки обгортки густо вкриті чорнуватими волосками, опушення стебла під кошиком теж чорнувате. Гірська карпатська рослина . . . . . **(3). Л. гуцульські — L. gutzulorum** V. Vass.
— Листочки обгортки вкриті сіруватими або рудуватими волосками, волоски на стеблі під кошиком такого ж кольору або білуваті . 4.
4. Чубок сім'янки однорядний, виключно з пірчастих щетинок. Звичайна лучна рослина . . . . . **(2). Л. лучні — L. pratensis** (Less.) Reichenb.
— Чубок сім'янки дворядний, зовнішні щетинки багато коротші за

[1] Опрацював М. В. Клоков.

внутрішні, прості, зазублені. Дуже рідка у нас, занесена рослина . . . . . **(4). Л. керетські — L. keretinum** Nyl.

5 (1). Опушення рослини з простих волосків або відсутнє . . . 6
— Опушення з 2—5-роздільних на верхівці волосків . . . . . 10.
6. Опушення на обгортці, стеблі та прикореневих листках густе або, в кожному разі, помітне . . . . . 7.
— Опушення відсутнє або розвинуте лише на зовнішніх листочках обгортки та на стеблі під кошиком . . . . . 9.
7. Кореневище вкорочене, ніби обрубане. Прикореневі листки, здебільшого, перистороздільні. Стебла до 20 *см* завв. . . . . **(5). Л. несправжньокульбабові — L. pseudotaraxaci** Schur.
— Кореневище видовжене, повзуче. Прикореневі листки суцільні, дрібнозубчасті. Стебла, звичайно, багато вищі . . . . . 8.
8. Прикореневі листки тонкі, розсіяно опушені, зісподу — лише по середній жилці. Зовнішні листочки обгортки опушені чорнуватими щетинистими волосками. Квітки оранжеві . . . . . **(6). Л. шафранові — L. croceum** Haenke (s. l.).
— Прикореневі листки грубіші, з обох боків густоволосисті. Зовнішні листочки обгортки опушені білуватими волосками. Квітки жовті . . . . . **(7). Л. Кульчинського — L. Kulczinskii** M. Pop.
9 (6). Рослина цілком гола . . . . . **(9). Л. дунайські — L. danubialis** Jacq.
— Стебло при самій основі та під кошиком опушене дуже короткими волосками; зовнішні листочки обгортки на спинці з білими волосками; прикореневі листки іноді дуже розсіяноволосисті, а не цілком голі . . (9, в примітці). **Л. Шишкіна — L. Schischkinii** V. Vass.
10 (5). Прикореневі листки майже цілокраї або зубчасті. Зовнішні щетинки чубка сім'янки прості, зазублені . . . . . **(8). Л. щетинисті — L. hispidus** L.
— Прикореневі листки крупнозубчасті або перистонадрізані до майже роздільних. Зовнішні щетинки чубка сім'янки, як і внутрішні, перисті . . . . . 11.
11. Прикореневі листки густо опушені дуже жорсткими 2—4-роздільними на верхівці волосками; зовнішні листочки обгортки опушені 2—5-роздільними волосками без домішки довгих простих волосків. Язички квіток зовні, звичайно, червонуваті. Сім'янки тонковеретеновидні, 6,5—14,5 *мм* завд., близько 0,5 *мм* у діаметрі, на верхівці з помітним носиком; чубок 9—12 *мм* завд. . . . . **(10). Л. шершаві — L. biscutellifolius** DC.
— Прикореневі листки негусто опушені менш жорсткими 2—3-роздільними волосками; зовнішні листочки обгортки опушені дворозділь ними волосками з домішкою довших за них простих волосків. Язички квіток жовті. Сім'янки веретеновидні, близько 6 *мм* завд., 0,8—0,9 *мм* у діаметрі, без помітного носика; чубок близько 8 *мм* завд. . . . . **(11). Л. яйлинські — L. jailae** Klok.

3417 (1). L. autumnalis L. — **Любочки осінні.** Кореневище вкорочене, ніби обрубане, товсте. Вся рослина, звичайно, яскраво зелена. Стебла в кількості 1—11, рідко поодинокі, висхідні або підведені, рідко майже прямостоячі, 10—50 *см* завв., розгалужені, з 2—10 кошиками, під кошиками помітно потовщені, 1,5—3,5 *мм* у діаметрі, і тут трохи опушені тонкими звивистими волосками, нижче голі, тонкобо розенчасті, з вузьколінійними б.-м. видовженими листками при основі гілок та з досить численними, дуже здрібненими лінійно-ланцетними листочками на гілочках-квітконосах; розвинуті листки зібрані в прикореневій розетці, звичайно, полеглі, майже притиснуті до грунту, довгасто-ланцетні або (в обрисі) довгасто-еліптичні, віддалено-зубчасті або перистонадрізані до роздільних, загалом різноманітні за розмірами й характером розсіченості, 3,5—24 (30) *см* завд., 0,5—3 *см* завш., до основи поступово звужені в коротенький черешок, на верхівці звужені й тупуваті або загострені, звичайно, цілком голі (дуже рідко з поодинокими волосинками); зубці та частки листків тупуваті або тупувато загострені, частки, здебільшого, лінійно-довгасті, в більшості спрямовані вгору (до верхівки листка), часто серповидно зігнуті. Кошик з квітками близько 15—18 *мм* завд.; обгортка келиховидна, 9—11 *мм* завд.; листочки її лінійно-ланцетні, темно-зелені, звичайно, з чорнуватими кінчиками; зовнішні листочки трохи відігнуті назовні, коротші й вужчі, на спинці, принаймні біля основи, з білуватим пушком, по краю всі листочки дрібновійчасті, біля верхівки торочкувато-війчасті; крайні внутрішні листочки напівплівчасті; квітки в півтора раза довші за обгортку, язички їх темно-жовті або з зовнішнього боку лілуваті. Сім'янки довгасті, 3,5—5 *мм* завд., 0,4—0,7 *мм* завш., здебільшого, ледве звужені до основи та до верхівки або (довші) помітно звужені біля верхівки, достиглі, темно-коричневі, з поперечними зморшками; чубок 4,8—8 *мм* завд., бруднувато-димчастий, з 14—16 перистих щетинок. ♃. Цв. VII—X.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 798. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 137, p. p. Клоков у Визн. росл. УРСР, 585, p. p.

— *Oporinia autumnalis* Don. in Edinb. phil. journ., 1829. DC., Prodrom., VII, 108.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1691, 4050.

На луках, як бур'ян на відкритих вогких місцях. — В більшій частині Української РСР звичайно, на крайньому півдні рідшає і для Криму не наводиться.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: майже всі райони; Зах. Сибір.

Загальне поширення. Майже вся Європа, Західний Сибір (до Байкалу), Гренландія, Північна Америка (занесене).

Примітка. Дуже мінлнва рослина. Цікава, помічена на крейдяних відслоненнях в **Л.З.-Л.С.** форма з розсіяноволосистим до основи стеблом та ще рідкішими волосками на глибокорозсічених листках, але по ній надто мало зібрано матеріалу. Форми з щетинисто-волосистнмн обгортками кошиків ми слідом за старими авторами

(Лессінг, Лінк, Рейхенбах, Декандоль, Бессер) розглядаємо як окремий вид — *L. pratense* (Less.) Reichenb. В типових випадках обидва види відрізняються за морфологічними ознаками дуже виразно, але вони бувають поєднані проміжними формами, мабуть, гібридогенного походження.

3418 (2). L. pratensis (Less.) Reichenb. — **Любочки лучні.** Кореневище дуже вкорочене, товсте, буре. Вся рослина темно-зелена. Стебла рідко поодинокі, звичайно, в числі кількох або досить численні (до 14—16), висхідні або підведені до прямостоячих, близько 15—60 *см* завв., розгалужені, з 2—10 кошиками (як рідкий випадок, прості, з одним верхівковим кошиком), під кошиками потовщені, близько 2—3 *мм* у діаметрі, й тут б.-м. густо опушені щетинистими волосками, нижче голі, помітно борозенчасті, з вузьколінійними листками при основі гілок та численними лінійно-ланцетними здрібненими листочками на квітконосних гілочках; розвинуті листки в прикореневій розетці, звичайно, підведені, довгасто-ланцетні або ж оберненоланцетні до довгасто-еліптичних в обрисі, цілокраї, віддалено-зубчасті, перистонадрізані до -роздільних, близько 5—31 *см* завд., 0,7—6 *см* завш., до основи поступово звужені в черешок, на верхівці тупі або тупувато загострені, цілком голі; зубці та частки листків звичайно тупувато загострені. Кошики з квітками близько 15—18 *мм* завд.; обгортка широкочашовидна, 10—12 *мм* завд.; листочки її лінійно-ланцетні, на спинці б.-м. густо опушені довгими рудуватими або бурими відлеглими щетинистими волосками, часто мохнато-волосисті до майже повстистих; крім цього опушення на них б.-м. помітний короткий білуватий пушок, по краях листочки дрібновійчасті; квітки в півтора раза довші за обгортку, язички їх темно-жовті. Сім'янки довгасті, 3,5—6,2 *мм* завд., 0,4—0,6 *мм* завш., достиглі — коричневі до чорнуватих, з помітними поперечними зморшками; чубок 5—7,5 *мм* завд., брудновато-димчастий, з 14—18 пірчастих щетинок. ♃. Цв. VII—X.

Reichenb., Fl. exc., I (1830) 253.

— *L. autumnalis* auct., non L. s. str. — *Oporinia pratensis* Less., Syn. comp. (1832) 132. DC., Prodrom., VII, 109. — *Apargia pratensis* Link ex Less., l. c.

На луках різного типу. — В лісових і лісостепових районах нерідко, в Степу рідшає і на півдні зникає.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Стрибачове (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Петрос (Брадіс і Запятова!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Олійник!). — **П.П.** Житомирська обл.: Овруцький рн, Колесники (Барбарич!); Коростишівський рн, Кодня (Осадча!). — Київська обл.: окол. Кнєва, Святошино (!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Щорський рн, Бутівка (Левіна!), Петрівка (Попович!); Бахмацький рн, Головеньки (Осадча!); Новгород-Сіверський рн, Оболонне (Куксін!); Ніжинський рн, Берестовець (Лукашов!). — Сумська обл.: Глухівський рн, берег р. Клевані (Левіна!). — Середино-будський рн, Стародубів (!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубно (Голубицький!). — **П.П.-С.** Хмельницька обл.: Летичівський рн, Летичів (Котов!), Іванівці — Новосілка (Котов!), Летичів — Лисогірка (Котов!), Іванківці (Зоз!); Шепетівський рн, Славута (Осадча!), Малий Правутин (Морозова!). — Вінницька обл.: Немирівський рн, Самчинці

(Осадча!), Гриненки (Кучерява!). — Черкаська обл.: Уманський рн, над р. Кобильня (Левіна!), Ятранівка (Левіна!); Корсунь-Шевченківський рн, Гута—Межірівська (Осадча!). — Київська обл.: Васильківський рн, Дзвінкове (Клеопов!). — **Л.Л.С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Сумська обл.: Охтирка (Залеський!); Лебединський рн, Куданівка (Ширяєв!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Ковтуни (Зоз!), Хрущівка (!).— Полтавська обл.: Миргородський рн, Черевки (!); Лохвицький рн, Чорнухи (Барсуков!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Котов!); Дергачівський рн, Дергачі — Польова (Лавренко!), Дергачі (Білик!), Рогань (Паршина!), Покотилівка (!, Наливайко!); Валківський рн, Валки (Горницький!); Зміївський рн, Зміїв (Білик!), Задонецькі хутори (Гребеньова!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Горлівська м/р, Байрак (Олексієнко!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, Дворічна (Беніке!). — **П.З.-С.** Дніпропетровська обл.: Нікопольський рн, Лапинка — Сулицьке (Давидич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в більшості районів.

Загальне поширення. Більша частина Європи.

Рис. 37. Любочки гуцульські — *Leontodon gutzulorum* V. Vass.

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки; *3* — сім'янка.

3419 (3). L. gutzulorum V. Vass. — **Любочки гуцульські.** Кореневище вкорочене, ніби обрубане, товсте, темно-буре. Стебла в кількості 1—3, підведені або здебільшого дуговидно висхідні, часто звивисто-вигнуті, 8—28 *см* завв., розгалужені, рідше прості, з 1—4 кошиками, в молодому віці розсіяно-опушені тонкими звивистими білуватими волосками, на час цвітіння в нижній та середній частині голі або з помітними рештками опушення, вгорі переховують опушення, під самими кошиками опушені густішими темними волосками; квітконоси (квітконосні гілочки) 1—13 *см* завд., біля кошика потовщені, близько 2—4 *мм* у діаметрі, при основі та у верхній половині з ланцетними, здрібненими, по краю плівчастими, загалом чорнувато-зеленими листочками; розвинуті листки зібрані в прикореневій розетці, притиснуті до грунту або частково підведені, ланцетні або ж оберненоланцетні до видовжено-еліптичних в обрисі, 3—12,5 *см* завд., 2—24 *мм* завш., до основи поступово звужені в коротенький або видовжений (рідше)

черешок, на верхівці тупі до загострених, цілокраї або зубчасті до перистонадрізаних і -роздільних, з тупими, тупуватими або тупувато-загостреними зубцями й частками, темно-зелені або сизувато-зелені, звичайно, голі або іноді деякі з розсіяними волосками. Кошики до цвітіння дещо пониклі або частіше прямостоячі, як і під час цвітіння, з квітками близько 15—20 *мм* завд.; обгортка кошиків 10—12 *мм* завд.; листочки її лінійно- до майже довгасто-ланцетних, тупуватозагострені, чорнувато-зелені, на спинці, крім хіба прихованих за рештою внутрішніх, б.-м. густо вкриті відлеглими чорнуватими щетинистими волосками до 1,5 *мм* завд. та малопомітним під ними дрібним білуватим пушком, з країв дрібновійчасті й на верхівці більш помітно торочкувато-війчасті; внутрішні листочки по краю нижче середини широко-плівчасто-облямовані; деякі нижні зовнішні листочки помітно відігнуті від обгортки; квітки в півтора раза або трохи більш перевищують обгортку, язички її яскраво-жовті і з зовнішнього (спіднього) боку темніші до майже оранжевих, з темно-жовтими кінчиками зубців. Сім'янки веретеновидні, 4—7 *мм* завд., 0,4—0,5 *мм* у діаметрі, тонкоборозенчасті, з поперечними зморшками, на верхівці відтягнуті в коротенький носик, достиглі темно-коричневі; чубок 6—7 *мм* завд., бурувато-білий, з 14—16 пірчастих щетинок. ♃. Цв. VI—VIII.

V. Vass. (В. Васильєв) in Not. system., XXI (1961) 397.

На гірських луках і болотах. — В альпійському та субальпійському поясі Карпат, спорадично.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Менчул (Брадіс і Запятова!), хр. Свидовець, полонина Драгобрат (Барбарич!); хр. Чорногора, г. Дутин (Комендар), г. Говерла (Пояркова, Рожевіц і Шишкін, Комендар!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).
Загальне поширення. Мабуть, східнокарпатський ендем.

3420 (4). L. keretinus Nyl. — **Любочки керетські.** Кореневище дуже вкорочене. Вся рослина світло-зелена. Стебла в кількості до 5, підведені, близько 20—30 *см* завв., розгалужені, з 3—4 кошиками, опушені лише під кошиками, з лінійно-ланцетними або вузьколінійними здрібненими листочками при основі гілок та вище на квітконосах. Прикореневі листки перистонадрізані до -роздільних, в обрисі довгасто-еліптичні, 4— 11 *см* завд., 9—25 *мм* завш., до основи звужені в коротенький черешок, на верхівці (верхівковий сегмент) тупі або тупувато-загострені; лопаті або частки листків яйцевидно-ланцетні, ланцетні або лінійно-довгасті, тупуваті або тупуватозагострені, спрямовані то вниз, то вгору; листки цілком голі. Кошики до цвітіння трохи пониклі, під час цвітіння та при плодах випростані, з квітками близько 15 *мм* завд.; обгортка 10—12 *мм* завд., листочки її лінійно-ланцетні, темно-зелені, на спинці рясно вкриті рудуватими, буруватими або почасти й чорнуватими (біля верхівки) звивистими волосками до 1,5 *мм* завд., що утворюють майже повсть на обгортці; квітки в півтора раза

перевищують обгортку, язички їх жовті, з зовнішнього (спіднього) боку часто лілуваті. Сім'янки веретеновидні, 4,5—6 *мм* завд., 0,5—0,6 *мм* у діаметрі, з тонкими поздовжніми реберцями та борозенками й малопомітними поперечними зморшками, достиглі — коричневі; чубок 7—8 *мм* завд., сіруватий, при основі з кільцем тонких звивистих волосків; пірчасті щетинки його в кількості 14—16, крім них є ще 2—3 зовнішні коротенькі зазублені, але не пірчасті щетинки. ♃. Цв. VII—IX.

Nyl., Spicil. pl. fenn. (1843) 24. Ledeb., Fl. Ross., II, 779.

На відслоненнях лесу. — Дуже рідка, відома лише з одного пункту й, певно, занесена рослина.

П.Л.-С. Хмельницька обл.: Летичів (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: наводиться для Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Дв.-Печор.
Загальне поширення. Північна Європа.

Примітка. Відповідно до роз'яснення В. М. Васильєва в його статті «Нові й маловідомі види роду *Leontodon* L. у флорі СРСР» (1961), ми змушені віднести цитовані екземпляри, зібрані М. І. Котовим 18.VIII 1928 р., саме до цього північно-західного виду через наявність у них зовнішнього ряду простих щетинок на чубках сім'янок. Ми переглянули всі екземпляри *L. pratensis,* які були в нашому розпорядженні, й цієї ознаки в жодного з них не виявили. Вважаємо, що згаданий вид є у нас випадково занесеною з півночі рослиною. Але можливе й таке припущення, що тут з'явилась мутаційна форма, яка лише зовнішньо імітує *L. keretinus* Nyl. Тимчасом останній вид залишається для нас теж дуже сумнівним.

3421 (5). L. pseudotaraxacі Schur — **Любочки несправжньокульбабові.** Кореневище вкорочене, темно-буре, нерідко двоголове. Вся рослина темнувато-зелена. Стебла в кількості 1—4, підведені або дуговидно-висхідні, 6—20 *см* завв., прості, з одним верхівковим кошиком, біля кошика булавовидно потовщені, близько 2—3 *мм* у діаметрі, розсіяно опушені тонкими білуватими звивистими волосками, іноді при основі голуваті, або, навпаки, досить густо волосисті, під кошиком у потовщеній частині вкриті білуватим пушком та відлеглими чорнуватими волосками до 1,5 *мм* завд., у верхній половині з кількома (1—5) лінійно-ланцетними здрібненими (3—8 *мм* завд.) листочками; розвинуті листки зібрані в прикореневій розетці, дуже неоднакові за формою та розмірами, від широко-оберненояйцевидних, гострувато-зубчастих до перистороздільних, в обрисі довгасто-еліптичних, деякі також довгасто-ланцетні або ж оберненоланцетні, загалом близько 2—11 *см* завд., 4—22 *мм* завш., до основи поступово звужені в коротенький черешок, на верхівці тупі або тупуваті, розсіяно опушені відлеглими тонкими білуватими волосками, помітніше на черешках і зісподу по середній жилці, де опушення нерідко густувате. Кошики до цвітіння прямостоячі, з квітками близько 15—22 *мм* завд.; обгортка 10—12 *мм* завд.; листочки її лінійно-ланцетні, чорнувато-зелені, густо опушені сірими або, здебільшого, чорнуватими відлеглими волосками

близько 1—1,5 *мм* завд., з малопомітним білуватим пушком під ними, з країв дрібновійчасті; внутрішні листочки нижче середини по краю плівчасто-облямовані; зовнішні листочки всі притиснуті або лише трохи відігнуті; квітки більш, як у півтора раза, але менш, як удвоє, перевищують обгортку; язички їх яскраво-жовті, одноколірні, з трохи лише темнішими кінчиками зубців. Сім'янки довгасті, без помітного носика 3,5—5,5 *мм* завд., 0,5—0,6 *мм* у діаметрі, з поздовжніми борозенками, але без помітних поперечних зморшок, бурувато-коричневі; чубок близько 6 *мм* завд., білуватий, з 12—14 пірчастих щетинок. ♃. Цв. VI—VIII.

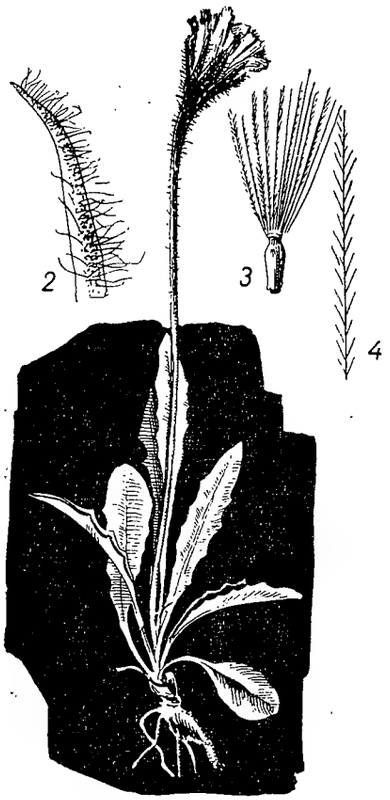

Рис. 38. Любочки несправжньокульбабові — *Leontodon pseudotaraxaci* Schur.

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки; *3* — сім'янка; *4* — окрема щетинка чубка.

Schur, Enum. plant. Transsilv. (1866) 357.

— *L. clavatus* Sag. et G. Schm., Fl. Carp. cent. II (1891) 254.

Видані зразки: Pl. Polon. exsicc., № 177.

На гірських луках і скелях. — В альпійському поясі Карпат, рідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Близниця (*М.* Попов, Гринь!, Косець!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Карпати.

Примітка. Вид критичний і недостатньо ще вивчений.

3422 (6). L. croceus Haenke — **Любочки шафранові.** Кореневище б.-м. видовжене, тонкувате, випускає крім квітконосних стебел (стрілок) ще й вкорочені пагони з пучками листків. Вся рослина світло-зелена. Стебла поодинокі, при основі підведені до прямостоячих, 10—40 *см* завв., угорі булавовидно потовщені, близько 2—5 *мм* у діаметрі під кошиком, порожнисті, в потовщеній частині досить густо опушені тонкими чорнуватими та білуватими волосками, нижче з розсіяними або поодинокими білуватими волосками, вище середини з кількома (2—5) вузько-лінійно-ланцетними здрібненими листочками; розвинуті листки — в прикореневій розетці, спрямовані скоса вгору, довгасто-ланцетні, 2,5—18 *см* завд., 0,5—1,5 *см* завш., до основи поступово звужені в коротенький черешок або без помітного черешка,

на верхівці загострені, з країв віддалено-дрібнозубчасті, розсіяноволосисті, помітніше по краях та зісподу по середній жилці, тонкі. Кошик з квітками близько 20—25 *мм* завд.; обгортка 12—14 *мм* завд.; листочки її від вузьколінійних (нижні зовнішні) до лінійно- або довгасто-ланцетних, чорнувато-зелені, на спинці досить густо опушені відлеглими чорнуватими волосками до 1—1,5 *мм* завд., з країв білувато-війчасті й на верхівці торочкувато-війчасті; внутрішні листочки нижче середини з буруватою плівчастою облямівкою; деякі зовнішні листочки б.-м. відігнуті; квітки трохи більш як у півтора раза перевищують обгортку; язички їх світло-оранжеві. Сім'янки довгасті, без помітного носика, 4—7,3 *мм* завд., 0,7—1,0 *мм* завш., з поздовжніми борозенками, без помітних поперечних зморшок, темно-коричневі; чубок 7—8 *мм* завд., білувато-димчастий, з 14—18 перистих щетинок. ♃. Цв. VII—VIII.

Haenke in Jacq., Coll., 2 (1788) 16. Клоков у Визн. росл. УРСР, 586.
Видані зразки: Pl. Polon. exsicc., № 178.

На гірських луках і лісових галявинах. — В Карпатах на висоті 1400—1800 *м* нерідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Піп Іван Мармарошський (Хржановський!, Брадіс!, Косець!, Барбарич!), г. Латундра (Брадіс і Запятова!), хр. Свидовець, г. Близниця (Запятова!, Косець!), г. Стог (Брадіс і Запятова!, Косець!), хр. Чорногора, г. Менчул Квасовський (Комендар!), Богдан — Луги, Білотиське л-во (Комендар!), хр. Чорногора, полонина Пожижевська (Козій!). — Івано-Франківська обл., Богородчанський рн, г. Говерла (Барбарич!, Катіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Карпати.

Примітка. Наша рослина, мабуть, належить не до *L. croceus* Haenke s. str., а до *L. aurantiacus* (Kit.) Reichenb., що є ендемічною карпатською расою.

3423 (7). L. Kulczinskii M. Pop. — **Любочки Кульчинського.** Кореневище видовжене, тонкувате (близько 2—3 *мм* у діаметрі), темно-буре, іноді на верхівці розгалужене, випускає крім квітконосних стебел (стрілок) ще й вкорочені пагони з пучком листя. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, при основі підведені до майже прямостоячих, 7—40 *см* завв., досить тонкі й щільні, виповнені, вгорі під кошиком трохи потовщені, близько 1—3 *мм* у діаметрі, прості, з одним верхівковим кошиком, негусто, але помітно опушені відігнутими й зігнутими жорсткуватими волосками, позбавлені здрібнених листочків на всьому протязі, або іноді з одиничним лінійно-ланцетним листочком біля середини; розвинуті листки — в прикореневій розетці, спрямовані скоса вгору, нечисленні, довгасто-оберненояйцевидні до майже оберненоланцетних, близько 4—16 *см* завд. і 5—15 *мм* завш., до основи дуже поступово звужені в недовгий черешок, на верхівці тупі з насадженим тупуватим вістрям або досить коротко загострені, з країв

дрібно або коротко зазублені, рідко крупнозубчасті, з обох боків густо опушені б.-м. відлеглими жорсткуватими волосками 0,2—0,8 *мм* завд. Кошики до цвітіння, як і пізніше, прямостоячі, з квітками близько 17—25 *мм* завд.; обгортка 9—14 *мм* завд.; листочки її лінійно-ланцетні, чорнувато-зелені, на спинці досить густо вкриті відлеглими або напіввідлеглими жорсткими білуватими волосками близько 1—1,5 *мм* завд., по краю біля верхівки дрібно торочкувато-війчасті; квітки майже вдвоє перевищують обгортку; язички їх цитриново-жовті, з чорнуватими кінчиками зубців. Сім'янки (не цілком стиглі) веретеновидні, близько 3,5—4 *мм* завд. і 0,5 *мм* у діаметрі, з малопомітними поперечними зморшками у верхній частині, коричневі; чубок близько 7—8 *мм* завд., жовтуватий, з 12—16 пірчастих щетинок, помітно розширених до основи. ♃. Цв. VII—VIII.

М. Рор. (М. Г. Попов), Очерк раст. и фл. Карпат (1949) 299.
Рисунки: М. Г. Попов, цит. праця, 255.

На гірських луках в субальпійському та альпійському поясі. — В Карпатах, рідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Стог (Брадіс і Запятова!), г. Петрос (вони ж!), г. Менчул (вони ж!), полонина Талпиш (Гринь!), хр. Чорногора, Лапчинеська (Комендар!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Мабуть, східнокарпатський ендем.

3425 (8). L. hispidus L. — **Любочки щетинисті.** Кореневище вкорочене, часто на верхівці розгалужене, випускає крім квітконосних стебел (стрілок) ще й пагони з пучком листків. Вся рослина сіруватозелена. Стебла в кількості 1—9, при основі підведені, рідше висхідні або прямостоячі, 10—70 *см* завв., тонкі або тонкуваті, під кошиком трохи або помітно потовщені, 2—4 *мм* у діаметрі, прості, з одним верхівковим кошиком, дуже рідко з одною гілкою та двома кошиками, б.-м. густо опушені жорсткуватими 2—4-роздільними на верхівці або рідше від середини волосками, 0,1—0,7 *мм* завд., зовсім позбавлені листочків або з 1—3 вузьколінійно-ланцетними дуже здрібненими листочками; розвинуті листки зібрані в прикореневій розетці, довгасто-оберненояйцевидні або частіше оберненоланцетні, 2,5—35 *см* завд., 3,5—50 *мм* завш., до основи поступово звужені в коротенький або невиразно виявлений черешок, на верхівці тупі, тупуваті або коротко-загострені, з країв дрібно виїмчасто-зазублені або крупнозубчасті до перистонадрізаних або іноді майже роздільних, з обох боків опушені дрібними або короткими, 0,1—0,4 *мм* завд., 2—4 роздільними волосками; кошики до цвітіння пониклі, під час цвітіння та при плодах прямостоячі, з квітками близько 20—23 *мм* завд.; обгортка 10—13 *мм* завд.; листочки її лінійно- або довгасто-ланцетні, на спинці густо вкриті відлеглими, білуватими, на кінці двороздільними волосками з домішкою простих гострокінцевих волосків, загалом до 0,7—3 *мм* завд., переважно 1 *мм* завд., з країв дрібновійчасті, біля верхівки густіше; зовнішні нижні листочки коротші й вужчі, дещо відігнуті; внутрішні порівняно широкі, з бруднуватою плівчастою облямівкою по краях; квітки майже вдвоє довші за обгортку; язички їх жовті, з темнішими кінчиками зубців. Сім'янки веретеновидні, 4—7,5 *мм* завд., 0,5—1,0 *мм* у діаметрі, з невиразно виявленим коротеньким носиком, тонкоборозенчасті і впоперек зморшкуваті, бурувато-коричневі; чубок 5—10 *мм* завд., дворядний, з зовнішніх коротких зазублених щетинок і внутрішніх перистих. ♃. Цв. VI—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 799. Клоков у Визн. росл. УРСР, 586. — *L. hastilis* L. b. *hispidus* (L.) Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 138.

На сухих луках, лісових галявинах, степових і кам'янистих схилах. — У гірських, лісових і правобережних лісостепових районах звичайно, в Лівобережному Лісостепу нечасто, в Донецькому Лісостепу і в Степу з певністю невідоме, після перерви з'являється в південній частині Криму, де рідко.

Л.Л.-С. Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Білик!, Рошаль!, Порецький!), Кулики (Стахорський!); Сумський рн, Бульбівщина (Стародуб!, Заліський!); Баси (Черняєв!); Охтирка (Ширяєв!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Цитович!); Дергачівський рн, Коропові Хутори (Ширяєв!), Покотилівка (!); Ізюмський рн, Данилівка — Семенівка (Черняєв!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в більшості районів. Загальне поширення. Європа.

Примітка. Дуже рідко зустрічаються форми з надто послабленим або майже відсутнім опушенням, які становлять ніби перехід до *L. danubialis* Jacq., але завжди відрізняються від останнього виду тим, що наявні волоски в них дво-трироздільні, тимчасом як у *L. danubialis* Jacq. роздільні волоски цілком відсутні. Такі форми відомі з **Р.-О.Л.** — Тернопільська обл.: околиці Кременця (Заверуха!, Клоков і Заверуха!). Вони досить різноманітні за зовнішнім виглядом та ступенем редукції опушення. Можливо, мають гібридогенне походження.

3426 (9). L. danubialis Jacq. — **Любочки дунайські.** Кореневище вкорочене, ніби обрубане, товстувате (близько 4—6 *мм* у діаметрі). Вся рослина темно-зелена. Стебла в кількості 1—4, звичайно поодинокі, висхідні до майже прямостоячих, 15—60 *см* завв., тонкі або тонкуваті, під кошиком помітно потовщені, 2—3 (5) *мм* у діаметрі, б.-м. порожнисті, прості, з одним верхівковим кошиком, голі, цілком безлисті або лише з одним вузьколінійно-ланцетним здрібненим листочком угорі; розвинуті листки — в прикореневій розетці, від довгасто-обернено-яйцевидних (не завжди розвинуті крайні в розетці) до оберненоланцетних і вузьколанцетних, 2,5—23 *см* завд., 3,5—32 *мм* завш., по краю крупнозубчасті до перистонадрізаних, з широколанцетними або трикутними відтягнуто тупувато-загостреними зубцями й лопатями, до основи дуже поступово звужені, без виразно виявленого че-

решка, на верхівці тупі (крайні), тупуваті або, здебільшого, загострені, цілком голі. Кошики до цвітіння майже прямостоячі, з квітками близько 18—25 *мм* завд.; обгортка 12—14 *мм* завд., листочки її лінійно-ланцетні, темно-зелені, на спинці голі, з країв дрібновійчасті, на верхівці торочкувато-війчасті; квітки в 1,5—2 рази перевищують обгортку, язички їх яскраво-жовті з темнішими кінчиками зубців. Сім'янки тонковеретеновидні, 5,5—7 *мм* завд., 0,6—1,0 *мм* у діаметрі, тонкіше звужені до верхівки, але без виразно виявленого носика, з поздовжніми реберцями й тонкими поперечними зморшками, коричневі або темно-коричневі; чубок 8—9 *мм* завд., сірий, дворядний; зовнішні щетинки його коротші, зазублені, не перисті. ♃. Цв. VI—VIII.

Jacq., Enum. stirp. Vindob. (1762) 274. Клоков у Визн. росл. УРСР, 586.
— *L. hastile* (*hastilis*) L., Sp. pl., ed. II (1763) 1123. — *L. hastilis* L. *α. glabratus* Koch apud Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 138.
Видані зразки: Fl. Polon. exsicc., № 179.

На гірських луках, лісових галявинах і порубах, у соснових лісах. — В Карпатах досить звичайно в лісовому поясі, в Поліссі спорадично, в Лісостепу рідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Тячів (Білик!), Богдан (Білик!), Ясиня (Брадіс і Запятова!), Берлибаш (Барбарич!); Мукачівський рн, Воловець (!), Скотарське (Білик!), г. Кичара (Білик!), Свалява (Білик!); Перечинський рн, Перечин (Чопик!), Вовче (Гринь!), Антонівецька полонина (Запятова!), Антонівка (Білик!); Хустський рн, Іза (Білик!), Боронява (Гринь!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: Трускавець (Котов!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременецький рн (Заверуха!, !!). — **П.-П.** Житомирська обл.: Житомирське л-во (!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Клеопов!). — Сумська обл.: Глухівський рн, Кочерги (Гринь!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: переважно в західних районах.

Загальне поширення. Середня Європа.

Примітка. Для нас неясний описаний В. М. Васильєвим з околиць ст. Ворохти Івано-Франківської області новий вид *L. Schischkinii* V. Vassil. in Not. syst., XXI (1961) 398. За автором, він має відрізнятися від близького *L. danubialis* Jacq. наявністю на стеблі рідкого опушення з дуже коротких притиснутих білих шовковистих волосків біля кошика та при основі і такими ж волосками по краях та на спинці листочків обгортки. Але подібні рештки опушення можна помітити на всіх екземплярах, які ми тут віднесли до *L. danubialis* Jacq.

3427 (10). L. biscutellifolius DC. — **Любочки шершаві.** Рослина з потовщеним і здерев'янілим стрижневим коренем і вкороченим кореневищем або кавдексом, нерідко кількаголовим, уся сірувата через густе опушення. Стебла рідко поодинокі, звичайно, їх кілька (до ±10), висхідні до прямостоячих, 10—35 *см* завв., прості, з одним верхівковим кошиком; дуже рідко з однією гілкою та двома кошиками, густо опушені відчепіреними жорсткими, на верхівці 2—5-роздільними волосками, з 2—7 вузьколінійними здрібненими листками, зрідка нижній з цих стеблових листків більш розвинутий і подібний до прикореневих; розвинуті листки в прикореневій розетці підведені, довгасті або довгасто-ланцетні до оберненоланцетних, 3,5—19 *см* завд., 3—25 *мм* завш., до основи поступово звужені в досить довгий, але невиразно відокремлений від пластинки черешок, на верхівці тупі, тупуваті або коротко загострені, з країв невиразно зазублені, крупнозубчасті або перистонадрізані, з тупувато загостреними великими зубцями або лопатями, що, здебільшого, спрямовані скоса вгору, з обох боків густовідстовбурчено-волосисті; волоски дуже жорсткі, на верхівці переважно 3—4-роздільні, до ±1 *мм* завд., загалом помітно довші як на стеблі. Кошики до цвітіння дещо пониклі або, як і пізніше, прямостоячі, з квітками, 16—25 *мм* завд.; обгортка кошика 11—20 *мм* завд.; листочки її лінійно- або довгасто-ланцетні, блідувато-зелені, зовнішні й середні на спинці, принаймні вздовж середньої жилки та з країв, вкриті 2—5-роздільними жорсткими волосками різної довжини (до 1,2 *мм* завд.), але переважно короткими; внутрішні листочки на спинці голі; зовнішні крайні листочки б.-м. відігнуті назовні й униз (навіть до цвітіння); квітки в півтора раза перевищують обгортку; язички їх з внутрішнього (верхнього) боку яскраво-жовті, з зовнішнього (спідного), звичайно, червонуваті. Сім'янки тонко веретеновидні, 6,5—14,5 *мм* завд., близько 0,5 *мм* у діаметрі, темно-коричневі, з поперечними зморшками, вище середини гостро-шорсткі, до верхівки поступово звужені в невиразно виявлений носик; чубок сім'янки 9—12 *мм* завд., білуватий, шовковистий, складається з 16—26 щетинок, з яких довших 10—18, решта вкорочені; всі щетинки чубка перисті. ♃. Цв. 2/2 V—VII.

DC., Prodrom., VII (1838) 103. Клоков у Визн. росл. УРСР, 586.
— *L. asper* var. *biscutellifolius* (DC.) Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 137.

На кам'янистих відслоненнях і гірських схилах переважно на вапняковому грунті. — В південній частині Лісостепу і в Степу до південного берега Криму, місцями звичайно.

Д.Л.-С. Луганська обл.: Лисичанський рн, Серебрянка (Лавренко!); Шипилівка (Котов!); окол. Луганська (Смолко і О. Дубовик!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, Богородичне (Ширяєв!, Котов!, Карнаух!, Кузнецова!), Семенівка (Таліев!), Гори Артема (Котов!, Заліський!, Таліев!), Райгородок (Ширяєв!); Артемівськ (Черняєв!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: окол. Первомайська (Шмальгаузен!). — **Л.З.-Л.С.** Луганська обл.: Сватівський рн, правий берег Донця (Постригань!), Кремінна (!!). — Донецька обл.: окол. Жданова (Клеопов!); Володарський рн, Хомутовський степ (Гринь і Угляренко!, Клеопов!, Кузнецова!, Білик!, Котов і Карнаух!), Климуші (Клеопов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Роздільнянський рн, Копакліївка (Липський!), окол. Одеси, Крива Балка (Шестериков!). — Миколаївська обл.: Миколаївський рн, Солониха (!). — Херсонська обл.: Бериславський рн, Новокаїри (Білик!), Качкарівка (Пачоський!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Каховський рн, Дудчине (Пачоський!), Кам'яна Балка (Пачоський!). — **Кр.З.Л.-С.** Кримська обл.: Феодосія (Черняєв!, Пачоський!,

Котов!). — **Кр.Л.С.** Кримська обл.: окол. Сімферополя (Черняєв!); Білогірський рн, Білогірськ (Котов!), уроч. Каракуш (Гринь!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Котов!); Севастополь (Шмальгаузен!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Алушта (Пачоський!), Карадаг, г. Зуб (Котов і Карнаух!), Кутузівка (Угляренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (південь), Причорн., Ниж.-Дон, Крим; Кавказ: Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа (півд. схід), Балканський півострів (північ), Мала Азія, південь Східної Європи, Закавказзя.

3428 (11). L. jailae Klok. sp. nova in Addenda X, 561 — **Любочки яйлинські.** Кореневище вкорочене, буре, товсте (5—10 *мм* у діаметрі). Вся рослина світло-зелена. Стебла в кількості 1—4, висхідні, дуговидно зігнуті, близько 10—25 *см* завв., прості, з одним верхівковим кошиком, густувато опушені короткими й довшими, на верхівці 2—4-роздільними (здебільшого, двороздільними) відлеглими жорсткими волосками; зменшених стеблових листочків немає (стебло цілком перетворене на «стрілку»). Прикореневі листки — в розетці; зубчасті або перистонадрізані, в обристі довгасто-оберненояйцевидні, або, здебільшого, довгасто-ланцетні, близько 3—12 *см* завд., 0,5—2 *см* завш., до основи поступово звужені в невиразно виявлений черешок, на верхівці тупі (крайні в розетці) або загострені, опушені 2—3-роздільними на верхівці волосками, на спідньому боці густішими й довшими (до 1,2 *мм* завд.); зубці й лопаті, здебільшого, спрямовані вниз, часто трохи зазублені. Кошики з квітками близько 17—24 *мм* завд.; обгортка 11—14 *мм* завд.; листочки її лінійно-ланцетні, темнувато-зелені, на спинці опушені довгими й коротшими, двороздільними на кінці волосками з домішкою ще довших (1—2,5 *мм*), дещо звивистих простих волосків; квітки в півтора раза довші за обгортку; язички їх жовті з темними (бурувато-коричневими) на кінці зубцями. Сім'янки веретеновидні, близько 6 *мм* завд., 0,8—0,9 *мм* у діаметрі, коричневі, з поздовжніми борозенками та поперечними зморшками, вгорі шорсткі; чубок близько 8 *мм* завд., білуватий. ♃. Цв. VII.

На вапнякових схилах. — У гірській частині Криму, рідко.

Г.Кр. Алуштинський рн, г. Роман-Кош (Гізенко!), окол. Ялти, Краснокам'янка (!!), Ай-Петрі, яйла (Левандовський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (гори).

Загальне поширення. Мабуть, кримський гірський ендем.

Примітка. На наш погляд, ця цікава форма являє собою високогірну вікарну расу, що заступає на яйлах нагірно-степову. — *L. biscutellifolius* DC. Таке явище дуже характерне для флори Криму.

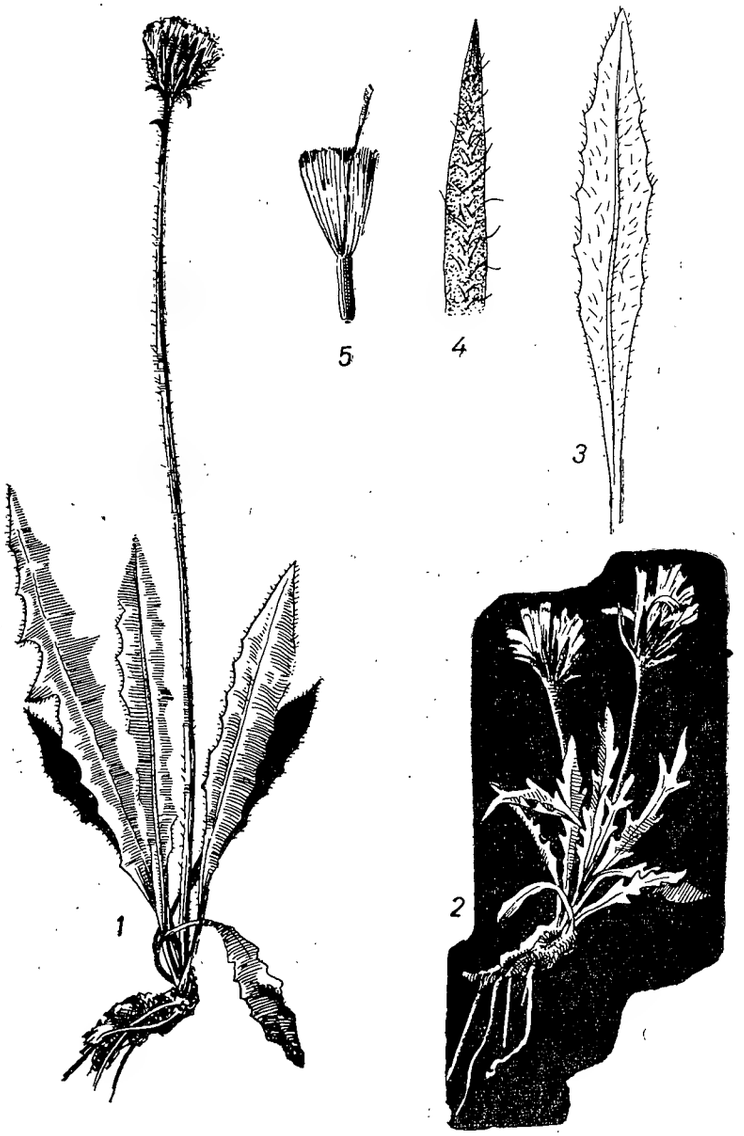

Рис. 39. Любочки яйлинські — *Leontodon jailae* Klok.

1, 2 — загальний вигляд; *3* — окремий листок розетки; *4* — листочок обгортки; *5* — сім'янка.

Рід **943. Тринція — Thrincia** Roth.[1]

Roth., Cat., 1, 99.

Кошики багатоквіткові, поодинокі, невеликі. Обгортка однорядна, з кількома дрібними листочками при основі. Спільне квітколоже голе, ямчасте. Крайові сім'янки з зубчастою коронкою, внутрішні звужені в тоненький носик, з чубком. — Однорічні або дворічні трав'янисті рослини.

З 6 видів, що ростуть в Європі, країнах Середземномор'я, у Західній і Північно-Західній Африці, в СРСР, в тому числі і в УРСР зустрічається 1 вид.

3429 (1). T. hispida Roth. — **Тринція щетиниста.** Рослина 3—30 *см* завв., з веретеновидним коренем і кількома стеблами. Стебла висхідні, червонуваті, ребристі, вкриті 2—3-роздільними щетинками, закінчуються одним кошиком. Стебло під кошиком трохи булавовидно потовщене. Всі листки прикореневі, зібрані в розетці, струговидно-надрізані, вкриті з обох боків білими, жорсткими, прилеглими волосками, з країв війчасті. Кошики дзвониковидні, 12—16 *мм* завд. і 7—8 *мм* завш. Обгортка дворядна; внутрішні листочки обгортки довгасто-ланцетні, темно-зелені, вкриті тонкими білими волосками; зовнішні листочки короткі, нечисленні. Квітки жовті, 5-зубчасті. Крайові сім'янки голі, гладенькі, слабо серповидно зігнуті, з зубчастою коронкою, ребристі; середні сім'янки довгасті, трохи зігнуті, шерохувато-ребристі, з перистим чубком. ☉ або ☉. Цв. VII—VIII.

Roth., Cat., fasc. 1 (1797) 99. DC., Fl. Fr., n. 2966. Reichenb. Fl. exc., 1, 251 ic. pl. crit., 8. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 422.

— *Hyoseris taraxacoides* Vill., Hist. pl. dauph., 3 (1789) 166, t. 25. — *Colobium hispidum* Roth. in Roem. arch., I, 1 (1796) 38. — *Rhagadiolus taraxacoides* All., Fl. pedem., (1785) 836. — *Leontodon saxatile* Lam., Fl. Fr., II (1778) 115. — *Thrincia hirta* β. *crassa* Rict. lips. — *Th. taraxacoides* (Vill.) Gaud., Fl. Helv., 5 (1829) 49.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 13, tab. 1364, II, 3—6.

Видані зразки: Fl. Hung. exsicc., № 597.

На кам'янистих місцях. — Крим (?).

Поширення по СРСР. Європ. ч. Наводилась старими авторами для Криму під знаком запитання.

Загальне поширення. Європа.

Примітка. Наводився для Криму, але матеріалів з території Криму ми не мали.

Рід **944. Гіркуша — Picris** L.[1]

L., Syst., ed. I (1735) 815.

Кошики багатоквіткові, середніх розмірів, на кінцях гілок або ж в щитковидному суцвітті; обгортка дзвониковидна, з черепичасто розміщених ланцетних листочків, з яких зовнішні розміщені в кілька

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

рядів, відлеглі, наполовину коротші за внутрішні; внутрішні — притиснуті, одно- або дворядні, при плодах іноді твердіють. Спільне квітколоже голе, ямчасте. Квітки жовті. Сім'янки довгасті, звужені до кінців, на верхівці іноді витягнуті в б.-м. довгий носик, з 5—10 поздовжніми реберцями і тонкими поперечними зморшками; з дворядним чубком із зрослих при основі в кільце волосків, ряду внутрішніх перистих і ряду зазублених, більш коротких, розширених при основі, зовнішніх. — Однорічні або багаторічні жорстковолосисті трав'янисті рослини.

З 40 видів, які ростуть в країнах Середземномор'я, в Європі та в Азії, в СРСР ростуть 6 видів, з них в УРСР зустрічається 3 види.

1. Стеблові листки стеблообгортні. Обгортка подвійна. Зовнішні листочки обгортки широкі, листковидні, в кількості 3—5, яйцевидно-серцевидні; внутрішні — ланцетні, колючовійчасті, з довгим колючим вістрям. Чубок з одного ряду перистих волосків . . . . . **(1). Г. синякоподібна — P. echioides** L.
— Стеблові листки не стеблообгортні або напівстеблообгортні. Обгортка черепичаста. Листочки лінійні або ланцетні. Чубок дворядний з одного ряду перистих внутрішніх волосків і одного ряду коротких зазублених волосків . . . . . 2.
2. Ніжки кошиків не потовщені. Обгортка дзвониковидна. Листочки обгортки ланцетні, трохи пухнасті і вздовж спинки жорстковолосисті; зовнішні — трав'янисті, внутрішні — з країв перетинчасті . . . . . **(2). Г. нечуйвітрова — P. hieracioides** L.
— Ніжки кошиків потовщені і під кошиками звужені. Обгортка при основі здута і всередині звужена; зовнішні листочки обгортки лінійні, з колючками, відлеглі, внутрішні — ввігнуті, жолобчасті, з опуклим кілем . . . . . **(3). Г. малоквіткова — P. pauciflora** Willd.

Секція **1. Picris.** Чубок сім'янок складається з перистих волосків.

3430 (1). P. echioides L. — **Гіркуша синякоподібна.** Рослина жорстковолосиста (від простих і гачковидно зігнутих волосків), з веретеновидним головним коренем і мичкою тонких бокових коренів, які відходять від нього. Стебло 30—60 *см* завв., розчепірено-гіллясте, червонувате. Листки довгасто-ланцетні або довгасті, цілокраї або виїмчасто-пилчасті, з країв виїмчасті, прикореневі — звужені в черешок, стеблові — сидячі, з серцевидною основою, стеблообгортні. Кошики на коротких ніжках, поодинокі або скупчені по кілька. Обгортка 10 *мм* завш., подвійна; з 3—5 яйцевидно-серцевидних, жорстковолосистих, війчастих, загострених зовнішніх листочків і багатьох ланцетних, колючковійчастих внутрішніх, які закінчуються довгим колючим вістрям. Квітки золотисто-жовті. Сім'янки довгасті, впоперек дрібно-зморшку-

ваті, з довгим, тонким носиком, який при основі легко відламується; чубок з одного ряду перистих волосків. ⊙. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 792. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 139. Hegi, Ill. fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1040. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 422.

— *Helminthia echioides* Gaertn., De Fruct., 2 (1791) 368. DC., Prodrom., VII, 132. Гроссгейм, Фл. Кавк. (1934) 229. — *H. humifusa* Trevir. in Nov. Act. Nat. Cur., XIII (1826) 195. — *Crepis echioides* All., Fl. pedem. (1785) 811.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 27, tab. 1368. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Рос., 1041, рис. 1005. Hegi, Ill. fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1040, fig. 727.

Бур'ян. — В Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Нетубський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим, Кавказ: Даг., Схід. Закавк., Півд. Закавк.

Загальне поширення. Півд., Середня та південь Східної Європи, Кавказ, Півн. Африка.

3431 (2). P. hieracioides L. — **Гіркуша нечуйвітрова.** Рослина з коротким веретеновидним коренем. Стебло прямостояче, б.-м. гіллясте, 50—100 *см* завв., внизу густо, на верхівці розсіяно жорстковолосисте, з горизонтально відлеглими, 0,5—0,75 *мм* завд., волосками, частина яких на верхівці якоревидно-гачкуваті. Всі листки жорсткошершаві від довгих жорстких і коротких, на верхівці гачкуватих волосків; нижні листки звужені в короткий черешок, видовжено-еліптичні або широколанцетні, велико-виїмчасто-зубчасті, 8—20 *см* завд. і 1—4 *см* завш.; середні і верхні стеблові листки ланцетні, рідше ланцетно-яйцевидні, більш дрібнозубчасті, сидячі, напівстеблообгортні, при основі широкі, притуплені, почасти стріловидні, самі верхні нерідко цілокраї. Кошики зібрані в пухке щитковидне або щитковидно-волотисте суцвіття, ніжки кошиків не потовщені. Обгортка 8—10 *мм* завш.; листочки обгортки ланцетні, б.-м. густо вкриті жорсткими відлеглими волосками, 0,5—0,75 *см* завд., і крім того, білуватим пушком, зовнішні — трав'янисті, відігнуті, внутрішні — з країв перетинчасті. Квітки яскраво-жовті. Віночок в середній частині (при основі відгину) тонкопухнастий; відгин його майже вдвоє довший за трубочку; стовпчик волосистий. Сім'янки 3—4 *мм* завд., довгасті, до верхівки різко звужені, впоперек дрібнозморшкуваті, з 30—40 зморшками, жовті або оранжево-бурі; чубок дворядний, з зовнішніх зазублених коротких волосків і внутрішніх перистих, довших волосків. ♃. Цв. VI—X.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 792. DC., Prodrom., VII, 128. Ledeb., Fl. ross., II, 798. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 139. Hegi, Ill. fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1036. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk., ed. 1, 659. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 229. Клоков у Визн. росл. УРСР, 586. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 422.

— *P. rigida* Ledeb. in Spreng Syst. veg. III (1826) 663. Ledeb., Fl. ross., II, 800.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 24, tab. 1375. Hegi, l. c., VI, 2, 1036. taf. 275, fig. 3, fig. 274. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1041, рис. 1064.

Бур'ян на полях, по сухих засмічених місцях, по чагарниках, по схилах. — Звичайно по всій УРСР.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: майже всі райони; Кавказ: в більшості районів; Зах. Сибір; Середня Азія.

Загальне поширення. Майже вся Європа, Північна Африка, Кавказ, Сибір, Середня та Мала Азія, Іран, Гімалаї, Китай (північно-західна частина), Японія, Австралія, Північна Америка (занесено).

Примітка. В. М. Васильев відрізняє від типової, більш північної *P. hieracioides* L. південну *P. rigida* Ledeb., переважно, за довшими сім'янками (4—5 *мм*). М. Г. Попов в книзі «Очерк растительности и флоры Карпат» (1949) 254 відрізняв від типової форми східнокарпатський підвид ssp. *carpatica* M. Pop. за чорнуватою обгорткою кошика, вкритою дрібним білим пушком і позбавленого щетинок.

3432 (3). P. pauciflora Willd. — **Гіркуша малоквіткова.** Рослина короткошершава від гачкувато зігнутих щетинок. Стебло 10—50 *см* завв., прямостояче, просте або гіллясте. Листки довгасто-ланцетні, виїмчасто-зубчасті або майже цілісні, до 10 *мм* завш., нижні звужені в черешок; стеблові — сидячі, напівстеблообгортні. Кошики 10—15 *мм* завш., на досить довгих булавовидно потовщених посередині і звужених під кошиком ніжках. Обгортка при основі здута, в середині звужена; зовнішні листочки її лінійні, з колючками, відлеглі, внутрішні — сильно ввігнуті, жолобчасті, з опуклим кілем на спинці, білувато-пухнасті і вкриті гачкуватими щетинками. Квітки жовті. Сім'янки зігнуті, впоперек зморшкуваті, на верхівці загострені; носик в 4 рази коротший за сім'янку; чубок дворядний. ⊙. Цв. V—VI.

Willd., Sp. pl., 3 (1800) 1557. DC., Prodrom., VII, 128. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 140. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 228. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 423.

— *Crepis lappacea* Willd., Sp. pl., 3 (1800) 1599.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 22, tab. 1373, I, 1—3.

На сухих кам'янистих місцях. — В Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Котов!), Алупка (!), Фрунзенське (Оксіюк!); Алуштинський рн, Судак (Котов!, Карнаух!), окол. Карадагської біологічної станції (Котов і Карнаух!), Кози (Котов і Карнаух!), Сокіл (Котов і Карнаух!); Красногвардійський рн, Рівне (Оксіюк!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Закавк., Півд. Закавк.

Загальне поширення. Півд. Європа та південь Східної Європи; Кавказ; Зах. Азія.

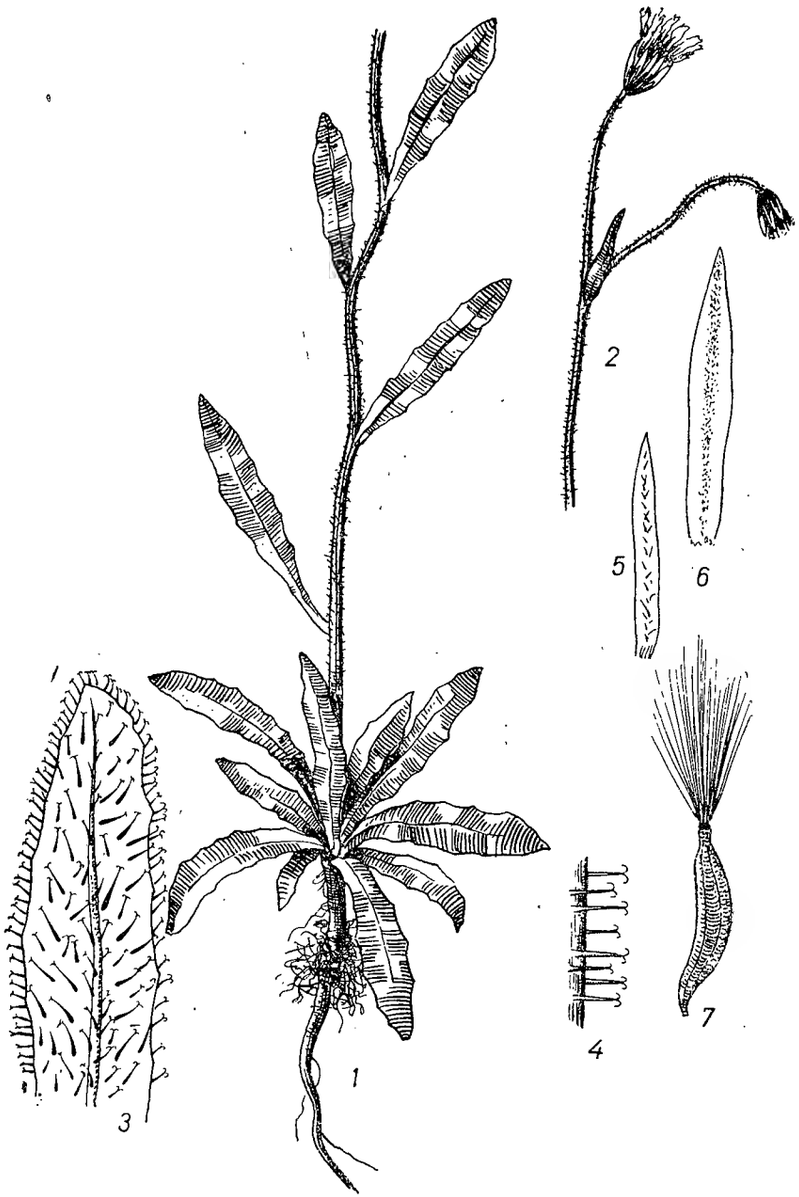

Рис. 40. Гіркуша малоквіткова — *Picris pauciflora* Willd.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — верхівка прикореневого листка; *4* — волоски на стеблі; *5* і *6* — листочки обгортки; *7* — сім'янка.

Рід **945. Козельці — Tragopogon** L.[1]

L., Sp. pl., ed. I (1753) 789.

Кошики чималі, багатоквіткові, розміщені на кінцях стебла та гілок. Обгортка кошиків циліндрична або чашовидна, однорядна з 5—14 листочків, що при основі трохи зрослися між собою. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті або лілові. Сім'янки тупо-п'ятигранні або десятигранні, веретеновидні, вкриті по ребрах лусочками (принаймні, крайові), на верхівці звужені в довгий або коротенький носик, рідше носик зовсім нерозвинутий; чубок відділяється від сім'янки цілком, однорядний, складений з нерівних перистих щетинок, що при основі зрослися в кільце; довші щетинки на верхівці позбавлені галузок і лише зазублені. — Дворічні або багаторічні трав'янисті рослини, голі або павутинисто опушені, з розгалуженим або простим стеблом і лінійними або лінійно-ланцетними, при основі розширеними листками. Кошики розміщені на кінцях стебла або його гілок.

Поліморфний рід. Кількість видів у ньому важко визначити навіть приблизно, в кожному разі, це буде кілька сотень. На території Радянського Союзу росте, мабуть, до сотні його видів. Для Української РСР ми тут наводимо 17 видів.

Рід *Tragopogon* L. диференційований на дуже численні та не завжди чітко окреслені в морфологічному відношенні географічні раси. Ряди та інші систематичні групи в його межах теж нерізко окреслені. Дослідженням систематики українських видів роду займався І. В. Артемчук. Його праця «Рід *Tragopogon* L. у флорі УРСР» (1937) є основним джерелом по цьому складному роду взагалі для європейської території Радянського Союзу. Азіатські, багаточисленніші види роду вивчав С. О. Нікітін. Звичайно, після 1937 р. матеріал по цьому роду збільшився, а деякі сумнівні таксономічні питання з'ясувалися.

Українська і взагалі східноєвропейська флора козельців представлена, на думку І. В. Артемчука, виключно молодими, переважно голоценового віку, видами. Всі вони, скільки було відомо досі, дворічники. Тим більш цікаво, що маловідомий досі *T. lithuanicus* Bess., як виявилось, є багаторічною рослиною і стоїть зовсім осторонь від усіх інших східноєвропейських видів роду. Оскільки цей, безперечно, реліктовий вид може виявитись і на території українського Полісся, а до нього обов'язково треба привернути увагу дослідників, ми вважаємо за потрібне навести його повний опис, бо в літературі такого ще немає.

Tragopogon lithuanicus Bess. sp. rest. — **Козельці литовські.** Багаторічна рослина, що утворює густі дернинки. Корінь стрижневий, міцний, близько 8—9 *мм* у діаметрі, переходить догори у вертикальне, розгалужене кореневище, від коротких потовщених відгалужень якого відходять численні фертильні та стерильні пагони. Квітконосні стебла 5—20 *см* завв., на всьому протязі густо клочкувато-павутинисті, білуваті від опушення або при плодах угорі оголені, прості або трохи розгалужені, з 1—2 кошиками, густо улиснені. Листки неплідних пагонів та нижні стеблові вузьколінійні, 3—8 *см* завд., 0,5—1,5 *мм* завш., пухко-клочкувато-павутинисті; середні та верхні стеблові листки з довгасто-яйцевидної або ланцетної основи майже раптово

[1] Опрацював М. В. Клоков.

звужені у вузьколінійну, часто відігнуту, загострену верхівку, 7—30 *мм* завд., 1—3,5 *мм* завш. (біля основи), клочкувато-павутинисті, густіше при основі. Обгортка кошиків при основі 2,5—4 *мм* у діаметрі; листочки обгортки в кількості 8, лінійно-ланцетні, 12—22 *мм* завд., 1,2—4 *мм* завш., тонко загострені, під час цвітіння досить густо клочкувато-павутинисті; квітки світло-жовті, крайові трохи перевищують обгортку. Сім'янки сіруваті, 14—15 *мм* завд., 0,8—1 *мм* завш., з малопомітним носиком до 2 *мм* завд., вгорі по реберцях шорсткі від дуже дрібних лусочок; чубок рудуватий, 12—14 *мм* завд., трохи коротший за сім'янку. ♃. Цв. VII—VIII.

Bess. in litt. (1831) ex DC., Prodrom., VII (1838) 114 in syn.

— *T. brevirostre* δ. *Lithuanicum* DC., l. c.; Ledeb., Fl. Ross., II, 1 (1844) 788.

На борових пісках. — Литва, Рухча.

Автентичний діагноз Бессера не був опублікований. Ми його тут наводимо, за текстом на етикетці типу.

Tragopogon lithuanicus Nobis. — Caespitans (Semina laevia vix substriata), anthodium octophyllum squamis flosculo brevioribus, flosculi flavi, semina laevia vix apice scabriuscula, substriata. Pedunculi basis caulium, necnon caules ad insertionem foliorum tomentosi, folia infima linearia, caulina lanceolata.

— Na piasczystych polach obato Ruchcza (нерозбірно). 29. VIII 1824.

Знахідка такої форми, мабуть, однаково несподівана чи то для Литви, чи для України. Вся будова рослини зовсім не відповідає сучасним екологічним умовам.

Факт існування цього виду свідчить ще й про те, що сучасний облігатно-псамофільний ряд Floccosa Klok. міг мати своїх власних багаторічних предків типу *T. lithuanicum* Bess., і зовсім не обов'язково повинен бути поліфілетичною групою, як це припускає І. В. Артемчук.

Серед українських видів роду, як показав ще І. В. Артемчук, багато ендемів, особливо, серед представників псамофільного ряду Floccosa Klok. За нашими дослідами, і в інших рядах типово виявлений понтичний ендемізм. Звичайно, всі ці ендеми не можуть мати однаковий, голоценовий вік.

1. Квітконоси під кошиком здуті, оберненоконічні, порожнисті, обгортка 3—6,5 *см* завд.; крайові квітки коротші за обгортку. Пилякова трубочка чорнувата. Стебла малорозгалужені або нерідко прості, з одним кошиком. Степові або бур'янові рослини. — Ряд **Dubii** Klok. . . . . 2.
— Квітконоси під кошиком не здуті, циліндричні, рідко трохи здуті; обгортка звичайно, коротша; крайові квітки завжди перевищують обгортку. Пилякова трубочка різного кольору. Стебла б.-м. розгалужені, рідко прості . . . . . 4.
2. Сім'янки тонкуваті, 0,8—1,8 *мм* у діаметрі; крайові вкриті дрібними (до 0,3 *мм* завд.) лусочками; серединні гладенькі або майже гладенькі. Крайові квітки багато коротші за обгортку. — В більшій частині УРСР, крім Правобережного Злакового Степу та кримських районів, досить звичайно . . . . . **(17). K. великі — T. major** Jacq.
— Сім'янки товстуваті, 1,2—3 *мм* у діаметрі; крайові вкриті крупнішими (0,5—1 *мм* завд.) лусочками; серединні теж лускуваті, лише з дрібнішими лусочками. Крайові квітки часто ледве коротші за обгортку . . . . . 3.
3. Стебло в нижній частині та нижні, або й верхні, листки б.-м. густоклочкувато-павутинисті. Обгортка з 6—14 листочків; сім'янки на місці переходу в носик дуговидно зігнуті, вкриті відлеглими гостру-

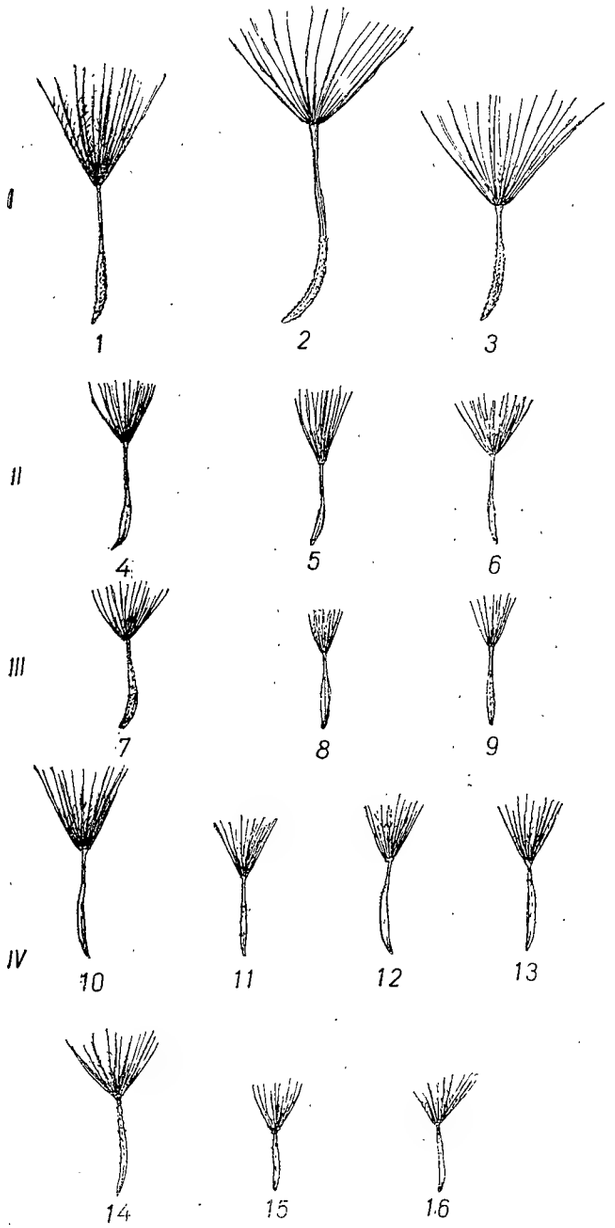

Рис. 41. Типи сім'янок різних видів козельців — *Tragopogon* L.:

1 — Tragopogon major Jacq.; *2 — Tragopogon tesquicola* Klok.; *3 — Tragopogon tauricus* Klok.; *4 — Tragopogon transcarpaticus* Klok.; *5 — Tragopogon moldavicus* Klok.; *6 — Tragopogon melanantherus* Klok.; *7 — Tragopogon podolicus* Bess.; *8 — Tragopogon leiorhynchus* Klok.; *9 — Tragopogon dazyrhynchus* Artemcz.; *10 — Tragopogon bjelorussicus* Artemcz.; *11 — Tragopogon ucrainicus* Artemcz.; *12 — Tragopogon Artemczukii* Klok.; *13 — Tragopogon borysthenicus* Artemcz.; *14 — Tragopogon dolichocarpus* Klok.; *15 — Tragopogon donetzicus* Artemcz.; *16 — Tragopogon tanaiticus* Artemcz.

ватими лусочками; носик сім'янки чотиригранний, 0,4—0,6 *мм* завт., приблизно дорівнює самій сім'янці або помітно довший за неї. — Тільки в Правобережному Злаковому Степу, переважно в його західній частині . . . . **(16). К. степові — T. tesquicola** Klok.

— Стебло голе, або з поодинокими пластівцями павутинистого опушення в пазухах нижніх листків; листки, звичайно, голі. Обгортка з 5—8 листочків; сім'янки майже прямі або зігнуті в нижній частині, вкриті прилеглими тупуватими лусочками; носик восьмигранний, 0,4—0,8 *мм* завт., майже дорівнює сім'янці або у крайових сім'янок часто багато коротший (у 1,5—2 рази) за саму сім'янку. — Виключно кримська рослина . . . . . **(15). К. кримські — T. tauricus** Klok.

4 (2). Носик приблизно дорівнює сім'янці. Обгортка до 32—45 *мм* завд. Стебла та листки, звичайно, голі. Лучні або лучно-степові рослини. — Ряд **Pseudoorientales** Klok. . . . . 5.

— Носик у 2—5 разів коротший за сім'янку або зовсім нерозвинутий. Обгортка, звичайно, коротша. Стебло та листки, звичайно, б.-м. опушені, рідко цілком голі . . . . . 8.

5. Прикореневі та нижні стеблові листки вузьколінійні, 3—5 *мм* завш.; пилякова трубочка жовта й лише вгорі з коричнюватими смужками; крайові сім'янки дуговидно зігнуті, від самої основи вкриті по реберцях помітними, близько 0,2—0,3 *мм* завд., гострувати лусочками. — Дуже рідко в Лівобережному Поліссі . . . . . **(4). К. жовтопилякові — T. xanthantherus** Klok.

— Прикореневі та нижні стеблові листки до 14 *мм* завш.; пилякова трубочка темніше забарвлена; крайові сім'янки, звичайно, прямі, при основі гладенькі, вище по реберцях негусто вкриті дрібнішими й тупуватими лусочками . . . . . 6.

6. Пилякова трубочка на всьому протязі темно-жовта з коричнюватими смужками. Сім'янка 14—18 *мм* завд. Листки, особливо верхівкові, зверху з поодинокими й малопомітними клочечками павутинистого опушення. — В південно-західній частині УРСР (відоме з **З.Л.-С., П.Л.-С., П.З.С.**) . . . . . **(1). К. молдавські — T. moldavicus** Klok.

— Пилякова трубочка в нижній частині темно-жовта, в верхній чорнувата або з виразними чорно-фіолетовими смужками. Сім'янки до 21—24 *мм* завд. Листки цілком голі . . . . . 7.

7. Стебла 30—80 *см* завв., мало розгалужені або іноді прості, з 1—6 кошиками, густіше улиснені в нижній частині. Квітконоси під кошиком 2—5 *мм* у діаметрі, нерідко трохи здуті; обгортка 23—45 *мм* завд., язички крайових квіток жовті до оранжевих, з 4 коричневими смужками. Сім'янка з носиком, що їй дорівнює або частіше помітно довший за неї; чубок 12—24 *мм* завд., нерідко довший за сім'янку з носиком. — Гірська рослина, відома лише з Закарпаття . . . . . **(2). К. закарпатські — T. transcarpaticus** Klok.

— Стебла 60—180 *см* завв., завжди розгалужені, з більш численними

кошиками, рівномірно улиснені. Квітконоси під кошиком 1—3 *мм* у діаметрі, зовсім не здуті; обгортка 20—32 *мм* завд.; язички крайових квіток, звичайно, жовті, без темних смужок. Сім'янка з носиком, що їй майже дорівнює або частіше помітно коротший; чубок 11—17 *мм* завд., завжди коротший за сім'янку з носиком. — Рослина поширена в Правобережному та Лівобережному Поліссі до північної частини Лівобережного Лісостепу . . . . . **(3). К. темнопилякові — T. melanantherus** Klok.

8 (4). Голі або, здебільшого, розсіяно-клочкувато-павутинисті, степові або лучно-степові рослини. Прикореневі листки до 5—60 *мм* завш. Пилякова трубочка темно-жовта з коричневими смужками або частіше вгорі чорнувата. Сім'янки завжди з носиком, у 2—5 разів коротшим за саму сім'янку. — Ряд **Podolici** Klok . . 9.

— Густо клочкувато- або повстисто-павутинисті, виключно піщані рослини. Прикореневі листки до 6—12 *мм* завш. Пилякова трубочка, звичайно, жовта. Сім'янки з коротеньким носиком, або зовсім без носика. — Ряд **Floccosi** Klok . . . . . 12.

9. Сім'янки з добре виявленим, тонким і гладеньким носиком, близько 3—6 *мм* завд. Кошики не дуже численні (звичайно, до 15—25 на стеблі). Лучно-степові рослини . . . . . 10.

— Сім'янки з коротким, до 4 *мм*, або іноді мало розвинутим, грубішим і на всьому протязі, або зрідка лише при основі, горбочкуватим носиком. Кошики часто дуже численні (до 60 і більше на стеблі). Степові рослини . . . . . 11.

10. Сизувато-зелена, цілком гола (крім основи обгортки кошиків) рослина. Прикореневі та найнижчі стеблові листки 6—30 *мм* завш. Пилякова трубочка на всьому протязі темно-жовта з коричневими або коричнюватими смужками. Крайові сім'янки швидко звужені в носик, по всій поверхні густо вкриті дрібними лусочками, які часто (у вигляді гострувати горбочків) переходять і на основу носика. — Тільки в Західному та Правобережному Лісостепу й по межі з ним у північних районах . . . . . **(5). К. подільські — T. podolicus** Bess.

— Темно-зелена, розсіянопавутиниста рослина (опушення часто малопомітне, але завжди наявне, хоча б лише при основі верхівкових листків). Прикореневі та найнижчі стеблові листки 1—14 *мм* завш. Пилякова трубочка при основі темно-жовта, вище з коричнево-чорнуватими смужками або суцільно чорнувата. Крайові сім'янки повільно звужені в цілком гладенький носик, при основі гладенькі, вище лише по реберцях вкриті дуже дрібними лусочками. — В Лівобережному Лісостепу та в південній частині Лівобережного Полісся . . . . . **(6). К. голоносикові — T. leiorhynchus** Klok.

11 (9). Прикореневі листки 2—10 *мм* завш.; стеблові до 16 (35) *мм* завш. у нижній частині. Обгортка до 28 *мм* завд. Розсіянопавутиниста рослина. — В Донецькому Лісостепу та в Степу . . . . . **(7). К. шорстконосикові — T. dasyrhynchus** Artemcz.

— Прикореневі та стеблові листки до 60 *мм* завш. Обгортка до 21 *мм* завд. Майже гола рослина. — Відома лише з околиць Севастополя (Ласпі) . . . . . **(8). К. високі — T. elatior** Stev.

12(8). Сім'янки з помітним носиком. — Поліські та лісостепові рослини . . . . . 13.

— Сім'янки без помітного носика. — Степові рослини . . . . 14.

13. Обгортка до 25 *мм* завд. і 10 *мм* у діаметрі при основі; сім'янки 13—17 *мм* завд., з гладеньким носиком близько 2—5 *мм* завд., звичайно, у 3—5 разів коротшим за саму сім'янку. Міцна рослина до 100 і більше *см* завв. з грубим стеблом. — На річкових пісках у Поліссі, Лісостепу та в північній частині Степу, звичайна рослина . . . . . **(10). К. українські — T. ucrainicus** Artemcz.

— Обгортка до 27 *мм* завд. і 5 *мм* у діаметрі при основі; сім'янки 15—17 *мм* завд., з горбочкуватим носиком близько 5—6 *мм* завд., лише вдвоє коротшим за саму сім'янку. Тендітна рослина 15—20 *см* завв., з тонким стеблом. — Тільки в Лівобережному Лісостепу, дуже рідка рослина . . . . . **(9). К. Артемчука — T. Artemczukii** Klok.

14 (12). Верхівкові листки серцевидно-яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, дуже вкорочені, близько 5—12 *мм* завд., без відокремленої вузької верхівки. Сім'янки на верхівці помітно звужені або з невиразно наміченим носиком . . . . . 15.

— Верхівкові листки з розширеної, довгасто-яйцевидної або -еліптичної основи, відтягнуті в вузеньку верхівку, коротшу або довшу за основу, звичайно, багато довші. Сім'янки на верхівці не звужені або майже не звужені, рідко з ледве наміченим носиком . . . 16.

15. Обгортка 15—23 *мм* завд; сім'янки 12—15 *мм* завд. — Тільки в Злаковому Степу понад Дніпром, Бугом та в гирлі Дунаю, на річкових і приморських пісках . . . . . **(11). К. дніпровські — T. borysthenicus** Artemcz.

— Обгортка до 32 *мм* завд.; сім'янки 18—20 *мм* завд. — В Правобережному Злаковому Степу, дуже рідко . . . . . **(12). К. довгосім'янкові — T. dolichocarpus** Klok.

16 (14). Верхівкові листки на кінці звужені в вузьколінійну, часто закручену верхівку. Обгортка 15—23 *мм* завд.; сім'янки 9—12 *мм* завд., крайові лише вгорі по ребрах рясно засіяні дрібними лусочками; чубок 12—15 *мм* завд., довший за сім'янку. — В Лівобережному Злаково-Лучному степу по середній течії Дінця . . . . . **(13). К. донецькі — T. donetzicus** Artemcz.

— Верхівкові листки з ширшою, ланцетною, не закрученою верхівкою. Обгортка 18—25 *мм* завд.; сім'янки 10—16 *мм* завд., крайові по ребрах та почасти між ними густо вкриті лусочками; чубок 11—13 *мм* завд., звичайно, коротший за сім'янку. — Зрідка на крайньому сході Лівобережного Злаково-Лучного Степу . . . . . **(14). К. донські — T. tanaiticus** Artemcz.

Ряд **1. Pseudoorientales** Klok.

Квітконоси під кошиком не здуті, циліндричні, або лише трохи здуті, обгортка кошиків з 8 (10) листочків 2—4,5 *см* завд.; квітки жовті до оранжевих, крайові, здебільшого, помітно перевищують обгортку. Пилякова трубочка темно-жовта або чорнувата. Сім'янки з видовженим носиком. Голі або майже голі рослини.

До цього ряду належать євросибірські лучні види, б.-м. близькі до балтійського *T. pratensis* L. Тимчасом, *T. orientalis* L. sensu prgrgio сюди не належить.

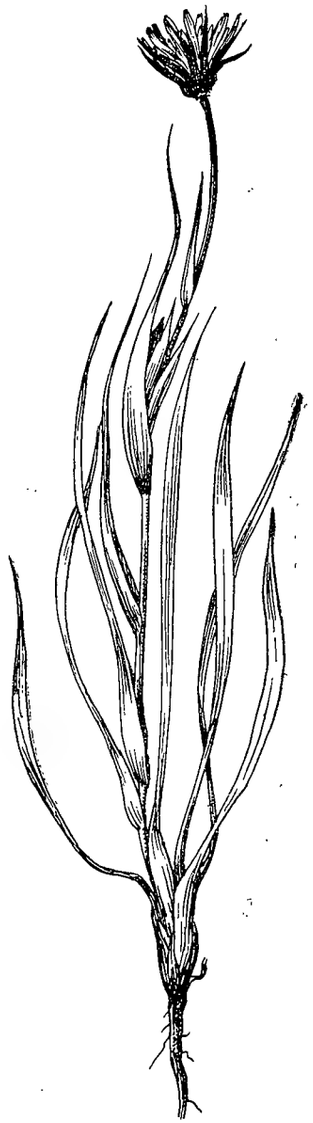

Рис. 42. Козельці молдавські — *Tragopogon moldavicus* Klok.

3433 (1). T. moldavicus Klok. sp. nova in Addenda X, 562 — **Козельці молдавські.** — Стебла прямостоячі, 25—65 (90) *см* завв., голі, прості або частіше трохи розгалужені, в нижній частині густо улиснені. Прикореневі та нижні стеблові листки лінійні до лінійно-ланцетних, близько 10—25 *см* завд., 3—14 *мм* завш., загострені, часто по краю дуже хвилясті й тоді на верхівці закручені або ледве хвилясті, з прямими верхівками, голі або зісподу з поодинокими пластинками павутинистого опушення, здебільшого, б.-м. уздовж складені; верхні листки довгасто-ланцетні або з довгасто-яйцевидної основи відтягнуті в лінійну, тонко загострену і нерідко закручену верхівку, 3—10 *см* завд., 5—13 *мм* завш., при основі, зісподу з рештками павутинистого опушення. Кошики в кількості 1—5 на стеблі; квітконоси 1,5—4 *мм* у діаметрі під кошиком, де нерідко трохи здуті й помітно павутинисті; обгортка кошиків (20) 25—38 *мм* завд., (5) 6—12 *мм* у діаметрі біля основи; листочки обгортки в кількості 8, рідко 10, лінійно- або довгасто-ланцетні, 3—5 *мм* завш., при основі помітно, вище дуже розсіянопавутинисті, тонко загострені; крайові квітки перевищують обгортку; язички їх 18—25 *мм* завд., жовті або темно-жовті, з 4 коричнюватими жилками; пилякова трубочка 4,5—5 *мм* завд., темно-жовта з коричнюватими смужками. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком 14—18 *мм* завд., 1,5 *мм* завш., на верхівці звужені в тонкий носик, що майже дорівнює самій сім'янці або трохи коротший від неї; чубок 16—20 *мм* завд., жовтувато-білуватий, трохи блискучий; крайові сім'янки

при основі гладенькі, вище, переважно по ребрах, вкриті дрібненькими лусочками; серединні — майже або цілком гладенькі, довші та з довшим носиком. ☉. Цв. VI—VII.

T. orientalis auct. fl. ucr. p. p., non L. Артемчук у Трудах Ін-ту Бот. ХДУ, II, 29. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. — *T. pratensis* β. *orientalis* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II, 146 p. p.

На степових схилах, по узліссях і лісових галявинах. — У Західному та Правобережному Лісостепу, розсіяно, заходить у Ростоцько-Опільські ліси.

Пр.Л. Чернівецька обл.: Чернівці, Біла (!!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Львівська м/р, Винники (Котов!); Пустомитівський рн, Лисиничі (Котов!). — **З.Л.-С.** Чернівецька обл.: Кіцманський рн, Луки — Степанівка (Артемчук!, !!). — Одеська обл.: Котовський рн, с. Любомирка (Шмальгаузен!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Жмеринський рн, Кудіївці (Білик!). — Житомирська обл.: біля впадіння р. Гуйви в р. Тетерев (Липський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (північ), Верх.-Дністр. (схід), Серед.-Дніпр. (захід).

Загальне поширення. Обмежується вказаним. Північно-західний понтичний ендем.

Примітка. Цей вид був намічений до опису Бессером під назвою *T. volhynicus* Bess., що залишилась неопублікованою (є екземпляр під такою назвою з Буковиці в гербарії Шмальгаузена).

3434 (2). T. transcarpaticus Klok. sp. nova in Addenda X, 563 — **Козельці закарпатські.** Стебла прямостоячі, 30—80 *см* завв., як і вся рослина, цілком голі, мало розгалужені, з нечисленними вкороченими або 1—3 видовженими квітконосними гілками. Прикореневі та нижні стеблові листки стрічковидні, близько 20—30 *см* завд., 2,5—12 *мм* завш., на верхівці загострені, по краю часто дуже хвилясті, здебільшого, вздовж складені, звичайно, численні й густо скупчені; верхні листки з розширеною, довгасто-яйцевидною основою та лінійною, здебільшого, відігнутою, тонко загостреною верхівкою, звичайно, по краю хвилясті й на кінці спірально закручені, близько 4—9 *см* завд., 4—12 *мм* завш. (при основі). Кошики в кількості 2—6 на стеблі; квітконоси під кошиком 2—5 *мм* у діаметрі, часто помітно здуті, обгортка 23—38 *мм* завд., 7—9 *мм* у діаметрі при квітках, при плодах збільшена до 45 *мм* завд. і 15 *мм* у діаметрі; листочки обгортки лінійно- або довгасто-ланцетні, 3—8,5 *мм* завш., досить тонко загострені, по краю в нижній частині дуже вузькоплівчасті; крайові квітки б.-м. перевищують обгортку; язички їх 18—23 *мм* завд., близько 4 *мм* завш., жовті до світло-оранжевих, часто з 4 коричневими смужками; пилякова трубочка близько 5—5,5 *мм* завд., при основі (приблизно до третини) жовта, вище з 5 чорно-фіолетовими смужками, через що здається чорнуватою. Сім'янки веретеновидні, разом з носиком 16—24 *мм* завд., 1—1,4 *мм* завш., невиразно п'ятигранні, по ребрах вкриті дрібними лусочками, на верхівці поступово звужені в носик, що дорівнює самій

Рис. 43. Козельці закарпатські — *Tragopogon transcarpaticus* Klok.
1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини.

сім'янці або помітно довший за неї; чубок 12—24 *мм* завд., димчастий. ☉. Цв. V—VII.

— *T. orientalis* auct. non L. — *T. undulatus* auct. non Jacq.

На гірських луках і галявинах. — Відоме тільки з Карпат, де є досить звичайною рослиною.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Цеглівка (Білик!), Струмківка (Білик!, Дженюк!), Холмець (Білик!, Барбарич!); Берегівський рн, Гать (Білик!), Шаланка (Гринь!); Мукачівський рн, Мукачеве (Лопушихіна!), Верхні Ворота (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Воловець (М. Попов!), Свалява (Білик!), Вовче (Гринь!), Дусина (Косець!); Тячівський рн, Тячів (Білик!), Костилівка (Барбарич!), Луги (Котов!, Доброчаєва!), Богдан (!), Ясиня (Запятова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Закарпаття).

Загальне поширення. Середня Європа. Мабуть, східнокарпатський ендем.

3435 (3). T. melanantherus Klok. sp. nova in Addenda X, 563 — **Козельці темнопилякові.** Стебла, звичайно, прямостоячі, 60—180 *см* завв., разом із листям цілком голі, вище середини б.-м. розгалужені. Прикореневі та нижні стеблові листки стрічковидні або лінійно-ланцетні, близько 15—35 *см* завд., 2—14 *мм* завш., по краю іноді помітно хвилясті; верхні та середні листки з розширеної, довгасто-яйцевидної основи лінійно- або довгасто-ланцетні, від 2,5—3 *см* і до 10—15 *см* завд., 2,5—15 *мм* завш. у нижній частині, іноді по краю помітно хвилясті і тоді на верхівці дуже вигнуті. Кошики в кількості 5—12 (і більше) на стеблі; квітконоси під кошиком 1—3 *мм* у діаметрі, помітно не потовщені; обгортка кошиків 20—32 *мм* завд., 6—12 *мм* у діаметрі при основі, де трохи білувато-павутиниста; листочки її в кількості 8, довгасто- або лінійно-ланцетні, близько 3—5 *мм* завш., тупувато-загострені, крім основи голі; крайові квітки помітно перевищують обгортку, язички їх 17—23 *мм* завд., 3,5—4,5 *мм* завш., світло-жовті, без темних смужок; пилякова трубочка близько 5,5 *мм* завд., у верхній половині темно-бура. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком 14—21 *мм* завд., 0,8—1,5 *мм* завш., невиразно п'ятигранні, по ребрах, принаймні, вгорі негусто вкриті дрібними лусочками, на верхівці поступово звужені в носик, що майже дорівнює самій сім'янці або частіше помітно коротший за неї; чубок 11—17 *мм* завд., завжди коротший за сім'янку з носиком. ☉. Цв. VI—VII.

— *T. orientalis* auct. fl. ucr. pro max. parte non L. Артемчук у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II, 29. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. — *T. pratensis* β. *orientalis* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II, 146 pro max. parte.

На лучних степах, по узліссях і лісових галявинах. — Переважно у Правобережному та Лівобережному Поліссі і в Лівобережному Лісостепу в північній частині нерідко.

Рис. 44. Козельці темнопилякові — *Tragopogon melanantherus* Klok.

1 — верхня частина рослини; *2* — нижня частина рослини.

П.П. Київська обл.: окол. Києва — Голосієво (!!), Святошино (Васильєв!), Лук'янівські яри (Зеров!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Бахмацький рн, Берестовець (Лукашов!); Ріпкинський рн, Любеч (Пачоський!). — **П.Л.-С.** Черкаська обл.: Корсунь-Шевченківський рн, Бучак (Вісюліна!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (З. Саричева!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (схід).

Загальне поширення. Північнопонтичний ендем.

Примітка. І. В. Артемчук у своїй розвідці про українські види роду *Tragopogon* L. (1937) звернув увагу на те, що *T. orientalis* auct. є збірним і потребує спеціального критичного перегляду. На нашу думку, *T. orientalis* L. не має взагалі безпосереднього відношення до цього ряду; він, за самим Ліннеєм, зустрічається в Східному Середземномор'ї і гостро відрізняється від наших видів. Європейські види, що об'єднувались під цією назвою, становлять складну й маловивчену групу. За винятком *T. pratensis* L. sensu proprio вони досі ще й не були описані.

3436 (4). T. xanthantherus Klok. sp. nova in Addenda X, 564 — **Козельці жовтопилякові.** Стебла прямостоячі, 50—75 *мм* завв., разом із листям цілком голі, починаючи від середини, вище або й нижче, розгалужені. Прикореневі та нижні стеблові листки вузьколінійні, 10—25 *см* завд., 3—5 *мм* завш.; верхні листки з розширеної довгасто-яйцевидної основи лінійно-ланцетні, 1,5—6,5 *мм* завд., 2—12 *мм* завш. у нижній частині, тонко загострені. Кошики в кількості 3—8 на стеблі; квітконоси під кошиком 1—4 *мм* у діаметрі, нерідко тут або трохи нижче незначно потовщені; обгортка кошиків 20—32 *мм* завд., 6—15 *мм* завш., трохи сірувато-павутиниста; листочки її в кількості 8 (9), довгасто-ланцетні, 3,5—7 *мм* завш., загострені, крім основи голі; крайові квітки помітно перевищують обгортку, язички їх до 25 *мм* завд., близько 3—4 *мм* завш., світло-жовті; пилякова трубочка близько 5—6 *мм* завд., темно-жовта, вгорі з коричнюватими смужками. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком 16—22 *мм* завд., 0,9—1,6 *мм* завш., на верхівці поступово звужені в носик, часто трохи довший за саму сім'янку; чубок 15—18 *мм* завд., димчастий; крайові сім'янки дуговидно зігнуті, п'ятигранні, по ребрах від самої основи та й почасти між ребрами вкриті помітними гострувато-лусочками близько 0,2—0,3 *мм* завд., коричнювато-бурі; серединні прямі, дуже невиразно гранисті, майже гладенькі, жовтуваті. ☉. Цв. 2/2 V—VII.

— *T. orientalis* auct. fl. Rossiae Mediae, non L.

На степових схилах. — В Лівобережному Поліссі, рідко.

Л.П. Сумська обл.: Глухівський рн, Студенок (Сакало!, !!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон, Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам.

Загальне поширення. Мабуть, лісостеповий східноєвропейський (північнопонтичний) ендем. Поширення цього виду ще мало з'ясоване. Ми його, разом із Д. І. Сакалом, збирали в околицях Орла. До цього ж виду належать збори М. І. Котова з Бурзянського району

Башкирії (заповідник). Але наші збори з околиць Венева Тульської області належать до іншого виду, ближчого до балтійського *T. pratense* L. та навряд чи йому тотожного.

Ряд 2. **Podolici** Klok. Кошики б.-м. численні, звичайно, зібрані в щитковидне загальне суцвіття. Квітконоси під кошиком не потовщені; обгортка кошиків з 8 листочків, до 3 *см* завд.; квітки жовті, крайові перевищують обгортку. Пилякова трубочка темно-жовта. Сім'янки з коротеньким носиком. Б.-м. опушені рослини, рідко майже голі.

Сюди належать східноєвропейські степові види.

3437 (5). T. podolicus Bess. — **Козельці подільські.** Сизувато-зелена рослина. Стебла поодинокі, прямостоячі, 60—130 *см* завв., 7—10 *мм* у діаметрі, тонкувато-ребристі й борознисті, з брудно-пурпуровими збіглостями, на всьому протязі голі, вище або й нижче середини розгалужені. Прикореневі та нижчі стеблові листки лінійні до лінійно-ланцетних, близько 15—45 *см* завд., 6—30 *мм* завш., в нижній частині, звичайно, помітно розширені, загострені, голі, по краю трохи хвилясті; верхівкові листки довгасто- або довгасто-яйцевидно-ланцетні, 15—40 *мм* завд., 3—8 *мм* завш., загострені, опуклі, човниковидні, як і решта листків, цілком голі. Кошики в кількості 5—25 (і більше) на стеблі утворюють загальне щитковидне суцвіття; квітконоси під кошиком 2—3 *мм* у діаметрі, іноді трохи здуті, голі або з малопомітними рештками павутинистого опушення; обгортка майже циліндрична до чашовидної, 20—27 *мм* завд., 6—10 *мм* у діаметрі при основі, де трохи павутиниста; листочки її в кількості (7) 8, лінійно-ланцетні або ланцетні, 2,5—7 *мм* завш., досить тонко загострені; крайові квітки перевищують обгортку; язички їх 17—18 *мм* завд., 3—3,8 *мм* завш., жовті з 4 темними смужками, на верхівці з паралельними зубцями 0,5—0,7 *мм* завд.; пилякова трубочка близько 5,5 *мм* завд., темно-жовта з коричнюватими смужками. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком 12—17 *мм.* завд., 1,2—1,7 *мм* завш., досить швидко звужені в гладенький носик 3—6 *мм* завд., буруваті, з 10 реберцями, густо вкриті дрібними лусочками; чубок 12—17 *мм* завд., димчастий. ☉. Цв. VI—VIII.

Bess. in litt. (1831) ex DC., Prodrom., VII (1836) 114 in syn. Artemczuk (Артемчук) у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 34 rest. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590, pro nomine, Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 126.

— *T. brevirostris* γ. *podolicus* DC., l. c. — *T. brevirostris* α. *podolicus* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 147 p. p. — *T. livescens* Клоков у Визн. росл. УРСР (1950) 590, non Bess.

На узліссях і лісових галявинах. — У правобережних лісостепових та степових районах розсіяно.

З.Л.-С. Одеська обл.: Котовський рн, Флора (Клеопов!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Вінниця, Пятничанський ліс (Балковський!); Немирівський рн, ліс «Муховецьке» (Гринь!); Козятинський рн, Велике Кутище (Осадча!); Бершадський рн, Ладиженське л-во (Балковський!). — **П.З.-Л.С.** Кіровоград-

ська обл.: Долинський рн, «Веселі Боковеньки» (Балковський!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: Миколаїв (Ната!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (півд. захід), Бессараб., Причорн. (захід).

Загальне поширення. Обмежується, наскільки відомо, вказаними місцезнаходженнями. Західнопонтичний («гіпаніський») ендем.

Примітка. Відновлюючи цей вид, І. В. Артемчук надав йому надто широкий обсяг, об'єднавши під назвою *T. podolicus* Bess. подільську расу, тобто *T. podolicus* Bess. s. str., з неописаною ще тоді більш східною. Сам Бессер їх теж, мабуть, не дуже відрізняв, але він практично мав справу саме з подільською расою, і до неї ж належить більшість автентиків цього виду.

Автентичний діагноз виду не був опублікований, але зберігся в бессерівському гербарії на етикетці автентичних зразків. Ми тут наводимо текст етикетки з діагнозом:

T. brevirostris γ. *podolicum* DC. *Tragopogon podolicus* Nobis. — Herb. W. Besser. — Subglaucescens. Anthodium 8-phyllum squamis flosculos luteos subaequantibus. Semina muricato-scabra. Pedunculi subtomentosi (juniores), foliolis lanceolatis brevibus amplexicaulibus subacuminatis vestiti. Caules stricti, corymbosi. Folia linearilanceolata, erecta ad apicem acuminato-recurvata subundulata, inferiora conduplicata versus basin attenuata, superiora lanceolata basi amplexicaulia. — E. Pod. austr. camp.

Спираючись на тип виду, призначений І. В. Артемчуком (екземпляр з етикеткою: «E pratis Podolia austr. — Herb. Bess.», що переховується в іменному гербарії Турчанінова), та на географічні міркування, ми окреслили цей критичний вид так, як показано вище.

Ми вже відрізняли цей вид у «Визначнику рослин УРСР» (1950), але під неправильною назвою *T. livescens* Bess. Остання назва, як показав перегляд автентичних екземплярів, належить до синонімів *T. major* Jacq.

3438 (6). T. leiorhynchus Klok. sp. nova in Addenda X, 564 — **Козельці голоносикові.** Рослина темно-зелена. Стебла, звичайно, поодинокі, прямостоячі, 25—125 (і більше) *см* завв., б.-м. клочкувато-павутинисті, принаймні при основі верхніх листків, вище середини розгалужені, рівномірно улиснені. Прикореневі та нижні стеблові листки лінійні або вузьколінійні, до 15—40 *см* завд., 1—14 *мм* завш., загострені, голі або трохи клочкувато-павутинисті (переважно біля основи), іноді по краю дуже хвилясті; середні та верхні листки з розширеною, довгасто-яйцевидною або довгастою основою і лінійно-ланцетною до вузьколінійної, тонко відтягнуто-загостреною верхівкою; верхівкові листки зменшені, близько 10—25 *мм* завд., 1—8 *мм* завш., з коротенькою верхівкою, часто помітно павутинисті на спинці. Кошики в кількості 3—21 (і більше) на стеблі; квітконоси під кошиком б.-м. густо павутинисті; обгортка кошиків чашовидна, 18—30 *мм* завд., 5—12 *мм* у діаметрі, при основі павутиниста; листочки її в кількості 8, довгасто- або лінійно-ланцетні, 2,5—6 *мм* завш., тонко загострені, квітки жовті, крайові довші за обгортку; язички крайових квіток 18—21 *мм* завд., 3,2—4,5 *мм* завш., на верхівці з зубцями 0,3—0,6 *мм* завд., що майже сходяться; пилякова трубочка близько 5—6 *мм* завд., при основі темно-жовта, вище з темно-коричневими смужками або суцільно темно-коричнева, майже чорнувата. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком

10—17 *мм* завд., 1,3—1,5 *мм* завш.; носик 2—6 *мм* завд., у 1,5—4 рази коротший за саму сім'янку; чубок 13—17 *мм* завд., жовтуватий; крайові сім'янки 10-реберні, по ребрах вкриті дуже дрібними тупими лусочками; носик цих сім'янок майже циліндричний, крім іноді основи, гладенький. ☉. Цв. VI—VII.

— *T. podolicus* Артемчук у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 34 pro max. parte. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. — *T. brevirostris* α. *podolicus* Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р. II, 147 p. p.

Рисунки: Артемчук, ц. м., 35 (sub *T. podolicus* Bess.).

По узліссях, на сухих луках, лучних степах, між чагарниками. — Переважно в лісостепу, в лівобережній його частині, нерідко також у суміжній частині Лівобережного Злаково-Лучного Степу.

П.П. Житомирська обл.: Коростишівський рн, Левків (Євтихова!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Харків (Черняєв!, Котов!); Дергачівський рн, Жихар (!), Мала Рогозянка (Лавренко!), Рогань (Черняєв!); Чугуївський рн, Печеніги; Валківський рн, Валки (Горницький!); Вовчанський рн, Вовчанськ (Заблоцький!), Вовчанськ — Писарівка (Заблоцький!), Приліпка (Білик!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Богородичне (Ширяєв!), Соболівка, на лів. березі Дінця (Білик!). — **П.З.-Л.С.** Харківська обл.: Ізюмський рн, Олександрівка—Гаврилівка (Заліський!), Мала Яремівка (Білик!); Зміївський рн, Зміїв, на лів. березі Дінця (Білик!), Зідьки (Волоховська!), Задонецьке (Ширяєв!); Лозівський рн, Краснопавлівка (Козлов!); Балаклійський рн, Балаклія (Карзов!).

Рис. 45. Козельці голоносикові — *Tragopogon leiorhynchus* Klok.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (рідко), Волзьк.-Дон, Ниж.-Дон. (північ).

Загальне поширення. Східнопонтичний лучностеповий ендем.

Примітка. Поліморфний вид. Зустрічаються дуже вузьколисті форми й широколисті, густіше опушені й майже голі, з короткими і довгими носиками. Можливо, гібридизує на контакті з іншими видами.

3439 (7). T. dasyrhynchus Artemcz. — **Козельці шорстконосикові.** Рослина з темно-зеленим листям і блідим стеблом. Стебла поодинокі, прямостоячі (25) 45—110 (130) *см* завв., клочкувато-павутинисті при основі листків, хоча б лише верхніх, і нерідко де-не-де на меживузлях, б.-м. розгалужені, рівномірно улиснені. Прикореневі та нижні стеблові листки вузьколінійні або лінійні до лінійно-ланцетних, 10—55 *см* завд., 2—10 *мм* завш. (в середній частині), загострені; середні стеблові при основі до 16 (35) *мм* завш.; верхівкові листки довгасто-ланцетні, -еліптичні або -яйцевидні, 10—35 *мм* завд., 3—8 *мм* завш., тонко загострені або відтягнуті в коротеньку й тонку, загнуту назад верхівку; всі або, принаймні, верхівкові листки з помітними рештками павутинистого опушення. Кошики в кількості 2—60 на стеблі; спільне суцвіття, якщо воно розвинуте, майже щитковидне; квітконоси під кошиком помітно павутинисті, часто на певному протязі білувато-повстисті; обгортка кошиків чашовидна, 15—28 *мм* завд., 5—12 *мм* у діаметрі при основі; листочки обгортки в кількості 8—9, довгасто- або лінійно-ланцетні, 3—5 *мм* завш., загострені, при основі звичайно білувато-повстисті, вище розсіянопавутинисті; квітки жовті, крайові перевищують обгортку; язички крайових квіток 13—18 *мм* завд., 3—3,5 *мм* завш., на верхівці з зубцями 0,4—0,6 *мм* завд.; пилякова трубочка близько 6 *мм* завд., темно-жовта, з коричневими смужками. Сім'янки веретеновидні, разом з носиком 9,5—17 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., на верхівці дуже поступово звужені в коротенький, до 4 *мм* завд., або зовсім малопомітний носик; чубок 12—19 *мм* завд., димчастий; крайові сім'янки жовтувато-буруваті, з 5—10 реберцями, на реберцях і почасти між ними вкриті дуже дрібними лусочками, носик у них на всьому протязі або рідше лише в нижній частині вкритий гострувато горбочками; серединні сім'янки лише вгорі лускуваті або почасти зовсім гладенькі, блідіші і тонкіші. ☉. Цв. VI—VII.

Artemcz. (Артемчук) у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 42. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. Станков — Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 426.

— *T. brevirostris* auct. fl. ucr. pro max. parte.

Рисунки: Артемчук, цит. збірн., 43.

На степах, степових схилах, сухих луках, по чагарниках. — В Донецькому і в Кримському Лісостепу, в лівобережних степових районах нерідко.

Д.Л.-С. Донецька обл.: окол. Горлівки (М. Олексієнко!); Амвросіївський рн, Нижня Кринка (Олексіїв!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!), Провалля, Кам'яна гряда (Соколова!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровськ (!!). — **Л.З.-Л.С.** По всьому району. — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, Асканія-Нова (Пачоський!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, на Молочному лимані (!!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Андрєєв!), Нижня течія р. Біюк-Кара-Су (Антипов і Циріна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (схід.), Ниж.-Дон., Заволзьк., Ниж.-Волзьк.; Крим; Кавказ: Передкавк. (передгір'я).

Загальне поширення. Східнопонтичний степовий ендем.

Примітка. Для цього виду І. В. Артемчук описав ще підвид: *T. dasyrynchus* subsp. *dagestanicus* Artemcz., який є самостійною географічною расою, поширеною далі на схід та південь від основного виду. Дуже близький до *T. dasyrynchus* Artemcz. і *T. podolicus* subsp. *stepposus* S. Nik. або *T. stepposus* (Nik.) Stank., поширений східніше й північніше.

3440 (8). T. elatior Stev. — **Козельці високі.** Стебла прямостоячі, 90—125 *см* завв., майже голі, розчепірено-галузисті. Прикореневі листки видовжено-ланцетні, довгі, до 60 *мм* завш.; стеблові листки вкорочені, верхні з розширеної, до 5 *мм* завш., основи поступово загострені у вузьку верхівку 10—11 *мм* завд. Квітконоси під кошиком не потовщені; обгортка кошиків до 22 *мм* завд., близько 6 *мм* у діаметрі при основі; листочки обгортки, звичайно, в кількості 8; квітки жовті, крайові довші за обгортку. Крайові сім'янки разом із носиком до 14 *мм* завд., десятигранні, по ребрах вкриті дрібними лусочками; носик до 4 *мм* завд.; шорсткий; чубок 11—12 *мм* завд., сіруватий. ☉. Цв. VI—IX.

Stev. in Bull. Soc. Nat. Mosc., XXIX (1856) 11, 47; Verz. Taur., 233. Boiss., Fl. orient., III, 749. Артемчук у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II, 41. Станков — Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 426.

По чагарниках. — Відоме тільки з околиць Севастополя.

Передг.Кр. Кримська обл.: Севастополь (Клеопов і Єльський).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Балканський півострів, Крим.

Примітка. Екземплярів виду ми не бачили. Опис складено за Артемчуком, який вивчав тип цього виду. Він наводиться лише для околиць Севастополя (долина Ласпі). Рослина взагалі дуже критична і маловивчена.

Ряд 3. **Floccosi** Klok. Кошики численні, зібрані в волотисто-щитковидне спільне суцвіття. Квітконоси під кошиком не потовщені; обгортка кошиків, звичайно, з 8 (7—9) листочків; квітки жовті, крайові перевищують обгортку. Пилякова трубочка жовта. Сім'янки з коротеньким носиком, або частіше зовсім без носика. Густо опушені рослини.

До цього ряду належать облігатні псамофіли, поширені на пісках від Балтійського до Каспійського моря.

3441 (9). T. Artemczukii Klok. sp. nova in Addenda X, 565 — **Козельці Артемчука.** Стебла поодинокі або їх два, прямостоячі, 17—20 *см*, тонкі, розгалужені, разом із листям б.-м. павутинисті, в нижній частині й під кошиками білувато-повстисті. Прикореневі та нижні стеблові листки вузьколінійні, до 15 *см* завд., 1—2 *мм* завш., в нижній частині досить густо клочкувато-павутинисті, вище оголені; верхні листки з яйцевидної або довгасто-яйцевидної основи вузьколінійні, близько 1—2 *см* завд.; 2—4 *мм* завш. (при основі), в розширеній частині клочкувато-павутинисті, на верхівці закручені. Кошики досить численні (7—12 і більше); обгортка майже циліндрична, 15—27 *мм*

завд., 2—5 *мм* у діаметрі, при основі досить густо, вище розсіянопавутиниста; листочки обгортки в кількості 6—8, лінійно-ланцетні, 1,2—2,8 *мм*, загострені; квітки блідо-жовті, крайові перевищують обгортку; язички їх 13—17 *мм* завд., 2,5—3 *мм* завш., з дуже коротенькими зубцями на верхівці; пилякова трубочка жовта. Сім'янки, разом із носиком, 15—17 *мм* завд., 0,9—1,2 *мм* завш., на верхівці досить швидко звужені в носик близько 5—6 *мм* завд., приблизно вдвоє коротший за саму сім'янку; чубок 14—17 *мм* завд., світло-димчастий; крайові сім'янки тупоп'ятигранні, вгорі по ребрах і в нижній частині носика з гострувати горбочками. ☉. Цв. VI—VII.

Рис. 46. Козельці Артемчука — *Tragopogon Artemczukii* Klok.

На піскуватих луках. — На півночі Лівобережного Лісостепу, зрідка.

Л.Л.-С. Київська обл.: Переяслав-Хмельницький рн, Бакумівка (Чорноголовко!).

Примітка. Своєрідна форма, що габітуально і по багатьох ознаках відрізняється від *T. ucrainicus* Artemcz., в ареалі якого вона знайдена. Порівняно довгі листочки обгортки й видовжені носики сім'янок наближають цю форму до *T. bjelorussicus* Artemcz. Не виключена втім можливість, що вона має гібридогенне походження.

3442 (10). T. ucrainicus Artemcz. — **Козельці українські.** Стебла поодинокі, прямостоячі, 30—100 (і більше) *см* завв., в молодому віці разом із листям білуваті від повстисто-павутинистого опушення, згодом, переважно в нижній частині б.-м. оголені, галузисті. Прикореневі та нижні стеблові листки лінійні або вузьколінійні, до 20—30 (і більше) *см* завд., 2—10 *мм* завш. (у середній частині), здебільшого, вздовж складені або жолобчасті; верхні листки з розширеної, довгасто-яйцевидної основи відтягнуті або раптово стягнуті в лінійно-ланцетну, видовжину чи вузьколінійну, вкорочену, назад загнуту або спірально закручену верхівку, близько 1—5,5 *см* завд., 4—9 *мм* завш., у нижній частині, загострені, як і решта листків, по краю нерідко помітно хвилясті. Кошики б.-м. численні, у волотисто-щитковидному, часто оберненопірамідальному загальному суцвітті; квітконоси під кошиком не потовщені; обгортка кошиків від циліндричної до вузькочашовидної, 15—25 *мм* завд., 4—10 *мм* у діаметрі, принаймні, при квітках білувато-повстиста; листочки обгортки звичайно в кількості 8, лінійно- або довгасто-ланцетні, 3,5—5 *мм* завш., досить тонко загострені; квітки жовті, крайові перевищують обгортку; пилякова трубочка жовта. Сім'янки веретеновидні, 13—27 *мм* завд. разом із носиком, 1—1,4 *мм* завш., на верхівці дуже поступово звужені в носик близько 2—5 *мм* завд., невиразно п'ятигранні; чубок 12—16 *мм* завд., сіруватий; крайові сім'янки при основі гладенькі або майже гладенькі, вище, переважно по ребрах, вкриті дуже дрібними, малорозвинутими лусочками, жовтувато-буруваті. ☉. Цв. VI—IX.

Artemcz. (Артемчук) у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 38. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 426.

— *T. floccosus* auct. fl. ucr. pro max. parte. — *T. brevirostris* γ. *ambiguus* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 147 p. p.

Рисунки: Артемчук у цит. збірн., 39.

На річкових пісках. — У Поліссі, в Лісостепу та північній частині Степу нерідко або звичайно.

З.П. Ровенська обл.: Сарненський рн, Любиковичі (Барбарич!); Дубровицький рн, Дубровиця (Пачоський!), Бережки (Барбарич!). — **П.П., Л.П.** Звичайно. — **З.Л.-С.** Немає відомостей. — **П.Л.-С.** У східній частині. — Черкаська обл.: Звенигородський рн, Піщана (Підоплічка!); Смілянський рн, Сміла (Ганешині Неводовський!), Хацьки (Клеопов!). — **Л.Л.-С.** Звичайно. — **Д.Л.-С.** Між Горами Артема Слов'янського рну Донецької області і Ізюмом Харківської області (Артемчук!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Первомайський рн, Кримка на р. Кодимі (Левіна!). — Дніпропетровська обл.: П'ятихатський рн, Верхньодніпровськ (Шмальгаузен!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Новомосковськ (!!); Павлоград (Криштофович!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр, Волзьк.-Дон. (захід).

Загальне поширення. Північно-понтичний ендем.

Господарське значення. І. В. Артемчук, описуючи цей вид, зауважує, що він «повинен бути непоганим каучуконосом» і пропонує дослідити його в цьому відношенні, чого досі не зроблено.

3443 (11). T. borysthenicus Artemcz. — **Козельці дніпровські.** Світло-зелена, в молодому віці сивувата від опушення рослина. Стебла поодинокі, прямостоячі, 30—110 (і більше) *см* завв., разом із листям б.-м. густо клочкувато-павутинисті, під кінець вегетації значно оголені, галузисті. Прикореневі та нижні стеблові листки вузькострічковидні до лінійно-ланцетних, близько 15—35 *см* завд., 2—12 *мм* завш. (в середній частині), загострені, часто вздовж складені, середні стеблові листки подібні до нижчих, але з більш розширеною основою; верхівкові листки дуже вкорочені, серцевидно- або яйцевидно-ланцетні, близько 5—12 *мм* завд., 4—6 *мм* завш., відтягнуто загострені, з відігнутою назад верхівкою. Кошики численні, зібрані у волотисто-щитковидне спільне суцвіття; квітконоси під кошиком не потовщені; обгорт-

ка кошиків чашовидна, 15—23 *мм* завд., 5—11 *мм* у діаметрі при основі, де білувато-повстиста, вище оголена; листочки обгортки в кількості 8, рідко 7 або 9, довгасто-, рідко лінійно-ланцетні, 2,5—4,7 *мм* завш., загострені; квітки світло-жовті, крайові перевищують обгортку; язички останніх довгасто-еліптичні, близько 12—15 *мм* завд., 3,2—5 *мм* завш., з дрібними зближеними зубцями на верхівці; пилякова трубочка близько 4,5 *мм* завд., жовта. Крайові сім'янки веретеновидні, 12—15 *мм* завд., 0,9—1,4 *мм* завш., п'ятигранні, при основі гладенькі, вище по ребрах вкриті дрібними недорозвинутими лусочками, нижче середини сім'янки тупуватими, вище гострувати; жовтуваті; носик відсутній; чубок 14—16 *мм* завд., жовтуватий; серединні сім'янки недорозвинуті, нитковидні. ☉. Цв. $^2/_2$ V—IX.

Artemcz. (Артемчук) у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 47. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 426.

— *T. floccosus* auct. fl. ucr. pro min. parte.

Рисунки: Артемчук, цит. збірн., 48.

На річкових, рідше на приморських пісках. — По нижній течії Південного Бугу та Дніпра, ізольовано в гирлі Дунаю.

Л.З.-Л.С. Окол. Дніпропетровська, на лівому березі Дніпра (!!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Ізмаїльський рн, Вилкове, Білгородська коса (Романова!). — Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Опперман!, !!); Снігурівський рн, Жовтневе (Опперман!), між с. Баловне і х. Червоний (Опперман!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Артемчук!), Лиса гора нижче пристані Біленьке (Артемчук!), Розумівка (Кукуш!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Великі Кучугури, між Дніпром та Конкою (Артемчук!, Лавренко і Зоз!), Гола Пристань (Пачоський!), Збур'ївка (Кукуш!), Гелбинські піски (Барсучин!), Цюрупинськ (Пачоський!, Траншель!, Прошкіна!, Прокудін!), Буркути (Гринь!, Котов і Карнаух!), Буркутські плавні (Дзевановський!), Козачі Лагері (Лавренко!); Скадовський рн, о. Джарилгач (Дзевановський!, Давидич!, Побєдімова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (захід).

Загальне поширення. Центральнопонтичний («бористенський») ендем.

Примітка. С. С. Станков (цит. праця) наводить для дунайських пісків *T. floccosus* W. K. Але екземпляри з околиць Вилкова, що їх зібрала О. І. Романова (17. IX 1949 р.), відрізняються від цього панонського виду і, на наш погляд, не відрізняються від *T. borysthenicus* Artemcz.

3444 (12). T. dolichocarpus Klok. sp. nova in Addenda X, 566 — **Козельці довгосім'янкові.** Стебло 45—50 *см* завв., разом із листям б.-м. густо клочкувато-павутинисте, галузисте. Прикореневі та нижні стеблові листки лінійні, до 20 *см* завд., 3—4 *мм* завш.; верхівкові листки яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, 7—15 *мм* завд., 5—10 *мм* завш., відтягнуто-загострені, з коротеньким, відігнутим назовні кінчиком. Кошики б.-м. численні; обгортка їх 15—32 *мм* завд., 5—10 *мм* у діаметрі при основі, негусто павутиниста; листочки її в кількості 8, довгасто-

ланцетні, 2,5—5 *мм* завш., загострені; язички крайових квіток жовті, з темнішими жилками. Сім'янки веретеновидні, 18—20 *мм* завд., 0,9—1,3 *мм* завш., з жовтуватим чубком 17—21 *мм* завд.; крайові сім'янки п'ятигранні, рясно вкриті гострувати лусочками по ребрах і між ними, на верхівці без носика або з ледве виявленим носиком. ☉. Цв. VI—VII.

На пісках. — Відоме лише з нижченаведеного місцезнаходження.

П.З.С. Одеська обл.: Березівський рн, Косівка (Литвак!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (захід).

Загальне поширення. Мабуть, вузький ендем.

Примітка. Загадкова форма дуже відмінна від *T. borysthenicus* Artemcz. та всіх інших відомих видів групи.

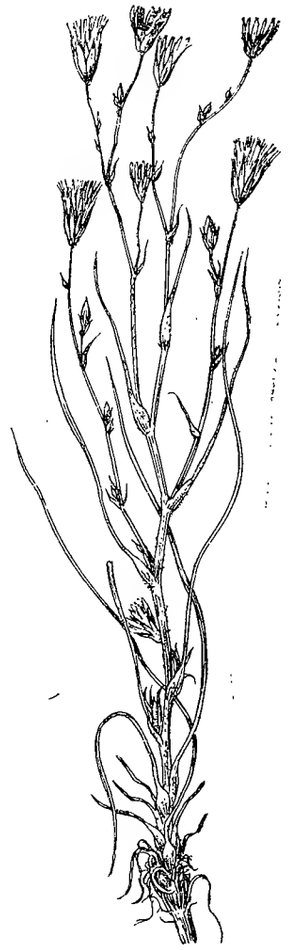

Рис. 47. Козельці довгосім'янкові — *Tragopogon dolichocarpus* Klok.

3445 (13). T. donetzicus Artemcz. — **Козельці донецькі.** Світло-зелена й сива або сивувата від густого повстисто- чи клочкувато-павутинистого опушення рослина. Стебла поодинокі або іноді їх кілька, прямостоячі, 10—50 *см* завв.; від середини або майже від основи розгалужені. Прикореневі та нижні стеблові листки вузькострічковидні, до 20—25 *см* завд., 2—4 *мм* завш., загострені; середні стеблові з розширеною до 6—8 *мм* основою, поступово звуженою в лінійну або вузьколінійну, часто вздовж складену, на кінці назад відігнуту або кільчасто закручену пластинку, тонко загострені; верхівкові листки 1—6,5 *см* завд., 3—5 *мм* завш. при основі, з довгасто-еліптичної або -яйцевидної основи відтягнуті в довшу або коротшу за основу лінійно-ланцетну або вузьколінійну, назад загнуту чи закручену верхівку. Кошики численні, зібрані у волотисто-щитковидне загальне суцвіття; обгортка чашовидна, 15—23 *мм* завд., 6—10 *мм* у діаметрі при основі, білувато-повстиста; листочки обгортки в кількості 8 (9), довгасто-ланцетні, 2,5—5 *мм* завш., загострені; квітки жовті або темно-жовті, крайові перевищують обгортку; язички їх довгасто-еліптичні, близько 12—14 *мм* завд., 2,5—3,5 *мм* завш.; пилякова трубочка 4—4,5 *мм* завд., жовта. Сім'янки веретеновидні, без носика або з ледве намічений, близько 1 *мм* завд., носиком, 9—12 (14?) *мм* завд., 0,7—1,2 *мм* завш.,

п'ятигранні, вгорі по ребрах вкриті дрібними гострувато-лусочками, жовтуваті або коричнюваті; чубок 12—15 *мм* завд., жовтувато-димчастий, звичайно, довший за сім'янку. ⊙. Цв. VI—IX.

Artemcz. (Артемчук) у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 49. Клоков у Визн. росл. УРСР, 590. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 426.

Рисунки: Артемчук, цит. збірн., 50.

На пісках річкових або суходільних, палеогенових. — Тільки в Лівобережному Злаково-Лучному Степу, переважно по середній течії Дінця.

Л.З.-Л.С. Харківська обл.: Зміївський рн, Маслівка (Ширяєв!); Ізюмський рн, радгосп «Іллічівка» (Олексієнко!); Куп'янський ри, Сенькове на р. Осколі (Осадча!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, між Бобровим і Боровським (Зоз!); Станично-Луганський рн, Нижньотепле (Барбарич!); Міловський рн, Біловодськ (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон., Ниж.-Дон. (півн. захід). Поза Україною цей вид відомий нам з кол. Борисоглібського повіту.

Загальне поширення. Східнопонтичний ендем.

Примітка. Цей вид займає проміжне місце і в морфологічному і в географічному відношенні між *T. ucrainicus* Artemcz. і *T. tanaiticus* Artemcz. Він ще недостатньо вивчений. Описаний вид із Барвенківського району, за зборами М. Г. Олексієнко. Типу ми не бачили.

3446 (14). T. tanaiticus Artemcz. — **Козельці донські.** Сива від густого павутинистого опушення рослина. Стебла поодинокі або іноді їх кілька, прямостоячі, 30—75 *см* завв., галузисті. Прикореневі листки стрічковидні, 2—8 *мм* завш., у середній частині загострені, звичайно, вздовж складені; стеблові при основі розширені до 8—16 *мм,* вище лінійні, вузькі, вздовж складені, на верхівці назад відігнуті або закручені; верхівкові листки 1,5—5 *см* завд., 4—12 *мм* завш. при основі, з розширеної основи відразу звужені в довшу або коротшу за основу, вздовж складену, шиловидно загострену верхівку. Кошики численні, у волотисто-щитковидному, оберненопірамідальному загальному суцвітті; квітконоси під кошиками не потовщені; обгортка чашовидна, 18—25 *мм* завд., 5—10 *мм* у діаметрі при основі; квітки жовті, крайові перевищують обгортку. Крайові сім'янки веретеновидні, 10—16 *мм* завд., п'ятигранні, по ребрах та почасти й між ними вкриті дрібними гострувато-лусками, без носика; чубок 11—13 *мм* завд., сіро-димчастий, звичайно, трохи коротший за сім'янку. ⊙. Цв. VI—VII.

Artemcz. (Артемчук) у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II (1937) 51. Клоков у Визн. росл. УРСР, 591. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 426.

Рисунки: Артемчук, цит. збірн., 52.

На річкових пісках. — У південно-східній частині Донецького Лісостепу та в північно-східній частині Лівобережного Злаково-Лучного Степу, рідко.

Д.Л.-С. Луганська обл.: Лисичанський рн, Слов'яносербськ (Постриганьі); Станично-Луганський рн, Красний Яр (Постриганьі). — **Л.З.-Л.С.** Луганська обл.: Старобільський рн, Старобільськ (Шираєвський!); Міловський рн, Біловодськ (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон. (південь), Ниж.-Дон.

Загальне поширення. Східнопонтичний ендем.

Примітка. Цей вид ледве заходить на Україну з Дону. Добре зібраних екземплярів по ньому з території Української РСР немає.

Ряд 4. Dubii Klok. Стебла нерідко прості, з одним кошиком або мало розгалужені. Квітконоси під кошиком здуті, оберненоконічні, порожнисті; обгортка кошиків з 5—14 листочків, 3—6,5 *см* завд.; квітки жовті, крайові коротші за обгортку. Пилякова трубочка чорнувата. Сім'янки з видовженим носиком. Майже голі або в нижній частині б.-м. павутинисті рослини.

До цього ряду належать європейські степові види, дуже близькі до відомого *T. major* Jacq.

3447 (15). T. tauricus Klok. sp. nova in Addenda X, 567 — **Козельці кримські.** Стебла прямостоячі, 30—90 *см* завв., голі або в молодому віці з пластинками павутинистого опушення в пазухах нижніх листків, б.-м. розгалужені або лише у верхній частині, або від основи. Прикореневі та найнижчі стеблові листки лінійні або вузьколінійні до 15—30 (і більше) *см* завв., 1,5—5 *мм* завш., тонко загострені, голі, на час цвітіння, здебільшого, вже зів'ялі; середні та верхні стеблові листки 2,5—20 *см* завд., 2,5—20 *мм* завш. (при основі), з довгасто-яйцевидної чи довгастої основи лінійно-ланцетні або лінійні до вузьколінійних, тонко загострені. Квітконоси під кошиком б.-м. потовщені, оберненоконічні або іноді циліндричні, 2—14 *мм* у діаметрі; обгортка кошиків 25—50 *мм* завд., 5—17 *мм* у діаметрі при основі й тут трохи павутиниста; листочки її в кількості 5—8, довгасто-ланцетні, тонко загострені, 2—5 *мм* завш. у нижній частині; квітки світло-жовті, крайові нерідко майже дорівнюють обгортці, в'янучі квітки часто лілуваті; язички крайових квіток близько 16 *мм* завд. і 2,7 *мм* завш., з зубцями близько 0,5 *мм* завд.; трубочка пиляків близько 4,5 *мм* завд., чорнувата. Сім'янки веретеновидні, майже прямі або нерідко зігнуті, 17—32 *мм* завд. з носиком, 1,2—3 *мм* у діаметрі; сама сім'янка п'ятигранна, по ребрах густо вкрита напівпритиснутими, яйцевидними або довгасто-яйцевидними тупими білуватими лусочками близько 0,5—0,7 *мм* завд. і 0,3—0,4 *мм* завш.; грані сім'янок так само густо вкриті дрібнішими лусочками; носик 6—17 *мм* завд., майже дорівнює самій сім'янці або часто помітно, нерідко майже вдвоє, коротший від неї, восьмигранний і борозенчастий, по реберцях шорсткий від гострува-

тих горбочків, товстуватий, 0,4—0,8 *мм* у діаметрі; чубок 22—32 *мм* завд., білувато-димчастий. ☉. Цв. VI—VII.

— *T. major* auct. fl. taur., non Jacq.

На степових і кам'янистих схилах, по садках і виноградниках. — По всьому Криму, звичайно; поза Кримом лише поодинокі місцезнаходження на Сивашах.

П.С. Херсонська обл.: Геніческий рн, о. Куюк-Тук (Прошкіна!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: по дорозі Джанкой — Сімферополь (Білик і Угляренко!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг, г. Свята (Котов!), г. Карагач (Котов!); Старий Крим, г. Агармиш (Котов!); Феодосія (Турчанінов!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Білогорськ (!!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Птіцин!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Буюрнус-Гурзуфське сідло (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Нетубський!), Масандра (!!), Нікітський бот. сад (Станков!, !!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Кримський ендем.

Примітка. За нашими спостереженнями, в районі Сімферополя та Ялти росте лише цей вид у великій кількості і зовсім відсутній *T. major* Jacq.

3448 (16). T. tesquicola Klok. sp. nova in Addenda X, 567 — **Козельці степові.** Стебла прямостоячі, 25—110 *см* завв., в нижній частині, разом із листям, б.-м. густо клочкувато-павутинисті, вище середини розгалужені або нерідко прості. Прикореневі та найнижчі стеблові листки лінійні або частіше вузьколінійні, до 15—35 *см* завд., 1—5 *мм* завш., тонко загострені; середні й верхні листки з довгастої або довгасто-яйцевидної основи, швидко звужені в лінійну чи вузьколінійну, тонко загострену верхівку, 4—20 *см* завд., 3—20 *мм* завш. (при основі); середні листки у звуженій частині вужчі за прикореневі. Квітконоси під кошиком потовщені, оберненоконічні, 3—9 *мм* у діаметрі при основі; обгортка кошиків 3—6 *см* завд., 8—15 *мм* завш. при основі, де клочкувато-павутиниста; листочки обгортки в кількості 8—12 (14), довгасто-ланцетні, тонко загострені, іноді відтягнуто загострені, 3—6 *мм* завш., при квітках б.-м. павутинисті; квітки світло-жовті, в'янучи, часто стають лілуватими; крайові квітки майже дорівнюють обгортці, язички їх 18—21 *мм* завд., 2,7—4 *мм* завш., з зубцями 0,5—0,7 *мм*; пилякова трубочка близько 5—6 *мм* завд., чорнувата. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком 23—24 *мм* завд., 1,2—2,5 *мм* завш., б.-м. зігнуті, п'ятигранні, по ребрах усі, чи принаймні крайові, вкриті крупними, 0,5—1 *мм* завд., гострувatими лусочками, на гранях дрібнішими й тупішими, на верхівці поступово звужені в чотиригранний носик 0,4—0,6 *мм* завт., що приблизно дорівнює за довжиною сім'янці; чубок 20—32 *мм* завд., білуватий або білувато-димчастий, трохи сріблястий. ☉. Цв. VI—VII.

— *T. desertorum* Клоков у Визн. росл. УРСР, 591; Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. 2, 425, non Lindem., nec *T. major* α. *desertorum* Lindem. — *T. major* auct. fl. ucr. pro min. parte.

Рис. 48. Козельці степові — *Tragopogon tesquicola* Klok.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини.

Рис. 49. Козельці великі — *Tragopogon major* Jacq.

На степових і кам'янистих схилах. — Тільки в Правобережному Злаковому Степу, де місцями звичайно, та на крайньому півдні Західного Лісостепу, де рідко.

З.Л.С. Одеська обл.: Котовський рн, Топали (по дорозі на Мокру) (Шмальгаузен!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Ізмаїл (Липський!); Білгород-Дністровський рн, Миколаївка-Новоросійська (Липський!); Тарутинський рн, Лісне (Котов і Кузнецова!); Одеса (Пачоський!). — Миколаївська обл.: Вознесенськ (Пачоський!). — Херсонська обл.: Великоолександрівський рн, Нововороцовка (!), Золота Балка (Пачоський!); Бериславський рн, Качкарівка (Пачоський!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Кукуш!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (південь), Причорн. (захід).

Загальне поширення. Понтичний ендем.

Примітка. Нашу спробу ототожнити цю південно-західну расу з *T. desertorum* Lindem. in herb. ex Artemcz. у Трудах Інституту ботаніки ХДУ, II (1937) 58 не можна визнати за вдалу. Автентичний екземпляр цього виду, що був опублікований самим автором лише як відміна *T. major* a. *desertorum* Lindem., Fl. cherson. I (1881) 365, не надається до точного визначення за браком кошика. В околицях Херсона, звідкіля він був описаний, зустрічається, якщо не виключно, то переважно, *T. major* Jacq. В автентичному описі відміни («foliis angustioribus involucris 10—14-phyllis») ніяких натяків на ознаки *T. tesquicola* Klok., хоча б на побільшене опушення та зігнуті сім'янки, немає. Тим часом, описана тут як вид географічна раса в природі існує і впадає в око флористам. На неї, здається, перший звернув увагу І. Г. Зоз. За нашими спостереженнями, в околицях Одеси поширена лише ця раса в чималій кількості. *T. major* Jacq. там ніби цілком відсутній.

3449 (17). T. major Jacq. — **Козельці великі.** Стебла прямостоячі, 30—100 *см* завв., при основі розсіяно-клочкувато-павутинисті або частіше голі, розгалужені або нерідко прості. Прикореневі та найнижчі стеблові листки вузьколінійні, близько 1—3 *мм* завш.; середні й верхні стеблові листки з довгастої або довгасто-ланцетної основи звужені в лінійну чи вузьколінійну, загострену верхівку, близько 4—20 *см* завд., 3—13 *мм* завш. (при основі); середні листки у звуженій частині, звичайно багато вужчі за прикореневі. Квітконоси під кошиком звичайно дуже потовщені, оберненоконічні, але іноді на гілках тонкуваті, циліндричні, 2—30 *мм* у діаметрі; обгортка 3—6 *см* завд., при основі нерідко трохи павутиниста; листочки її в кількості 5—14, довгасто-ланцетні, тонко загострені, 4—10 *мм* завш.; квітки світло-жовті, крайові коротші за обгортку. Сім'янки веретеновидні, разом із носиком 21—36 *мм* завд., 0,8—1,8 *мм* завт., прямі або майже прямі, тупоп'ятигранні, по ребрах вкриті тупими або тупуватими лусочками близько 0,2—0,4 *мм* завд., на верхівці поступово звужені в чотиригранний носик 7—24 *мм* завд., 0,2—0,6 *мм* завт., що приблизно дорівнює самій сім'янці або трохи коротший за неї, рідко довший; чубок 23—32 *мм* завд., сіруватий. ⊙. Цв. VI—VIII.

Jacq., Fl. austr., I (1773) 19, t. 29. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 145. — Артемчук у Трудах Ін-ту бот. ХДУ, II, 55. Клоков у Визн. росл. УРСР, 591.

— *T. livescens* Bess., Enum. (1822) № 973. — *T. intermedius* Bess., op. cit., 84, № 1625. — *T. campestris* Bess., op. cit., 84, № 1626. DC., Prodrom., VII, 112. Ledeb., Fl. Ross., II, 1, 784.

На відкритих степових місцях, сухих луках, лісових галявинах, також на відслоненнях крейди, вапняку, граніту та інших гірських порід, на лесових кручах і на пісках, особливо приморських, засолених, як бур'ян по відкритих смітних місцях. — По всій Україні за винятком Криму та південно-західної частини Правобережного Злакового Степу, де цей вид заступають інші близькі, досить звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Верх.-Волзьк. (південь), Волзьк.-Кам. (південь), Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Бессараб. (північ), Причорн. (крім півд. заходу), Ниж.-Дон; Кавказ: Передкавк., Закавк.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа.

Примітка. І. В. Артемчук у своїй розвідці, присвяченій українським видам роду (1937), звертає увагу на особливу мінливість цього виду. Але наявність модифікаційної мінливості в цього виду ніяк не заважає існувати поряд з ним й іншим, не менш мінливим близьким видам.

В південно-західній Європі росте близький вид *T. dubius* Scop., Fl. carn., ed. 2 (1772) 95 — відрізняється дрібнішими розмірами, менш здутими квітконосами, меншою кількістю листочків обгортки. За ознаками він нагадує збіднені модифікації нашого виду, але посідає цілком відокремлений ареал. Обидва ці види західноєвропейські флористи часто об'єднують в один збірний з двома підвидами.

Рід 946. Скорзонера — Scorzonera L.[1]

L., Sp. pl., ed. I (1753) 790.

Кошики поодинокі, багатоквіткові, середнього розміру або великі. Обгортка циліндрична або дзвониковидно-конусовидна, з черепичасто розміщених листочків. Спільне квітколоже голе. Квітки язичкові, жовті або рожево-пурпурові. Сім'янки лінійні або лінійно-циліндричні, вгорі трохи звужені, гранчасті, без носика, при основі видовжені в порожнисту ніжку, або без неї; чубок багаторядний з перистих, переплутаних між собою, нерівних волосків; довші волоски на верхівці зазублені. — Багаторічні трави з цілісними або перистороздільними листками.

З 170 видів, які ростуть в Європі, країнах Середземномор'я, Передньої і Центральної Азії, в СРСР зустрічається 82 види, переважно на Кавказі і в Середній Азії; на території УРСР росте 14 видів.

1. При основі сім'янок є порожниста, товстіша за саму сім'янку, ніжка. Листки перистороздільні або цілісні . . . . . 2.
— Сім'янки при основі не мають порожнистої ніжки. Листки цілісні . . . . . 4.
2. Листки цілісні, лінійні, зісподу, як і стебла, сірувато опушені,

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

Рис. 50. Скорзонера Жакена — *Scorzonera Jacquiniana* (Koch.) Boiss.

1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* — листочки обгортки; *4* — сім'янка.

зверху голі. Корені циліндрично- або бульбовидно потовщені . . . . . **(3). С. м'яка — S. mollis** M. B.

— Листки перистороздільні. Корені не потовщені бульбовидно . . 3.

3. Багаторічна, з товстим коренем рослина. Стебла голі або іноді з поодинокими волосками. Обгортки сірувато-павутинисто-опушені. Квітки майже вдвоє довші за обгортку . . . . . **(1). С. Жакена — S. Jacquiniana** (Koch.) Boiss.

— Однорічна або дворічна з тонким коренем рослина. Стебла бородавчасто-шорсткі. Обгортки голі або майже голі. Квітки лише трохи перевищують обгортку . . . . . **(2). С. роздільнолиста — S. laciniata** L.

4 (1). Сім'янки по всій довжині опушені. Листки з 3 виразними жилками . . . . . 5.

— Сім'янки голі (або лише вгорі біля чубка волосисті). Листки з іншою кількістю жилок . . . . . 6.

5. Обгортка густо шерстисто-волохата. Зовнішні листочки обгортки з шиловидною віссю, дорівнюють або трохи довші за половину внутрішніх її листочків. Листки ланцетно-лінійні, майже зразу звужені в довге вістря . . . . . **(10). С. мечолиста — S. ensifolia** M. B.

— Обгортка коротко опушена або гола. Зовнішні листочки обгортки без шиловидної осі, коротші за половину внутрішніх. Листки вузьколінійні, поступово звужені в коротке вістря . . . . . **(9). С. Біберштейна — S. Biebersteinii** Lipsch.

6 (4). Квітки рожево-пурпурові або лілуваті . . . . . 7.

— Квітки жовті . . . . . 8.

7. Низинна лучно-степова рослина. Стебло з одним або 2—5 кошиками. Листки жолобчасті, вузьколінійні, 3—5 *мм* завш., павутинисті. Сім'янки близько 12 *мм* завд., гладенькі . . . . . **(7). С. пурпурова — S. purpurea** L.

— Гірська рослина. Стебло завжди з одним кошиком. Листки плоскі, 3—8 *мм* завш., ланцетні до лінійно-ланцетних, голі. Сім'янки до 15 *мм* завд., вгорі по ребрах зазублено-шорсткі . . . . . **(8). С. рожева — S. rosea** W. K.

8 (6). Листки по краю хвилясто-кучеряві . . . . . **(4). С. кучерява — S. crispa** M. B.

— Листки по краю гладенькі . . . . . 9.

9. Кошики дрібні. Квітки майже дорівнюють обгортці. Сім'янки гладенькі . . . . **(14). С. дрібноквіткова — S. parviflora** Jacq.

— Кошики великі. Квітки значно довші за обгортку. Сім'янки по реберцях горбкуваті . . . . . 10.

10. Гола, сизо-зелена рослина. Прикореневі листки довгасто-ланцетні. Сім'янки ребристі, вгорі трохи опушені; реберця в нижній частині горбкуваті . . . . **(5). С. австрійська — S. austriaca** Willd.

— Опушені рослини. Прикореневі листки лінійні, ланцетні, широко-

ланцетні або еліптично-ланцетні. Сім'янки ребристі, гладенькі або зовнішні по реберцях гостро-шорсткі . . . . . 11.

11. Стебла опушені кучерявими волосками. Листки вузьколанцетні або ланцетно-лінійні, жолобчасті, з кілем, іноді складені вздовж . . . . . **(11). С. стиснута — S. stricta** Horn.

— Стебла павутинисто опушені. Листки широколанцетні, ланцетні або довгасто-еліптичні, не жолобчасті . . . . . 12.

12. Майже всі листки прикореневі, з довгими черешками, довгасто-ланцетні або еліптично-ланцетні. Стебло лише з 2—3 зменшеними листками. Рослина клочкувато-повстиста . . . . . **(6). С. низька — S. humilis** L.

— Прикореневі листки звужені в черешок, який при основі розширюється і обгортає стебло, ланцетні або широколанцетні. Стебло густо вкрите листками, принаймні в нижній частині. Рослини коротко-шерстисто- або павутинисто-опушені, або майже голі . . 13.

13. Листочки обгортки опушені, зовнішні — широкояйцевидні, внутрішні — довгасто-ланцетні або ланцетні. Дикорослa, коротко-шерстисто-опушена рослина . . . **(12). С. кримська — S. taurica** M. B.

— Листочки обгортки голі або майже голі, зовнішні — яйцевидно-ланцетні, внутрішні — ланцетні. Культивована, негусто-павутинисто-шерстиста, іноді майже гола рослина . . . . . **(13). С. іспанська — S. hispanica** L.

Підрід 1. **Podospermum** (DC.) Lipsch.

Сім'янки при основі з порожнистою здутою ніжкою.

Секція **1. Podospermum.** Корені не потовщені бульбовидно. Квітки жовті. Сім'янки гладенькі. Листки перистороздільні.

3450 (1). S. Jacquiniana (Koch.) Boiss. — **Скорзонера Жакена.** Рослина з коротким циліндричним, багатоголовим коренем. Стебла поодинокі або їх кілька, 7—45 *см* завв., прямостоячі або висхідні, розгалужені, ребристі, голі або іноді з поодинокими волосками. При основі стебла розвинуті вкорочені, неплідні пагони з пучками листків. Листки перистороздільні, з вузьколінійними або лінійно-ланцетними, загостреними сегментами, голі або б.-м. опушені. Кошики поодинокі, на довгих ніжках, дзвониковидно-циліндричні. Обгортка черепичаста, 12—20 *мм* завд. Листочки обгортки видовжено-яйцевидні або довгасті, сірувато- або павутинисто-опушені, по краю перетинчасті, з дрібненькими білими війками. Квітки блідо-жовті, язички п'ятизубчасті, крайові зовні часто з червонуватими смужками, в 1,5—2 рази довші за обгортку. Сім'янки 8—10 *мм* завд., при основі видовжені в порожнисту ніжку, товстішу за саму сім'янку, гладенькі, з світло-коричневими реберцями; чубок багаторядний, з перистих волосків. ♃. Цв. VI—VIII.

Boiss., Fl. orient., III (1875) 757 p. p.

— *Podospermum Jacquinianum* Koch, Syn., (1838) 426. Клоков, у Визн. росл. УРСР, 588. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 423.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 33, II. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, c., fig. 754, a, b, c.

По степових схилах, солонцях, солонцюватих луках. — В Лісостепу і Степу, наводиться для Криму.

Л.Л.-С. Полтава (Іллічевський!). — Харківська обл.: Зміївський рн, Зміїв (Ширяєв!); Чугуївський рн, Чугуїв (Ширяєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Слов'янськ (Шмальгаузен!, Лавренко!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Пискунов!), Ізюм (Горницький, Лавренко!). — Донецька обл.: Володарський рн, Білосарайська коса (Клоков!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Токмацький рн, по заплавині р. Молочної (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Причорн., Ниж.-Волзьк., Крим.

Загальне поширення. Південна й Середня Європа (схід), Європа (південь).

3451 (2). S. laciniata L. — **Скорзонера роздільнолиста.** Рослина з тонким коренем і, звичайно, кількома стеблами (рідше стебла поодинокі), гола або трохи опушена, переважно в нижній частині. Стебла прямостоячі або висхідні, 10—50 *см* завв., розгалужені, гранчасто-борозенчасті, часто як і листки бородавчасто-шорсткі. Листки перисторозділні, з короткими, вузьколінійними, загостреними, 0,25—1 *мм* завш. і 1—3 *см* завд., рідше з більш широкими ланцетовидними боковими частками і видовженою лінійчато-ланцетною кінцевою часткою, інколи всі листки цілісні або ж лише деякі з них перисторозділні. Прикореневі листки довгі, (16) 20—25 *см* завд., стеблові — 5—13 *см* завд., при основі трохи розширені; самі верхні — з зачатковими сегментами або цілокраї. Кошики в кількості 3—6 на стеблі циліндричні, порівняно дрібні, під час цвітіння 4—6 *мм* завш., при плодах — 10—15 *мм* завш. і до 30 *мм* завд. Листочки обгортки по краю, а інколи і на спинці трохи опушені, зовнішні — коротші за внутрішні, яйцевидні, на верхівці з ріжковидним придатком, внутрішні — ланцетно-лінійні, по краю плівчасті. Квітки жовті, язичкові, крайові зовні червонувато-лілові, на $^1/_3$—$^1/_2$, або рідше лише трохи перевищують обгортку. Сім'янки лінійні, трохи зігнуті, разом з ніжкою 8—10 *мм* завд., гладенькі, поздовжньо-ребристі; чубок багаторядний, з білих і жовтувато- або сірувато-білих волосків, трохи довших за сім'янку. ☉. Цв. V—VIII.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 791. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 141. Крашенинников во Фл. юго-вост. Европ. ч. СССР, VI, 448.

— *S. octangularis* Willd., Sp. pl., III (1800) 1506. — *Podospermum laciniatum* DC., Fl. Fr., ed. 3 (1815) 62. DC., Prodrom., VII, 1 (1838) 111. Ledeb., Fl. Ross., II, 782. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1069. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934); Гроссгейм, Опред. раст. Кавк., 507; Клоков у Визн. росл. УРСР, 588. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie, ed. 2, 734. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. II, 423. — *P. muricatum* DC., Prodrom., VII, 1 (1838) 111. — *P. ponticum* Stev. in Bull. Soc. Nat. Mosc., XXIX (1856) II, 404.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 33, 1.

Видані зразки: Герб. Фл. СССР, № 3997!

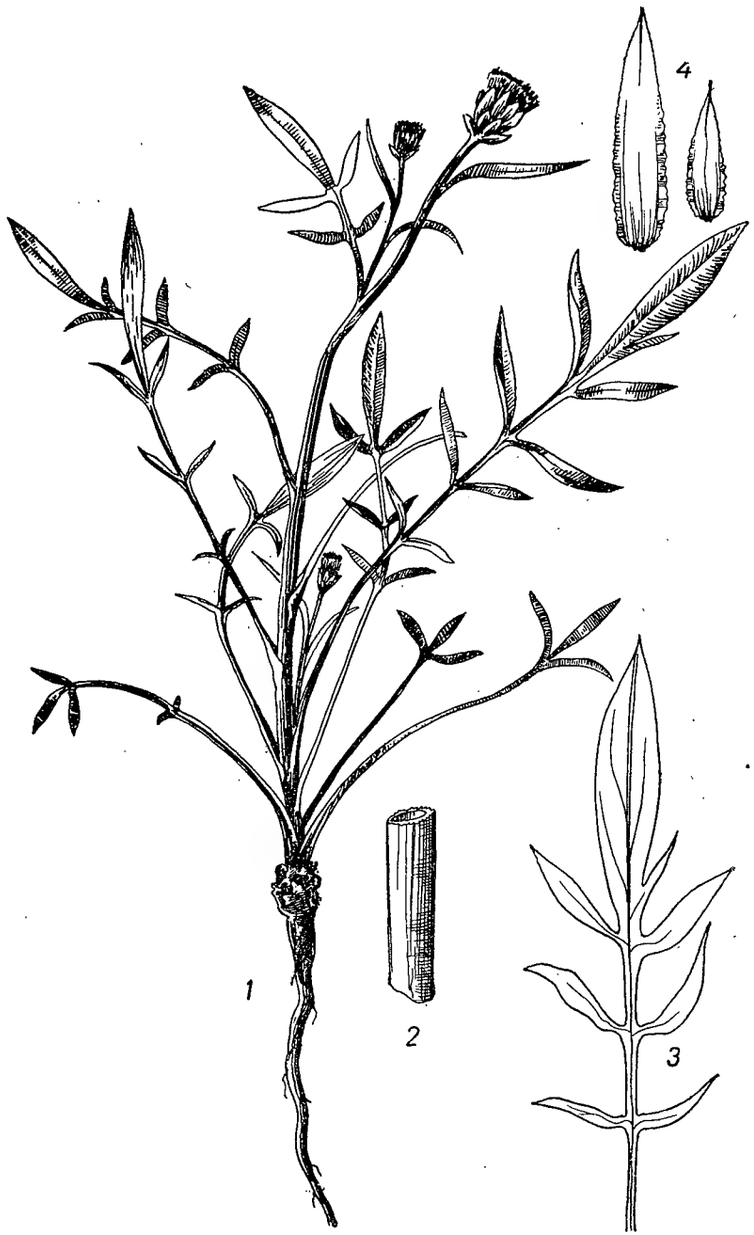

Рис. 51. Скорзонера роздільнолиста — *Scorzonera laciniata* L.
1 — загальний вигляд; *2* — частина стебла; *3* — листок; *4* — листочки обгортки.

По степових схилах, сухих солончакуватих луках, як бур'ян. — В Лісостепу і Степу, в Криму.

Л.Л.-С. Полтавська обл.: окол. Полтави (Іллічевський!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Макіївська м/р, радгосп «Нова Зоря» (Олексієв, Морозова!), Грузько-Зорянське (Наконечна!); Чистяківська м/р, Розсипна (Котов!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кобеляцький рн, Нехвороща (Гаршман!); Карлівка, по р. Орчику (Бордзиловський!). — Харківська обл.: Балаклійський рн, Копанка (Калиниченко!), Вітрівка (Черняєв!). — **П.З.С.** Одеська обл.: окол. Одеси (Шмальгаузен!). — Миколаївська обл.: Снігурівський рн, Павлівка по р. Інгульцю (Білик!). — Херсонська обл.: окол. Херсона (Шмальгаузен!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Гола Пристань, Збур'ївка (!); Скадовський рн, Карга, Коржанська затока (Білик!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Родіонівка (Ширяєв!), Костянтинівка (Білик!); Токмацький рн, Пришиб (Білик!); Приазовський рн, Приморський Посад (Левіна!), Строганівка, Володимирівка (Левіна!). — **П.С.** Херсонська обл.: Геніческий рн, Побережжя (Котов!), Новодмитрівка (Котов!), Стокопані (Шостенко!), Арабатська Стрілка (Котов!), Новомихайлівка (Левіна!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Огородне (Котов і Омельчук!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Феодосія (Таліев!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Серединський!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Таліев!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (Гольде!); Алуштинський рн, Карадаг (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч. СРСР: Серед.-Дніпр., Причорн., Волзьк.-Дон. (південна частина рну), Ниж.-Волзьк., Крим; Кавказ: Передкавк., Даг.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Загальне поширення. Південна і південно-східна Європа, Кавказ, Середня та Мала Азія.

Секція 2. **Pseudopodospermum** Lipsch. et H. Krasch. Види переважно з бульбовидно або циліндрично потовщеними коренями. Квітки жовті або червоні. Сім'янки на ніжках, по реберцям вкриті бугорками або шипиками. Листки прості, лінійні або ланцетні.

3452 (3). S. mollis M. B. — **Скорзонера м'яка.** Сірувато-шерстисто-опушена рослина, з товстим бульбовидно або циліндрично потовщеним коренем; стебла при основі з бурими піхвами торішніх листків, поодинокі (10)—25 (35) *см* завв., тоненькі, б.-м. опушені, вкриті листками, особливо густо в нижній частині. Листки лінійні, жолобчасті, при основі стеблообгортні, тонко загострені, іноді відігнуті назад; стеблові — часто довші за стебло, по середній жилці голі. Кошики в кількості 1 (3)—7 (12), видовжені, циліндричні, (20) 25—35 (40) *мм* завд., при плодах до 45 *мм* завд. і 4—8 *мм* завш. Обгортки опушені, пізніше голі, із нерівних, вгорі б.-м. загострених листочків; зовнішні листочки обгортки трикутно-ланцетні, в 2—3 рази коротші від довгасто-ланцетних внутрішніх. Квітки жовті (зовні з червонуватими жилками), наполовину перевищують обгортку. Сім'янки вузькоциліндричні, 13—14,5 *мм* завд., зовнішні — по ребрах гостро-шорсткі, внутрішні — трохи горбкуваті, або гладенькі; чубок з брудно-білих, м'яких, перистих волосків, з них 5 довші за інші, вгорі зазублені. ♃. Цв. V—VI.

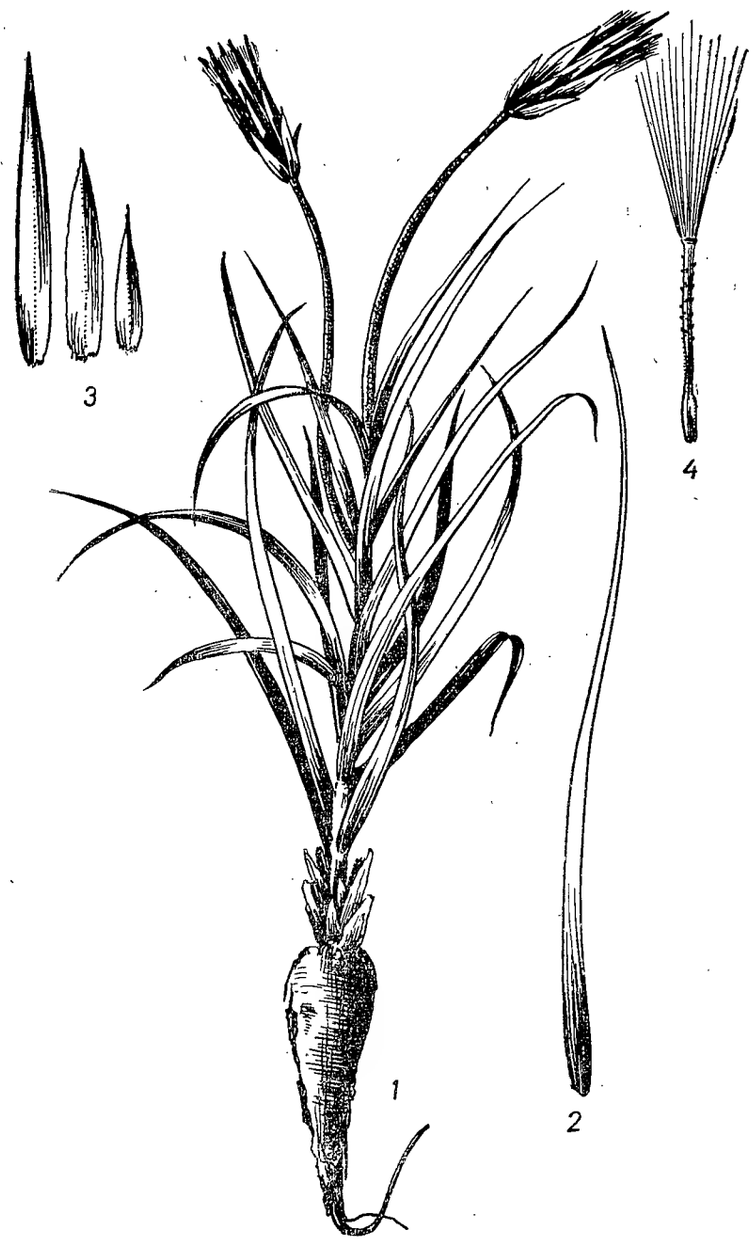

Рис. 52. Скорзонера м'яка — *Scorzonera mollis* M. B.
1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* — листочки обгортки; *4* — сім'янка.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1819) 522—523. D C., Prodrom., VII, I, 122 (excl. var. *leptophylla* D C.). B o i s s., Fl. orient., III, 761—762 (ex p.). Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 141. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 239. Липшиц, Фрагменты к монографии рода *Scorzonera*, I (1935), 74. Крашенинников во Фл. Юго-Вост., VI, 447. Клоков у Визн. рослин УРСР, 587.

— *S. mollis* var. *caulescens* O. K t z e, Acta Horti Petrop., X, I (1887) 205. — *S. tomentosa* P a l l., It., III (1776) 513, 537, 654, 682 apud. L e d e b., Fl. Ross., II, 2 (1845—1846). — *Podospermum molle* F i s c h. et M e y. in L e d e b. op. cit., 783 (ex parte quoad. pl. Ross. austr., taur. et ciscauc.). Станков — Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. II, 423. — *P. villosum* S t e v. in D C. op. cit., III, N 7 (excl. syn. M. B., quid est. *S. Marschalliana* C. A. M e y.). — *Scorzonera rumelica* V e l e n. in Sitz. Bohem. Ges Wiss. (1892—93), 40.

Рисунки: Флора Юго-Востока, VI, 449, фиг. 716.

Видані зразки: L a n g et S z o v i t s, Herb. Fl. ruth, № 77, C a l l i e r, Herb. norm. ed. ab Dörfler, № 4164.

По степових схилах, степах. — Донецький і Кримський Лісостеп. Степ.

Д.Л.-С. Донецька обл.: Амвросіївський рн, Новопетрівка (Дубовик!), між Амвросіївкою і Білоярівкою (Дубовик!), В. Мішкове (Дубовик!), Старобешеве (Дубовик!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська, Ігрень (Олексієнко!), Синельниківський рн, Чаплі (Олексієнко!).— Харківська обл.: Балаклійський рн, Новочеркаський (Пачоський!); Куп'янський рн, Гороховатка (Клоков!). — Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Панова!, Осичнюк!, Доброчаєва!, Кузнецова!); Хомутовський степ (Іллічевський!, Кузнецова!), лівий берег р. Грузький Єланчик (Клеопов!, Котов і Карнаух!). — Луганська обл.: Міловський рн, Мілове (Пачоський!), Стрілецький степ (Зоз, Лавренко!, О. Дубовик!); Станично-Луганський рн, Герасимівка, ур. Гришине (Смолко, Романчук, Дубовик!); Старобільський рн, окол. Старобільська (Рештедт!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Ната!, Котов!), на березі р. Буг (Федосеєв!); Снігурівський рн, Афанасіївка (Білик!). — Херсонська обл.: Білозерський рн, Дарїївка (Пачоський!), Федорівка — Антонівка (Пачоський!); Великоолександрівський рн, Анастасіївка (Пачоський!), Велика Олександрівка (Білик!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, Асканія-Нова (Лавренко!, Свистунова!, Дзевановський!); Скадовський рн, о. Джарилгач (Дзевановський!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Родіонівка, Молочний лиман (Білик!); Троїцьке (Білик!), Семенівка (Білик!); Токмацький рн, Монталь (Білик!); Молочанськ, долина р. Молочної (Білик!). — **П.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, колгосп ім. Мічуріна. — **К.С.** Кримська обл.: окол. Керчі (Клопотов!); Ленінський рн, Мисове (Клопотов!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія, Лиса гора (Пурінг!, Буш!, Сарандінакі!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: окол. Сімферополя (Траншель!, Исполатов!, Каллье!, Дзевановський!).— **Передг.Кр.** Кримська обл.: окол. Севастополя (Петунніков!, Гольде!); Бахчисарайський рн, Добре (Пурінг!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг (Котов і Карнаух!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судак (Стевен!), г. Кастель (Петунніков!); Ялтинська м/р, Нікітський ботсад, мис Март'ян (Котов і Омельчук!, Хондо!, Петунніков!), Гурзуф (Вульф!), мис Сарич (Дзевановський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Крим; Кавказ: Передкавк., Закавк., Даг.; Серед. Азія.

Загальне поширення. Середня Європа, південна частина Східної Європи, Балканський пів-ів, Кавказ, Середня та Мала Азія.

Підрід **II. Scorzonera.**

Сім'янки при основі не мають порожнистої здутої ніжки.

Секція **3. Fibrillosae** Nakai. Коренева шийка вкрита пучками волокон. Сім'янки голі або опушені. Квітки жовті або яскраво-жовті.

3453 (4). S. crispa M. B. — **Скорзонера кучерява.** Коренева шийка вкрита волокнистими рештками листкових черешків. Стебла здебільшого прямі, 5—25 *см* завв., розгалужені, з 2—4 (рідше 1) кошиком. Бічні гілки виходять з піхв стеблових лускоподібних листків. Листки овально-ланцетоподібні або довгасто-ланцетні, 3,5—4 *см* завш., іноді серповидно зігнуті, до обох боків звужені, на верхівці тупувато або добре загострені, зрідка стягнені у вигляді ковпачка, по краю з хрящуватою, трохи зазубленою смужкою, б.-м. хвилясто-кучеряві. Прикореневі листки здебільшого на довгих черешках, черешки при основі стебла у молодому стані іноді вкриті білим пушком, який потім зникає. Кошики досить великі. Обгортка гола. Листочки обгортки по краю помітно перетинчасті, тупі; зовнішні — коротші за внутрішні. Квітки жовті, в 2,5 раза перевищують обгортку; сім'янки голі або майже голі. ♃. Цв. VI—VIII.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 234. DC., Prodrom., VII, 1, 120. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 794.

— *S. austriaca* Willd. var. *crispa* Trautv. in Bull. Soc. Nat. Mosc. (1866) 382, № 639. Boiss., Fl. orient., III, (1875) 770. — *S. austriaca* Willd. ssp. crispa (M. B.) Lipsch. et H. Krasch., у Lipsch. Фрагменты к монографии р. *Scorzonera*, I (1835) 118. — *S. Prescottii* compere ex DC., l. c. (nomen). — *S. Geblerī* Bess., apud. Boiss., l. c. (nomen).

На схилах і по скелях. — В гірській частині Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: окол. Сімферополя (Дзевановський!), Дубки (Буш!); Бахчисарайський рн, на шляху з Сімферополя до Бахчисарая (Котов і Омельчук!), Партизанське (Буш!); окол. Білогорська (Котов і Омельчук!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, г. Бойко (Дзевановський!), по р. Альмі (Павловська!); окол. Севастополя, Байдарська долина (Криштофович!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Кримський державний заповідник, г. Чорна (Дзевановський!), Бабуган-Яйла (Буш!); окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Гольде!, Криштофович!, Котов!, Білик і Угляренко!), г. Тай-Коба (Буш!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Півд. берег Криму (Стевен!), Ялтинська м/р, Алупка, г. Хрестовець (!), мис Сарич (Буш!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Серед. Азія: Аралокасп.

Загальне поширення. Європейська частина СРСР, Середня Азія.

3454 (5). S. austriaca Willd. — **Скорзонера австрійська.** Сизозелена рослина. Коренева шийка густо вкрита бурими розсіченими волокнами відмерлих листкових черешків. Стебла голі, 5—40 *см* завв., прості, рідше вгорі розгалужені, поодинокі або в кількості 7—11. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, трохи кілюваті, по краю плоскі,

або листки лінійно-ланцетні до лінійних, плоскі або складені вздовж, кілевидні; стеблові листки в кількості 1—3, здрібнені, лінійні, сидячі, до основи трохи розширені. Кошики досить великі, поодинокі, рідше їх кілька, розміщених на верхівці стебла, широкоциліндричні, при плодах дзвониковидно розширені. Обгортки 15—20 *мм* завд., листочки обгортки голі тільки по плівчастому краю; іноді і зверху шерстисто-опушені; зовнішні листочки яйцевидні, внутрішні — ланцетні. Спільне квітколоже ямчасте; квітки жовті, в 1,5 раза довші за обгортку. Сім'янки 9—10 *мм* завд., ребристі, вгорі трохи опушені; реберця в нижній частині трохи горбкуваті. ♃. Цв. VI—VIII.

Willd., Sp. pl., III (1803) 1498. Ledeb., Fl. Ross., II, 792. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 143. Липшиц, Фрагм. моногр. р. *Scorzonera,* I (1935) 113. Крашенинников, Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI, 450. Крылов, Фл. Зап. Сиб., XI (1949) 2981. Клоков, у Визн. росл. УРСР, 589. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *S. austriaca* Willd. var. *linearifolia* DC., ex Turcz., Fl. baical. Dahur., II (1856) p. p. — *S. austriaca* Willd. var. *linearifolia* Turcz. apud. Trautv. in Bull. Soc. Nat. Mosc. (1866) 382. — *S. graminifolia* Ledeb., Fl. alt., IV (1833) 161 non L. — *S. humilis* Jacq. (non L.), Enum. Stirp. Vindob. (1762) 139. Fl. austr. (1773) 24, tab. 36. DC., Prodrom., VII, 1, 120 non L.

Видані зразки: Герб. фл. СРСР № 3996!

По степових схилах, відслоненнях. — Степ (Приазов'я).

Л.З.-Л.С. Донецька обл.: Володарський рн, Хомутовський степ (Котов і Карнаух!, Гринь і Угляренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон, Ниж.-Дон, Ниж.-Волзьк., Заволзьк., Волзьк.-Кам., Бессараб., Причорн.; Півн. Кавказ; Зах. Сибір: Верх. Тоб., Ірт. Алт., Анг.-Саян.; Східн. Сибір; Середня Азія.

Загальне поширення. Середня Європа, Півн. Кавказ, Сибір, Середня Азія.

Секція **4. Scorzonera.** Корінь у шийки з лусками, а не волокнами. Листки прикореневі і стеблові. Стебла з одним кошиком. Зовнішні листочки обгортки вкорочені або майже всі рівні. Сім'янки голі. Щетинки чубка перисті.

3455 (6). S. humilis L. — **Скорзонера низька.** Рослина клочкасто-павутиниста, з вертикальним, іноді розгалуженим коренем; основа стебла вкрита рудими піхвами відмерлих листків. Стебло 5—50 *см* завв., просте і тоді закінчується одним кошиком або трохи розгалуження з 2—3 кошиками на кінцях стебла і гілок, разом з листками голе або б.-м. павутинисто-шерстисте; прикореневі листки довгочерешкові, еліптичні, довгасто-ланцетні або лінійно-ланцетні, загострені, цілокраї. Стеблові листки зменшені, сидячі, в кількості 2—3. Кошики великі; обгортки зісподу шерстисті, 20—25 *мм* завд. і 6—10 *мм* завш.; зовнішні листочки обгортки яйцевидні, внутрішні — довгасто-ланцетні; всі листочки тупі. Квітки золотисто-жовті, вдвоє довші за обгортку. Сім'янки 8—10 *мм* завд., по ребрах гладенькі. ♃. Цв. V—VI.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 790. DC., Fl. Fr., 2979. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 793. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 143. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1057. Клоков у Визн. росл. УРСР, 588. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk., 1953. Станков — Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *S. austriaca* Gaud., Fl. Helv., 5 (1829) 18. — *S. graminifolia* Ledeb., Fl. Alt., 4, 161.

Рисунки: Hegi, l. c., tab. 276, fig. 4, fig. 741 g, h, i, k., fig. 742.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 2244!; Fl. exsicc. Reipub. Bohem.-Sloven., № 979!

Росте в світлих лісах, на лісових галявинах, на луках. — На Поліссі і в Лісостепу (переважно в західній частині).

З.П. Волинська обл.: Ківерцівський рн, Ківерцівське л-во (Барбарич!). — **П.П.** Житомирська обл.: Овруцький рн, Гладковичі (Білик!). — Київська обл.: окол. Києва, Пуща-Водиця (Липа!, Зеров!, Оксіюк!, Котов!); Києво-Святошинський рн, Лісовичі (Барбарич!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Данілевська, Клеопов!); Бориспільський рн, Залісся (Бордзиловський!); Києво-Святошинський рн, Старосілля (Котов!). — Чернігівська обл.: Козелецький рн, Сапонова Гута (Барбарич!); Ріпкинський рн, Любецьке л-во (Барбарич!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Білоцерківський рн, Томилівський ліс (Котов!, Гродзінський!); Київ, ботсад АН УРСР (Карнаух!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Волзьк., Волзьк-Дон., Заволзьк.

Загальне поширення. Західна та Східна Європа.

Секція **5. Purpureae** Lipsch. Коренева шийка вкрита волокнами. Квітки рожеві, червоні або лілові. Сім'янки голі, при основі б.-м. здуті.

3456 (7). S. purpurea L. — **Скорзонера пурпурова.** Рослина 30—75 *см* завв., з циліндричним коренем. Коренева шийка вкрита бурими пучками волокон старих листків. Стебел кілька або, рідше, стебло одне, просте, і тоді з одним кошиком або розгалужене з 2—5 кошиками, голе, або вгорі павутинисто-опушене, багатолисте. Листки вузьколінійні, 3—5 *мм* завш., з жолобком, тригранні, звичайно вздовж складені, голі або трохи павутинисті, з добре помітними жилками; прикореневі — коротші за стебло і при основі павутинисті, стеблові — сидячі, при основі трохи розширені. Кошики циліндричні, довгасті, невеликі, до 25 *мм* завд. і 4—10 *мм* завш. Обгортка майже гола або трохи опушена; зовнішні листочки обгортки яйцевидні або довгасто-яйцевидні, часто по краю коричнево облямовані, внутрішні — вдвоє довші за зовнішні, з білуватим краєм, ланцетовидні, на верхівці тупі. Квітки блідо-пурпурові або рожево-фіолетові, запашні (пахнуть ваніллю); крайові квітки вдвоє довші за обгортку. Сім'янка до 12 *мм* завд., гола, лише під чубком трохи опушена, з 10 ребрами, по ребрах гладенька; чубок з перистих щетинок. ♃. Цв. V—VII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 791. Willd., Sp. pl., III, 3 (1804) 1502, № 13. M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 236, № 1572. Bess., Enum. pl. (1822) 31, № 977. DC.,

Prodrom., VII, 1 (1838) 118. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844—1846) 791—792. Boiss., Fl. orient., III (1875) 768—769 p. p. Lindemann, Fl. Cherson., I (1881) 368. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897), 142—143. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2 (1929) 1054. Крашенинников во Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI (1936) 452. Липшиц, Фрагменты к моногр. р. *Scorzonera,* II (1939) 106. Крылов, Фл. Зап. Сибири (1939) 2987. Клоков у Визн. росл. УРСР, 588. Станков — Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 423.

— *Podospermum purpureum* Koch. et Steud., Nomencl. botani, ed. 2, II (1841) 546.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1382, fig. I, l. Hegi, l. c., tab. 276, fig. 3, fig. 737, 738, 746.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 2245. Fl. exsic. reipub. Bohem.-Slov., № 977. Герб. русск. фл., № 1622.

Лучні степи, схили, світлі ліси. — В Поліссі, Лісостепу і північній частині Степу.

П.П. Київська обл.: окол. Києва. Пуща-Водиця (Котов!, Липа!, Косець!); Києво-Святошинський рн, Боярка (Окснер!), Лісовичі (Барбарич!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Д. Зеров!); Києво-Святошинський рн, Старосілля (Котов!), Жукин (Кожевников!); Бориспільський рн, Залісся (Бордзиловський!). — Чернігівська обл.: Козелецький рн, Лошакова Гута (Барбарич!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Борщівський рн, Лисичники (Кузнецова!). — Хмельницька обл.: Городоцький рн, Павликівці (Козлов!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Кагарлицький рн, Конча-Заспа (Чорноголовко!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: окол. Сум (Калениченко!); Лебединський рн, Михайлівська пілина (Ширяєв!, Вісюліна!, Доброчаєва!, Саричева!, Трохименко!, Гірченко!, Білик!, Харкевич!, Рошаль!). — Полтавська обл.: Лохвицький рн, Куріньки (Гринь!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Черняєв!, Котов!); Дергачівський рн, Сороківка (!), Расківський (Лавренко!), Кулики (Гладков!), Михайлівка (Стахорський!); Валки (Горницький!); Богодухівський рн, Ольхівський (Котов!, Козлов!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Гори Артема (Совенко!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Бордзиловський!). — Харківська обл.: Зміївський рн, Притківка (Лавренко!), Бірки (Лавренко!); Чугуївський рн, Малинівка (Котов!); Ізюмський рн, Заводи (!), Гороховатка (Клоков!); Куп'янський рн, Кочинівський степ (Клоков!), Кислівка (Клоков, Піскунов!). — Донецька обл.: Володарський рн, Хомутовський степ (Кузнецова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: південні і середні рни; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Іртиш; Середня Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Загальне поширення. Середня і Східня Європа, Західний Сибір, Північно-Західний Китай, Північна Індія.

3457 (8). S. rosea Waldst. et Kit. — **Скорзонера рожева.** Рослина 15—55 (60) *см* завв., з циліндричним коренем. Основа стебла вкрита чорно-бурими пучками волокон старих листків. Стебла прямостоячі або висхідні, прості, з одним кошиком. Листки ланцетні до лінійно-ланцетних, 3—8 *мм* завш., плоскі, голі, прикореневі іноді дорівнюють довжині стебла; стеблові — значно коротші. Кошики великі, в розкритому вигляді близько 5 *см* завд. Обгортки яйцевидно-циліндричні, 2—3 *см* завд., біля основи трохи шерстисто-опушені. Листочки обгортки

Рис. 53. Скорзонера рожева — *Scorzonera rosea* Waldst. et Kit.

1 і *2* — загальний вигляд; *3* — листочки обгортки.

(в кількості 16—20) зовнішні трикутно-довгасто-відтягнуті, по краю біло-плівчасті, внутрішні — в 2—2,5 раза довші, ланцетні, вгорі коротко притуплені. Квітки язичкові; язички по краю п'ятизубчасті, блідо-рожеві, рожеві або червоні, вдвоє довші за обгортку. Сім'янки 15 *мм* завд., блідо-коричневі або блідо-жовті, з 10 ребрами; ребра вгорі зазублено-шорсткі; чубок з перистих щетинок. ♃. Цв. VI—VIII.

Waldst. et Kit., Descript. et icon. plant. rar. Hung., II (1805) 127, tab. 121. Willd., Sp. pl., III, 3 (1804) 1502, № 12. DC., Prodrom., VII, (1838) 118. Ledeb., Fl. Ross., II, 2 (1844—1846) 791. p. p. Boiss., Fl. orient., III (1875) 769. p. p. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2 (1921) 1055. Липшиц, Фрагменты к моногр. p. Scorzonera, ч. II (1939) 108. Клоков, у Визн. росл. УРСР, 588. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1953) 734.

— *S. purpurea* ssp. *rosea* (W. K.) Henm. in apud Hegi l. c., — *S. purpurea* Scop., Fl. carniolica, ed. 2, II (1772) 96, tab. 46 non L. — *S. graminifolia* Host, Synops. plant. in Austria provinc. (1797) 421 non L.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1382, fig. II, 2. Hegi, l. c., 1056, fig. 739.

Видані зразки: Fl. exsicc. reipub. Bohem.-Sloven., № 978. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 2246.

На гірських луках. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Антонівка (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Мала Голиця (Запятова!), полонина Рівна (Котов!), Тур'я Поляна (Доброчаєва!, Гринь!, Чопик!), Тур'ї Ремети (Косець!); Мукачівський рн, полонина Боржава, г. Великий Верх (Запятова і Брадіс!, Барбарич!), Скотарське, г. Кичара (Білик!), г. Яворник (Білик!), г. Пікуй (Чопик!); Тячівський рн, Кваси, г. Квасівський Менчул (Брадіс!), г. Піп Іван (Брадіс!), г. Говерла (Барбарич!), г. Піп Іван Чорногорський (Котов!), Білотиське л-во, на г. Беребенкул (Доброчаєва!), г. Велика Куртешка (Косець!), Ясиня, хр. Свидовець (Барбарич!), Богдан, г. Піп Іван Мармарошський (Барбарич!, Косець!, Гринь!), г. Петрос (Гринь!), Устьчорна (Запятова і Брадіс!), Лопухів (Гринь!, Брадіс!). — Івано-Франківська обл.: Косівський рн, Жаб'є, г. Кострица (Котов і Омельчук!), хр. Чорногора (Брадіс!), г. Чивчин (Катіна!, Барбарич!), полонина Брескул (Комендар!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: Стрийський рн, Славське, г. Лиса (Косець!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Яровиця (Катіна!), Шепіт (Катіна!, Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Середня Європа (гори).

Секція **6. Vierhapperia** Lipsch. Рослини шерстисто опушені. Стебла улиснені. Сім'янки шерстисто опушені. Щетинки чубка цілком перисті.

3458 (9). S. Biebersteinii Lipsch. — **Скорзонера Біберштейна.** Рослина трохи шерстисто-волосиста, з вертикальним коренем. Стебел кілька, 10—70 *см* завв., вертикальні, при основі з перетинчастими піхвами, вгорі розгалужені, рідше прості. Листки вузьколінійні (1) 2—2,5 (3) *мм* завш., на верхівці шиловидно-загострені, з 3 жилками, стеблові трохи стеблообгортні. Кошики досить дрібні 12—15 (19) *мм* завд. і 4—5 *мм* завш., обернено-конусовидно-яйцевидні, на б.-м. дов-

гих ніжках. Обгортка шерстисто-опушена або майже гола, зовнішні листочки дрібні, яйцевидно-трикутні з коротким вістрям, внутрішні — ланцетні, значно перевищують зовнішні, іноді з добре помітною середньою жилкою. Квітки жовті, трохи довші за обгортку. Сім'янки довгі і густо-шорстисто-опушені, на нижньому кінці гострі; чубок рудуватий, з перистих щетинок, які в 2—3 рази довші за сім'янку. ♃. Цв. V—VI.

Lipsch. (Липшиц), Фрагменты к монографии р. *Scorzonera,* II (1939) 95.

— *S. eriosperma* M. B., Beschr. der Land zwischen den Flüs. Terek und Kura, (1800) 117 et 28, № 61, non Gouan (1773). Willd., Sp. pl., III, 3 (1804) 1504. DC., Prodrom., VII, 124. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 796—797. Boiss., Fl. orient., III, 780. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 145. Гроссг., Фл. Кавк., IV, (1934) 237. Станков—Талиев, Опр. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *Lasiospora eriosperma* Schultz-Bip. in Nov. Act. Acad. Caes. Leopol. Carol., Natur. Curios., XXI (1845) 165. — *Lasiospermum angustifolium* Fisch., Catal. horti Gorenkens (1812) 34. Bess., Catal. plant. in horto botan. Gymnasii Volhyniensis Cremeneci cultarum, Cremeneci (1816) 77. — *Lasiospora angustifolia* Cass. in Dict. Sc. nat., XXV (1822) 306. C. A. M., Verz. der Pflan. im Cauc. gefunden und eingesammelt worden sind (1831) 62, № 50. Hohenacker in Bull. Soc. Nat. Mosc. (1838) 44.

Рисунки: M. B., Cent. plant. rar. Rossiae merid., II, dec. II (1843), tab. 69.

На сухих луках. — Лише один екземпляр з етикеткою «Херсонська губ.» (зберігається в гербарії Бессера!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кавказ. Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк.

Загальне поширення. Кавказ.

Примітка. Після Бессера цю рослину на території України більше не знаходили. Можливо, вона була випадково занесена.

3459 (10). S. ensifolia M. B. — **Скорзонера мечолиста.** Рослина 30—60 *см* завв., з циліндричним коренем. Стебел звичайно кілька, при основі густо-волохато-шерстистих, оточених піхвами старих листків, невиразно борозенчастих, опушених (в пазухах листків клочковидно), рідше майже голих, густо улиснених. Листки ланцетно-лінійні, на верхівці звужені в нитковидно-шиловидне зігнуте вістря, жорсткі, з 3 виразними жилками, опушені або майже голі, 6—25 *см* завд. і (1)2—6(10) *мм* завш. Кошики численні, розміщені на верхівці стебла і його гілок, довгасто-циліндричні, 20—25 *мм* завд. і 5—8 *мм* завш.; листочки обгортки руді, ланцетні, довго загострені, зовнішні коротші за внутрішні, іноді з відігнутим вістрям. Квітки жовті, в 1—1,5 раза довші за обгортку. Сім'янки вкриті довгими притиснутими волосками, з гладенькими реберцями; чубок в 2—2,5 раза довший за сім'янку, брудно-жовтий або рудуватий, щетинки його від основи перисті. ♃. Цв. V—VI.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 235—236 et III (1819) 523. DC., Prodrom., VII, 124. Ledeb., Fl. Ross., II, 797. Boiss., Fl. orient., III, 780. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 144. Крашенинников во Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI, 452. Липшиц, Фрагменты к монографии р. *Scorzonera,* II (1939) 94. Клоков у. Визн. росл. УРСР, 587. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *S. ensifolia* M. B. *glabrescens* et β. *pilosior* O. Kuntze in Acta Horti Petropol., X, I (1887) 205. — *S. stricta* DC., Prodrom., VII (1838) 122 non Hornem.

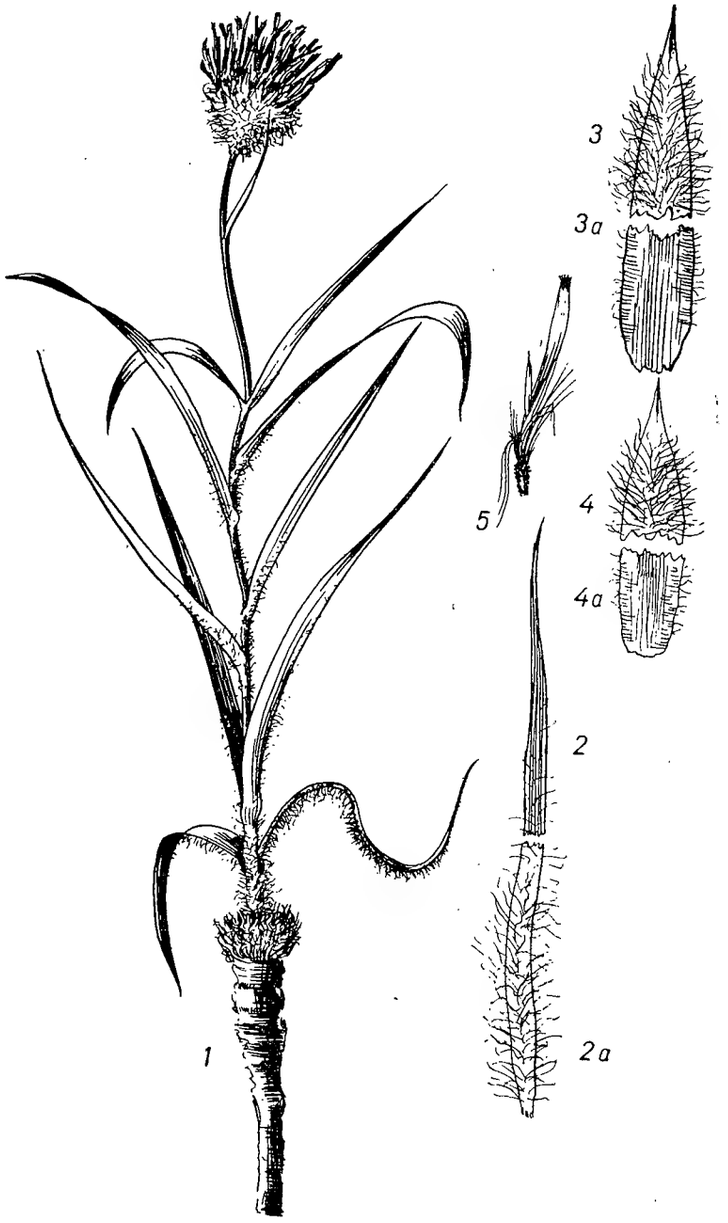

Рис. 54. Скорзонера мечолиста — *Scorzonera ensifolia* M. B.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — верхівка зовнішнього листочка обгортки зверху; *3а* — основа зовнішнього листочка обгортки зісподу; *4* — верхівка внутрішнього листочка обгортки зверху; *4а* — основа внутрішнього листочка обгортки зісподу; *5* — окрема квітка.

(excl. synon., quoad descr. et herb., apud. Boiss.). — *Lasiospermum ensifolium* Fischer, Catal. hort. Gorenk. (1812) 34 (et herb.!). — *Lasiospora ensifolia* Cass., Dict. Sc. natur., XXV (1822) 307. Schultz-Bip. in Nov. Acta Acad. Caes. Leopol.-Carol. Natur. Curios, XXI (1845) 166. — *S. macrophylla* Fisch. et Mey. in Schrenk, Enum. plant. novarum, I (1841) 39—40 (in adnot). Ledeb., Fl. Ross., II (1844—1846) 797. — *Lasiospora macrophylla* Fisch. et Mey. in Schrenk, Enum. plant. novarum, I (1841) 39.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1167.

На піскуватих грунтах. — В Лісостепу і Степу.

П.Л.-С. Кіровоградська обл.: Кремгесівський рн, Табурище (Шмальгаузен!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Чугуївський рн, Чугуїв (Ширяєв!, Черняєв!, Лавренко!), Печеніги (Лавренко!), Млинівська лісова дача, заплавина Дінця (Лавренко!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: П'ятихатський рн, г. Альошки (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (Шмальгаузен!, Срединський!). — Луганська обл.: Станично-Луганський рн, Ольховатка (Барбарич!); Старобільський рн, окол. Старобільська (Ширяєв!), Штормове (Ширяєв!); Міловський рн, Стрілецький степ (Доброчаєва!, Дубовик!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Ната!, Котов!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Куксін!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Буркути (Свистунова!, Котов і Карнаух!), Козачі Лагері (Косець!), Солоноозерна лісова дача (Піддубний!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Кам., Волзьк.-Дон, Заволзьк., Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон, Ниж.-Волзьк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.-Алт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Кизил-Кум; Прибалх: Аму-Дар., Сир-Дар.

Загальне поширення. Південь і Схід Європейської частини СРСР, Західний Сибір, Середня Азія, Китай (Джунгарія).

Народногосподарське значення. Рослина містить 1,71% каучуку в корені і 1,85% каучуку в кореневій шийці (дані Всесоюзного інституту каучуку, 1935). За даними І. В. Ларіна, хороша кормова рослина для верблюдів, овець і кіз.

Секція **7. Foliosae** (Boiss.) Lipsch. Рослини опушені або голі. Стебла улиснені. Крайові сім'янки з горбочкуватими реберцями.

3460 (11). S. stricta Hornem. — **Скорзонера стиснута.** Рослина з циліндричним коренем, до 2,5 *см* завт. Стебла поодинокі, прості, вгорі часто вилчасто розгалужені, прямостоячі, 20—60 *см* завв., опушені кучерявими волосками, при основі вкриті світло-бурими цілісними або ликоподібно-надірваними рештками відмерлих листків. Листки лінійні або лінійно-ланцетовидні, вгорі поступово звужені і тонко загострені, плоскі, 2—7 *мм* завш., внизу з випнутим кілем, ззовні з жолобком або навіть складені поздовжньо, як і стебло, опушені кучерявими волосками. Прикореневі листки в кількості 5—7, довгі, з розширеною, іноді забарвленою основою; стеблові листки розміщені по всьому стеблу. Кошики чималі, видовжено-циліндричні, звичайно в щиткоподібному суцвітті на довгих — 8—14 *см* завд. квітконосах. Обгортка багаторядна, вузькоциліндрична, під час цвітіння 5—7 *мм* завш.; зовнішні листочки

Рис. 55. Скорзонера стиснута — *Scorzonera stricta* Hornem.

1 — загальний вигляд; *2* — листочки обгортки; *3* — сім'янка.

обгортки широкояйцевидні, загострені; середні — довгасто-яйцевидні, внутрішні — довгі, ланцетоподібні, гострі, дещо плівчасті. Квітки жовті, значно довші за обгортку. Сім'янки 10—12 *мм* завд., голі або іноді на верхівці опушені, зовнішні — по ребрах горбкуваті; чубок брудно- або жовтувато-білий. ♃ . Цв. V—VI.

Hornem., Hort. Hafn., II (1813) 750. DC., Prodrom., VII, 122 ex p. Крашенинников во Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI, 448. Клоков у Визн. росл. УРСР, 587. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *S. Marschalliana* Ledeb., Fl. Ross., II, 795 ex p. поп C. A. Mey.

На степах, вапнякових і гранітних відслоненнях. — В Лісостепу (на південному сході) і в Степу (на сході). Рідка рослина.

Д.Л.-С. Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!, Гринь!). — Донецька обл.: Амвросіївський рн, Успенка (Лавренко!), Харцизьк (Котов!, Наконечна!); окол. Макіївки (Страшко і Морозова!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Апостолівський рн, Гейківка (Котов!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Хортиця (!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Ізюмський рн, Нижче — Солоне (Клоков!, Піскунов!), Данилівка (!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Дубовик і Смолко!, Лавренко!, Зоз!, Бауман!, Кузнецова!, Заліський!).— Донецька обл.: Володарський рн, Новоазовське, Хомутове (Котов і Карнаух!, Клеопов!), Климуш (Клеопов!); Амвросіївський рн, Кутейникове (Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Кам., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Причорн., Ниж.-Дон.; Крим; Кавказ: Передкавк., Даг.; Зах. Сибір: Верх. Тоб., Ірт.; Середня Азія: Арало-Касп.

Загальне поширення. Західна і Східна Європа, Кавказ, Західний Сибір, Середня Азія (Прикаспійський Степ).

3461 (12). S. taurica M. B. — **Скорзонера кримська.** Рослина б.-м. коротко-шерстисто-опушена, з потовщеним коренем. Основа стебла вкрита пучками рудих волокон від старих листків. Стебло 40—94 *см* завв., борозенчасте, з одним або кількома (5—10) кошиками, розміщеними на квітконосах, які виходять з пазух верхніх листків. Листки сірувато-зелені від коротеньких волосків, в нижній частині з виразно виступаючою білою центральною жилкою і 8—10 боковими; по краю шорсткі, хвилясті або з великими, але неглибокими зубцями. Прикореневі листки ланцетні, на верхівці коротко загострені, довгочерешкові, разом з черешками 12,9—37,5 *см* завд. і 1,3—2,9 *см* завш. Стеблові листки видовжено- ланцетні або широко-ланцетні, на верхівці з довгим вістрям, 20,5—27,5 *см* завд. і 2,3—2,8 *см* завш., напівстеблообгортні, верхівкові листки сидячі, з розширеною основою, на верхівці довго тонко загострені. Кошики циліндричні 0,2—3,5 *см* завд. і 0,6—0,9 *см* завш.; обгортка черепичаста із нерівних листочків; зовнішні листочки широкояйцевидні, на верхівці коротко загострені, опушені, по краю перетинчасті, з досить довгими тонкими волосками, вдвоє коротші за

внутрішні, ланцетні або довгасто-ланцетні, по краю вузькоперетинчасті. Квітки поодинокі, жовті, перевищують обгортку. Сім'янки ребристі, по ребрах шорсткі. ♃ . Цв. V—VI.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 234 et III (1819) 521. Bess., Catal. hort. Cremen. (1816) 12 b. DC., Prodrom., VII, 121. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 794. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *S. hispanica* у Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 142, haud L.

На степових кам'янистих схилах. — На півдні Лісостепу, в Степу, в передгір'ях Криму.

Д.Л.-С. Донецька обл.: окол. Макіївки, балка Холодна (Морозова!, Олексієв!, Наконечна!), Грузька (Котов!); Красноармійський рн, Сергіївка (Заліський!, Котов!); Амвросіївський рн, Саур—Могила (Котов і Карнаух!), окол. Харцизька (Котов!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постригань!, Гринь і Романова!), Шляхтине (Гребеньова!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Валківський рн, Цехмистрів (Лавренко!, Черняєв!); Зміївський рн, (Черняєв!); Чугуївський рн, Чугуїв — Пришиб (Черняєв!); Куп'янський рн, Кислівка (Пискунов!, Клоков!). — Луганська обл.: Білокуракинський рн, Нова Біла (Ширяєв!); Станично-Луганський рн, Золотарівка, ур. Гришине (Смолко, Романчук і Дубовик!); Міловський рн, Стрілецький степ (Зоз!, Лавренко!, Дубовик!, Саричева!), Їжачий (Бауман!, Кузнецова!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Карань (Лавренко і Прошкіна!); Великоновосілківський рн, Ялинське л-во (Котов!); Володарський рн, Кам'яні Могили (Кузнецова!, Колесников!, Доброчаєва!), Григорівка (Лавренко і Прошкіна!); Амвросіївський рн, Кутейникове (Лавренко!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Тарутинський рн, Лісне (Котов і Кузнецова!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Червоноармійський рн, о. Хортиця (Клоков!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Планерське (Котов і Карнаух!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: окол. Білогірська (Котов і Омельчук!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Ниж.-Дон., Заволзьк., Волзьк.-Кам., Причорн., Крим; Кавказ: Передкавк., Зах. і Сх. Кавказ, Даг.; Середня Азія: Арало-Касп. (півн. ч.).

Загальне поширення. Південь Східної Європи, Кавказ.

3461 [1] (13). S. hispanica L. — **Скорзонера іспанська.** Рослина негусто-павутинисто-шерстиста з вертикальним, товстим, іноді шишкоподібно потовщеним, розгалуженим коренем. Стебло товсте, борозенчасте, просте, вгорі розгалужене, 25—105 (120) *см* завв., при основі з рудими волокнами старих листків, в нижній частині вкрите листками. Листки ланцетні або широколанцетні, довго загострені, багатожилкові, по краю шорсткі, цілокраї або зубчасті, звужені в черешок, що напів обгортає стебло; прикореневі листки 6—31 *см* завд. і 1,5—5 *см* завш.; стеблові 5—27 *см* завд. і 0,3—3,2 *см* завш.; верхівкові листки шиловидні. Кошики 2—3,7 *см* завв. і 0,6—1,2 *см* завш., циліндричні, на довгих квітконосах утворюють розлоге суцвіття. Обгортки 2—3 *см* завд., і 0,5—0,8 *см* завш.; листочки обгортки голі або трохи опушені; зовнішні — яйцевидно-ланцетні, загострені, внутрішні — в 2—4 рази довші за зовнішні, ланцетні, іноді по краю хвилясті. Квітки жовті;

язички крайових квіток перевищують обгортку. Сім'янки 8—13 *мм* завд., голі, ребристі, по ребрах горбкуваті. ♃. Цв. V—VII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 1112. DC., Prodrom., VII, 120. Ledeb., Fl. Ross., II, 794. M. B., Fl. taur.-cauc., II, 234. Bess., Enum. pl., 30, 74, N 974. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 142, p. p. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1062. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 241. Крашенинников, у Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI, 449. Клоков у Визн. росл. УРСР, 588. Szafer., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie, ed. 2, 734.

— *S. crispatula* auct. non Boiss. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

Розводять в південних районах.

Поширення по СРСР. Культивують на півдні Європейської частини СРСР і на Кавказі.

Загальне поширення. Походить з Середньої Європи. Розводиться в інших районах.

Господарське значення. Розводиться. За даними О. А. Гроссгейма, корені використовують в їжу, а також вживають для приготування кофе. Збирають корені пізно восени. В коренях міститься 1,5% азотистих речовин, 0,34% жиру, 20,4% вуглеводів (за Буа). Молоде листя вживають як салат.

Секція 8. **Parviflorae** Lipsch. Кошики невеликі дрібноквіткові; язичкові квітки ледве перевищують обгортку. Сім'янки голі і гладенькі, ребристі; чубок білий, з перистих щетинок. Солончакові рослини з потовщеними сизуватими листками.

3462 (14). S. parviflora Jacq. — **Скорзонера дрібноквіткова.** Рослина гола. Кореневище коротке, циліндричне, часто багатоголове; коренева шийка гола або вкрита рештками листкових піхв. Стебла 8—70 *см* завв., поодинокі або їх кілька, ребристі, при основі часто висхідні або прямостоячі, прості, або вгорі іноді вилчасто розгалужені, у верхній частині часто безлисті або з 1—3 яйцевидно-ланцетними, лусковидними листками. Листки м'ясисті, з 5—7 невиразними жилками; прикореневі листки широко- або вузьколанцетні, 7—20 *см* завд. і 0,5—1,0(1,5) *см* завш., на верхівці загострені, звужені в черешок, який при основі розширений в піхву. Кошики поодинокі або їх 2—3, досить дрібні, вузькоциліндричні, 13—25 *мм* завд. і 3—8 *мм* завш. Обгортка гола, з нерівних, по краях вузько-біло-перетинчастих листочків; зовнішні листочки яйцевидно-трикутні, коротко загострені, внутрішні — довгасто-ланцетні, на верхівці іноді з чорною плямою. Квітки жовті, трохи перевищують обгортку. Сім'янки 8—9 *мм* завд., ребристі, голі, по ребрах гладенькі; чубок вдвоє довший за сім'янку, щетинки його білі, перисті, 5 з них довші за інші і зверху зазублені. ♃. Цв. VI—VII.

Jacq., Fl. austr., IV (1776) 3. DC., Prodrom., VII, 121. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 795. Boiss., Fl. orient., III, 770. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 143. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1060—1061. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934) 242. Крашенинников у Фл. Юго-Вост. Европ. ч. СССР, VI, 451. Липшиц, Фрагменты к моногр. р. Scorzonera, II (1939) 136—137. Клоков у Визн. росл. УРСР, 558. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 424.

— *S. caricifolia* Pall., Reise durch versch. Provinz. des russ. Reichs, III (1776) 539 et append., 767, № 131. Паллас, Путешест. по разным провинциям Рос. гос., III, 2 (1778), 471—472. Willd., Sp. pl., III, 3, 1500. Bess., Enum. pl., 75, № 1583. Claus et Goebel, Reise in die Steppen des südl. Russlands, II (1838) 284. — *S. halophila* Fischer et Mey. ex DC., Prodrom., VII (1838) 122. Boiss. et Buhse in Nouv. mem. Soc. Nat. Mosc., XII, 139.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 1381. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1060. fig. 745.

Видані зразки: Fl. exsicc. reipub. Bohem.-Slov., № 384. Герб. Фл. СССР, № 3998.

Росте на солончакуватих луках та солончаках. — В Лісостепу і Степу.

З.Л.-С. Одеська обл.: Балтський рн, Петрівка (Левіна!). — **П.Л.-С.** Кіровоградська обл.: Маловисківський рн, Кам'янка — Косарі (Данілевська!, Зозулін!, Клеопов!, Чорноголовко!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький рн, Бзів (Зоз!, Полонська!), Дениси (Підоплічка!, Котов!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Велика Бурімка (Зоз!), Снігурівка (Полонська!), Кропивна (Полонська!). — Полтавська обл.: Лубенський рн, Мгар (!); Глобинський рн, Устимівка (Лавренко!); Хорольський рн, Горошине (Брадіс!, Ярмолович!); окол. Кременчука (Білик!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Лизогубівка (Лавренко!, Черняєв!), Кулики (Опперман!, Паршина!); Вовчанський рн, Хотімля (Білик!); Зміївський рн, по р. Лопані (Лавренко!); Валківський рн, Свинарі (Котов!), Журавлі (Лавренко!, Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Амвросіївський рн, Верхня Кринка (Котов!); окол. Макіївки (Карнаух!), Іловайськ (Морозова!); Слов'янськ (Клоков!, Котов і Протопопова!); Артемівський рн, Петрівка (Олексієнко!), Зайцеве (Бівалькевич!), по р. Торець (Заліський!, Котов!), по р. Бахмутці (Липа!); Мар'їнський рн, Старомихайлівка (Карнаух!), Скотовата (Морозова!); окол. Горлівки (Олексієнко!). — Луганська обл.: окол. Лисичанська (Білик!); Станично-Луганський рн, Катеринівка (Прянишников!); Антрацитівський рн, Верхня Дуванка (Котов!).— **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Березівка (!). — Дніпропетровська обл.: Васильківський рн, Покровське (Білик!); Солонянський рн, Антонівка (Давидич!); Криворізька м/р, Веселі Терни (Куксін!), окол. Кривого Рога (Олексієв!), окол. Нікополя, Лапинка (Давидич!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кременчуцький рн, Солониця (!); Карлівський рн, Карлівський степ (Полонська!). — Харківська обл.: Вовчанськ (Лавренко!); Зміївський рн, Лиман (Лавренко!); Ізюмський рн, Ізюм (Білик!), Кислівка (Клоков!, Пискунов!), Архангелівка (Білик!); Куп'янський рн, Гороховатка (Клоков!, Лавренко!), Подоли (Лавренко!); Лозівський рн, Краснопавлівка (Котов!). — Луганська обл.: Сватівський рн, Кабанське (Білик!); Троїцький рн, Солонці (Клоков!); Старобільський рн, окол. Старобільська (!!), заплавина р. Деркул (!!), Новоайдар (Білик!); Міловський рн, Лимарівка (Котов!, Косець!), Стрілецький степ (Котов!), Болотний (Клеопов!), Городище, Деркульська лісова дача (Дубовик!, Барбарич!). — Дніпропетровська обл.: Царичанський рн, Личкове (Білик!); Новомосковський рн, Піщанка (Білик!), солончакові луки р. Самари (Котов!); Павлоградський рн, Карабинівка (Білик!). — Донецька обл.: Слов'янський рн, Студенок (Білик!); Волноваський рн, Кузнецеве (Лавренко!); Красноармійський рн, Солоний (Морозова!, Олексієв!); Володарський рн, Ялта (Клеопов!), Білосарайська коса (Клеопов!, Постриганы!, Котов!, Карнаух!). — Запорізька обл.: Оріхів (Білик!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: окол. Миколаєва (Ната!, Дойч!), Очаків (Окснер!, Клеопов!, Московець!). — Херсонська обл.: Білозерський рн, Кизомис—Білозерка (Кук-

сін!); Бериславський рн, Вірівка (!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн, Захарівка (Свистунова!), Новотроїцьке (Білик!), Туркменівка (Левіна!), пів-в Тюбек (Олексіїв!, Давидич!), о. Бірючий (Левіна!, Прянишников!), о. Джарилгач (Козлов!). — Кримська обл.: Чорноморський рн, Бакальська коса (Котов!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Євпаторійський рн, оз. Сасик (Білик і Угляренко!).

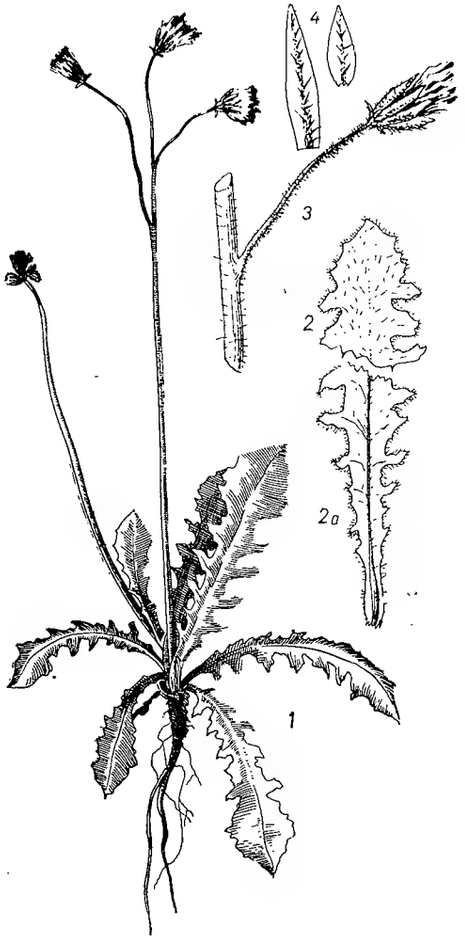

Рис. 56. Птеротека палестинська — *Pterotheca sancta* (L.) C. Koch.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — частина верхівки стебла з кошиком; *4* — листочки обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Кам. (півд. ч.), Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк? Верх.-Дністр., Бессараб., Причорн., Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк.; Кавказ: Передк., Східн. і півд. Закавк.; Захід. Сибір, Верх.-Тоб. Ірт.; Середня Азія; Аралo-Касп., Прибалх.? Киз.-Кум., Кара-Кум, Гірськ.-Туркм., Аму-Дар., Сир.-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Загальне поширення. Західна та Східна Європа, північно-східна частина Балканського півострова, Кавказ, Західний Сибір, Середня Азія, Мала Азія, Іран, Монголія, Китай.

Рід **947. Птеротека — Pterotheca** Cass.[1]

Cass. in Bull. Soc. Philom. Paris (1816) 200.

Кошики невеликі, або середніх розмірів, поодинокі або в розлогому суцвітті, багатоквіткові. Обгортки циліндричні, з зовнішніх більш коротких і внутрішніх довгих черепичасто розміщених листочків. Спільне квітколоже з довгими щетинковидними плівками, що дорівнюють плодам або довші за них. Квітки жовті. Сім'янки різнотипні, зовнішні лінійно-циліндричні, до основи і до верхівки трохи витончені, з 8—10 реберцями, без носика, внутрішні — тверді, по спинці опуклі, з черевного боку кілюваті або криласті; чубок

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна. В таблиці для визначення родів (т. XI) цей рід наведений під назвою *Lagoseris* M. B.

з тонких, білих, сплутаних волосків, з'єднаних при основі в колечко. — Багаторічні або однорічні трав'янисті рослини з листками, зібраними в прикореневу розетку.

З 10 видів роду, що населяють країни Середземномор'я, Західну і Центральну Азію, в УРСР зустрічається один.

3463 (1). P. sancta (L.) C. Koch — **Птеротека палестинська.** Рослина з тонким стрижневим мало розгалуженим коренем, гола або майже гола. Стебла 8—55 *см* завв., поодинокі або їх кілька, голі, або в нижній частині б.-м. жорстко-залозисто-щетинисті, вгорі несправжньодихотомічно розгалужені, безлисті, залозисто-волосисті. Листки оберненояйцевидні або довгасто-оберненояйцевидні, звужені при основі в черешок, на верхівці здебільшого заокруглені, по краю виїмчастозубчасті, з короткими зубцями, з обох боків голі або б.-м. залозисто-волосисті, по краю сизуваті. Кошики циліндричні; обгортки 8—10 *мм* завд. і 2—3 *мм* завш., густо-коротко-залозистоволосисті. Квітки жовті, вдвоє перевищують обгортку. Сім'янки тонкі, лінійно-циліндричні, 4—5 *мм* завд., зовнішні — до верхівки звужені, інші — майже до верхівки однакової товщини, сірувато-бурі, частіше з 10 реберцями, вкритими сосочками до самого верху, середні — червонувато-коричневі, з 10 гладенькими реберцями; чубок легко відділяється від сім'янки. ⊙. Цв. V—VI.

C. Koch. in Linnaea; XXIII (1850) 692 p. p.
— *Hieracium sanctum* L., Cent. pl. II (1756) 30. — *P. orientalis* (Boiss.). Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 150 pro max. parte. — *Lagoseris macrantha* auct. non Iljin; Клоков у Визн. росл. УРСР, 593. — *L. sancta* K. Maly in Glasnix Zem. muz. Bosni i Herceg. XX (1908) 556.

По степових схилах, солонцях, відслоненнях. — В Лівобережному та Донецькому Лісостепу, в Степу, в південній частині Криму.

Л.Л.-С. Окол. Полтави (Іллічевський!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Амвросіївський рн, Андріївське л-во (Котов і Карнаух!); Дмитрівка (Дубовик!), Благодатне (Дубовик!), Свистуни (Дубовик!); Єнакіївська м/р, Ольховатка (!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Ровеньки (Лавренко!), Новопавлівка (Дубовик!). — **П.З.С.** Окол. Миколаєва (Крижевський!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Молочний лиман (Шостенко!, Шалит!), Єфремівка (Ширяєв!), Троїцьке (Білик!), Терпіння (Білик!); Токмацький рн, Чернігівка (Білик!). — Херсонська обл.: Чаплинський рн, Асканія-Нова (Клоков, Лавренко, Свистунова!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн, Новомихайлівка (Білик!, Левіна!), пів-в Чонгар (Прянишников!), о. Куюк-Тук (Прянишников!). — **К.С.** Кримська обл.: Леніне (Котов і Омельчук!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: окол. Севастополя (Птіцин!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг (Котов і Карнаух!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Причорн.; Крим; Кавказ.

Загальне поширення. Східна Європа, Кавказ.

Рід 948. Лагозерис — Lagoseris M. B.[1]

M. B., Cent. pl. rar. Ross. merid. I (1810) tab. XXX.

Кошики невеликі, багатоквіткові, на довгих ніжках, поодинокі або по кілька. Обгортка широкодзвониковидна, дворядна, черепичаста; зовнішні листочки її коротші за внутрішні. Спільне квітколоже з довгими щетинистими волосками, які перевищують довжину сім'янки. Квітки пурпурні. Сім'янки лінійні, циліндричні, з 8—10 реберцями і чубком з тонких білих волосків, з'єднаних при основі в колечко, яке легко відділяється. — Багаторічні трав'янисті рослини, з листками в прикореневій розетці.

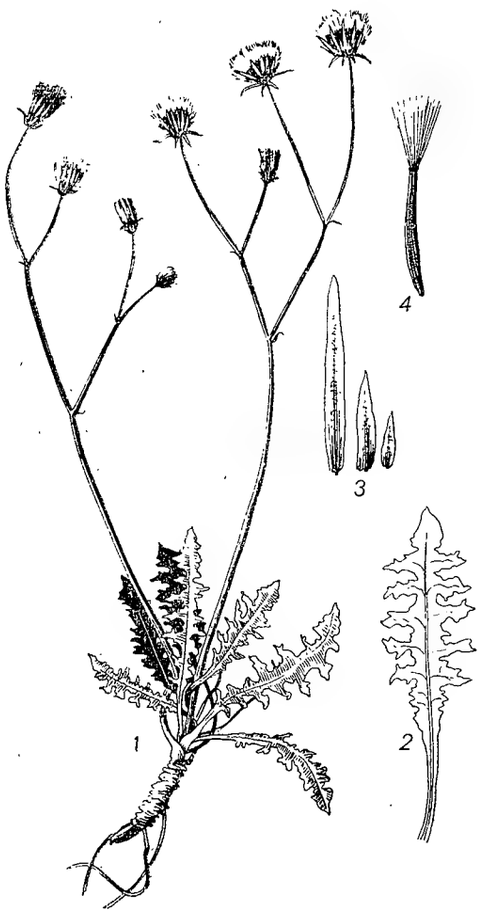

Рис. 57. Лагозерис пурпуровий — *Lagoseris purpurea* (Willd.) Boiss.

1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* — листочки обгортки; *4* — сім'янка.

Ендеми Криму.

1. Кошики середніх розмірів, без залозистого опушення, в кількості 2—6. Язички квіток пурпурні або рожеві. Чубок з коротких волосків . . . . . **(1). Л. пурпуровий — L. purpurea** (Willd.) Boiss. . . . . — Кошики великі, з залозистим опушенням, в кількості 1—10. Язички квіток блідо-пурпурні. Чубок з довгих волосків . . . . . **(2). Л. червоноголовий — L. callicephala** Juz. . . .

3464 (1). L. purpurea (Willd.) Boiss. — **Лагозерис пурпуровий.** Рослина 20—40 *см* завв., з косим кореневищем і кількома безлистими, вгорі розгалуженими стеблами без залозистого опушення. Листки всі зібрані в прикореневу розетку, трохи шерстисто-опушені, оберненоланцетні, при основі звужені в черешок, струговидно-роздільні, з виїмчасто-надрізано-гострозубчастими частками. Кошик один або їх кілька, невеличкі; обгортки до 10 *мм* завд. і 5 *мм* завш., шерстисто-опушені; зовнішні листочки їх короткі, яйцевидно-ланцетні; внутрішні — довші, лінійно-ланцетні, по краю перетинчасті. Квітки пурпурні або рожеві. Сім'янки лінійні, з 10 реберцями і коротким чубком. ♃. Цв. VI—VIII.

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна. Цей рід у таблиці для визначення родів (т. XI) наведений під назвою *Intybellia* Cass.

Boiss., Fl. or. III (1875) 883.

— *Hieracium purpureum* Willd., Sp. pl., III (1803) 1560. — *Crepis purpurea* (Willd.) M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 255. — *Lagoseris taurica* M. B., Fl. taur.-cauc., III (1819) 539. — *Pterotheca purpurea* (Willd.) Trautv. в Тр. Петерб. бот. сада, IV, 2 (1886) 386. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 150. — *Intybellia purpurea* (Willd.) DC., Prodrom., VII, 1 (1838) 180; Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 831.

На крейдяних і мергелистих схилах. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: Білогірський рн, Білогірськ (Шмальгаузен, Юзепчук, Котов!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Бахчисарай (Юзепчук), Партизанське (Юзепчук), Качи-Кален (Юзепчук), Тепе-Кермен (Юзепчук), Чуфут-Кале (Юзепчук), Мангуп-Кале (Юзепчук), Куйбишеве (Юзепчук, Котов!), окол. Севастополя (Юзепчук), Чорноріченське (Юзепчук), Інкерман (Юзепчук).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Ендем Криму.

3465 (2). L. callicephala Juz. — **Лагозерис червоноголовий.** Стебла 15—60 *см* завв., трохи волосисті, вгорі (на осях загального суцвіття) часто вкрите густими стебловими залозками. Прикореневі листки 7—10 *см* завд. і 1,6—3 *см* завш., з блідими або пурпурними черешками, які вкриті розсіяно-відстовбурченими кучерявими волосками, і розсіченими пластинками, з обох боків трохи волосистими або трохи повстистими, або майже голими. Кошики в кількості 1—10, близько 3 (3,5) *см* у діаметрі, обгортка 1—1,3 *см* завд., чорнувата або брудно-зелена; листочки її б.-м. густо залозисті і щетинисті. Язички квіток близько 2 *мм* завш., блідо-пурпурні. Сім'янки 6—6,5 *мм* завд.; чубок 4—5 *мм* завд., складається із тонких і м'яких волосків. ♃. Цв. VI—VII.

Juz. (Юзепчук) Бот. матер. герб. бот. ин-та им. В. Л. Комарова Ак. наук СССР, XIV (1951), 45.

— *Intybellia callicephala* Juz. l. c. nom. cultern. l. c. — *Crepis callicephala* Juz. l. c. nom. altern.

Росте на скелях, на межі з яйлою. — В Криму.

Передг.Кр. Кримська обл.: Білогірський рн, г. Ак-Кая (Ванькова!, Циріна!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Бабуган-яйла (Юзепчук!); окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Юзепчук!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: окол. Ялти, Учан-Су (Юзепчук!, Бородіна!, Сирейщикова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення: Ендем Криму.

Рід 949. Хондрила — Chondrilla L.[1]

L., Sp. pl., ed. I (1753) 796.

Кошики численні, дрібні. Обгортка циліндрична, дворядна, з дуже короткими листочками зовнішнього ряду. Спільне квітколоже голе. Квітки нечисленні (5—12), жовті. Сім'янка циліндрична, ребриста, раптово звужена в тонкий носик, рідко без носика, на верхівці, звичайно, з плівчастими зубцями навколо основи носика у вигляді коронки. Чубок білий, з численних, майже однакових, дуже дрібнозазублених волосків. — Багаторічні або дворічні, від основи кущисто розгалужені рослини.

Кількість видів у роді точно невідома. Для території Радянського Союзу наводиться кілька десятків видів, що поширені, переважно, в зоні півпустині та пустині. На Україні росте 1 вид.

3466 (1). Ch. juncea L. — **Хондрила ситниковидна.** Стебла поодинокі, або частіше їх кілька, прямостоячі, 30—130 *см* завв., майже від самої основи розгалужені, в нижній частині вкриті рясними колючими щетинками й коротко опушені, вище голі або опушені. Прикореневі листки зібрані в розетку, струговидно надрізані, на час цвітіння вже засохлі; стеблові від вузьколінійних до яйцевидно-ланцетних, цілокраї або зубчасті, по краю нерідко щетинисто-війчасті, плоскі або (у вузьколистих форм) згорнуті. Кошики по 1—3 на вкорочених гілочках другого порядку, всі сидячі або деякі на видовжених ніжках; обгортка сірувата від павутинистого опушення; квітки в кошику в кількості 8—12, перевищують обгортку. Сім'янки без носика 2,5—5,5 *см* завд., борознисто-валькуваті, у верхній частині на спинках валиків вкриті лусочками, здебільшого, трохи відігнутими назовні, вгорі при основі носика з п'ятьма, тризубчастими або рідше цілокраїми, довшими луссками, що утворюють коронку; носик 2—6 *мм* завд., звичайно, приблизно дорівнює сім'янці. ☉. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 796. Ledeb., Fl. Ross., II, 1 (1844) 809. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 149. Клоков у Визн. росл. УРСР, 591.

— *Ch. latifolia* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 244. Ledeb., l. c., 810. — *Ch. graminea* auct. fl. ucr. non M. B.

На пісках, відслоненнях, кам'янистих і степових схилах, як бур'ян на полях. — По всій Україні. В Правобережному та Лівобережному Поліссі, в Лісостепу, Степу і в усіх кримських районах б.-м. звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: західні, центральні та південні райони; Кавказ; Зах. Сибір (південь); Серед. Азія (північ).

Загальне поширення. Більша частина Європи (крім півночі), Західна Азія, Північна Африка.

Примітка. *Ch. juncea* L. s. l. — дуже складний комплекс апогамних видів, зовсім ще не вивчених. Подати їх систему без спеціального і довготривалого дослідження неможливо. Отже, ми тим часом залишаємо цей збірний вид у недоторканому вигляді, не розбиваючи його на «підвиди» або «різновидності». Звичайно, різноманітність форм, об'єднаних під назвою *Ch. juncea* L., ніяк не може ілюструвати своїм прикладом модифікаційну мінливість цієї рослини. В основі її виникнення лежать якісь давні гібридизаційні процеси. Широколисті форми *Ch. juncea* L. s. l. нерідко визначають як *Ch. latifolia* M. B. або *Ch. juncea* var. *latifolia* (M. B.) Koch. Вузьколисті часто неправильно відносять до *Ch. graminea* M. B. І ті, й інші дуже неоднакові.

[1] Опрацював М. В. Клоков.

Рід 950. Кульбаба — Taraxacum Wigg.[1]

Wigg., Primit. Fl. Holsat. (1780) 56.

Кошики досить великі, багатоквіткові, з обгорткою, внутрішні листочки якої прямостоячі, однакової довжини, з плівчастим краєм; зовнішні листочки коротші, верхівки їх іноді відігнуті і закручені, утворюючи так звані ріжки, розміщені вони в один або частіше в кілька рядів. Спільне квітколоже голе, плоске. Квітки всі язичкові, жовті або білі. Сім'янки циліндричні або веретеновидні, з поздовжніми реберцями, вкритими на верхівці або по всій довжині гострими горбочками, витягнуті в тонкий, довгий або товстуватий, короткий носик, що закінчується чубком з тонких простих зазублених, дисковидно розпростертих волосків. — Трав'янисті багаторічні рослини з прикореневими зубчасто-перисто-роздільними або цілокраїми голими або шерстисто-волосистими листками. Квітконоси дудчасті (з білим молочним соком, що витікає при пораненні), несуть на верхівці один, рідше два кошики.

Описано понад 100 видів кульбаб, що зростають в Європі, Азії, Америці, Австралії і Північній Африці. З них в Європейській частині СРСР росте 22 види, а в УРСР дико росте 12 видів і 1 вид зустрічається в культурі.

Апогамія, що часто зустрічається, веде до утворення численних стійких форм (апогамети), які ще мало вивчені.

1. Стиглі плоди бурувато-червоні або темно-пурпурові. Зовнішні листочки обгортки з горбком, з дуже вузьким, різко відмежованим плівчастим краєм . . . . . 2.
— Стиглі плоди бурі або сіруваті, без червоного відтінку. Зовнішні листочки обгортки без горбка, плівчастий окрайок не різко відмежований . . . . . 4.
2. Стебла до 20 *см* завв. Кошики досить великі, 2,5 *см* завд. і 1,5 *см* завш. Носик сім'янки 9—10 *мм* завд. Чубок 7—8,5 *мм* завш. Росте на півдні Криму . . . **(10). К. кримська — T. tauricum** Kotov.
— Рослини в усіх частинах дрібніші. Рослини Лісостепу і Степу (але *T. erythrospermum* іноді росте в Криму) . . . . . 3.
3. Листочки обгортки 4—10 *мм* завд., на верхівці без ріжків або з мало помітними ріжками. Сім'янка 3—4 *мм* завд. Носик 3,5—8 *мм* завд. Рослина сухих лук, степів і схилів . . . . . **(9). К. червоноплода — T. erythrospermum** Andrz.

[1] Опрацював М. І. Котов.

— Листочки обгортки 6—16 *мм* завд., з помітними ріжками на верхівці. Сім'янки 3,5—5,5 *мм* завд. Носик 8,5—10,5 *мм*. Росте в борах . . . . . **(11). К. борова — T. pineticola** Klok.

4. (1). Під час цвітіння цілком розвинуті листки. Зовнішні листочки обгортки, принаймні деякі, б.-м. відігнуті донизу . . . . . 5.
— Квітки звичайно з'являються без листків восени. Листки розвиваються весною. Зовнішні листки обгортки притиснуті до внутрішніх, по краю білоплівчасті . . . . . **(3). К. осіння. Крим-сагиз — T. hybernum** Stev.
5. Зовнішні листочки обгортки вужчі і набагато коротші за внутрішні, лінійні або вузькотрикутні, прямостоячі або притиснуті. Чубок червонуватий . . . . . 6.
— Зовнішні листки обгортки під час цвітіння ширші, ніж внутрішні, яйцевидні або ланцетно-трикутні, частково відігнуті. Чубок білий або буруватий . . . . . 7.
6. Листки майже шкірясті, хрящовидно-зубчасті, в молодому віці густоповстисті, пізніше шорстко-пухнасті, частіше струговиднонадрізані, з спрямованими назад трикутними частками або листки цілокраї. Квітки оранжево-жовті . . . . . **(1). К. пізня — T. serotinum** (Waldst. et Kit.) Poir.
— Листки товстуваті, м'ясисті, голі, до основи звужені, великозубчасті або перисторозсічені. Квітки жовті, зовні оранжеві . . . . . **(2). К. бессарабська — T. bessarabicum** (Fisch.) Hand.-Mazz.
7. (5). Зовнішні листочки обгортки лінійні, довжина їх в 5—10 разів більша за ширину, без помітного плівчастого краю, звичайно вниз відігнуті. Сім'янки світлі, з короткою верхівкою і дуже довгим носиком . . . . **(8). К. лікарська — T. officinale** Web. ex Wigg.
— Зовнішні листочки обгортки вузько- або широкояйцевидні (рідко довжина їх в 3 рази перебільшує ширину), частково відігнуті, на час цвітіння притиснуті або відстовбурчені. Сім'янки інші . . 8.
8. Зовнішні листочки обгортки з великими, до 4 *мм* завд., гачкувато-відігнутими ріжками. Культурні рослини . . . . . **(13). Кок-сагиз — T. kok-saghyz** Rodin.
— Листочки обгортки з дрібними ріжками або без них. Дикорослі рослини . . . . . 9.
9. Зовнішні листочки обгортки з дуже вузьким, різко відмежованим, плівчастим краєм, з поволокою, здебільшого з горбочками. Листки трав'янисті, здебільшого надрізані на численні нерівні частки . 10.
— Зовнішні листочки обгортки без горбочків, без плівчастої облямівки або з невиразно виявленим плівчастим краєм, але тоді листки товстуваті, вузьколінійні, нерідко з віддаленими, рівномірними, вузьколінійними частками . . . . . 11.
10. Зовнішні листочки обгортки яйцевидно-трикутні, витягнуті у вузенький, язичковидний кінчик, темно-зелені. Кошики до 20 *мм* завд., з світло-жовтими квітками . . . . . **(4). К. Клокова — T. Klokovii** Litwinenko.
— Зовнішні листочки обгортки ланцетовидні, сизуваті, кошики 20—25 *мм* завд., з жовтими квітками . . . . . **(12). К. нерівнобока — T. obliquum** (Fr.) Dahlst.
11 (9). Зовнішні листочки обгортки вузько-яйцевидно-трикутні або трикутно-ланцетні, чорнуваті, звичайно не ширші 2,5 *мм*. Квітки оранжеві . . . . . **(6). К. чорнувата — T. nigricans** (Kit.) Reichenb.
— Зовнішні листочки обгортки яйцевидні, 2,5—3 *мм* завш. Квітки золотисто-жовті . . . . . 12.
12. Зовнішні листочки обгортки без плівчастої облямівки по краю або з малопомітною облямівкою, чорнуваті . . . . . **(5). К. альпійська — T. alpinum** Hegetschw. et Heer.
— Зовнішні листочки обгортки по краю з досить широкою білуватою плівчастою облямівкою . . . . . **(7). К. джерельна — T. fontanum** Hand.-Mazz.

3467 (1). T. serotinum (Waldst. et Kit.) Poir. — **Кульбаба пізня.** Корінь на верхівці багатоголовий; шийка кореня густоволохата. Квітконоси, черешки і головна жилка листків б.-м. сіроповстисті. Квітконосів кілька, 5—20 *см* завв., товстуватих, густо- і довгошерстистих, на кінець вегетації майже голих. Листки розетки притиснуті до грунту, майже шкірясті, темно-сіро-зелені, густо- і коротковолохаті, пізніше майже голі, оберненояйцевидні або довгасті, 5—20 *см* завд. і 1,5—6 *см* завш., гострувати, частіше струговиднонадрізані, з спрямованими назад трикутними, гострими, по краях хрящувато-зубчастими частками або листки майже цілокраї. Кошики великі, 1,5—2,5 *см* завд. і дещо ширші. Листочки обгортки темно-буро-червоні; зовнішні листочки на $^1/_3$ коротші за внутрішні, вузькотрикутні або майже лінійні, 6—13 *мм* завд. і близько 0,5 *мм* завш., по краях більш бліді. Квітки численні, оранжево-жовті, значно довші за обгортку. Сім'янки майже веретеновидні, 5—6 *мм* завд., світло-сірі або дещо буруваті, на верхівці з гострими дрібними горбочками; носик дорівнює сім'янці або майже вдвічі довший за неї; чубок світло-червонувато-бурий, дорівнює носику. ♃. Цв. VII—IX.

Poir. in Lam., Encycl., suppl. IV (1816) 420. Ledeb., Fl. Ross., II, 811. Hand.-Mazz., Monogr. Gatt. Taraxacum (1907) 21. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 148. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1050. Невский в Сорн. раст. СССР, IV, 332. Шишкин во Фл. юго-вост. Евр. ч. СССР, VI, 460. Клоков у Визн. росл. УРСР, 592. Шишкин в кн. Маевский, Фл. сред. полосы Европ. ч. СССР, 628. Станков—Талиев, Опр. высш. раст. Евр. ч. СССР (1957) 427.

— *T. serotinum* (Waldst. et Kit.) Poir. subsp. *serotinum* Hegi, Ill. fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1081. — *Leontodon serotinus* Waldst. et Kit., Descr. et Icon. pl. rar. Hung., II (1805) 129. — *Taraxacum libanoticum* DC., Prodrom., VII (1838) 149. — *Dioszegia crispa* Heuffel in Zeitschr. für Natur u. Heilkunde in Ungarn (1854) 177. — *Taraxacum crispus* Heuffel, Enum. pl. Banat. Temes sp. cresc. (1858) 112.

Рис. 58. Кульбаба пізня — *Taraxacum serotinum* (Waldst. et Kit.) Poir.
1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки; *3* — сім'янка.

Рисунки: Waldst. et Kit., ц. м., tab. 144. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, fig. 764 a, c.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 207! Fl. Hung. exsicc., № 87. Herb. Z. Carpati, Fl. Hungarica (!). Rehman et Woloszczak, Fl. polonica exsicc., № 358.

По горбах, схилах і на степах, особливо на глині, іноді вздовж доріг і як бур'ян у посівах. — В Лісостепу і Степу.

З.Л.-С. Вінницька обл.: Могилів-Подільський (Пачоський!). — Хмельницька обл.: Дунаєвецький рн, с. Калюс (Кузнецова!). — Одеська обл.: Котовський рн, Котовськ (Шмальгаузен!), Глибочок (Білик!); Балтський рн,

Кодима (Шмальгаузен!, Гринь!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Гайсинський рн (Севастьянов!); Барський рн, Немерча (Клеопов!); Бершадський рн, Чернятка (Прянишников!). — Черкаська обл.: Уманський рн, Умань (Ширяєв!, Блонський!), Острівець (Фінн!); Шполянський рн (Гринь!); Христинівський рн, Зубриха (Осадча!); Звенигородський рн, Козацьке (Підоплічка!); Смілянський рн, Сміла (Тржебинський!), Костянтинівка (Тржебинський!).— Кіровоградська обл.: Кіровоград, Аджамка (Пачоський і Лебедєв!); Олександрівський рн, Олександрівка (Пачоський!), Єлизаветградка (Кукуш!), Красносілля (Кукуш!). — Київська обл.: Кагарлицький рн, Трипілля (Траутфеттер!); Біла Церква (Лапшинський!). — Одеська обл.: Ананьївський рн, Жеребкове (Пачоський!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Заліський!, Порецький!, Білик!, Рошаль!); Охтирський рн, Тростянець (!!). — Полтавська обл.: Полтава (Шмальгаузен!, Іллічевський!); Лубенський рн, Лубни (Шмальгаузен!); Тишки (Шмальгаузен!); Решетилівський рн, Ісички (Шмальгаузен!); Миргород (Роговичі!); Хорольський рн, Устимівка (Лавренко!); Зінківський рн, Павлівка (Шмальгаузен!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Велика Бурімка (Зоз!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Наливайко!, !!); Дергачівський рн, Покотилівка (!!), Артемівка (Козлов!), Рогань (Черняєв!, !!, Шишова!); Зміїв (Мілютін!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Донецька (!!); Слов'янський рн, Слов'янськ (Медведєв!, !!), Гори Артема (Черняєв!, Беніке!, Козлов!); Артемівський рн, Часів Яр (Гринь!), окол. ст. Яма (Оксіюк!), Залізне (Олексієнко!); Мар'їнський рн, Авдіївка (!!), Старомихайлівка (Карнаух!); Амвросіївський рн, ст. Іловайськ (Морозова!, !!), Нижня Кринка (Степанов!); Горлівська м/р, Зайцеве (Олексієнко!); Дебальцеве (Таліев!); Єнакіївська м/р, Ольховатка (Таліев!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Нижнє (Акінфієв!); Антрацитівський рн, Провальський степ (Олексієв!), Ровеньки (Гребеньова!), Картушине (Гребеньова!), Шляхтине (Гребеньова!), Паліївка (Гребеньова!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Кривий Ріг (Кукуш!, !!, Харузіна!); Софіївський рн, Новопетрівка (Кукуш!); Солонянський рн, Сурсько-Литовське на р. Мокра Сура (Давидич!). — Кіровоградська обл.: Долинський рн, Інгуло-Кам'янка (Пачоський!), «Веселі Боковеньки» (Гринь!, !!); поблизу Бобринця (Пачоський!). — Одеська обл.: окол. Роздільної (Шестерикова!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Клоков!); Дворічна (Беніке!, !!, Гринь і Романова!); Ізюм (Горницький!, Булавкіна!); Вовчанськ (Заблоцький!); Печеніги (Черняєв!); Балаклійський рн, Мілова (Карзов!); Лозівський рн, ст. Краснопавлівка (!!), Сергіївка (Залеський!). — Полтавська обл.: Кобеляцький рн, Переволочна (Гринь і Романова!); Карлівка (Шмальгаузен!, Цингер!, !!). — Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Акінфієв!); Павлоградський рн, (Білик!); Новомосковський рн, (Акінфієв!), Вільне на р. Самарі (Котов!), Андріївка (Котов!). — Луганська обл.: Старобільський рн, Старобільськ (!!, Шираєвський!), Підгорівка (Мілютін!); Міловський рн, Стрілецький степ (Шамринська і Дубовик!, !!, Кузнецова!, Саричева!, Вісюліна!), Городище (Степанов!, !!, Кондратюк!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадоль (Графф!, Высоцький!); Володарський рн, Кам'яні Могили (Кузнецова!, Щуренко!); Новоазовський рн, Хомутовський степ (Кузнецова!, !!); Амвросіївський рн, Амвросіївка, Білоярівка (Котов і Карнаух!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Зеленівка (Ната!), Трояни (Олексієв!), Приморський посад (Левіна!); Пологський рн, Пологи (Олексієв!); Куйбишевський рн, Куйбишеве, Кам'янське л-во (Котов і Карнаух!). — **П.З.С.** Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Кукуш!); Запоріжжя (Грунер!, Григор'єв, Дементьєв!); Мелітопольський рн, правий берег р. Танзенак (Шалит!). — Херсонська обл.: окол. Херсона (Куксін!); Великоолександрівський рн, Новоархангельське (Нетубський!), Давидів Брід (Дика!, !!). — Миколаївська обл.: Снігурів-

ський рн, Євгенівка по р. Інгульцю (!!); окол. Миколаєва (Пачоський!, Кривжевський!, Федосєєв!, !!); Варварівка (Федосєєв!); Новобузький рн, Антонівка, Онуфріївка, по р. Інгулу (Котов і Танфільєв), Володимирівська дослідна станція (Гринь!); Миколаївський рн, Очаків (Шестериков!), Парутине (Вісюліна!). — Одеська обл.: окол. Одеси, лиман Хаджі-бей (Черняєв!), Крива Балка, Іллінка, Северинівка, Баранове (Шестериков), Фонтани (Пастернацька!); Комінтернівський рн, Старі Шомполи (Кузнецова, Протопопова!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн (Свистунова!), Челбаська піскова арена (Лавренко!), між Голою Пристанню і Збур'ївкою (Куксін!); Чаплинський рн, Асканія-Нова (Пачоський!, !!, Шостенко!); Геніченський рн Новомихайлівка (Свистунова!). — Запорізька обл.: Токмацький рн, В. Токмак (!!). — **П.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, між Громівкою і Покровкою (Шалит!); Геніческий рн, Чурюк-Тюб (!!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: на півд. захід. від Євпаторії, на схилах до Донузлавського озера (Дойч!), поблизу озера Сасик (Дзенс-Литовський!); Феодосія (Сарандінакі!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, перше пасмо гір (Дзевановський!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Мангуп-Кале (Дзевановський!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Кастель (Ф. Олексієнко!), Карадаг (!!); Ялта (Нетубський!).

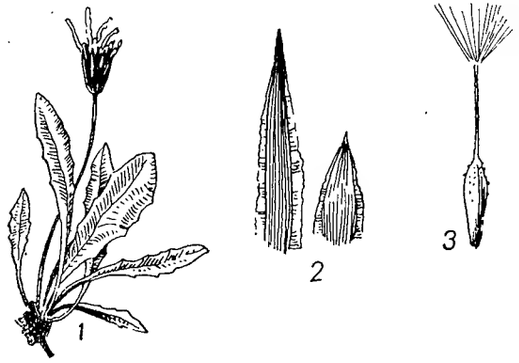

Рис. 59. Кульбаба бессарабська — *Taraxacum bessarabicum* (Fisch.) Hand.-Mazz.

1 — загальний вигляд; *2* — листочки обгортки; *3* — сім'янка.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн.; Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Ниж.-Волзьк., Заволзьк., Крим; Кавказ: Передкавк.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Загальне поширення. Південно-східна Європа, Західна Азія.

3468 (2). T. bessarabicum (Fisch.) Hand.-Mazz. — **Кульбаба бессарабська.** Корінь товстуватий, простий або на верхівці багатоголовий, коренева шийка трохи шерстиста. Квітконоси 5—20 *см* завв., звичайно численні, тонкі, лежачі або підведені, голі або вгорі повстисто-опушені. Листки звичайно спрямовані вгору, рідше притиснуті до грунту, м'ясисті, голі, ланцетовидні, 5—10 *см* завд., і 0,5—2,5 *см* завш., донизу поступово відтягнуті, глибокозубчастонадрізані, з відстоячими, трикутними, злегка зубчастими частками, рідко цілокраї. Кошики близько 15 *мм* завд. і 10 *мм* завш. Листочки обгортки лінійні, по краях

плівчасті, червонуваті, доверху звужені, зовнішні прямостоячі або притиснуті, в 2 рази коротші і значно вужчі за внутрішні. Квітки в кошику нечисленні (близько 40), жовті, зовні оранжеві. Сім'янки 4—5 *мм* завд., буруваті або світло-сірі, у верхній частині з досить довгими гострими горбочками, звужені в тонку конічну основу носика, у 3—4 рази коротшу за сім'янку; носик майже дорівнює сім'янці або трохи довший. Чубок бурувато-червонуватий або білуватий, за довжиною дорівнює носику. ♃. Цв. VIII—IX.

Hand.-Mazz., Monogr. Gatt. Taraxacum (1907) 26. Шишкин во Фл. юг.-вост. Европ. ч. СССР (1936) 460; він же у Фл. Зап. Сибир., XI, 2998; він же у кн. Маевский, Фл. средн. полосы Европ. ч. СССР (1954) 628. Клоков у Визн. росл. УРСР, 592. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР, 427. Гейдеман, Опред. раст. Молдав. ССР, 301.

— *T. serotinum* (Waldst. et Kit.) Poir. subsp. *bessarabicum* Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1081. — *Leontodon bessarabicum* Fisch., Cat. Hort. Gorenk. (1812) 34 nom. nud. Hornem., Suppl. hort. bot. Hafn. (1819) 88. — *L. salsus* Bess. ex Link, Enum. Hort. Berolin., II (1822) 283. — *Taraxacum salinum* Bess., Enum. pl. Volhyn. (1822) 31. — *T. erythrospermum* β. *bessarabicum* DC., Prodrom., VII (1838) 147. — *T. palustre* Ledeb., Fl. Ross., II (1844) 815 pro min. p. Черняев, Консп. раст. дикор. и развод. в окр. Харк. и в Украйне (1859) 863.

Рисунки: Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, fig. 764 b, e. Гейдеман, Опр. раст. Молд. ССР, рис. 40.

На засолених луках, солончаках, по краях боліт. — В Лісостепу і Степу.

Л.П. Чернігівська обл.: Ніжин (Лавренко!); Остер (!!). — **З.Л.-С.** Одеська обл.: Котовський рн, Красні Окни (Шмальгаузен!). — **П.Л.-С.** Одеська обл.: Любашівський рн, х. Богопільського на р. Кодимі (Шмальгаузен!); Котовський рн, Мурована (Білик!), Липецьке (Білик!). — Хмельницька обл.: Ізяславський рн, Ямпіль на р. Ягорлик (Шмальгаузен!). — Київська обл.: Білоцерківський рн, Саврань (Шмальгаузен!); Таращанський рн, Семигори (Пачоський!); Ставище (Шмальгаузен!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Охтирський рн, Риботин (Ширяєв!). — Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Рудівка (Порецький!). — Харківська обл.: Харків (Черняєв!, !!, Ширяєв!, Паршина!, Лавренко!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Феськи (Лавренко!), Хорошеве (Лавренко!), Лизогубівка (Черняєв!); Валківський рн, Рокитнянська лісова дача (Траншель!); Зміївський рн, Зміїв (Мілютін!, Свиренко!); Ізюмський рн, Ізюм (Лавренко!); Чугуївський рн, Печеніги (Черняєв!). — Полтавська обл.: Хорольський рн, Оболонь (Білик!), Погребняки (Білик!), Семенівка (Білик!); Глобинський рн, Устимівка (Лавренко!); Кременчук (Лавренко!, !!); Лубенський рн, Лубни (Шмальгаузен!, Зоз!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Вільхи (Полонська!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Донецьк (Котов і Карнаух!); Мар'їнський рн, Старомихайлівка (Карнаух!), Горлівка (Давидич!), ст. Микитівка (Олексієнко!); Амвросіївський рн, ст. Іловайськ (Морозова!, !!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Македонівка (Лавренко!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Первомайський рн, окол. Первомайська (Левіна!). — Кіровоградська обл.: Долинський рн, «Веселі Боковеньки» (Борисова!). — **Л.З.-Л.С.** Луганська обл.: Старобільський рн, Старобільськ (!!); Сватівськнй рн, Сватове (Білик!); Троїцький рн, Нижня Дуванка (Клоков!, !!, Прошкіна, Лавренко!); Міловський рн, Стрілецький степ (Дубовик!), Біловодськ (!!), Городище (!!, Танфільєв!), Деркульський кінський завод (Степанов!, Танфільєв!). — Харківська обл.: Лозівський рн, ст. Краснопавлівка (!!, Козлов!); Куп'янський рн, Куп'янськ (Лав-

ренко!, Клоков!, !!); Красноградський рн, Скалонівка (Іллічевський!); Ізюмський рн, Гороховатка (Клоков!); Великобурлуцький рн, Тополі, Лиман (Лавренко!); Зміївський рн, Лиман (Цвельов!, Лавренко!). — Полтавська обл.: Карлівський рн, Карлівка (Шмальгаузен!); Кременчуцький рн, с. Солониця (Д. Афанасьев!, Черняк!). — Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн, Новомосковськ (Акінфієв!), Знаменівка (Зоз!); Царичанський рн, Новопідкряж (Білик!). — Запорізька обл.: Оріхівський рн, Оріхів (Білик!). — Донецька обл.: Новоазовський рн, Крива Коса (Постриганъ!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: Миколаїв (Пачоський!, !!, Федосеев, Крижанівський); Баштанський рн, Костичі (Котов і Танфільєв!). — Одеська обл.: Одеса, лиман Хаджі-бей (Шестериков!, В. Черняев!); Біляївський рн, Біляївка (Климентьев!), Яськи (Опперман!); Ізмаїльський рн, Вилкове, гирло р. Дунаю (Липський!). — Херсонська обл.: Херсон (Дика!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Гола Пристань (Пачоський!), Кінські плавні (Свистунова!), Кардашинка (Пачоський!), Чулаківка (Лавренко!, Прянишников!), Зубрівка (Куксін!), Солоноозерна лісова дача (Піддубний!), Долматівка (Лавренко!, Прянишников!), Цюрупинськ (Пачоський!, Лавренко!); Скадовський рн, коса Джарилгач (Давидич!, Победімова!). — Миколаївська обл.: Миколаївський рн, Кінбурзька коса (Порецький!). — Запорізька обл.: Запоріжжя (Котов!); Михайлівський рн, Веселе (Ната!), Єлисаветівка (Білик!); Оріхівський рн, Юльївка, заплава р. Конки (Зоз!); Василівський рн, Велика Білозерка (Ната); Мелітопольський рн, Вовчанське (Шалит!). — **П.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, пів-в Тюбек (Олексієнко!), о. Чурюк (!!, Левіна!), Захарівка (Білик!), Громівка (Пачоський!); Генічеський рн, Новодмитрівка, на березі Сиваша (!!, Левіна!, Давидич!), Новомихайлівка (Левіна!), пів-в Чонгар (!!, Попович!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Мисове (Клопотов!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Євпаторійський рн, озеро Сасик (Дзевановський!), Донузлавське озеро (Дойч!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Бессараб., Причорн., Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.

Загальне поширення. Середня, Південна і Східна Європа, Західний Сибір.

3469 (3). T. hybernum Stev. — **Кульбаба осіння.** Крим-сагиз. Корінь товстий, 0,5—1,5 *м* завд., багатий на молочний сік; коренева шийка густо і довго опушена. Листки товстуваті, голі, або трохи опушені, особливо молоді, ланцетовидні, 2—6 *см* завд. і 1—1,3 *см* завш., звужені до основи, перисторозсічені, з широкотрикутними або яйцевидними частками, часто з проміжними дрібнішими часточками. Квітконоси 5—10 *см* завв., тонкі, довговолосисті, пізніше голі. Кошики невеликі, 1—2 *см* завш. Листочки обгортки світло-оливково-бурі, часто червонуваті, з поволокою, переважно з темною смужкою на спинці, з маленьким або великим горбком під верхівкою, зовнішні — притиснуті або трохи відігнуті, яйцевидні, з білим вузьким, різко відмежованим або б.-м. широким, невиразно виділеним плівчастим краєм. Квітки лимонно-жовті, з сіруватими або червонуватими смужками, крайові довші від обгортки. Сім'янки сіро-бурі або бурі, товсті, вгорі з численними горбочками, часто шорсткі, звужені в конусовидну довгу верхівку; носик дорівнює сім'янці або наполовину довший за неї; чубок білий або буруватий. ♃. Цв. IX—XI.

Рис. 60. Кульбаба осіння, крим-сагиз — *Taraxacum hybernum* Stev.

1 — загальний вигляд рослини (до цвітіння); *2* — кошик; *3* — сім'янка.

Stev., in Bull. Soc. Nat. Mosc., XXIX, II (1856) 410; Verz. d. t. Halbinsel Wildwach. Pflanz. (1857) 236. Котов, в Бот. журн. АН УРСР, II, 3—4 (1945) 135; він же, Кримсагиз в кн.: «Каучук и каучуконосы», II (1953) 220; Ильин и Якимов в кн.: «Растит. сырье СССР», Технические культуры, 1 (1950) 107.

— *T. gymnanthum* DC., Prodrom., VII (1838) 145. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 149. Котов и Черкасов в журн. «Природа», 2 (1939) 63; вони ж в журн. «Сов. каучук», 4 (1932) 26. Станков—Талиев, Опр. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 426.

Рисунки: Котов и Черкасов (1933), ц. м., рис. 1.

Видані зразки: Герб. Русск. Фл., № 220!

По горбах і кам'янистих місцях. — На південному березі Криму — від Севастополя до Судака, а також на о. Зміїному в Чорному морі.

П.З.С. Одеська обл.: о. Зміїний в Чорному морі (Бордза). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Федосеев!), Балаклава (Федченко!), Байдарська яйла (Чернова!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (Гольде!, Буш!, Траншель!, Нетубський!, !!), Ялтинська м/р, Симеїз (Буш!, Станков!), Айвазовська (Мілютін!), Гурзуф (Графф!, !!), Нікітський ботанічний сад (Стевен!, Фішер!, Графф!, Дзевановський!, !!, Станков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (о. Зміїний), Крим.

Загальне поширення. Ендем Криму.

Примітка 1. Дуже близький вид *T. Pobedimoviae* Schischk. описаний в XXIX томі «Флоры СССР» (1964). За автором, відрізняється тим, що у нього носик більш довгий і зовнішні листочки обгортки часто з короткими ріжками. Зростає в Кримській обл.: окол. Севастополя, на глинистих і вапнякових схилах. На нашу думку, *T. Pobedimoviae* не є окремим видом, а тільки екологічною формою.

Примітка 2. Гроссгейм, Фл. Кавказа, IV (1936) 249, наводить крим-сагиз для Північного Кавказу (Ставропольський рн, Благодарне). Як мені відомо, ніхто після нього не знаходив цю рослину на Північному Кавказі. Мабуть, вказано помилково.

Господарське значення. Наявність каучуку у цього виду вперше була відкрита М. І. Котовим і В. І. Черкасовим в 1931 р. Це — кореневий каучуконос високої якості. Каучук в ньому знаходиться в коровій частині кореня. В природному стані корінь крим-сагизу відкладає протягом року по два шари корової тканини, пронизаної молочними ходами, що зв'язано з двома періодами спокою, що бувають у цієї кульбаби: перший — сухий, бездощовий період, що припадає на кінець травня — початок червня і до вересня, коли крим-сагиз перебуває в стані спокою без розетки листків, і другий — зимовий період, що починається з листопада і триває до березня, коли крим-сагиз після плодоношення переходить у стан спокою при наявності розетки листків. Таким чином, крим-сагиз цвіте і плодоносить восени. Однак, в культурі при інших кліматичних режимах, що забезпечують рослині достатню кількість вологи, літній період спокою випадає. При підсиханні коренів каучук в молочних трубках коагулює в тонкі нитки, добре помітні при розломі коренів. Корені крим-сагизу містять також багато інуліну, кількість якого досягає 50%. Кількість каучуку, за нашими даними, у крим-сагизі в природних заростях коливається в середньому

близько 4—6% і 2—5% смол на суху вагу. В культурі протягом першого року вміст каучуку коливається близько 1%, але досягає і 2,5%. На другий рік вміст каучуку різко підвищується до кінця вегетації і доходить до 8% на суху вагу кореня.

3470 (4). T. Klokovii Litwinenko — **Кульбаба Клокова.** Корінь розгалужений, до 10 *мм* завт.; коренева шийка потовщена, гола; рештки листків минулого року ледве помітні. Листки в кількості 5—20, дуже рідко більше (найчастіше 10—13), вони трохи спрямовані вгору, тоненькі, на час цвітіння майже голі (молоді зрідка павутинисті), оберненоланцетні, з довгими черешками, 10—25 *мм* завд. і 10—25 *мм* завш., надрізані до $^2/_3$ кожної половини або глибше на вузькі, гострі, цілокраї або рідше зубчасті лопаті; кінцева лопать списовидна, загострена, нерівномірно порізана з обох боків; бічні лопаті розсунуті і характерно назад відігнуті, проміжні зубчиковидні лопаті між основними малорозвинуті або їх немає; іноді окремі листки не порізані на лопаті, тільки дрібно- й гострозубчасті. Квітконосів (1) 3—5 (10), вони під час цвітіння 10—25 *см* завв., здебільшого зовсім голі, молоді ж, разом з листками, рідкопавутинисті, в кінці цвітіння вонн трохи перевищують листки, а на початку дорівнюють їм. Кошики 20—25 *мм* завд. і завш. Обгортка 14—17 *мм* завд. і 8—12 *мм* завш.; листочки її без горбочків, темно-зелені, голі; зовнішні — в кількості 13—17, розміщені трьома колами, черепичасто, під час цвітіння притиснуті до внутрішніх і дорівнюють $^1/_3$ довжини їх; листочки першого кола широкояйцевидні, з видовженою, зігнутою трохи набік, війчастою верхівкою, без прозорого плівчастого краю, 4—6 *мм* завд. і 2,5—4 *мм* завш.;

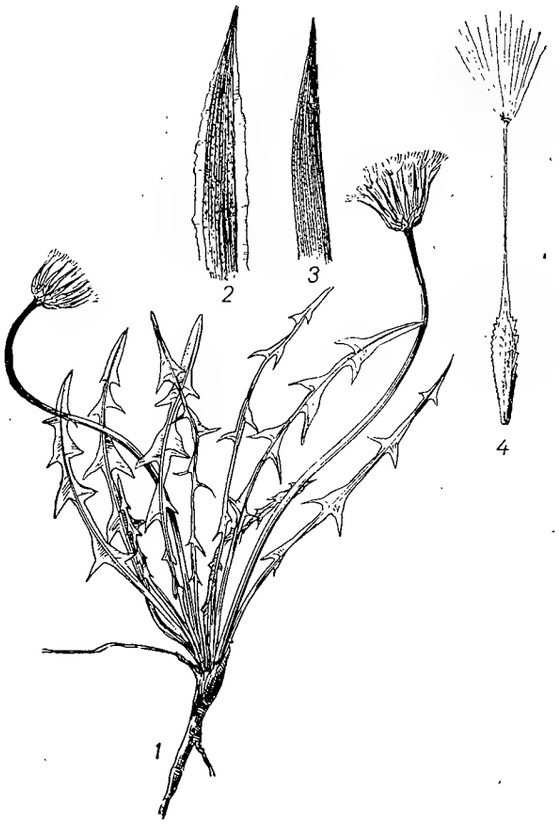

Рис. 61. Кульбаба Клокова — *Taraxacum Klokovii* Litwinenko.

1 — загальний вигляд; *2* — зовнішній листочок обгортки; *3* — внутрішній листочок обгортки; *4* — сім'янка.

листочки другого кола трохи вужчі, довші, з малопомітним прозорим плівчастим краєм; листочки третього кола ще вужчі аж до ланцетних, з тупим кінцем і ще довші, до 7 *мм*, теж з малорозвинутим плівчастим краєм; внутрішніх листочків обгортки звичайно 13—17, вони 15—17 *мм* завд. і (1)2—3(4) *мм* завш., розміщені також трьома колами; прозорий плівчастий край є лише у листочків третього кола; у листочків другого кола прозорий плівчастий окрайок є лише з одного боку. Квітки світло-жовті. Сім'янки сіро-жовті, вкриті вертикальними борозенками, а в верхній частині численними горбочками, з носиком 6—9 *мм* завд., довшим від чубка; чубок білий, 6—7 *мм* завд. ♃. Цв. $^2/_2$ IV—$^1/_2$ V.

Litwinenko в Уч. Зап. Харків. Держ. універ., 2—3 (1935) 149. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 428.

Рисунки: Литвиненко, ц. м., рис. на стор. 151.

На вогких, злегка засолених карбонатних луках. — В Лісостепу і Степу.

П.Л.-С. Черкаська обл.: Звенигородський рн, Козацьке (Підоплічка!). — Київська обл.: Таращанський рн, Ставище (Андржійовський!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Дергачівський рн, Мерефа (!!, Клоков!, Прянишников!); Зміївський рн, окол. Зміева (!!, Лавренко!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, окол. ст. Куп'янськ (Клоков!); Чугуївський рн, Леб'яже (Лавренко!); Зміївський рн, Коропові хутори (Лавренко!, !!), Задонецьке (Лавренко!), Лиман (Лавренко!); Валківський рн, Бірки (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Причорн.

Загальне поширення. Ендем Лісостепу та Степу УРСР.

3471 (5). T. alpinum Hegetschw. et Heer. — **Кульбаба альпійська.** Квітконоси 5—20 *см* завв., підведені. Листки досить тонкі, до 10—15 *см* завд. з черешками і до 2,5 *см* завш. в найширшій частині вгорі, голі або майже голі, звичайно б.-м. глибоко розсічені, б.-м. струговидні, рідше мало розсічені або цілісні, по краю зубчасті. Листочки обгортки чорнуваті; зовнішні листочки прилеглі або рідше відстовбурчені. Кошики поодинокі, до 2,5 (3) *см* завш. Квітки жовті. Сім'янки 4—5 *мм* завд., білуваті, вгорі бородавчасті. ♃. Цв. VII—VIII.

Hegetschw. et Heer., Fl. Schweiz. (1840) 762. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2 (1929) 1091. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie (1924) 665; (1953) 740. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593.

На лісових галявинах і скелях. — В Карпатах, у високогір'ї.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Говерля (Брадіс і Зап'ятова!), хр. Свидовець, вершина Близниці (Брадіс!, Ігошина!), г. Петрос (Комендар!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Гори Західної Європи, Карпати.

3472 (6). T. nigricans (Kit.) Reichenb. — **Кульбаба чорнувата.** Квітконоси слабкі, підведені, 10—40 *см* завв. Коренева шийка гола. Листки в прикореневій розетці прямостоячі, темно-зелені, видовженообернено-яйцевидні, мало виїмчасті або майже цілокраї. Кошики 2—2,5 *см* завд. Обгортки чорнуваті, блискучі, часто сизуваті. Зовнішні листочки обгортки дрібні, вузько-яйцевидно-трикутні або трикутно-ланцетні, не ширші 2,5 *мм*, в 3—5 разів довші за ширину, притиснуті або відлеглі, в усякому разі на половину коротші за внутрішні, без або з дуже вузькою білою плівчастою облямівкою. Квітки оранжеві. Сім'янки близько 5 *мм* завд., звужені в довгий потовщений гострячок; носик дорівнює або майже в 2 рази довший за сім'янку. ♃. Цв. VII—VIII.

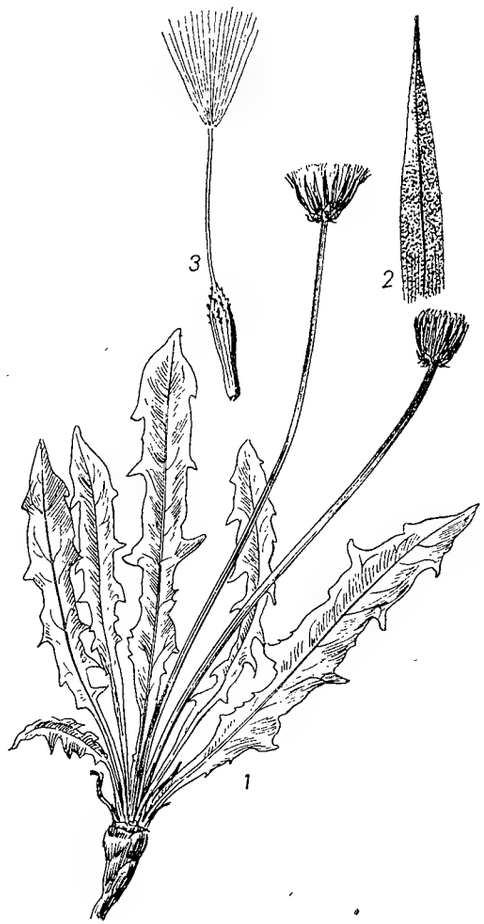

Рис. 62. Кульбаба альпійська — *Taraxacum alpinum* Hegetschw. et Heer.
1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки; *3* — сім'янка.

Reichenb., Fl. Germ. excurs. (1830) 270. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie (1924) 665; (1953) 740. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 428.

— *Leontodon nigricans* Kit. in Schult., Östr. Fl., ed. II (1814) 405. — *T. officinale* Web. subsp. *nigricans* Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1093.

На гірських луках. — Вказується для Карпат (Szafer, Kulczinsky, Pawlowsky, ц. м.).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Балканські гори, Судети, Карпати.

3473 (7). T. fontanum Hand.-Mazz. — **Кульбаба джерельна.** Квітконоси 10—25 (30) *см* завв., висхідні. Листки до 10 (15) *см* завд., лежачі або висхідні, дуже видовжені, ланцетні або перистороздільні і струговидні, з більш крупною кінцевою часткою, іноді листки цілісні, зубчасті. Кошики 1—2 *см* завш. Квітки жовті. Зовнішні листочки обгортки 1,5—2,5 *мм* завш., по краю з білуватою плівчастою облямівкою. ♃. Цв. VII—VIII.

Hand.-Mazz., Monogr. Gatt. Taraxacum (1907) 100. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polskie (1924) 666; (1953) 741. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593.

На заболочених місцях, на галявинах. — В субальпійському і альпійському поясах Карпат.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Говерля (Доброчаєва!, !!), г. Піп Іван Чорногорський (!!, Доброчаєва!), г. Петрос (Комендар!), полонина Свидовець, г. Близниця (Гринь!, Косець!), Чорногора: Балтазул (!!, Комендар!).

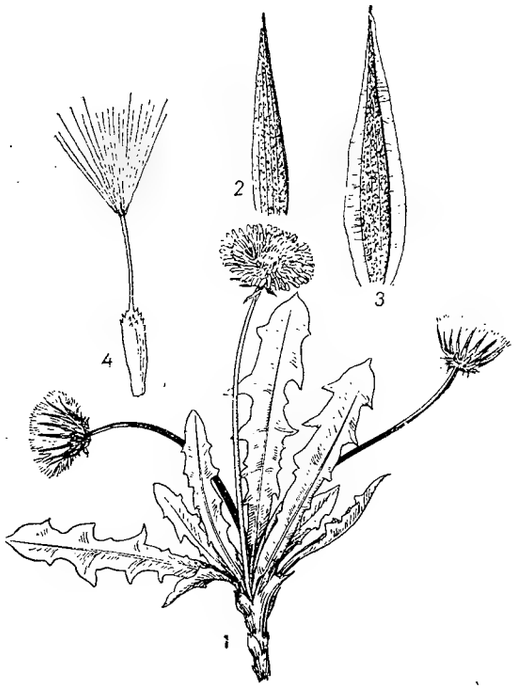

Рис. 63. Кульбаба джерельна — *Taraxacum fontanum* Hand.-Mazz.

1 — загальний вигляд; *2, 3* — листочки обгортки; *4* — сім'янка.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Гори Західної Європи, Карпати.

3474 (8). T. officinale Web. ex Wigg. — **Кульбаба лікарська.** Корінь товстий, стрижневий або висхідний, звичайно розгалужений, досягає 50 *см* завд., простий, на верхівці нерідко багатоголовий. Коренева шийка шерстиста, рідше гола. Листки численні, притиснуті до грунту або ж прямостоячі, зелені або зісподу, переважно по середній жилці, павутинисто-пухнасті, рідше голі, довгасто-обернено-яйцевидні, гострі або тупі, до снови звужені, 5—30 *см* завд. і 6,7—15 *см* завш., струговидно надрізані, з трикутними, рідко з лінійними, гострими, цілокраїми або зубчастими, вниз спрямованими або прямими лопатями і іноді з проміжними дрібними частками, рідко листки цілісні або виїмчасто-зубчасті. Квітконоси товстуваті, 10—30 *см* завв., під час цвітіння, особливо у верхній частині, довгошерстисті. Кошики невеликі, 2—2,5 *см* завд. і трохи ширші. Листочки обгортки сіро-зелені, численні, гладенькі або розсіяно-повстисто-пухнасті, зовнішні — лише трохи ширші від внутрішніх і під час цвітіння дещо коротші за них, вужчі до розпускання, б.-м. вниз відігнуті. Квітки зібрані у великі кошики, з обгорткою 12—18 *мм* завд. і 7—10 *мм* завш., яскраво- або рідше блідо-жовті. Сім'янки світло- або оливково-бурі, 3—4 *мм* завд., 1—1,25 *мм* завш. і 0,5 *мм* завт., чотиригранні, трохи сплюснуті, гострогорбкові, відтягнуті в коротку притуплену пірамідку, з тонким носиком, який в 2—3 рази довший за сім'янку. Чубок білий. ♃. Цв. IV—VIII.

Web. ex Wigg., Primit. Fl. Holsat. (1780) 56. Ledeb., Fl. Ross., II, 812. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Росс., II, 148. Hand.-Mazz. in Östern. bot. Zeitschr., XXII (1923) 257. Шишкин в Фл. юг.-вост. Евр. ч. СССР, VI, 462; він же в кн.: Маевский, Фл. Ср. полосы Европ. ч. СССР (1954) 629. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polsk., ed. I, 665; ed. II, 740. Клоков у Визн. росл. УРСР, 592. Станков—Талиев, Опр. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 427.

— *T. vulgaris* Schrank, Primit. Fl. Salisburg. (1792) 193. Hand.-Mazz., Monogr. Gatt. Taraxacum (1907) 88. Невский в Сорн. раст. СССР, IV (1935) 331. — *Leontodon taraxacum* L., Sp. pl., ed. I (1753) 798. — *L. vulgaris* Lam., Fl. Franc., II (1778) 117. — *Taraxacum taraxacum* Karst., Deutsch. Fl. (1880—1883) 1138.

Рисунки: Сорные раст. СССР, IV, фиг. 489.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 204!

На луках, забур'янених місцях, поблизу доріг, на вигонах, в садах, і на городах, у посівах. — Звичайно по всій УРСР.

Поширення по СРСР. По всьому СРСР за винятком Східного Сибіру і Арктики.

Загальне поширення. Європа, Сибір, Західна Азія, Китай. Занесено: в Північну Америку і Австралію.

Примітка. До складу цього виду входить багато постійних форм — апогаметів (грегарні види). В УРСР кульбаба лікарська дуже одноманітна і представлена лише одною расою.

Господарське значення. В лікарських цілях використовуються, головним чином, корені кульбаби. Їх використовують як засіб для збудження апетиту й покращення діяльності органів травлення. Корені кульбаби використовують у вигляді порошку або густого екстракту. Корені і листки кульбаби використовують також як харчові продукти: підсмажені корені — як замінник кофе, що на смак дуже близьке до цикорію; молоді, не зовсім розвинуті листки — як салат.

3475 (9). T. erythrospermum Andrz. — **Кульбаба червоноплода.** Коренева шийка вкрита рештками відмерлих листків, довгошерстиста. Листки вузькодовгасті, голі або зісподу розсіянопухнасті, 2—10 *см* завд. і 4—30 *мм* завш., рідко лише при основі зубчасті, струговидно-перисто-розсічені, з широко- або вузькотрикутними, відлеглими або донизу спрямованими частками, рідко листки ліровидні або майже цілокраї. Квітконоси досить тонкі, повстисто-опушені, пізніше голі. Кошики 1—2 *см* завд. Листочки обгортки 4—10 *мм* завд., світло- або темно-сіро-зелені, з поволокою, здебільшого з горбком середнього розміру, зовнішні — притиснуті, відстовбурчені або при верхівці відігнуті, дорівнюють $^1/_3$—$^1/_2$ довжини внутрішніх листочків, широко- або вузько-яйцевидні або майже трикутні, з добре виявленим, вузьким, різко відмежованим, білим плівчастим краєм. Квітки численні, дещо довші за обгортку, лимонно-жовті або темніші, зовні здебільшого з сірими або червонуватими смужками. Сім'янки темно-червоні або темно-коричневі, від основи або з половини горбочкуваті, вгорі з гострими шипиками, 3—5 *мм* завд.; пірамідка забарвлена, 0,5—1 *мм* завд.; носик тонкий, 3,5—8 *мм* завд. Чубок білий, близько 5 *мм* завд. ♃. Цв. V—VIII.

Andrz. (Андржійовський) in Bess., Enum. Fl. Volhyn. (1822) 75. DC., Prodrom., VII (1838) 147. Шишкин в Фл. юг.-вост. Европ. ч. СССР, VI (1936) 463. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593.

— *T. caucasicum* γ. *erythrospermum* Ledeb., Fl. Ross., II (1844—1846) 814. — *T. laevigatum* β. *erythrospermum* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Росс., II (1897) 149. — *T. laevigatum* Hand.-Maz., Mongor. Gatt. Taraxacum (1907) 109 ex parte; він же в кн.: Федченко и Флеров, Фл. Евр. Росс., 1054.

На схилах, луках, лісових галявинах. — В Лісостепу і Степу, рідше в Криму.

П.П. Київська обл.: Київ (Рогович!, Шмальгаузен!, Васильев—Яковлев!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський (Траутфеттер!). — **П.Л.-С.** Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!). — Київська обл.: Таращанський рн, Ківшовата (Литвинов!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Залеський!). — Харківська обл.: Харків (Черняев!, Наливайко!, Михайленко!, !!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Українка (Волоховська!), Рогань (!!, Дубовик!). — Полтавська обл.: Лубенський рн, Лубни (Рогович!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, гори Артема (!!); Макіївка (Карнаух!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Шляхтино (Гребеньова!), Провальський степ (Залеський!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Вознесенськ (Пачоський!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кобеляцький рн, Орлик (Цінгер!). — Харківська обл.: Куп'янський рн, ст. Кислівка, Кочинівський степ (!!, Клоков!); Зміївський рн, Лиман (Лавренко!), Бірки (!!, Лавренко!). — Луганська обл.: Новопсковський рн, Марківка (Дубовик!). — Донецька обл.: Володарський рн, Хомутовський степ (!!). — Запорізька обл.: Оріхів (Траншель!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Ліндеман!, !!). — Херсонська обл.: Херсон (Пачоський!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Пачоський!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Кардашинка (Пачоський!); Чаплинський рн, Асканія-Нова (Пачоський!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн, Новомихайлівка (Левіна!), пів-в Чонгар (Прянишников!). — Кримська обл.: Джанкой (Дойч!). — **К.С.** Кримська обл.: Керч (Вульф!, Клопотов!); Ленінський рн, Партизани (Клопотов!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Євпаторійський рн, Євпаторія (Дзевановський!), Саки (Дзевановський!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь, Дубки (Щедриков!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Кримське Державне заповідно-мисливське господарство, Бабуган-Яйла (Поплавська!), гора Демерджі (!!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Арсеньев!), Ялта (Нетубський!), біля водопаду Учан-Су (Гольде!), Масандра (Вульф!); Алуштинський рн, Судак (Пачоський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Бессараб., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк.; Кавказ: Передкавк.; Зах. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб., Алт.

Загальне поширення. Західна Європа, СРСР (вказані райони).

3476 (10). T. tauricum Kotov — **Кульбаба кримська.** Коренева шийка вкрита рештками відмерлих листків, майже гола. Рослина з прямостоячим червонуватим стеблом, до 20 *см* завв. і 1 *см* завш. Листки у прикореневій розетці з короткими черешками до 8 *см* завд. і 2,5 *см* завш., струговидно-перисто-розсічені, з широкотрикутними, відлеглими або донизу спрямованими частками, найбільш широкі в середній частині. Кошики великі, 1,5 *см* завш. і 2,5 *см* завд. Зовнішні листочки обгортки яйцевидно-трикутні, 4 *мм* завш., сіро-зелені, голі; внутрішні — вузькояйцевидні або ланцетні, 2—2,5 *см* завд. і 1—2 *мм* завш., з ріжками. Квітки жовті. Сім'янки буро-червоні, 3—4 *мм* завд., з гострими горбками, з пірамідкою 0,75 *мм* завд. і з тонким носиком 9—10,5 *см* завд. Чубок білий, 7,5—8 *мм* завд. ♃. Цв. $^2/_2$ IV—V.

Котов (Kotov) в Фл. СССР, XXIX (1964) 736.

На кам'янистих схилах. — В Східному Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг, Свята гора (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Ендем Криму.

Примітка. Ця рослина зібрана мною 24 травня 1941 р. в Карадазі на кам'янистих схилах, на висоті 300 *м*. Поки що відома лише з цього місцезнаходження.

Від близького виду *T. erythrospermum* Andrz. відрізняється значно більшими розмірами, зокрема великими, 1,5 *см* завш. і 2,5 *см* завд., кошиками. Носик сім'янки тонкий, більш довгий, 9—10 *мм* завд.; чубок її білий, більш крупний, 7—8,5 *мм* завд. Зростає на сухих, кам'янистих місцях, в той час як *T. erythrospermum* Andrz. — рослина мезофільна, що зростає на більш вологих місцях — на луках і степах.

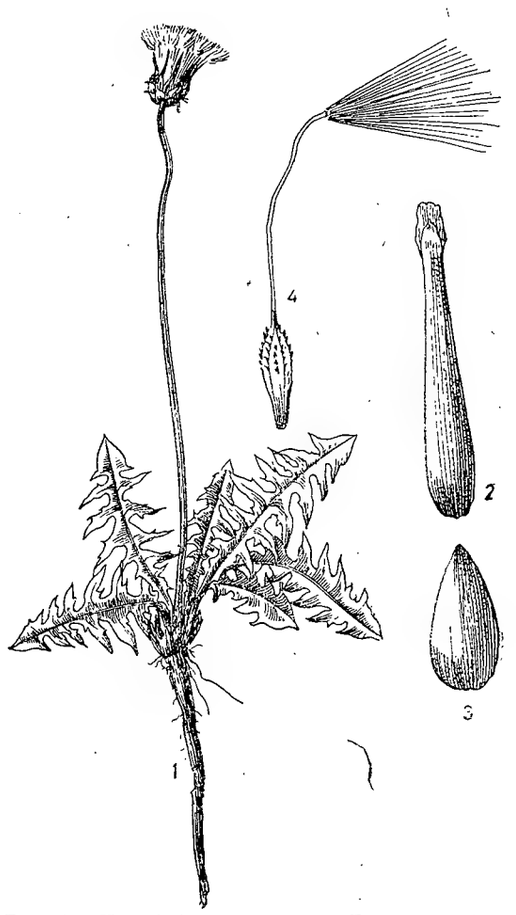

Рис. 64. Кульбаба кримська — *Taraxacum tauricum* Kotov.

1 — загальний вигляд; *2* — внутрішній листочок обгортки; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — сім'янка.

3477 (11). T. pineticola Klok. — **Кульбаба борова.** Коренева шийка вкрита почорнілими рештками відмерлих листків, під якими шерстисто-волохата. Листки прикореневої розетки численні, вгору спрямовані або розпростерті, 6—16 *см* завд. і 8—36 *мм* завш., перисторозсічені, з гостротрикутними боковими частками, по (2)4—5(6) з кожного боку, що доходять майже до середньої жилки листка, і з довгастою або довгасто-ланцетною, загостреною верхівковою часткою, трав'янисті, тонкі, голі або з поодинокими волосками на нижній поверхні; бокові частки трохи або більш різко донизу спрямовані,

прямі або з загнутими донизу кінцями, цілокраї або з нечисленними, дуже тонкими, але досить довгими, м'яко-шишкуватими зубцями, між якими знаходяться проміжні дрібні часточки; кінцева частка на верхівці часто помітно відтягнута. Квітконоси в кількості 1—5, голі або вгорі слабо повстисті (молоді рідко павутинисто-волохаті), 10—40 *см* завв.; листочки обгортки 6—16 *мм* завд., 1,25—3 *мм* завш., внутрішні — лінійні або лінійно-ланцетні, темно-зелені, вгорі темно-бурі, з досить довгими ріжками, нижче верхівки по краю з білуватою блискучою плівчастою облямівкою; зовнішні — в кількості 10, довгасто-яйцевидні, блідо-пурпурові або блідо-зелені, з пурпуровим відтінком, на верхівці з короткими ріжками, по краю вузькоплівчасті, б.-м. донизу відігнуті. Квітки світло-жовті, крайові — зовні зеленувато-чорнуваті. Сім'янки довгасто-оберненояйцевидні, 3,5—5 *мм* завд., ребристі, з шипиковидними горбочками по ребрах, з пірамідкою 0,75—1,5 *мм* завд., темно-пурпурові; носик 8,5—10,5 *мм* завд.; чубок 6—7 *мм* завд. ♃. Цв. V—VI.

Клоков у Визн. росл. УРСР (1950) 593 nomen; Клоков у Бот. матер. Герб. Бот. Инст. АН СССР, XVI (1954) 367.

Борові піски. — В Лівобережному Лісостепу.

Л.Л.-С. Харківська обл.: Зміївський рн, Задонецьке (Киндяк!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Дон.
Загальне поширення. Ендем Волзько-Донського рну.

3478 (12). T. obliquum (Fr.) Dahlst. — **Кульбаба нерівнобока.** Корінь на верхівці нерідко багатоголовий. Коренева шийка не прикрита рештками листків, гола або довгошерстиста. Листки прикореневої розетки притиснуті до грунту або прямостоячі, голі або з нижнього боку з рідкими волосками, ланцетні, 5—20 *см* завд. і 0,5—3,5 *см* завш., здебільшого глибокоперисторозсічені, з цілокраїми або зубчастими відлеглими або назад обернеными частками і нерідко з дрібними проміжними частками, рідко листки майже цілокраї. Квітконоси 5—40 *см* завв., голі або молоді повстисто-пухнасті. Кошики 2—2,5 *см* завш. Листочки обгортки сизуваті, з поволокою; зовнішні — ланцетовидні, лише трохи ширші внутрішніх, під час цвітіння часто трохи дуговидно загнуті. Квітки жовті. Сім'янки блідо-бурувато-сірі, вгорі з гострими горбками, зразу відтягнуті в гострячок, що дорівнює $^1/_3$ довжини сім'янки; носик в 1,5—2 рази довший за сім'янку. ♃. Цв. V—VI.

Dahlst. in Bot. Notis (1905) 152. Hand.-Mazz. в кн. Федченко і Флеров, Фл. Евр. Росс., 1054. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie (1924) 664; (1953) 739. Шишкин у Фл. юг.-вост. Евр. ч. СССР, VI, 463. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Евр. ч. СССР (1957) 428.

— *Leontodon obliquus* Fries., Novit. Fl. Suec. (1814) 13 et l. c., ed. II (1828) 243. — *Taraxacum laevigatum* (Willd.) DC. subsp. *laevigatum* var. *obliquum* Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1096.

На відкритих трав'янистих місцях, луках, забур'янених місцях і при дорогах. — Мабуть зростає по всій УРСР, але поки що географічне поширення цього виду вивчено недостатньо; нижче наводимо місцезнаходження по перевірених вказівках в гербаріях.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Ясиня, хр. Свидовець, г. Близниця (Барбарич!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Харків (Наливайко!, !!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!). — Сумська обл.: Охтирський рн, Чернеччина (Ширяєв!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Зміївський рн, Коропові хутори (Лавренко!). — Луганська обл.: Старобільський рн, Городниця на р. Деркул (Степанов!); Антрацитівський рн, Новоолександрівка (Ширяєв!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадоль (Граффф!, Висоцький!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Чаплинський рн, Агайманський під (Олексієв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк-Дон., Заволзьк., Верх.-Дністр., Бессараб., Ниж.-Дон.
Загальне поширення. Західна, Середня і Східна Європа.

3478[1] (13). T. kok-saghyz Rodin — **Кок-сагиз.** Корінь стрижневий, часто вірьовкоподібно скручений, до 70—75 *см* завд. Листки розетки лежачі або підведені, дуже варіюють за розміром і формою: вузько-оберненояйцевидні або широколанцетні, цілокраї, виїмчасто-зубчасті і струговиднонадрізані. Квітконоси в кількості 3—8, при основі пурпуруваті, голі, іноді у верхній частині над кошиком тонко опушені. Кошики 25—30 *мм* у діаметрі. Зовнішні листочки дворядної обгортки трохи відстовбурчені, яйцевидні, овальні або ланцетні, у верхній частині загострені, 5,5—6,5 *мм* завд. і 3—3,8 *мм* завш., з великим, гачкувато загнутим ріжком, трохи відлеглим від верхнього кінця листочка, 2,5—4 (5) *мм* завд. Внутрішні листочки обгортки лінійні, прямостоячі (трохи відігнуті у верхній частині під час цвітіння), 9—12 *мм* завд. і 1,1—1,2 *мм* завш., з вузькою прозорою плівочкою по краю, з ріжком 2—2,5 *мм*, що також трохи відстоїть від верхнього кінця листочка; верхні кінчики листочків обгортки обох кіл, але частіше лише внутрішнього, іноді злегка пурпурові; ріжки на обгортках зберігаються до початку плодоношення, зрідка підсихаючи трохи раніше. Квітки яскраво-жовті; крайові — 2—2,3 *мм* завш. і 10—12 *мм* завд.; серединні квітки менших розмірів. Пиляки темно-жовті, до $^1/_2$ своєї довжини виступають із квітки. Маточка світло-жовта, разом з роздвоєною приймочкою завжди трохи коротша від язичка. Сім'янки сірожовті, розділені вздовж 15—17 валиками, 4 з яких діаметрально протилежні, значно більші інших, що надає сім'янці чотиригранної ромбовидної форми (на поперечному розрізі); всі валики вкриті шипиками або зубцями, вгору спрямованими, крупні валики, що утворюють грані, вкриті крупнішими шипиками; зубці вкривають сім'янку на $^2/_3$—$^3/_4$ довжини. Сім'янка (без носика і пірамідки) 2,3—2,9 *мм* завд. і 0,7—0,8 *мм* завт., пірамідка 0,8—1;1 *мм*, носик 4—5,2 *мм*. Чубок білий. ♃. Цв. VI—VII.

Родин (Rodin) в Тр. Бот. Ин-та АН СССР, сер. I, в. 1 (1933) 187. Павлов, Дик. полезн. и техн. раст. СССР (1942) 97. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593. Ильин и Якимов в Раст. сырье СССР, 1 (1950) 99.

Рисунки: Родин, ц. м., фиг. 1. Ильин и Якимов, ц. м., рис. 9—12.

Видані зразки: Герб. фл. СССР, № 3800!

Розводили як каучуконосну рослину.

Поширення по СРСР. Серед. Азія: Тянь-Шан. В інших районах культивують.

Загальне поширення. Високогірний лучний ендемічний вид Казахстану, що зростає не нижче 1800—2000 *м* над рівнем моря в горах Алма-Атинської області. Він зростає тут в Кеченському районі по хребту Заїлійського Алатау, в Кеченській, Сарджаській і Текаській долинах.

Господарське значення. Цінна каучуконосна рослина, що не так давно мала у нас промислове значення, яке втратила через те, що зараз набув значення синтетичний каучук. Корені дорослих рослин містять в молочному соку (латексі) 10—27% каучуку, який знаходиться в коагульованому стані (у вигляді ниток, що тягнуться, якщо розламати відмерзлу корову частину кореня). Крім каучуку, корені кок-сагизу містять 4—6% смол і до 45% інуліну. Середня вага кореня 4—5 *г*. Природні зарості кок-сагизу на Тянь-Шані були лише джерелом одержання насіння. При введенні в культуру кок-сагизу виявився найбільш витривалим з усіх радянських каучуконосів і найбільш швидкостиглим.

Рід **951. Молокан — Lagedium** Sojak.[1]

Sojak in Novit. bot. Hort; bot. Univ. Car. Prag. (1961) 34.

Кошики численні, багатоквіткові, середніх розмірів або дрібні, у волотистому або щитковидно-волотистому суцвітті. Обгортка циліндрична, довгаста, з черепичасто розміщених листочків, з яких зовнішні набагато коротші за внутрішні. Спільне квітколоже голе. Квітки голубі або лілово-голубі. Сім'янки стислі, голі, звужені в коротенький носик, який становить $^1/_4$—$^1/_2$ їх довжини; чубок з простих, незазублених волосків і оточений при основі широким гострозубчастим кілечком. — Багаторічні трави з повзучим кореневищем, з довгастими або ланцетовидними перистонадрізаними листками.

До роду належать види, які поширені в Європі, помірній зоні Азії і Північній Америці. З них в СРСР росте 3 види, в УРСР — 1 вид.

3479 (1). L. tataricum (L.) Sojak. — **Молокан татарський.** Сизозелена, гола або розсіянопухнаста, багата на молочний сік рослина з вертикальним або косим, інколи повзучим кореневищем і розгалуженими коренями, на яких розвиваються численні додаткові бруньки.

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна. В таблиці для визначення родів, вміщеній в XI томі, цей рід наведений під назвою *Agathyrsus* D. Don.

Стебло 30—100 *см* завв., прямостояче, просте, вгорі розгалужене, з сизуватими, голими, довгасто-ланцетними, виїмчасто-перисто-роздільними листками, з тригранними, назад оберненими боковими частками і витягнутою гострою верхівкою; верхні листки вузьколанцетні, цілісні. Кошики на квітконосах, вкритих дрібними плівчастими листочками, зібраними у волотисте суцвіття, багатоквіткові, досить дрібні, з обгорткою 12—14 *мм* завд. і 3—4 *мм* завш.; листочки обгортки голі, зовнішні ланцетовидні, нерівні, черепичасті, внутрішні — в кількості 7—9, лінійно-довгасті, по краю вузькоплівчасті, на верхівці тупі, іноді опушені. Квітки язичкові, голубі. Сім'янки чорні, матові, злегка опушені або голі, довгасті, 5,5—6 *мм* завд., 0,75—1 *мм* завш. і 0,5 *мм* завт., на поперечному розрізі чотиригранні, з 5—7 реберцями з кожного боку, тонко-поперечно-зморшкуваті, доверху поступово звужені в тоненький носик, який в 2—3 рази коротший за сім'янку, блідо-жовтого кольору, до основи злегка звужений; чубок багаторядний, із простих м'яких білих волосків. ♃. Цв. VII—VIII.

Sojak in Novit. bot. Horti bot. Univ. Car. Prag. (1961) 34.

— *Agathyrsus tataricus* D. Don. in Edinb. New. Phil. Journ., VI (1828) 310. Клоков, у Визн. росл. УРСР. 603. — *Lactuca tatarica* C. A. Mey., Verzeichn. Pfl. cauc. (1831) 56. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 166. — *Mulgedium tataricum* DC., Prodrom., VII (1838) 248. Ledeb., Fl. Ross., II, 842. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 441. — *Sonchus tataricus* L., Mant., II, 572 (1771).

Рисунки: Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, II, 1131, fig. 807.

На глинистих та кам'янистих схилах, по солончакових місцях, на приморських пісках і як злісний бур'ян на полях. — В Лісостепу, Степу і в Криму.

П.П. Київська обл.: окол. Києва (Лоначевський!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Бахмач (Граффі!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Дергачівський рн, Рогань (Лавренко!); Чугуївський рн, Мохнач (Лавренко!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Слов'янська (Лавренко!, Котов!, Протопопова!), окол. Макіївки (Карнаух!); Мар'їнський рн, Олександро-Григорівка (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Великобурлуцький рн, Путникове (Лавренко!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Новопетрівка (Полонська!). — Донецька обл.: Старобешівський рн, Старобешеве (Оксіюк!), Самсонове (Кузнецова!, Гринь і Угляренко!); Мар'їнський рн, Старомихайлівка (Карнаух!); Володарський рн, Кам'яні Могили (Кузнецова!, Панова!), Крива Коса (Котов!), Хомутовський степ (Кузнецова!). — Луганська обл.: Міловський рн, по р. Міловій (Косець!, Котов!), Стрілецький степ (Доброчаєва!, Гринь і Угляренко!, Кузнецова!, З. Саричева!, Шамринська!); Станично-Луганський рн, Нижньотепле (Барбарич!); Старобільський рн, Старобільськ (Лавренко!). — **П.З.С.** Одеська обл.: окол. Одеси, лиман Куяльник (Черняєв!); Ізмаїльський рн, дельта Дунаю (К. Зеров!). — Миколаївська обл.: Миколаївський рн, окол. Миколаєва (Яната!), Василівка (Гринь!), о. Довгий, в Ягорлицькій затоці (Шостенко!, Левіна!), Петухівка (Вісюліна!), Парутине (Вісюліна!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, коса Тендер (Давидич!, Шостенко!, Левіна!); Солоноозерна лісова дача (Гринь!); Скадовський рн, коса Джарилгач (Давидич!, Шостенко!); Генічеський рн, Арабатська стрілка (Вісюліна!), Новомихайлівка (Котов!), Новодмитрівка (Олексіїв!, Давидич!), пів-в Тюбек (Олексіїв!, Давидич!). — **П.С.** Запорізька

обл.: Мелітопольський рн, пів-в Бірючий (Прянишников!, Левіна!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Огородне (Котов і Омельчук!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія (!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Новий Світ (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн., Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Волзьк.-Кам.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян; Кавказ; Серед. Азія.

Загальне поширення. Європа, Сибір, Кавказ, Середня Азія, Мала Азія (зах. ч.), Монголія, Китай, Індія, (півн. ч.).

Господарське значення. Злісний коренепаростковий багаторічний бур'ян, вегетативно розмножується за допомогою кореневих паростків. В боротьбі з молоканом татарським застосовуються загальні агротехнічні засоби (оранка парів, лущіння, обробіток просапних та інші).

Рід 952. Жовтий осот — Sonchus L.[1]

L., Sp. pl., ed. I (1753) 793.

Кошики багатоквіткові, середнього розміру, з дзвониковидною або яйцевидною обгорткою із черепичасто розміщених листочків; при стиглих плодах обгортки майже конічні. Суцвіття щиткоподібна волоть, гілки якої іноді розміщені зонтиком. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті. Всі сім'янки однакові, довгасті або довгасто-яйцевидні, сплюснуті, поздовжньо-ребристі, без носика, з чубком із м'яких, білих, простих волосків, без зовнішнього кільця щетинок. — Однорічники або багаторічники з цілісними або перистонадрізаними, колючозубчастими листочками, стеблообгортні, з вушками при основі.

З 50 видів, поширених по всіх континентах, в СРСР росте 7 видів, з них в УРСР зустрічається 5.

1. Однорічники з тонким вертикальним коренем і широкими, майже ліровидно-перисторозсіченими, з широкою трикутною верхівковою часткою або цілісними листками, довжина яких не більше ніж у 2 рази перевищує ширину. Квітки трохи довші за обгортку. Сім'янки з 3 реберцями на обох боках . . . . . 2.
— Багаторічники з б.-м. довгим косим повзучим кореневищем і видовженими листками. Квітки вдвоє довші за обгортку. Сім'янки з 5 реберцями на кожному боці . . . . . 3.
2. Вушки при основі листків майже завжди округлі. Листки жорсткуваті, по краю з густо розміщеними, дещо колючими зубцями. Сім'янки між ребрами гладенькі . . . . . **(1). Ж. о. шорсткий — S. asper** (L.) Hill.
— Вушки при основі листків частіше гострі. Листки м'які, по краю з негусто розміщеними неколючими зубцями. Сім'янки впоперек зморшкуваті . . . . . **(2). Ж. о. городній — S. oleraceus** L.

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

3. Корені довгі. Листки з серцевидною основою. Сім'янки темно-бурі з однаковими реберцями, сплюснуті. Обгортки й гілочки суцвіття і верхня частина стебла голі або вкриті досить довгими жовтими залозистими волосками . . . . . 4.
— Корені короткі. Листки при основі з гострими стріловидно-розхідними вушками. Сім'янки жовтуваті, з дуже випнутим середнім реберцем на кожному боці. Обгортки і гілочки суцвіття густо вкриті короткими чорнуватими залозистими волосками . . . . . **(3). Ж. о. болотний — S. palustris** L.
4. Обгортки і гілочки суцвіття і верхня частина стебла з досить довгими жовтими залозистими волосками . . . . . **(4). Ж. о. польовий — S. arvensis** L.
— Вся рослина гола . . **(5). Ж. о. багновий — S. uliginosus** M. B.

Секція **Sonchus.** Кошики багатоквіткові, обгортка при основі розширена. Сім'янки на верхівці усічені.

3480 (1). S. asper (L.) Hill. — **Жовтий осот шорсткий.** Стебло 30—100 *см* завв., прямостояче, порожнисте, внизу голе або часто трохи клочкувато-опушене, вгорі разом з квітконосами вкрите буруватими залозистими щетинками. Листки довгасто-яйцевидні, майже колючозубчасті, суцільні або виїмчастонадрізані, 7—15 *см* завд. і 1,5—8 *см* завш.; прикореневі і нижні стеблові звужені в крилатий черешок, середні і верхні з серцевидною стеблообгортною основою і з округлими лопатями, темно-зелені, часто з сизуватою поволокою. Кошики середніх розмірів, в розгалуженому суцвітті, на потовщених ніжках; обгортка 12—15 *мм* завд. після цвітіння при основі потовщена; язички жовті, рідко блідо-жовті, зовні з червонуватими смужками. Сім'янки 2,5—3 *мм* завд., світло-бурі, довгасто-оберненояйцевидні і з кожного боку з 3 поздовжніми реберцями, не зморшкуваті, вгорі з вузенькою кільцевою облямівкою; чубок опадний, з простих білих, м'яких волосків. ⊙. Цв. VI—X.

Hill., Herb. brit., I (1769) 47. Ledeb., Fl. Ross., II, 834. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 163. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1109. Бур'яни УРСР (1937) 375. Сорные раст. СССР, IV, 338. Клоков у Визн. росл. УРСР, 602. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie, ed. 2, 742.

— *Sonchus oleraceus* L. γ *asper* et δ L., Sp. pl., ed. I (1753) 794. — *S. fallax* Wallr., Annus bot. (1815) 98 et Sched. crit. (1882) 432. DC., Prodrom., VII, 1185. — *S. spinosus* Lam., Fl. Fr., II (1778) 86.

Рисунки: Hegi, l. c., VI, 2, 1109.

По городах, рідше в посівах, частіше серед просапних культур. — Майже по всій УРСР.

П.Л.-С. Хмельницька обл.: Летичівський рн, Снитівка (Котов!). — Вінницька обл.: Крижопільський рн, Ставки (Котов!, Опперман!); Тульчинський рн, Тульчин (Котов!); Хмільницький рн, Курилівка (Котов!). — Київська обл.: Кагарлицький рн, Козин (Семенкевич!); Васильківський рн, Дзвонкове (Семенкевич!). — Кіровоградська обл.: окол. Кіровограда (із гербарія

Черняєва!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Конотопський рн, с. Вирівка (Левіна!); Сумський рн, Славгород (Заліський!), окол. Сум (Стародуб!); Охтирський рн, Охтирка (Заліський!). — Харківська обл.: Чугуївський рн, Кочеток (Таліев!), окол. Харкова (Лавренко!, Тимофіїв!, Черняєв!); Дергачівський рн, Покотилівка (Наливайко!, Савенков!, Лавренко!), Гаврилівка (Паршина!), Жихар (Шишкін!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Мар'їнський рн, Старомихайлівка (Карнаух!), окол. Донецька (Карнаух!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Ровеньки (Гребеньова!), Шляхтине (Гребеньова!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (Гребеньова!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Валківський рн, Бірки (Черняєв!); Балаклійський рн, Петрівське (Заліський!); Куп'янський рн, окол. Куп'янська (Клоков!). — Луганська обл.: Троїцький рн, Верхня Дуванка (Клоков!); Старобільський рн, Співаківка (Заліський!); Міловський рн, Стрілецький степ (О. Дубовик!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, коса Обіточна (Попович!). — Донецька обл.: Володарський рн, Мічуріне (Клеопов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Котовський рн, колгосп «Шлях до комунізму» (Гринь!), Глибочок (Клеопов!), окол. Одеси, лиман Хаджі-бей (Олексіїв!); Ізмаїльський рн, Вилкове, дельта Дунаю (Романова!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Каховський рн, Дмитрівка (Свистунова!); Чаплинський рн, Асканія-Нова (Свистунова!); Скадовський рн, о. Джарилгач (Давидич!, Шостенко!). — Запорізька обл.: окол. Запоріжжя (Свистунова!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн, Новодмитрівка (Олексіїв!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судак (Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі рни; Сибір; Далекий Схід; Кавказ; Середня Азія.

Загальне поширення. По всіх континентах як бур'янова рослина.

Господарське значення. Бур'ян, який зникає при раціональному прополюванні. Медонос.

3481 (2). S. oleraceus L. — **Жовтий осот городній.** Рослина з досить товстим коренем. Стебло прямостояче, порожнисте, голе, гладеньке, 40—120 *см* завв. Всі листки великі, голі, м'які, з восковою поволокою, цілісні, нерівномірно колючозубчасті, або струговидно-пірчастонадрізані; нижні — черешкові, середні й верхні — з стеблообгортною серцевидною основою і гострими вушками. Кошики в розгалуженому суцвітті на потовщених ніжках, спочатку клочкувато-опушених, потім голих, іноді залозистих. Обгортка спочатку яйцевидна, після цвітіння при основі розширена, 10—13 *мм* завд., листочки обгортки шиловидно-ланцетні, з внутрішнього боку блискучі. Язички зовні з червонуватими смужками, жовті, рідше бліді. Сім'янки довгасті, оберненояйцевидні, дуже сплющені, з кожного боку з 3 реберцями, тонкозморшкуваті, бурі, вгорі з невиразною кільцевою облямівкою; чубок м'який, легко опадаючий. ☉. Цв. VI—X.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 794. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 833. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 163. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1107. Клоков у Визн. росл. УРСР, 602. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk., ed. 1, 742. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 441.

— *S. ciliatus* Lam., Fl. Franc., II (1778) 87.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1410, 59, 1.

Засмічує переважно городні культури, рідше трапляється в посівах. — Майже по всій УРСР, крім Полісся.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачеве (Попов!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва, по р. Дніпру (М. Гродзінський!), окол. Фастова, по р. Унава (М. Гродзінський!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівський рн, Тарасівка (Котов!). — Черкаська обл.: Сміла (!). — Кіровоградська обл.: окол. Кіровограда (Окснер!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебединський рн, Лебедин (Лавренко!, Стахорський!), окол. Сум (Стародуб!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Лепченко!); Лохвицький рн, Чорнуха (Барсуков!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Тимофієв!, Лавренко!, Черняєв!); Валківський рн, Валки (Горницький!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Донецька по р. Вовчій (Карнаух!), окол. Горлівки, балка Залізна (Олексіїв!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Шляхтине, балка Журавка (Гребеньова!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Вовчанськ (Лавренко!). — **П.З.С.** Одеська обл.: окол. Одеси, лиман Хаджі-бей (Черняєв!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Куксін!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: окол. Севастополя, Інкерман (!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (Нетубський!), окол. Гурзуфа (Котов!, Омельчук!); Алуштинський рн, Карадаг (Котов і Карнаух!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Сибір; Далек. Схід; Кавказ; Середня Азія; Сах.

Загальне поширення. По всіх континентах як бур'янова рослина.

Господарське значення. Бур'ян, який може бути знищений прополюванням.

3482 (3). S. palustris L. — **Осот жовтий болотний.** Рослина з циліндричним, косим коренем. Стебло 100—175 *см* завв., товсте, порожнисте, гранисте, внизу голе, вгорі разом з суцвіттям і обгортками кошиків густо-залозисто-волосисте. Листки великі, голі, дрібно-колючозубчасті, сидячі, при основі стріловидні, з довгими, гострими, майже ланцетовидними, стеблообгортними лопатями; нижні листки до 20—35 *см* завд. і 10—25 *см* завш., глибокоперистонадрізані, з 2—3 парами віддалених одна від одної, довгих, широколанцетовидних бічних лопатей і такою ж верхівковою лопаттю; верхні листки цілісні, яйцевидно-ланцетні або ланцетні, довгасто загострені, з стріловидною основою, з гострими вушками; верхівкові листки лінійні. Кошики зібрані в складний щиток, великі; обгортка залозисто-волосиста, 13—15 *мм* завд. і 8—10 *мм* завш.; зовнішні листочки обгортки ланцетовидні, вдвоє коротші лінійно-довгастих внутрішніх. Квітки блідо-жовті. Сім'янки видовжені, трохи стислі, в розрізі майже 4-гранні, жовтуваті, з товстими гранями і 2—3 реберцями на поверхні, трохи впоперек зморщені. Чубок з численних білих, простих волосків, легко відділяється від сім'янки. ♃. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 793. DC., Prodrom., VII, 187. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 836. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 164. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1102. Клоков у Визн. росл. УРСР, 602. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 441.

— *S. sesquipedalis* Gilib., Fl. lithuan., III (1782) 241. — *S. paludosus* Güldenst., Ill., I, 1, 90.

Рисунки: Hegi, l. c., VI, 2, fig. 782.

Росте на болотах, на заболочених місцях. — Майже по всій УРСР, досить рідко.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременецький рн, Почаїв (Шмальгаузен!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Киева (Шмальгаузен!). — **З.Л.-С.** Івано-Франківська обл.: Коломийський рн, Шепарівецьке л-во (Котов і Омельчук!). — Хмельницька обл.: окол. Хмельницька (Шмальгаузен!).— **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Летичівський рн, Летичів, долина р. Вовк (Котов!). — Київська обл.: Кагарлицький рн, Маслівка, по берегу р. Россави (!). — Черкаська обл.: Корсунь-Шевченківський рн, Корсунь-Шевченківський (Шмальгаузен!), Пекарі (Шмальгаузен!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький рн, Дениси (Ярмолович!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, між с. Піщане і с. Нова Гребля, в долині р. Супой (Полонська!). — Полтавська обл.: Лохвицький рн, Сенча, по берегу р. Сули (А. Борсуков!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Лавренко!, Черняєв!); Артемівка, по р. Мерефа (Козлов!, Котов!), Покотилівка (Лавренко!, Котов!), Карасівка (Черняєв, Лавренко, Котов!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Артемівський рн, Гнатівка (Клеопов!), Бахмутівка (Лавренко!); Слов'янський рн, Слов'янськ (Лавренко!); Єнакіївська м/р, Ольховатка, Плоска балка (!); Амвросіївський рн, Зуївка (Страшко і Наконечна!), Саур-Могила (Лавренко!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Шмальгаузен!). — Харківська обл.: Чугуївський рн, Артемівка (Козлов!), Куп'янськ (Таліев!), Вовчанськ (Лавренко!); Зміївський рн, Бірки (Лавренко!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Старогнатівка (Котов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Ізмаїльський рн, Вилкове (Шмальгаузен!). — Дніпропетровська обл.: Софіївський рн, Олександрія (Шмальгаузен!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: середні і півд. рни; Кавказ; Серед. Азія.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Середня Азія, Західний Сибір.

3483 (4). S. arvensis L. — **Жовтий осот польовий.** Рослина з довгими шнуровидними коренями, на яких утворюються численні додаткові бруньки. Стебло 50—150 *см* завв., високе, прямостояче, вгорі разом з квітконосами залозисто-волосисте. Листки довгасті або майже ланцетовидні, по краю гострозубчасті, 10—25 *см* завд. і 1,5—8 *см* завш., нижні — до основи звужені в ширококрилатий черешок, що обгортає стебло, струговидно-перисто-розсічені або надрізані, з трикутними оберненими назад лопатями, рідше майже цілісні; середні і верхні — сидячі, стеблообгортні, при основі з округлими вушками; верхівкові листки цілісні. Кошики досить великі, під час цвітіння до 3 *см* у діаметрі, зібрані у щитковидну волоть; обгортка 12—15 *см* завд. і 7—9 *мм* завш., вкрита залозистими волосками; зовнішні листочки обгортки ланцетовидні, в 2 рази коротші за лінійно-довгасті внутрішні. Квітки золотисто-жовті. Сім'янки довгасті або овальні, сплюснуті, 2,5—3 *мм* завд., 0,75—1 *мм* завш., 0,4 *мм* завт., темно-бурі, зверху тупо заокруглені, з невеликим кільцевим валиком, до основи звужені,

з 5 поздовжніми, впоперек зморщеними реберцями з кожного боку; чубок із простих, білих, м'яких волосків, легко відпадає від сім'янок. ♃. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 739. DC., Prodrom., VII, 187. Ledeb., Fl. Ross., II, 835. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 163 р. р. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1105. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934), 254, р. р. Невский в Сорн. раст. СССР, IV, 334. Лоначевський, Бур'яни УРСР (1937) 374 р. р. Крылов, Фл. Зап. Сибири, XI, 3018 р. р. Клоков у Визн. росл. УРСР, 602. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 441.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 67, tab. 1412, I, 1.

В посівах, по городах, біля шляхів, на луках і по чагарниках. — Зустрічається розсіяно по всій УРСР, крім півдня Степу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Струмківка (Білик!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Зборівський рн, окол. Зборова. — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: окол. Харкова (Черняєв!); Дергачівський рн, Артемівка (Козлов!). — **Л.З.-Л.С.** Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (О. Дубовик!), Стрільцівка (Романчук!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі райони; Кавказ: Зах. Закавк.; півд. частина Зах. і Схід. Сибіру; Дал. Схід; північ Середньої Азії.

Загальне поширення. Майже вся Європа, Кавказ, Сибір (південна частина), Далекий Схід, Середня Азія, Північна Африка. Занесений в Америку, Австралію і Японію.

Господарське значення. Дуже злісний бур'ян, який може бути знищений шляхом застосування правильних методів обробітку грунту (неглибока зяблева і передпосівна оранка) при наявності сівозміни — пар — озимина — просапні або замість просапних багаторічні трави.

Примітка. Поширення *S. arvensis* L. ще недостатньо з'ясовано і потребує дальшого вивчення.

3484 (5). S. uliginosus M. B. — **Жовтий осот багновий.** Рослини з довгими циліндричними коренями, на яких утворюються численні додаткові бруньки. Стебло 50—100 *см* завв., просте, прямостояче, голе. Листки ланцетні, частіше струговидно-перисто-роздільні, іноді майже цілісні, дрібновиїмчасті, по краю колючозубчасті; нижні трохи звужені в ширококрилатий черешок; середні і верхні — сидячі, стеблообгортні, при основі з округлими вушками; верхні листки цілісні. Кошики зібрані в щиткоподібну волоть, гілочки суцвіття голі. Кошики досить великі; обгортка гола або іноді при основі коротко-шерстисто-волосиста (без залозистих волосків), 7—9 *мм* завш., внутрішні листочки обгортки лінійно-довгасті, вдвоє довші за ланцетовидні зовнішні. Квітки блідо-жовті. Сім'янки довгасті або овальні, сплюснуті, майже чотиригранні, 2,5—3 *мм* завд., 0,75—1 *мм* завш. і 0,4 *мм* завт., темно-бурі, вгорі з невеликим кільцевим валиком, до основи звужені, з 5 поздовжніми, впоперек зморшкуватими реберцями з кожного боку; чубок з простих, білих, м'яких волосків, легко відпадає від сім'янок. ♃. Цв. VII—IX.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 238. DC., Prodrom., VII, 186. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 834. Клоков у Визн. росл. УРСР, 602.

— *S. arvensis* L. var. *uliginosus* (M. B.) Trautv. in Bull. Soc. Nat. Mosc., XXXIX (1866) 388. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV (1934), 254. Сорные растения СССР, IV, 334. — *S. arvensis* L. var. *laevipes* Boiss., Fl. orient., III (1875) 798. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897), 163 p. p. — *S. glaber* Schult., Obs. Bot., 162 non Thunb.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 67, tab. 1412.

Вологі луки, чагарники і як бур'ян. — По всій УРСР, нерідко.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременецький рн, Лішня (Гринь!). — **З.П.** Хмельницька обл.: Шепетівський рн, Яблунівка (Морозова!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва (Семенкевич!); Києво-Святошинський рн, Ворзель (Неводовський!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Лоначевський!); Бориспільський рн, Заворичі (Липа!), Бровари (Лоначевський!). — Чернігівська обл.: Ніжинський рн, Дроздівка (Левіна!), Ярин (М. Гродзінський!); Козелецький рн, Козелець (Ластоненко!); Щорський рн, болото Замглай (Липа!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Чортківський рн, Яблунівський ліс (Гринь!). — Хмельницька обл.: Ярмолинецький рн, Голохвости (Котов!); Городоцький рн, Покровка (Кучерява!). — **П.Л.С.** Хмельницька обл.: Летичівський рн, Клопотівці — Лука Барська (Котов!); Волочиський рн, Голохвостн (Котов!); Старокостянтинівський рн, Майдан—Лабунь (Кучерява!), Воробіївка (Кучерява!), Новолабунь (Кучерява!); Балтський рн, Піщана (Пряныишников!). — Вінницька обл.: Гайсинський рн, Марківка (Котов!); Немирівський рн, Марківка (Котов!). — Київська обл.: Тетіївський рн, Ставище (Самойлович!); Васильківський рн, Дзвонкове (Клеопов!). — Черкаська обл.: Христинівський рн, Монастирище (Кучерява!), Антоніни (Кучерява!), Попудня (Кучерява!); Сміла (Ганешин!, Лукашов!). — Кіровоградська обл.: окол. Кіровограда (з герб. Щеглеева!); Ульяновський рн, ур. Голочинськ (Гринь!); Олександрівський рн, Плішки (Куксін!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький рн, Дениси (Ярмолович!), Натягайлівка—Вінинці (Зоз!). — Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Полова (Власенко!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, Нова Гребля (Полонська!); Драбівський рн, Прохорівка (Котов!). — Сумська обл.: окол. Сум (!); Білопільський рн, Городище (Стародуб!); Конотопський рн, Лисогубівський ліс (Леві!); Лебединський рн, Чернеле (Левіна!), Маськи (Залїський!), Марківка (Залїський!), Михайлівська цілина (Рошаль!, Саричева!, Трохименко і Гірченко!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Августинович!), окол. Полтавської с.-г. станції (Лепченко!); Лубенський рн, Мацкова Лучка (Брадіс!); Пирятинський рн, Яцини (Барсуков!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, по р. Рогані (Черняєв!), Ржавець (Козлов!), Феськи (Паршина!), Гаврилівка (Васенко!), Куряжанка (Лавренко!), Мануйлівка (Паршина!), Вільшанський (Паршина!), Артемівка (Козлов!), Покотилівка (Котов!), Мищенка (!), окол. Харкова (Черняєв!); Зміївський рн, Зміїв (Ролл!), Зідьки (Шостенко!); Вовчанський рн, Писарівка (Тимофіїв!, Лавренко!), Вовчанськ (Лавренко!); Валківський рн, Валки (!), Валківський ліс (Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: окол. Макіївки (Карнаух!), радгосп Зоря (Наконечна!); Артемівський рн, Байрак (Олексіїв!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Котов!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Шляхтине (Гребеньова!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Первомайський рн, Первомайськ (Левіна!). — Дніпропетровська обл.: Солонянський рн, Антонівка (Давидич!), Новоолександрівка (Давидич!), окол. Дніпропетровська (Войно!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Кременчуцький рн, Мармурівка (Черняєв!). — Харківська обл.: Зміївський рн, Задонецьке (Тимофіїв!, Лавренко!, Гребеньова!); Великобурлуцький рн, Великий Бурлук (Лавренко!); Лозівський рн, Дубинівський (Лавренко!); Куп'янський рн, Дворічна (Клоков!, Піскунов!), Куп'янськ (Лавренко!); Ізюмський рн, Рижкове (Лавренко!). — Донецька обл.: Новоазовський рн, Бердянська Коса (Постригань!); Володарський рн, Кам'яні Могили (Панова!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Кузнецова!). — **П.З.С.** Одеська обл.: окол. Одеси, лиман Куяльник (Черняєв!); Біляївський рн, Біляївка (Опперман!). — Миколаївська обл.: Баштанський рн, Піски (Кожевников!, Ната!). — Дніпропетровська обл.: Нікопольський рн, Покровське (Куксін!); Апостолівський рн, Мар'янське — Кут (Куксін!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Скадовський рн, коса Джарилгач (Давидич!); Голопристанський рн, Гола Пристань (Козлов!), Солоноозерна лісова дача (Піддубний!, Козлов!), Кохани (Козлов!, Лавренко!), Буркути (Свистунова!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Куксін!), Кінські плавні (Зоз!). — **П.С.** Херсонська обл.: Геніческий рн, Новодмитріївка (Куксін!, Олексіїв!), о. Чурюк (Левіна!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія (!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі райони; Кавказ; південь Захід. та Схід. Сибіру; Дал. Схід; північ Середньої Азії.

Загальне поширення. Майже вся Європа, Азія, Північна Африка, Австралія, Північна Америка.

Господарське значення. Бур'ян, який може бути знищений шляхом застосування правильних методів обробітку грунту (неглибока зяблева і передпосівна оранка) при наявності сівозміни — пар — озимина — просапні або замість просапних багаторічні трави.

Рід 953. Латук — Lactuca L.[1]

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 795.

Кошики порівняно багатоквіткові або малоквіткові. Обгортка їх яйцевидно-циліндрична з черепичасто розміщеними листочками. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті, рідші голубі, або пурпурові. Сім'янки б.-м. стиснуті, з поздовжніми реберцями, на верхівці стягнуті в носик різної довжини; чубок із простих зазублених щетинок, білий. — Переважно дворічні, рідше однорічні або багаторічні трави, позбавлені або майже позбавлені опушення, з надрізаними до роздільних, рідше суцільними листками.

Переважно середземноморський рід з кількома десятками видів. З території Радянського Союзу відомо понад 20 видів, для України ми тут наводимо 8. Рід дуже збірний і потребує в дальшому розчленування.

1. Квітки голубувато-пурпурові. Носик сім'янки в 3—4 рази довший за неї . . . . . **(1). Л. бульбоносний — L. tuberosa** Jacq.
— Квітки жовті. Носик коротший або не більш як удвоє довший за саму сім'янку . . . . . 2.
2. Стебло крилате, з глибокозбіжними листками; обгортка кошиків

[1] Опрацював М. В. Клоков.

12—22 *мм* завд., кошики п'ятиквіткові; сім'янки 10,5—13,5 *мм* завд., з чорним носиком . . . . . **(8). Л. прутовидний — L. viminea** (L.) I. et C. Presl.

— Стебло не крилате й листки не збіжні; обгортки кошиків коротші, кошики з більшою кількістю квіток; сім'янки коротші, з чорним або частіше білуватим носиком . . . . . 3.

3. Сім'янки чорні, з чорним, коротшим за саму сім'янку носиком . . . . . 4.

— Сім'янки буруваті, коричневі або білуваті, з дуже тонким, білуватим, трохи коротшим або до двох разів довшим за саму сім'янку носиком . . . . . 6.

4. Всі листки (наявні під час цвітіння) суцільні, від еліптичних до ланцетних; носик сім'янки близько 2—3 *мм* завд., приблизно вдвоє коротший за саму сім'янку; сім'янка з 2—3 реберцями на кожному боці . . . **(2). Л. стріловидний — L. sagittata** Waldst. et Kit.

— Всі листки, або крім верхніх, перистонадрізані до -роздільних; носики сім'янок різної довжини; сім'янка з 3—5 реберцями на кожному боці . . . . . 5.

5. Всі листки (крім здрібнених верхівкових) надрізані або роздільні; сім'янка близько 6—6,7 *мм* завд. разом із носиком; носик близько 1,5—2 *мм* завд., у 2,5—3 рази коротший за саму сім'янку. Корінь рослини стрижневий . . . . . **(3). Л. стиснутий — L. stricta** Waldst. et Kit.

— Верхні стеблові листки (до суцвіття) суцільні, ланцетні; сім'янка 7—8 *мм* завд. разом із носиком; носик близько 2,5—3,5 *мм* завд., часто лише трохи коротший за саму сім'янку. Корінь рослини бульбовидно потовщений . . . **(4). Л. найвищий — L. altissima** M. B.

6 (3). Стеблові листки всі суцільні, яйцевидні до майже круглих, з серцевидною основою. Загальне суцвіття волотисто-щитковидне. Культурна, городня рослина . . . . . **(7). Л. посівний, салат — L. sativa** L.

— Стеблові листки, звичайно, б.-м. надрізані, рідко всі суцільні, при основі стріловидні. Дикі бур'янові або солончакові рослини . . 7.

7. Стеблові листки (до основи суцвіття) глибокоперистонадрізані, з 2—4 парами серповидно вниз зігнутих бокових лопатей, з країв та особливо зісподу по середній жилці вкриті жовтуватими шипиками, рідко суцільні, але тоді широкі, еліптичні або довгасто-оберненояйцевидні. Сім'янки близько 5,5—7,5 *мм* завд., разом з носиком; коричнювато-темно-бурі, на верхівці дрібнощетинисті; носик близько до 2—4 *мм* завд., трохи коротший або трохи довший за саму сім'янку. Звичайна бур'янова рослина . . . . . **(5). Л. дикий — L. serriola** Torner.

— Нижні стеблові листки перистонадрізані, з 1—3 парами довгасто-ланцетних, не зігнутих донизу лопатей, з країв без шипиків, зісподу звичайно голі, рідше деякі з розсіяними шипиковидними щетинками по середній жилці; середні й верхні листки, або не дуже рідко й усі, суцільні, лінійно-ланцетні. Сім'янки 7—9,5 *мм* завд. разом з

носиком, темно-коричневі; носик 3,5—6,5 *мм* завд., звичайно в 1,5—2 рази довший за саму сім'янку. Солончакова рослина . . . . . **(6). Л. солончаковий — L. saligna** L.

3485 (1). L. tuberosa Jacq. — **Латук бульбоносний.** Корінь шишковидно потовщений, звичайно лопатевий. Вся рослина сиза, майже цілком гола. Стебла близько 50 *см* завв., гранисті, розгалужені тільки в суцвітті. Листки струговидно-роздільні, з довгастими зубчастими частинами, в обрисі довгасто-ланцетні, найнижчі — до основи звужені в черешок, середні — сидячі, при основі стріловидні; верхні листки суцільні, лінійно-ланцетні. Спільне суцвіття китицевидне або волотисто-китицевидне, з чималими кошиками; обгортка кошиків яйцевидно-циліндрична, близько 17—19 *мм* завд. і 7 *мм* у діаметрі; листочки її від яйцевидних до ланцетних, тупі або тупуваті, притиснуті; квітки голубувато-пурпурові. Сім'янки довгасті, загострені, з тонким білуватим носиком, що в 3—4 рази довший за саму сім'янку. ♃. Цв. VI—VII.

Jacq. in Murr., Syst. veg. (1774) 713. Hort. Vindob. I (1770) t. 47. Ledeb., Fl. Ross., II, 802. Boiss., Fl. orient., III, 806. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 167. — *Steptorhamphus tuberosus* (Jacq.) Grossh. (Гроссгейм) во Фл. Кавк., IV (1934) 258.

В гірських лісах. — Тільки в південній частині Криму, дуже рідко.

Півд.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Ласпі (Шмальгаузен, ц. м.).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (дуже рідко), Крим; Кавказ; Зах. Закавк. (Новоросійськ).

Загальне поширення: Іран; вищевказані райони СРСР.

Примітка. Екземплярів цього виду з Криму ми не бачили. Опис подаємо за Буассьє і Шмальгаузеном.

3486 (2). L. sagittata Waldst. et Kit. — **Латук стріловидний.** Корінь стрижневий, 7—10 (15) *мм* у діаметрі, іноді вгорі потовщений, майже бульбовидний. Вся рослина темно-зелена, цілком гола. Стебла поодинокі, прямостоячі, 75—150 *см* завв., тонкоборозенчасті, порожнисті, розгалужені лише вгорі, в суцвітті, до суцвіття досить густо й рівномірно улиснені. Листки еліптичні або довгасто-еліптичні до ланцетних, близько 3—17 *см* завд., 0,5—9,5 *см* завш., не враховуючи здрібнених верхівкових; всі суцільні; найнижчі поступово звужені до основи, на час цвітіння вже зів'ялі й здебільшого відсутні; середні теж б.-м. звужені до основи, при основі стеблообгортні, з ланцетними зазубленими вушками, з країв дрібно-гострозубчасті; верхні листки при основі стріловидні, дуже дрібно зазублені до цілокраїх, поступово й тонко загострені. Суцвіття волотисте, ніжки кошиків видовжені або почасти вкорочені; обгортка кошиків вузько-яйцевидно-циліндрична, 9—15 *мм* завд., 2,5—4,5 *мм* у діаметрі; зовнішні листочки обгортки яйцевидно- або довгасто-ланцетні, 2,5—5 *мм* завд., внутрішні — довгасто- або лінійно-ланцетні; квітки в півтора раза перевищують обгортку, жовті. Сім'янки оберненоланцетні, 7—8 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., плоскуваті,

Рис. 65. Латук стріловидний — *Lactuca sagittata* Waldst. et Kit.

1 — нижня частина; *2* — середня частина; *3* — верхня частина рослини; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — внутрішній листочок обгортки; *6, 7* — сім'янки.

при основі тупувато загострені, на верхівці досить швидко відтягнуті в носик близько 2—3 *мм* завд., приблизно вдвоє коротший за саму сім'янку, на поверхні з 2—3 помітними реберцями на кожному боці, вгорі шорсткі, разом із носиком чорні; чубок близько 5—6 *мм* завд., білий. ☉. Цв. VI—VIII.

Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., I (1802) 1, tab. 1. Ledeb., Fl. Ross., II, 804.

— *L. quercina* a. *sagittata* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 168. — *L. Chaixii* auct., haud Vill. Клоков у Визн. росл. УРСР, 604.

В лісо-степових та степових дібровах, рідше в степових чагарниках. — В Лісостепу і в північній частині Степу, нерідко.

З.П. Хмельницька обл.: Шепетівський рн, Хутір (Ширяєв!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Бершадський рн, Поташня Кедришівська дубина (Гринь!). — Київська обл.: Таращанський рн, Хохітва (Клеопов!). — Черкаська обл.: Уманський рн, Тальне (Нетубський!); Корсунь-Шевченківський рн, Пекарі (Котов!). — **Л.Л.-С.** Черкаська обл.: Золотоніський рн, Велика Бурімка (Зоз!). — Полтавська обл.: Полтавська с.-г. станція; Хорольський рн, Горошине (Ярмолович!). — Харківська обл.: Валки (Горницький!), Харків (Котов і Лавренко!); Дергачівський рн, Люботин (Таліев!), Комарівка (Контрольський і Свиренко!), Рогань (Черняєв!); Зміївський рн, Островерхівка (Черняєв!). — Сумська обл.: Лебединський рн, Межиріч (Гринь!); Охтирський рн, Іванівка (Заліський!), Скелька (Заліський!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Богородичне (Гринь!), Мар'їнка (Страшко!), між Макіївкою та Кальміусом Мар'їнського рну (Котов!); окол. Горлівки (Олексієнко!); Амвросіївський рн, Зуївка (Наконечна!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Верхнє (Гринь!); Антрацитівський рн, Провальський степ (Гринь і Романова!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Вознесенський рн, Рацинська лісова дача (Гринь!). — **Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн, Знаменівка (Котов і Карнаух!); Васильківський рн, Великомихайлівка (Котов і Карнаух!). — Харківська обл.: Балаклійський рн, Пришиб (Черняєв!); Ізюмський рн, Курулька (Калениченко!). — Луганська обл.: Білокуракинський рн, Осикове (Краснов!); Старобільський рн, Рогове (Шираєвський!), Курячівка (Контрольський і Свиренко!); Міловський рн, Стрілецький степ (Дубовик!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Старогнатівка (Клеопов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (південь), Волзьк.-Дон., Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон, Крим (?); Кавказ: Передкавказ.

Загальне поширення. Південний схід Середньої Європи й південь Східної.

Панонсько-понтичний лісостеповий субнеморальний вид.

Примітка. *L. Chaixii* Vill., за роз'ясненням Декандоля (Prodrom., VII, 138), є дуже сумнівним видом, що його після автора ніхто не спостерігав. Крім того, нижні листки в цього виду ліровидно-струговидні. Описаний він був з Франції. Що ж до *L. quercina* L., то це ще більш загадкова рослина, за описами вона далека від наших видів.

3487 (3). L. stricta Waldst. et Kit. — **Латук стиснутий.** Корінь стрижневий, близько 7—8 *мм* у діаметрі, бурий. Вся рослина темно-зелена, цілком гола. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 100—150 *см* завв., дуже тонкоборозністі, розгалужені лише в суцвітті. Всі

Рис. 66. Латук стиснутий — *Lactuca stricta* Waldst. et Kit.

1 — нижня частина; *2* — середня частина; *3* — верхня частина рослини; *4* — зовнішній листочок обгортки; *5* — внутрішній листочок обгортки; *6* — сім'янка.

листки, крім лише здрібнених верхівкових, глибокоперистонадрізані до -роздільних, з різноманітної форми сегментами, в обрисі від оберненояйцевидних та еліптичних до ланцетних, близько 3,5—20 *см* завд., 1,5—10 *см* завш.; найнижчі звужені до основи в коротенький черешок, на час цвітіння, звичайно, вже посохлі; середні стеблові листки почасти теж звужені до основи, при основі стеблообгортні, з ланцетними гострозубчастими вушками й 1—4 парами видовжено-ромбічних, трикутних або ланцетних, загострених або гострокінцевих, нерівногострозубчастих бокових лопатей або часток; верхівкова частка широкотрикутна або ланцетна, багато більша за бокові або навіть менша, на верхівці тупа (у нижчих листків) або частіше загострена до тонкогострокінцевої, з країв нерівногострозубчаста, нерідко надрізана; верхні листки дрібніші, з вужчими частками. Суцвіття волотисте; ніжки кошиків видовжені або часто вкорочені; обгортка кошиків вузько-яйцевидно-циліндрична, 11—14 *мм* завд., 3—4,5 *мм* у діаметрі, зовнішні листочки її ланцетні 2,5—9,5 *мм* завд., 0,9—2 *мм* завш.; квітки менш як у півтора раза перевищують обгортку, світло-жовті; віночок близько 11 *мм* завд. Сім'янки оберненоланцетні, близько 6—6,7 *мм* завд., 1—1,6 *мм* завш., плоскуваті, при основі тупо загострені, на верхівці відтягнуті в носик близько 1,5—2 *мм* завд., у 2,5—3 рази коротший за саму сім'янку, на поверхні з 3—5 не дуже виразними реберцями на кожному боці, вгорі з країв дуже дрібнощетинисті й до самої основи шорсткі, разом із носиком чорні; чубок 6—6,5 *мм* завд., білий. ☉. Цв. VII—VIII.

Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., I (1802) 47, tab. 48. DC., Prodrom., VII, 138. Клоков у Визн. росл. УРСР, 604.

— *L. quercina* auct. non L.: Ledeb., Fl. Ross., II, 806 pro min. parte (?). — *L. quercina* b. *stricta* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 169.

В дубово-грабових лісах. — У Західному та Правобережному Лісостепу, не часто.

З.Л.-С. Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Зіньківці (Кузнецова!). — **П.Л.-С.** Одеська обл.: Ананьївський рн, Жеребкове (Котов!); Балтський рн, Саврань, Савранський ліс (Гринь!). — Кіровоградська обл.: Олександрівський рн, Знам'янка, Чорний ліс (Котов і Теличко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (південь). Бессараб. (північ), Серед.-Дніпр. (захід).

Загальне поширення. Середня Європа (південний схід).

3488 (4). L. altissima M. B. — **Латук найвищий.** Корінь укорочений і потовщений, бульбовидний, близько 10—15 *мм* у діаметрі, бурий. Вся рослина темно-зелена, цілком гола. Стебла поодинокі, прямостоячі, 50—200 *см* завв., тонкоборозенчасті, лише вгорі коротко-розгалужені, досить густо й рівномірно улиснені в середній частині, в нижній на час цвітіння позбавлені листя. Середні стеблові листки перистонадрізані до -роздільних, в обрисі еліптичні, близько 8—20 *см* завд. і 4—10 *см* завш., при основі стеблообгортні, з ланцетними гострокінцевими зазубленими вушками; бокові лопаті в кількості 1—5 пар, здебільшого довгасто-ланцетні, на верхівці гострокінцеві, з країв дріб-

Рис. 67. Латук найвищий — *Lactuca altissima* М. В.

1 — нижня частина; *2* — верхня частина рослини; *3* — зовнішній листочок обгортки; *4* — внутрішній листочок обгортки; *5* — сім'янка.

но- й гострозубчасті, верхівкова частка широколанцетна або трикутна, теж гострокінцева й дрібнозазублена; верхні листки ланцетні до лінійно-ланцетних, суцільні, при основі стріловидні, з гострими зубчастими вушками, з країв гострозубчасті; зубчики їх коротенькі й вузькі, майже голчасті. Суцвіття волотисте, видовжене, з нерівними гілочками; кошик із квітками близько 14—16 *мм* завд.; обгортка кошика вузькояйцевидно-циліндрична, 11—16 *мм* завд., 2—4,5 *мм* у діаметрі; зовнішні листочки її широко- або довгасто-ланцетні, 2—10,5 *мм* завд., 1—2,5 *мм* завш.; квітки світло-жовті; віночок їх близько 11 *мм* завд. Сім'янки оберненоланцетні, 7—8 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., при основі тупувато загострені, на верхівці стягнуті в носик близько 2,5—3,5 *мм* завд., часто лише трохи коротший за саму сім'янку, на поверхні з 3—5 реберцями на кожному боці, вгорі з країв дрібнощетиниста, нижче до самої основи по реберцях шорстка, разом із носиком чорна; чубок близько 6—7 *мм* завд., білий. ☉. Цв. VII—VIII.

M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 242, III (1819) 528. Ledeb., Fl. Ross., II, 805. — *L. quercina* a. *sagittata* Schmalh. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 168 p. p. — *L. Wilhelmsiana* auct. haud Fisch. et Mey. Клоков у Визн. росл. УРСР, 604.

В степових діброва і байрачних гайках. —У Донецькому Лісостепу та в південнішій частині Лівобережного Злаково-Лучного Степу нечасто, зустрічається також у Криму, де рідко.

Л.Л.-С. Полтава (Лепченко!); Хорольський рн, Софине (Зоз!). — Харків (Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Луганська обл.: Попаснянський рн, Оріхове (Олексіїв!). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Волноваський рн, Великоанадоль (Котов!); Амвросіївський рн, Леонтіїв Буєрак (Лавренко).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн. (схід), Ниж.-Дон., Крим; Кавказ: Передкавк.

Загальне поширення. Східнопонтичний ендем.

Примітка. Цю рослину ми досі, слідом за кавказькими авторами, приймали за *L. Wilhelmsiana* Fisch. et Mey. Проте, останній вид є взагалі сумнівним, а його ознаки, наведені в старій літературі, мало відповідають українській рослині. Тимчасом, описаний з Кавказу *L. altissima* М. В., з одного боку, безперечно належить до спільної тісної групи з українськими видами, а з іншого, в цій групі не може бути ототожненим з якимсь з двох західних видів її (*L. stricta* Waldst. et Kit. і *L. sagittata* Waldst. et Kit.). Ми його тут ототожнили з третім, східним видом, але цілковитої певності в цьому немає, бо ще не було проведено ретельного порівняння східноукраїнських рослин з типовими кавказькими.

3489 (5). L. serriola Torner — **Латук дикий.** Корінь стрижневий, світло-бурий. Стебла прямостоячі, 30—150 *см* завв., борозенчасті, білувато-жовтуваті, біля основи вкриті жовтуватими шиповидними щетинками, вище середини розгалужені, до суцвіття досить густо улиснені. Найнижчі листки звужені до основи, на час цвітіння не зберігаються; стеблові листки (до основи суцвіття) глибокоперистонадрізані до майже роздільних, з 2—4 парами серповидно вниз зігнутих, по верхньому краю нерівноколючозубчастих бокових лопатей і невеликою, здебіль-

шого довгасто-ланцетною верхівковою часткою, в обрисі, звичайно, еліптичні, близько 2,5—25 *см* завд., сидячі, з стеблообгортною і стріловидною основою, по всьому краю дрібноколючозубчасті, зісподу по середній жилці б.-м. густо вкриті гребінчасто розміщеними жовтуватими шипиками, близько 3 *мм* завд.; лопаті й зубці листків закінчені теж жовтуватим шипиковидним вістрям; іноді всі стеблові листки суцільні, довгасто-еліптичні або ж -оберненояйцевидні. Спільне суцвіття волотисте з б.-м. численними кошиками; обгортка кошиків довгасто-циліндрична, близько 7—15 *мм* завд. і 3—5 *мм* у діаметрі; темно-зелена, гола; листочки її від яйцевидних до лінійних, тупуваті, черепичасто розміщені; квітки небагато перевищують обгортку, світло-жовті. Сім'янки довгасто-оберненояйцевидні, близько 5,5—7,5 *мм* завд. і 1,1—1,4 *мм* завш., плоскуваті, до основи трохи відтягнуті, на верхівці майже раптово стягнуті в тонкий і м'який білуватий носик близько 2—4 *мм* завд., коричнювато-темно-бурі, з 7—9 реберцями на кожному боці, на верхівці досить густо вкриті дрібними щетинками близько 0,15 *мм* завд., чубок близько 5—6 *мм* завд., білий, опадний. ☉. Цв. VI—X.

Torner in L., Cent. pl., II (1756) 29 et in Amoenit. acad. IV (1759) 388. Клоков у Визн. росл. УРСР, 603.

— *L. scariola* L., Sp. pl., ed. II (1763) 1119. Ledeb., Fl. Ross., II, 806. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 168.

Як бур'ян на відкритих місцях, біля шляхів, на городах, рідше на полях. — По всій республіці, але в типових формах переважно на північному заході. В південних і східних районах частіше зустрічаються перехідні форми до місцевого дикорослого *L. saligna* L., що мають, певно, гібридне походження.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: західні, центральні й південні райони; Кавказ; Зах. Сибір; Серед. Азія.

Загальне поширення. Майже вся Європа, крім півночі, Мала, Передня та Середня Азія, Західний Сибір, Північна Африка, Аляска.

3490 (6). L. saligna L. — **Латук солончаковий.** Корінь стрижневий, світло-бурий, часто розгалужений. Стебла прямостоячі або іноді висхідні, близько 15—105 *см* завв., тонкоборозенчасті, жовтуваті, голі, від основи або вгорі розгалужені, з видовженими головними гілками і вкороченими гілочками другого порядку, іноді лише с коротенькими квітконосними гілочками, улиснені переважно в нижній частині. Найнижчі листки короткочерешкові, на час цвітіння не зберігаються; стеблові листки перистонадрізані до -роздільних, з 1—3 парами, переважно довгасто-ланцетних, часто трохи зубчастих, іноді ж надрізаних бокових лопатей, в обрисі еліптичні до суцільних, лінійно-ланцетних (верхні й, здебільшого, середні), або нерідко всі або майже всі листки лінійно-ланцетні, загалом до 21 *см* завд. і до 5 *см* завш., при основі стеблообгортні й стріловидні, на верхівці, як і лопаті їх, гострокінцеві, з країв дрібно й тупувато-пилчасто-шорсткі, голі або лише деякі зісподу по

середній жилці з розсіяними жовтуватими шипиками. Спільне суцвіття волотисте, з майже гроновидними гілками або іноді гроновидне, з б.-м. численними кошичками; обгортка кошиків майже циліндрична, 8—18 *мм* завд. і 2—4 *мм* у діаметрі, темно-зелена, гола, з яйцевидно-ланцетними до лінійних, тупими або тупуватими листочками; квітки небагато перевищують обгортку, світло-жовті, віночок близько 10 *мм* завд. Сім'янки довгасто-оберненояйцевидні, 7—9,5 *мм* завд., 0,7—1,5 *мм* завш., плоскуваті, до основи більш поступово звужені, на верхівці раптово стягнуті в тонкий і м'який білуватий носик 3,5—6,5 *мм* завд., темно-коричневі, з 7—9 впоперек зморшкуватими реберцями на кожному боці; чубок близько 5—5,5 *мм* завд., білий. ☉. Цв. VII—IX.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 796. Ledeb., Fl. Ross., II, 804. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 168. Клоков у Визн. росл. УРСР, 604.

На солончакуватих луках і солонцях. — У Лісостепу й Степу, в східних і південних районах звичайно.

З.Л.-С. Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Стара Ушиця, берег Дністра (Кузнецова!). — **Л.Л.-С.** Черкаська обл.: Золотоніський рн, Скородистик (Котов, Карнаух і Кузнецова!). Полтава, заплава р. Коломак (Іллічевський!); Глобинський рн, Деркачі, солончаковий луг в заплаві р. Псла (Іллічевський!), Галаганівка (Зоз!); Хорольський рн, між с. Біляки і Заїчинці, на схилі лівого берега р. Хорол (Зоз!). — Харків, поблизу Харкова, ст. Основа (Лавренко!); Чугуївський рн, Мохнач (Лавренко!), Кочеток, заплава р. Дінця (Галієв!), Тернова, луг по р. Уда (Лавренко!); Валківський рн, на лугу біля с. Рокитне (Козлов!); на лугу біля Нової Водолаги (Котов!); Дергачівський рн, Жихар (Козлов і Котов!), луг на лівому березі р. Мжа біля Утківки (Козлов!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Мар'їнський рн, Старомихайлівка (Карнаух!); Слов'янський рн, між Голою Долиною і Адамівкою (Котов!), Христище (Лавренко!) і Макіївська м/р, Ханженкове (Олексіїв!); Амвросіївський рн, Іловайськ (Морозова!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Лисичанськ (Підоплічка!), Верхнє (Гринь!); Антрацитівський рн, Картушине (Гребеньова!), Шляхтине (Гребеньова!), Ровеньки (Гребеньова!), Провальський степ (Постригань!). — **П.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: Криворізька м/р, окол. Кам'янки (Рижунов!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Зеров!). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Трояни (Олексіїв!). — Харківська обл.: Лозівський рн, Ганнівка (Котов!); Куп'янський рн, Куп'янськ (Клоков!), Кочинівка, степові солончаки (Котов!), на дні долини між Сеньковим і Гороховаткою (Таліев!), Подоли (Лавренко!). — Луганська обл.: Троїцький рн, Новониконорівка (Котов і Клоков!); Старобільський рн, Муратове (Таліев!); Міловський рн, Стрілецький степ (Саричева!). — **П.З.С.** Одеса, Хаджібейський лиман (Черняєв!), Ланжеронова дача (Черняєв!); Біляївський рн, Яськи (Опперман!). — **Л.З.С.** Херсон, солонцювата смуга на березі р. Колончак (Козлов!), Гола Пристань (Козлов!), по дорозі з Голої Пристані на Стару Збур'ївку (Куксін!); Геніческий рн, Захарівка (Білик!). — Запорізька обл.: Приазовський рн, Приморський Посад, в долині р. Домузгли (Лепченко!). — **П.С.** Херсонська обл.: Новотроїцьке (Котов!).

Поширений по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр. (південь), Волзьк.-Дон., Заволзьк., Бессараб., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Крим; Кавказ; Серед. Азія (північ).

Загальне поширення. Середня, Південна і південна частина Східної Європи, Північна Африка, Сірія, Закавказзя.

3490[1] **(7). L. sativa L. — Латук посівний. Салат.** Корінь стрижневий. Стебла прямостоячі, близько 30—100 *см* завв., борозенчасті, білуваті, голі, вище середини або вгорі розгалужені. Найнижчі листки черешкові, утворюють густу прикореневу розетку, на час цвітіння не переховуються; стеблові — суцільні, яйцевидні до майже круглих, стеблообгортні, з серцевидною основою, на верхівці тупі, з країв дрібнозазублені, голі (без шипиків зісподу по середній жилці), товстуваті, яскраво-зелені. Загальне суцвіття волотисто-щитковидне, з розчепіреними тонкуватими гілками; обгортка яйцевидно-довгаста; близько 8—14 *мм* завд. і 4—6 *мм* у діаметрі, з яйцевидно- або довгасто-ланцетними листочками; квітки помітно перевищують обгортку, світло-жовті. Сім'янки довгасто-оберненояйцевидні, близько 7,5 *мм* завд. і 1,1—1,5 *мм* завш., з обох боків опуклі, на верхівці раптово стягнуті в тонкий білуватий носик близько 3,5—4,5 *мм* завд., що, здебільшого, трохи довший за саму сім'янку; сім'янка ± 3,5 *мм* завд., з 7—9 реберцями на кожному боці, білувата, на верхівці з розсіяними дрібними щетинками. ☉. Цв. VII—VIII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 795. Ledeb., Fl. Ross., II, 806. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 168. Клоков у Визн. росл. УРСР, 603.

Культивується на городах як салатна рослина. Іноді дичавіє.

Поширення по СРСР. Тільки в культурі.

Загальне поширення. В дикому стані цей вид з певністю невідомий.

3491 (8). L. viminea (L.) I. et C. Presl. — **Латук прутовидний.** Корінь стрижневий, близько 7—8 *мм* у діаметрі, малорозгалужений. Вся рослина сизувато-зелена, цілком гола. Стебла поодинокі, прямостоячі, звичайно 60—120 *см* завв., круглясті, щільні, білувато-жовтуваті, починаючи нижче середини галузисті, з довгими, прутовидними, скоса вгору спрямованими гілками й дуже численними кошиками, розміщеними на дуже коротких і дрібно, але густо улиснених квітконосних гілочках вздовж головних гілок, улиснені переважно в нижній частині. Найнижчі листки короткочерешкові, з розширеним до основи черешком, середні стеблові сидячі або майже сидячі, збігають основою на стебло, утворюючи на його міжвузлях крильця до 4 *см* завд. і 2,5 *мм* завш., як і нижчі, перистороздільні з 6—9 парами довгасто-ланцетних, гострокінцевих і нерівно гострозубчастих бокових часток і, звичайно, ширшою за них верхівковою часткою, в обрисі еліптичні або довгасто-еліптичні, до 18 *см* завд. і 6,5 *мм* завш.; верхні листки сидячі, довгасто-ланцетні, цілокраї, при основі теж продовжені в крильця (від 0,5 *мм* завш.). Загальне суцвіття волотисте з майже колосовидними головними гілками; обгортки кошиків майже циліндричні, 12—22 *мм* завд., 2,5—3 *мм* у діаметрі; листочки їх у кількості 10, від яйцевидно-ланцетних до лінійних, черепичасто розміщені; квітки в кількості 5

Рис. 68. Латук прутовидний — *Lactuca viminea* (L.) I et C. Presl.

1 — нижня частина; *2* — верхня частина рослини; *3* — кошик; *4* — листочки обгортки (від внутрішніх до зовнішніх); *5* — сім'янка.

трохи перевищують обгортку, світло-жовті. Сім'янки в кількості не більше 5 в кошику, ланцетні, плоскуваті, дуже поступово звужені на верхівці в носик, приблизно рівний самій сім'янці, разом із носиком 10,5—13,5 *мм* завд., 0,7—1,2 *мм* завш., з 8—10 реберцями на кожному боці, чорні, як і носик; чубок 6,5—7 *мм* завд., складається з трьох кіл зазублених щетинок, розміщених по краю дисковидно-розширеного на кінці носика, білий, опадний. ☉. Цв. VII—IX.

L. et C. Presl., Fl. Čech. (1819) 160. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 169. Клоков у Визн. росл. УРСР, 604.

— *Prenanthes viminea* L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 797. — *Phaenopus vimineus* DC., Prodrom., VII (1838) 176. — Scariola viminea (L.) F. W. Schmidt, Samml. phys.-ökonom. Anfs. I (1795) 270.

На кам'янистих схилах. — Спорадично в південній частині Лісостепу і досить звичайно на Південному березі Криму.

Д.Л.-С. Донецька обл.: Чистяківська м/р, с-ще радгоспу «Гірник» (Страшко!); Амвросіївський рн, Благодатне (Котов і Карнаух!), Зуївка (Олексіїв!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Картушине (Гребеньова!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Первомайськ (Шмальгаузен). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг (Котов і Карнаух!), г. Карагач (Котов, Протопопова і Страшко!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Шмальгаузен!), Інкерман (Нетубський!); Алуштинський рн, г. Чатирдаг (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Магарач (Шмальгаузен!), Фрунзенське (Оксіюк!), Кастрополь (Савенков!), Ялта (Нетубський!), Симеїз (Тутковський!), Гурзуф (Котов!), між г. Аю-Даг і Артеком (Котов!), Алушта (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн., Ниж.-Дон., Волзьк.-Дон. — всюди спорадично, Крим (південь); Кавказ: Зах. Закавк. (північ). Інші вказівки сумнівні.

Загальне поширення. Середня Європа. Середземномор'я. Недостатньо вивчена.

Рід 954. Цефалоринхус — Cephalorrhynchus Boiss.[1]

Boiss., Diagn. Ser. I, 4 (1844) 28.

Кошики небагатоквіткові; обгортка яйцевидно-циліндрична, вузенька, з нерівними, черепичасто розміщеними зовнішніми листочками; внутрішні листочки в кількості 8. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті. Сім'янки всі однакові, круглясті, чорні, з тонким білим носиком; носик на верхівці розширений в густоволосистий диск. Чубок білий, з опадних зазублених щетинок. — Дворічні або багаторічні трави часто з бульбовидно потовщеним коренем і надрізаними до роздільних листками.

Східносередземноморський рід з 10 видами. В Радянському Союзі відомо 8 видів.

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

3492 (1). C. hispidus (M. B.) Boiss. — **Цефалоринхус щетинистий.** Корінь бульбовидно потовщений, лопатевий. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 45—75 *см* завв., ребристо-борозенчасті, на всьому протязі б.-м. густо опушені відлеглими щетинисто-залозистими волосками 0,2—1,5 *мм* завд., густіше улисиені в нижній частині. Найнижчі листки зібрані в прикореневу розетку перистонадрізані до -роздільних з 4—5 парами бокових лопатей або почасти ліровидні з великою верхівковою часткою і меншою кількістю здрібнених бокових часток, в обрисі загалом еліптичні, близько 10—17 *мм* завд. і 3—6 *см* завш., цілком голі; бокові частки листків довгасто-яйцевидні або -ланцетні, на верхівці тупі до гострокінцевих, з країв нерівно або частіше дрібно зазублені; верхня частка трикутна, загострена, нерівнозубчаста; найнижчий стебловий листок короткочерешковий, подібний до прикореневих. Середні листки сидячі, стеблообгортні, з закругленими цілокраїми вушками при основі, перистонадрізані, з 1—4 парами бокових лопатей, в обрисі довгасто-еліптичні, 5—13 *см* завд., 2,5—6,5 *см* завш.; бокові їх лопаті ромбічні або частіше ланцетні, гострокінцеві, дуже нерівнозубчасті з гострокінцевими зубцями або (у вище розміщених листків) цілокраї; верхня частка широкоабо (у вище розміщених листків) вузьколанцетна; верхні листки довгасто-ланцетні, 2,5—6,5 *см* завд., на верхівці залозисто-волосисті. Суцвіття волотисто-щитковидне; обгортка кошиків яйцевидно-циліндрична, 10—14 *мм* завд., 3—4,5 *мм* у діаметрі, гола; зовнішні листочки обгортки ланцетні або лінійно-ланцетні, близько 4—7,5 *мм* завд., 1—1,1 *мм* завш.; внутрішні листочки в кількості 8, лінійні, на спинці голі, на верхівці дрібновійчасті або короткозалозисті; квітки в півтора раза перевищують обгортку, жовті. Сім'янки майже циліндричні, 6,5—7 *мм* завд., 0,5—0,6 *мм* у діаметрі, вгорі вкриті пластинчастими, 2—5-роздільними виростами близько 0,15 *мм* завд., чорні, на верхівці швидко відтягнуті в тонкий білий носик, 1,5—1,7 *мм* завш.; носик на верхівці розширений в густоволосистий диск; чубок сім'янки близько 7 *мм* завд., білий, опадний. ☉. Цв. V—VI.

Boiss., Fl. orient., III (1875) 820.

— *Prenanthes hispida* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 245. — *Lactuca hispida* DC., Prodrom., VII (1838) 139 p. p. Ledeb., Fl. Ross., II, 807. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 169.

На гірських схилах. — У південній частині Криму, дуже рідко.

Півд.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, Новий Світ (Горохова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (південь); Кавказ: Зах. Закавк. (північ).

Загальне поширення. Іран. В Криму й на Кавказі ізольовані місцезнаходження.

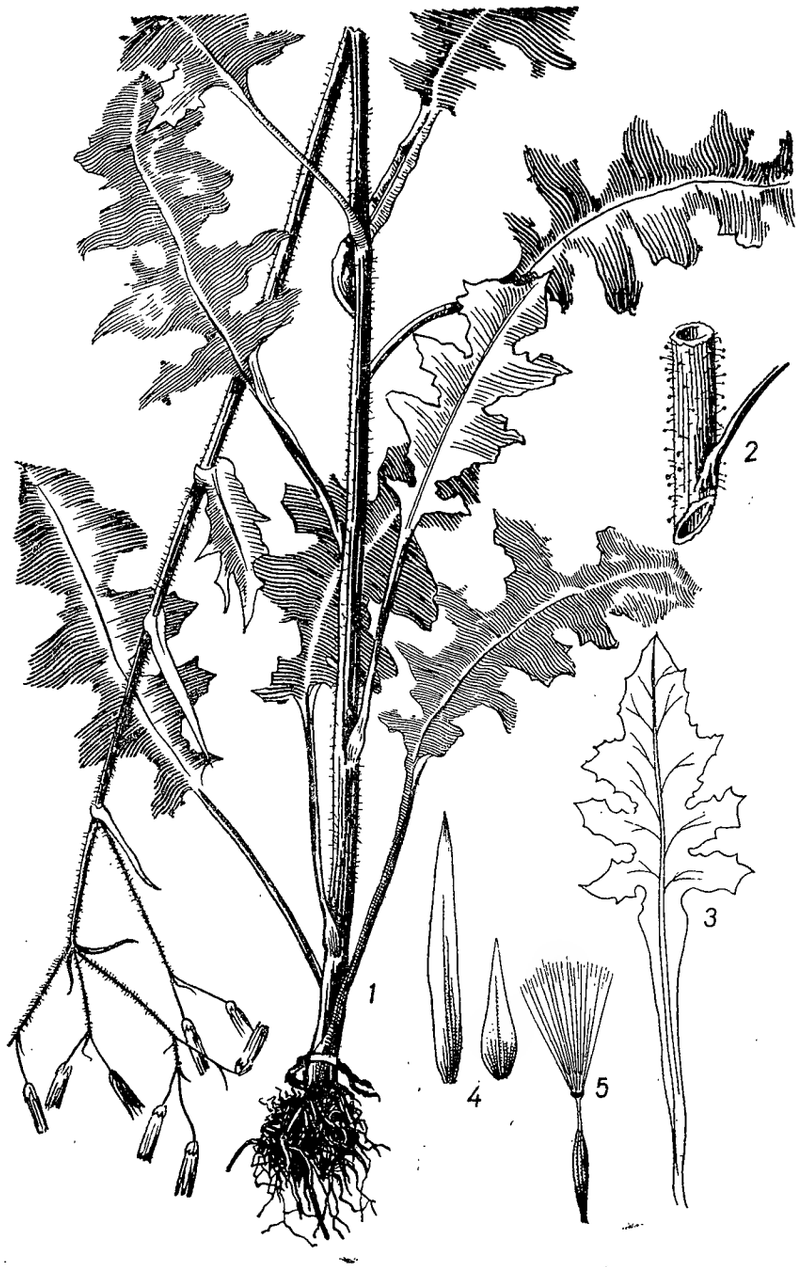

Рис. 69. Цефалоринхус щетинистий — *Cephalorrhynchus hispidus* (M. B.) Boiss.

1 — загальний вигляд; *2* — частина стебла; *3* — листок; *4* — листочки обгортки; *5* — сім'янка.

Рід 955. Цицербіта — Cicerbita Wallr.[1]

Wallr., Sched. crit. I (1822) 433.

Кошики в щитковидному або волотевидному суцвітті, численні, багатоквіткові, середні або великі. Обгортка циліндрична або дзвониковидна, дворядна; зовнішні листочки обгортки коротші за внутрішні. Спільне квітколоже голе. Квітки голубі або жовті. Сім'янки стиснуті, на верхівці звужені, без носика; чубок з простих незазублених волосків, розміщених в один ряд і охоплених зовні кільцем з коротеньких щетинок. — Багаторічні трави з ліровидно-перистонадрізаними листками, що містять в собі молочний сік.

Кількість видів у роді точно не встановлено. Для СРСР наводиться 13 видів, у флорі УРСР відомий 1 вид.

3493 (1). C. alpina (L.) Wallr. — **Цицербіта альпійська.** Рослина з циліндричним, вертикальним або косим, не повзучим кореневищем і слабо розгалуженим коренем. Стебло 5—150 (250) *см* завв., прямостояче, просте або б.-м. розгалужене, голе, або внизу опушене, вгорі в суцвітті залозисто-щетинисте, бородавчасте, червонувато-коричневе. Листки тонкі, голі, зверху темно-зелені, зісподу сизо-зелені, нижні і середні стеблові листки ліровидно-перистонадрізані, гострозубчасті, з великою гострокутною (ромбовидною) верхівковою часткою, яка переходить в ширококрилатий черешок; верхні — сидячі, з серцевидною стеблообгортною основою. Кошики до 2 *см* завш., в густому китицевидно-волотистому суцвітті; обгортка 10—15 *мм* завд., бура, залозисто-опушена; зовнішні листочки її ланцетні, внутрішні — довгасто-лінійні. Квітки темно-голубувато-фіолетові. Сім'янки 4,5—5 *мм* завд., довгасто-лінійні, ребристі, без носика; чубок 7 *мм* завд., брудно-білий. ♃. Цв. VI—VIII.

Wallr., Sched. crit. (1822) 434. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1099. Клоков у Визн. росл. УРСР, 602. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, вид. друге, 443.

— *Mulgedium alpinum* Cass. in Dict. Sc. Nat., XXXIII (1824) 296. DC., Prodrom., VII, 1, 248. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 840. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie, ed. II, 745. — *Sonchus alpinus* L., Sp. pl., ed. I (1753) 794.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1415, 64.

Лісові галявини, поруби, береги річок. — Карпати (лісовий пояс).

К.Л. Львівська обл.: Стрийський рн, г. Лиса (Косець!). — Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (Чопик!); Тячівський рн, г. Петрос (Гринь!), Богдан—Луги, Білотиснянське л-во (Комендар!).— Івано-Франківська обл.: Косівський рн, Буркути, г. Чивчин (Барбарич!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт, Горно-Кутське л-во (Котов і Омельчук!), Сергії (Барбарич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (Кольський пів-в), Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Гори Європи.

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

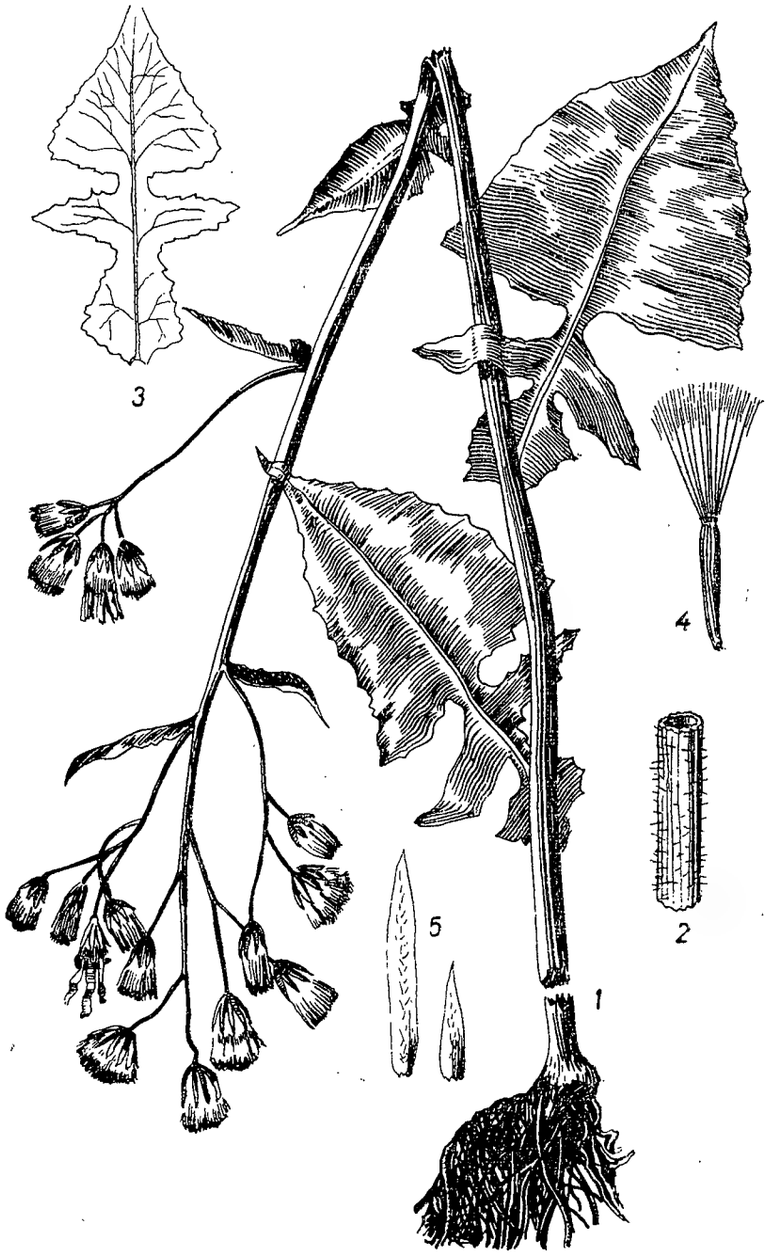

Рис. 70. Цицербіта альпійська — *Cicerbita alpina* (L.) Wallr.
1 — загальний вигляд; *2* — частина стебла; *3* — листок; *4* — сім'янка; *5* — листочки обгортки.

Рід 956. Міцеліс — Mycelis Cass.[1]

Cass. in Dict. Sc. Nat., XXXIII (1824) 484.

Кошики численні, дрібні, малоквіткові; обгортка їх дворядна, з коротенькими зовнішніми й багато довшими внутрішніми листочками, гола. Спільне квітколоже голе. Квітки жовті. Сім'янки плоскуваті, на верхівці звужені в коротенький носик. Чубок сім'янки з одного кола простих зазублених щетинок, оточених кільцем дуже дрібних війок.

До 30 видів, що поширені в Європі, Азії та Африці. В Радянському Союзі відомо 1—2 види — крім нашого, наводиться ще дуже близький *M. erysimifolia* (Willd.) для Кавказу, але його відокремленість потребує підтвердження.

3494 (1). M. muralis (L.) Reichenb. — **Міцеліс стінний.** Рослина з коротеньким кореневищем. Стебла поодинокі, рідко в кількості 2—3, здебільшого, при основі трохи висхідні до прямостоячих, близько 40—100 *см* завв., тонкоборозенчасті, як і ціла рослина, голі, розгалужені, звичайно, лише в суцвітті, в середній частині або від основи до суцвіття досить густо улиснені, м'які й порожнисті. Листки глибокоперистонадрізані до -роздільних в обрисі довгасто-оберненояйцевидні й лише верхні під суцвіттям суцільні, ланцетні, 1,5—24 *см* завд., 0,5—11 *см* завш., тонкі, зверху темно-зелені, зісподу світліші, дещо сизуваті; нижні листки черешкові, середні — сидячі, при основі, як і верхні, стеблообгортні, з коротенькими, звичайно, заокругленими й по краю дрібно зазубленими вушками; бокові лопаті або частки нижніх і середніх листків в кількості 1—3 пар, ромбічні або яйцевидно-ланцетні, гострокінцеві, з країв нерівнозубчасті до майже надрізаних з гострокінцевими зубцями; верхівкова частка серцевидно- 5—7-кутна до трикутної, гострокінцева, з країв надрізано-лопатева й нерівнозубчаста. Загальне суцвіття волотисте, з розчепіреними тонкими гілками та гілочками; верхівкові листки в суцвітті дуже дрібні. Кошики із квітками близько 10—12 *мм* завд.; обгортка вузькоциліндрична, 7—10 *мм* завд., 1,5—2,5 *мм* у діаметрі; зовнішні листочки її в кількості 5, зібрані при основі обгортки, ланцетні, нерівні, близько 1—3 *мм* завд.; внутрішні листочки — завжди в кількості 5, лінійні, тупуваті; квітки в кількості до 5, трохи перевищують обгортку, світло-жовті. Сім'янки довгасто-оберненояйцевидні, 3—4,5 *мм* завд., 0,6—1 *мм* завш., плоскуваті, чорні, з 4—6 реберцями на кожному боці, на верхівці звужені в чорнувато-жовтуватий носик до 1 *мм* завд., носик на кінці дисковидно розширений, з кільцем дрібних війок по краю; чубок з одного кола білих, тупо зазублених щетинок, опадний. ♃. Цв. VI—VIII.

Reichenb., Fl. exc. (1831—1832) 272. Клоков у Визн. росл. УРСР, 604. — *Prenanthes muralis* L., Sp. pl., ed. 1 (1753). — *Lactuca muralis* (L.) DC., Prodrom., VII (1838) 139. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 169 (an Less.).

Видані зразки: Pl. polon. exsicc., № 378.

[1] Опрацював М. В. Клоков.

В лісах. — В усіх лісових районах та на півночі Лісостепу, також у гірській частині Криму, нерідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, хр. Яворник (Котов!); Тячівський рн, Кобилецька Поляна (Косець!). — **Пр.Л.** Івано-Франківська обл.: Коломийський рн, Верхнє (Котов!, Омельчук!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Кам'янсько-Бузький рн, Вінники (!). — **З.П.** Волинська обл.: Любомильський рн, Борове (Барбарич!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва — Пуща-Водиця (Липа!). — **З.Л.-С.** Вінницька обл.: Крижопільський рн, Шарапанівка (Котов!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Клевань (Котов і Омельчук!). — Київська обл.: Васильківський рн, Дзвонкове (Клеопов!). — Черкаська обл.: Канівський рн, окол. Канева (Чорноголовко!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Роман-Кош (Гизенко!); окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Гурзуф (Оксіюк!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в більшості районів, за винятком крайньої півночі та північного сходу; Кавказ: Передкавк., Закавк. (можливо, відмінна близька раса).

Загальне поширення. Європа, Закавказзя (?).

Рід 957. Скереда — Crepis L.[1]

Кошики багатоквіткові. Обгортка їх подвійна; внутрішні листочки її розміщені в один ряд, зовнішні багато коротші, однорядні або черепичасті. Спільне квітколоже без приквітків, вічкувате, голе або по краях вічок торочкувато-війчасте. Квітки жовті. Сім'янки, здебільшого, веретеновидні, звужені до обох кінців або рідше лише на верхівці, іноді з коротеньким носиком; чубок багаторядний, з простих, дрібнозазублених щетинок, білий або рідше сіруватий. — Однорічні, дворічні або багаторічні трави з зубчастими, надрізаними або перистороздільними листками.

Голарктичний ряд з кількома сотнями видів.

В Радянському Союзі відомо близько 50 видів роду, з них в УРСР росте 14.

1. Обгортка кошиків гола; сім'янки неоднакові: зовнішні — вкриті по реберцях дрібними сосочками, внутрішні — гладенькі . . . . . **(1). С. красива — C. pulchra** L.
— Обгортка кошиків б.-м. опушена, часто щетинисто-залозиста; сім'янки всі однакові, гладенькі або шорсткі, але завжди без сосочків . . . . . 2.
2. Однорічні або дворічні рослини без кореневища або каудексу . . 3.
— Багаторічні рослини з укороченим кореневищем або каудексом. . 9.
3. Листочки обгортки на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже кошика голе. Сім'янки дрібні, до 2—2,5 *мм* завд. . . . . 4.
— Листочки обгортки на внутрішньому боці опушені; спільне квітколоже по краях вічок торочкувато-війчасте, рідко голе. Сім'янки більші . . . . . 5.

[1] Опрацював М. В. Клоков.

4. Стебла майже голі. Листки, хоча б деякі нижні, перистонадрізані до -роздільних, голі . . . . . **(3). С. волосовидна — C. capillaris** (L.) Wallr.
— Стебла в нижній частині волосисті; листки всі суцільні, зубчасті до майже цілокраїх, волосисті . . . . . **(6). С. дрібноквіткова — C. micrantha** Czer.
5(3). Корінь угорі майже бульбовидно потовщений. Кошики з гілочками до цвітіння пониклі. Сім'янки з 15 реберцями . . . . . **(9). С. сумна — C. tristis** Klok.
— Корінь не буває вгорі бульбовидно потовщеним. Кошики до цвітіння не пониклі. Сім'янки з 10 реберцями . . . . . 6.
6. Усі листки з плоским незагорнутим на спід краєм. Обгортка кошиків 10—13 *мм* завд.; сім'янки 4—7 *мм* завд. . . . . 7.
— Середні стеблові листки з загорнутими на спідній бік краями. Обгортка кошиків 5—10 *мм* завд. Сім'янки 2,5—4 *мм* завд. . . 8.
7. Рослина 60—140 *см* завв., усі листки, крім здрібнених верхівкових, перистонадрізані до -роздільних, однаково густо опушені, кошики на стеблі в кількості 38—40, листочки обгортки на спинці з поздовжнім рядком чорнуватих щетинистих волосків, спільне квітколоже по краях вічок дрібно-торочкувато-війчасте, віночки квіток 15—17 *мм* завд., сім'янки до 5,5 *мм* завд. і 0,7 *мм* завш. . . . . **(7). С. дворічна — C. biennis** L.
— Рослина вдвоє нижча, середні та верхні листки, здебільшого, суцільні й цілокраї, дуже відрізняються за формою від нижніх і багато слабше опушені за них, кошики на стеблі в кількості 15—20, листочки обгортки на спинці без щетинок, спільне квітколоже голе, віночки квіток 12—13 *мм* завд., сім'янки до 7 *мм* завд. і 0,9 *мм* завш. . . . . **(8). С. ладомирська — C. lodomeriensis** Bess.
8. Листочки обгортки на спинці (крім тонкого звивистого опушення) вкриті б.-м. рясними чорнуватими залозистими волосками, але позбавлені довгих щетинок. Звичайна бур'янова рослина . . . . . **(5). С. покрівельна — C. tectorum** L.
— Листочки обгортки позбавлені залозистих волосків, але б.-м. густо вкриті щетинками 0,5—2 *мм* завд. (як і ніжки кошиків). Південна степова чи піскова рослина . . . . . **(4). С. галузиста — C. ramosissima** d'Urv.
9(2). Всі розвинуті зелені листки містяться в прикореневій розетці, стебло лише з напівплівчастими здрібненими листками при основі гілочок суцвіття . . . . . **(10). С. обкусана — C. praemorsa** (L.) Tausch.
— Стебло б.-м. рясно улиснене . . . . . 10.
10. Спільне квітколоже кошика по краях вічок війчасто-торочкувате. Обгортка вкрита дрібними білуватими волосками. Сім'янки вгорі шорсткі від гострих шипиків на реберцях . . . . . **(2). С. панонська — C. pannonica** (Jacq.) C. Koch.
— Спільне квітколоже кошика голе. Обгортка з іншим опушенням.

Сім'янки гладенькі . . . . . 11.

11. Рослина майже гола, лише з залозистим опушенням на обгортці. Сім'янки з 10 реберцями . . . . . **(13). С. болотна — C. paludosa** (L.) Moench.

— Рослини б.-м. опушені, обгортка щетинисто-волосиста або опушена не самими залозистими волосками. Сім'янки з 15—30 реберцями . 12.

12. Сім'янки 8—10 *мм* завд., з 30 реберцями. Рослина висока, звичайно, понад 1 *м* завв., з великими нижніми листками . . . . . **(12). С. сибірська — C. sibirica** L.

— Сім'янки дрібніші, з меншою кількістю реберець. Рослини невисокі . . . . . 13.

13. Корінь стрижневий. Стебло на всьому протязі опушене. Обгортка 10—16 *мм* завд., щетиниста. Сім'янки 6—7,5 *мм* завд., з 20 реберцями. Гірська, карпатська рослина . . . . . **(11). С. конізолиста — C. conysifolia** (Gouan) Dalla Torre

— Коріння мичкувате. Стебло в середній частині голе. Обгортка 8—10 *мм* завд., залозисто-волосиста. Сім'янки 2,5—3,6 *мм* завд., з 15 реберцями. Рівнинна рослина . . . . . **(14). С рівнинна — C. planitierum** Klok.

3495 (1). C. pulchra L. — **Скереда красива.** Корінь стрижневий, світло-бурий. Вся рослина сірувато-темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 50—100 *см* завв., від середини розгалужені, з численними кошиками, тонко-ребристо-борозенчасті, в нижній половині опушені тонкими звивистими волосками, вище середини голі, улиснені переважно в нижній частині. Листки довгасто-оберненояйцевидні до яйцевидно- і довгасто-ланцетних, 4—18 *см* завд., 0,5—2,5 *см* завв. (до початку суцвіття), виїмчасто-зубчасті до перистонадрізаних або (верхні) майже цілокраї, з обох боків коротковолосисті; прикореневі листки до основи звужені в коротенький черешок, на верхівці коротко загострені; середні стеблові листки сидячі, стеблообгортні або напівстеблообгортні, при основі з коротенькими вушками, більш поступово загострені; верхівкові листки в суцвітті лінійно-ланцетні, дуже здрібнені. Спільне суцвіття волотисто-щитковидне, з видовженими й тонкими квітконосними гілочками; квітучий кошик близько 15 *мм* завд., обгортка яйцевидно-циліндрична (принаймні, при плодах), 9—12 *мм* завд., 3,5—4,5 *мм* завш., гола, чорнувато-зелена; зовнішні листочки її трикутні або яйцевидно-ланцетні, близько 1,5—2,5 *мм* завд., притиснуті; внутрішні — лінійно-ланцетні, килюваті, з плівчастими краями, вгорі по краю трохи війчасті, на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже кошика голе; квітки в півтора раза перевищують обгортку, віночки їх 10—11 *мм* завд., з золотисто-жовтими язичками; приймочки чорнуваті. Сім'янки тонковеретеновидні, 4,5—6 *мм* завд., 0,5—0,7 *мм* у діаметрі, з невиразними реберцями (до 20), жовтуваті, чубок 5,5—6,5 *мм* завд., білий, м'який; зовнішні сім'янки вкриті по реберцях дуже дрібними сосочками, внутрішні — гладенькі. ⊙. Цв. V—VI.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 806. Ledeb., Fl. Ross., II, 820. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 153.

На гірських схилах, також як бур'ян по відкритих місцях. — У південній частині Криму, нечасто. Іноді заноситься на північ.

Л.Л.-С. Харків (Горнницький!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія (!). — **Г.Кр.** Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Котов!); Алуштинський рн, Карадаг, г. Свята (Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (південь); Кавказ: Передкавк., Зах. Закавк.; Серед. Азія.

Загальне поширення. Середня Європа (південь), Східне Середземномор'я, Іран, Середня Азія.

3496 (2). C. pannonica (Jacq.) C. Koch — **Скереда панонська.** Корінь стрижневий, міцний, здерев'янілий, або розвинуте також коротке, 2—3-голове, висхідне кореневище. Вся рослина сірувато-зелена. Стебла поодинокі або часто в кількості двох, прямостоячі, близько 40—100 *см* завв., ребристо-борозенчасті, в нижній частині опушені звивистими волосками до 0,8 *мм* завд. або іноді голі (f. *glabricaulis* Klok.), вище голі, за винятком квітконосних гілочок, від середини або вгорі коротко розгалужені, з б.-м. численними кошиками, улиснені, переважно, нижче середини. Листки від оберненояйцевидних і еліптичних до яйцевидно- і довгасто-ланцетних, загалом, не рахуючи здрібнених верхівкових у суцвітті, 2,5—30 *см* завд., 0,5—7 *см* завш.; прикореневі і найнижчі стеблові листки звужені до основи в недовгий чи коротенький черешок, на верхівці коротко загострені, з країв нерівногострозубчасті до надрізаних у нижній частині пластинки, з зазубленими великими зубцями й лопатями, з обох боків коротко- й жорсткувато-волосисті; середні й верхні листки сидячі, стеблообгортні, при основі трохи збіжні, з коротенькими, б.-м. зазубленими вушками, дрібнозубчасті до майже цілокраїх, з країв дрібнощетинисті, на поверхні коротковолосисті, принаймні зісподу по середній жилці. Спільне суцвіття волотисто-гроновидне, б.-м. витягнуте; кошики (із квітками) близько 20—22 *мм* завд; обгортка вузькодзвониковидна до яйцевидно-циліндричної (при недостиглих плодах), 12—15 *мм* завд., білувата від дрібного, майже борошнистого опушення, приблизно так само опушені й гілочки суцвіття під кошиком; зовнішні листочки обгортки, звичайно, лінійно-ланцетні, іноді до яйцевидно-ланцетних, 3,5—8 *мм* завд., 1—2 *мм* завш. при основі, б.-м. відігнуті; внутрішні листочки довгасто-ланцетні, до 2,7 *мм* завш., на спинці дрібно опушені, з країв трохи війчасті, на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже вічкувате, по краях вічок густо-війчасто-торочкувате; квітки в півтора раза перевищують обгортку, віночки їх 14,5—16 *мм* завд., з язичками 2,2—2,5 *мм* завш., темно-жовті; приймочки жовті. Сім'янки веретеновидні, 5,8—6,5 *мм* завд., 0,5—0,8 *мм* у діаметрі, на верхівці звужені, іноді з помітним носиком, з 20 впоперек зморшкуватими реберцями, темно-коричневі, вгорі шорсткі від гострих шипиків на реберцях: чубок 6,5—7,5 *мм* завд., білий. ♃. Цв. VI—VIII.

C. Koch in Linnaea, XXIII (1850) 689. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595. — *Hieracium pannonicum* Jacq., Collect., V (1796) 148. — *Crepis rigida* Waldst. et Kit., Descr. et icon. pl. rar. Hung., 1 (1802) 18, tab. 19. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 154.

На степах, по узліссях дібров і в степових чагарниках. — У південній частині Лісостепу і в північній Степу нечасто, відома також з Криму.

Л.Л.-С. Харківська обл.: окол. Харкова (Клоков!, Лавренко!); Зміївський рн, Бірки (Лавренко!); Богодухівський рн, Краснокутськ (Засядько!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Пелагіївська с/р, лісгосп «Глухівський», балка Глуха (Клеопов!); Артемівський рн, окол. Артемівська (Оксіюк!); ст. Часів Яр (Оксіюк!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Котов!); Авдіївка Перша (Котов!). — Луганська обл.: Краснолуцький рн, ст. Штерівка (Підоплічка!); Антрацитівський рн, Картушине (Гребеньова!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, Кислівка (Лавренко!, Вишневський!), Криничне (!); Балаклійський рн, окол. Ізюма, Гола Долина (Калениченко!). — Луганська обл.: Станично-Луганський рн, Самсонівка (Лавренко!), Суходіл (Постригань!); Старобільський рн, Лимарівська цілина (Лавренко, Зоз!); Міловський рн, Стрілецький степ (Котов і Карнаух!, Кузнецова!, Гринь і Романова!, Лавренко!, Зоз!, Олексіїв!, Постригань!, Котов!), Городище (Котов!). — Донецька обл.: Амвросіївський рн, Амвросіївка (Клеопов!); Волноваський рн, Старогнатівка (Котов!, Доброчаєва!, Дубовик!); Володарський рн, Хомутовський степ (Зоз!, Лавренко!, Котов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в лісостепових та степових районах; Кавказ: Передкавк., Закавк. (?).

Загальне поширення. Південний схід Середньої і південь Східної Європи. Панонсько-понтичний степовий вид.

Примітка. Ознаки нашої рослини не цілком збігаються з описом типової угорської. За Хегі, приміром, остання є дворічною, зовнішні листочки обгортки в неї прилеглі, сім'янки гладенькі, з чітко відокремленим носиком. З іншого боку, більш східна рослина з приуральських районів, описана під потрійною назвою *C. rigida* β *Lessingiana* Kar. et Kir., добре відрізняється від української залозистими обгортками й вкороченими гілками суцвіття. Вказівки виду для Криму не дуже певні. Кавказька рослина теж має бути перевірена.

3497 (3). C. capillaris (L.) Wallr. — **Скереда волосовидна.** Корінь стрижневий, світло-бурий. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі або в кількості 2—3, прямостоячі, з нижньої частини або майже від основи розгалужені, з численними кошиками, ребристо-борозенчасті, крім верхівки майже голі, вгорі розсіяно опушені тонкими звивистими волосками та відлеглими залозистими до 0,5 *мм* завд., б.-м. порожнисті, улиснені, переважно в нижній частині. Прикореневі листки зберігаються, зібрані при основі стебла в б.-м. густу розетку, від довгасто-оберненояйцевидних до видовжено-еліптичних в обрисі, близько 3—16 *см* завд. і 1—3 *см* завш., до основи звужені в коротенький, не дуже виразно виявлений черешок, на верхівці закруглені, тупі або тупувато загострені, з країв виїмчасто-зубчасті (крайні зовнішні в розетці) або перистонадрізані до -роздільних, з ланцетними або лінійно-ланцетними, на верхівці загостреними, з країв часто зазубленими боковими лопатями або

частками й багато більшою за них верхівковою довгасто-ланцетною часткою, голі або майже голі, тонкі й ніжні; стеблові листки сидячі, стеблообгортні, з добре розвинутими зазубленими або надрізаними вушками при основі, від перистонадрізаних, в обрисі оберненоланцетних, до ланцетних і лінійно-ланцетних з стріловидною основою (найбільші до 10—11 *см* завд. і 2,5 *см* завш.), майже голі до розсіяноволосистих; верхівкові листки при основі гілочок суцвіття вузьколінійні, без вушок при основі, дуже здрібнені. Загальне суцвіття волотисто-щитковидне, з тоненькими гілками та гілочками; кошики на початку цвітіння б.-м. скупчені на кінцях головних гілок його, до цвітіння, разом із гілками та гілочками, часто нахилені до пониклих; кошик під час цвітіння 8—12 *мм* завд.; обгортка його дзвониковидна до дзиговидної (при недостиглих плодах), 6—7 *мм* завд., білувато-опушена і чорнувато-залозиста; зовнішні листочки її вузьколінійні, близько 2,5—3 *мм* завд. і 0,4—0,5 *мм* завш., тупуваті; внутрішні довгасто-ланцетні, на спинці негусто опушені тонкими звивистими волосками й вкриті не дуже рясними відлеглими чорнуватими залозистими волосками, на внутрішньому боці голі. Спільне квітколоже вічкувате, голе; квітки в півтора раза перевищують обгортку; віночки їх 7,5—9,5 *мм* завд., світло-жовті. Сім'янки коротковеретеновидні, 1,8—2 *мм* завд., 0,4—0,6 *мм* у діаметрі, біля самої верхівки звужені, з 10 реберцями, коричнювато-бурі, гладенькі; чубок близько 4 *мм* завд., білий. ⊙. Цв. VI—IX.

Wallr., Beitr. Fl. Hercyn. (1840) 287. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595. — *C. virens* Vill., Prosp. de l'hist. des pl. de Dauph. (1779) 142. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 153. — *Lampsana capillaris* L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 812.

На луках і як бур'ян на полях. — В Закарпатті і Прикарпатті, наводиться також для інших західних районів.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Скотарське (Білик), Страбичове (Білик!); Берегівський рн, Виноградів (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Воловець (М. Попов!); Хустський рн, Хуст (Гринь!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: Трускавець (Котов!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Шмальгаузен?).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., вказівки для інших районів сумнівні.

Загальне поширення. Атлантична і Середня Європа.

Примітка. Для нас неясно, чим відрізняється від цього виду *C. agrestis* W. K. Наводиться для Криму й Закарпаття.

3498 (4). C. ramosissima d'Urv. — **Скереда галузиста.** Сіруватo-зелена рослина. Стебла прямостоячі, 10—50 *см* завв., трохи розгалужені лише вгорі або майже від самої основи дуже галузисті, невиразно гранисті й тонкувато-ребристо-борозенчасті, розсіяно або вгорі б.-м. густо опушені тонкими звивистими волосками й по реберцях вкриті б.-м. рясними шипиковидними щетинками, досить рівномірно улиснені. Листки від довгасто-оберненояйцевидних чи оберненоланцетних до

Рис. 71. Скереда галузиста — *Crepis ramosissima* d'Urv.

1 — загальний вигляд; *2* — частина рослини; *3* — листочок обгортки; *4* — сім'янки; *5* — окрема щетинка чубка.

вузьколінійних, близько 1—12 *см* завд., 1—20 *мм* завш. (не рахуючи дуже зменшених верхівкових), прикореневі, зібрані в невиразно виявлену розетку, нижні стеблові листки звужені до основи, на верхівці тупі або тупувато загострені, з країв виїмчасто-зубчасті до перистонадрізаних у нижній частині; середні й верхні дрібніше зазублені до цілокраїх, з б.-м. загорнутими на спідній бік краями; середні при основі розширені, стеблообгортні, з видовженими або коротенькими бічними лопатями, через що майже стріловидні, верхні вузьколінійні, при основі трохи розширені, без лопатей, на верхівці загострені; всі листки зверху, по краях та зісподу по середній жилці коротко- або дрібнощетинисті, поза тим б.-м. помітно опушені тонкими звивистими волосками, густішими на верхніх листках. Кошики розміщені на кінцях гілок і, залежно від розгалуженості стебла, то нечисленні (2—7), то дуже численні й утворюють розлоге та досить густе волотисте загальне суцвіття, до цвітіння трохи похилі; обгортка кошиків при квітках конічна, при плодах майже циліндрична, 5—9 *мм* завд., темнувато-зелена, щетиниста; зовнішні листочки обгортки вузьколінійні, цілком трав'янисті, в 2—4 рази коротші від ланцетних, з країв плівчастих внутрішніх листочків; листочки зовні густо або рідше розсіяно вкриті відлеглими жовтуватими щетинками або щетинистими волосками близько 0,5—2 *мм* завд., й розсіяно, або рідше досить густо, опушені тонкими звивистими волосками; зсередини, на внутрішньому боці дрібно опушені; квітки приблизно в півтора раза довші за обгортку, жовті, віночки їх близько 8—12 *мм* завд.; приймочки дуже темні, майже чорні, з синюватo-зеленуватим відтінком. Сім'янки веретеновидні, 2,5—4 *мм* завд., 0,3—0,5 *мм* у діаметрі, вгорі шорсткі, коричневі або темно-коричневі; чубок їх 3,5—6 *мм* завд., білий, блискучий. ⊙. Цв. V—VII.

D'Urvill., in Mem. Soc. Linn. Par., I (1822) 102. Ledeb., Fl. Ross., II, 822.

На степах, степових схилах, гранітних відслоненнях, річкових та приморських пісках. — Тільки на крайньому півдні Степу, де нерідко.

Л.З.-Л.С. Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Розумівка (Кукуш!), Біленьке (Кукуш!). — Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Доброчаєва!, Кузнецова!), Білосарайська коса (Карнаух!); Великоновосілківський рн, Велика Новосілка (Колчанов!); окол. Жданова (Колчанов!); Новоазовський рн, Седова (Котов і Карнаух!). — **П.З.С.** Одеська обл.: окол. Одеси, мис Хаджі-Бей (!); Біляївський рн, о. Березань (Дюрвіль!). — Херсонська обл.: Великоолександрівський рн, Нововоронцовка (Васильєв!, Муравйов!), на шляху з Нововоронцовки до Осокорівки (Васильєв!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Ната!); Баштанський рн, Баштанка (Гринь!), Бармашове (Білик!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Скадовський рн, Скадовськ (Прянишников!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Мордвинівка (Білик!). — **П.С.** Херсонська обл.: Новотроїцький рн, Асканія-Нова (Окснер!, Сапожнікова!), о. Чурюк (Левіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Бессараб. (південь), Причорн. (південь), Ниж.-Дон. (півд. схід), Крим (північ).

Загальне поширення. Не з'ясоване. Мабуть, понтичний ендем.

Примітка. Цей давно описаний, але цілком забутий вид, дуже чітко відрізняється від звичайної *C. tectorum* L., якої в районі його поширення не помічено, і є цілинною степовою, зовсім не бур'яновою рослиною. Типовою формою виду є піскова літоральна кущиста форма. Рослинн з степового плакору, наприклад, з заповідних дільниць Асканії, відрізняються від типової форми габітуально — незначною розгалуженістю, більшим зростом, а також трохи довшими сім'янками — f. *steppicola* Klok. Різниця між ними відповідає тому, що в літературі називають «екотипом», але, можливо, має просто модифікаційний характер. В кожному разі, обидві форми належать до однієї географічної раси. Аналогічні форми помічені і в *C. tectorum* L.

3499 (5). C. tectorum L. — **Скереда покрівельна.** Корінь стрижневий. Вся рослина сірувато-зелена. Стебла поодинокі, або їх кілька (до 7), здебільшого прямостоячі, 10—120 *см* завв., розгалужені, звичайно, вище середини, але іноді від самої основи, ребристо-борозенчасті, розсіяно або негусто опушені тонкими звивистими волосками, в нижній частині нерідко місцями білуваті від тонкоповстистого опушення, вгорі по реберцях шорсткі від гострувато-горбочків або дрібних щетинок, захованих в опушенні, під кошиками нерідко з поодинокими стебельчастими залозками. Листки від довгасто-еліптичних до ланцетних і вузьколінійних, близько 1,5—21 *см* завд., 2,5—25 *мм* завш., здебільшого розсіяно або дуже розсіяно тонковолосисті; прикореневі — на час цвітіння, звичайно, вже відсутні або посохлі, та найнижчі стеблові листки до основи звужені, на верхівці тупуваті або тупувато загострені, з країв виїмчасто-зубчасті або нерівно перистонадрізані до -роздільних, з ланцетними до лінійних загостреними лопатями або частками; середні стеблові листки сидячі, лінійно-ланцетні, з помітно загорнутими на спідній бік краями, при основі розширені й часто, але зовсім не завжди, з б.-м. розвинутими вушками, через що нерідко майже стріловидні; верхні та верхівкові листки вузьколінійні, часто майже цілком згорнуті; верхівкові поступово здрібнені й під кошиком не відрізняються від зовнішніх листочків обгортки. Кошики нечисленні або частіше численні, зібрані у волотисте загальне суцвіття, до цвітіння прямостоячі або трохи нахилені; кошик з квітками близько 12—13 *мм* завд.; обгортка його вузькодзвониковидна, 7—10 *мм* завд., білувата від тонкого опушення й б.-м. залозиста, або іноді чорнувата від густого темнозалозистого опушення; листочки її від вузьколінійно-ланцетних (зовнішні) до майже довгасто-ланцетних, досить тонко загострені; зовнішні листочки близько 2,5—3,5 *мм* завд. і ± 0,5 *мм* завш.; усі листочки на спинці б.-м. густо опушені тонкими звивистими волосками, з більшою чи меншою домішкою коротеньких і довших (до 0,7 *мм*) чорнуватих і, в кожному разі, темноголових залозистих волосків, крім того, з малопомітними серед опушення гострувато-горбочками або дрібними щетинками, з внутрішнього боку листочки вкриті досить густими дрібними волосками; спільне квітколоже кошика вічкувате з дрібно-торочкувато-війчастими краями вічок; квітки у півтора раза або трохи більше перевищують обгортку, віночки їх близько 8—10,5 *мм* завд., з цитриново-жовтими язичками; приймочки чорнуваті. Сім'янки веретеновидні, 2,5—4 *мм* завд., 0,4—0,5 *мм* у діаметрі,

до верхівки помітно звужені, з 8—10 поздовжніми, впоперек зморшкуватими реберцями, вгорі шорсткі від конічних, гострих, нахилених уперед горбочків, чорнувато-коричневі до чорних, чубок 3,5—6 *мм* завд., білий, ☉, ⊙. Цв. V—X.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 807. Ledeb., Fl. Ross., II, 822 (excl. var. *melanocarpa* et syn. ad var. β. — *C. lodomeriensis* Bess.). Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 153. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595.

Як бур'ян на полях, біля шляхів, також на піскуватих луках і по степових схилах. — Наводиться для всіх районів, як звичайна рослина, але на крайньому півдні рідшає і зникає, в Криму дуже рідкісна. З **П.З.С., Л.З.С.** і **П.С.** немає зборів (в гербаріях під цією назвою зберігається *C. ramosissima* d'Urv.).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі або майже всі райони; Кавказ: Передкавк.; Зах. і Схід. Сибір (південніші райони), Далек. Схід.; Серед. Азія (півн. захід).

Загальне поширення. Європа, Мала, Передня і Середня Азія, Сибір, Монголія.

Примітка. Дуже мінлива рослина. Варіюють розміри, ступінь розсіченості листків, розгалуженість стебла та інше. Крім того, існують близькі до неї і, здебільшого, ще критично маловивчені види, розмежування яких з типовою *C. tectorum* L. викликає труднощі. Для південного сходу Європейської території Радянського Союзу наводиться *C. astrachanica* Stev. Дуже схожі з цим півпустинним видом або, за І. М. Крашенинниковим, підвидом — *C. tectorum* ssp. *astrachanica* (Stev.) H. Krasch., форми зустрічаються на пісках у Поліссі. За Станковим (Опред., вид. 2, 430), *C. astrachanica* Stev. від *C. tectorum* L. відрізняється тим, що в неї стебла численні, невисокі, тонкі; прикореневі листки в густій розетці, б.-м. хвилясто-зубчасті, від ланцетних до ланцетно-лінійних; стеблові — лінійні, звичайно, без вушок при основі. Екземпляри з **П.П.** Київська обл., Дзвонкове (Клеопов!) та з **Л.П.** Чернігівська обл., Ічня (!) відповідають наведеним ознакам, але, звичайно, дуже сумнівно, щоб вони справді належали до нижньоволзької раси. За браком матеріалу, глибшого порівняння провести ще не можна.

З Криму відомі, але ще не вивчені й дуже неповно зібрані, форми, що далеко виходять поза межі властивого *C. tectorum* L. коливання морфологічних ознак. І. К. Пачоський зібрав на околицях Керчі 5 червня 1889 р. своєрідну форму, яку позначив у гербарії назвою «*C. tectorum* var. *glandulosa* m.». Це низенька, близько 15 *см* завв., розгалужена від основи рослина; нижні листки в неї досить глибоконадрізані, середні й навіть верхні стеблові з добре розвинутими, вузенькими вушками; стебло на всьому протязі та й листки залозисто-волосисті; обгортка кошиків 7—8 *мм* завд., густо залозиста. В іншому ніби не відрізняється від *C. tectorum* L. Дуже можливо, що саме цю форму описано під видовою назвою *C. angustifolia* d'Urv. in Mém. Soc. Linn. Par., I (1822) 358 і що її ж мав на увазі Ледебур під назвою *C. tectorum-melanocephala* Ledeb. (l. c.).

3500 (6). C. micrantha Czer. nomen novum. — **Скереда дрібноквіткова.** Стебла прямостоячі або іноді при основі підведені, 20—45 *см* завв., від середини або вище вилчасто розгалужені, тонко-ребристо-борозенчасті, в нижній частині досить густо опушені відлеглими жорсткуватими волосками, 0,5—1,5 *мм* завд., у верхній — голі. Листки (до початку суцвіття) довгасто-оберненояйцевидні, довгасті й довгасто-ланцетні, 1—8 *см* завд., 3—25 *мм* завш.; найнижчі — до основи звужені,

Рис. 72. Скереда дрібноквіткова. — *Crepis micrantha* Czer.

1 — загальний вигляд; *2* — опушення стеблового листка зісподу; *3* — листочок обгортки; *4* — кошик; *5* — сім'янка.

на верхівці тупі, з країв вимчасто-гострозубчасті, з обох боків негусто або розсіяноволосисті; середні листки при основі стеблообгортні, з трикутними, загостреними або тупими вушками, на верхівці загострені до відтягнуто-гострокінцевих, ледве зазублені біля основи або цілокраї, зісподу по середній жилці щетинисті, з країв коротко-щетинисто-війчасті; верхні листки (в суцвітті) лінійно-ланцетні, здрібнені, голі. Кошики зібрані в розлоге, майже щитковидне суцвіття; квітконосні гілочки у 2—3 рази довші за кошик; кошик із квітками 8—9 *мм* завд.; обгортка його яйцевидна, 5—6 *мм* завд., 2,5—3 *мм* у поперечному діаметрі біля основи; зовнішні листочки обгортки лінійно-ланцетні, близько 2—3 *мм* завд., майже притиснуті; внутрішні довгасто-ланцетні, з країв трохи плівчасті, на спинці, як і зовнішні, з рядком відлеглих щетинок або щетинистих волосків близько 0,5—1,5 *мм* завд., крім того ще розсіяно опушені тонкими звивистими волосками, на внутрішньому боці листочки голі; при плодах усі листочки на спинці нижче середини потовщені, тупокилюваті; квітки трохи перевищують обгортку, жовті, віночки їх 7,5—8,5 *мм* завд., приймочки чорнуваті. Сім'янки довгасті, 1,7—2,2 *мм* завд., близько 0,4 *мм* завш., трохи зігнуті, з 10 поздовжніми реберцями, гладенькі, світло-оранжеві; чубок 3,3—4 *мм* завд., жовтувато-білий, трохи блискучий. ☉. Цв. V—VII.

— *C. parviflora* Desf. in Pers. Ench. II (1807) 376, non Moench (1794).

На кам'янистих схилах. — У південній частині Криму, нечасто.

Півд.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, Алушта (Ледебур!), Кипарисне (Оксіюк!), Ялтинська м/р, Судак (Станков!), Ялта (Пачоський!), Алупка (Таліев!), Гурзуф (Вовчанецький!), Кастрополь (Савенков!), г. Магарач (Пачоський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (південь); Кавказ: Даг., Схід і Півд. Закавк., Тал.

Загальне поширення. Східне Середземномор'я.

3501 (7). C. biennis L. — **Скереда дворічна.** Корінь стрижневий, розгалужений, темно-бурий. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 60—140 *см* завв., розгалужені вгорі, рідше від середини, з багато коротшими від головного стебла гілками першого порядку, з 8—40 кошиками, ребристо-борозенчасті, на всьому протязі не густо або розсіяно опушені короткими і, здебільшого, відлеглими жорсткуватими волосками, звичайно, пурпуроваті, до суцвіття б.-м. рівномірно улиснені. Листки, не рахуючи здрібнених верхівкових, перистонадрізані до роздільних, з ланцетними до лінійних, часто зазубленими, загостреними лопатями або частками, в обрисі від довгасто-оберненояйцевидних (нижчі) до еліптичних, близько 3,5—25 *см* завд., 1,5—5 *см* завш., з обох боків жорсткувато-волосисті, з густішими й довшими волосками зісподу по середній жилці; прикореневі, на час цвітіння, здебільшого, вже опалі, та найнижчі стеблові до основи звужені в невиразно виявлений коротенький черешок, решта листків сидячі, середні почасти напівстеблообгортні; верхівкові листки лінійно-ланцет-

ні, дрібні. Загальне суцвіття волотисто-щитковидне; квітконосні гілки та кошики до цвітіння нахилені або прямостоячі, але не пониклі; кошик із квітками близько 17—22 *мм* завд., обгортка оберненоконічна до майже циліндричної (при плодах), близько 10—13 *мм* завд., темно-зелена, при основі білувата від тонкого опушення; листочки її лінійно- або, переважно, довгасто-ланцетні, на спинці опушені тонкими звивистими волосками, здебільшого, крім того, з поздовжнім рядком коротеньких (0,5—0,7 *мм* завд.) чорнуватих щетинок, рідко без них, іноді ще з домішкою стебельчастих залозок, на внутрішньому боці коротковолосисті, зовнішні листочки близько 3,5—7 *мм* завд., б.-м. відігнуті; спільне квітколоже вічкувате, по краях вічок коротко-торочкувато-вій-часте; квітки в півтора раза перевищують обгортку; віночки їх близько 15—17 *мм* завд., з сірчано-жовтими язичками, 1,7—2,2 *мм* завш., приймочки жовті. Сім'янки довгасто-веретеновидні, 4—5,5 *мм* завд., 0,5—0,7 *мм* у діаметрі, з 10 поздовжніми реберцями, коричневі, вгорі шорсткі; чубок 6—7,5 *мм* завд., білий, блискучий. ☉. Цв. VI—IX.

На луках, по узліссях і в чагарниках, іноді як бур'ян. — У лісових районах звичайно, рідше в Лісостепу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Ужгород (М. Попов!); Мукачівський рн, Скотарське (Білик!), перевал Бескид (М. Попов!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, Богдан (Гринь!, Білик!); Перечинський рн, Середнє (Білик!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт (Барбарич!), Селятин (Барбарич!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Вижницький рн, Розтоки (Котов!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Заверуха!). — **З.П.** Хмельницька обл.: Шепетівський рн, Славута (Осадча!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва (Черняєв!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Котов!); Бориспільський рн, Літківське л-во (Сележинський!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Гадяцький рн, Лисівка (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Бессараб. (північ). Недостатньо з'ясоване.

Загальне поширення. Середня та Східна (захід) Європа.

3502 (8). C. lodomeriensis Bess. — **Скереда ладомирська.** Корінь стрижневий, короткий, розгалужений. Ціла рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 50—55 *см* завв., розгалужені, починаючи трохи вище основи, з б.-м. видовженими гілками першого порядку, з 15—20 кошиками, ребристо-борознисті, негусто дрібно-клочкувато-павутинисті й розсіяно опушені дрібними відлеглими товстуватими волосками, 0,2—0,5 *мм* завд., улиснені переважно нижче середини. Листки від довгасто-оберненояйцевидних і довгасто-еліптичних, перисто-роздільних до лінійно-ланцетних, суцільних і цілокраїх, 2,5—12 *см* завд., 3—25 *мм* завш., дуже неоднакові; прикореневі та нижні стеблові — 10—25 *мм* завш., роздільні, надрізані або зубчасті, з нахиленими вниз загостреними лопатями й зубцями, на поверхні та з країв жорстковолосисті; середні й верхні листки, здебільшого, суцільні та цілокраї, 2—8 *мм* завш., розсіяноволосисті або майже голі. Загальне суцвіття розлого щитковидно-волотисте; квітконоси та кошики до цвітіння прямостоячі, не пониклі; обгортка кошиків чашовидна, 10—11 *мм* завд., павутинисто-опушена, як і квітконоси під кошиком; листочки обгортки лінійно-ланцетні, 0,8—2 *мм* завш., загострені, на спинці в нижній частині досить густопавутинисті, вище з малопомітним, дуже дрібним опушенням, без щетинок і стебельчастих залозок, на внутрішньому боці вище середини дрібно-притиснуто-волосисті; зовнішні листочки 3—6 *мм* завд., б.-м. відігнуті; спільне квітколоже вічкувате, голе; віночки квіток близько 12—13 *мм* завд., з вузенькими жовтими язичками; приймочки жовті. Сім'янки веретеновидні, 4,5—7 *мм* завд., 0,5—0,9 *мм* у діаметрі, з 10 поздовжніми реберцями, темно-коричневі, чубок 7—8 *мм* завд., білий, блискучий, з зазублених волосків, які легко відриваються. ☉. Цв. VI—VII.

Bess., Primit. fl. Galic., II (1809) 159. DC., Prodrom., VII (1838) 163 p. p.

На гірських луках. — В Карпатах, рідко.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Наводиться для Польщі. Мабуть, східнокарпатський ендем.

Примітка. Вид рідкий і маловідомий. Ми його відновили за автентичними зразками, які переховуються в Києві, в іменному гербарії Бессера, з такими етикетками: 1) «*Crepis lodomeriensis* Bess. e Gal. Herb. W. Besser, 1256» — пізно зібрані екземпляри з плодами, що вже частково обсипались, і 2) «*Crepis lodomeriensis* Bess. w Powozkach» — літні екземпляри з квітками й молодими плодами. На підставі цього досить повного матеріалу можна переконатися в тому, що *C. lodomeriensis* Bess. значно відрізняється від усіх форм *C. biennis* L. по багатьох ознаках й аж ніяк не може бути приєднана до останнього виду на правах різновидності, як пропонують Шафер, Кульчинський і Павловський в «Rośliny polskie» (1953) 746. Треба гадати, що за *C. lodomeriensis* Bess. приймаються якісь ухильні форми *C. biennis* L.

3503 (9). C. tristis Klok. sp. nova in Addenda X, 569. — **Скереда сумна.** Корінь стрижневий, розгалужений, угорі майже бульбовидно потовщений, близько 4—10 *мм* у діаметрі, темно-бурий. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі або їх кілька (до 5), прямостоячі або при основі дещо висхідні, 30—60 *см* завв., тонкуваті, починаючи нижче або рідше вище середини, розгалужені, з видовженими гілками першого порядку і 3—11 кошиками, гранисті й ребристо-борозенчасті, з випнутими темнішими реберцями й увігнутими світлішими борозенками між ними, коротко й дуже розсіяноволосисті, помітніше при основі та під кошиками, негусто улиснені, переважно, в нижній частині. Листки довгасто-оберненояйцевидні або довгасті до лінійно-ланцетних, близько 3—10 *см* завд. і 4—20 *мм* завш. (не рахуючи здрібнених верхівкових); прикореневі та нижчі стеблові листки до основи звужені, почасти з невиразно виявленим черешком, на верхівці коротко відтягнуто-загострені, з країв дрібнозубчасті або виїмчасто-зубчасті до перистонадрізаних з ланцетними до вузьколінійних, загостреними зубцями або лопатями з обох боків, розсіяноволосисті; середні листки сидячі, стеблообгортні, з коротенькими зазубленими вушками при основі; верхні та верхівкові листки сидячі, при основі розширені, але

Рис. 73. Скереда сумна — *Crepis tristis* Klok.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — листочок обгортки; *4* — сім'янка.

без вушок, цілокраї, майже голі. Квітконосні гілочки разом з кошиками до цвітіння пониклі, кошик із квітками 17—20 *мм* завд.; обгортка його дзвониковидна, близько 10—12 *мм* завд., чорнувато-зелена, з негустим або розсіяним білуватим опушенням, помітнішим біля основи; листочки обгортки довгасто-ланцетні, загострені, з країв війчасті, на спинці опушені коротенькими або дрібними звивистими волосками, іноді ще з коротенькими щетинками, на внутрішньому боці притиснуто опушені; зовнішні листочки близько 4—7 *мм* завд., почасти яйцевидно-ланцетні, помітно відігнуті; спільне квітколоже вічкувате, по периферії вічок торчкувато-війчасте; квітки майже вдвоє перевищують обгортку, віночки їх 17—20 *мм* завд., жовті, з оранжевими кінчиками зубців язичка; приймочки темні до чорнуватих. Сім'янки веретеновидні, 4,2—4,7 *мм* завд., 0,5—0,7 *мм* у діаметрі, помітно звужені до верхівки, з 15 тонкими поздовжніми реберцями, жовтувато-бурі, вгорі шорсткі; чубок близько 6—7 *мм* завд., білий, трохи блискучий. ☉. Цв. VI—VIII.

На гірських луках. — Відоме лише з Закарпаття.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Ясиня (Брадіс і Запятова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Можливо, східнокарпатський ендем.

Примітка. Цей своєрідний вид, мабуть, як і *C. lodomeriensis* Bess., належить до циклу *C. biennis* auct. sensu amplo, але від усіх відомих форм його дуже відрізняється.

3504 (10). C. praemorsa (L.) Tausch. — **Скереда обкусана.** Кореневище вкорочене, коріння мичкувате, головний корінь дуже короткий, ніби обкусаний знизу. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 45—105 *см* завв., ребристо-борозенчасті, негусто опушені коротенькими звивистими волосками, лише вгорі коротко розгалужені, безлисті, блідо-зелені. Розвинуті зелені листки всі зібрані при основі стебла в розетку, здебільшого, довгасто-оберненояйцевидні, 8—35 *см* завд., 2—7 *см* завш., до основи поступово звужені в коротенький або недовгий черешок, на верхівці тупі або коротко загострені, з країв віддалено дрібнозубчасті, на поверхні з обох боків коротко- або дрібноволосисті, темно-зелені; деякі листки в розетці іноді ланцетні чи оберненоланцетні, більш поступово загострені; крім листків розетки наявні лише верхівкові, лінійно-ланцетні, напівплівчасті здрібнені листки при основі гілок та гілочок суцвіття. Загальне суцвіття волотисто-грониовидне, видовжене, з б.-м. численними кошиками; кошик із квітками до 15 *мм* завд., обгортка його дзвониковидна, 9—12 *мм* завд., темно-зелена, трохи коротко опушена, переважно, біля основи; листочки обгортки, здебільшого, лінійно-ланцетні, зовнішні — близько 1,5—3,5 *мм* завд., почасти довгасто-яйцевидно-ланцетні, б.-м. відігнуті, на спинці і ті, і ті з розсіяними коротенькими звивистими волосками, переважно, в нижній частині, з країв б.-м. помітно війчасті, на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже вічкувате, голе; квітки приблизно в півтора

раза перевищують обгортку; віночки їх близько 11—12 *мм* завд., світло-жовті; приймочки жовті. Сім'янки веретеновидні, 4,5—5,5 *мм* завд. 0,4—0,6 *мм* у діаметрі, з 15 реберцями, гладенькі, темно-коричневі; чубок близько 5—6,5 *мм* завд., білий, ламкий. ♃. Цв. V—VI (VII).

Tausch. in Flora, IX, 1 Erg. (1828) 79. Ledeb., Fl. Ross., II, 825. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 152. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595.
— *Hieracium praemorsum* L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 801.

На лучних степах, лісових луках, по узліссях, у борах і суборах. — В Поліссі та в Лісостепу, нерідко.

П.П. Житомирська обл.: Овруцький рн, Гладковичі (Білик!). — Київська обл.: окол. Києва (Д. Зеров!), Пуща-Водиця (Семенкевич!), Святошино (Васильєв!), Буча (Семенкевич!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця (Бордзиловський!, Семенкевич!); Бориспільський рн, Літківське л-во (Сележинський!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Гродзінський!). — Вінницька обл.: Вінниця (Янківський!); Немирівський рн, Шолудьки (Гринь!, Михайличенко!); Калинівський рн, Медведівське л-во (Гринь!). — Черкаська обл.: Звенигородський рн, Козацьке (Підоплічка!), Яблунівка (Підоплічка!); Чигиринський рн, Ірдинь (Клеопов!). — Кіровоградська обл.: Новоархангельський ри, Кальниболота (Підоплічка!); Олександрівський рн, Чорний ліс (Гринь!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Замостя (Левенець!). — Сумська обл.: Сумський рн, Суми (Калениченко!); Бульбівщина (Стародуб!), Гребенівка (Заліський!); Охтирський рн, Боромля (Ширяєв!), Миколаївка (Ширяєв!); Лебединський рн, Червлене (Ширяєв!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Ширяєв!, Наливайко!, Котов!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Покотилівка (Савенков!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Цингер!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в більшій частині районів; Кавказ: Передкавк.; Зах. Сибір, Схід. Сибір.

Загальне поширення. Скандінавія, Атлантична, Середня і Східна (за винятком степового півдня) Європа, Сибір, Монголія.

3505 (11). C. conyzifolia (Gouan) Dalla Torre (sensu lato). — **Скереда конізолиста.** Корінь стрижневий, здерев'янілий. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі або дещо висхідні, 28—72 *см* завв., товстуваті, гранисті й ребристо-борозенчасті, порівняно густо опушені тонкими звивистими волосками близько 1—2,5 *мм* завд., б.-м. бруднувато-пурпуруваті, улиснені переважно в нижній частині, вгорі або іноді навіть нижче середини розгалужені, з 2—9 кошиками. Листки від довгасто-оберненояйцевидних чи оберненоланцетних до лінійно- або довгасто-ланцетних, не рахуючи верхівкових здрібнених, близько 3—24 *см* завд. і 0,5—4 *см* завш., з обох боків волосисті; прикореневі листки зібрані в розетку при основі стебла, нечисленні, звужені до основи, зовнішні в розетці з коротеньким черешком, на верхівці коротко загострені, з країв гострозубчасті; середні стеблові листки сидячі, стеблообгортні, з коротенькими зазубленими вушками при основі, з країв дрібно зазублені; верхні з вузенькими загостреними вушками, цілокраї. Загальне суцвіття волотисто-гроновидне або гроновидне, з трохи потовщеними під кошиком квітконосами; кошик

з квітками близько 20—25 *мм* завд.; обгортка його чашовидна, 10—16 *мм* завд., чорнувато-зелена, темнощетиниста, але не залозиста; зовнішні листочки її вузько-лінійно-ланцетні, близько 6,2—7,5 *мм* завд. і 1—1,5 *мм* завш.; внутрішні — довгасто-ланцетні, близько 2,2—4 *мм* завш.; всі листочки на спинці рясно вкриті чорними щетинистими волосками до 1—2,5 *мм* завд., на верхівці густо-торочкувато-війчасті, на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже вічкувате, голе; квітки майже вдвоє перевищують обгортку; віночки їх 15—21 *мм* завд., з язичками 2,2—2,5 *мм* завш., жовті. Сім'янки веретеновидні, 6—7,5 *мм* завд., 0,6—0,9 *мм* у діаметрі (зволожені до 1—2 *мм*), на верхівці помітно звужені, з 20 реберцями, жовтувато-бурі; чубок близько 6,5—7,5 *мм* завд., білий. ♃. Цв. VII—VIII.

Dalla Torre, Atl. Alpenfl. (1884) 145. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595.
— *Hieracium conyzifolium* Gouan, Ill. et Obs. Bot. (1773) 59. — *Crepis grandiflora* Tausch. in Flora, XI, 1 (1828) 80, non Willd. DC., Prodrom., VII, 166. Ledeb., Fl. Ross., II, 827. — *Hieracium grandiflorum* All., Fl. pedemont., I (1785) 217, tab. 29, fig. 1—2.

На гірських луках і лісових галявинах. — В Карпатах, нечасто.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Скотарське (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, хр. Яворник (Білик!), г. Пікуй (Котов, Чопик, Протопопова!); Тячівський рн, Рахів (Білик!); Богдан (Косець), Ясиня (Брадіс; Запятова!), г. Квасівський Менчул (Брадіс!), хр. Чорногора, Кіз'ї Улоги (Мондальський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (Карпати). Наводиться для Закавказзя (напевно, інший, хоч, може, і близький вид).

Загальне поширення. Гори Середньої Європи.

Примітка. Під назвою *C. conyzifolia* auct. або *C. grandiflora* auct. об'єднується кілька гірських рас. Нашу рослину важко ототожнити з будь-якою з них без додаткового спеціального вивчення.

3506 (12). C. sibirica L. — **Скереда сибірська.** Коріння мичкувате. Вся рослина темно-зелена. Стебла поодинокі, прямостоячі, близько 60—150 *см* завв., ребристо-борозенчасті, опушені нахиленими або вниз відігнутими темнуватими волосками близько 1—2 *мм* завд. і, переважно, вгорі, дрібними білуватими, розгалужені вище середини або вгорі, з 2—20 кошиками, до суцвіття б.-м. рівномірно улиснені. Прикореневі та найнижчі стеблові листки довгасто-еліптичні до майже оберненояйцевидних, великі, близько 15—45 *см* завд. і 4,5—17 *см* завш., до основи раптово, рідше більш поступово звужені в широкий крилатий черешок, на верхівці коротко загострені, з країв разом із черешком виїмчасто-зубчасті, переважно зісподу по жилках жорсткувато-волосисті, середні стеблові листки довгасто-яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, чималі, сидячі, стеблообгортні, з серцевидною основою, по краю дрібно-щетинисто-війчасті, в іншому як нижні; верхівкові листки ланцетні, здрібнені. Загальне суцвіття волотисто-щитковидне, квітко-

носні гілки або гілочки другого порядку під кошиком трохи потовщені; кошик із квітками до 30 *мм* завд.; обгортка його чашовидна або дзвониковидна, близько 17—20 *мм* завд., чорнувата, негусто темно-щетиниста; зовнішні листочки обгортки яйцевидно- або довгасто-ланцетні, до 10 *мм* завд., внутрішні довгасто-ланцетні, як і зовнішні, тупуваті; і ті, й інші на спинці вкриті відлеглими чорнуватими щетинистими волосками близько 0,5—3 *мм* завд., з країв війчасті, а на верхівці торочкувато-війчасті, на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже кошика голе; квітки майже вдвоє перевищують обгортку; віночки їх 21—26 *мм* завд., з вузенькими, до 2 *мм* завш., язичками, жовті. Сім'янки веретеновидні, 8—10 *мм* завд., 1—1,4 *мм* у діаметрі, з 30 тоненькими реберцями, гладенькі, темно-коричневі; чубок 8—9,5 *мм* завд., сіруватий. ♃. Цв. VII—VIII.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 807. Ledeb., Fl. Ross., II, 828. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 155. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595.

В розріджених лісах і в чагарниках. — Переважно в Лісостепу, нечасто.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Шмальгаузен!). — **З.П.** Житомирська обл.: Житомир (Шмальгаузен). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Чернігів (Шмальгаузен). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Ярмолинецький рн, Коржівці (Котов!); Кам'янець-Подільський рн, Кам'янець-Подільський (Шмальгаузен). — Вінницька обл.: Барський рн, Іванівці (Котов!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівський рн, Кариківецька лісова дача (Гринь!), Жмеринка (Шмальгаузен). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Сумський рн, Суми (Стародуб!), Токарі (Стародуб!), Успенська лісова дача (Гринь!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Лавренко!, Котов!, Наливайко!, Черняев!); Дергачівський рн, Феськи (Лавренко!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, Куп'янськ (!!); Вовчанський рн, Вовчанськ, Єфремівка (Заблоцький!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: центральні та східні райони; Кавказ: Передкавк.; Захід. Сибір, Схід. Сибір (захід); Серед. Азія (півн. схід).

Загальне поширення. Середня Європа (схід), Сибір, Монголія, Західні Гімалаї, Кашмір.

3507 (13). C. paludosa (L.) Moench. — **Скереда болотна.** Кореневище вкорочене, коріння мичкувате. Стебла поодинокі, рідко в кількості двох, прямостоячі, близько 45—105 *см* завв., не товсті, гранисті й ребристо-борозенчасті, цілком голі на всьому протязі або лише вгорі з розсіяними залозистими волосками, порожнисті, у верхній частині розгалужені, з 2—20 кошиками, від еліптичних до вузьколанцетних, близько 3—25 *см* завд. і 0,5—5,5 *см* завш., не рахуючи здрібнених верхівкових, з країв виїмчасто-зубчасті, голі; тонкі, зісподу трохи світліші, як зверху й ніби дещо сизуваті, прикореневі листки, що не завжди зберігаються на час цвітіння, звужені до основи в коротенький чи недовгий черешок, на верхівці тупі або, здебільшого, коротко загострені, з країв у нижній частині перистонадрізані з тупими або відтягнутими на верхівці в дуже коротке вістря лопатями, що спрямовані скоса вниз; стеблові листки при основі стеблообгортні до стріловидних, на верхівці більш поступово загострені, по краях з ланцетними, відтягнутими в дрібне тупувате вістря зубцями, в іншому як прикореневі, нижчі з них черешковидно звужені до основи, з більшими зубцями в нижній частині; верхівкові здрібнені листки лінійно-ланцетні до вузьколінійних, вкриті довгими темно-залозистими волосками. Спільне суцвіття волотисто-щитковидне, з досить тонкими гілочками; кошики та квітконосні гілочки до цвітіння б.-м. пониклі; кошик із квітками близько 17—22 *мм* завд., обгортка його дзвониковидна, близько 10—12 *мм* завд., чорнувато-зелена, щетинисто-залозиста; листочки обгортки лінійно-ланцетні, зовнішні близько 2—5 *мм* завд., притиснуті; всі на спинці вкриті рясними чорнуватими залозисто-щетинистими волосками близько 0,3—3 *мм* завд., з країв угорі дрібновійчасті, на внутрішньому боці голі; спільне квітколоже кошика вічкувате, голе; квітки в півтора раза перевищують обгортку, віночки їх близько 12—17 *мм* завд., з язичками 1,8—2,7 *мм* завш., світло-жовті; приймочки чорнуваті. Сім'янки лінійні, ледве звужені при самій верхівці, 4—5,5 *мм* завд., 0,5—0,7 *мм* завш., з 10 тонкими реберцями, гладенькі, жовтувато- або коричнювато-бурі, чубок сім'янки 5,5—7,2 *мм* завд., сіруватий. ♃. Цв. VI—VIII.

Moench, Meth. (1794) 535. Ledeb., Fl. Ross., II, 829. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 155. Клоков у Визн. росл. УРСР, 595.

— *Hieracium paludosum* L., Sp. pl. (1753) 803.

Видані зразки: Fl. exsicc. reip. Bohem.-Sloven., № 385.

В заболочених лісах, на болотах і вогких луках. — У гірських і лісових районах, нечасто.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, хр. Свидовець, болото Копечка (Брадіс!), Богдан на р. Квасин (Брадіс!), Луги — хр. Бельтазул (Котов!). — **Пр.Л.** Івано-Франківська обл.: Косівський рн, Чивчинська полонина (Брадіс!). — Чернівецька обл.: Сторожинець (Косець!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременець (Шмальгаузен). — **З.П.** Волинська обл.: Любомль (Барбарич!); Камінь-Каширський рн, Острівки (Косець!), Гірники (Косець!); Володимир-Волинський рн, Верба (Косець!). — Ровенська обл.: Березнівський рн, Мощанське л-во (Котов, Омельчук!). — Житомирська обл.: Житомир (Шмальгаузен). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва (Семенкевич!, Цингер!), Святошино (Васильев—Яковлев!); Києво-Святошинський рн, Біличі (Семенкевич!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Волочиський рн, Катеринівка (Котов!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Балаклійський рн, Шевелівка (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: північні, західні й центральні райони; Зах. Сибір (на крайньому заході, в приуральських районах).

Загальне поширення. Скандінавія, Атлантична, Середня й Східна Європа. Європейський болотяно-лісовий вид.

3508 (14). C. planitierum Klok. sp. nova in Addenda X, 568. — **Скереда рівнинна.** Коріння мичкувате, світло-буре. Стебла поодинокі, або їх 2—3, прямостоячі або майже прямостоячі, 45—90 *см* завв., лише

вгорі, в суцвітті, розгалужені, з 2—38 кошиками, в нижній частині б.-м. густо опушені звивистими й переплутаними волосками до 2 *мм* завд., в середній цілком голі й лише на гілочках суцвіття знов опушені відлеглими залозистими волосками 0,2—1 *мм* завд., з домішкою тонких звивистих волосків, густіше під кошиками. Стеблові листки нечисленні, від довгасто-еліптичних або довгасто-оберненояйцевидних до лінійно-ланцетних, 2—20 *см* завд., 2—38 *мм* завш. (не рахуючи здрібнених верхівкових); найнижчі до основи звужені в коротший за пластинку черешок; на верхівці тупі або тупувато загострені; середні — сидячі, стеблообгортні, з коротенькими тупими вушками при основі, на верхівці загострені; верхні — сидячі, без помітних вушок; усі листки з країв дрібно, але помітно, виїмчасто-зубчасті, на поверхні з обох боків розсіяноволосисті. Загальне суцвіття розлого-волотисте, з довшими у 2—3 рази за кошик квітконосними гілочками; кошик із квітками близько 15—18 *мм* завд.; обгортка його конічна, близько 8—10 *мм* завд., чорнувато-зелена, відлегло-залозисто-волосиста й прилегло-тонковолосиста; листочки її лінійно-ланцетні, зовнішні близько 2—4 *мм* завд., притиснуті, усі листочки на спинці рясно вкриті відчепіреними залозистими волосками близько 0,2—1,2 *мм* завд.; залозисті волоски світліші, з темними головками або, здебільшого, чорнуваті; з внутрішнього боку листочки голі; спільне квітколоже голе; квітки в півтора раза перевищують обгортку, віночки їх близько 12—14 *мм* завд., темножовті; приймочки темні або чорнуваті. Сім'янки довгасті, 2,5—3,6 *мм* завд., близько 0,5 *мм* завш., з 15 поздовжніми реберцями, коричневі; чубок близько 4,5—6,5 *мм* завд., білий, трохи блискучий. ♃. Цв. V—VII.

— *C. succisifolia* auct. fl. ucr., non Tausch. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 154.

В лісах, на вогких луках. — В Правобережному Поліссі та в північній частині Правобережного Лісостепу, зрідка, спорадично зустрічається і в суміжних районах.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременець (Шмальгаузен). — **П.П.** Київська обл.: окол. Києва, Голосієве (Шмальгаузен), Пуща-Водиця (Васильєв—Яковлев!), Біличі (Семенкевич!). — **Л.П.** Окол. Києва, за Дніпром (Шмальгаузен). — **В.Л.-С.** Волинська обл.: Луцьк (Шмальгаузен). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Вінниця (Шмальгаузен), Жмеринка (Шмальгаузен).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (?), Верх.-Дніпр. (південь), Серед.-Дніпр.; Кавказ: Передкавк. (?).

Загальне поширення. Ще не з'ясоване.

Примітка. Наша рівнинна рослина справді близька до середньоєвропейської гірської *C. succisifolia* (All.) Tausch., але в останньої листки менш зазублені до майже цілокраїх, стебло на всьому протязі, крім хіба основи, опушене відлеглими жорсткуватими волосками; обгортки кошиків та квітконоси густоволосисті лише з домішкою залозистих волосків; сім'янки з 20 реберцями, буруваті. В географічному відношенні наша раса ізольована від західних. Справжньої *C. succisifolia* (All.) Tausch. ми не виявили і в карпатському матеріалі. Чи вона тотожня *C. mollis* (Jacq.) Aschers. не цілком ясно.

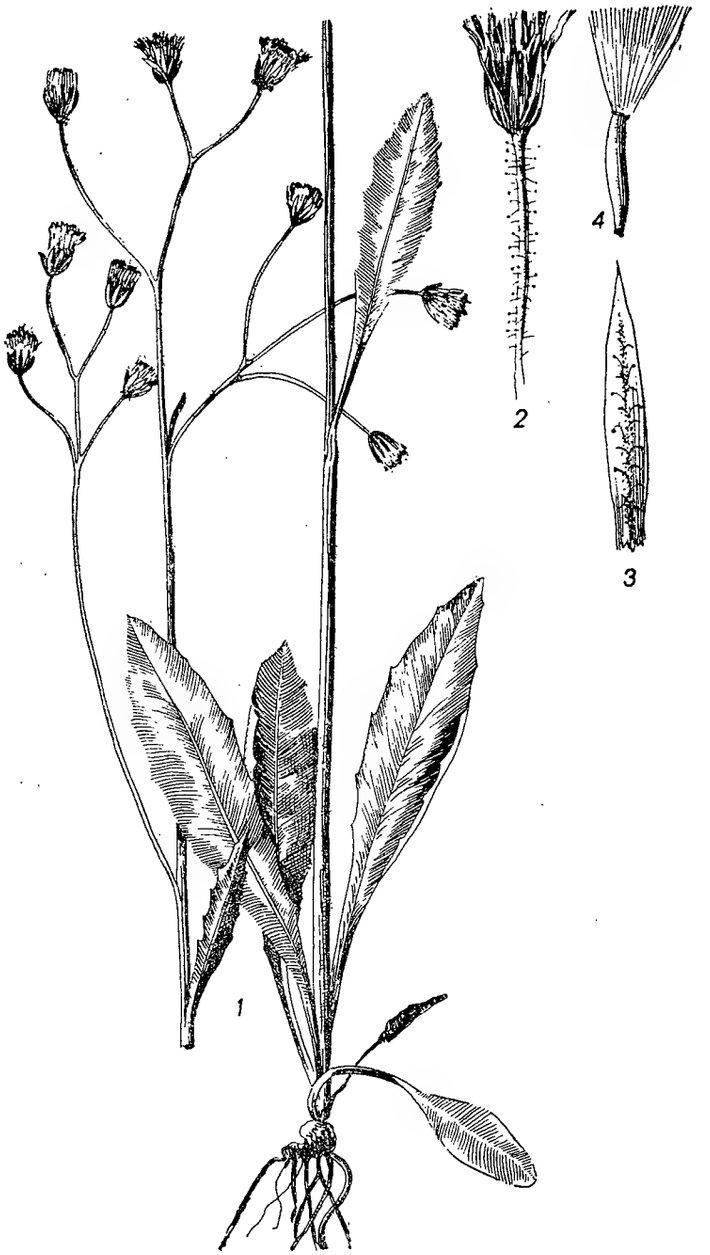

Рис. 74. Скереда рівнинна — *Crepis planitierum* Klok.

1 — загальний вигляд; *2* — кошик; *3* — листочок обгортки; *4* — сім'янка.

Рід 958. Баркгавзія — Barkhausia Moench.[1]

Moench., Meth. (1764) 537.

Кошики багатоквіткові. Обгортка їх чашовидна з черепичасто розміщеними листочками. Спільне квітколоже коротко-волосисто-торочкувате. Віночки квіток жовті або іноді пурпуруваті. Сім'янки круглясті, серединні поступово звужені в довгий або короткий носик, крайові без носика або з коротеньким носиком; чубок сім'янок багаторядний, з простих зазублених щетинок. — Однорічні, рідко багаторічні трави з зубчастими або перистонадрізаними листками, звичайно, щетинисто-волосисті.

До роду належить кілька десятків видів, поширених переважно в Середземномор'ї. Для території Радянського Союзу наводиться 6 видів. Для Української РСР ми тут наводимо 3 види.

1. Зовнішні листочки обгортки овальні, напівплівчасті, голі, зовсім не подібні до внутрішніх. Спільне квітколоже кошика глибоко увігнуте. Кримська гірська рослина . . . . . **(1). Б. несправжньоальпійська — B. pseudoalpina** Klok.
— Зовнішні листочки обгортки лінійно-ланцетні, щетинисті. Спільне квітколоже кошика опукле або плоске . . . . . 2.
2. Сім'янки коротенькі, 3,5—4,5 *мм* завд., з коротшим за сім'янку носиком, усі в кошику однакові . . . . . **(2). Б. щетиниста — B. setosa** D C.
— Сім'янки багато довші й неоднакові, крайові майже без носика, серединні з довгим носиком . . . . . 3.
3. Волоски на стеблі шетинисті, потовщені до основи; спільне суцвіття щитковидне; листочки обгортки, здебільшого, з нечисленними й малопомітними залозистими волосками на спинці; носики серединних сім'янок не перевищують листочків обгортки . . . . . **(3). Б. маколиста — B. rhoeadifolia** M. B.
— Волоски на стеблі не щетинисті, тонкуваті; спільне суцвіття волотисте; листочки обгортки та верхня частина квітконосів завжди рясно залозисті; носики серединних сім'янок перевищують листочки обгортки . . (3, примітка). **Б. вонюча — B. foetida** (L.) D C.

3509 (1). B. pseudoalpina Klok. sp. nova in Addenda X, 569. — **Баркгавзія несправжньоальпійська.** Вся рослина сірувато-зелена. Стебла прямостоячі, 20—60 *см* завв., вгорі розгалужені або іноді прості, з 1—6 розвинутими кошиками на кінці стебла та б.-м. видовжених гілок, ребристо-борозенчасті, опушені помітніше вгорі короткими тонкими волосками й вкриті по ребрах шипуватими щетинками 0,2—0,6 *мм* завд., в нижній частині іноді майже голі й гладенькі. Листки зібрані переважно в нижній половині стебла, до 9—10 *см* завд. і 2,5—3 *см*

[1] Опрацював М. В. Клоков.

завш. або й більші; найнижчі довгасто-оберненояйцевидні, до основи поступово звужені, на верхівці тупі, з країв, як і середні листки, досить дрібно-виїмчасто-зубчасті; середні й верхні листки довгасті або довгасто-ланцетні, сидячі, стеблообгортні, при основі з коротенькими загостреними вушками, майже стріловидні, всі листки по краях та зісподу по середній жилці дрібнощетинисті, на поверхні з обох боків ще дрібніше жорстко-волосисті або шорсткі. Кошики яйцевидно-циліндричні до дзиговидних; обгортка кошика близько 10—20 *мм* завд. і 8—12 *мм* завш.; зовнішні листочки її помітно відігнуті від решти, утворюючи ніби чашечку, напівплівчасті, жовтуваті, у 2—3 рази коротші від внутрішніх, але ширші за них, яйцевидно-трикутні, овальні або довгасто-яйцевидні, 4—11 *мм* завд., 2,5—5,5 *мм* завш., загострені, з країв тонкоплівчасті, на спинці голі; внутрішні листочки довгасто- або лінійно-ланцетні, темно-зелені або при плодах коричнюваті, з вузькоплівчастою облямівкою по краях, з опуклою, особливо при плодах, спинкою, на спинці опушені відлеглими, тонкощетинистими волосками близько 1,5—4 *мм* завд. та ряснішими за них відстовбурченими, майже щетинистими залозками 0,5—1,5 *мм* завд. (почасти й дрібнішими); спільне квітколоже лійковидно-увігнуте, вічкувате, по краях вічок торочкувато-війчасте; квітки близько 12—14 *мм* завд., з вузенькими жовтими язичками. Сім'янки неоднакові, — крайові, що заховані в згорнутих при плодах краями всередину внутрішніх листочках обгортки, тригранні й зігнуті, найширші в нижній частині, звідки звужені в невиразно відокремлений товстуватий, підведений носик, разом з носиком 9—14 *мм* завд., 0,8—1,5 *мм* завш., жовтуваті, коротковолосисті, з білим чубком 5—7,5 *мм* завд.; серединні сім'янки тонковеретеновидні, круглясті, прямі, поступово звужені в тонкий, не коротший за саму сім'янку, носик, разом з носиком шорсткі, але позбавлені опушення, 10—14 *мм* завд., 0,4—0,8 *мм* у діаметрі, коричнюваті, з білим чубком 6—8,5 *мм* завд. ☉. Цв. V—VI.

— *B. alpina* auct. fl. taur. haud D C.

В південній частині Криму нерідко.

Півд.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, Магарач (Пачоський!); Ялтинська м/р, Ялта (Пачоський!), Нікіта (Пачоський!), Гурзуф (Оксіюк!), Нікітський бот. сад (Станков!), Мис Мартьян — Гурзуф (Станков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (південь), Кавказ (?), Мала Азія (?).

Загальне поширення. Можливо, кримський ендем (див. примітку).

Примітка. *Barkhausia alpina* (L.) D C., відповідно до описів Декандоля і Буассьє, відрізняється від кримської рослини дрібним і м'яким опушенням стебла та листків і відсутністю залозистого опушення. Але базонім — *Crepis alpina* L. — цього виду є дуже сумнівним, бо, передусім, за вказівкою самого Ліннея, його *Crepis alpina* «habitat in alpibus Italiae», де нічого схожого з рослиною, відомою за цією назвою, немає. Лінней при описі посилається на Гмеліна — Gmel., Fl. sib., II, 16, t. 5, але в Сибіру теж немає такої рослини. *Crepis alpina* auct. haud L.

або *Barkhausia alpina* D C. відповідає малоазійській нагірно-ксерофітній рослині, що заходить також і на Кавказ. Вона дещо відрізняється від описуваної тут кримської: серединні сім'янки в неї довші — 15—18 (а не 10—14) *мм* завд. з носиком майже вдвоє довшим за саму сім'янку (а не майже рівним їй); крайові сім'янки трохи довші й помітно товстіші, залозисте опушення на листочках обгортки менш помітне.

3510 (2). B. setosa D C. — **Баркгавзія щетиниста.** Сірувато-зелена або світло-зелена рослина. Стебла прямостоячі, 30—120 *см* завв., б.-м. розгалужені, з кількома або з численними кошиками, тонкоборозенчасті, досить густо вкриті відлеглими або (вгорі) відстовбурченими жовтуватими щетинистими волосками 1—2 *мм* завд. й під ними опушені коротенькими тонкими волосками, улиснені переважно нижче середини. Листки зубчасті або частіше перистонадрізані, в обрисі довгасто-оберненояйцевидні до яйцевидно- або довгасто-ланцетних, 7—23 *см* завд., 1—5 *см* завш., жорстко-волосисті, густіше зісподу по середній жилці; найнижчі листки звужені до основи в коротенький черешок, на верхівці тупі або короткозагострені, з тупими або загостреними лопатями, рідше гострувато-крупно-зубчасті; середні й верхні листки сидячі, стеблообгортні, з видовженою і поступово загостреною верхівкою та вузькими, лінійно-ланцетними частками, закінченими, як і верхівка, шипиковидною щетинкою. Кошики зібрані в щитковидно-волотисте суцвіття, часто б.-м. зближені на кінці головних гілок; обгортка кошика чашовидна або келиховидна (при плодах), 8—11 *мм* завд., 6—9 *мм* у поперечному діаметрі; листочки її лінійно-ланцетні, темно-зелені, з країв плівчасто облямовані; зовнішні листочки помітно відігнуті від решти, коротші й трохи вужчі за внутрішні; і ті, й інші на спинці густо вкриті відлеглими, жовтуватими щетинками 1—2,5 *мм* завд.; спільне квітколоже плоскувате; квітки лише трохи перевищують обгортку; віночки їх до 10 *мм* завд., жовті. Сім'янки всі однакові, веретеновидні, 3,5—4,5 *мм* завд., 0,4—0,5 *мм* завт., на верхівці звужені в носик, майже вдвоє коротший за саму сім'янку, вгорі та при основі носика дрібнощетинисті, коричневі. ☉. Цв. VI—VIII.

D C., Fl. de Fr., ed. 3, IV (1805) 44; Prodrom., VII, 155. L e d e b., Fl. Ross., II, 819.

— *Crepis setosa* H a l l. f. in R o e m. Arch., I, 2 (1797) 1. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 151.

Рисунки: R e i c h e n b., Icon. Fl. Germ. et Helv., tab. 84.

Видані зразки: Fl. exsicc. reip. Bohem.-Sloven., № 986. Pl. Bulg. exsicc., № 400.

На луках і як бур'ян по відкритих місцях. — Зустрічається в Закарпатті, наводиться для Криму.

Зак.Л. З а к а р п а т с ь к а о б л.: Мукачеве (Б і л и к!, М а р г і т а й!); Ужгород (К о т о в!); Перечинський рн, Середнє (Б і л и к!); Берегівський рн, Шаланки (Б а р б а р и ч!).

П о ш и р е н н я п о С Р С Р. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Бессараб., Крим (?); Кавказ: Передкавк. (?).

З а г а л ь н е п о ш и р е н н я. Середня Європа.

Примітка. Екземплярів цього виду з території Криму ми не бачили. Визначені, як *B. setosa* D C., екземпляри, що їх ми переглядали, належать до інших видів.

3511 (3). B. rhoeadifolia M. B. — **Баркгавзія маколиста.** Сірувато-зелена, жорстко-волосиста рослина. Стебла, звичайно, прямостоячі, (10) 20—70 *см* завв., б.-м. розгалужені, часто майже від самої основи, з двома — кількома або частіше з численними кошиками, борозенчасті, опушені щетинистими, потовщеними при основі волосками до ±2 *мм* завд., з домішкою тонких м'яких волосків, часто бруднувато-пурпуруваті або жовтувато-буруваті, улиснені переважно в нижній частині. Листки здебільшого перистонадрізані до -роздільних, від довгасто-оберненояйцевидних в обрисі до лінійно-ланцетних, 4—23 *см* завд., 1—5 *см* завш. (не рахуючи здрібнених верхівкових), з гострокінцевими, часто з країв зазубленими лопатями й частками різноманітної форми, з країв щетинисто-війчасті, на поверхні з обох боків жорстко- або жорсткувато-волосисті, іноді сивуваті через густе опушення, здебільшого, грубенькі, рідко тонкуваті; найнижчі листки звужені до основи в невиразно виявлений черешок, решта — сидячі, стеблообгортні, при основі з коротенькими гострими вушками. Кошики, здебільшого, зібрані в майже щитковидне загальне суцвіття; обгортка їх чашовидна, близько 11—16 *мм* завд.; зовнішні листочки її лінійно-ланцетні, 4—11 *мм* завд., 0,5—1,7 *мм* завш., звичайно, трохи відігнуті, принаймні на кінці; внутрішні — довгасто-ланцетні до вузькоеліптичних, до 16 *мм* завд. і 3,5 *мм* завш., на верхівці відтягнуто-тупувато-загострені, на спинці опуклі, при плодах стверділі, з поздовжнім тупим кілем, з країв витончені, плівчасті, голі й лише біля верхівки трохи війчасті; всі листочки на спинці опушені переважно відлеглими щетинистими волосками з малопомітною або помітною (рідко) домішкою щетинистих залозок і тонких волосків; спільне квітколоже трохи опукле; квітки в півтора раза перевищують обгортку, віночки їх близько 11—17 *мм* завд., жовті. Сім'янки неоднакові; крайові — веретеновидні, 5—8 *мм* завд., 0,6—0,9 *мм* у діаметрі, трохи зігнуті, на верхівці звужені в коротенький, невиразно виявлений носик, вище середини дрібноволосисті, жовтуваті; серединні — тонковеретеновидні, з удвоє довшим за сім'янку тонким носиком, разом з яким 7,2—14,5 *мм* завд., 0,4—0,7 *мм* у діаметрі, шорсткі, коричнюваті; чубок сім'янки 5—8 *мм* завд., блискучо-білий. ☉. Цв. VI—VIII.

M. B., Fl. taur.-cauc., III (1819) 358. D C., Prodrom., VII, 158. L e d e b., Fl. Ross., II, 819. К л о к о в у Визн. росл. УРСР, 594.

— *Crepis rhoeadifolia* M. B., Fl. taur.-cauc., II (1808) 259. — *Crepis foetida* var. *rhoeadifolia* S c h m a l h. (Шмальгаузен), Фл. Ср. и Ю. Р. (1897) 151.

На відслоненнях гірських порід, річкових і приморських пісках, як бур'ян по відкритих місцях. — В правобережних лісостепових і степових районах та по всьому Криму звичайно, також на крайньому півдні Лівобережного Злаково-Лучного Степу.

Р.-О.Л. Т е р н о п і л ь с ь к а о б л.: Кременецький рн, Кременець (Шмальгау-

зен, Заверуха!), Бережці (Заверуха!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубнівський рн, Смига (Котов!), Бущанська лісова дача (Котов!), Сестрятин (Котов, Омельчук!). — **Л.П.** Київська обл.: Бориспільський рн, Літківське л-во (Сележинський!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Стара Ушиця (Кузнецова!). — Вінницька обл.: Крижопільський рн, Батрацьке (Котов!); Барський рн, Немерче (Білогір!). — Одеська обл.: Балтський рн, Мала Слобідка (Котов!), Волядинка (Котов!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчинський рн, Анциполівка (Котов!). — Харківська обл.: Дергачівський рн, Ярошів (Клеопов!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: Доманівський рн, Прибужжя (Гринь!); Первомайський рн, Катеринка (Левіна!). — **П.З.С.** Одеська обл.: окол. Одеси, лиман Хаджі-Бей (Черняєв!), лиман Куяльник (Черняєв!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Ната!, Катіна!); Снігурівський рн, Городок (Котов!). — Херсонська обл.: окол. Херсона — Вірьовчина балка (Куксин!); Білозерський рн, Дар'ївка (Котов!); Великоолександрівський рн, Велика Олександрівка (Дика!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Буркути (Свистунова!), Солоноозерна дача (Піддубний!, Гринь!), коса Тендер (Давидич!), Збур'ївка (Куксин!), Кардашинка (Пряшников!), Рибальче — Збур'ївка (Лавренко!); Скадовський рн, Чолбаська піскова арена, Промінь (!); Каховський рн, Любимівка — Софіївка (Куксин!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Богатирська лісова дача на Молочному лимані, Родивонівка (Котов і Карнаух!), Новопилипівка, Багатир (Котов і Карнаух!). — **П.С.** Херсонська обл.: Геніческий рн, о. Бірючий (Левіна!, Котов!). — Кримська обл.: Ленінський рн, Героївське (Пачоський!), Кам'янське на Арабатській стрілці (Котов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судак (Савенков!); Ялтинська м/р, Ялта (Нетубський!), Нікіта (Пачоський!), Нікітський сад (Станков!), Магарач (Пачоський!), Гурзуф (Оксіюк!), Гурзуф — мис Мартьян (Станков!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Чорноморський рн, Міжводне (Котов!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (південь), Бессараб., Серед.-Дніпр. (південь і захід), Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк., Крим; Кавказ: Передкавк., Зах. Закавк. (північ).

Загальне поширення. Середня Європа (південний схід), Східна Європа (південь), Балканський півострів, Закавказзя.

Примітка. Для території Української РСР неодноразово наводився також і західно-європейський вид *B. foetida* (L.) DC., до якого відносили екземпляри *B. rhoeadifolia* M. B. з помітнішим залозистим опушенням на листочках обгорток і в верхній частині квітконосів. Але справжня *B. foetida* (L.) DC., крім наявності залозистого опушення, відрізняється тим, що всі незалозисті волоски в неї тонкіші, нещетинисті, листки інакше, більш правильно розсічені й загальне суцвіття більш витягнуте, нещитковидне, кошики дрібніші, з коротшими обгортками, сім'янки теж дрібніші, але носики серединних сім'янок помітно висуваються з-під листочків обгортки і темніше забарвлені. Екземплярів, що їх можна було б віднести до *B. foetida* (L.) DC., ні з України, ні взагалі з території Радянського Союзу ми не бачили. Залозисте опушення в *B. foetida* (L.) DC. завжди помітне, тимчасом як у *B. rhoeadifolia* M. B. воно, здебільшого, малопомітне, але на всіх переглянутих екземплярах ми виявили стебельчасті залозки на листочках обгортки, хоча б у незначній кількості. Отже, ця ознака в обох видів спільна, тільки більш виявлена в першого. Залозисті форми з України відносили ще до *B. glandulosa* Presl. (Декандоль, цит. м.). Буассьє останній вид і *B. bysantina* DC. синонімує з *B. foetida* (L.) DC. (відносячи останню до роду *Crepis* L. — Fl. or., III, 821 і відрізняючи *B. rhoeadifolia* M. B., лише як форму останньої). Він же вказує на особливу поліморфність цього виду.

І на території України *B. rhoeadifolia* M. B. дуже різноманітна, але якоїсь певної расової диференціації на переглянутому балкансько-українсько-кавказькому матеріалі ми не виявили.

Рід 959. Пренант — Prenanthes Vaill.[1]

Vaill. ex L., Gen., ed. I (1737) 235. L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 797.

Кошики невеличкі, циліндричні, до цвітіння звисаючі, зібрані в розлогі волотевидні суцвіття; обгортка одно-дворядна, черепичаста, з 6—8 нерівних листочків; зовнішні листочки в кілька разів коротші за внутрішні. Квітки пурпурові, фіолетові, рожеві або білі, рідше блідо-жовті. Сім'янки трохи стиснуті, довгасто-лінійні, невиразноребристі, без носика, з чубком із м'яких білих волосків. — Багаторічні, трав'янисті, прямостоячі або чіпкі рослини, які містять молочний сік.

З 27 видів, що населяють Європу, країни Середземномор'я, Азію, Північну Америку, в СРСР росте один.

3512 (1). P. purpurea L. — **Пренант пурпуровий.** Рослина 5—120 *см* завв., з вузлуватим кореневищем. Стебло вгорі розгалужене, голе або м'яко опушене. Листки тонкі, голі, зверху зелені, зісподу сизі; нижні — довгасто-яйцевидні, виїмчасто-зубчасті, з коротким крилатим черешком; середні — довгасто-ланцетні, зубчасті, з глибокосерцевидною ссновою, стеблообгортні, верхні — ланцетні, загострені, цілокраї. Кошики досить дрібні, циліндричні, звислі, зібрані в розлоге волотевидне суцвіття; обгортка 11—14 *см* завд. і 2—3 *мм* завш., гола; зовнішні листсчки її ланцетні, внутрішні — лінійно-ланцетні, в кілька разів перевищують зовнішні. Квітки фіолетово-пурпурові, вдвоє довші за обгортку. Сім'янки 5 *мм* завд., світло-коричневі. ♃. Цв. VII—VIII.

L., Sp. pl., ed. I (1753) 971. DC., Prodrom., VII, 1, 194. Ledeb., Fl. Ross., II, 2, 839. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 170. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur., VI, 2, 1180. Гроссг., Фл. Кавк., IV (1934) 265. Гроссг., Опред. раст. Кавк., 519. Клоков у Визн. росл. УРСР, 605. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polskie, ed. 2, 744. Станков—Талиев, Опред. раст. Европ. ч. СССР, 444.

— *Chondrilla purpurea* Lam., Encycl. meth., II, 78.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, tab. 1408, 57, I, 1—7.

В гірських лісах. — В Карпатах та Розточчі — Опіллі.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, хр. Яворник, на висоті 800 *м* (Котов!), Ужок, г. Ополонек (Чопик!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Яворівський рн, с-ще Івана Франка (!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.; Кавказ: центр. част. Кавказу, Даг., Закавк.

Загальне поширення. Гори Середньої і Півд. Європи, Кавказ.

---

[1] Опрацювала З. Ф. Катіна.

Рис. 75. Пренант пурпуровий — *Prenanthes purpurea* L.

1 — загальний вигляд; *2* — частина стебла з листком; *3* — листочки обгортки; *4* — сім'янка.

Рід 960. Нечуйвітер — Hieracium L.[1]

Багаторічні трав'янисті рослини, опушені простими або залозистими волосками, іноді зірчасто-коротко-пухнасті або повстисті. Стебла улиснені або безлисті. Всі квітки в кошику звичайно язичкові, лише у деяких видів трубчасті, жовті, рідко червоні або оранжеві, на верхівці з 5 голими або б.-м. війчастими зубцями. Обгортка здебільшого черепичаста (рідко нижні листки утворюють ніби зовнішню обгортку), листочки її притиснуті, лише іноді зовнішні б.-м. відхилені або з загнутими верхівками; на час достигання листочки обгортки відгинаються донизу. Спільне квітколоже плоске, ямчасте, голе. Сім'янки циліндричні або призматичні, з 10 реберцями, усічені, без носика; чубок одно- або дворядний; волоски його жорсткі, звичайно ламкі, жовтувато-білі або білі.

Важкий для визначення великий рід, з багатьма б.-м. сталими перехідними формами між видами: ці форми часто описують як окремі види або підвиди.

В УРСР цей рід ще мало вивчений. Ми робимо першу спробу розібратися у видовому складі українських представників його, виходячи з обробки А. Я. Юксипа для «Флоры СССР» (т. XXX, 1960).

1. Сім'янки 1,5—2 *мм* завд., на верхівці з короткими зубчиками (які є продовженням реберець); чубок складається з одного ряду майже однакових волосків. Рослини з пагонами, при основі майже завжди з розеткою листків. (Підрід **Pilosella** Tausch) . . . . . 2.
— Сім'янки 3—4,5 *мм* завд., на верхівці з кільцевидним потовщенням (яке утворилося внаслідок з'єднання кінців реберець); чубок складається з неоднакових волосків, розміщених у два ряди. Пагонів немає (Підрід **Euhieracium** Torr. et Gray) . . . . . 104.
2. Стебло закінчується суцвіттям з багатьох дрібних кошиків, зібраних несправжнім зонтиком, волоттю або вилчасто. Стебло звичайно улиснене . . . . . 6.
— Стебло з одним б.-м. великим, 8—12 *мм* завд., кошиком. Всі листки в прикореневій розетці (Секція **Pilosellina** N. P.) . . . . . 3.
3. Пагони короткі, щільні, із скупченими, звичайно великими листками, що мало відрізняються від прикореневих. Листочки обгортки б.-м. широкі, 1,5—3 *мм* завш. . . . . 4.
— Пагони довгі, з дрібними розставленими листками. Листочки обгорток вузькі, 0,5—1,5 *мм* завш. . . . . **(103). H. волохатенький — H. pilosella** L.
4. Листочки обгортки широкі, 2—3 *мм* завш., чорнуваті або свинцево-сірі . . . . . 5.
— Листочки обгортки вужчі, (1)1,5—2 *мм* завш., темно-сірі. . . . . **(102). H. блискучоволосий — H. lamprocomum** (N. P.) Juxip.

[1] Опрацював М. І. Котов.

5. Листочки обгортки чорнуваті, до 3 *мм* завш., біло облямовані, вкриті волосками 1—1,5 *мм* завд. . . . . **(100). H. Гоппе — H. Hoppeanum** N. P.
— Листочки обгортки свинцево-сірі, 2,5 *мм* завш., з вузенькою жовтуватою облямівкою, вкриті волосками, 0,8 *мм* завд. . . . . **(101). H. крупнолусковий — H. macrolepium** (N. P.)Juxip.
6(2). Рослини високі, стебла до 80—100 *см* завв., прямостоячі, з одним листком або улиснені. Суцвіття розгалужене, з 7 і більше кошиків . . . . . 14.
— Рослини низькі. Стебло до 20 *см* завв., висхідне, безлисте або з 1—2 стебловими листками, з пагонами. Суцвіття з небагатьох кошиків (Секція **Auriculina** N. P.) . . . . . 7.
7. Суцвіття волотисте, з 2—7 кошиками. Листки без волосків або з поодинокими війками, без зірчастого пушку . . . . . 8.
— Суцвіття високо- або глибоковилчасте, з (1)2—5 кошиків. Листки з обох боків з поодинокими волосками, 3—5 *мм* завд., зісподу помірно або повстисто зірчасто опушені . . . . . **(99). H. Шультеса — H. Schultesii** (F. Schultz.) N. P.
8. Листочки обгортки без волосків . . . . . 9.
— Листочки обгортки помірно опушені . . . . . 12.
9. Листочки обгортки гострі або гоструваті . . . . . **(92). H. гостролусковий — H. acutisquamum** N. P.
— Листочки обгортки тупі або тупуваті . . . . . 10.
10. Листочки обгортки широкуваті, чорні, дуже вузько облямовані . . . **(93). H. чорнообгортковий — H. melaneilema** (N. P.) Juxip
— Листочки обгортки вузькі, темні, біло-облямовані . . . . . 11.
11. Листочки обгортки з залозками 0,5—0,8 *мм* завд. Приквітки чорні. . . . . **(94). H. вушковий — H. auricula** Lam. et DC.
— Листочки обгортки з залозками 1—1,2 *мм* завд. і більше. Приквітки білуваті . . . **(95). H. литовський — H. lithuanicum** (N. P.) Juxip.
12(8). Листочки обгортки гострі або гоструваті, світлі, з облямівкою, опушені світлими волосками . . . . . 13.
— Листочки обгорток тупуваті, чорнуваті, дуже вузько облямовані, опушені чорними щетинками . . . **(98). H. темнообгортковий — H. amaureilema** (N. P.) Juxip.
13. Листочки обгорток широкуваті, темно-зелені . . . **(96). H. великовушковий — H. magnoauricula** (N. P.) Juxip.
— Листочки обгорток вузенькі, темні . . . **(97). H. волосистообгортковий — H. tricheilema** (N. P.) Juxip.
14(6). Стеблові листки здебільшого численні. Вся рослина щетинисто-волосиста і зірчасто-опушена (Секція **Echinina** N. P.) . . . . 15.
— Стеблові листки звичайно в незначній кількості. Рослина з іншим опушенням . . . . . 25.
15. Волоски на стеблі горизонтально відхилені. Суцвіття розлого-волотисте, вгорі майже зонтичне . . . . . **(1). H. високий — H. procerum** (Fr.) N. P.

— Волоски на стеблі, принаймні в нижній частині, вверх спрямовані або навіть притиснуті. Суцвіття майже зонтиковидно-волотевидне або вилчасте . . . . . 16.
16. Суцвіття волотисте або зонтичне, звичайно з багатьма кошиками, розлоге або б.-м. стисле. Довжина акладія[1] 1—10% довжини стебла . . . . . 17.
— Суцвіття високо- або глибоковилчасте, з 2—10 кошиками. Довжина акладія 30—80% довжини стебла . . . . . 22.
17. Залозки на листочках обгорток і квітконосах відсутні . . . . 19.
— Залозки на листочках обгорток і квітконосах в незначній кількості або поодинокі . . . . . 18.
18. Листки зірчасто-опушені, зверху розсіяно, зісподу рясно. Пагонів немає, але є флягели[2], які напочатку мають вигляд пагонів. Прикореневих листків 2—10. Стеблові листки в кількості 3—9. Суцвіття розлого-зонтиковидне, з акладієм 6—10 *мм* завд. . . . . **(6). H. шорсткощетинистий — H. durisetum** (N. P.) Juxip.
— Листки лише зісподу помірно-зірчасто-опушені. Пагонів немає (але в культурі розвиває батогоподібні бічні стебла). Прикореневих листків до 6, стеблових — 4—9. Суцвіття розлого-вилчасте, з довгим, 20—50 *мм* завд., акладієм . . **(7). H. Рота — H. Rothianum** Zahn.
19(17). Листочки обгорток рясно опушені . . . . . 20.
— Листочки обгорток розсіяно опушені . . . . . 21.
20. Рослини з щетинками 4—10 *мм* завд. Листки жовто-зелені, ланцетні, до 7 *мм* завд. Кошики невеличкі, з обгортками до 7 *мм* завд. . . . . **(2). H. високорослий — H. proceriforme** (N. P.) Juxip.
— Рослини щетинисто-опушені, щетинки 4—6 *мм* завд. Листки сірожовті, лінійно-ланцетні, до 12 *мм* завд. Кошики крупніші, з обгортками 8—9 *мм* завд. . . . . **(3). H. м'яководосистий — H. malacotrichum** (N. P.) Juxip.
21(19). Зірчасте опушення листків зверху відсутнє або є поодинокі зірчасті волоски, зісподу — досить рясне. Квітконоси біло-повстисті. . . . . **(4). H. синяковидний — H. echioides** Lumn.
— Зірчасте опушення листків з обох боків б.-м. рясне. Квітконоси сіро-повстисті . . . . . **(5). H. азіатський — H. asiaticum** (N. P.) Juxip.
22(16). Акладій досягає $^1/_3$—$^1/_2$ довжини стебла . . . . . 23.
— Акладій більший, досягає 80% довжини стебла. Обгортки 8—8,5 *мм* завд. Стеблові листки відсутні. Язички з червоними зубцями . . . . . **(11). H. Шовіця — H. Szovitsii** (N. P.) Juxip.
23. Рослини більш опушені, особливо прикореневі листки; волоски на листках обгортки 2 *мм* завд., темні; приквіткові листки яскраві . . . . **(8). H. довгоніжковий — H. longipes** (C. Koch) Juxip.

---

[1] Акладієм називають саму верхню частину стебла від першого розгалуження у кошика.
[2] Флягели — бокові пагони, на яких не розвиваються суцвіття.

— Рослини мало опушені, іноді на листочках обгорток опушення відсутнє . . . . . 24.
24. Листочки обгорток світло облямовані, з світлими короткими волосками 0,5 *мм* завд. Стебло тонке, зірчасто-опушене, з незначною кількістю світлих волосків, 1—2 *мм* завд. і з поодинокими залозками на верхівці . . . . . **(9). H. віденський — H. vindobonae** (Zahn) Juxip
— Листочки обгорток гострі, майже без облямівки, сіруваті від зірчастого опушення, з розсіяними темними волосками, 2,5 *мм* завд. Стебло густо-зірчасто-опушене, мало залозисте і з незначною кількістю щетинок 3—4 *мм* завд., з довгими тонкими пагонами . . . . . **(10). H. жорсткопагоновий — H. sterromastix** (N. P.) Juxip.
25(14). Стебла щільні. Рослини звичайно мало волосисті або майже голі. Листки синьо-зелені, ланцетні або лінійні (Секція **Praealtina** N. P.) . . . . . 26.
— Стебла м'які, легко сплющуються. Рослини помітно опушені. Листки зелені або жовто-зелені, еліптичні до ланцетних . . . . . 80.
26. Зірчасте опушення стебла, як і взагалі все опушення рослини, незначне . . . . . 27.
— Зірчасте опушення рослини розсіяне до рясного . . . . . 49.
27. Рослини без пагонів . . . . . 28.
— Рослини з довгими і тонкими, дрібноулисненими пагонами . . 31.
28. Приквітки темні, без помітної облямівки . . . . . 29.
— Приквітки світлі, з виразною облямівкою. . . . . **(15). H. найвищий — H. praealtum** (Vill.) N. P.
29. Квітконоси слабо залозисті . . . . . 30.
— Квітконоси тонкі, помірно чорно-залозисті, сіро-повстисті. Листочки обгорток вузько облямовані, без волосків або з поодинокими волосками . . . . . **(14). H. темний — H. obscurum** Reichb.
30. Листочки обгорток розсіяноволосисті та розсіяно зірчасто-опушені . . . . . **(13). H. холодний — H. aquilonare** (N. P.) Juxip.
— Листочки сбгорток без волосків, дуже вузько світло облямовані, з дрібними залозками і зірчастим пушком . . . . . **(12). H. волохатоніжковий — H. floccipedunculum** (N. P.) Juxip.
31(27). Пагони виходять лише з прикореневої розетки листків . . 32.
— Пагони виходять не лише з прикореневої розетки листків, а також і з пазух нижніх стеблових листків . . . . . **(16). H. Ройовського — H. Rojowskii** Rehm.
32. Квітконоси з густим зірчастим пушком або повстисті . . . . 33.
— Квітконоси майже без зірчастого пушку або з незначним пушком 39.
33. Обгортки дрібні, 5—6 *мм* завд. . . . . 34.
— Обгортки крупніші, 7—8 *мм* завд. . . . . 35.
34. Квітконоси із значною кількістю залозок . . . . . **(22). H. дивовижний — H. thaumasium** (N. P.) Juxip.
— Квітконоси з поодинокими залозками або без них . . . . . **(23). H. щетинистий — H. hispidissimum** Rehm.

35(33). Залозки на листочках обгорток в помірній кількості або розсіяні . . . . . 36.
— Залозки на листочках обгорток в незначній кількості або поодинокі . . . . . 38.
36. Листочки обгорток і квітконоси без волосків . . . . . **(17). H. темноприквітковий — H. obscuribracteum** (N. P.) Juxip.
— Листочки обгорток з волосками від поодиноких до помірних . . 37.
37. Квітконоси без простих волосків, але помітно залозисто- і зірчасто-опушені. Приквітки темні. Стеблових листків 4. Пагони тонкі. Листочки обгорток гострі . . . . . **(18). H. рівновершинний — H. fastigiatum** (N. P.) Juxip.
— Квітконоси з небагатьма простими волосками, дуже залозисті, сіроповстисті від зірчастих волосків. Приквітки світлі. Стеблових листків 2. Пагони товстуваті, видовжені. Листочки обгорток тупуваті . . . . **(19). H. складчастий — H. plicatulum** (Zahn.) Juxip.
38(35). Листочки обгорток з небагатьма залозками, з простими волосками 0,5 *мм* завд. або без них, з густим зірчастим опушенням . . . . . **(20). H. дивний — H. thaumasioides** (N. P.) Juxip.
— Листочки обгорток сіруваті від густого опушення, з небагатьма простими волосками близько 1 *мм* завд. . . . . **(21). H. несправжньозонтичний — H. cymanthum** N. P.
39(32). Обгортки більші, 6,5—8 *мм* завд. . . . . 40.
— Обгортки дрібніші, 4,5—6,5 *мм* завд. . . . . 43.
40. Листочки обгорток і квітконоси розсіяно або помірно залозисті . . . . . **(24). H. клейкий — H. viscidulum** Tausch.
— Листочки сбгорток і квітконоси з нечисленними або поодинокими залозками, іноді залозок зовсім немає . . . . . 41.
41. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками. Всі листки гострі . . . . . 42.
— Квітконоси з небагатьма світлими волосками. Прикореневих листків 3—7, з них зовнішні — лопатчасті і тупі, внутрішні — ланцетні, гострі, до 8 *см* завд. . . . . **(27). H. східний — H. heothinum** (N. P.) Juxip.
42. Квітконоси без простих волосків, з поодинокими або небагатьма залозками. Приквітки темні . . . . . **(25). H. Бессера — H. Besserianum** Spreng.
— Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, з незначною кількістю дрібних темних залозок і негусто-зірчасто-опушені. Приквітки зелені, з яскравою білою облямівкою . . . . . **(26). H. сизуватий — H. glaucescens** Bess.
43(39). Обгортки 6—6,5 *мм* завд. Суцвіття волотисте . . . . . 44.
— Обгортки 4,5—5,5 *мм* завд. Суцвіття зонтично-волотисте . . . 46.
44. Листочки обгорток і квітконосів з розсіяними залозками і чорними волосками 0,5 *мм* завд. . . . . .

. . . **(28). Н. чорнощетинистий — H. nigrisetum** (N. P.) Juxip.
— Листочки обгорток з незначною кількістю залозок або без них, волоски не чорні або відсутні . . . . . 45.
45. Приквітки темні. Листочки обгорток з поодинокими залозками і розсіяними чорними волосками 2—3 *мм* завд. . . . . **(29). Н. крупнопагонистий — H. megalomastix** N. P.
— Приквітки білувато-зелені. Листочки обгорток без залозок, з поодинокими або розсіяними темними волосками 0,5 *мм* завд. . . . . **(30). Н. вірменський — H. armeniacum** (N. P.) Juxip.
46(43). Листочки обгорток тупуваті, темні, з розсіяними залозками 1—2,5 *мм* завд. Квітконоси досить тонкі, розсіяно зірчасто-опушені . . . . . **(31). Н. нитковидний — H. filiferum** Tausch.
— Листочки обгорток з поодинокими залозками або без них . . 47.
47. Квітконоси з незначними або поодинокими залозками, з розсіяними темними волосками, 1—2 *мм* завд. і незначною кількістю зірчастих волосків. Прикореневі листки всі лінійно-ланцетні і гострі . . . . . **(32). Н. волинський — H. volhynicum** N. P.
— Квітконоси без залозок . . . . . 48.
48. Приквітки темні, з білуватою облямівкою, як і листочки обгорток. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками. Листки незначно зірчасто-опушені лише по жилці. Стеблових листків 3—4 . . . . . **(33). Н. облямований — H. marginale** (N. P.) Juxip.
— Приквітки темні, без помітної облямівки. Квітконоси злегка опушені. Листки зісподу (а молоді і зверху) помітно зірчасто-опушені. Стеблових листків 1—2 . . . . . **(34). Н. несправжньовушковидний — H. pseudoauriculoides** (N. P.) Juxip.
49(26). Залозки в суцвітті звичайно в незначній кількості . . . . 50.
— Залозки в суцвітті звичайно в помітній кількості . . . . . 74.
50. Суцвіття високо- або глибоко-вилчасте, зрідка розлого-волотисте, з незначною кількістю кошиків . . . . . 51.
— Суцвіття розлого-зонтично-волотисте, звичайно багатокошикове, рідше високовилчасте . . . . . 60.
51. Суцвіття нещільновслотисте, з 2—12 (20) кошиків . . . . . 52.
— Суцвіття розлого- або глибоковилчасте, з 2—6 кошиків . . . . 56.
52. Крайові квітки зовні з б.-м. виразними пофарбованими пурпуровими смужками або без них. Листочки обгорток сивуваті від зірчастого опушення . . . . . **(63). Н. забарвленоязичковий — H. christoglossum** (Zahn) Juxip.
— Рослини з іншим комплексом ознак . . . . . 53.
53. Листочки обгортки з волосками . . . . . 54.
— Листочки обгорток без волосків, вузькі, гострі, чорні, біло-облямовані, з рясними залозками і з розсіяним зірчастим пушком. Обгортки 7,5—8 *мм* завд. . . . . **(60). Н. тонкостеблий — H. leptophytum** N. P.
54. Залозки на листочках обгорток 0,4—0,6 *мм* завд. . . . . 55.

— Залозки на листочках обгорток 0,2 *мм* завд., поодинокі. Пагони і квітконоси досить тонкі . . . . . **(59). Н. баугіноквітковий — H. bauhiniflorum** (N. P.) Juxip.
55. Крайові квітки зовні без червоних смужок. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., з листочками вузькими, темними, вузько світло облямованими, помірно залозистими . . . . . **(57). Н. нещільногіллястий — H. anocladum** (N. P.) Juxip.
— Крайові квітки зовні з червоними смужками. Обгортки 8—8,5 *мм* завд., листочки їх широкуваті, з широкою білою облямівкою, з помірними чорними волосками і рясним зірчастим пушком . . . . . **(58). Н. різноколірний — H. discolor** (N. P.) Juxip.
56(51). Всі квітки трубчасті . . . . . **(61). Н. трубчастоквітковий — H. tubuliflorum** (N. P.) Juxip.
— Всі квітки язичкові . . . . . 57.
57. Прикореневих листків 5—7, зісподу з густим зірчастим опушенням. Суцвіття звичайно глибоковилчасте. Акладій довгий — від 0,2 довжини стебла, іноді майже до основи його . . . . . **(62). Н. несправжньокороткий — H. pseudobrachiatum** Čelak.
— Всі листки прикореневі, зісподу розсіяно до помітно зірчасто-опушені . . . . . 58.
58. Листочки обгорток без волосків, звужені, гострувати, темні, б.-м. зірчасто-опушені . . . . . **(64). Н. тушетський — H. tuscheticum** (Zahn) Juxip.
— Листочки обгорток з волосками в помітній кількості . . . . . 59.
59. Волосків на листочках обгорток небагато. Обгортки 6—7 *мм* завд., з тупуватими листочками . . . . . **(65). Н. яйлинський — H. jailanum** (Zahn) Juxip.
— Волосків на листочках обгорток багато. Обгортки 7—8 *мм* завд., з гострувати листочками . . . . . **(66). Н. попелястостопий — H. tephropodum** (Zahn) Juxip.
60(50). Опушення рослини шорстко-щетинисте. Листки жовто- або сіро-зелені. Залозки в суцвітті в незначній кількості . . . . . 61.
— Опушення рослини м'яке, короткощетинисте. Листки сизуваті. Залозки в суцвітті в б.-м. помітній кількості . . . . . 72.
61. Суцвіття волотисте або зонтичне, з багатьма кошиками . . . . 62.
— Суцвіття високовилчасте, з 3—15 кошиків. Акладій довгий, 30—130 *мм* завд. Всі листки ланцетні до вузьколанцетних . . . . . **(46). Н. довгий — H. longum** (N. P.) Juxip.
62. Рослини без пагонів, проте нерідко з бічними стеблами і плітями. Стеблових листків 4—6 . . . . . **(35). Н. пісколюбний — H. psammophilum** (N. P.) Juxip.
— Рослини з надземними або підземними пагонами . . . . . 63.
63. Стебла, листки, квітконоси, листочки обгорток значно зірчасто-опушені (лише листки зверху іноді без пушку) . . . . . 64.
— Стебла, листки, листочки обгорток мало зірчасто-опушені . . 69.

64. Стеблові листки в кількості 5—9 . . . . . 65.
— Стеблові листки в меншій кількості . . . . . 66.
65. Акладій 25 *мм* завд. Квітконоси без залозок, сиві від зірчастого пушку. Волосків на листочках обгорток помірна кількість. Пагони досить довгі, тонкі, шорсткі, дрібнолисті . . . . . **(36). H. синяковопороджений — H. echiogenes** (N. P.) Juxip.
— Акладій до 15 *мм* завд. Квітконоси з поодинокими залозками. Волоски на листочках обгорток і квітконосах розсіяні. Пагони ледве розвинуті, флягелоподібні. Кримський ендем . . . . . **(37). H. алупський — H. alupkanum** (Zahn) Juxip.
66(64). Стеблові листки в кількості 3—4(5) . . . . . 67.
— Стеблові листки в кількості 2. Обгортки 7—7,5 *мм* завд., з листочками вузькими, тупуватими, темними, з поодинокими, світлими волосками, помірно зірчасто-опушені . . . . . **(40). H. польовий — H. arvense** (N. P.) Juxip.
67. Листочки обгорток 7—9 *мм* завд. . . . . 68.
— Листочки обгортки 6,5—7 *мм* завд. Залозок на листочках обгорток і квітконосах немає, а волосків небагато . . . . . **(41). H. їжакоголовий — H. echinocephalum** (N. P.) Juxip.
68. Залозок і волосків на листочках обгорток небагато; волоски на квітконосах і залозки розсіяні. Приквітки світлі . . . . . **(38). H. довгощетинистий — H. longisetum** (N. P.) Juxip.
— Залозки на листочках обгорток і квітконосах поодинокі, а волоски рясні. Приквітки сірі . . . . . **(39). H. найшорсткіший — H. asperrimum** Schur.
69(63). Стебло опушене лише вгорі, листки — лише зісподу; квітконоси опушені густіше — до повстистих . . . . . 70.
— Рослини слабо опушені; стебло і листки без пушку; квітконоси з незначним або рясним, проте не повстистим опушенням . . . 71.
70. Волоски на листочках обгорток поодинокі, 2—4 *мм* завд. Стеблових листків 3—6. Суцвіття нещільно зонтично-волотисте, з 10—35 кошиків . . . . **(42). H. хмизовидний — H. sarmentosum** Froel.
— Волоски на листочках обгорток розсіяні, 1—1,5 *мм* завд.; на квітконосах — в невеликій кількості. Стеблових листків 2. Суцвіття нещільно-волотисте, з 7—8 кошиків . . . . . **(43). H. Парейса — H. Parreyssianum** (N. P.) Juxip.
71(69). Обгортки 7—7,5 *мм* завд. Акладій 8(9) *мм* завд. Листочки обгорток і квітконосів з небагатьма залозками і поодинокими волосками. Пагони видовжені, до 20 *см* завд., тонкі . . . . . **(44). H. нещільнозонтичний — H. umbellosum** (N. P.) Juxip.
— Обгортки 6,5(7) *мм* завд. Акладій 9—12 *мм* завд. Залозки на листочках обгорток і квітконосах поодинокі. Волоски на листочках обгорток розсіяні або густі, на квітконосах поодинокі . . . . . **(45). H. різноволосистий — H. tanythrix** (N. P.) Juxip.
72(60). Рослини без пагонів, нерідко з боковими, батогоподібними стеблами. Волоски та залозки на листочках обгорток б.-м. в рівній кількості . . . . . **(47). H. Цица — H. Zizianum** Tausch.
— Рослини з пагонами . . . . . 73.
73. Волоски на листочках обгорток в помірній кількості. Листочки з зірчастим пушком з обох боків . . . . . **(48). H. цимозний — H. cymosiforme** (N. P.) Juxip.
— Волоски на листочках обгорток поодинокі або розсіяні. Листки з зірчастим пушком лише з нижнього боку . . . . . **(49). H. зонтоносний — H. umbelliferum** N. P.
74(49). Зірчасте опушення б.-м. розсіяне, до помірного, залозки поодинокі. Стеблових листків (0)1—4. Суцвіття нещільно-волотисте . 75.
— Рослини з добре розвинутими залозками, мало опушені, з розсіяними залозками по всьому стеблу. Стеблових листків 2—3. Суцвіття нещільно волотисте, або високовилчасте . . . . . 78.
75. Рослини без пагонів. Листочки обгорток вузькі, тупуваті, чорні, облямовані, з поодинокими волосками . . . . . **(51). H. рільний — H. arvicola** N. P.
— Рослини з видовженими і тонкими пагонами . . . . . 76.
76. Квітки оранжеві, крайові — рожеві, з червоними смужками . . . . . **(50). H. струнокостеблий — H. calomastix** N. P.
— Квітки жовті . . . . . 77.
77. Листки зверху по жилках негусто, зісподу розсіяно-зірчасто-опушені. Стеблові листки в кількості 2—3(5). Обгортки 7,5—8,5 *мм* завд. Листочки обгорток гострі, досить рясно світловолосисті . . . . . **(52). H. Оборні — H. Obornyanum** N. P.
— Листки зверху без зірчастого пушку, зісподу лише вздовж жилки негусто опушені. Стеблові листки в кількості 1—2, іноді вони відсутні. Обгортки 8—9(10) *мм* завд. Листочки їх тупуваті, без волосків або з поодинокими волосками . . . . . **(53). H. загостреноволотевий — H. acrothyrsum** N. P.
78(74). Суцвіття нещільноволотисте, з 5—30 кошиків. Рослини 20—60 *см* завв. Листки майже без зірчастого пушку. Листочки обгорток слабо зірчасто-опушені . . . . . 79.
— Суцвіття високовилчасте, з 2—6 кошиків. Рослини 10—25 *см* завв. Листки зісподу сіро-зелені від зірчастого пушку. Листки обгорток сивуваті від пушку . . . . . **(56). H. ухильний — H. paragogum** N. P.
79. Рослини без пагонів або досить рідко з короткими і тонкими пагонами. Листочки обгорток гострі. Акладій 10 *мм* завд. . . . . **(54). H. сірчаножовтий — H. sulphureum** Doell.
— Пагони видовжені, тонкуваті, майже з різновеликими листками. Листочки обгорток тупі або тупуваті. Акладій 5—10 *мм* завд. . . . . **(55). H. Керніке — H. Koernickeanum** N. P.
80(25). Пагонів немає (або вони підземні, слабі). Листки з обох боків вкриті зірчастим пушком. Стеблові листки на верхівці звичайно з залозками. Квітки жовті (Секція **Cymosina** N. P.) . . . . 81.
— Пагони розвинуті (надземні або підземні). Зірчастий пушок на

листках відсутній або є лише зісподу в малій кількості. Квітки жовті або червоні (Секція **Pratensina** A s c h.) . . . . . 87.

81. Волоски в нижній частині стебла вгору спрямовані. Залозки на листочках обгорток поодинокі . . . . . 86.
— Волоски в нижній частині стебла горизонтально відхилені. Залозки розподілені на листочках обгорток б.-м. рівномірно по всій довжині . . . . . 82.

82. Крайові квітки зовні інтенсивно пурпурові, всередині оранжеві . 83.
— Всі квітки жовті, лише іноді крайові зовні з червонуватими смужками, або зубці крайових квіток червоні . . . . . 85.

83. Листочки обгорток тупуваті, як і квітконоси, густо вкриті темними волосками 1,5 *мм* завд. Листки негусто опушені. Суцвіття стисло-зонтичне, з 10—20 кошиків . . . . . **(69). H. роксоланський — H. roxolanicum** R e h m.
— Листочки обгорток гострувати до гострих, як і квітконоси, негусто опушені. Листки розсіяно або рясно опушені . . . . . 84.

84. Листочки обгорток і квітконоси з розсіяними волосками. Стеблових листків 2—3 . . . . . **(70). H. червоно-зонтиконосний — H. rubricymigerum** N. P.
— Листочки обгорток і квітконоси з поодинокими волосками. Стебловий листок один, рідко їх два . . . . . **(71). H. Ремана — H. Rehmannii** (N. P.) J u x i p.

85(82). Волоски і залозки на листочках обгорток в однаковій кількості. Листки опушені б.-м. довгими м'якими волосками 1,5—3(5) *мм* завд. . . **(72). H. невиразний — H. subambiguum** (N. P.) J u x i p.
— Кількість залозок на листочках обгорток значно перевищує кількість волосків, або є лише залозки. Листки опушені короткими 0,5—1 *мм* завд. волосками . . . . . **(73). H. скупчений — H. glomeratum** (F r.) N. P.

86(81). Волоски на всій рослині б.-м. довгі, 1—6 *мм* завд.; листочки обгорток і квітконоси б.-м. рясно опушені волосками, проте частіше розсіяно залозисті . . . . . **(67). H. напівзонтичний — H. cymosum** L.
— Волоски на всій рослині короткі, рідко довші за 1 *мм*; листочки обгорток і квітконоси звичайно без значного опушення, іноді без волосків, проте звичайно залозисті . . . . . **(68). H. зонтикоподібний — H. cymigerum** R e i c h.

87(80). Суцвіття волотисто-зонтичне, спочатку б.-м. стисле, з коротким, що становить 15% довжини стебла, акладієм, звичайно з багатьох кошиків (5) 15—40 . . . . . 97.
— Суцвіття високо або глибоковиїмчасте, з більш довгим акладієм, з небагатьох кошиків . . . . . 88.

88. Суцвіття нещільноволотисте або високовилчасте, з 7(3—20) кошиків. Акладій — до 20% довжини стебла . . . . . 89.
— Суцвіття глибоко -рідше високовилчасте, з 2—3(6) кошиків. Акладій довгий, 20—90% довжини стебла . . . . . 94.

89. Листки мало опушені, іноді здаються голими . . . . . 90.
— Листки значно опушені . . . . . 92.

90. Листки розсіяно опушені (здаються голими) . . . . . **(82). H. несправжньовушковий — H. pseudoauricula** N. P.
— Листки густіше опушені . . . . . 91.

91. Акладій короткий, в середньому 2—3% довжини стебла. Приймочки жовті. Листки розсіяно опушені . . . . . **(81). H. лопатолистий — H. spathophyllum** N. P.
— Акладій в середньому 12(3—20) % довжини стебла. Приймочки темнуваті. Листки опушені слабо . . . . . **(83). H. чорнуватоголовий — H. subnigriceps** Z a h n.

92(89). Зірчасте опушення листків зісподу рясне. Листки зверху сизі. Листочки обгорток майже без волосків. Приймочки брудно-жовті . . . . . **(84). H. збиваючий — H. apatelium** N. P.
— Зірчасте опушення на листках зісподу розсіяне або негусте. Листки світло-зелені або трохи сизуваті. Листочки обгорток вкриті світлими волосками. Приймочки жовті . . . . . 93.

93. Кількість волосків на листочках обгорток значно перевищує кількість залозок (у відношенні $^4/_5 : {}^1/_5$). Залозки поодинокі. Обгортки 10—11 *мм* завд. Листочки обгорток широкуваті, ледве облямовані, досить рясно вкриті білими або рудуватими волосками . . . . . **(85). H. сухоцвітий — H. gnaphalium** N. P.
— Волоски і залозки на листочках обгорток приблизно в однаковій кількості. Обгортки 8—10 *мм* завд. Листочки обгорток вузькі, з білуватою або зеленуватою вузькою облямівкою, вкриті світлими волосками . . . . . **(86). H. пруський — H. prussicum** N. P.

94(88). Акладій 10—50% довжини стебла. Суцвіття високо- або глибоковилчасте . . . . . 95.
— Акладій 70—90% довжини стебла. Суцвіття глибоковилчасте . 96.

95. Волоски і залозки на листочках обгорток приблизно в однаковій кількості. Листочки обгорток розсіяно або негусто опушені . . . . . **(87). H. татрянський — H. tatrense** N. P.
— Залозок на листочках обгорток значно більше, ніж волосків. Листочки обгорток помірно опушені . . . . . **(88). H. вусиковий — H. flagellare** (W i l l d.) N. P.

96(94). Обгортки 9—12 *мм* завд.; листочки їх розсіянозалозисті. Квітки жовті, лише крайові — звичайно яскраво-червоно-смугасті . . . . . **(89). H. пониклий — H. cernuiforme** N. P.
— Обгортки 7—8 *мм* завд. з незначно залозистими листочками. Квітки жовті . . . . . **(90). H. дрібнокулевидний — H. microsphaericum** (Z a h n) J u x i p.

97(87). Всі квітки червоні або внутрішні яскраво-оранжеві, а крайові б.-м. пурпурові. Рослина Карпат . . . . . **(91). H. оранжево-червоний — H. aurantiacum** L.
— Всі квітки жовті, одноколірні або крайові зовні б.-м. слабо-пурпу-

рово-смугасті або лише зубчики їх червонуваті . . . . . 98.
98. Опушення стеблових листків рясне до розсіяного. Листки світло-зелені . . . . . 99.
— Опушення листків незначне. Листки синьо-зелені (сизі) . . . 102.
99. Волоски на листках 1,5—3 *мм* завд. . . . . 100.
— Волоски на листках короткі, 0,3—1 *мм* завд. Обгортка 5—7 *мм* завд., циліндрична, з усіченою основою. Листки з обох боків рясно вкриті волосками . . . . . **(77). H. онежський — H. onegense** Norrl.
100. Листочки обгорток майже не облямовані . . . . . 101.
— Листочки обгорток досить широко світло облямовані, темні. Пагони видовжені, б.-м. товстуваті. Квітки темно-жовті . . . . . **(76). H. горбковий — H. colliniforme** N. P.
101. Крайові квітки зовні з виразними червонуватими смужками. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки ланцетні або довгасті, світло-зелені, з обох боків вкриті розсіяними волосками . . . . . **(74). H. судетський — H. sudetorum** (N. P.) Juxip.
— Всі квітки жовті. Пагони двох типів: підземні, тонкі, довгі, до 20 *см* завд., бліді, з лусковидними зачатками листків і надземні, коротші, які іноді укорінюються. Прикореневі листки еліптичні до довгасто-ланцетних, з обох боків помірно вкриті волосками . . . . . **(75). H. лучний — H. pratense** Tausch.
102(98). Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками . . 103.
— Квітконоси з розсіяними волосками. Пагони тонкі, нерідко частково напівпідземні . . **(79). H. гірський — H. regiomontanum** N. P.
103. Рослини з тонкими висхідними плітями, схожими на бічні стебла. Листки з обох боків з поодинокими волосками (ближче до країв) . . . . . **(78). H. рясноквітучий — H. floribundum** N. P.
— Рослини з повзучими, улисненими пагонами, що ніколи не утворюють плітей. Листки майже без волосків; волоски є лише по краях і зісподу по жилці . . . . . **(80). H. шведський — H. suecicum** (Fr.) N. P.
104(1). Рослини на час цвітіння звичайно без прикореневих листків і нерідко з зів'ялими нижніми стебловими листками. Стеблові листки звичайно численні . . . . . 105.
— Стебло при основі звичайно з багатолистою розеткою прикореневих листків. Стеблових листків небагато або їх немає зовсім, рідко листків багато, відстоячих один від одного . . . . . 120.
105. Обгортки і квітконоси без залозок, або залозок дуже мало, дрібних. Стеблові листки сидячі, зі звуженою основою, рідше середні і верхні — із заокругленою або широкою, інколи стеблообгортною основою, ніколи не скрипковидні. Зубці язичка не війчасті. 108.
— Обгортка і квітконоси рясно залозисті. Середні стеблові листки сидячі, з широкою або виразно-стеблообгортною основою, над якою скрипковидно-стягнуті. Зубці язичка війчасті (Секція **Prenanthoidea** Koch) . . . . . 106.

106. Квітконоси рясно-залозисті. Стеблові листки (переважно середні) звичайно виразно скрипковидні, тобто з розширеної стеблообгортної основи перетягнуті, а потім ланцетовидно розширені, загострені . . . . . 107.
— Квітконоси без залозок і волосків (або їх дуже мало). Стеблові листки довгасто-ланцетні до ланцетних, нижні — звужені в черешок, всі інші — широколанцетні до еліптично-ланцетних, сидячі, з широкою, неглибоко стеблообгортною основою . . . . . **(117). H. конічний — H. conicum** (Arv.-Trauv.) Juxip.
107. Суцвіття волотисте, з 9 (4—17) кошиків, частково недорозвинутих. Квітконоси помірно залозисті і повстисті, без довгих волосків або з поодинокими волосками . . . . . **(118). H. ласкавцелистий — H. bupleurifolium** (Tausch.) Juxip.
— Суцвіття розлоговолотисте, з 16 (7—37) кошиків. Квітконоси рясно залозисті, майже без довгих волосків, повстисті . . . . . **(119). H. ласкавцелистовидний — H. bupleurifolioides** (Zahn) Juxip.
108(105). Стеблові листки численні . . . . . 112.
— Стеблові листки нечисленні. Листочки обгорток притиснуті. Обгортки 8—11 *мм* завд. Сім'янки темні (Секція **Tridentata** Fr.) 109.
109. Рослини мало улиснені. Прикореневі листки відсутні або їх 1—2, яйцевидні до широколанцетних, нерідко великі, до 20 *см* завд., черешкові, при основі тупозубчасті. Суцвіття розлого-волотисте, з 10—20 кошиків . . . . . **(116). H. Кнафа — H. Knafii** (Čelak.) Juxip.
— Рослина з іншим комплексом ознак . . . . . 110.
110. Листки з гостропилчасто-зубчастими краями, із звуженою основою, довго загострені, зверху без волосків, зісподу по жилці густо опушені . . . . . **(115). H. жорсткий — H. rigidum** (Hartm.) Juxip.
— Листки по краях глибокозубчасті (з довгими і короткими зубцями впереміжку) . . . . . 111.
111. Приймочки жовті або зеленуваті, згодом буріючі. Стебло майже голе, в нижній третині фіолетово забарвлене, вгорі б.-м. повстисте. Нижні стеблові листки до 26 *см* завд., відтягнуті в довгий черешок, зелені, нерідко фіолетово забарвлені (особливо зісподу) . . . . . **(114). H. гладенький — H. laevigatum** Willd.
— Приймочки бурі або темні. Стебло нерідко густо- і довговолосисте, вище слабо опушене, а вгорі майже зовсім без довгих волосків, розсіяно повстисте. Стеблові листки відтягнуті в короткий клиновидний черешок, світло-зелені, зісподу сизуваті . . . . . **(113). H. тризубчастий — H. tridentatum** (Fr.) Juxip.
112(108). Стеблові листки здебільшого вузькі, всі однорідні, із звуженою основою (Секція **Umbellata** Fr.) . . . . . **(112). H. зонтичний — H. umbellatum** L.

— Стеблові листки широкі, середні й верхні здебільшого з розширеною основою або навіть трохи стеблообгортні . . . . . 113.

113. Квітконоси голі, як і листочки обгорток. Листки лише по краях щетинисті, зісподу з виразним сітчастим жилкуванням (Секція **Foliosa** Peter) . . . . . 114.

— Квітконоси повстисті. Листочки обгорток майже завжди з залозками. Листки зісподу з виразними, але не утворюючими сіточки жилками (Секція **Sabauda** Fr.) . . . . . 115.

114. Рослини без зірчастого опушення. Листки синьо-зелені, зісподу з виразним сітчастим жилкуванням. Стебло в нижній частині вкрите б.-м. густо відстоячими шорсткими, 1,5—3 *мм* завд., волосками або голе. Суцвіття волотисте або щитковидно-волотисте з 6—150 кошиків . . . **(104). H. отруйний — H. virosum** Pall.

— Квітконоси іноді розсіяно зірчасто-опушені. Листки голубувато-зелені, зісподу з невиразним сітчастим жилкуванням. Стебло нерідко з шорсткими волосками. Суцвіття зонтиковидне або зонтиковидно-волотисте з 40—50 кошиків . . . . . **(105). H. могутній — H. robustum** Fr.

115(113). Обгортки і квітконоси з довгими волосками і залозисті. Листки по краю з дрібними залозками. . . . . **(106). H. скабіозовидний — H. scabiosum** (Sudre) Juxip.

— Обгортки і квітконоси лише з залозками, часто дуже дрібні. Листки по краях майже без залозок . . . . . 116.

116. Приймочки жовті . . . . . 117.

— Приймочки темні . . . . . 118.

117. Листки досить широкі, особливо середні, з короткими і гострувато-зубцями, розсіяно зірчасто-опушені, темно-зелені, зісподу нерідко фіолетово забарвлені . . . . . **(107). H. золотистий — H. auratum** (Fr.) Juxip.

— Листки здебільшого вужчі, до основи звужені, сидячі, вгорі поступово або раптово зменшуються, неправильно дрібно-пилчасто-зубчасті, з загостреною верхівкою, зверху голі, верхні — без довгих волосків, зірчасто-опушені, світло-зелені . . . . . **(111). H. баскський — H. vasconicum** (Jord.) Juxip.

118(116). Листочки обгорток без залозок. Середні стеблові листки з заокругленою основою, сидячі, загострені, еліптично-ланцетні . . . . . **(108). H. блукаючий — H. vagum** (Jord.) Juxip.

— Листочки обгорток з б.-м. рясними залозками . . . . . 119.

119. Листки цілокраї, нижні — широко-яйцевидно-ланцетні, середні — широкояйцевидні, темно-зелені. Суцвіття волотисто-зонтиковидне . . . . . **(109). H. гіллястий — H. virgultozum** (Jord.) Juxip.

— Листки зубчасті, нижні — великі, еліптичні до яйцевидно-ланцетних, середні — до широко-яйцевидно-ланцетних. Суцвіття волотисте, з довгими дрібнолистими гілками . . . . . **(110). H. ліонський — H. lugdunense** (Zahn) Juxip.

120(104). Вся рослина вкрита дрібними залозками з домішкою волосків. Суцвіття з одним кошиком або вилчасто розгалужене, з кількома кошиками. Кошики здебільшого великі; обгортки волохаті від довгих волосків, але без зірчастого опушення (Секція **Alpina** Fr.) . . . . . 121.

— Рослини в різних комбінаціях вкриті волосками, залозками, а також зірчастим пушком . . . . . 132.

121. Приймочки жовті. Зовнішні листочки обгорток частково крупніші за інші, листовидні. Волоски світлі, з досить короткою темною основою . . . . . 122.

— Приймочки здебільшого темні до чорних, дуже рідко жовті. Листочки обгорток всі однакові, щільно притиснуті. Волоски з коротким світлим вістрям і з помітною темною основою . . . . 125.

122. Рослина світло-зелена. Приймочки жовто-бурі, з часом темніють. Обгортки 18—20 *мм* завд., досить широкі . . . . . **(123). H. гострокінцевий — H. apiculatum** Tausch.

— Рослини темно- або брудно-зелені. Приймочки завжди жовті . 123.

123. Обгортки усічені, ширина їх перевищує довжину. Стеблових листків 1—3. Стебло у вигляді стрілки, з одним кошиком . . . . . **(122). H. чорноголовий — H. melanocephalum** (Tausch.) Juxip.

— Обгортки яйцевидні, або напівкулясті, довжина їх перевищує ширину . . . . . 124.

124. Стебло, листки й суцвіття рясно опушені. Обгортки 14(12—18) *мм* завд., майже чорні, опушені досить густо сірими або темними волосками і залозками . . . . . **(120). H. альпійський — H. alpinum** L.

— Стебло і листки незначно, листочки обгортки помірно волосисті. Обгортки 11(9—14) *мм* завд., помірно коротковолосисті, з дрібними залозками . . . . . **(121). H. голий — H. gymnogenum** (Zahn) Juxip.

125(121). Кошик один. Листки довгасті, сидячі, зі звуженою основою, нижній листок дещо зубчастий, інші — гострі, переходять у верхівкові листки . . . . . **(124). H. оманний — H. decipiens** (Tausch.) Juxip.

— Кошиків 4—6 (до 15). Пластинка листка різко відмежована від черешка, основа пластинки б.-м. раптово звужена або усічена чи серцевидна. Суцвіття нещільно волотевидне . . . . . 126.

126. Суцвіття високовилчасте до розлоговолотистого, з 4(2—12) кошиків. Стеблових листків 1—2 . . . . . 127.

— Суцвіття розлоговолотисте, з 6(1—15) кошиків. Стеблових листків 3—4 . . . . . 129.

127. Волоски на листочках обгорток незначні або поодинокі, чорні. Листочки обгорток рясно- і крупнозалозисті . . . . . **(127). H. чорнуватий — H. subnigrescens** (Fr.) Juxip.

— Волоски на листочках обгорток від рясних до помірних . . 128.

128. Обгортки 12—16 *мм* завд.; кількість залозок на листочках обгор-

ток вчетверо перевищує кількість волосків . . . . . **(125). Н. чорніючий — H. nigrescens** Willd.

— Обгортки 10—13 *мм* завд. Кількість залозок на листочках обгорток вп'ятеро перевищує кількість волосків . . . . . **(126). Н. темнуватий — H. atrellum** (Zahn) Juxip.

129(126). Стеблових листків 2—6; прикореневі листки відсутні або їх мало; опушення листків до рясного. Обгортки великі, 12—15 *мм* завд., їх листочки опушені помітно волосками і рясно залозками. . . . . **(131). Н. Фріца — H. Fritzei** F. Schultz.

— Рослини мало улиснені . . . . . 130.

130. Стеблових листків 2 (іноді 3 або їх немає зовсім). Листочки обгорток з помірною кількістю волосків і залозок, по краях рясно зірчасто-опушені; обгортки 11—13 *мм* завд., яйцевидні, згодом напівкулясті . . . . . **(128). Н. рогачевський — H. rohacsense** Kit.

— Стеблових листків 1—5. Листочки обгорток опушені незначно, майже без зірчастого опушення . . . . . 131.

131. Залозок на листочках обгорток багато. Приймочки темні. Листки, як і стебло, рясно опушені. Обгортки 10—12,5 *мм* завд. Квітки нерідко трубчасті. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 3—8(10) кошиків . . . . . **(129). Н. ломницький — H. lomnicense** Wol.

— Залозок на листочках обгорток небагато. Приймочки жовті (до темних). Листки опушені помірно. Стебло б.-м. по всій поверхні залозисте і зірчасто-опушене. Обгортки 8—11 *мм* завд. Квітки язичкові. Суцвіття нещільноволотисте, з 2—5 кошиків . . . . . **(130). Н. Крашана — H. Krasanii** Wol.

132(120). Листочки обгортки неправильночерепичасті; внутрішні майже однакової довжини. Листки зелені, рідше сизувато-зелені, опушені м'якими кучерявими волосками, без дрібних залозок (Секція **Vulgata** Fr.) . . . . . 133.

— Листочки обгорток б.-м. правильночерепичасті . . . . . 155.

133. Квіток в кошику 20—45. Обгортки 7—8 *мм* завд.; листочки обгорток світло-зелені або принаймні яскраво-зелено облямовані. Чубок білий . . . . . 134.

— Квіток в кошику 50—80. Обгортки 9—11 *мм* завд.; листочки їх темні. Чубок здебільшого брудно-білий . . . . . 139.

134. Стеблових листків 8—20; листки дещо стеблообгортні. Зубці язичка війчасті . . . . . **(133). Н. покутський — H. pocuticum** Wol.

— Листків на стеблі не більше 6, або їх зовсім немає; листки не стеблообгортні. Зубці язичка без війочок . . . . . 135.

135. Кошики з 20—25 квітками. Обгортки 7—8 *мм* завд.; листочки обгорток світло-зелені, без волосків і зірчастого опушення, але з рясними тонкими, світлими залозками . . . . . **(132). Н. трансільванський — H. transsilvanicum** (Heuff.) Juxip.

— Кошики з 40—45 квітками. Обгортки 8—11 *мм* завд.; листочки обгорток темні, але світло-зелено облямовані. Обгортки незначно зірчасто-опушені . . . . . 136.

136. Основа пластинки звужена в черешок . . . . . 137.

— Основа пластинки усічена, серцевидна або раптово звужена . . . . . 138.

137. Листочки обгортки незначно опушені й залозисті. Суцвіття розлого-волотисте до високовилчастого. Прикореневих листків 3—8 . . . . . **(134). Н. сизий — H. caesiogenum** Wol. et Zahn.

— Листочки обгорток з поодинокими волосками, але досить рясно залозисті. Суцвіття волотисте. Прикореневих листків 2—3 . . . . . **(135). Н. яблоницький — H. jablonicense** Wol.

138(136). Листочки обгорток здебільшого лише незначно опушені, з незначними тонкими, темними залозками. Суцвіття розлого-волотисте до високовилчастого. Прикореневих листків 4—8 . . . . . **(136). Н. несправжньороздвоєний — H. pseudobifidum** Schur.

— Листочки обгорток без волосків, але з рясними тонкими, довгими, темними залозками. Суцвіття волотисте або щитковидне. Прикореневих листків до 15 . . . . . **(137). Н. балканський — H. praecurrens** Vukot.

139(133). Суцвіття волотисте або щитковидне. Листки здебільшого зелені, зрідка сизувато-зелені, переважно помітно опушені . . 140.

— Суцвіття вилчасто розгалужене, з прямостоячими гілками. Листки здебільшого сизі, мало опушені . . . . . 152.

140. Листочки обгорток і квітконоси з б.-м. рясними волосками та з незначними до розсіяних залозками 141

— Листочки обгорток і квітконоси здебільшого з б.-м. рясними, добре розвинутими залозками, без волосків або з незначною кількістю їх . . . . . 142.

141. Прикореневий листок на час цвітіння один, ланцетний, значно витягнутий до основи; стеблових листків 3, ланцетних, звужених до основи, гострих, розставлених. Суцвіття високовилчасте, з 3 кошиків . . . . . **(138). Н. учансунський — H. uczanssuense** Juxip.

— Прикореневих листків 2—6; стеблових листків 2—4(7), ланцетних. Суцвіття волотисто-зонтичне, з 3—14 кошиків . . . . . **(139). Н. Бородіна — H. Borodinianum** Juxip.

142(140). Стеблових листків 3—10. Пластинка листка звужена в черешок . . . . . 149.

— Стеблових листків 1—2. Пластинка листка різко відмежована від черешка; основа її серцевидна, усічена або заокруглена . . 143.

143. Листочки обгорток вкриті лише залозками (тільки іноді на верхівках листочків є 1—2 волоски) . . . . . 144.

— Листочки обгорток з волосками, від незначних до розсіяних, і з розсіяними до помірних залозками, по краях з незначним зірчастим

опушенням. Прикореневі листки в кількості 1(—3) . . . . . **(144). H. подібний — H. persimile** (Dahlst.) Juxip.

144. Залозки на листочках обгорток помірні. Прикореневі листки в кількості 2—6, яйцевидні, до 23 *см* завд., довгочерешкові, зубчасті, гострі, при основі майже лопатеві, відігнуті назад, темно-зелені . . . . **(145). H. гострозубчастий — H. carcarophyllum** K. Joh.

— Залозки на листочках обгорток рясні . . . . . 145.

145. Залозок на листочках обгорток помірна кількість . . . . 146.

— Залозок на листочках обгорток багато . . . . . 147.

146. Квітконоси повстисті, з поодинокими залозками. Прикореневі листки в добре розвинутій розетці. Стебловий листок розміщений посередині стебла, іноді його немає . . . . . **(146). H. прозорий — H. pellucidum** Laest.

— Квітконоси залозисті; залозки в помірній кількості або досить рясні. Прикореневі листки при основі з б.-м. великими зубцями, нерідко відігнутими назад; стебловий листок яйцевидно-довгастий, розміщений в нижній третині стебла . . . . . **(147). H. темноприймочковий — H. gentile** Jord.

147(145). Залозки на квітконосах розсіяні. Прикореневі листки дрібно- і гостропилчасті, багато- (5—7)-зубчасті, темно- або трав'яно-зелені, зісподу сріблясто-сизі . . . . . **(148). H. пилчастолистий — H. serratifolium** Jord.

— Залозки на квітконосах рясні. Листки великозубчасті . . . 148.

148. Листки глибоко- і гострозубчасті. Прикореневі листки широко-серцевидно-яйцевидні, округло-тупі до яйцевидно-довгастих, з серцевидною або усіченою основою, здебільшого великі, до 23 *см* завд. . . **(149). H. великозубчастий — H. grandidens** (Dahl.) Juxip.

— Листки з б.-м. великими зубцями, лише при основі пластинки обернеными назад. Прикореневі листки довгасто-яйцевидні, від невеликих до досить довгих, видовжені, взагалі ж широкі, з серцевидною основою, з черешками, коротшими за пластинку, нерівно і грубо (широко-трикутно) пилчасто-багатозубчасті . . . . . **(150). H. лісовий — H. silvularum** Jord.

149(142). Пластинка листка звужується в черешок поступово. Листочки обгортки і квітконоси з добре розвинутими, середнього розміру залозками 0,4—0,6 *мм* завд. . . . . 150.

— Пластинка листка звужується в черешок здебільшого раптово. Обгортки і квітконоси з великими залозками, 0,7—1,2 *мм* завд., переважно без волосків або з поодинокими волосками . . . 151.

150. Стебла без залозок, з поодинокими волосками, майже голі. Прикореневих листків до 4, зовнішні — еліптично-лопатчасті, внутрішні — яйцевидно-ланцетні, пилчасто-зубчасті . . . . . **(140). H. покручений — H. festinum** (Jord.) Juxip.

— Стебла вгорі з залозками, при основі помітно опушені волосками, забарвлені. Прикореневих листків 3—6, нерідко великих; зовнішні — широкояйцевидні, б.-м. тупі, внутрішні — довгасто-ланцетні,

звужені в довгий черешок, зісподу блідо-сизі . . . . . **(141). H. тіньовий — H. umbrosum** Jord.

151(149). Стебло 1,5 *мм* у діаметрі, незначно опушене. Прикореневі листки широколанцетні, з 5—7 розставленими трикутними гострими зубцями, яскраво синьо-зелені, зісподу фіолетові. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 4 кошиків . . . . . **(142). H. мукачевський — H. mukacevense** Juxip.

— Стебло 2—4 *мм* у діаметрі, при основі фіолетове, в нижній частині помірно вкрите волосками. Прикореневі листки ланцетні, дрібно-пилчасто-зубчасті. Суцвіття волотисте, з 4—10 кошиків . . . . . **(143). H. Ігошиної — H. Igoschinae** Juxip.

152(139). Стеблових листків звичайно 1—3. Прикореневі листки раптово звужені в досить довгий черешок, коротко загострені, з рідкими (3—6), розставленими, відстоячими або спрямованими вперед, гострими, нерівновеликими зубцями . . . . . **(151). H. камедний — H. galbanum** (Dahlst.) Juxip.

— Рослини з іншими ознаками. Пластинка листка різко відмежована від черешка; основа пластинки серцевидна, усічена або округла . . . . . 153.

153. Стеблових листків 2—4, ланцетних, короткочерешкових, здебільшого б.-м. стеблообгортних. Суцвіття розлого-волотисте, з відставленими довгими гілками. Зубці віночка війчасті . . . . . **(152). H. Віммера — H. Wimmeri** Uechtr.

— Стеблові листки в меншій кількості . . . . . 154.

154. Залозок в суцвітті значно більше, ніж волосків. Прикореневі листки в кількості 2—7, яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, до 16 *см* завд., неправильногострозубчасті, з 3—10 відставленими, наперед спрямованими, пилчастими або при основі загнутими назад, гострими зубцями, темно-зелені, зісподу нерідко фіолетово-червоні . . . . . **(153). H. розлогий — H. prolixum** (Norrl.) Juxip.

— Волоски і залозки в суцвітті приблизно в однаковій кількості. Прикореневих листків 5, широко-серцевидно-яйцевидних, або яйцевидно-довгастих, до 11 *см* завд., з 4—10 зубцями, оливково-зелених, зісподу фіолетових . . . . . **(154). H. серцелистий — H. cardiobasis** (Zahn) Juxip.

155(132). Обгортки досить густо- і довговолосисті, волохаті. Вся рослина волохата від білих і дрібних волосків. Широкі листочки обгортки довго загострені. Суцвіття нещільноволотисте (Секція **Villosa** Gris.) . . . . . 156.

— Вся рослина гола або негусто волосиста. Листочки обгорток тупуваті. Суцвіття високовилчасте або розлоговолотисте (Секція **Glauca** Gris.) . . . . . **(157). H. ласкавцеподібний — H. bupleuroides** Gmel.

156. Листочки обгорток відставлені, з рясними білими волосками, 3—5 *мм* завд. Стеблових листків 4—8. Прикореневі листки відтягнуті в крилату основу, майже цілокраї і досить густо вкриті довгими

волосками, до 8 *мм* завд. . . . . **(155). Н. волохатий — H. villosum** Jacq.

— Листочки обгорток притиснуті, рясно вкриті волосками 1—3 *мм* завд. Стеблових листків 2—5. Прикореневі листки черешкові, здебільшого биїмчасто-пилчасто-зубчасті, вкриті густими волосками 1—3 *мм* завд. . . . . **(156). Н. зубчастий — H. dentatum** Hoppe.

Підрід 1. **Pilosella** Tausch.

Секція **1. Euchinina** N. P. Стебло щільне, нерідко зігнуте. Кореневище без пагонів (але у перехідних до Cymosina видів є б.-м. підземні короткі пагони). Розетка листків на час цвітіння засихає. Стеблові листки в значній кількості, ланцетні або довгасті, шорсткі. Рослини густо опушені щетинками і зірчастим пушком. Суцвіття нагадує зонтик або ж воно волотисте із зонтичною верхівкою (у перехідних до секції Pilosellina видів — вилчасте). Обгортки середнього розміру, білуваті або сіруваті, з численними світлими волосками і зірчастим пушком. Віночки жовті, без смужок. Ксерофітні рослини.

Підсекція **1. Procera** Juxip. Рослини міцні. Стебла гранисто-борозенчасті, з горизонтально відставленими щетинками; стеблові листки із звуженою або рівноширокою основою; суцвіття розлого-волотисте. Залозки — на листочках обгорток, а іноді навіть і на квітконосах. Гілки суцвіття перевищують акладій. До цієї підсекції належать рослини, які раніш об'єднувались під назвою *H. procerum* Fr., Symb. (1848) 43; Epicr. 41; Boiss., Fl. orient., III, 864; N. P., Hier. Mitteleur., N I, 487; Zahn in Pflanzenr., IV, 280, 1371. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV, 276.

3513(1). H. procerum (Fr.) N. P. — **Нечуйвітер високий.** Стебло 40—75 *см* завв., 3—6 *мм* у діаметрі, прямостояче, густо зірчасто-опушене і вкрите рясними, горизонтально відстовбурченими щетинками. Стеблові листки в кількості 10—15, довгасто-ланцетні, загострені, 10—16 *см* завд., нижні і середні — відтягнуті до сидячої основи, верхні — вузьколанцетні, всі жовто-зелені, з обох боків густощетинисті; зірчасте опушення зовнішньої поверхні листків незначне, зісподу — до розсіяного. Суцвіття нещільноволотисте, у верхній частині майже зонтичне, з 15—20 кошиків; гілочок його 4—7; 3—6-разово розгалужених, акладій короткий, 2—4 *мм* завд. Квітконоси розсіяно опушені, білоповстисті. Обгортки 8—10 *мм* завд., циліндричні до напівкулястих; листочки їх вузенькі, гострі, з розсіяними світлими, 0,5—3 *мм* завд., волосками, без залозок або з поодинокими залозками, густо зірчасто-опушені. Квітки і приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 488. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1371. Цап у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1085 р. р.; Юксип в Фл. СССР, XXX, 409.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1332! Busch, Markowicz et Woronow, Pl. cauc., № 197! Герб. фл. Кавк., № 400.

На сухих трав'янистих схилах і по чагарниках. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство, Грушева Поляна (Глаголева!), Бабуган-Яйла (Крижевський!, Дойч!); над Ялтою (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк., Тал.; Серед. Азія: Гірськ. Туркм., Сир.-Дар., Пам.-Ал.

Загальне поширення. Крим, Кавказ, Середня Азія, Мала Азія.

Примітка. До цього виду Цаном в кн. Федченка і Флерова (ц. м.) віднесені також рослини з Старобільська Луганської обл. та деяких інших районів сходу Європейської частини СРСР. Але вони належать до *H. echioides* W. K. var. *patentipilum* N. P.

Підсекція **2. Echioidea** Juxip. Волоски на стеблі спрямовані вгору і притиснуті, але у *H. echioides* W. K. var. *patentipilum* N. P. вони горизонтально розпростерті. Суцвіття — зонтик, рідше воно високо-вилчасто-волотисте.

До цієї підсекції належать рослини, що раніше об'єднувалися під назвою *H. echioides* Lumn., Fl. Poson., I (1791) 348 s. l.

Ряд **1. Proceriformia** Juxip (pro cyclo). Суцвіття скупчено-щитковидно-зонтичне, з 5—10 кошиків; гілки суцвіття не перевищують короткий акладій. На стеблі численні, 4—10 *мм* завд., волоски, спрямовані вгору.

3514 (2). H. proceriforme (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер високорослий.** Стебло 20—50 *см* завв., рясно вкрите спрямованими вгору 4—10 *мм* завд. щетинками і густо зірчасто-опушене. Прикореневі листки на час цвітіння засихають; стеблові листки в кількості 8—14, з них нижні довгасті, округло-тупі; останні — ланцетні, гострі, жовто-зелені, з обох боків густо шорстко-щетинисті, зірчасто-опушені. Суцвіття скупчено-зонтичне, до 10 *см* завш., з 5—15 кошиків; акладій досить короткий, 3—4 *мм* завд. Квітконоси опушені зірчастим пушком з домішкою більш довгих волосків. Приквітки сірі. Обгортки до 7 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні; листочки їх досить вузенькі, гструваті, темно-сірі, з вузенькою світлою облямівкою, густо зірчасто-опушені. Віночки світло-жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 416.

— *H. echioides* Lumn. subsp. *proceriforme* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 487. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1370; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitt.-Europ. Fl., XII, 1, 263.

На сухих і кам'янистих схилах. — В Криму.

Кр.З.-Л.С. Кримська обл.: Алуштинський рн, Планерське (Траншель!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Ф. Олексієнко!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Левандовський!, Чернова!); Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Пожидаєва!), Кримське заповідно-мисливське господарство (Пожевська!), Бабуган-Яйла (Левандовський!, Крижевський!,

Рис. 76. Нечуйвітер високорослий — *Hieracium proceriforme* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

Дойч!); Білогірський рн, Карабі-Яйла (Каллье!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (Гольде!, Грабовський!); Алушта (Стевен!), г. Аю-Даг (Рубцов!, Привалова!); Судак (Траншель!, Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Балкани, Крим.

3515 (3). H. malacotrichum (N. P.) Juxip. — **Нечуйвітер м'яковолосистий.** Стебло, листки і суцвіття м'яко-щетинисто-опушені. Стебло 20—70 *см* завв., густо вкрите спрямованими вгору щетинками, 4—6 *мм* завд. і зірчастим опушенням, вгорі розгалужене. Листки сіро-жовті, лінійно-ланцетні або ланцетні, загострені, до 12 *см* завд., шорстко-щетинисті і зірчасто-опушені. Прикореневі листки нечисленні, на час цвітіння засихають; стеблових листків — 8—16. Акладій до 10 *мм* завд. Суцвіття скупчено-зонтичне, з 5—15 кошиків; променів у зонтику 2—6. Квітконоси біло опушені, волосисті. Приквітки сірі. Обгортка 8—9 *мм* завд., циліндрично-яйцевидна, її листочки вузькі, гострувати, з вузькою світлою облямівкою, сірі. Віночки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 416.
— *H. echioides* Lumn. subsp. *malacotrichum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 486. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1370.

На сланцях, вапняках і сухих схилах. — В Криму.

Кр.З.Л.-С. Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг (Каллье!, Котов і Карнаух!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (!!); Ялта, г. Ай-Петрі (Проконькіна!), Симеїз, г. Кошка (Каллье!, Ганешин!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Судак (Траутфеттер!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Ендем Криму.

Ряд **2. Echinidea** Juxip (pro cyclo). Суцвіття зонтичне, стиснуте або не дуже щільне; гілочки його найчастіше дорівнюють довжині середньої величини акладія (8—20 *мм* завд.) або дещо перевищують її. Рослини досить густо опушені.

3515 (4). H. echioides Lumn. — **Нечуйвітер синяковидний.** Стебло 25—75(100) *см* завв., вигинчасте, щільне, з товстуватими, щетинистими, спрямованими вгору світлими волосками (але у var. *patentipilum* N. P. волоски горизонтально розпростерті), довжина яких більше за поперечник стебла, густо зірчасто-опушене. Листки сіро-зелені, без залозок. Прикореневих листків 1—3 (на час цвітіння вони засихають), ланцетних, до 17 *см* завд.; стеблових листків 5—15(20), вузьколанцетних (до лінійно-ланцетних), тупуватих, б.-м. рівномірно розміщених, шорстких, вкритих щетинками 2—5 *мм* завд. і зірчастими волосками. Суцвіття стиснуто-зонтичне, згодом менш щільне, з 10—30 кошиків; акладій 10—20 *мм* завд. Квітконоси слабо опушені, без залозок, біло-повстисті. Приквітні листки сірі. Обгортки 6—9 *мм* завд., яйцевидні, згодом напівкулясті, з листочками вузькими, гострими, білувато-сірими, опуше-

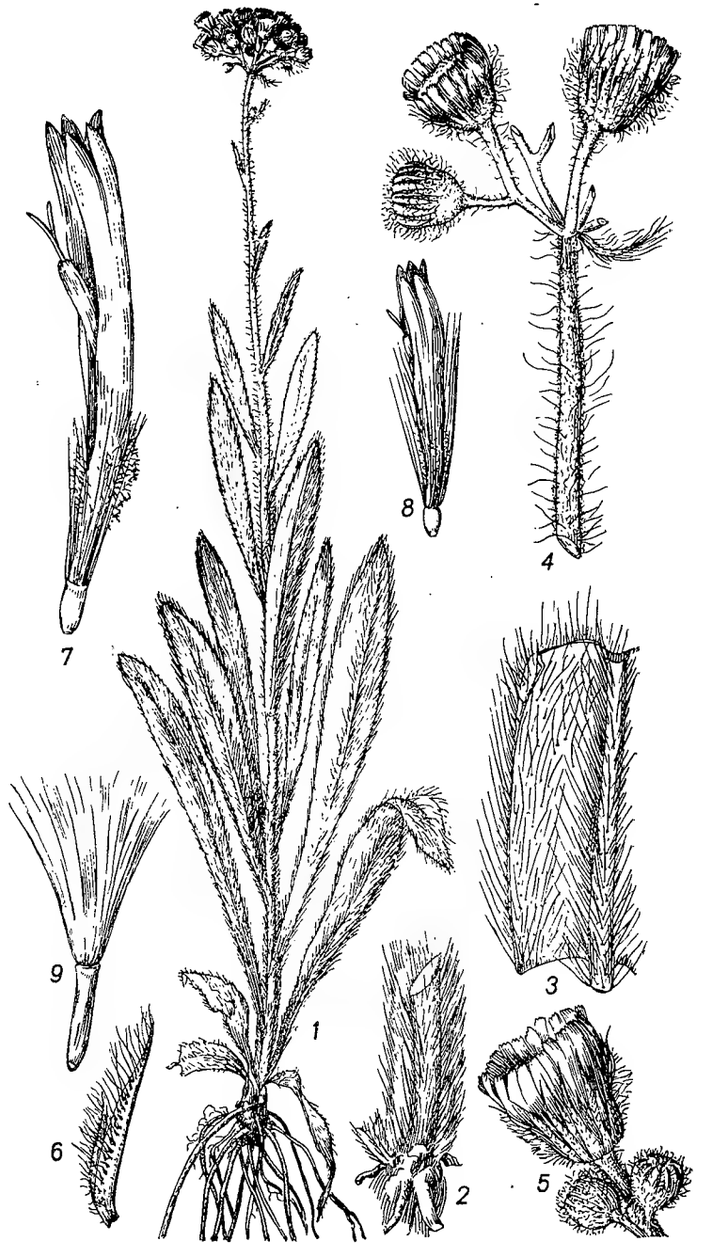

Рис. 77. Нечуйвітер синяковидний — *Hieracium echioides* Lumn.

1 — загальний вигляд; *2* — нижня частина стебла; *3* — частина листка (з верхнього боку); *4* — частина суцвіття; *5* — окремий кошик; *6* — листочок обгортки; *7* — крайова квітка; 8 — серединна квітка; *9* — сім'янка.

ними світлими волосками 1—3 *мм* завд., без залозок. Віночки темно-жовті; приймочки жовті. ♃ . Цв. V—VIII.

Lumn. ex N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 484. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 159. Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 32; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1368; в кн. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1085; Петунников в Илл. Фл. Москов. губ., III (1910) 356; Szaf., Kulcz., Pawl.. Rosl. polskie (1924) 674; (1953) 751. Невский, Фл. ю.-вост. Европ. ч. СССР, VI (1936) 479; Клоков у Визн. росл. УРСР, 599; Кирпичников в кн. Маевский, Фл. Сред. полосы Европ. ч. СССР (1954) 642. Юксип в Фл. СССР, XXX, 418.

— *H. eu-echioides* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 262.

Видані зразки: Hier. Naeg. exsicc., № 33, 126, 233, 255; Zahn, Hier. Europ., № 216, 423—4, 835. Герб. Русск. фл., № 1267а, в!, 1816 — 7!, 2071 а, в!, 2216—19!; Fl. exsicc. riep. Bohem.-Slov., № 1278!

Var. **patentipilum** N. P., ц. м., (*H. donetzicum* Kotov). Волоски на стеблах горизонтально простерті.

Відомий з **Л.З.-Л.С.** Луганська обл.; Старобільськ (Шираєвський!).

На пісках, в соснових борах, на сухих схилах та відслоненнях крейди, вапняків, пісковиків. — Майже по всій УРСР.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Турчинський!, Лобачевський!). — Тернопільська обл.: Кременець (Заверуха!, Роговичі!). — **З.П.** Волинська обл.: Камінь-Каширський рн, Студениця (Барбарич!). — **П.П.** Київська обл.: Київ (Бессер!, Лоначевський!, !!). — Житомирська обл.: Овруцький рн, Народичі (Барбарич!); Малинський рн, Юр'ївка (Редкін!). — **Л.П.** Київська обл.: Києво-Святошинський рн, Старосілля (!!, Внучкова!); Бородянський рн, Літківське л-во (Сележинський!). — Чернігівська обл.: Козелецький рн, Сорокошичі (Левіна!), Косачівка (Левіна!), Остер (!!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубно (Пуринг!). — **З.Л.-С.** Івано-Франківська обл.: Городенківський рн, Чортовець, Герасимів (Катіна!). — Тернопільська обл.: Теребовлянський рн, Островець (Котуля!). — Одеська обл.: Котовський рн, Голоскове (Шмальгаузен!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчинський рн, Скибинці (!!), Ладижин (!!); Бершадь (Осичнюк!), ст. Кароліна, між Вінницею і Гайсином (Осичнюк!); Хмельницький рн, Соломирка на р. Бузі (Осичнюк!). — Київська обл.: Біла Церква (Фомін!), Ставище (Андржійовський!). — Черкаська обл.: Корсунь-Шевченківський (Підоплічка!); Умань (Траутфеттер!, Блонський!); Гельмязів (Зеров!); Сміла (Ганешин!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!, Окснер!); Кремгесівський рн, Онуфріївка (Лавренко!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!), Яготин (Фішер!). — Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Дідівці (Левенець!). — Сумська обл.: Лебединський рн, Лебедин (Залєський!), Михайлівська цілина (Залєський!, Харкевич!, Саричева!, Порецький!); Білопільський рн, Вири (Залєський!), Охтирка (Ширяєв!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Черняєв!, Наливайко!, !!, Лавренко!), Щербаківський бір (!!); Дергачівський рн, Жихар (Наливайко!, !!), Рогань (!!, Лавренко!), Гаврилівка (Ширяєв!), Мала Рогозянка (Лавренко!); Валківський рн, Валки (Горницький!), Рокитне (Траншель!); Зміїв (Мілютин!). — Полтавська обл.: Полтава (Іллічевський!); Лохвицький рн, Лохвиця (Гагман!), Сенча (Барсуков!); Лубни (Августинович!, Траутфеттер!, Роговичі!); Кременчук (Афанасьєв!); Хорольський рн, Бригадирівка (Роговичі!). — Черкаська обл.: Золотоніський рн, (Полон-

ська!), Мохнач (Ярмолович!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, гори Артема (!!, Дубовик!), Лавренівка (Дубовик!); Горлівська м/р, ст. Байрак (Олексієнко!); Мар'їнський рн, Ясинувата (Шмальгаузен!, Котов і Карнаух!), Яковлівка (Дубовик!); Амвросіївський рн, Зуївка (Наконечна!), Свистуни (Дубовик!), Благодатне (Дубовик!), Савур-Могила (Дубовик!); окол. Донецька, ст. Манчулове (Дубовик!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Верхнє (Зоз!), Чорнухинське л-во, урочище Городнє (Дубовик!); Антрацитівський рн, Провалля (Соколова!, Постригань!, Гринь і Романова!), Ковпакове (Соколова!), Штерівка (Підоплічка!), Нагольно-Тарасівка (Дубовик!). — **П.З.-Л.С.** Кіровоградська обл.: Долинський рн, Веселі Боковеньки (Борисова!); Олександрійський рн, Нова Прага (Пачоський!); Олександрівський рн, Розумівка (Кукуш!). — Дніпропетровська обл.: Софіївський рн, Софієво-Гейківка (!!, Катіна!). — Миколаївська обл.: Доманівський рн, Богданівка на р. Бузі (Гринь!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Зеров і Оксіюк!). — Харківська обл.: Вовчанськ (Заблоцький!, Білик!); Куп'янський рн, Куп'янськ (Пискунов!, !!), Кислівка (Лавренко!), Дворічна (Гринь і Романова!, Котов і Карнаух!); окол. Ізюма (Залеський!, !!); Лозівський рн, Новопокровський (Карзов!), Краснопавлівка (!!, Савенков!); Валківський рн, Єзерська (Ширяєв!, !!); Зміївський рн, Бірки (Лавренко!, !!). — Луганська обл.: Старобільськ (Ширяєв!, !!, Шираєвський!); Сватівський рн, Містки (Залеський!); Новопсковський рн, Осинівка (Палибін!); Міловський рн, Лимарівка (Танфільєв!), Біловодськ (Шираєвський!), Стрілецький степ (Ширяєв!, !!, Саричева!, Кузнецова!, Гринь і Угляренко!, Дубовик!), Данилівка на р. Деркулі (Шираєвський!, !!), Деркульська цілина (Шираєвський!, Лавренко і Зоз!, !!). — Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Ліндеман!, Олексієнко!); Верхньодніпровськ (Олексієв!). — Донецька обл.: Великоновосілківський рн, Ялинське л-во (!!); Красноармійський рн, Криворіжжя (Олексієв!); Волноваський рн, Старогнатівка (!!), Великоанадоль (Графф!); Володарський рн, Хомутовський степ (Кузнецова!, !!, Доброчаєва!, Білик!), Кам'яні Могили (Панова!), ст. Карань (Клеопов!, Дубовик!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Нордман!); Комінтернівський рн, Сичавка (Пачоський!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Пачоський!), Володимирське л-во (Кожевников!). — Запорізька обл.: Червоноармійський рн, Біленьке (Кукуш!); Запоріжжя, о. Хортиця (Клеопов!). — **Л.З.С.** Херсонська обл.: Голопристанський рн, Солоноозерна лісова дача (Піддубний!), Челбаська піскова арена (Лавренко!), Бехтери (Гринь!); Каховський рн, Олешки (Траншель!), Дудчине (Пачоський!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Старобердянське л-во (!!, Кондратюк!). — **П.С.** Херсонська обл.: Генічеський рн, Нова Праця (Олексієв!); Арабатська стрілка (Котов!, Дзевановський!). — **К.С.** Кримська обл.: Керч (Лавельє!). — **Т.С.** Кримська обл.: Чорноморське (Козлов!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Карадаг (!!, Сирейщикова!, Бородіна!, Сарандінакі!); Феодосійська м/р, Старий Крим, г. Агармиш (Ваньков!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Стевен!, Дзевановський!); Білогірський рн, Чокракське озеро (Вульф!), Білогірськ, г. Ак-кая (Гольде!, Пегова!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Траутфеттер!, Чугаєвич!), Балаклава (О. і Б. Федченко!, Мартьянов!), Байдарські ворота (Ширяєв!, О. і Б. Федченко!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Нікітська яйла (Симанська!), г. Ай-Петрі (Гольде!, Вульф!, Котов!, Левандовський!, Чернова!, К. Попов!); Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Пожидаєва!), Демерджі-Яйла (Вульф!), Кримське заповідно-мисливське господарство, г. Чучель (Вульф!, !!), Бабуган-Яйла (Грабовський!, Привалова!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Петунников!), Симеїз (Ганешин!, Петунников!); Алуштинський рн, Судак (О. і Б. Федченко!, Толстов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: по всіх районах (за винятком Аркт., Кар.-Лап., Дв.-Печ. і півн. частини Прибалтики); Кавказ: Передкавк., Даг.; Зах. і Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт., Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Аму-Дар., Тянь-Шан., Пам.-Ал.

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина), Східна Європа, Балкани, Кавказ, Мала Азія, Іран; Західний Сибір, Середня Азія, Джунгарія, Кашгарія, Монголія.

Примітка. 1. В гербарії Інституту ботаніки АН УРСР в Києві та в гербарії Ботанічного інституту в Ленінграді зберігаються рослини, що були зібрані в Києві (на схилах Кирилівського яру) О. О. Лоначевським і помилково визначені за *H. incanum* (M. B.) N. P. Цаном ця помилка повторюється в літературі, а також А. Я. Юксипом у «Фл. СССР» (т. XXX, стор. 398). В СРСР *H. incanum* (M. B.) N. P. росте на Кавказі.

Примітка 2. В гербарії Ботанічного інституту АН СРСР в Ленінграді зберігається рослина, яка зібрана 27.VIII 1930 р. в Києві (на схилах Кирилівського яру) О. О. Лоначевським і яка помилково була визначена Цаном за *H. Akinfiewi* Woronow et Zahn (обробка для Pflanzenreich).

3517 (5). H. asiaticum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер азіатський.** Стебло 25—50 *см* завв., 1,5—3 *мм* у діаметрі, прямостояче, густо вкрите зірчастим пушком, щетинисте, переважно біля основи. Прикореневі листки на час цвітіння засихають; стеблові листки в кількості 9—10, лінійні, гострі, сіро-зелені, зверху з розсіяними щетинками 1—1,5 *мм* завд., з обох боків густо зірчасто-опушені. Суцвіття — досить нещільний зонтик з 12—30 кошиків; акладій 10—12 *мм* завд. Квітконоси сіроповстисті. Приквітки світло-сірі. Обгортки 6—7 *мм* завд., яйцевидні, згодом напівкулясті. Листочки обгорток вузькі, гострі, вкриті світлими коротенькими волосками до 1 *мм* завд., білуваті. Віночки світло-жовті; приймочки темні. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 419.

— *H. echioides* Lumn. subsp. *asiaticum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 486. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1369. Шишкин в Фл. Зап. Сибири, XI (1949) 3068.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 2070!

На сухих кам'янистих схилах Гірського Криму.

Г.-Кр. Кримська обл.: Ялта, г. Ай-Петрі (Вульф!, Левандовський!, Білик!); Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство (!!, Пожидаєва!), г. Чатир-Даг (!!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, г. Аю-Даг (Гольде!, Рубцов і Привалова!), Симеїз (Ганешин!), над Алупкою (Гольде!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Зах. Закавк., Сх. Закавк.; Зах. Сибір: Ірт., Алт.; Серед. Азія: Джун.-Тар.

Загальне поширення. Ендем флори СРСР.

3518 (6). H. durisetum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер шорсткощетинистий.** Стебло 30—75 *см* завв., дещо вигнуте, густо зірчасто-опушене,

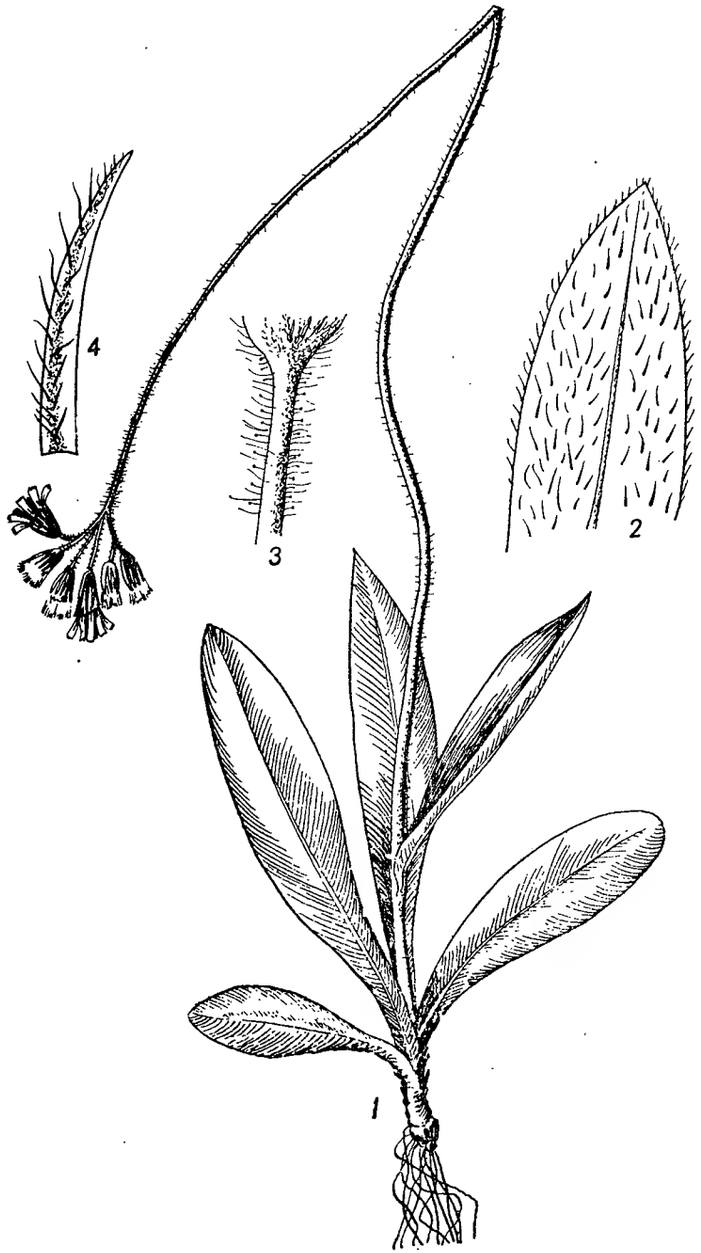

Рис. 78. Нечуйвітер шорсткощетинистий — *Hieracium durisetum* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — частина листка; *3* — квіткоиоси; *4* — листочок обгортки.

при основі з більшою кількістю щетинок 2—4,5 *мм* завд., до верхівки їх менше, іноді з поодинокими залозками. Пагонів немає, проте є флягели, які напочатку мають вигляд пагонів. Нерідко з одного кореневища виходить багато стебел. Прикореневі листки в кількості 2—10, б.-м. ланцетні, зовнішні тупі, внутрішні — гострувати, до 20 *см* завд., жовто-зелені, зверху з шорсткими щетинками, і розсіяно зірчасто-опушені, зісподу зірчастих волосків більше; стеблові листки в кількості 3—9, лінійні, гострі, з зірчастими волосками і з поодинокими залозками на верхівках листків. Суцвіття — нещільний зонтик, з 10—35 кошиків; акладій 6—10 *мм* завд. Квіткоиоси білоповстисті, з небагатьма залозками. Обгортки 6,5—8 *мм* завд., циліндричні; листочки обгорток вузькі, гострувати, сірі, опушені світлими або темними щетинками і залозками. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 422.

— *H. fallax* Willd. subsp. *durisetum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 516. Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 54; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1358; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 279. — *H. fallax* Willd., Enum. horti Berol. (1809) 822 p. p. — *H. echioides* × *H. cymosum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 514.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Моск. губ., III (1910) 356 (sub *H. fallax* Willd.).

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 2221. Zahn, Hier. Europ., № 6.

На пісках, лісових узліссях і галявинах. — На Поліссі, в Лісостепу і в Степу, рідко.

П.П. Київська обл.: Київ (Траутфеттер!, Рогович!, Шмальгаузен!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Кам'янець-Подільський (Харкевич!), Боришківці (Круцкевич!), Привороття, товтра Збручевиця (Круцкевич!), Колубаївці (Круцкевич!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Білик!). — Полтавська обл.: Кременчук (Рогович!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Вилкове, гирло Дунаю (Липський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалтика (півд. ч.), Лад.-Ільм. (півд. ч.), Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.; Кавказ: Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня і Східна Європа, Бессараб., Кавказ, Мала Азія, Іран.

Ряд **3. Setigera** Juxip (pro cyclo). Кореневище з бічними стеблами та плітями. Суцвіття нещільноволотисте, почасти з розставленими довгими гілками, на верхівці зонтиковидне. Стеблових листків 4—10; зверху без зірчастого опушення, або з незначним пушком, зісподу сіруваті. Опушення рослини довге, щетинисте.

3519 (7). H. Rothianum Zahn — **Нечуйвітер Рота.** Стебло 30—75 *см* завв. зігнуте, біля основи густо опушене білими, щетинистими, горизонтально відхиленими, зігнутими волосками 4—6 *см* завд.; у верхній частині з поодинокими залозками та густими зірчастими волосками. Пагонів немає (але в культурі іноді розвиваються плітеподібні

бічні стебла). Прикореневих листків до 6, ланцетних, гострих, сизувато-світло-зелених, до 15 *см* завд., з обох боків розсіяно опушених, зверху з щетинками 3—7 *мм* завд., зісподу з м'якими волосками; стеблових листків 4—10, лінійно-ланцетних, вгорі дрібніших. Суцвіття нещільноволотисте, з 25(10—40) кошиків, з довгим, 20—50 *мм* завд., акладієм. Квітконоси з помірними волосками, 3—6 *мм* завд., з небагатьма залозками, білоповстисті; приквіткові листки світло-сірі. Обгортки 8—10 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні, з листочками широкуватими, гострими, темно-сірими, з яскраво-зеленою облямівкою, б.-м. густо опушені білими або темнуватими волосками, 1—3 *мм* завд., з небагатьма залозками або без них, сірі від зірчастого пушку. Віночки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

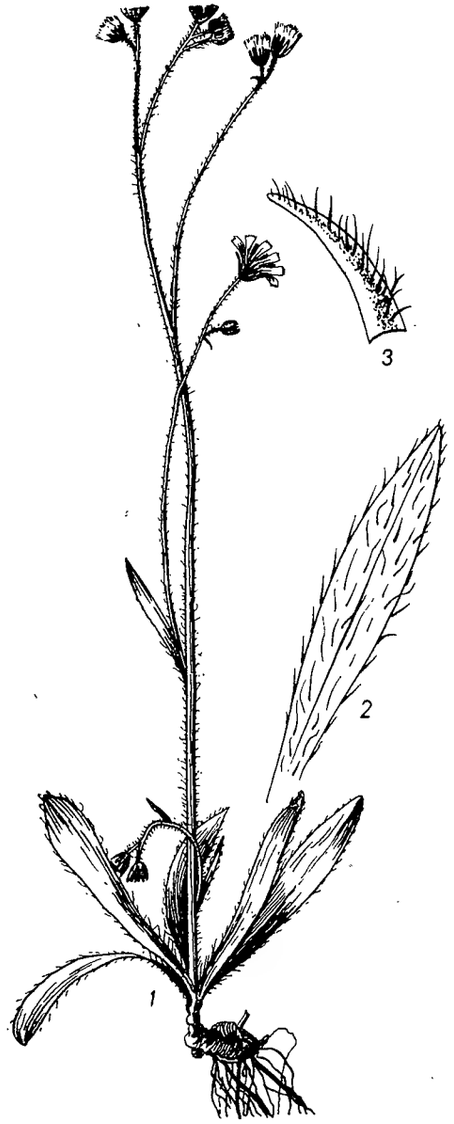

Рис. 79. Нечуйвітер Рота — *Hieracium Rothianum* Zahn

1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* — листочок обгортки.

Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1379. Кирпичников в кн. Маевский, Фл. сред. полосы европ. ч. СССР (1954) 642. Юксип в Фл. СССР, XXX, 452.

— *H. eu-Rothianum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 268. — *H. setigerum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 496.

Видані зразки: Hier. Naeg. exsicc., № 95, 159. F. Schultz, Herb. norm. nov. ser., № 1606. Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3032. Zahn, Hier. Europ., № 119, 426, 527, 836. Герб. Русск. Фл., № 1291, 1292.

На степових схилах та відслоненнях різних порід. — В Лісостепу та Степу.

П.Л.-С. Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!, Бошняк!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава (Ленченко!). — Харківська обл.: Ізюмський рн, Барвінкове (Залеський!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Богородичне (Дубовик!); Чистякове, Глухівське л-во (Дубовик!), Грабова балка (Дубовик!), Міуський (Дубовик!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Боково-Платове (Дубовик!); Лисичанський рн, Чорнухинське л-во (Дубовик!). —

Рис. 80. Нечуйвітер Рота — *Hieracium Rothianum* Zahn (в культурі).

1 — загальний вигляд; *2* — кошик; *3* — листочок обгортки.

Л.З.-Л.С. Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (!!, Дубовик!). — Дніпропетровська обл.: Нікопольський рн, Лошкарівка (Григор'єв!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Ізмаїл (Липський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм. (півд. ч.), Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Середня і Східна Європа.

Ряд **4. Bifurca** Juxip (pro cyclo). З пагонами, що нагадують пагони у *H. pilosella* L. Язички квіток досить часто з червоними смужками зовні. Залозок на листочках обгорток і квітконосах дуже мало.

Zahn (in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1381) вважає види цього ряду за гібриди *H. echioides* і *H. pilosella*.

3520 (8). H. longipes (C. Koch) Juxip — **Нечуйвітер довгоніжковий.** Стебло 15—30 *см* завв., розсіяно-зірчасто-опушене і вкрите щетинками 3—4 *мм* завд., в нижній частині стебла світлими, у верхній — темнуватими, іноді також з поодинокими залозками. Пагони видовжені, тонкі, шорсткі. Прикореневі листки в кількості 4—7, лопатчасто-ланцетні, сизуваті, зверху розсіяно опушені щетинками 3—6 *мм* завд., без зірчастого пушку, зісподу — повстисті або сіро-зелені. Стебло безлисте або з одним листком в нижній частині; суцвіття вилчасте, з 2—4 кошиків; акладій 70—200 *мм* завд. Квітконоси сіро-повстисті, з розсіяними волосками і залозками. Приквітки світлі. Обгортки 7—10 *мм* завд., яйцевидно-напівкулясті, листочки їх вузькуваті, гострі, чорнуваті, з яскравою світлою облямівкою, з темними волосками 2—3 *мм* завд., з розсіяним зірчастим пушком. Язички квіток жовті, без смужок або з забарвленими зубцями. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 431.

— *H. bifurcum* M. B. subsp. *longipes* C. Koch in Sched. ex N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 509. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1384 non Freyn. et Sint. (1894).

На яйлах і в горах. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: Сімферополь (Каллье!, Оборні!). — **Гр.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ай-Петрінська яйла (Левандовський!, Крижевський!, Ната!, Чернова!, О. і Б. Федченко!, Спригін!), Нікітська яйла (Ната та Заблоцький!), Гурзуфська сідловина (Чернова!); Алуштинський рн, Чатир-Даг (О. і Б. Федченко!), Бабуган-Яйла (Ната та Заблоцький!), Дерикойська яйла (Крижевський!), Долгоруковська яйла (Крижевський!), Демерджі-Яйла (Рубцов і Привалова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Даг., Зах. Закавк., Тал.

Загальне поширення. Крим, Кавказ. Ендем.

3521 (9). H. vindobonae (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер віденський.** Стебло 15—20 *см* завв., тонке, зірчасто-опушене, з незначною кількістю світлих волосків 1—2 *мм* завд. і з поодинокими залозками на верхівці. Пагони тонкі. Прикореневі листки вузьколанцетні, гострі.

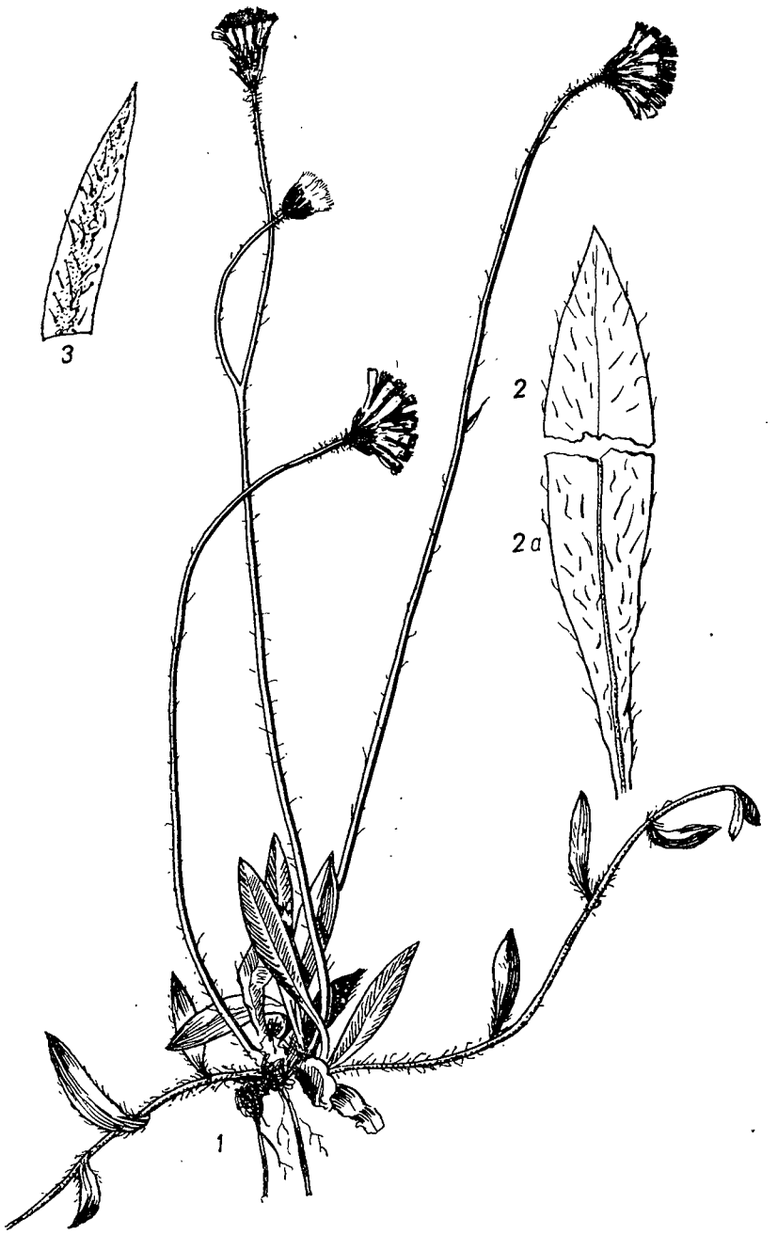

Рис. 81. Нечуйвітер довгоніжковий — *H. longipes* (C. Koch) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2a* — основа листка зісподу; *3* — листочок обгортки.

сизі, з небагатьма щетинками 2—3 *мм* завд., які більш м'які і короткі; листки зісподу білуваті від зірчастого пушку. Стеблових листків немає або один. Суцвіття глибоковилчасте, з 2—4 кошиків, акладій 55—65 *мм* завд. Квітконоси сіроповстисті, з волосками 1—2 *мм* завд. і з поодинокими залозками. Приквітки світло-сірі. Обгортки 7,5—8 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх вузькі, гострі, темно-сірі, широко світло облямовані з небагатьма світлими волосками 0,5 *мм* завд., майже без залозок. Віночки жовті, з червоними верхівками. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 431.

— *H. bifurcum* M. B. subsp. *vindobonae* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1384; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl. XII, 1 (1929) 274. — *H. bifurcum* M. B. subsp. *vindobonense* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 511 non Wiesb. (1884). — *H. bifurcum* в кн. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 673 non M. B.

По сухих схилах і галявинах. — В Розточчі—Опіллі.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Ascherson und Graebner, l. c.).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Львів). Загальне поширення. Середня Європа.

3522 (10). H. sterromastix (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер жорсткопагоновий.** Стебло 10—20 *см* завв., густо зірчасто-опушене, мало залозисте і з незначною кількістю щетинок 3—4 *мм* завд. Пагони довгі, тонкі, шорсткі. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сизуваті, зверху з поодинокими щетинками 3—5 *мм* завд., зісподу сіруваті, розсіяно-жорстко-волосисті, з зірчастим пушком. Стебловий листок один, в нижній частині стебла. Суцвіття глибоковилчасте, з 2 кошиків. Акладій 35—100 *мм* завд. Квітконоси сіроповстисті, з розсіяними залозками. Приквітки сірі. Обгортки 8,5 *мм* завд., напівкулясті, листочки їх широкуваті, гострі, майже без облямівки, сірі від зірчастого опушення, з небагатьма залозками і розсіяними темними волосками 15 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 432.

— *H. collinum* Bess., Prim. fl. Galic., II (1809) 148 p. p. — *H. bifurcum* M. B. subsp. *sterromastix* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 510. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1384; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 275.

На сухих схилах і кам'янистих місцях, спорадично.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Струмківка (Білик!). — **П.П.** Окол. Києва (Андржійовський!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Каллье!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялта, г. Ай-Петрі (Левандовський!, Крижевський!, Федченко!); Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Федченко!), Бабуган-Яйла (Заблоцький!), Демерджі-Яйла (Вульф!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр., Крим.

Загальне поширення. Середня Європа, Крим.

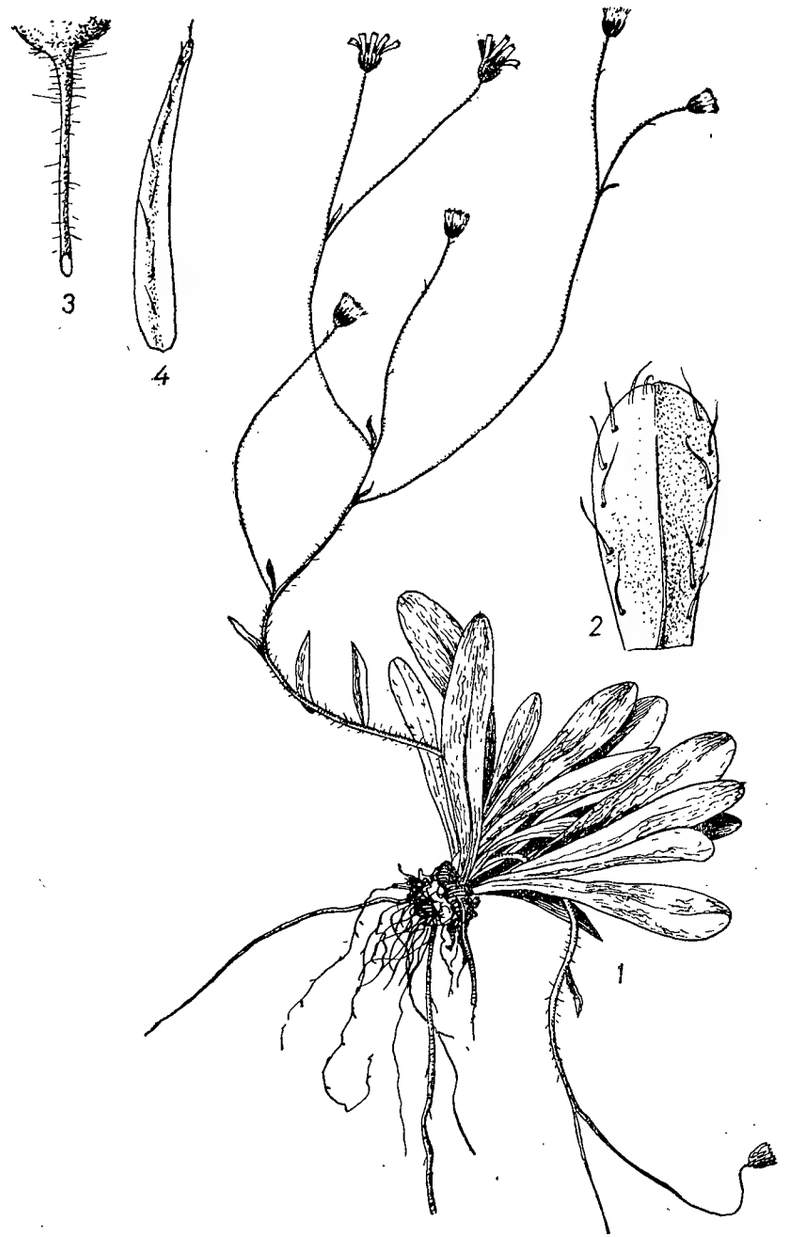

Рис. 82. Нечуйвітер жорсткопагоновий — *Hieracium sterromastix* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — частина листка зісподу; *3* — квітконіс; *4* — листочок обгортки.

Вид описано з Волині Бессером під назвою *H. collinum* Bess. Але під цією назвою, як з'ясовано, об'єднувались два близькі види — *H. collinum* Bess. s. str. та *H. sterromastix* N. P.

3523 (11). H. Szovitsii (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер Шовиця.** Стебло 10—15 *см* завв., тонке, висхідне, густо вкрите зірчастими волосками, з домішкою світлих волосків 2—3 *мм* завд. і залозок. Пагони короткі, тонкі. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, гострі, сизуваті, розсіяно опушені зверху шорсткими щетинками 5—6 *мм* завд., зісподу сіруваті від зірчастого пушку. Стебло безлисте. Суцвіття глибоковилчасте, з 2 кошиків. Акладій 120—140 *мм* завд. Квітконоси сироповстисті, з незначною кількістю волосків і залозок. Приквітки світлі. Обгортки 8—8,5 *мм* завд., напівкулясті. Листочки обгорток широкуваті, гострі, темно-сірі, із світлою облямівкою, густо вкриті залозистими і зірчастими волосками, з домішкою темнуватих волосків 1 *мм* завд., але краї їх голі. Віночки жовті, з червонуватими зубцями. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 433.

— *H. bifurcum* M. B. subsp. *Szovitsii* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 510. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1385.

На кам'янистих схилах та відслоненнях. — В Криму.

Вказано для околиць Сімферополя (Callier, Iter Tauricum, III, № 783). Після нього, ця рослина в Криму ніким не збиралася.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим (?); Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Ендем Кавказу.

Секція **2. Praealtina** N. P. Стебло тонке, майже голе, без пагонів або з численними довгими, тонкими пагонами. Листки ланцетні або лінійні, цілокраї, шорсткі, синьо-зелені, майже без волосків і без зірчастого пушку, і лише по краях, ближче до основи, листки з розсіяними довгими щетинками. Суцвіття волотевидне або вгорі зонтиковидне, з багатьох дрібних кошиків. Обгортки з незначною кількістю волосків, залозок і зірчастого пушку. Віночки жовті; приймочки жовті.

Найбільш багата видами в УРСР секція; види її ростуть майже по всій Європі (крім півночі), заходять в Середню Азію і в Сибір (до р. Обі), причому на сході зустрічаються значно рідше.

В СРСР росте 136 видів цієї секції, з них в УРСР — 53 види.

Підсекція **I. Florentina** Juxip. Кореневище коротке, товстувате. Поновлення лише сидячими розетками; пагонів нема. Прикореневі листки численні; зовнішні — іноді лопатчасті, тупі; внутрішні (або всі листки) ланцетні; зірчасте опушення відсутнє або іноді є лише зісподу листка. Суцвіття нещільноволотисте, вгорі нерідко зонтичне, з відхиленими нижніми гілками, з великою кількістю кошиків. Обгортки 5—7(8) *мм* завд. Віночки жовті; зубці крайових язичкових квіток нерідко забарвлені в брудно-зелений або темно-червоний колір, рідко квітки трубчасті; приймочки жовті.

В СРСР росте 12 видів цієї підсекції, з них в УРСР — 4, поширені на сухих відкритих місцях і по чагарниках.

Ряд **1. Subcymigera** Juxip (pro cyclo). Суцвіття волотисте, але на верхівці зонтичне. Квітконоси сироповстисті, мало залозисті.

3524 (12). H. floccipedunculum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер волохатоніжковий.** Стебло 20—50 *см* завв., тонке, густо вкрите зірчастим пушком, вгорі з поодинокими темними волосками 1—2 *мм* завд. Зовнішні прикореневі листки лопатчасті, тупі; внутрішні — ланцетні або лінійні, гострі, сизі, з поодинокими щетинками 1,5—3 *мм* завд., зісподу з б.-м. розсіяним зірчастим пушком. Стеблових листків 2, лінійних, гострих. Суцвіття нещільноволотисте, з 10—12 кошиків. Квітконоси сірі від зірчастого пушку, густота якого донизу зменшується. Приквітки темні. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, чорнуваті, злегка світло облямовані, з дрібними залозками і зірчастим пушком. Квітки жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СРСР, XXX (1960) 437.

— *H. piloselloides* Vill. subsp. *floccipedunculum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 544. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1407; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitt.-Eur. Fl., XII, 1 (1929) 306.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1273 sub nom. *H. canipedunculum* N. P., sed postea ad *H. floccipedunculum* N. P. transcribit. Zahn, Hier. Europ., № 840.

На сухих луках. — В Лівобережному Лісостепу.

Л.Л.-С. Сумська обл.: Білопільський рн, Бутівщина (Залеський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Серед.-Дніпр.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа.

Ряд **2. Obscura** Juxip (pro cyclo). Суцвіття волотисте, з багатьох кошиків. Листочки обгорток темнуваті, майже або зовсім не облямовані. Квітконоси білоповстисті, чорнозалозисті. Стебло вгорі з залозками.

3525 (13). H. aquilonare (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер холодний.** Стебло 30—40 *см* завв., тонке, зірчасто-опушене, при основі із світлими, вгорі поодинокими щетинками 2—4 *мм* завд. Зовнішні прикореневі листки короткі, лопатчасті, округло-тупі; внутрішні — вузьколанцетні, гострі, в молодому віці з обох боків вкриті щетинками 3—6 *мм* завд. Нижня поверхня листків майже без зірчастого опушення. Стеблових листків 2, ланцетних, гострих, зісподу в молодому віці з поодинокими волосками. Суцвіття нещільноволотисте, з 8—10 кошиків. Квітконоси тонкі, іноді з поодинокими волосками, сироповстисті, з незначною кількістю залозок. Приквітки темні. Обгортки 6—7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, загострені, чорнуваті, з незначною кількістю темних волосків 1—2,5 *мм* завд., залозисті і зірчасто-опушені. Віночки світло-жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Флоре СССР, XXX (1960) 438.

— *H. obscurum* subsp. *aquilonare* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1400; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 294. — *H. obscurum* N. P. subsp. *subfrigidarium* β. *aquilonare* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 532; Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 36.

На сухих луках і узліссях. — В Карпатах і Правобережному Лісостепу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: окол. Ужгорода (Дженюк!); Перечинський рн, Холмець (Барбарич!), Антонівка (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, Лопухів (Гринь!), перевал Бескид (Хржановський!), Богдан (Білик!); Перечинський рн, Тур'ї Ремети (!!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Ярмолинецький рн, Гринева (!!). — **П.Л.-С.** Одеська обл.: Савранський рн, Піщана (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа.

3526 (14). H. obscurum Rchb. — **Нечуйвітер темний.** Від одного кореневища відходить, звичайно, кілька стебел, 30—70 *см* завв. Стебла тонкі, при основі з небагатьма волосками 2—3 *мм* завд., вгорі мало залозисті, без волосків або рідко опушені. Прикореневих листків 7(5—10), ланцетних і загострених, 10—13 *см* завд., сизих, лише по краях і зісподу по середній жилці з небагатьма щетинками 4—6 *мм* завд.; стеблових листків 2—4, невеликих, ланцетних, гострих. Суцвіття нещільноволотисте, з 10—40 кошиків, з відхиленими нижніми 1—2 гілками. Квітконоси тонкі, помірно залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні. Обгортки 6—7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, чорні, злегка облямовані, без волосків або з поодинокими волосками, зірчасто-опушені, з домішкою залозок 0,5 *мм* завд. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Reichenb., Fl. Germ. excurs. (1830) 263. N. P., Hier. Mitteleur., 1, 530; Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 36; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1397.

— *H. eu-obscurum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 289. — *H. praealtum* var. *obscurum* (et *hispidulum*) Froel. in DC., Prodrom., VII, 1 (1838) 205.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 358.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 35. Fl. Bav. exsicc., № 545, 548. Zahn, Hier. Europ., № 121, 427. Hayek, Fl. Stir. exsicc., № 339—400.

На сухих луках, узліссях, галявинах. — В Карпатах і на Правобережному Поліссі.

К.Л. Чернівецька обл.: Вижницький рн, окол. Вижниці (Березовська!). — **П.П.** Житомирська обл.: Черняхівський рн, с. Дівочки (Кочережко!). — Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Середземномор'я.

Ряд **3. Praealta** Juxip (pro cyclo). Листочки обгорток помітно світло облямовані. Приквітки білуваті або з широкою білуватою облямівкою. Залозок звичайно багато.

3527 (15). H. praealtum (Vill.) N. P. — **Нечуйвітер найвищий.** Стебло 40—60 (75) *см* завв., внизу з поодинокими світлими волосками 1—2,5 *мм* завд., а вгорі — з чорними волосками і поодинокими залозками. Прикореневих листків 3—10, ланцетних або лінійно-ланцетних, гострих. Суцвіття стисловолотисте, згодом стає б.-м. розложистим, або з зонтичною верхівкою, з 10—30 кошиків. Квітконоси потовщені, сіроповстисті, з поодинокими залозками, вкриті зірчастим пушком, густота якого донизу зменшується. Приквітки темні, з світлою облямівкою. Обгортки 6—7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх широкуваті, гострі, чорнуваті, із виразною, звичайно широкою, світлою облямівкою, з небагатьма чорними волосками 1—2 *мм* завд. або з розсіяними дрібними 0,3 *мм* завд. залозками, іноді з рідкими зірчастими волосками. Віночки золотисто-жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

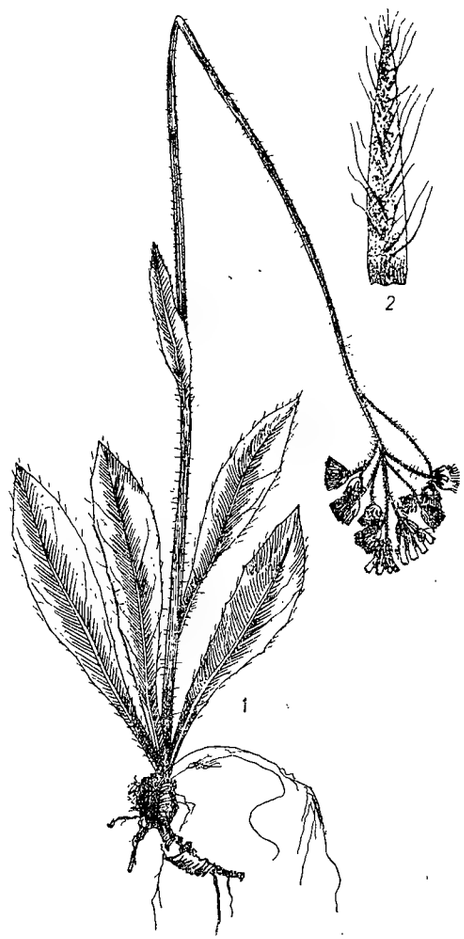

Рис. 83. Нечуйвітер найвищий — *Hieracium praealtum* (Vill.) N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 539. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1402; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 296 sub *H. eu-praealtum* Zahn.

— *H. praealtum* Vill. ex Gochn., Tent. fl. Cichor. (1808) 17. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 433. — *H. fallax* Lam. et DC., Fl. Franc., V (1815) 442. — *H. cymosum* Schult., Oesterr. Fl., II (1815) 432.

Рисунки: Vill., Précis Voyage bot. (1812) 62, t. 2, f. 1.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 263. Zahn, Hier. Europ., № 529. Bänitz, Herb. Europ., № 2170. Герб. русск. фл., № 2226!

На лісових галявинах і порубах, в світлих лісах, на схилах. — В Карпатах, на Поліссі і в Лісостепу.

К.Л. Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт (!!). — **Пр.Л.** Івано-Франківська обл.: Коломийський рн, Княж-двір, тисовий заповідник (!!). —

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременець (!!). — **П.П.** Київська обл.: Бровари (Роговичі), Семипілки (Роговичі). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Ніжинський рн, Ніжин (Роговичі, Сележинський!), Носівка (Сележинський!), Ріпки (Пачоський!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубнівський рн, Смигське л-во (!!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Теребовлянський рн, Цантелиха (Гринь!); Борщівський рн, Печорна (Кузнецова!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчин (!!, Прянишникова!). — Київська обл.: окол. Білої Церкви, Сухолісся (Балковський!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Сумський рн, Сула, Глиниця (Стародуб!); Лебединський рн, (Черняєв!, Наливайко!, !!); Дергачівський рн, Мерефа (Лавренко!); Валківський рн, Олександрівка (Козлов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я.

Підсекція **2. Bauhinia** Juxip. Кореневище вертикальне або косе, коротке, товстувате. Рослини з численними (1—10), довгими, до 40—60 *см* завд., надземними, тонкуватими, шорсткими пагонами, з дрібними розставленими листками, що зменшуються в розмірах до верхівки пагона. Пагони опушені нерідко значно більше, ніж інші частини рослини. Прикореневі листки численні, від лопатчастих і тупих до ланцетних або лінійно-ланцетних і гострих, шорстких, сизих, з досить дрібним опушенням по краях і зісподу по середній жилці, без зірчастого пушку або з незначним пушком по жилці. Суцвіття волотисте або вгорі дещо зонтичне. Обгортки 5—7,5 *мм* завд. Віночки жовті, досить часто зовні з червоними смужками або з брудно-зеленими зубцями; приймочки жовті.

Досить поліморфна підсекція, що заміщає на сході Європейської частини СРСР підсекцію Florentina. — По сухих схилах, чагарниках, луках, кам'янистих місцях, степах, пісках.

В СРСР росте 31 вид цієї підсекції, з них в УРСР — 19.

Ряд **1. Aëriostolonosa** Juxip (pro cyclo). Пагони виходять не лише з прикореневої розетки, а також і з пазух нижніх стеблових листків. Прикореневих листків звичайно багато. Суцвіття волотисте, іноді на верхівці зонтичне, з 20—60 кошиків.

3528 (16). H. Rojowskii Rehm. — **Нечуйвітер Ройовського.** Стебло 40—100 *см* завв., тонке до товстуватого, з розсіяним зірчастим опушенням, при основі червонувате, опушене волосками 1—4 *мм* завд., причому густота опушення до верхівки зменшується і під суцвіттям стебло майже голе. Пагони довгі, тонкі, прутовидні, в кількості 2—5, виходять не лише з розетки прикореневих листків, але і з пазух стеблових листків. Пагони з дрібними зближеними, рівновеликими листками, вкриті значною кількістю щетинок 1—3 *мм* завд. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, гострі, сизі, нерідко червонуваті, з дуже розсіяним опушенням, звичайно по краях із щетинок 2—5 *мм* завд.; зірчастих волосків мало або вони зовсім відсутні. Стеблових листків 2—4, в нижній частині стебла. Суцвіття нещільноволотисте або вгорі зонтичне, з 20—40 кошиків. Квітконоси мало опушені різними волосками, залозками і зірчастим пушком. Обгортки 5—6,5 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі до широких, гострі до тупуватих, сіро-зелені до темних, світло облямовані, без волосків або з поодинокими волосками; залозок мало; опушення зірчасте, незначне або відсутнє. Віночки і приймочки жовті. ♃. Цв. VI—IX.

Rehm. in Verh. Zool.-bot. Ges. Wien., XLVII (1897) 288. Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 452.

— *H. pseudosparsum* Zahn in Fedde, Repert., III (1907) 187. — *H. erythrophylloides* Zahn, Hier. fl. Mosquens. (1911) 38.

На відкритих місцях, на пісках, обабіч доріг, на смітниках. — Розсіяно в різних районах УРСР.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Виноградове (!!), Осій біля г. Бужора (!!). — **П.П.** Київська обл.: Київ, занесено (Шмальгаузен!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Хмельницький (!!); Волочиський рн, Голохвасти (!!). — **П.Л.-С.** Харківська обл.: Харків (Наливайко!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: окол. Ялти, Ай-Петрі (Крижевський!, Володченко!); Алуштинський рн, г. Роман-Кош (Мамонтова!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Щебетівка—Дачне (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Серед.-Дніпр., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон., Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Кавказ.

Ряд **2. Bauhinia** Juxip (pro cyclo). Квітконоси з густим зірчастим пушком або повстисті. Суцвіття волотисті або на верхівці зонтичні.

3529 (17). H. obscuribracteum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер темноприквітковий.** Стебло 30—60 *см* завв., потовщене, з поодинокими волосками 2—3 *мм* завд., вгорі з небагатьма залозками. Пагони видовжені, тонкі, дрібнолисті, на верхівці з небагатьма волосками 1 *мм* завд. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сизі, майже голі або по краях з поодинокими, 1 *мм* завд., волосками. Стеблових листків 3. Суцвіття нещільноволотисте, з 15—25 кошиків. Приквітки темні, із світлим краєм. Квітконоси густо вкриті зірчастим пушком, розсіяно-залозисті. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., циліндричні, листочки їх вузькі, тупуваті, чорні, із світлою облямівкою, помірно залозисті, з незначним зірчастим опушенням. Приймочки жовті. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 453.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *obscuribracteum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 588. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1427. — *H. eu-Bauhini* 23. *obscuribracteum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 335.

На відкритих місцях і узліссях. — В Карпатах.

П.Л. Чернівецька обл.: окол. Чернівців, по дорозі Чернівці—Цецине (Артемчук!); Сторожинецький рн, Старі Бросківці (Артемчук!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа.

3530 (18). H. fastigiatum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер рівновершинний.** Стебло 30—60 *см* завв., розсіяно-зірчасто-опушене, при основі з небагатьма світлими волосками 2—3 *мм* завд., вгорі волоски темні, залозки в незначній кількості. Пагони досить довгі і тонкі, з волосками 2—4 *мм* завд. і дрібними листками. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сизі, зверху по краях з поодинокими щетинками 2—3 *мм* завд., по нижній жилці опушені. Стеблових листків 4. Суцвіття нещільно-несправжньозонтичне, з 35 кошиків. Приквітки темні, залозисті і зірчасто-опушені. Обгортки циліндричні 6,5—7 *мм* завд.; листочки їх вузькі, загострені, темні, із світлою облямівкою, помірно опушені темними волосками 1 *мм* завд., досить сильно залозисті і слабо зірчасто-опушені. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 453.

— *H. cymanthum* N. P. subsp. *fastigiatum* Tausch. ex N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 581. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *fastigiatum* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 41; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1424. — *H. eu-Bauhini* 2 *fastigiatum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 331.

На відкритих трав'янистих місцях, узліссях. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: Сімферополь, Дубки (Траншель!). — **Передг. Кр.** Кримська обл.: Білогірський рн, Красногорське (Андреєв!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Соколине (Глаголева!); Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство (Гизенко!), Долгоруковська яйла (Вульф!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Східна Європа, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3531 (19). H. plicatulum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер складчастий.** Стебло 30—70 *см* завв., при основі з небагатьма темними волосками 1—2,5 *мм* завд., вгорі з небагатьма залозками. Пагони видовжені, потовщені, тільки на верхівці з незначною кількістю волосків 2—3 *мм* завд., дрібнолисті. Прикореневих листків 3—5; зовнішні — лопатчасті або довгасті, звужені до основи, тупі; внутрішні — ланцетні, гострі, нерідко складчасті, сизі, зверху по краях з поодинокими волосками 2—3 *мм* завд. і з щетинками 4 *мм* завд.; стеблових листків 2, іноді 1. Суцвіття нещільноволотисте, з 5—35 кошиків. Приквітки світлі. Квітконоси з небагатьма волосками, густозалозисті, сіроповстисті. Обгортки 7—8 *мм* завд., яйцевидно-циліндричні; листочки їх вузькуваті, тупуваті, темні, із світлою облямівкою, з небагатьма світлими волосками 1—2 *мм* завд., залозисті, з незначним зірчастим опушенням. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 454.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *plicatulum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1429. — *H. eu-Bauhini* 36 *plicatulum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 338. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *plicatulum* Tausch. ex N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 590 non Lindeb. (1872).

Видані зразки: Fl. Austro-Hung., № 3314.

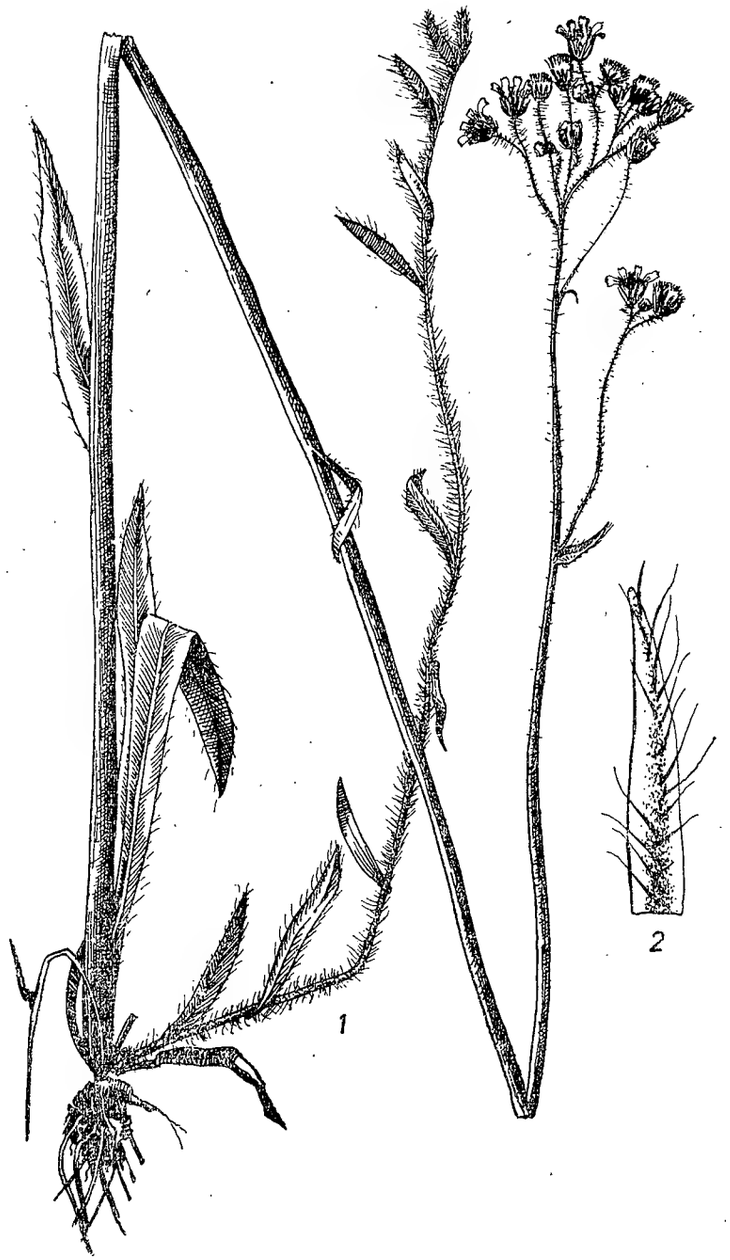

Рис. 84. Нечуйвітер складчастий — *Hieracium plicatulum* (Zahn) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

По сухих трав'янистих місцях, на схилах. — В Карпатах, на Поліссі, в Лісостепу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Холмець (Білик!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Чернівці (Артемчук!); Вижницький рн, Балка Станчино (Артемчук!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Заверуха!), Чугалів (Заверуха!). — **З.П.** Волинська обл.: Ківерцівський рн, Ківерцівське л-во (Косець!). — **П.П.** Житомирська обл.: Житомир (!!); Коростишів (!!). — Київська обл.: Київ (Семенкевич!, Шмальгаузен!), Боярка (Зеров!). — **Л.П.** Київська обл.: Київ, Пуща-Водиця (!!); Бориспільський рн, Бровари (!!), Літки (Сележинський!). — Чернігівська обл.: Щорський рн, Петрівка на р. Смяч (Левіна!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Хмельницький (!!); Волочиський рн, Волочиськ (Козлов!), Лозова (!!), Маначин (!!); Городецький рн, Іванківці—Князеве (!!); Ярмолинецький рн, Книжківці (!!); Старокостянтинів (Єлін!); Кам'янець-Подільський рн, Княжпіль (Прянишников!). — Тернопільська обл.: Зборівський рн, Вовчківці (!!); Підволочиськ (Міхельсон!). — Вінницька обл.: Козятинський рн, Самгородок (!!); Бершадський рн, Лугова (Осичнюк!), Мала Кириївка (!!), Голдашівка (Осичнюк!); Гайсинський рн, Степашки (!!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчинський рн, Тростянець (Осичнюк!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Голубівка (Левенець!). — Сумська обл.: Охтирський рн, Боромля (Ширяєв!), Доброславівка (Ширяєв!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Черняєв!, !!); Дергачівський рн, Куряж (Черняєв!), Пісочин (Козлов!), Дергачі (Лаьренко!); Валки (Горницький!); Зміївський рн, Коропові хутори (Карзов!); Чугуївський рн, Чугуїв—Тернова (Черняєв!). — Полтавська обл.: Полтава (Ленченко!), Лубни (Шперк!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Клоков!); Валківський рн, окол. Єзерської по дорозі на Бірки (Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм., Волзьк.-Дон., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа.

3532 (20). H. thaumasioides (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер дивний.** Стебло 50—75 *см* завв., при основі іноді з поодинокими світлими волосками 1—2,5 *мм* завд., вгорі голе або з незначним зірчастим опушенням. Пагони довгі, тонкі, з розсіяними волосками 1—1,5 *мм* завд., з довгими, вузькими, зісподу розсіяно опушеними листками. Прикореневі листки ланцетні або лінійно-ланцетні, гоструваті, сизі, зісподу розсіяно вкриті щетинками 2—2,5 *мм* завд. і незначною кількістю зірчастих волосків. Стеблових листків 2 або 3. Суцвіття нещільнозонтичне, з 15—35 кошиків. Приквітки сірі. Квітконоси тонкі, сірі від зірчастого пушку, з поодинокими волосками і залозками. Обгортки 5,5—7 *мм* завд., циліндричні, усічені, з листочками вузькими, гострими, зеленувато-сірими, із світлою облямівкою, з небагатьма волосками або без них, з небагатьма залозками 0,5 *мм* завд. і зірчастим пушком. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 456.

— *H. cymanthum* subsp. *thaumasioides* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 583. — *H. eu-Bauhini* 15. *thaumasioides* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 333.

Видані зразки: Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3044, 1; Bänitz, Herb. Europ., № 6335; Dörfler, № 3957; Petrak, № 993.

На сухих луках і узліссях. — В гербаріях з УРСР цієї рослини ми не бачили; наводиться Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX, 1960). Може бути знайдена в лісостепових та степових районах на Лівобережжі.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа, Балкани.

3533 (21). H. cymanthum N. P. — **Нечуйвітер несправжньозонтичний.** Стебло 40—60 *см* завв., з поодинокими щетинистими волосками 1—2 *мм* завд., переважно в нижній частині. Пагони досить довгі, дуже тонкі, з незначною кількістю волосків і крупними листками. Прикореневі листки від лопатчасто-ланцетних і тупих до вузьколанцетних і гострих, сіро-зелені, зверху — мало, знизу — більше, а по середній жилці густо опушені волосками 2—3 *мм* завд., зісподу ж трохи зірчасто-опушені. Стеблових листків 2. Суцвіття нещільно-волотисто-зонтичне, з 8—30 кошиків. Приквітки сірі. Квітконоси повстисті, з небагатьма волосками 0,5 *мм* завд. Обгортки 6—7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, сіро-зелені, із світлою облямівкою, з небагатьма волосками 1 *мм* завд., небагатьма залозками і густим зірчастим опушенням, внаслідок чого обгортки здаються сірими. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 582. Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 456.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *cymanthum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1425. Поплавська, Список рослин Кримського заповідника (1931) 101. — *H. eu-Bauhini* Zahn 11. *cymanthum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 333.

Видані зразки: Rehm. et Wolocz., Fl. polon. exsicc., № 967.

Кам'янисті схили і відслонення. — В Криму.

Кр.З.-Л.С. Кримська обл.: Феодосія (М. Біберштейн!). — **Кр.Л.-С.** Окол. Сімферополя (Глаголева!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Севастополь (Таліев!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Ганешин!); Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство (Поплавська!), Демерджі-Яйла (Риндіна!, Ганешин!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, окол. Нікітського ботанічного саду, мис Мартьян (Глаголева!); Алуштинський рн, Судак (Черняєв!), Карадаг, г. Карагач (!!, Глаголева!), Свята гора (!!), Піонерське (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Крим, Середземномор'я, Кавказ, Мала Азія.

3534 (22). H. thaumasium (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер дивовижний.** Стебло тонке, 30—60 *см* завв., з поодинокими світлими волосками 2—4 *мм* завд. або з небагатьма б.-м. помітними (f. *pilosicaule* Peter) залозками, що доходять нижче середини стебла, вгорі зір-

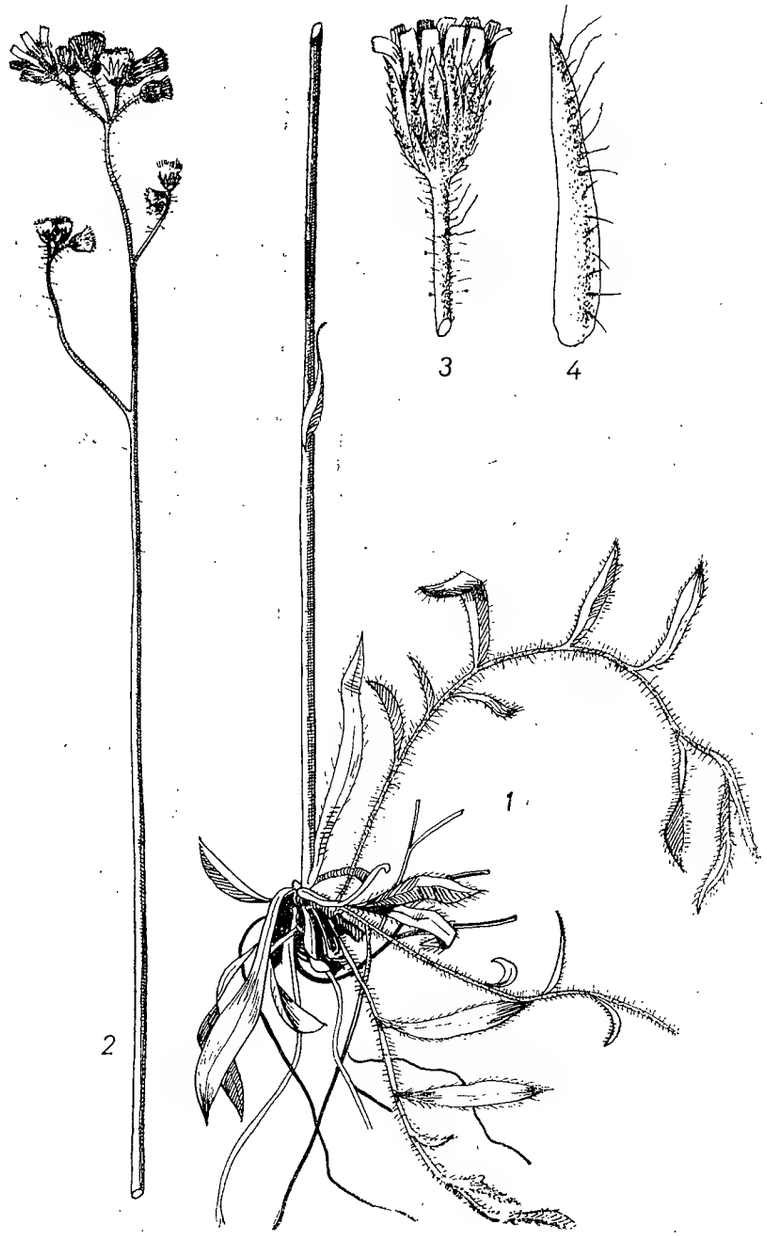

Рис. 85. Нечуйвітер дивовижний — *Hieracium thaumasium* (N. P.) Juxip

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — окремий кошик; *4* — листочок обгортки.

часто-опушене. Пагони дуже довгі і тонкі, опушені, дрібнолисті. Прикореневих листків 3—11, вузьколанцетних або лінійних, гострих, синьозелених, майже голих або по краях з поодинокими волосками 1—1,5 *мм* завд., по жилці більш опушених; знизу листки злегка зірчасто-опушені. Стеблові листки в кількості 2—4, ланцетні або лінійні, майже голі, зісподу з рідким зірчастим пушком. Суцвіття нещільно-волотисто-зонтичне, з 10—30 кошиків. Приквітки темні. Квітконоси сіроповстисті і залозисті. Обгортки 5—6 *мм* завд., листочки їх вузькі, гострі, чорнуваті, світло облямовані, з поодинокими світлими волосками 1—2,5 *мм* завд., розсіянозалозисті, густо зірчасто-опушені. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 457.

— *H. cymanthum* N. P. subsp. *thaumasium* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 583. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *thaumasium* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 41; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1425. — *H. eu-Bauhini* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 331.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 130. Bänitz, Herb. Europ., № 5761. Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3043. Doerfler, № 3157. Герб. русск. фл., № 2213! Zahn, Hier. Europ., № 221.

На узліссях світлих лісів, по краях боліт і луків. — В Розточчі—Опіллі, на Поліссі і в Лівобережному Лісостепу.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременець (Шмальгаузен!). — **З.П.** Волинська обл.: Рожищенський рн, Кошів (Смолко!). — Ровенська обл.: Ровенський рн, Шпанів (Смолко!), Клевань (!!); Дубнівський рн, Загірці (Смолко!). — **П.П.** Хмельницька обл.: Полонне (Тишецький!). — Київська обл.: Київ (Семенкевич!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебедин (Ширяєв!).— Харківська обл.: окол. Харкова (!!, Черняєв!, Кононов!, Ширяєв!); Чугуївський рн, Тернова (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Балкани.

3535 (23). H. hispidissimum Rehm. — **Нечуйвітер щетинистий.** Стебло 30—60 *см* завв., тонке, густо зірчасто-опушене, з домішкою відстовбурчених волосків 1—2,5 *мм* завд. Пагони довгі, тонкі, з волосками 1—2,5 *мм* завд., дрібнолисті. Прикореневі листки лопатчасті, тупі, вузьколанцетні і загострені, сизувато-жовто-зелені, з щетинками 3—5 *мм* завд. з нижнього боку листка і, особливо, по жилці, вкриті зірчастим пушком. Стеблових листків 2, дрібних. Суцвіття б.-м. скупчене, з 20—40 кошиків. Приквітки сірі. Квітконоси сіроповстисті, густо вкриті волосками 1 *мм* завд., з домішкою поодиноких залозок або без них. Обгортки 6 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні, з листочками вузькими, гострими, сірими, з дуже вузькою облямівкою, із значною кількістю волосків 1 *мм* завд., з поодинокими залозками і небагатьма зірчастими волосками. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Rehm. in Osterr. Bot. Zeitschr. (1873) 153. Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 459.

Рис. 86. Нечуйвітер найволосистіший — *Hieracium hispidissimum* Rehm.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — окремий кошик; *4* — листочок обгортки.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *hispidissimum* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 40. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1425. — *H. eu-Bauhini 7 hispidissimum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 332.

Видані зразки: Baenitz, Herb. Europ., № 9472. Hayek, Fl. stir. exsicc., № 1097.

По сухих, трав'янистих і кам'янистих місцях. — На Поліссі та в Лісостепу.

Пр.Л. Чернівецька обл.: Глибоцький рн, Снячів (Артемчук!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубно (Пуринг!). — **П.П.** Житомирська обл.: Овруцький рн, Червонка (Смик!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!, !!); Ставище (Самойлович!), Біла Церква (Балковський!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Дергачі (Лавренко!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Чистякове, Грабова балка (Дубовик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Волзьк.-Дон., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр.; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа, Балкани, Кавказ.

Примітка. До цього виду близький *H. callicymum* Rehm. in Verh. Zool.-bot. Ges. Wien., XLVII (1897) 293. Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 460. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *callicymum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1425, що має менш рясне, витончене суцвіття з 10—20 кошиків, і більш довгі, 2—3 *мм* завд., темні волоски на листочках обгорток.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Zahn, l. c.). Проте, на нашу думку, немає підстав розглядати цю форму як окремий вид.

Ряд **3. Magyarica** Juxip (pro cyclo). Квітконоси майже без зірчастого опушення або з незначним пушком. Пагони довгі, тонкі, вкриті листям.

3536 (24). H. viscidulum Tausch. — **Нечуйвітер клейкий.** Стебло 30—50 *см* завв., тонке, при основі з небагатьма темними волосками 1—2 *мм* завд., які вгорі майже відсутні, з поодинокими залозками, майже без залозистого пушку. Пагони довгі, тонкі, з небагатьма волосками 1,5—3 *мм* завд., дрібнолисті. Прикореневі листки довгасті, звужені до основи, тупуваті, зверху з небагатьма щетинками 3—4 *мм* завд., зісподу по середній жилці — більш рясними. Стеблових листків 3. Суцвіття нещільноволотисте, з 30 кошиків. Приквітки зелені або темно-бурі. Квітконоси потовщені, розсіянозалозисті і з небагатьма зірчастими волосками. Обгортки 7,5—8 *мм* завд., циліндричні; листочки їх широкуваті, тупуваті, чорні, із світлою облямівкою або гострі, темні, без облямівки, з поодинокими темними волосками, густозалозисті, майже без зірчастого опушення. Приймочки жовті. 4. Цв. VI—VII.

Tausch. in Flora XI (1828) Erg.-Bl. 59 p. p. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 461.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *viscidulum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 589. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1428. — *H. eu-Bauhini* subsp. *viscidulum* Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 338.

Видані зразки: Petrak, № 272. Герб. русск. фл., 1280—81, № 1808 p. p.

На сухих луках і в горах. — В Прикарпатті і в Лісостепу.

Пр.Л. Чернівецька обл.: Кіцманський рн, Хрещатик (Артемчук!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Чугуївський рн, Тернова (Черняєв!), Чугуїв (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Ниж.-Дон., Верх.-Дністр.

Загальне поширення: Середня та Східна Європа.

3537 (25). H. Besserianum Spreng. — **Нечуйвітер Бессера.** Стебло 30—70 *см* завв., з поодинокими волосками 2—5 *мм* завд., вгорі іноді з поодинокими залозками. Пагони довгі, до 30 *см* завд., з розсіяними волосками 2—3 *мм* завд.; нерідко на одній і тій же рослині пагони бувають потрійного типу: тонкі з дрібними листками, більш товсті з більш крупними листками і такі ж, але з розеткою листків на верхівці пагона. Прикореневі листки в кількості 2—11, ланцетні або лінійні, вузькі, до 12 *см* завд., гострі, синьо-зелені, майже голі (з поодинокими волосками 3—5 *мм* завд. по краях і зісподу по середній жилці, ближче до основи). Стеблових листків 2—4, лінійно-ланцетних, гострих. Суцвіття нещільноволотисте, з 12—30(70) кошиків, з гілками, що перевищують акладій 12—30 *мм* завд.; приквітки темні. Квітконоси без волосків, з поодинокими або небагатьма залозками і незначним зірчастим опушенням. Обгортки циліндричні, 6—7,5 *мм* завд.; листочки їх вузькуваті, загострені, темні, з зеленою облямівкою, з поодинокими темними волосками 1,5—3,5 *мм* завд., з поодинокими залозками 0,4 *мм* завд. і майже без зірчастого пушку. Верхівки язичкових квіток нерідко зеленуваті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Spreng., Syst., III (1826) 639. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 572. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 461.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *Besserianum* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 38; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1418. — *H. magyaricum* l *Besserianum* Zahn, Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 321 non Host (1831).

На відкритих місцях, сухих луках і галявинах. — В Прикарпатті і західних областях УРСР.

Пр.Л. Львівська обл.: Трускавець (!!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременецький рн, Почаїв (!!). — **З.П.** Волинська обл.: Ківерцівський рн, Цумань, Клеванське л-во (!!). — **П.П.** Житомирська обл.: Коростишів, Дубовецьке л-во (!!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубнівський рн, Сестрятин (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Прибалт., Верх.-Дністр.; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3538 (26). H. glaucescens Bess. — **Нечуйвітер сизуватий.** Стебло 50—75 *см* завв., голе. Пагони дуже довгі, досить тонкі (0,5 *мм* в поперечнику), з незначною кількістю волосків 1 *мм* завд., дрібнолисті, іноді з зачатковим суцвіттям на верхівці. Прикореневі листки ланцетні або довгасто-ланцетні, гострі, синьо-зелені, лише по краях при основі з поодинокими щетинками 2—4 *мм* завд. Стеблових листків 2—6. Суцвіття нещільноволотисте, іноді майже зонтичне, з 10—50 кошиків. Приквітки зелені. Квітконоси тонкі, без волосків або з поодинокими волосками, з незначною кількістю дрібних темних залозок і злегка зірчасто-опушені. Обгортки циліндричні, 6—7 *мм* завд., з листочками вузькими, гострими, зеленими, з яскравою світлою облямівкою, без волосків або з поодинокими, світлими волосками 1—1,5 *мм* завд. або дещо більш опушені, мало залозисті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Bess., Prim. fl. Galic., II (1809) 150. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 462. — *H. magyaricum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 576. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *magyaricum* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 39; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1421. — *H. eu-magyaricum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 326.

Рисунки: Фл. СССР, XXX, табл. XXXVII, рис. 1.

Видані зразки: Naeg., Hier. exsicc., № 38. Герб. русск. фл., № 1809!

На сухих трав'янистих, піщаних і кам'янистих відкритих місцях. — В Карпатах, Лісостепу і в Криму.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Струмківка (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Хустський рн, Хуст, Іза (Білик!), Кошелеве (Ігошина!); Перечин (Чопик!); Тячівський рн, Богдан (Білик!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Чернівці (Артемчук!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова (Реман!). — Тернопільська обл.: між с. Максимівкою Збаразького рну та Богданівкою і Романівкою Підволочиського рну (Міхельсон!). — Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Гуменці (Круцкевич!), Цибулівка (Круцкевич!), Кам'янець-Подільський (Круцкевич!), Вербка (Круцкевич!); Волочиський рн, Дмитрівка (Круцкевич!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Здолбунів (Заверуха!). — Київська обл.: Біла Церква (Балковський!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Ширяєв!). — Харківська обл.: Харків (Ширяєв!, Коноплів!). — **Кр.З.С.** Кримська обл.: Феодосія (Таліев!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: окол. Сімферополя (Траншель!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Симеіз (Ганешин!), окол. Ялти, біля водопаду Учан-Су (Васильєв!), Ялта (Гольде!), окол. Нікітського ботанічного саду (Ваньков!, Станков!), Гурзуф (Хондо!); Алуштинський рн, г. Демерджі (Привалова та Махаєва!); Кутузівка (Білик і Угляренко!), Судак (Савенков!), Щебетівка (Доброчаєва і Барбарич!), Карадаг, г. Медова (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Даг., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Балкани, Крим, Кавказ.

3539 (27). H. heothinum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер східний.** Стебло 25—70 *см* завв., без волосків або з поодинокими волосками 2,5 *мм* завд. Пагони досить довгі, до 25 *см*, дуже тонкі, нерідко помітно опушені щетинками 2—2,5 *мм* завд., дрібнолисті. Прикореневих листків 3—7, від лопатчастих і тупих до вузьколанцетних і гострих, до 8 *см* завд., сизо-зелених, по краях до основи з щетинками 2—2,5 *мм* завд.; стеблових листків 2—5. Суцвіття нещільноволотисте, або вгорі

зонтичне, з 15—20(50) кошиків. Приквітки зеленуваті; квітконоси з небагатьма світлими волосками 2 *мм* завд., з мало розвинутим зірчастим пушком. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., циліндричні або 5—5,5 *мм* завд. і з акладіем 6—10 *мм* завд.; листочки обгорток вузькі, гострувати, сіро-зелені, з зеленою облямівкою, незначною кількістю волосків і—2,5 *мм* завд. і залозками 0,4 *мм* завд., майже без зірчастого пушку. Приймочки жовті. ♃. Цв. V—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 462.

— *H. magyaricum* N. P. subsp. *heothinum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 573. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *heothinum* Zahn, Hier. fl. Mosquens. (1911) 39; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1421. — *H. magyaricum* 24 *heothinum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 327.

Видані зразки: Naeg., Hier. exsicc., № 299. Герб. русск. фл., № 1279!, 2069!, 2210! Zahn, Hier. Europ., 125, 728a. Bänitz, Herb. europ. exsicc., № 7384. Dörfler, Herb. norm., № 3059. Petrak, Fl. Bohem. et Morav., exsicc., № 1173.

На сухих трав'янистих, піщаних і кам'янистих місцях. — На Поліссі і в Лісостепу.

П.П. Київська обл.: Києво-Святошинський рн, Біличі (Карнаух!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Ріпкинський і Щорський рни (Пачоський!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Пирятин (Пачоський!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебединський рн, зап. Михайлівська цілина (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Серед.-Дніпр., Верх.-Дніпр., Верх.-Волзьк., Кавказ: Зах. Закавк., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня і Східна Європа, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3540 (28). H. nigrisetum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер чорнощетинистий.** Стебло 40—50 *см* завв., тонке, вгорі з поодинокими чорними волосками і залозками. Пагони досить довгі, дуже тонкі, з небагатьма короткими волосками 0,5—1 *мм* завд. Прикореневі листки вузьколанцетні, тупуваті, сизі, тільки по краях при основі з поодинокими волосками 1 *мм* завд. Стеблових листків 2, лінійних. Суцвіття зонтично-волотисте, з коротким, 10 *мм* завд., акладіем, з 20—40 кошиків. Приквітки темні, світло облямовані. Квітконоси досить тонкі, з небагатьма щетинками 2 *мм* завд., з залозками і зірчастим пушком під кошиками. Обгортки 6—6,5 *мм* завд., циліндричні, листочки їх вузькі, гострі, чорні, з широкою білуватою облямівкою, з небагатьма короткими волосками 0,5 *мм* завд. і залозками. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 463.

— *H. magyaricum* N. P. subsp. *nigrisetum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 573. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *nigrisetum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1419. — *H. magyaricum* N. P. 6. *nigrisetum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 323.

На сухих відкритих місцях. — В західних районах УРСР, на Поліссі, в Лісостепу і в горах Криму.

Пр.Л. Львівська обл.: Старосамбірський рн, Добромиль (Реман!). — **П.П.** Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Бахмацький рн, Берестовець (Лукашов!). — **З.Л.-С.** Вінницька обл.: Жмеринський рн, Таранове (Білик!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, окол. Бахчисарая, Чуфут-Кале (!!), Соколине, Великий Каньон (Глаголева!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр.; Крим.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим.

3541 (29). H. megalomastix N. P. — **Нечуйвітер крупнопагонистий.** Стебло 30—60 *см* завв., тонке, при основі з незначною кількістю світлих, з темною основою, волосків 2—3 *мм* завд.; вгорі з поодинокими чорними волосками 2—3,5 *мм* завд. Пагони досить довгі (досягають довжини стебла), до 60 *см*, товстуваті, помірно опушені щетинками 3—4 *мм* завд., дрібнолисті. Зовнішні прикореневі листки оберненояйцевидні або лопатчасті, округло-тупі; внутрішні — ланцетні, гострі, сизі; зверху або по краях з небагатьма щетинками 3—4 *мм* завд., зісподу щетинки поодинокі, по жилці листки опушені. Стеблових листків 2—4, ланцетних, з незначним опушенням вздовж середньої жилки. Суцвіття зонтично-волотисте, з коротким, 10 *мм* завд., акладіем, з 20—30 кошиків. Приквітки темні. Квітконоси розсіяно опушені зірчастим пушком. Обгортки 6—6,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострими, чорнуватими, що мають незначну зелену облямівку, з небагатьма чорними волосками 2—3 *мм* завд. і поодинокими залозками, майже без зірчастого пушку. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I(1885) 573. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 465.

— *H. Bauhini* Bess. subsp. *megalomastix* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1418. — *H. magyaricum* N. P. 5. *megalomastix* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 322.

На сухих трав'янистих місцях і по схилах гір. — В західних районах УРСР до Дніпра, в Криму в горах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Гать (Білик!); Перечинський рн, Струмківка (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Хустський рн, Іза (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр., Бессараб., Крим; Кавказ: Схід. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, південь Східної Європи, Балкани, Крим, Кавказ, Мала Азія.

3542 (30). H. armeniacum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер вірменський.** Стебло 40—50 *см* завв., висхідне, потовщене, голе. Пагони довгі, досить тонкі, рідковолосисті, з волосками 1—1,5 *мм* завд., дрібнолисті. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сірі, по краях і середній жилці з поодинокими щетинками 3—4 *мм* завд.; стеблових листків 2. Суцвіття волотисте, б.-м. скупчене, з 20—40 кошиків. Приквітки білувато-зелені. Квітконоси без волосків і без щетинок, зірчасто опушені. Обгортки 6—6,5 *мм* завд., яйцевидні, з листочками вузькими, загостреними темно-зеленими, з вузькою білою облямівкою, з поодинокими,

розсіяними темними волосками 0,5 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Приймочки жовті. 4. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 465.

— *H. magyaricum* Bess. subsp. *armeniacum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 579. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *armeniacum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1423 nec Irv. Touv. (1913).

На сухих схилах гір. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Роман-Кош (Мамонтова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Крим, Кавказ, північний схід Малої Азії.

3543 (31). H. filiferum Tausch. — **Нечуйвітер нитковидний.** Стебло 30—50 *см* завв., майже голе, з поодинокими темними волосками. Пагони досить довгі і тонкі, нитковидні, мало опушені, дрібнолисті. Прикореневі листки ланцетні, гострі (лише зовнішні тупуваті), сіро-зелені, лише по краях при основі листка з волосками 2—3 *мм* завд. Стеблових листків 2—3. Суцвіття нещільноволотисте, з 5—20 кошиків. Приквітки темні. Квітконоси дуже тонкі, розсіяно зірчасто-опушені. Обгортки 5—5,5 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, тупуваті, темні, із зеленою облямівкою, з небагатьма волосками 1—2,5 *мм* завд., з залозками від дрібних до розсіяних, майже без залозистого пушку. Квітки світло-жовті; приймочки жовті. 4. Цв. VI—VII.

Tausch. in Flora, XI (1828) Erg.-Bl. 59. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 466.

— *H. magyaricum* N. P. subsp. *filiferum* N. P., Hier. Mitteleur, I (1885) 576. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *filiferum* Zahn, Hier. fl. Mosquens. (1911) 40; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1420. — *H. magyaricum* N. P. 19. *filiferum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 325 non Reichenb.

Видаві зразки: Dörfler, № 3156. Zahn, Hier. Europ., № 126.

На сухих трав'янистих галявинах. — В Прикарпатті, на Поліссі, в Лісостепу і в горах Криму.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова (Реман!). — **П.П.** Житомирська обл.: Житомир (Ланда!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: окол. Ялти, ущелина Уч-Кош (Франтц!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа, Крим, Кавказ, Мала Азія.

3544 (32). H. volhynicum N. P. — **Нечуйвітер волинський.** Стебло 40—50 *см* завв., тонке, голе. Пагони довгі, тонкі, з небагатьма щетинками, дрібнолисті. Прикореневі листки лінійно-ланцетні, гострі, сизі, по краях до основи з незначною кількістю щетинок 2—2,5 *мм* завд. Стеб-

Рис. 87. Нечуйвітер нитковидний — *Hieracium filiferum* Tausch.
1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — гілочка з кошиком; *4* — листочок обгортки.

лових листків 3, лінійних, гострих. Суцвіття волотисте, скупчене, з 20—40 кошиків. Приквітки білуваті. Квітконоси з розсіяними, темними волосками 1—2 *мм* завд., з поодинокими залозками і незначним зірчастим опушенням. Обгортки 6 *мм* завд., циліндричні; листочки їх широкуваті, гострувати, чорнуваті, світло облямовані, з темно-сірими волосками 1—1,5 *мм* завд., з поодинокими залозками і з незначним зірчастим пушком. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 580.
— *H. Bauhini* Bess. subsp. *volhynicum* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 40; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1423. — *H. magyaricum* N. P. 31 *volhynicum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 329. — *H. Bauhini* Bess. (in Sched.), Prim. fl. Galic., II (1809) 149 p. p.

На сухих трав'янистих місцях і узліссях. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Струмківка (Білик!), Горяни (Білик!); Берегівський рн, Берегове (Білик!); Мукачівський рн, Лази (Брадіс і Запятова!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Тур'ї Ремети (!!); Тячівський рн, Тячів (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня і Східна Європа.

3545 (33). H. marginale (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер облямований.** Стебло 30—70 *см* завв., розсіяно зірчасто-опушене, з поодинокими щетинками 2—3 *мм* завд. Пагони досить довгі, тонкі, з незначною кількістю щетинок 1—2 *мм* завд., дрібнолисті. Зовнішні прикореневі листки лопатчасті, округлі; внутрішні — вузьколанцетні, сизі, лише по краях і середній жилці, ближче до основи, з незначною кількістю щетинок 2—3 *мм* завд., по нижній жилці з незначним зірчастим пушком. Стеблових листків 2—4. Суцвіття цимозне, скупчене, з 5—40 кошиків. Приквітки темні, з білуватою облямівкою. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками 2—3 *мм* завд., майже без залозок, розсіяно зірчасто-опушені. Обгортки 5—6 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, темно-сірі, біло облямовані, з поодинокими світлими щетинками 1—1,5 *мм* завд., іноді з поодинокими залозками і досить незначним зірчастим пушком. Квітки світло-жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 468.
— *H. magyaricum* N. P. subsp. *marginale* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 580. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *marginale* Zahn, Hier. fl. Mosquens. (1911) 39; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1425. — *H. magyaricum* N. P. 34 *marginale* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 329.
Видані зразки: Герб. русск. фл., № 2211. Zahn, Hier. Europ., № 430a.

На сухих, трав'янистих схилах і піщаних сухих луках. — В Карпатах і в Криму.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Тур'ї Ремети (!!). — **Кр.З.-Л.С.** Кримська обл.: Феодосія (Таліев!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська

м/р, Нікітська яйла (Ната та Заблоцький!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Масандра (Станков!); Алуштинський рн, Судак (Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Зах. Закавк., Схід. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3546 (34). H. pseudoauriculoides (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер несправжньовушковидний.** Стебло 40—60 *см* завв., тонке, при основі з незначною кількістю щетинок 1—2 *мм* завд., вгорі майже голе, з небагатьма зірчастими волосками. Пагони дуже довгі, тонкі, з небагатьма волосками 1 *мм* завд., дрібнолисті. Листки на пагонах не лише зісподу, а і вгорі з незначною кількістю залозок. Зовнішні прикореневі листки довгасті, тупі; внутрішні — ланцетні, гострі, сизі, з небагатьма зірчастими волосками; молоді листочки зверху іноді з волосками 2—3 *мм* завд. Стеблових листків 1—2. Суцвіття нещільноволотисте, з 30—50 кошиків. Приквітки темні. Квітконоси тонкі, розсіяно опушені, майже без залозок і з незначною кількістю зірчастого пушку. Обгортки 6 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, загостреними, сірозеленими, із світлою облямівкою, з небагатьма світлими волосками 1 *мм* завд., з поодинокими залозками, майже без зірчастого пушку. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 471.
— *H. magyaricum* N. P. subsp. *magyaricum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 577. — *H. Bauhini* Bess. subsp. *magyaricum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1422. — *H. magyaricum* N. P. subsp. *pseudoauriculoides* N. P. in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 328. — *H. pannonicum* N. P. subsp. *xystophyllum* β. *syntomum* Peter. in Nachr.-Ges. Wiss. Götting., I (1898) 22.
Видані зразки: Gallier, Fl. Siles. exsicc., № 855.

По узліссях і на лісових галявинах. — В Розточчі—Опіллі, Криму.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: окол. Кременця (Клоков і Заверуха!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, біля г. Роман-Кош (Гізенко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Зах. Закавк. (?).

Загальне поширення. Середня Європа, південь Східної Європи, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

Підсекція. **3. Praealtoechinina** Juxip. Листки жовтувато-зелені або світло-зелені, сизуваті. Суцвіття нещільно-зонтично-волотисте, звичайно з багатьох кошиків, рідше високовилчасте, з меншою кількістю кошиків, залозок і волосків.

До цієї підсекції належать перехідні види і гібриди, що своїм зовнішнім виглядом подібні до представників підсекції Florentina або Bauhinia і зв'язують останні з представниками секції Echinina. Коли пагонів немає, то тоді майже завжди є бічні стебла або флягели. Якщо ж пагони є, то вони довгі, тонкі, типу Bauhinia. Від представників

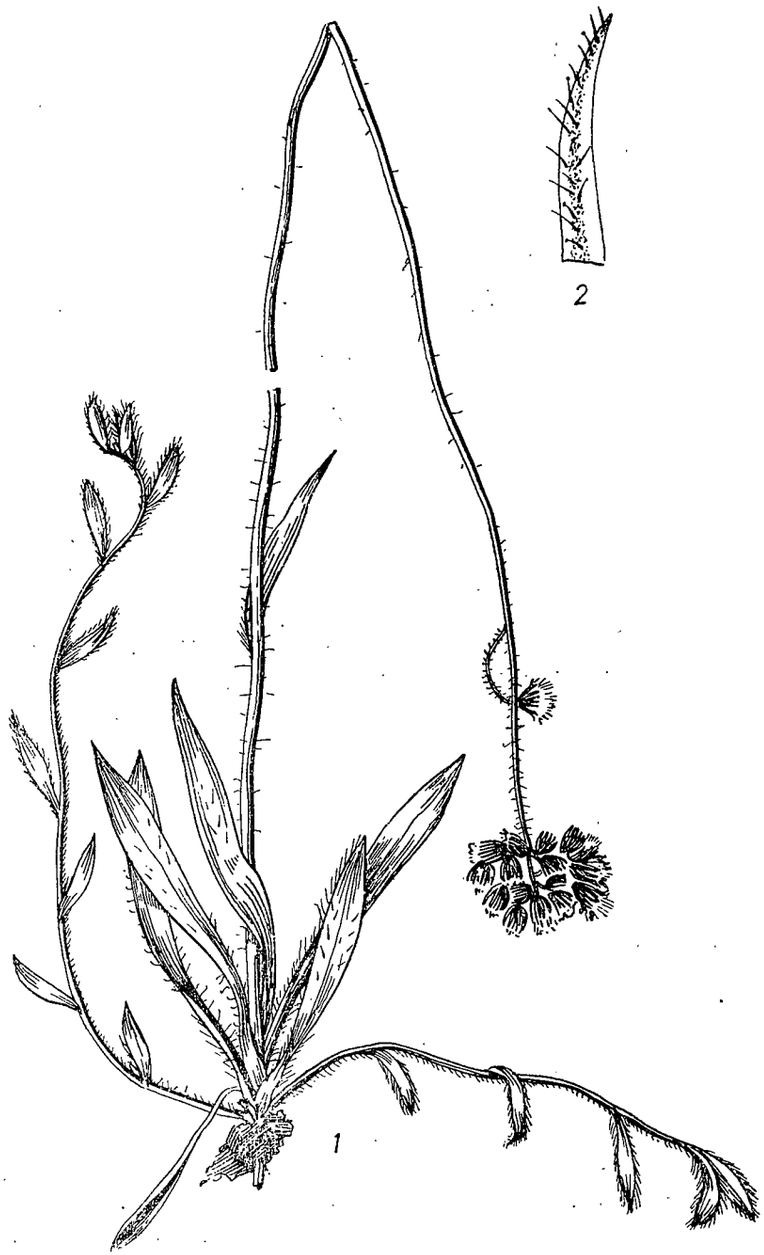

Рис. 88. Нечуйвітер несправжньовушковидний — *Hieracium pseudoauriculoides* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

попередніх підсекцій відрізняються звичайно помітним зірчастим опушенням всіх частин рослини і жорстким, щетинистим опушенням.

Ряд **1. Calodontia** Juxip (pro cyclo). Стебло вигинисте, без пагонів, але часто з бічними стеблами і плітями. Листки ланцетні, сизуваті, із зірчастим опушенням з обох боків. Стеблових листків 3—10. Суцвіття нещільно-зонтично-волотисте, з 10—40 кошиків. Обгортки 6—9 *мм* завд., листочки їх вузькі і гострі. Рослини опушені, іноді густо; зірчастого пушку багато, але залозок мало.

Представники цього ряду вважаються гібридними або проміжними видами рядів Echinina і Florentina і ростуть в межах їх ареалу.

3547 (35). H. psammophilum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер пісколюбний.** Стебло 30—50 *см* завв., в нижній частині густо вкрите вгору спрямованими щетинками 1,5—2,5 *мм* завд., у верхній частині їх менше, з прямостоячими волосками, зірчастим пушком, який в верхній частині стебла більш рясний. Прикореневі листки ланцетні, гострі, до 6 *см* завд., сизуваті, зверху з небагатьма щетинками 2—2,5 *мм* завд., зірчасто-опушені. Стеблових листків 4—6. Суцвіття — нещільний зонтик, з 10—30 кошиків; акладій 5—12 *мм* завд.; промені суцвіття перевищують акладій. Квітконоси з поодинокими світлими волосками 1—1,5 *мм* завд., сіроповстисті. Приквітні листки темні. Обгортки 7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх досить вузькі, гострі, вузько світло облямовані, з небагатьма світлими волосками 0,5—2 *мм* завд., сірі від зірчастого пушку. Віночки темно-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 483.

— *H. calodon* N. P. subsp. *psammophilum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 745; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1511; Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 470.

Видані зразки: Callier, Iter Taur. tert., № 668.

На кам'янистих місцях і відслоненнях. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: окол. Сімферополя (Вульф!), Білогірськ (Оборни). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Пожидаєва!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, окол. Судака, Веселе і Новий Світ (Васильєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм., Крим.
Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим.

Ряд **2. Pannonica** Juxip (pro cyclo). Зовнішнім виглядом нагадують представників підсекції Bauhinia з досить довгими, тонкими пагонами (в стані пригнічення пагони не розвиваються), з дрібними розставленими листками, але відрізняються рясним, довгим, щетинистим опушенням і звичайно рясним зірчастим опушенням, але мало залозистим. Листки ланцетні, довгі, сизуваті, із зірчастим пушком. Стеблових листків 3—10. Суцвіття зонтично-волотисте, з 10—40 кошиків. Обгортки 5—7(9) *мм* завд., циліндричні. Віночки і приймочки жовті.

3548 (36). H. echiogenes (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер синяковопороджений.** Стебло 30—50 *см* завв., значно зірчасто-опушене, при основі густо вкрите щетинками 2—3 *мм* завд., вище їх менше. Пагони досить довгі, тонкі, шорсткі, дрібнолисті, але нерідко недорозвинуті або плітеподібні. Прикореневих листків 3, лінійно-ланцетних, гострих, сизуватих, з обох боків з щетинками 2—4 *мм* завд., зірчасто-опушених. Стеблових листків 5—7. Суцвіття нещільно-зонтично-волотисте, з 10—35 кошиків; акладій довгий, 25 *мм* завд. Квітконоси сиві від зірчастого пушку, з небагатьма волосками. Приквітки сірі. Обгортки 6—8,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, загостреними, сірими, з небагатьма світлими волосками 1—3 *мм* завд., з поодинокими залозками. Віночки світло-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 487.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *echiogenes* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 751. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *echiogenes* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1523; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 484. — *H. subechioides* Borb., Budapest. Körny növ. (1879) 95.

По сухих місцях. — В Криму.

К.С. Кримська обл.: Ленінський рн, Мисове, мис Казантип (Вульф!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: на схід від Сімферополя, біля с. Свобода (Глаголева!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ.: Зах. Закавк., Талиш.

Загальне поширення. Середня Європа (схід), Балкани, Крим, Кавказ, Мала Азія.

3549 (37). H. alupkanum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер алупський.** Стебло 30—50 *см* завв., густо вкрите щетинками 3—5 *мм* завд., зірчасто-опушене. Пагони ледве розвинуті, флягелоподібні. Зовнішні прикореневі листки довгасто-лопатчасті або ланцетні, помірно щетинисто-і зірчасто-опушені. Стеблових листків 5—9. Суцвіття зонтичне, з 12—30 кошиків; акладій до 15 *мм* завд. Квітконоси опушені, білоповстисті, вгорі з поодинокими дрібними залозками. Обгортки 7—8,5 *мм* завд.; листочки їх вузькуваті, білоповстисті, з небагатьма волосками 3—5 *мм* завд., на верхівках з поодинокими дрібними залозками. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 498.

— *H. auriculoides* Lang. subsp. *alupkanum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1523.

На гірських схилах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Ганешин!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Ганешин, !!), Н. Симеїз (Ганешин!), Гурзуф (Ширяєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Ендем Криму.

Примітка. Цан (ц. м.) вважає цю рослину гібридом *H. auriculoides* Lang. і *H. asiaticum* N. P.

Рис. 89. Нечуйвітер синяковопороджений — *Hieracium echiogenes* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — окремий кошик; *3* — листочок обгортки.

3550 (38). H. longisetum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер довгощетинистий.** Стебло 40—60 *см* завв., зірчасто-опушене, в нижній частині досить густо, а в верхній помірно вкрите щетинками; вгорі з поодинокими залозками. Пагони видовжені, тонкуваті, густо опушені. Прикореневі листки довгі, ланцетні, гострі, сизувато-жовто-зелені, по краях і зісподу вкриті щетинками 3—5 *мм* завд., зісподу по жилці густо опушені. Стеблових листків 4. Суцвіття нещільно-розлого-волотисте, з 10—15 кошиків; акладій 12 *мм* завд. Квітконоси густо вкриті волосками, сірі від зірчастого пушку і з поодинокими залозками. Приквітки світлі. Обгортки 8—9 *мм* завд., циліндричні, згодом майже кулясті, з листочками широкуватими, гострими, темними, яскраво світло облямованими, з розсіяними світлими волосками 1—1,5 *мм* завд., з небагатьма дрібними залозками, розсіяно зірчасто-опушені. Віночки світло-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 488.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *longisetum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 750. Поплавська, Список рослин Кримського держ. заповідника (1931) 101. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *longisetum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1523; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 483.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 432.

На пісках і сухих схилах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Ганешин!); Алуштинський рн, Бабуган-Яйла (Глаголева!), Кримське заповідно-мисливське господарство (Поплавська!), г. Демерджі (!!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Ганешин!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим, Кавказ, Мала Азія.

3551 (39). H. asperrimum Schur — **Нечуйвітер найшорсткіший.** Стебло 30—65 *см* завв., 1,5—2 *мм* у діаметрі, вигинисте, в нижній частині вкрите досить густо щетинками 3—5 *мм* завд., кількість яких у верхній частині стебла зменшується; без залозок, помірно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, дещо потовщені. Прикореневих листків 3, вузьких, лінійно-ланцетних, гострих, сизуватих, з обох боків з розсіяними шорсткими щетинками 3—5 *мм* завд., зісподу по жилці рясними; стеблових листків 4—6. Суцвіття нещільно-зонтично-волотисте, з 10—30 кошиків. Акладій 10—15 *мм* завд. Квітконоси досить помітно волосисті, з поодинокими залозками, сірі від пушку. Приквітки сірі. Обгортки 5,5—8 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострими, темними, дещо облямованими, з небагатьма світлими волосками 1—2 *мм* завд., з поодинокими залозками 0,2—0,5 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Віночки світло-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Schur, Enum. pl. Transsilv. (1866) 400. Юксип в Фл. СССР, XXX, 691. — *H. pannonicum* N. P. subsp. *asperrimum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885)

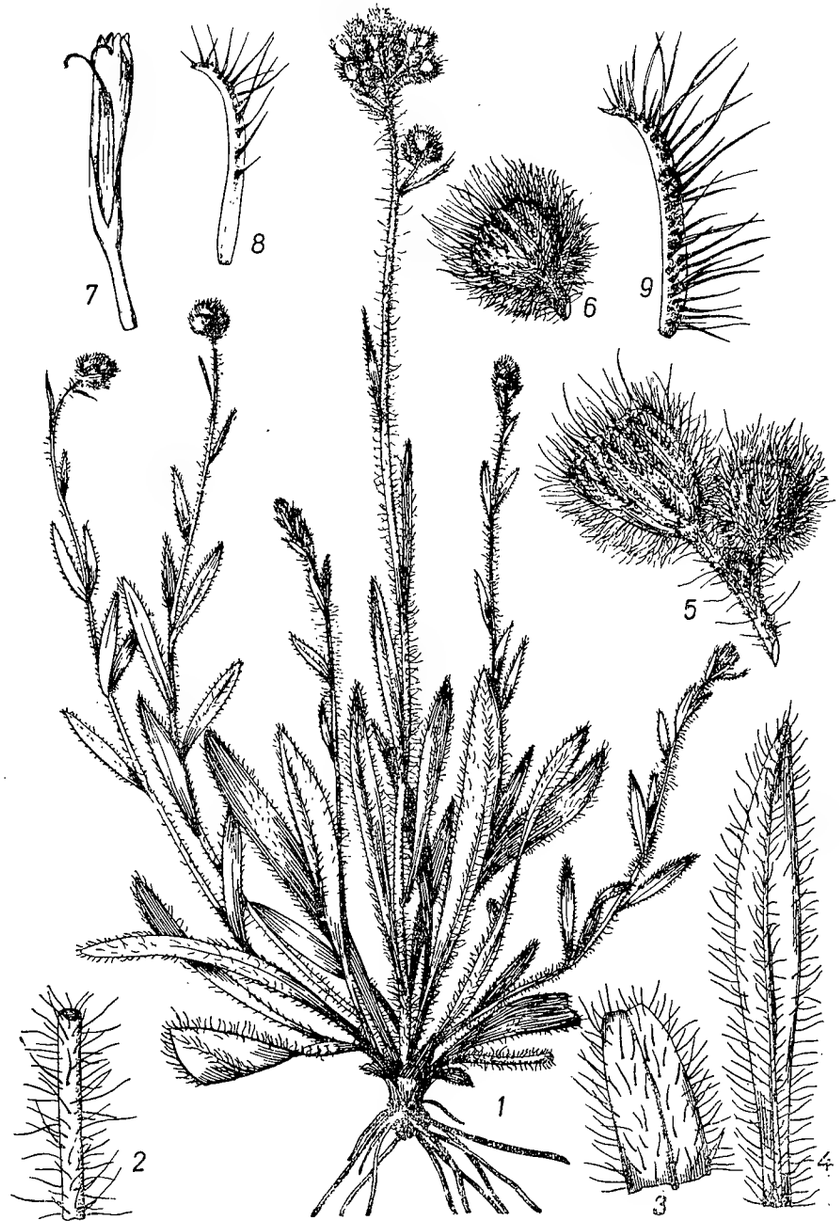

Рис. 90. Нечуйвітер найшорсткіший — *Hieracium asperrimum* Schur

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — частина листка зверху; *4* — листок зісподу; *5* — гілочка суцвіття; *6* — окремий кошик; *7* — окрема крайова квітка; *8, 9* — листочки обгортки.

752. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *asperrimum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1523; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 483.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 438. Callier, Iter Taur., III, № 768.

На кам'янистих відслоненнях гранітів, вапняків. — На українському кристалічному щиті на Поліссі, в Лісостепу і Степу та в Криму.

З.Л.-С. Вінницька обл.: Крижопільський рн, Дмитрашківка (!!). — **Л.З.-Л.С.** Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Доброчаєва!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Сімферополь (Каллье!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Бабуган-Яйла (Станков!, Грабовський, Пожидаєва!), Карабі-Яйла (Каллье!), г. Демерджі (Рубцов і Привалова!); в горах над Ялтою (Станков!, Кожевников!), окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Володченко!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, окол. Нікітського ботанічного саду (Петунников!); Алуштинський рн, Судак, Новий Світ (Савенков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Сх. Закавк.

Загальне поширення. Із всіх видів ряду Pannonica найбільше схожий з *H. echioides* Lumn.

3552 (40). H. arvense (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер польовий.** Стебло 35—50 *см* завв., тонке, в нижній частині помірно вкрите щетинками 1,5—2 *мм* завд., які до верхівки поступово зникають, без залозок, помірно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі, густощетинисті. Прикореневі листки довгасті до ланцетних, тупі до гострих, сизуваті, з обох боків розсіяно опушені, зверху шорсткими, зісподу більш м'якими щетинками, 1,5—2 *мм* завд.; зірчасто-опушені. Стеблових листків 2. Суцвіття нещільноволотисте, з 20—30 кошиків; акладій 8 *мм* завд. Квітконоси розсіяно опушені, вгорі з поодинокими залозками, сіруваті від зірчастого пушку. Приквітки сірі. Обгортки 7—7,5 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні, з листочками вузькими, тупуватими, темними, дещо облямованими, з поодинокими світлими волосками 1 *мм* завд., розсіяно до незначного опушені, помірно зірчасто-опушені. ♃. Цв. VI.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 492.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *arvense* Tausch. apud N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 750. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *arvense* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1921) 1520; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 480.

На схилах та галявинах. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: між Сімферополем і Бахчисараєм (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Передкавк., Даг.

Загальне поширення. Середня Європа, Крим, Кавказ.

3553 (41). H. echinocephalum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер їжакоголовий.** Стебло 30—65 *см* завв., 2—3 *мм* в поперечнику, вигинисте, з розсіяними волосками 1—2 *мм* завд., помірно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, досить тонкі. Прикореневі листки вузькі, лінійно-ланцетні, гострі, сизуваті, зверху з поодинокими волосками 1—1,5 *мм* завд., із зірчастими волосками, зверху — небагатьма, знизу — помірними. Стеблових листків 3—5. Суцвіття нещільно-зонтично-волосисте, з 6—30 кошиків; акладій довгий, 14—24 *мм* завд. Квітконоси розсіяно опушені, сірі від зірчастого пушку. Приквітки сірі. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні, з листочками вузькуватими, гострими, світло-сірими, злегка облямованими, із світлими дрібними волосками, при основі густо, далі помірно зірчасто-пухнастими. Віночки світло-жовті. Обгортками дещо нагадує *H. echioides* Lumn. var. *albocinereum* Fr., але відрізняється довгими тонкими пагонами. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 494.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *echinocephalum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 755. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *echinocephalum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1522; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 482.

На схилах та галявинах. — Наводиться Юксипом у «Фл. СССР» (т. XXX, 1960) для Верх.-Дністр. р-ну та Криму, але екземплярів цього виду з території України ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Зах. Закавк., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим, Кавказ, Мала Азія.

3554 (42). H. sarmentosum Froel. — **Нечуйвітер хмизовидний.** Стебло 30—60 *см* завд., 1,5—2 *мм* в поперечнику, з щетинками 6—10 *мм* завд. або 3—4 *мм* завд., в нижній частині стебла світлими, у верхній — темними; вгорі стебло розсіяно зірчасто-опушене. Пагони довгі, до 25 *см*, дуже тонкі. Прикореневих листків 2—5, ланцетних, гострувато-гострих, до 15 *см* завд., сизувато-світло-зелених, з обох боків з поодинокими щетинками 3—5 *мм* завд., зісподу слабо зірчасто-опушених. Стеблових листків 3—4(6), ланцетних, до верхівки стебла вони швидко зменшуються в розмірах. Суцвіття нещільно-зонтично-волотисте, з 10—35 кошиків; акладій 5—12 *мм* завд. Квітконоси дещо пухнасті або з поодинокими залозками, вгорі сіруваті від зірчастого пушку. Приквітки темні або світло-зелені. Обгортки (5)6—7,5 *мм* завд., з листочками вузькими, гострими, темними, із світло-зеленою облямівкою, з незначною кількістю волосків 2—4 *мм* завд., з поодинокими 0,3—0,4 *мм* завд. залозками, що розташовані переважно поблизу верхівки, рідко зірчасто-опушені. Віночки і приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Froel. in DC., Prodrom., VII (1838) 202. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 497.

— *H. auriculoides* Lang. subsp. *sarmentosum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1519; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 478. — *H. pannonicum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 753.

Рисунки: Фл. СССР, XXX, табл. XIV, рис. 2.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 2055.

В передгір'ях, на відкритих місцях, на схилах. — В Західному Лісостепу і в Криму.

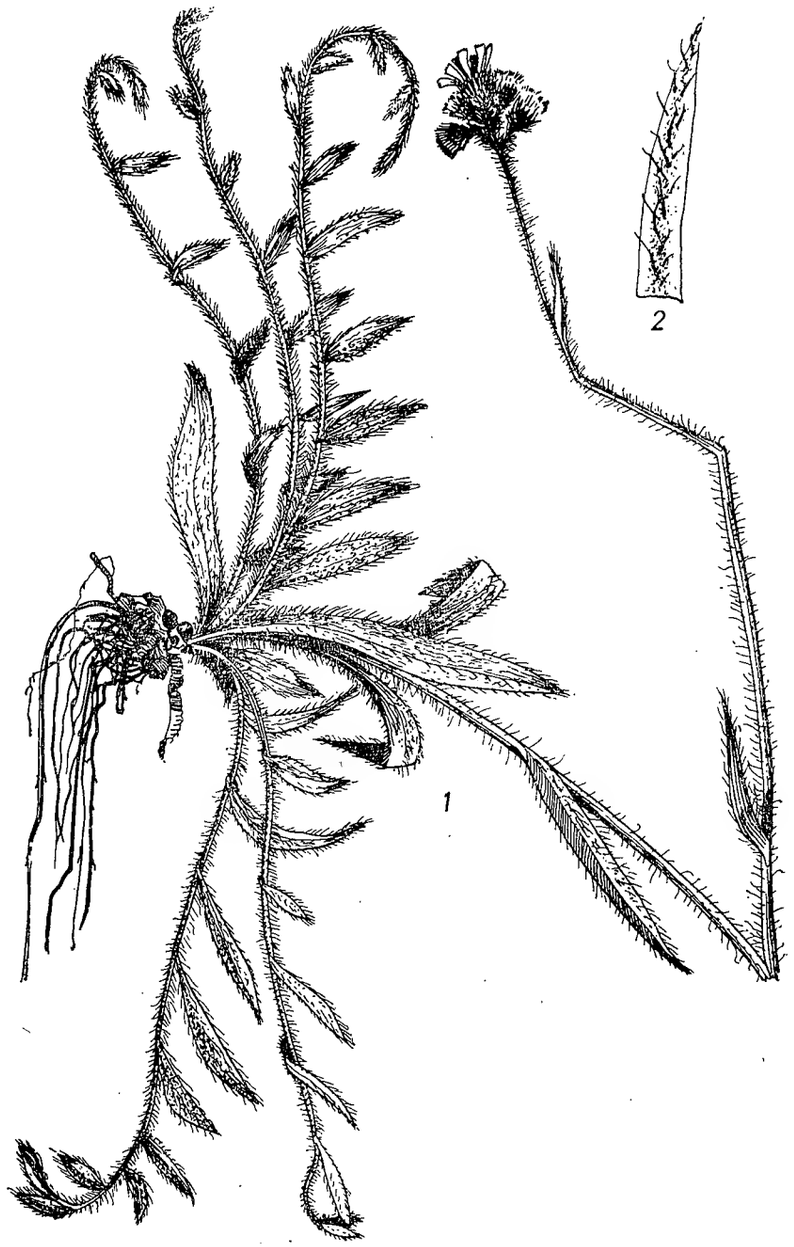

Рис. 91. Нечуйвітер хмизовидний — *Hieracium sarmentosum* Froel.

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

З.Л.-С. Тернопільська обл.: Борщівський рн, Устечко (Кузнецова!), Голігради (Кузнецова!). — Хмельницька обл.: окол. Кам'янець-Подільського, Вербка (Володченко!). — Івано-Франківська обл.: окол. Городенки (Реман!). — **Кр.Л.-С.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Плодове (Доброчаєва і Барбарич!); Сімферополь (!!, Андрєєв!, Ната!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ай-Петрінська яйла (Пожидаєва!, Перлова!), Нікітська яйла (Риндіна!, Малеєв!); Алуштинський рн, Карабі-Яйла (Вульф!).— **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Ганешин!), г. Аю-Даг (Проконькова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр. (зах. ч.), Крим; Кавказ: Передкавк., Зах. Закавк., Сх. Закавк., Даг., Півд. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, південний захід Східної Європи, Кавказ, Мала Азія.

3555 (43). H. Parreyssianum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер Парейса.** Стебло 25—30 *см* завв., 1—1,5 *мм* в поперечнику, з незначними щетинками 2—3 *мм* завд., кількість яких до верхівки стебла зменшується, без залозок, майже без зірчастого пушку. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сизі, зверху з розсіяними щетинками 4—5 *мм* завд., без зірчастого пушку; зісподу незначно, по жилці помірно опушені, сіруваті. Стеблових листків 2. Суцвіття нещільноволотисте, з 7—8 кошиків. Акладій 10 *мм* завд. Квітконоси з небагатьма волосками, сірі від пушку. Обгортки 7 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострими, темними, вузько облямованими, з розсіяними темними волосками 1—1,5 *мм* завд. і небагатьма залозками на листочках обгорток, з незначною кількістю зірчастого пушку. Віночок світло-жовтий. ♃. Цв. VI.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 498.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *Parreyssianum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 757. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *Parreyssianum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1520.

На відкритих місцях, часто кам'янистих. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: окол. Сімферополя, Свобода (Глаголева!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Ендем Криму та Кавказу.

3556 (44). H. umbellosum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер нещільнозонтичний.** Стебло 50—85 *см* завв., 2—4 *мм* в поперечнику, при основі з розсіяними щетинками 3—4 *мм* завд., вгорі з поодинокими залозками. Пагони видовжені, до 20 *см,* тонкі. Прикореневих листків 2—4, вузьких, ланцетних до лінійних, гострих, сизих, лише по краях з незначними 3—4 *мм* завд., а по жилці до розсіяних, щетинками. Стеблових листків 3—6. Суцвіття досить нещільнозонтичне, з 10—50 кошиків. Акладій 8—9 *мм* завд. Квітконоси майже без волосків, з поодинокими залозками, з незначним зірчастим пушком під кошиками. Приквітки

Рис. 92. Нечуйвітер Парейса — *Hieracium Parreyssianum* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

темні. Обгортки 7—7,5 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, темні, світло облямовані, з поодинокими світлими волосками 1—2 *мм* завд., з незначними дрібними залозками, майже без зірчастого пушку. Віночки світло-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 870.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *umbellosum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 755. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *umbellosum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1516; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 476.

Видані зразки: Caller, Iter Taur. tert., № 667.

Сухі степи, кам'янисті місця. — В степовій зоні та в Криму.

Л.З.-Л.С. Донецька обл.: Володарський рн, Кам'яні Могили (Клеопов!). Хомутовський степ (Кузнецова!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, перевал по дорозі Алушта—Сімферополь (!!, Каллье!); яйла над Ялтою (Риндіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Причорн., Крим.

Загальне поширення. Середня Європа, південь Східної Європи, Крим.

Примітка. Наша рослина зв'язує ряд Pannonica з рядом Magyarica.

3557 (45). H. tanythrix (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер різноволосистий.** Стебло 50—60 *см* завв., 1—1,5 *мм* в поперечнику, при основі з помірними або розсіяними щетинками, 2,5—5 *мм* завд., вгорі майже без волосків або їх мало, без залозок і без зірчастого пушку. Пагони видовжені, дуже тонкі. Зовнішні прикореневі листки дещо лопатчасті і тупі, внутрішні ланцетні, гострі або всі листки вузьколанцетні, гострі, сизуваті, зверху з небагатьма щетинками, 2—6 *мм* завд., зісподу по жилці досить густо опушені. Стеблових листків 3—4. Суцвіття нещільноволотисте, з 8—20 кошиків. Акладій 7—12 *мм* завд. Квітконоси з поодинокими волосками і поодинокими залозками, досить незначно зірчасто-опушені. Приквітки світлі. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, темно-зелені із світло-зеленою облямівкою, з розсіяними світлими волосками 1—2 *мм* завд., з поодинокими дрібними залозками і майже без зірчастого пушку. ♃. Цв. VI.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 500.

— *H. pannonicum* N. P. subsp. *tanythrix* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 754. — *H. auriculoides* Lang. subsp. *tanythrix* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1517; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 477. — *H. praealtum* δ *setosum* Schur, Enum. pl. Transs. (1866) 383.

На узліссях гірських лісів. — В Криму, а також наводиться для Карпат.

Г.Кр. Кримська обл.: Ялтинський рн, над Алупкою (Ганешин!); Алуштинський рн, г. Чатир-Даг(!!, Чернова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Крим; Кавказ: Передкавк., Зах. і Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим, Кавказ, Мала Азія.

Рис. 93. Нечуйвітер різноволосистий — *Hieracium tanythrix* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

Ряд **3. Euchaetia** Juxip (pro cyclo). Стебло 25—60 *см* завв., опушення від незначного до густого. Вгорі стебло нерідко незначно залозисте, густо зірчасто-опушене, вигинисте. Пагони довгі, тонкуваті. Суцвіття нещільноволотисте до високовилчастого, з 4—15 кошиків. Акладій довгий, 10—35(130) *мм* завд. Обгортки (6)7—9 *мм* завд., б.-м. кулясті; листочки їх гострі, вкриті світлими волосками і нерідко дещо залозисті, сірі від зірчастого пушку. Віночки жовті, крайові квітки зовні нерідко з червоними смужками. Приймочки жовті.

3558 (46). H. longum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер довгий.** Стебло 20—60 *см* завв., при основі з багатьма світлими волосками 4—6 *мм* завд., кількість яких до верхівки зменшується; з поодинокими, що незабаром зникають, залозками; густо зірчасто-опушене. Вгорі стебло вкрите розсіяними світлими волосками 1,5—2 *мм* завд. Пагони дуже видовжені, тонкі. Прикореневі листки в кількості 2—4, ланцетні, гострі, сизуваті, з обох боків опушені, зверху з щетинками 4—6 *мм* завд. або 2—4 *мм* завд., зісподу — з м'якими волосками, сіро-зелено зірчасто-опушені. Стеблових листків 2—3. Суцвіття високовилчасте, з 3—15 кошиків. Акладій довгий, 30—130 *мм* завд.; квітконоси сіроповстисті, з поодинокими волосками 1,5—2 *мм* завд. і поодинокими залозками. Приквітки сірі. Обгортки (7)8—8,5 *мм* завд., майже кулясті; листочки їх широкуваті, гострі, темно-сірі, вузько світло облямовані, з небагатьма волосками 1—2 *мм* завд. і поодинокими залозками 0,3—0,5 *мм* завд., сірі від зірчастого пушку. Віночки світло-жовті, на верхівках і зовні червоні. ♃. Цв. VI.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 562.

— *H. euchaetium* N. P. subsp. *longum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 765. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1525; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 485. — *H. euchaetium* Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 437.

Видані зразки: Naeg., Hier. exsicc., № 51. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3058.

На сухих місцях, на схилах. — В Криму.

Кр. Л.-С. Кримська обл.: Сімферополь (Каллье!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Середня Європа, Крим.

Примітка. Станков—Талиев «Определитель высших растений Европейской части СССР» (1957) 437, наводить цю рослину для Сімферополя під назвою *H. euchaetium* N. P.

Підсекція **4. Praealtocymosina** Juxip. Без пагонів або з пагонами типу Bauhinia. Всі частини рослини б.-м. помітно зірчасто-опушені. Опушення звичайно коротке і м'яке. Суцвіття зонтично-волотисте звичайно з великою кількістю кошиків.

Ряд **1. Ziziana** Juxip (pro cyclo). Стебла товсті, часто розвинуті ще бокові стебла, нерідко батогоподібні, без пагонів. Зовнішні прикореневі листки лопатеві, тупі, решта — ланцетні, гострі, сизуваті, зверху

розсіяно зірчасто-опушені, зісподу рясніше. Стеблових листків 2—5, нерідко з поодинокими залозками. Суцвіття — зонтик або донизу волотисте, з 1—3 нижніми відстоячими гілками.

Гібридогенні види.

3559 (47). H. Zizianum Tausch. — **Нечуйвітер Цица.** Стебло порожнисте, 40—80 *см* завв., внизу з розсіяними світлими 2—3 *мм* завд. волосками, вгорі з розсіяними чорними та щетинистими волосками і з залозками, рясно зірчасто-опушене. Прикореневих листків 4—10, зовнішні — довгасті, лопатеві, тупі, решта — ланцетні до вузьколанцетних, гострі, сизуваті, зірчасто-опушені. Стеблові листки розташовані майже по всьому стеблу (до $^4/_5$ довжини його). Суцвіття — зонтично-волотисте, з 10—40 кошиків; акладій 6—24 *мм* завд. Квітконоси з темними волосками та залозками, здебільшого, сіроповстисті. Приквітні листки темні. Обгортки 6—7 *мм* завд., яйцевидні, з листочками широкуватими, гострувати ми, темно-сірими, з світлими 1—2,5 *мм* завд. волосками, з 0,1—0,3 *мм* завд. залозками та зірчастим опушенням. Віночки б.-м. світло-жовті, з короткими язичками або трубчасті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Tausch. in Flora, XI (1828) Erg.-Bl. 1, 62; N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 718. Юксип в Фл. СССР, XXX, 508.

— *H. eu-Zizianum* (Tausch.) Zahn, Hier. fl. Mosquens. (1911) 52; Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 435.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 361.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 14.

На сухих луках, по чагарниках, на пісках. — На північному сході УРСР — на Поліссі і в Лісостепу зрідка.

Л.П. Чернігівська обл.: Городня (Шмальгаузен!). — **Л.-Л.С.** Полтавська обл.: луки по р. Удаю між Карпилівкою Лубенського рну і Повстином Пирятинського рну (Порецький!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Дв.-Печ., Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Скандінавія (півд. ч.), Середня та Східна Європа.

Ряд 2. **Umbellifera** Juxip. Зовнішнім виглядом нагадують цикл Bauhinia, від якого відрізняються більш широкими та густо-опушеними листками і суцвіттям зонтичним, більш зірчасто-опушеним. Рослини опушені, з небагатьма залозками. Листки ланцетні, (рідше зовнішні лопатчасті і тупі), нерідко з дрібними шипиковидними зубчиками.

3560 (48). H. cymosiforme (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер цимозний.** Стебло 50—60 *см* завв., 1,5—2 *мм* в поперечнику, при основі з багатьма світлими волосками 0,5—1 *мм* завд., кількість яких до верхівки стебла зменшується. В верхній частині стебло сіро-зірчасто-опушене, вкрите темними волосками, з поодинокими залозками. Пагони видовжені, тонкі, частіше підземні, іноді є і надземні, до 20 *см* завд., з досить крупними листками, значно опушені. Зовнішні прикореневі листки довгасті, тупі; внутрішні — ланцетні, загострені, жовто-зелені, з обох боків помірно вкриті волосками 0,5 *мм* завд. і зірчасто-опушені. Стеблових листків 2—3, ланцетних, гострих, без залозок. Суцвіття дещо скупчено-зонтичне, з 30—35 кошиків. Приквітки білуваті. Квітконоси з розсіяними волосками, майже без залозок, білоповстисті. Обгортки 7—8 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострими, темними, ледь облямованими, з небагатьма досить дрібними залозками 0,2—0,3 *мм* завд., з досить густим зірчастим пушком. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 512.

— *H. umbelliferum* N. P. subsp. *cymosiforme* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 736. — *H. Tauschii* Zahn subsp. 40 *subcymosiforme* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1507; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 455.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 729.

На трав'янистих місцях, по луках. — Вказується Юксипом у «Фл. СССР» (т. XXX, 1960) для Верх.-Дністр. рну, але рослин з нашої території ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа.

3561 (49). H. umbelliferum N. P. — **Нечуйвітер зонтоносний.** Стебло 50—80 *см* завв., 1,5—2 *мм* в поперечнику, в верхній частині з поодинокими залозками, незначно зірчасто-опушене, з небагатьма темними волосками 1—2 *мм* завд. Нерідко кілька стебел виходить з одного кореневища. Пагони досить видовжені, тонкі, з 5—10 дрібними листками. Прикореневих листків 6—8; зовнішні — лопатчасті, тупі, внутрішні — ланцетні, загострені, сизуваті, вкриті щетинками 2—3 *мм* завд., і лише зісподу листки трохи зірчасто-опушені. Стеблових листків 3, ланцетних, гострих, без залозок на верхівках. Суцвіття звичайно зонтичне, нещільне, з 25—40 кошиків; квітконоси мало опушені, з поодинокими залозками, сіруваті від пушку. Приквітки темно-сірі. Обгортки 6—7 *мм* завд., яйцевидні, з листочками широкуватими, гострими, темними, із світлою облямівкою, з небагатьма світлими волосками 1—2 *мм* завд. та небагатьма залозками 0,3 *мм* завд., дещо зірчасто-опушені. Віночки і приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 738. Zahn, Hier. fl. Mosquens., 54. Сырейщиков, Илл. фл. Москов. губ., III, 363. Невский в Фл. юг.-вост. Европ. ч. СССР, IV, 477. Szaf., Kulcz., Pawlowsk., Rosl. polsk. (1924) 684. Юксип в Фл. СССР, XXX, 513.

— *H. Tauschii* Zahn subsp. *eu-umbelliferum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1506; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 454.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Моск. губ., III (1910) 363.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 20.

На луках і по чагарниках. — В лісостепових районах.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Блоцький!). — **П.П.** Київська обл.: окол. Киева (Андржійовський!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчин-

Рис. 94. Нечуйвітер зонтиконосний — *Hieracium umbelliferum* N. P.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — окремі кошики; *4* — листочок обгортки.

ський рн, Мазурівка (Прянишников!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Тимофеєв!); Дергачі (Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Балкани.

Примітка. Досить поліморфний вид, що відрізняється ступенем опушеності. До нього ми відносимо дрібні види, описані з околиць Львова: *H. Ciesielskii* Blocki, *H. melanolepium* Rehm., *H. pycnomnoon* Rehm., *H. subexellens* Zahn, *H. exellens* Blocki (Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1501—1507).

Підсекція **5. Praealtopratensina** Juxip. Зовнішнім виглядом подібні до представників секції Pratensina, без пагонів або частіше з довгими пагонами типу Bauhinia. Зірчасте опушення б.-м. розсіяне до помірного. Стеблових листків (0)1—4(5). Суцвіття несильно волотисте звичайно з незначною кількістю кошиків 2—20(25), залозисте, залозки добре розвинуті, 0,4—0,5 *мм* завд.

Ряд **1. Calomasticia** Juxip. Квітки оранжеві, крайові з червоними смужками зовні. Пагони досить довгі, тонкі, нагадують пагони Bauhinia.

3562 (50). H. calomastix N. P. — **Нечуйвітер струнокостеблий.** Стебло 35—50(80) *см* завв., 2—3 *мм* в поперечнику, при основі з багатьма світлими, щетинистими, а вгорі з поодинокими, темними волосками 3—5 *мм* завд. У верхній частині стебло з розсіяними залозками, кількість яких в нижній частині зменшується, з незначним зірчастим пушком. Пагони досить довгі, тонкі, нерідко червонуваті, з б.-м. дрібними листками (нагадують пагони Bauhinia). Прикореневих листків 1—4, лопатчастих, довгастих, тупуватих до ланцетних і загострених, сизих або сизуватих, м'яких, по краях і зісподу по жилці з щетинками 3—5 *мм* завд., без зірчастого пушку (або з досить незначним пушком вздовж нижньої жилки). Стеблових листків 2—5 в нижній частині стебла. Суцвіття волотисте, стиснуте, згодом б.-м. розложисте, з 6—12(25) кошиків; акладій короткий, 4—8 *мм* завд. Квітконоси майже без волосків, помірно залозисті, сіроповстисті. Приквітки сірі або зелені, із світлою облямівкою; обгортки 6—8,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькуватими, тупуватими, чорнуватими, з вузьким зеленим краєм, з небагатьма темними волосками, 1—1,5 *мм* завд., з залозками до розсіяних і з незначним зірчастим пушком. Віночки оранжеві; у крайових квіток зовні з червоними смужками; приймочки оранжеві або жовтуваті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 657, 829. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1090; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1473; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 410. Станков.—Талиев, Определитель высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 437. Юксипв Фл. СССР, XXX, 516.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 48.

По трав'янистих місцях. — Вказано Юксипом у «Флоре СССР», т. XXX (1960) для Верх.-Дніпр. (?) та Верх.-Дністр. районів, але гербарних екземплярів з нашої території ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр. (?), Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина).

Примітка. Відрізняється від представників підсекції Bauhinia жовто-оранжевими, зовні червоносмугастими квітками і темнуватими приймочками.

Зростання цього виду в Верх.-Дніпр. районі флори (Новогрудок кол. Мінської губ.) досить сумнівне, бо одна з батьківських форм (*H. aurantiacum* L.), що беруть участь у створенні його, як гірська рослина в цьому районі не росте.

Ряд **2. Arvicola** Juxip (pro cyclo). Кореневище з розетками сидячих або черешкових листків або з короткими чи лише дещо видовженими, іноді б.-м. підземними, як у *H. pratense* пагонами або ж з сланкими чи висхідними плітями і побічними стеблами. Стебло 30—60 *см* завв., порожнисте. Прикореневі листки ланцетні, б.-м. сизо-зелені, лише зісподу дещо зірчасто-опушені. Стеблових листків 2—4(6). Суцвіття нещільноволотисте, згодом б.-м. розложисте, з 5—20(40) кошиків; акладій короткий, 4—6 *мм* завд. Обгортки 5,5—8,5 *мм* завд., з листочками звичайно вузькими, гострими до тупуватих, темними до чорних, б.-м. світло облямованими. Віночки і приймочки жовті.

3563 (51). H. arvicola N. P. — **Нечуйвітер рільний.** Стебло 30—60 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, в нижній частині з розсіяними 2—3 *мм* завд. світлими волосками, вгорі з поодинокими темними волосками, поодинокими залозками, помірно зірчасто-опушене. Прикореневих листків 3—9; зовнішні — лопатчасті, тупі до ланцетних, загострені, до 13 *см* завд., зверху без волосків або по краях з поодинокими 1,5—3 *мм* завд., а зісподу по жилці з небагатьма, до 4 *мм* завд. волосками; зісподу листки незначно зірчасто-опушені, зверху опушені лише по жилці. Стеблових листків 2—4. Суцвіття нещільноволотисте, з 3—35 кошиків. Квітконоси з досить розсіяними, 1—2 *мм* завд. волосками, з незначною кількістю залозок, б.-м. сіруваті від пушку. Приквітки сірі до темних. Обгортки (6)6,5—7,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, тупуватими, чорними, облямованими, з поодинокими волосками 2 *мм* завд., з розсіяними залозками 0,4—0,5 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 672. Zahn, Hier. Mosquens., 44; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1477. Кирпичников в кн. Маевского, Фл. средн. полосы Европ. ч. СССР (1954) 644; Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 483; Юксип в Фл. СССР, XXX, 517.

— *H. arvicola* N. P. 16 *eu-arvicola* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 416.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 359. Фл. СССР, XXX, табл. XXXV, рис. 2.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 360. Zahn, Hier. Europ., № 537, 537a. Герб. русск. фл., № 1253, 1806.

На луках і узліссях, по парових полях. — На Поліссі та в Лісостепу.

З.П. Ровенська обл.: Клевань, л-во (!!), Цумань (!!). — Житомирська обл.: Черняхів (Кочереженко!). — **П.П.** Київська обл.: Дарниця—Бровари (!!); Макарівський рн, Клавдієво (Кузнецова і Протопопова!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Козелецький рн, Старогутське л-во (Кожевников!). — **П.Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцький рн, Дідівці (Левенець!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Дергачівський рн, Васищеве (Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон., Ниж.-Дон., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, Східна Європа.

Ряд **4. Obornyana** Juxip (pro cyclo). Від представників підсекції Bauhinia відрізняється б.-м. густим і довгим опушенням всіх частин рослини. Стебло і листки б.-м. щетинисті.

3564 (52). H. Obornyanum N. P. — **Нечуйвітер Оборні.** Стебло 40—70 *см* завв., 2—3 *мм* у поперечнику, опушене б.-м. густо світлими з чорною основою волосками 2—3(4) *мм* завд., кількість яких до верхівки стебла зменшується, а також з темними залозками вгорі, кількість яких донизу зменшується, б.-м. густо зірчасто-опушене. Пагони досить довгі, тонкі, з розставленими дрібними або середнього розміру листками. Прикореневих листків 2—6, ланцетних до вузьколанцетних, тупих до гострувatих, до 14 *см* завд., жовто-зелених або сизуватих, з обох боків помірно опушених щетинками 1,5—2,5 *мм* завд. Зісподу листки розсіяно зірчасто-опушені, зверху не опушені, лише вздовж жилки і до того ж незначно. Стеблових листків 2—3(5). Суцвіття нещільноволотисте, з 10—20 кошиків; акладій короткий, 6—8 *мм* завд. Квітконоси розсіяно опушені, залозисті, сіруваті від зірчастого пушку. Приквітки темні, із світлою облямівкою. Обгортки (7)7,5—8,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострими, чорнуватими, із світлою облямівкою, з розсіяними світлими волосками 1,5—3 *мм* завд., з небагатьма залозками 0,5 *мм* завд. і дещо зірчасто опушені. Віночки темно-жовті, іноді з червонуватими верхівками зубців; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 712. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1483; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 423. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 523.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 260, 271. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3055. Bänitz, Herb. Europ., № 5238. Zahn, Hier. Europ., № 732.

По трав'яних місцях. — Вказується Юксипом для УРСР (Верх.-Дністр.), але гербарних екземплярів ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа.

Ряд **5. Acrothyrsa** Juxip (pro cyclo). Довгі дрібнолисті пагони

нагадують представників підсекції Bauhinia, а зовнішній вигляд і опушення рослин — Pratensina.

3565 (53). H. acrothyrsum N. P. — **Нечуйвітер загостреноволотевий.** Кореневище косе, дуже коротке, товсте. Пагони надземні, довгі, тонкі, з розставленими, дрібними, що поступово до верхівки пагона зменшуються, листками. Стебло 20—40 *см* завв., тонке, порожнисте, злегка борозенчасте, опушення розсіяне, темне; залозки розсіяні; зірчасте опушення стебла вгорі густе, донизу густота його зменшується. Прикореневі листки в кількості 4—6, еліптичні до ланцетних, тупі до гострих (до 7 *см* завд.), сизуваті; опушення зверху розсіяне, щетинисте, щетинки 2—3 *мм* завд., зірчасте опушення переважно зісподу по жилці. Стеблових листків 0—1 при основі стебла, зісподу зірчасто-опушених. Суцвіття нещільноволотисте, з 2—8 кошиків. Квітконоси з поодинокими волосками, із значною кількістю залозок, сіроповстисті. Обгортки (7)8—9(10) *мм* завд., яйцевидні, з листочками вузькими, тупуватими, темними, світло облямованими, без волосків або опушені, залозок багато, зірчасте опушення незначне. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 714, 837; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1484; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 425. Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 524.

— *H. acrothyrsum* N. P. subsp. *percurvans* Zahn in Engl., Pflanzenr., l. c.

По трав'янистих місцях. — В Прикарпатті, Розточчі — Опіллі та Карпатах, досить рідко.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова (Реман!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа.

Підсекція **6. Praealtoauriculata** Juxip. Рослини середніх розмірів, мало опушені, з розсіяними залозками по всьому стеблу. Стеблових листків (1)2—3(4). Суцвіття нещільноволотисте або високовилчасте звичайно з незначною кількістю кошиків (2—30). Зовнішнім виглядом нагадують кволі екземпляри представників секції Praealtina. Порівняно рідкісні рослини, що зустрічаються майже завжди разом з батьківськими формами ксерофітних із секції Praealtina і мезофітних із секції Auriculina.

Ряд **1. Sulphurea** Juxip (pro cyclo). Види цього ряду від збірного виду *H. piloselloides* Vill. відрізняються меншими розмірами, меншою кількістю кошиків в суцвітті, листочками обгорток і приквітками з білими або світлими краями, кулясто-лопатчастими зовнішніми прикореневими листками, мало опушеними. Пагони майже завжди відсутні або (досить рідко) короткі і почасти з зачатковим суцвіттям. Стеблових листків (1)2—3(4). Суцвіття нещільноволотисте; акладій 6—15 *мм* завд.

Нерідко змішують з кволими з незначною кількістю кошиків екземплярами *H. piloselloides* Vill.

3566 (54). H. sulphureum Doell. — **Нечуйвітер сірчаножовтий.** Стебло 20—50 *мм* завв., 1—1,5 *мм* у поперечнику, висхідне або прямостояче, з розсіяними 1—2,5 *мм* завд. волосками, вгорі з поодинокими залозками, незначно зірчасто-опушене, без пагонів або (досить рідко) з короткими тонкими пагонами. Прикореневі листки в кількості 5—8, зовнішні — лопатчасті, округлі; внутрішні — ланцетні, тупі до гострувато, сизі, незначно опушені по краях і зісподу по жилці щетинками 2—3 *мм* завд., без зірчастого пушку зісподу. Стеблових листків (1)2—3(4). Суцвіття нещільноволотисте, з (5)10—20 кошиків; акладій 10 *мм* завд. Квітконоси з поодинокими волосками, розсіянозалозисті, сіроповстисті. Приквітки яскраво білувато облямовані. Обгортки (6)7—7,5 (8) *мм* завд., яйцевидні, з листочками вузькими, гострими, темними, світло облямованими, з розсіяними світлими волосками 1 *мм* завд., помірно залозисті, розсіяно зірчасто-опушені. Віночки світло-жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Doell., Rhein. Fl. (1843) 521. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 652. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1090; Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 45; Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 684. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 432. Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 526.

— *H. sulphureum* Doell. 1 *eu-sulphureum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1468; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 401.

На трав'янистих місцях. — Вказується для Верх.-Дністр. рну Юксипом у «Флоре СССР», але гербарних екземплярів ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я.

Примітка. *H. sulphureum* Doell. вважається гібридом *H. Besserianum* Spreng. × *H. auricula* Lam. et DC. і росте разом з цими видами. Зустрічається досить рідко.

Ряд **2. Koernickeana** Juxip (pro cyclo). Види цього ряду відрізняються від *H. sulphureum* видовженими тонкуватими пагонами, що несуть численні звичайно рівновеликі або ж до верхівки більш крупні листки. Рідкісні рослини, які ростуть разом з батьківськими формами.

3567 (55). H. Koernickeanum N. P. — **Нечуйвітер Керніке.** Стебло 25—60 *см* завв., тонке, з розсіяними волосками 1—2 *мм* завд., головним чином, в нижній частині стебла, вгорі з поодинокими залозками, кількість яких донизу зменшується, і з незначним зірчастим пушком. Пагони видовжені, б.-м. тонкуваті, майже з рівновеликими листками. Зовнішні, прикореневі листки лопатчасті, округлі; внутрішні — ланцетні, тупуваті до гострих, сизі, розсіяно опушені, по краях до основи і зісподу вздовж жилки з щетинками 1—2,5 *мм* завд., зірчасте опушення лише зісподу по жилці, досить незначне або зовсім відсутнє. Стеблових листків (1)2—3 в нижній половині стебла. Суцвіття стисло- або нещільноволотисте (з зонтичною верхівкою), з 6—30 кошиків; акладій 5—10 *мм* завд. Квітконоси звичайно без волосків, з помірною кількістю

залозок, сіроповстисті. Приквітки сірі, із світлою облямівкою, світлі або темні. Обгортки 7—8 *мм* завд., яйцевидні, з листочками тупими, чорними або темними, вузько світло облямованими, з поодинокими темними волосками 1—1,5 *мм* завд. або без волосків, з розсіяними залозками і з досить помірним зірчастим пушком. Віночки світло-жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 650. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1090; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1470; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 404. Юксип во Фл. СССР, XXX, 527.

По трав'янистих місцях, в горах до 1200 *м*, рідко. — Наводиться Юксипом у «Флоре СССР», т. XXX (1960) для Верх.-Дністр. рну, але гербарних екземплярів ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм. (?), Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина).

Ряд **3. Paragoga** Juxip (pro cyclo). Стебло 10—25 *см* завв. Пагони короткі, потовщені, з досить крупними, зближеними листками. Листки лопатчасті до ланцетних, сизі, з рідкими щетинками по краях, зісподу сіро-зелені від зірчастого пушку. Стебловий листок 1. Суцвіття — нещільна волоть з відставленими гілками, з 2—4(6) кошиків. Обгортки 8—10 *мм* завд., з листочками сизуватими від зірчастого пушку. Досить рідко.

3568 (56). H. paragogum N. P. — **Нечуйвітер ухильний.** Стебло 10—25 *см* завв., тонке, з поодинокими світлими волосками 2—3,5 *мм* завд., вгорі густо зірчасто-опушене і з розсіяними залозками, кількість яких до основи зменшується. Пагони короткі, потовщені, з досить крупними зближеними листками. Прикореневі листки в кількості 5—10, б.-м. лопатчасті, тупі або гострі, сизі, злегка опушені по краях щетинками 2—4 *мм* завд., зісподу сіро-зелені від зірчастого пушку. Стебловий листок 1. Суцвіття високовилчасте або нещільноволотисте, з 1—6 кошиків, зі значно розставленими гілками. Квітконоси дрібнозалозисті і сіроповстисті. Приквітки сірі. Обгортки 8—10 *мм* завд., яйцевидні або майже кулясті, з листочками вузькими, гострими, світло-сірими, з блідо-зеленою облямівкою, дрібнозалозисті, сивуваті від зірчастого пушку. Віночки світло-жовті, іноді верхівки язичків червонуваті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 653; Zahn, Hier. fl. Mosquens., 45; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1470; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 406. Юксип в Фл. СССР, XXX, 527.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 359.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 107.

На лісових галявинах і по луках. — В Розточчі — Опіллі, Прикарпатті і Карпатах.

Р.О.-Л. Львівська обл.: Добромиль (Реман!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа.

Примітка. Досить мінлива рослина. Встановлений Реманом *H. pantepsilon* Rehm. (Verh. Zool.-bot. Ges. Wien, XLV (1895) 339; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1470), що вказується для Львова і відрізняється довгими залозками, зеленими приквітними листками і надзвичайно розсіяним опушенням, яке є лише при основі листків, та широкуватими листочками обгорток, і *H. paragogiceps* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1471 = *H. paragogiforme* Oborny, Hier. Mähr. (1905) 110 nec Bess. et Zahn, що має видовжені, частково підземні пагони або не розвиває пагонів, вказується для Прикарпаття (Львівська обл.: Стрий), мабуть, слід віднести до різновидностей *H. paragogum* N. P.

Підсекція **7. Praealtopilosellina** Juxip. Зовнішнім виглядом схожі на представників підсекції Bauhinia, всі з пагонами довгими і тонкими. Суцвіття нещільноволотисте або високо- чи глибоковилчасте, з невеликою (1)2—12(20) кількістю кошиків. Зірчасте опушення рослини рясне, листки зісподу густо опушені. Стеблових листків 0—1(2—4). Крайові квітки нерідко зовні з червоними смужками.

Ряд **1. Leptophyta** Juxip (pro cyclo). Стебло 10—50 *см* завв., тонке. Види цього ряду від *H. Bauhini* Bess. sp. coll. відрізняються суцвіттям нещільноволотистим до високовилчастого, з 3—12 кошиків, і листками, зірчасто-опушеними зісподу, опушення від незначного до досить густого. Обгортки 4,5—8,5 *мм* завд., листочки їх вузькі. Приймочки жовті. Крайові квітки без червоних смужок, рідше ледве помітно пофарбовані. Зростають разом з представниками підсекції Bauhinia.

3569 (57). H. anocladum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер нещільногіллястий.** Стебло 15—40 *см* завв., тонке, з поодинокими волосками 2—3 *мм* завд., вгорі з незначною кількістю залозок, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сизі, зверху до країв з поодинокими щетинками 2—3 *мм* завд., зісподу з зірчастим пушком. Стеблових листків 1—2, причому верхній листок досить малий. Суцвіття нещільноволотисте, з 4—10 кошиків; акладій 30 *мм* завд. Квітконоси тонкі, з поодинокими волосками, помірно залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні, із світлою облямівкою, або світлі. Обгортки 6,5—7 *мм* завд., яйцевидні, з листочками вузькими, гострими, темними, злегка світло облямованими, з поодинокими до розсіяних світлими волосками 0,5—2 *мм* завд., помірно залозисті, з розсіяним зірчастим пушком. Крайові квітки зовні без смужок. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 531.

— *H. leptophyton* N. P. subsp. *anocladum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 644; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1464; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 396. — *H. leptophyton* Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 437. non N. P.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 533.

По трав'янистих і кам'янистих місцях. — В Західному Поліссі, Розточько-Опільських лісах і в Криму.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Реман!). — **З.П.** Ровенська обл.: Цумань (!!).

Передг.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, окол. Нікіти (Крюкова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Крим.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим.

3570 (58). H. discolor (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер різноколірний.** Стебло 20—30 *см* завв., тонке, майже без волосків або з поодинокими світлими волосками 2—3 *мм* завд., вгорі з поодинокими залозками, кількість яких донизу ще зменшується, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки ланцетні, гострувати, сизі, з обох боків з небагатьма волосками, зверху з щетинками 3—4 *мм* завд., по жилці з зірчастим опушенням, зісподу — до сіро-зеленого. Стебловий листок один. Суцвіття нещільноволотисте, з 3—5 кошиків; акладій 6—12 *мм* завд. Квітконоси з поодинокими волосками, розсіяними залозками, сіроповстисті. Приквітки білуваті. Обгортки 8—8,5 *мм* завд., яйцевидні, з листочками обгорток широкуватими, гострувати, чорними, з широкою білою облямівкою, з помірними чорними волосками 1,5—2 *мм* завд. і розсіянозалозистими, з розсіяним зірчастим пушком. Крайові квітки зовні звичайно з червоними смужками. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 532.

— *H. leptophyton* N. P. subsp. *discolor* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 646. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1462, nec Kit. in Linnaea, XXXII (1863) 417.

По трав'янистих сухих місцях. — Вказано Юксипом у «Флоре СССР», т. XXX (1960) для Верх.-Дністр. рну. Рослин з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Кавказ.

3571 (59). H. bauhiniflorum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер баугіноквітковий.** Стебло 30—40 *см* завв., досить тонке, з розсіяними світлими волосками 1—2,5 *мм* завд., без залозок, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, досить тонкі. Прикореневі листки в кількості 2, ланцетні до вузьколанцетних, гострі, до 9 *см* завд., сизуваті, зверху з розсіяними щетинками 1—2 *мм* завд., зірчасте опушення зісподу від незначного до досить густого. Стеблових листків 2. Суцвіття високовилчасто-волотисте, з 3—6(12) кошиків; акладій 35—90 *мм* завд. Квітконоси досить тонкі, незначно опушені, з поодинокими залозками, кількість яких донизу швидко зменшується, сірі від пушку. Приквітки світлі. Обгортки 6—6,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками досить вузькими, гострими, темно-сірими, з зеленуватою облямівкою, з помірними світлими волосками 1—2,5 *мм* завд., з поодинокими, досить дрібними залозками 0,2 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушеними. Квітки темно-жовті, крайові зовні без смужок або іноді зі слабо помітними смужками. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 532.

— *H. leptophyton* N. P. subsp. *bauhiniflorum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 646; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1463; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1930) 394.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 534, 629.

По сухих трав'янистих місцях, на яйлах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: окол. Ялти, Ай-Петрінська яйла (Левандовський!, Котов!); Алуштинський рн, Бабуган-Яйла (Ната та Заблоцький!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Голубий Залив (Ганешин!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (ниж. ч.), Крим; Кавказ: Зах. Закавк., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Крим, Мала Азія, Кавказ.

3572 (60). H. leptophytum N. P. — **Нечуйвітер тонкостеблий.** Стебло 20—50 *см* завв., тонке, з поодинокими світлими волосками 1—2 *мм* завд., вгорі незначно залозисте (хоч поодинокі залозки можуть доходити майже до основи стебла), густо зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки в кількості 4—8, ланцетні, гострі, до 10 *см* завд., сизі, з небагатьма щетинками 2—4 *мм* завд., зісподу з незначним зірчастим пушком. Стеблових листків 2. Суцвіття нещільноволотисте, з 4—7 кошиків; акладій 15—20 *мм* завд. Квітконоси тонкі, без волосків (або іноді з поодинокими волосками у б.-м. опушених екземплярів), з розсіяними залозками, сіроповстисті. Приквітки темні, біло облямовані. Обгортки (6,5)7,5—8 *мм* завд., яйцевидні, з листочками вузькими, гострими, чорними, біло облямованими, без волосків, помірно залозистими, залозки 0,4—0,6(10) *мм* завд., з розсіяним зір-

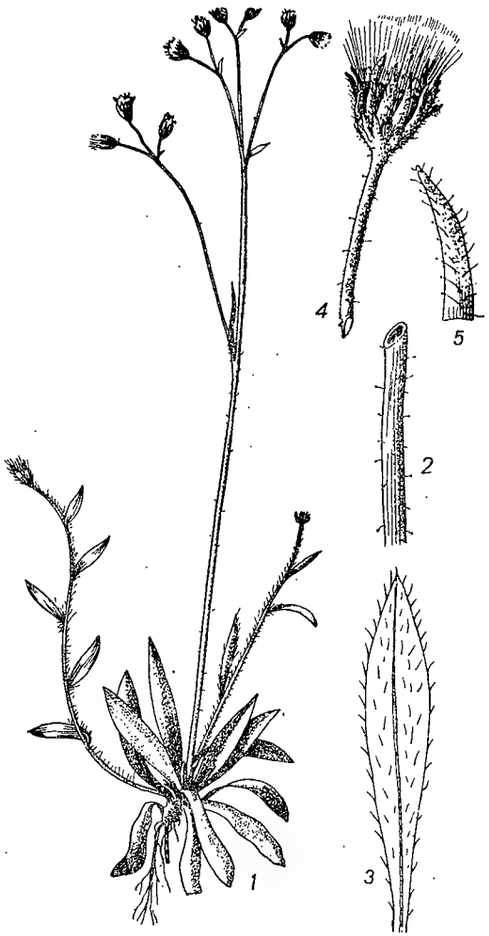

Рис. 95. Нечуйвітер тонкостеблий — *Hieracium leptophytum* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — листок зверху; *4* — окремий кошик; *5* — листочок обгортки.

частим пушком. Віночки світло-жовті, без смужок. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 644. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1089. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1461. Гроссгейм, Фл. Кавказа, IV (1934) 279. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 437. Юксип в Фл. СССР, XXX, 533.

— *H. melanophilum* Rehm., Verh. Zool.-bot. Ges. Wien., XLV (1895) 347; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1461.

По сухих трав'янистих місцях. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Пікуй (М. Попов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа, Балкани.

Ряд 2. **Brachiata** Juxip (pro cyclo). Стебло 10—50 *см* завв., вгорі густо зірчасто-опушене. Пагони довгі, подібні до пагонів *H. pilosella* L. (проте у пригнічених або осінніх екземплярів вони нерідко відсутні). Прикореневі листки зісподу густо зірчасто-опушені до сіруватих. Стебловий листок один або його зовсім немає. Суцвіття глибоковилчасте, рідше високовилчасте, з 1—6 кошиків. Квітконоси повстисті. Листочки обгорток вужчі 1 *мм*, густо зірчасто-опушені. Крайові квітки зовні з червоними смужками. Зростають в межах ареалу підсекцій Florentina та Bauhinia. Рослини дуже поліморфні.

3573 (61). H. tubuliflorum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер трубчастоквітковий.** Стебло 10—20 *см* завв., досить тонке, з поодинокими волосками 2—3 *мм* завд., поодинокими залозками, зірчастим опушенням, густота якого донизу зменшується. Пагони видовжені, досить тонкі. Прикореневі листки ланцетні, гострі, сизі, зверху до країв з розсіяними щетинками 2—3 *мм* завд., знизу по жилці розсіяноволосисті і сіруваті від зірчастого пушку. Стебловий листок один. Суцвіття високовилчасте, з 2—3 кошиків; акладій 10 *мм* завд. Квітконоси незначно опушені, помірно залозисті, повстисті. Приквітки світлі. Обгортки 6,5—8 *мм* завд., циліндричні, згодом яйцевидні, з листочками вузькими, гострими, темними, злегка світло облямованими, з світлими розсіяними волосками 1,5 *мм* завд. і розсіяними ж залозками, досить густо зірчастоопушеними, по краю голими. Квітки трубчасті, зовні з червоними смужками. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 534.

— *H. brachiatum* Berol. subsp. *tubuliflorum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 617; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1450; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1820) 370. — *H. collinum* Bess., Primit. fl. Galic. (1809) 148 p. p.

По трав'янистих кам'янистих місцях. — На Поліссі і в північній частині Лісостепу.

П.П. Київська обл.: Київ (Траутфеттер!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр. (півн. ч.).

Загальне поширення. Придніпров'я. Ендемічна рослина.

3574 (62). H. pseudobrachiatum Čelak. — **Нечуйвітер несправжньокороткий.** Стебло 15—30 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, розсіяно опушене темними волосками 2—4 *мм* завд., вгорі з помірними залозками, кількість яких донизу зменшується, сіре, зірчасто-опушене. Пагони досить видовжені, дещо потовщені. Прикореневі листки в кількості 5—7, лопатчасті, тупі до довгастих і ланцетних та гострувато-

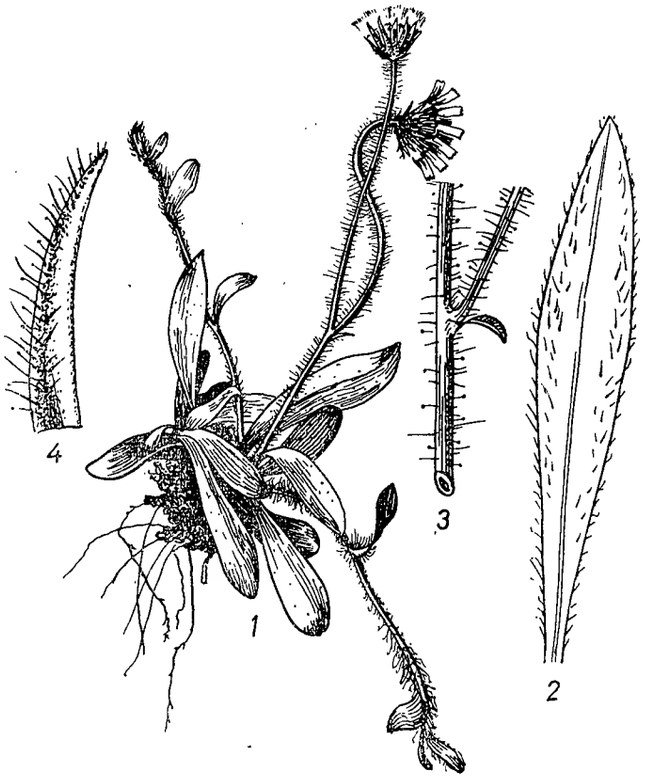

Рис. 96. Нечуйвітер несправжньокороткий — *Hieracium pseudobrachiatum* Čelak.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок обгортки.

зубчастих, до 9 *см* завд., сизі, зверху з поодинокими щетинками 3—6 *мм* завд. або 1,5—3 *мм* завд., зісподу з густим зірчастим пушком. Стебловий листок звичайно один, в нижній третині стебла. Суцвіття високо- або глибоковилчасте, з 1—5 кошиків; акладій від $^1/_5$ до всієї довжини стебла. Квітконоси з поодинокими волосками, розсіяно залозисті, сіроповстисті. Приквітки світлі або сірі. Обгортки 9—10 *мм* завд., напівкулясті, з листочками звуженими, гострими, чорнуватими, із світлою облямівкою, з розсіяними темними волосками 1,5—2 *мм* завд., або во-

лоски коротші 1 *мм* і їх менше, або ж волосків зовсім нема, залозки до розсіяних 0,5—0,7 *мм* завд.; зірчасте опушення досить густе, проте по краях листочки голі. Крайові квітки без смужок або з червоними смужками. ♃. Цв. VI—VII.

Čelak., Prodr. Fl. Böhm., IV (1881) 787.

— *H. brachiatum* Bertol. subsp. *pseudobrachiatum* Borb., Bolot. fl. 353. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 537. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 624; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1458; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 386. — *H. bifurcum* Dietr., Fl. Boruss., t. 734. — *H. brachiatum* Bertol. var. *pilosellaeforme* Čelak., Prodr. Fl. Böhm., 1 (1871) 195.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 131. Bänitz, Herb. Europ., № 7311. F. Schultz, Herb. norm. n. s., № 1155; Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1244! Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3049. Zahn, Hier. Europ., № 130, 131, 329, 330, 532. Герб. русск. фл., № 1076 p. p.!

По сухих трав'янистих і кам'янистих місцях і на товтрах. — В лісостепових правобережних районах.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова (Реман!), Золочів (Реман!). — Тернопільська обл.: Почаїв (!!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Кам'янець-Подільський (Круцкевич!), Гуменці, товтра Збручевиця (Круцкевич!)..

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр.; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, західна частина Східної Європи, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

Ряд **3. Tephrocephala** Juxip (pro cyclo). Рослини зовнішнім виглядом близькі до видів підсекції Bauhinia. Пагони видовжені, тонкі до товстуватих; прикореневі листки лопатчасті, округло-тупі до ланцетних і гострих, зісподу з помітним зірчастим опушенням. Суцвіття досить нещільноволотисте або високовилчасте, з 2—5(10) кошиків. Приквітки світлі. Обгортки 5—7(8) *мм* завд., з листочками широкуватими, тупуватими, звичайно широко облямованими, б.-м. помітно (сіро-) зірчасто-опушеними. Крайові квітки інтенсивно червоносмугасті; приймочки жовті.

3575 (63). H. christoglossum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер забарвленоязичковий.** Стебло 10—20 *см* завв., в поперечнику 1 *мм*, червонувате, розсіянощетинисте, з поодинокими залозками, густо зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі, густо опушені, верхівки нерідко висхідні, квітучі. Прикореневі листки досить дрібні, ланцетні, до помірного щетинисті, зісподу розсіяно зірчасто-опушені або майже без пушку. Стеблових листків 1—2. Суцвіття нещільно-вилчасто-волотисте, з 2—4 кошиків, рідше їх більше; акладій 20—40 *мм* завд. або коротший. Квітконоси з розсіяними волосками і з поодинокими, дрібними залозками, темно-сірі від пушку. Обгортки 5—7 *мм* завд., з листочками вузькими, гострими, широко зелено облямованими, незначно опушеними, розсіянозалозистими, розсіяно-зірчасто-опушеними. Крайові квітки зовні червоносмугасті або без смужок. ♃. Цв. VI.

Рис. 97. Нечуйвітер забарвленоязичковий — *Hieracium christoglossum* (Zahn) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — частина квітконоса; *3* — листочок обгортки.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 539.
— *H. tephrocephalum* Vukot. subsp. *christoglossum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1438. — *H. tephrocephalum* Vukot. subsp. *tephropodoides* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1438.

На сухих і кам'янистих схилах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Ганешин!, Ната і Заблоцький!), Нікітська яйла (!!); Алуштинський рн, г. Чатирдаг (!!), Кримське заповідно-мисливське господарство, Грушова Поляна (!!), ур. Уч-Кош, яйла (Ната та Заблоцький!), Бабуган-Яйла (Левандовський!), г. Еклізі-Бурун (Крижевський!); Бахчисарайський рн, Привільне (Гольде!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Ганешин!), Голубий залив (Ганешин!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Ендем Криму.

Ряд **4. Ruprechtia** Juxip (pro cyclo). Рослини схожі на види ряду Brachiata. Стебло 10—30 *см* завв. Пагони видовжені, тонкуваті, густо опушені, дрібнолисті. Прикореневі листки зісподу помірно зірчасто-опушені до сіроповстистих. Стебловий листок один або його немає. Суцвіття глибоковилчасте, з 1—3 кошиків. Обгортки 6—8 *мм* завд., яйцевидні. Крайові квітки зовні б.-м. інтенсивно червоносмугасті.

3576 (64). H. tuscheticum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер тушетський.** Стебло 25—30 *см* завв., тонке, з поодинокими волосками. Пагони дрібнолисті, розсіяно опушені, помірно зірчасто-опушені. Прикореневі листки ланцетні, гострі, зверху з незначними щетинками 3 *мм* завд., зісподу розсіяно зірчасто-опушені. Всі листки прикореневі. Суцвіття глибоковилчасте (до $^1/_2$ висоти стебла), з 2—3 кошиків. Обгортки 6—6,5 *мм* завд., яйцевидні, з листочками звуженими, гострувати ми, темними, злегка облямованими, без волосків, розсіяно залозистими, б.-м. зірчасто-опушеними. Крайові квітки зовні червоносмугасті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 543.
— *H. Ruprechtii* Boiss. subsp. *tuscheticum* Zahn in Fedde. Repert., III (1907) 186; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1440.

На яйлах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Ганешин!); Алуштинський рн, г. Чатирдаг (Крижевський!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Голубий залив (Ганешин!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Даг. (Тушетія).
Загальне поширення. Ендем Криму і Дагестану.

3577 (65). H. jailanum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер яйлинський.** Стебло 10—20 *см* завв., досить тонке. Пагони вкорочені, тонкі, з довгастими ланцетними листками. Прикореневі листочки звичайно невеликі, довгасті, тупі до ланцетних і гострих з помірними щетинками 3—4 *мм* завд., зісподу розсіяно зірчасто-опушені. Всі листки прикореневі. Суцвіття високо- або досить глибоковилчасте, з 2—3 кошиків. Обгортки 6—7 *мм* завд., з листочками широкуватими, тупуватими, темнуватими, широко зелено облямованими, верхівки нерідко пофарбовані, пурпурні, помірно опушені, залозисті, при основі з зірчастим пушком. Крайові квітки зовні червоносмугасті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 543.
— *H. Ruprechtii* Boiss. subsp. *jailanum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1439.

На яйлах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Ганешин!); Алуштинський рн, Демерджі-Яйла (Чернова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Ендем Криму.

3578 (66). H. tephropodum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер попелястостопий.** Стебло 10—15 *см* завв., помірно вкрите щетинками 2—3 *мм* завд., з залозками, кількість яких зменшується донизу. Пагони до видовжених, густо, довго і біло опушені. Прикореневі листки невеликі, довгасті або оберненоланцетні, частково тупі, щетинисто-опушені, зісподу сіро-зелені від зірчастого пушку. Всі листки прикореневі. Суцвіття високо- або досить глибоковилчасте, з 1—2 кошиків. Обгортки 7—8 *мм* завд., з листочками широкуватими, гострувати ми або гострими, густо вкритими волосками 2—3 *мм* завд., незначно залозистими і розсіяно зірчасто-опушеними. Крайові квітки зовні червоносмугасті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 543.
— *H. Ruprechtii* Boiss. subsp. *tephropodum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1439.

На кам'янистих місцях, на яйлах. — В Криму.

Передг.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Мангуп-Кале (Дзевановський!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Крижевський!, Ганешин!, Володченко!), Нікітська яйла (Крижевський!); Алуштинський рн, г. Демерджі (Рубцов і Привалова!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Алупка (Ганешин!), Голубий Залив (Ганешин!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Ендем Криму.

Секція **3. Cymosina** N. P. Стебло і листочки з густими довгими і щетинистими, відстовбурченими або короткими і м'якими волосками. Стебло 30—100 *см* завв., щільне. Кореневище не утворює пагонів (або інколи з мало розвинутими підземними пагонами), але у похідних від інших секцій вони можуть бути. Листки з обох боків з зірчастим пушком, жовтувато-зелені. Стеблових листків 2—4(7), верхівки їх з залозками. Суцвіття зонтиковидне, згодом б.-м. розложисте, з багатьох ко-

Рис. 98. Нечуйвітер попелястостопий — *Hieracium tephropodum* (Zahn) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — листочок обгортки.

шиків (у перехідних до секції Pilosella форм суцвіття може бути і вилчасте). Кошики дрібні. Квітки темно-жовті.

В СРСР росте 127 видів цієї секції, з них в УРСР — 7 видів, що зустрічаються по сухих місцях, іноді на вапняках і крейді.

Підсекція **1. Cymosa** Juxip. Волоски по всій рослині б.-м. довгі, 1—6 *мм* завд. Листочки обгортки і квітконоси б.-м. опушені, але мало залозисті.

Ряд **1. Cymosa** Juxip (pro cyclo). Залозки і волоски на листочках обгорток приблизно в однаковій кількості. Листки і суцвіття густо опушені. Рослини нерідко з пагонами.

3579 (67). H. cymosum L. — **Нечуйвітер напівзонтичний.** Стебло щільне або дещо порожнисте (стискається), 30—40 *см* завв., 1—4 *мм* в поперечнику, нерідко вигинисте, густо коротко- і м'яковолосисте, при основі густо опушене довгими простими волосками (2—4 *мм* завд.), спрямованими вгору. Вгорі стебло вкрите розсіяними залозками, а на всьому протязі густо зірчасто-опушене. Пагонів немає або вони підземні, мало розвинуті. Іноді є бокові плітевидні стебла. Листки жовтозелені, еліптичні, видовжені або ланцетовидні, до 25 *см* завд. Прикореневих листків 6(2—12), стеблових 2—4, що сидять внизу стебла. Листки з обох боків густо зірчасто-опушені, з щетинками 1,5—3 *мм* завд., зверху розсіяними, знизу густими, а також зісподу по жилці з густими волосками 1—1,5 *мм* завд. Суцвіття зонтичне з багатьох кошиків (до 50—100), спочатку стисле, потім нещільно-зонтиковидне; акладій 4—10 *мм* завд. Квітконоси сіроповстисті, з волосками і залозками. Приквітні листки сірі. Обгортки 5—8 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострувати ми, темними, з досить вузькою світло-зеленою облямівкою, з волосками 1,5—3 *мм* завд., з дрібними, 0,2—0,4 *мм* завд., залозками, скупченими переважно на верхівці, розсіяно зірчасто-опушені. Віночки яскраво жовті; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

L., Sp. pl., ed. 2 (1763) 1126. Ledeb., Fl. Ross., II, 849 p. p. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 401. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1309. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 158. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1081. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 676. Клоков у Визн. росл. УРСР, 599. Кирпичников в кн. Маевский, Фл. средн. полосы Европ. ч. СССР (1954) 640. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 434. Юксип в Фл. СССР, XXX, 549.

— *H. Nestleri* Koch, Synops., 2, II (1844) 515 nec Vill.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX (1854) 60, t. 125, II. Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2 (1929), fig. 876.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 92, 253, 254. Fr., Hier. Europ., № 35. Zahn, Hier. Europ., № 319, 615, 725. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3025, I—II. Bänitz, Herb. Europ., № 2167, 4079, 7372—7373, 8991. Fl. exsicc. reip. Čechoslov., № 1370!

По сухих відкритих галявинах, на схилах, вапняках і крейді, узліссях борів і дубово-грабових лісів. — По всій УРСР.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Богдан (Білик!); Хустський рн, окол. Хуста (Гринь!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова, Голосківка

(Блонський!). — **З.П.** Волинська обл.: Володимир-Волинський рн, Вербка (Залеський!); Ківерцівський рн, Ківерцівське л-во (Барбарич!). — **П.П.** Житомирська обл.: Пилипівська лісова дача Крутлинського л-ва (Гринь!). — Київська обл.: Київ (!!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Киева, Дарница (!!). — Чернігівська обл.: Ріпкинський рн, Невкля (Іваницький!), Цецине (Погребняк!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Борщівський рн, Добровляни (Кузнецова!). — Хмельницька обл.: Красилівський рн, Осташки (!!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Бершадський рн, Михайлівка (Осичнюк!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!); Новоархангельський рн, Кальниболота (Підоплічка!). — Київська обл.: окол. Білої Церкви, Сухолісся (Балковський!). — Черкаська обл.: Звенигородський рн, Козацьке (Підоплічка!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Суми (Стародуб!); Лебединський рн, Михайлівська цілина (Лавренко і Зоз!, Білик!, Ширяєв!). — Полтавська обл.: Кременчук (Афанасьєв!); Лубни (Шренк!). — Харківська обл.: Харків (!!, Б. Федченко!); Дергачівський рн, Семенівка (Лавренко!); Чугуївський рн, Тернова (Черняєв!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Балаклійський рн, Глазунівка (Залеський!); Куп'янськ (Клоков!, !!).

Рис. 99. Нечуйвітер зонтикоподібний — *Hieracium cymigerum* Reich.

1 — загальний вигляд; *2* — верхня частина квітконоса з кошиком; *3* — листочок обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: по всіх районах, за виключенням півночі, Криму, Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк. і Заволзьк.; Зах. Сибір: Обськ., Ірт.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа (східна частина), Східна Європа, Балкани, Мала Азія, Сибір.

Підсекція **2. Cymigera** Juxip. Волоски по всій рослині короткі, рідко довші 1 *мм*. Листочки обгорток і квітконоси без значного опушення, іноді без волосків, проте б.-м. густувато-залозисті; відношення волосків до залозок в суцвітті в середньому 1 : 4. Зірчасте опушення рослин досить густе.

3580 (68). H. cymigerum Reichenb. — **Нечуйвітер зонтикоподібний.** Стебло 30—100 *см* завв., 1—4 *мм* у поперечнику, в нижній частині з світлими м'якими волосками 0,5—1 *мм* завд., кількість яких до верхівки зменшується, вгорі розсіянозалозисте, досить густо зірчасто-опушене. Рослини без пагонів або з короткими тонкими підземними пагонами. Прикореневі листки в кількості 5—6, довгасті або лопатчасті до ланцетних чи вузьколанцетних, тупі до гострих, до 23 *см* завд., цілокраї, жовтувато-зелені, з обох боків вкриті м'якими волосками 0,2—1 *мм* завд. Стеблові листки в кількості 2—4(7), лінійно-ланцетні, гострі, густо зірчасто-опушені, розсіянозалозисті. Суцвіття стисло-зонтичне, згодом б.-м. розложисте, з 15—100 кошиків. Акладій 5—6(30) *мм* завд. Квітконоси без волосків або розсіяно опушені чорними волосками 0,5—1,5 *мм* завд., розсіянозалозисті, сіро- або білоповстисті. Приквітки сірі. Обгортки 6—8 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні, з листочками широкуватими до вузьких, гострими, темними, з світлою облямівкою, без волосків або з розсіяними волосками 1 *мм* завд., з розсіяними залозками 0,3—0,5 *мм* завд., помірно зірчасто-опушені. Віночки золотисто- або темно-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Reichenb., Fl. Germ. et Helv. excurs. (1830) 262. Сырейщиков, Илл. фл. Москов. губ., III (1910) 353. Клоков у Визн. росл. УРСР, 599. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 586.

— *H. cymosum* L. subsp. *cymigerum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 414; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1320.

Рисуики: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX (1859) 64, t. 124. Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 353. Фл. СССР, XXX, табл. XXXVI, рис. 2.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 93. Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3026, I, II. Bänitz, Herb. Europ., № 1304, 6096, 6323, 7371, 8990. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 856! Zahn, Hier. Europ., № 420, 521, 619, 726, 831. Герб. русск. фл., № 1261 a, b; 1262—63, 1265, 2214 a—e! sub *H. cymigero;* Fr., Herb. norm., XIII, № 12; Hier. Europ., № 35.

По сухих світлих лісах, піщаних галявинах, віддає перевагу вапняковим грунтам. — В Розточчі—Опіллі, на Поліссі, в Лісостепу і на півночі Степу.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова (Блоцький!), Голосківка (Блоцький!). — Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Заверуха!), Антоніївці (Заверуха!). — **З.П.** Волинська обл.: Ковельський рн, Городок (Роговичі!); Володимир-Волинський рн, Устилуг (Роговичі!). — **П.П.** Житомирська обл.: Житомир (Роговичі!); Овруцький рн, Червонка (Смик!). — Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!, Семенкевичі!), Пуща-Водиця (!!), ст. Буча (Семенкевичі!). — **Л.П.** Київська обл.: Бориспільський рн, Літківське л-во (Сележинський!, Кожевников!). — **В.Л.-С.** Ровенська обл.: Дубно (Блоцький!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Красилівський рн, Захарівці (!!, Прянишников!); Городоцький рн, Івахнівці (Круцкевичі!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Ізяславський рн, Ямпіль (Заверуха!). — Вінницька обл.: Немирівський рн, Стрільчиниці (Осичнюк!); Тульчинський рн, Ладижин на р. Бузі (!!). — Київська обл.: Тетіївський рн, Ставище (Котов і Кузнецова!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава (Черняєв!, Роговичі!); Костянтиноград (Марков!). — Харківська обл.: Харків (!!, Ширяєв!), Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Рогань (!!, Ширяєв!, Лавренко!), Сороківка (Наливайко!); Валки (Горницький!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський

рн, гори Артема (Таліев!, Спаигенберг!, !!), Сидорове (Дубовик!), Лавренівка (Дубовик!), Маяцьке л-во (Гринь і Доброчаєва!); Амвросіївський рн, Грабова балка (Дубовик!), Балка Глуха (Гринь!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Провальський степ (Постриганъ!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Комінтернівський рн, Жеребкове (Котов і Кузнецова!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Зміївський рн, Бірки (Лавренко!, !!); Куп'янський рн, ст. Кисліка (Клоков!). — Полтавська обл.: Карлівка (Полонська!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Доброчаєва!, Бауман!, Саричева!, Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч.), Дв.-Печ. (півд. ч.), Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Заволзьк., Верх.-Дон., Ниж.-Дон. (Ставрополь); Зах. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа (східна частина), Східна Європа, Сибір.

Підсекція **3. Cymosopratensina** Juxip. Рослини зовнішнім виглядом подібні почасти до представників секції Cymosina, почасти Pratensina, і відрізняються від обох горизонтально відстовбурченими волосками при основі стебла і б.-м. рясними залозками в суцвітті. Залозки на листочках обгорток розподілені б.-м. рівномірно по всій довжині (не скупчені до верхівки, як у Cymigera, або до основи, як у Pratensina). Листки б.-м. значно опушені, особливо зісподу.

Ряд **1. Rubella** Juxip (pro cyclo). Зовнішнім виглядом подібні до представників ряду Cymigera, але квітки зовні пурпурові, всередині оранжеві. Приймочки темні.

3581 (69). H. roxolanicum Rehm. — **Нечуйвітер роксоланський.** Стебло 20—40 *мм* завв., 2—3 *мм* у поперечнику, вгорі з густими темними волосками 1,5—2,5 *мм* завд., що до основи рідшають, і з розсіяними залозками, кількість яких швидко зменшується, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони тонкі, короткі, нерідко підземні. Прикореневі листки широколанцетні, гострі, сизуваті, з розсіяними волосками 1,5—2 *мм* завд., зверху з незначним, а зісподу з помірним зірчастим пушком. Стебловий листок один в нижній частині стебла. Суцвіття стисло-зонтичне, з 10—20 кошиків. Акладій 2—5 *мм* завд. Квітконоси з густими темними волосками 1,5 *мм* завд., густозалозисті, білоповстисті. Приквітки темні. Обгортки 6 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, тупуватими, темними, злегка облямованими, з густими темними волосками 1,5 *мм* завд., розсіянозалозистими і розсіяно зірчасто-опушеними. Квітки оранжеві, крайові — зовні пурпурні. ♃. Цв. VI—VII.

Rehm. in Oesterr. Bot. Zeitschr. (1873) 151. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 679. Юксип в Фл. СССР, XXX, 565.

— *H. cruentum* N. P. 111 *rubricymigerum* subsp. *roxolanicum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 461. — *H. rubellum* (Rchb.) Zahn subsp. *roxolanicum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1343. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1083. — *H. Rehmannii* 2 *roxolanicum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 246.

В горах і передгір'ях. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, хр. Свидовець (Малиновський!). — Івано-Франківська обл.: Богородчанський рн, Микуличин (Реман!); хр. Чорногора (Блонський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Ендем Карпат.

3582 (70). H. rubricymigerum N. P. — **Нечуйвітер червонозонтиконосний.** Стебло 40—80 *см* завв., 2—3 *мм* у поперечнику, при основі з розсіяними, вище поодинокими, а вгорі знову більш рясними волосками 1—1,5 *мм* завд., вгорі густо залозисте, донизу кількість залозок зменшується, густо зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі, нерідко численні. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, гострувати, до 20 *см* завд., сизуваті, з обох боків з волосками, зверху 1,5—2 *мм* завд., зісподу по краях — 0,5 *мм* завд., до густих або розсіяних. Листки з обох боків з розсіяним зірчастим пушком. Стеблові листки в кількості 2—3, гострі. Суцвіття стисло-зонтичне, з 15—20 кошиків, або зонтично-волотисте з багатьох кошиків. Акладій 3—4 *мм* завд. Квітконоси розсіяно опушені, густо залозисті, білоповстисті. Приквітки темні. Обгортки 6,5 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострувати, чорнуватими, досить вузько світло облямованими, з розсіяними чорними 0,5—1 *мм* завд. волосками, густо залозисті і помірно зірчасто-опушені. Квітки оранжеві, крайові — зовні пурпурні. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 462.

— *H. rubellum* (Koch) Zahn subsp. *rubricymigerum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1343. — *H. Rehmanii* 5 *rubricymigerum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 247.

На гірських луках. — В Карпатах і в Прикарпатті.

К.Л. Івано-Франківська обл.: Богородчанський рн, Микуличин (Реман).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Карпатський ендем.

3583 (71). H. Rehmannii (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер Ремана.** Стебло 25—50 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, вгорі з розсіяними, внизу густими світлими волосками 2—2,5 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушене, вгорі густо залозисте, кількість залозок до основи зменшується. Пагони тонкі. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, світло-зелені, з обох боків і по краях з помірними волосками 1 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, зісподу з розсіяним пушком. Стебловий листок звичайно один. Суцвіття нещільнозонтичне, з 8—20 кошиків. Акладій 5—6 *мм* завд. Квітконоси густо залозисті, сірі, з поодинокими волосками. Приквітки сірі з світлою облямівкою. Обгортки 6—7 *мм* завд., яйцевидні, з зовнішніми листочками вузькими, а внутрішніми широкуватими, гострими, чорними, дещо світло облямованими з поодинокими

чорними волосками 1—2 *мм* завд., розсіянозалозистими. Квітки жовто-оранжеві, крайові — зовні з пурпурними смужками. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 566.

— *H. cruentum* N. P. subsp. *Rehmannii* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 457; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1343. — *H. Rehmannii* 4 *eu-Rehmannii* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 247.

На луках. — В Прикарпатті, Карпатах і в прилеглих районах.

Пр.Л. Івано-Франківська обл.: Івано-Франківськ (Реман!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа (Карпати).

Ряд **3. Colliniflora** Juxip (pro cyclo). Листки опушені довгими, 1,5—3(5) *мм* завд., волосками. Волосків і залозок на листочках обгорток б.-м. однакова кількість.

3584 (72). H. subambiguum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер невиразний.** Стебло 40—70 *см* завв., 3—4 *мм* у поперечнику, з розсіяними, вгорі темними волосками, 0,5—1 *мм* завд., вгорі розсіянозалозисте, густо зірчасто-опушене. Пагони дуже короткі, товсті, надземні, з довгими листками. Прикореневі листки довгасті до ланцетних, тупі до гострих, жовтувато-зелені, з обох боків помірно короткоопушені (1 *мм* завд.). Стеблові листки в кількості 2, ланцетні, гострі, на верхівці з незначними залозками. Суцвіття скупчено-зонтичне, згодом б.-м. розложисте, з 20—25 кошиків. Акладій 2—5 *мм* завд. Квітконоси з помірними волосками 1 *мм* завд., розсіянозалозисті, сірі від пушку. Приквітки темно-сірі. Обгортки 7,5—8 *мм* завд., циліндричні, з листочками вузькими, гострими, чорнуватими, вузько зелено облямованими, з розсіяними темними волосками 0,5 *мм* завд., розсіянозалозистими, до помірного зірчасто-опушеними. Квітки темно-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 570.

— *H. glomeratum* Fries. subsp. *subambiguum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 465. — *H. ambiguum* Ehrh. subsp. *subambiguum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1350; Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 253.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 525.

На луках. — У Західному Поліссі та в Прикарпатті.

З.П. Волинська обл.: Ківерцівський рн, Ківерцівське л-во (Барбарич!, Косець!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа (східна частина).

Ряд **4. Ambigua** Juxip (pro cyclo). Стебло без пагонів або з тонкими підземними зачатковими пагонами, вкрите горизонтально-відстовбурченими м'якими щетинками 0,5—3 *мм* завд., густіше в нижній частині. Листки опушені з обох боків короткими щетинками 0,3—1 *мм* завд., зірчасте опушення їх зверху розсіяне, а зісподу — від розсіяного до густого. Суцвіття — несправжній зонтик або несправжня волоть.

3585 (73). H. glomeratum (Fr.) N. P. — **Нечуйвітер скупчений.** Стебло 45—70 *см* завв., 3—5 *мм* у поперечнику, вгорі темне, в нижній частині з розсіяними волосками 0,5—1 *мм* завд., кількість яких до верхівки зменшується; в верхній частині з залозками до розсіяних, помірно зірчасто-опушене, часто з плітями або черешковими розетками, зрідка з короткими тонкими, ніби-то зачатковими пагонами. Прикореневих листків 2—6. Зовнішні прикореневі листки короткі, лопатчасті, округло-тупі, всі інші — до значно довгих (20 *см* завд.), ланцетно-лопатчасті або вузьколанцетні, гструваті до гострих, сизуваті, зверху, зісподу і по краях з поодинокими 0,5 *мм* завд., а по жилці розсіяними 1 *мм* завд. волосками, зірчасто-опушені. Стеблові листки в кількості (2)3—4, вузьколанцетні, гострі, дещо залозисті. Суцвіття зонтично-волотисте, скупчене, згодом розложисте, з (5)10—40 кошиків. Акладій 3—10 *мм* завд. Квітконоси без волосків або з поодинокими темними волосками, розсіянозалозисті, сіроповстисті. Приквітки темні або сірі. Обгортки 7—8 *мм* завд., циліндрично-яйцевидні, з листочками широкуватими, гострими, темними, широко зелено облямованими, без волосків або з поодинокими волосками (0,5)—1 *мм* завд., розсіянозалозисті і зірчасто-опушені. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 466. Szaf., Kulcz., Pawl., Rost. polsk. (1924) 676. Цан в кн. Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1083. Клоков у Визн. росл. УРСР, 599. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 574.

— *H. ambiguum* Ehrh. subsp. *glomeratum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 574.

Рисунки: Фл. СССР, XXX, табл. XXXVIII, рис. 1.

Видані зразки: Fries., Herb. norm., XIII, № 11. Hier. Europ., № 34. Dahlst., Hier. exsicc., I, № 25; III, № 13. Hier. Scand., VIII, № 85—86; XVI, № 75. Герб. русск. фл., № 2214д!

На луках і галявинах, по сухих місцях. В Розточчі—Опіллі, на Поліссі і в Лісостепу.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова (Шафер). — Тернопільська обл.: Каменець (Рогович!). — **З.П.** Волинська обл.: Володимир-Волинський (Рогович!). — **П.П.** Житомирська обл.: окол. Коростишева, Дубовецьке л-во (!!). — Київська обл.: Київ (Траутфеттер!), Пуща-Водиця (Барбарич, Смолко і С. Саричева!), Біличі (Гержедович!); Києво-Святошинський рн, Демидів (Рогович!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Козелець (Рогович!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: між Максимівкою Збаразького рну та Богданівкою і Романівкою Підволочиського рну. — Хмельницька обл.: Красилівський рн, Захарівці (!!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: окол. Білої Церкви, Томилівка (Балковський!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (Вісюліна, З. Саричева!). — Харківська обл.: Дергачі (!!), Зміїв (Лепченко!); Валківський рн, Валки (!!), Олександрівка (Козлов!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, гори Артема (!!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Тарутинський рн, Лісне (!!).

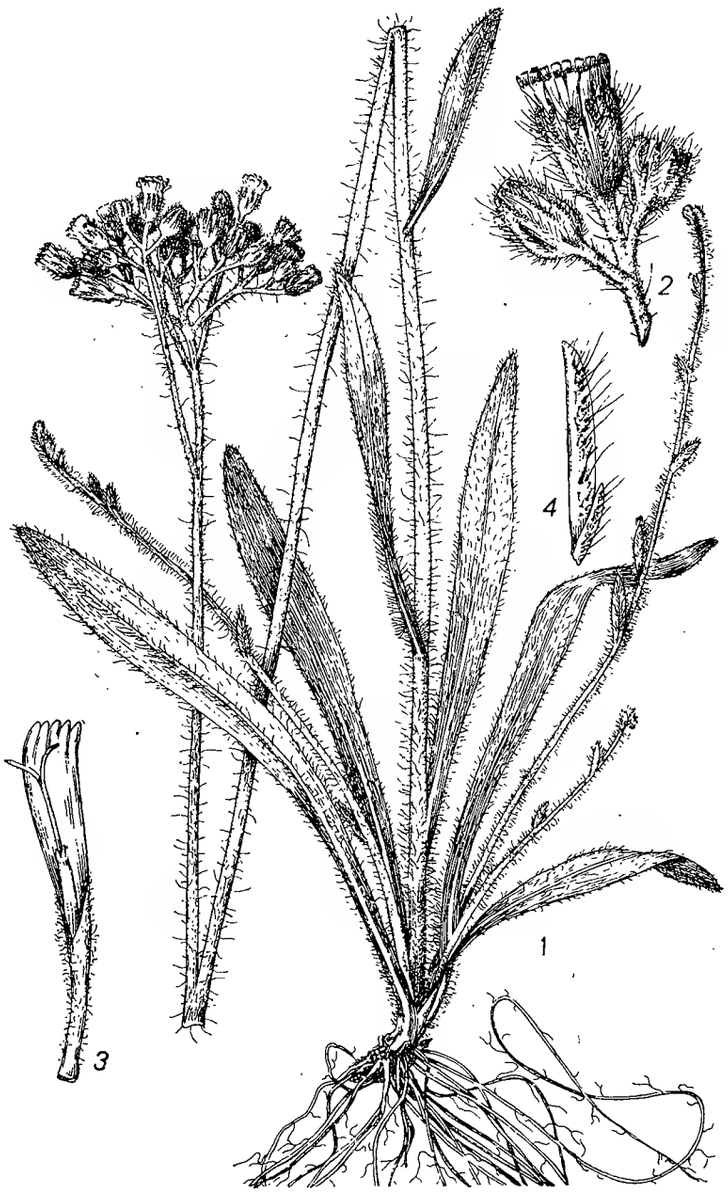

Рис. 100. Нечуйвітер скупчений — *Hieracium glomeratum* (Fr.) N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — частина суцвіття; *3* — окрема квітка; *4* — листочок обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Дв.-Печ., Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Заволзьк., Верх.-Дністр., Серед.-Дніпр., Причорн., Ниж.-Дон.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Східна Європа.

Секція **4. Pratensina** Asch. et Graebn. Стебло досить високе, порожнисте (б.-м. легко сплющується). Пагони трьох типів: 1) надземні, з листками, що поступово до основи пагона збільшуються в розмірах, або з найбільш крупними в середині його, 2) з розеткою листків на кінці стрижневого повзучого пагона, 3) підземні, з блідими лусками замість листків, дуже легко обламуються. Стебло і листки вкриті від рясного до розсіяного жорсткуватими волосками; зірчастий пушок на листках або відсутній зовсім, або є лише зісподу досить розсіяно, проте у перехідних до Pilosellina форм густота його збільшується. Стеблових листків (0)1—5. Суцвіття звичайно волотисте, з зонтичною верхівкою, б.-м. скупчене, згодом б.-м. розложисте, з досить великою кількістю кошиків або суцвіття від високо- до глибоковиїмчастого, з малою кількістю кошиків (у похідних від Pilosellina видів). Квітки жовті або червоні, приймочки жовті або темні. Мезофіти.

В СРСР росте 75 видів, з них в УРСР — 18.

Підсекція **1. Pratenses** Juxip. Квітки жовті, різноколірні або крайові спереду б.-м. пурпурні, іноді зубці червонуваті. Раніше вважали за один вид *H. pratense* Tausch.

Ряд **1. Praticola** Juxip (pro cyclo). Суцвіття волотисто-зонтичне, б.-м. стисле, згодом розложисте, з б.-м. коротким акладієм (що в середньому складає 1,5% довжини стебла), з численних, 15(5—40) кошиків. Опушення листків від густого до розсіяного; волоски 1—3 *мм* завд., листки світло-зелені. Обгортки б.-м. товстувато-циліндричні. Пагони тонкуваті і звичайно надземні, з б.-м. крупними, що своїм виглядом і розмірами нагадують прикореневі, листками.

3586 (74). H. sudetorum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер судетський.** Стебло 20—60 *см* завв., 1,5—3 *мм* у поперечнику, досить густо вкрите щетинками 3—4 *мм* завд., в нижній чистині стебла світлими, вгору спрямованими, в верхній — темними, горизонтально відстовбурченими, вгорі розсіянозалозисте, помірно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки ланцетні до довгастих, тупі до гострих, світло-зелені, з обох боків вкриті розсіяними волосками 2—3 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, а зісподу з розсіяним. Стеблових листків 2—3(5), ланцетних, опушення їх, як у прикореневих, іноді з поодинокими залозками. Суцвіття стисловолотисте, з 6—30 кошиків; акладій 2—4 *мм* завд. Квітконоси з розсіяними волосками 3—4 *мм* завд., залозисті, біло- або сіроповстисті. Приквітки темні, обгортки 7—8 *мм* завд., циліндричні; листочки обгорток вузькі, гострі, чорні, дещо облямовані, з незначною кількістю волосків 2—2,5 *мм* завд., мало залозисті і з не-

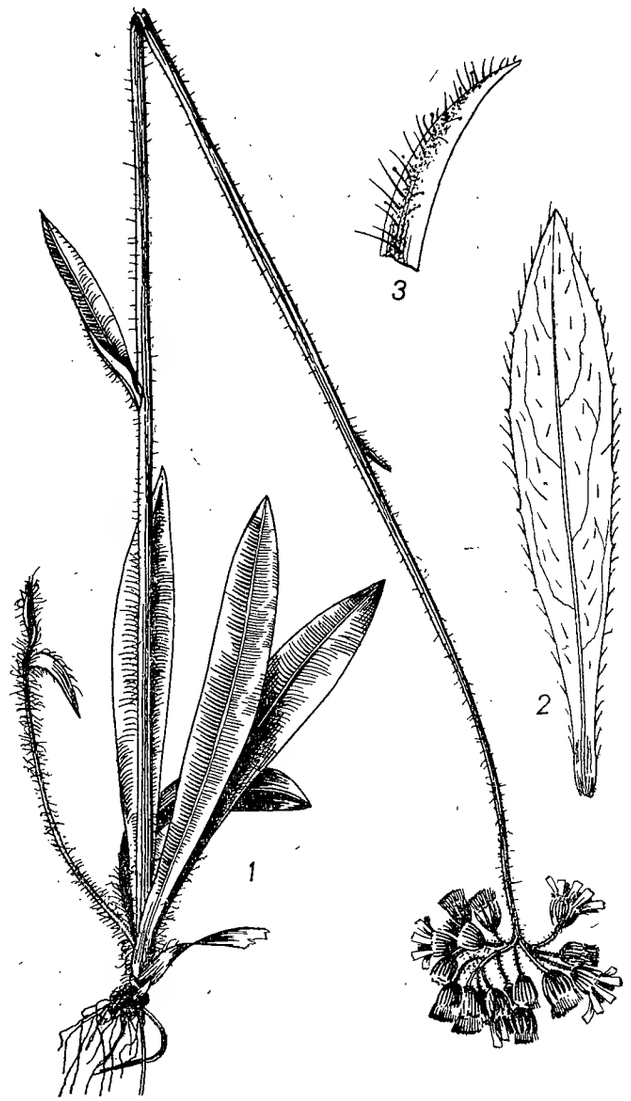

Рис. 101. Нечуйвітер судетський — *Hieracium sudetorum* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

значним зірчастим пушком. Квітки темно-жовті; крайові квітки зовні із слабо помітними червонуватими смужками. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 596.

— *H. collinum* Gochnat subsp. *sudetorum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 306. — *H. pratense* Tausch. subsp. *sudetorum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1269. — *H. eu-pratense* 1 *sudetorum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 165.

Видані зразки: Callier, Fl. Siles., № 1107. Bänitz, Herb. Europ., № 7907. Dörfler, Herb. norm., № 3164.

На гірських луках і по узліссях. — В Карпатах (до 1460 *м*).

Пр.Л. Чернівецька обл.: Сторожинецький ри, Карапчів (Артемчук!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа.

3587 (75). H. pratense Tausch. — **Нечуйвітер лучний.** Стебло 50(25—100) *см* завв., 1—4 *мм* у поперечнику, порожнисте, легко сплющується, нерідко з бічними стеблами, при основі вкрите світлими, донизу спрямованими, 1,5—3 *мм* завд., волосками, горизонтально відстовбурченими, більш темними щетинками, вгорі розсіянозалозисте, рясно зірчасто-опушене, густота опушення донизу рідшає. Пагони двох типів: підземні, тонкі, довгі, до 20 *см* завд., бліді, з лусковидними зачатками листків, і надземні, недовгі, що мають здатність укорінюватися, із складеними (розеткою), рівновеликими, досить подібними у всьому до прикореневих, листками. Прикореневі листки в кількості 5—(2—12), еліптичні до довгасто-ланцетних, гострувати, цілокраї (або з дуже дрібними шишковидними зубцями), до 26 *см* завд., світло-трав'яно-зелені (лише осінні листки темно-зелені), помірно вкриті волосками 1,5—3 *мм* завд., зверху без (або майже без) пушку, проте зісподу до розсіяного зірчасто-опушені. Стеблових листків 3(2—5), ланцетних, гострих, опушених, як і прикореневі, або дещо рясніше, зверху з поодинокими зірчастими волосками (по жилці і краях), зісподу (особливо по жилці) розсіяно зірчасто-опушених і іноді з поодинокими залозками. Суцвіття стисло-волотисто-зонтичне, згодом б.-м. розложисте, з 12(5—40) кошиків; акладій 2—8 *мм* завд. Квітконоси з поодинокими волосками, розсіянозалозисті, сіроповстисті. Приквітки темні. Обгортки 6—7,5 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькі, гострі, темні, дещо облямовані, незначно до розсіяного опушені волосками 1,5—3 *мм* завд. і так само щетинками 0,3—0,4(0,5) *мм* завд., незначно зірчасто-опушені. Квітки темно-жовті. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Tausch. in Flora, XI (1928) Erg.-Bl., I, 56 р. р. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1895) 157. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1912) 1077. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1269. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 678. Кирпичников в кн. Маевский, Фл. Средн. полосы Европ. ч. СССР (1954) 638. Клоков у Визи. росл. УРСР, 599. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 436. Юксип в Фл. СССР, XXX, 596.

Рис. 102. Нечуйвітер лучний — *Hieracium pratense* Tausch.

1 — загальний вигляд; *2* — кошик; *3* — листочок обгортки.

— *H. collinum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 303 nec Gochn.

Рисунки: Федченко и Флеров, ц. м., 1077. Станков—Талиев, ц. м., 436. Фл. СССР, XXX, табл. XXX, рис. 2.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 190, 269, 291. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 58!, 1106!, 1109!, 1111!, 1235—37!; Baenitz, Herb. Europ., № 219, 1786. Zahn, Hier. Europ., № 315, 723.

По луках, лісових галявинах і узліссях. — На Поліссі, в Лісостепу та на півночі Степу.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременець (Роговичі). — **П.П.** Житомирська обл.: Малинський рн (Роговичі). — Київська обл.: Київ (Траутфеттер!, Шмальгаузен!, !!, Семенкевич!); Києво-Святошинський рн, Біличі (Семенкевич!); Макарівський рн, Клавдієво (Семенкевич!). — **Л.П.** Київська обл.: окол. Києва, Дарниця, Рибне озеро (!!); Києво-Святошинський рн, Старосілля (!!), Дубечанське л-во (Кожевников!). — Чернігівська обл.: Ніжинський рн, Носівка (Сележинський!); Щорський рн, Городнянське л-во (Кожевников!). — **З.Л.-С.** Вінницька обл.: Жмеринський рн, Кацмазів (Білик!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Хмельницький (!!); Красилівський рн, Чорний Острів (!!, Козлов!); Волочиський рн, Курилівка (Козлов!), Моначин (!!), Войтівці (!!). — Вінницька обл.: Вінниця (Шмальгаузен!, Левіна!); Бершадський рн, Михайлівка (Осичнюк!); Тульчинський рн, х. Шура (Кучерява!); Гайсинський рн, Степашки (!!). — Черкаська обл.: Умань (Кожевников!); Звенигородка (Шмальгаузен!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Харківська обл.: Харків (!!, Федченко!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Маяцьке л-во (Дубовик!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Тарутинський рн, Лісне (Кузнецова і Протопопова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч.), Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр., Волзьк.-Дон., Волзьк.-Кам. (?); Зах. Сибір.

Загальне поширення. Скандінавія (південна частина), Середня Європа.

3588 (76). H. colliniforme N. P. — **Нечуйвітер горбковий.** Стебло 30—60(100) *см* завв., 2—4 *мм* у поперечнику, в нижній частині вкрите вверх спрямованими 2—5 *мм* завд., світлими, вгорі горизонтально відстовбурченими темними щетинками, розсіянозалозисте, до розсіяного зірчасто-опушене. Пагони видовжені, б.-м. товстуваті. Прикореневих листків 6(2—10), зовнішні оберненояйцевидні, останні — довгасті до довгасто-ланцетних, гостроватi, злегка дрібнозубчасті, світло-зелені, до 22 *см* завд., вкриті волосками 1—2 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, а зісподу з незначним, звичайно лише вздовж жилки, опушенням. Стеблові листки в кількості 2—3, ланцетні, гострі, без залозок або з поодинокими залозками. Суцвіття скупчено-волотисто-зонтичне, або згодом б.-м. розложисте, з 15—30(50) кошиків; акладій 9—14 *мм* завд. Квітконоси з досить розсіяними волосками, розсіянозалозисті, сіроповстисті. Приквітки сірі, із світлою облямівкою. Обгортки 6—8 *мм* завд., циліндричні; листочки їх широкуваті, тупуваті, темні, з широкою світлою облямівкою, з розсіяними, 20(15—25), темними, до 2,5 *мм* завд., волосками, з розсіяними, 15(10—25), залозками 0,5 *мм* завд.,

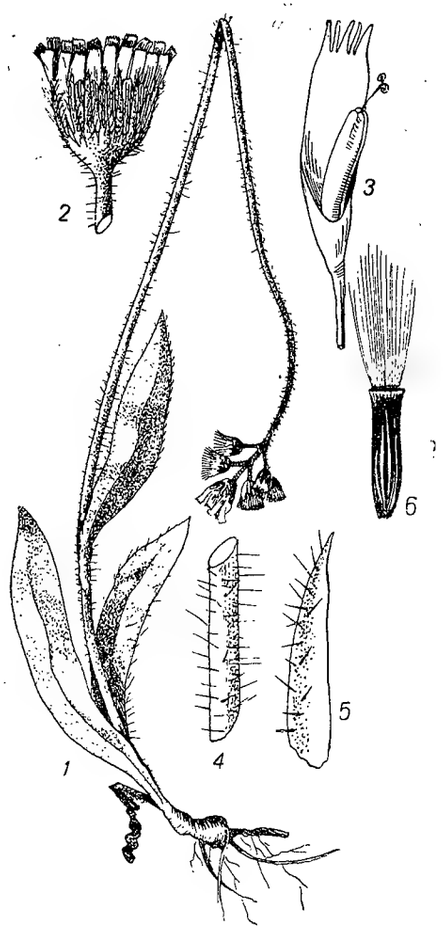

Рис. 103. Нечуйвітер горбковий — *Hieracium colliniforme* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — окремий кошик; *3* — окрема квітка; *4* — частина стебла; *5* — листочок обгортки; *6* — сім'янка.

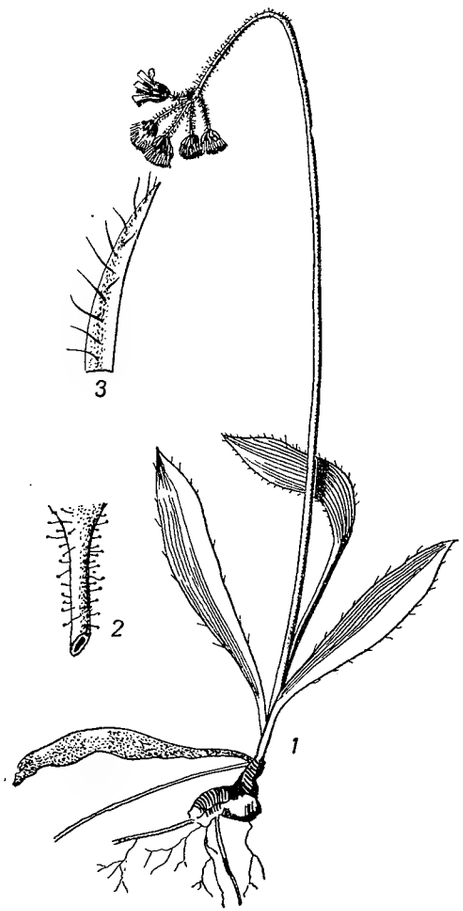

Рис. 104. Нечуйвітер онежський — *Hieracium onegense* Norrl.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка квітконоса; *3* — листочок обгортки.

помірно до розсіяного зірчасто-опушені. Квітки темно-жовті. Приймочки темні. 4. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 308. Юксип в Фл. СССР, XXX, 599.

— *H. pratense* Tausch. subsp. *colliniforme* Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 17; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1270; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 168.

Видані зразки: Fl. Hier. europ. suppl., № 186; Hier. Naeg., № 85, 151, 217. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1110; Bänitz, Herb. Europ., № 7368. Zahn, Hier. Europ., № 813 a. Герб. русск. фл., № 1830—1!

На луках і узліссях лісів. — В лісостепових районах та в Прикарпатті.

Пр.Л. Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт (Березівська!, !!); Кіцманський рн, Луки (Березівська!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (південна частина), Середня, Східна та Атлантична Європа. Здичавіло в Північній Америці.

Ряд **2. Silvicola** Juxip (pro cyclo). Суцвіття волотисто-зонтичне, б.-м. стисле, згодом б.-м. розложисте, з коротким акладієм, з багатьох (5—35) кошиків. Опушення листків досить рясне до помірного; волоски короткі, 0,3—1 *мм* завд. (лише вздовж нижньої жилки іноді до 2 *мм* завд.). Обгортки тонкоциліндричні. Пагони тонкі, підземні, з лусковидними зачатковими листками. Основа стебла пурпурно-фіолетова.

3589 (77). H. onegense Norrl. — **Нечуйвітер онежський.** Стебло 50(25—70) *см* завв., 1,5—4,5 *мм* у поперечнику, при основі червонофіолетове, у верхній частині темне, при основі досить рясно вкрите світлими, донизу спрямованими волосками 1—2,5 *мм* завд., вгорі рясними темними, горизонтально відстовбурченими щетинками 1 *мм* завд., до помірного залозисте, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони двох типів: переважно підземні, тонкі, бліді, з лусковидними зачатками листків, дуже ламкі, та надземні — з однаковими зближеними в пучок листками. Прикореневі листки в кількості 3(1—7), еліптичні, лопатчасті, язиковидні до ланцетних, тупі до гострих, іноді з складчастою верхівкою, до 28 *см* завд., майже цілокраї, світло-трав'янисто-зелені, 0,5—1 *мм* завд., м'яковолосисті, зверху без зірчастого пушку, зісподу по жилці з поодинокими зірочками. Стеблові листки в кількості 2—3(1—4), ланцетні, гострі; опушені дещо густіше, ніж прикореневі, зверху без зірчастого пушку, зісподу до розсіяного, без залозок або з поодинокими залозками. Суцвіття стисло-волотисто-зонтичне, з 5—35 кошиків; акладій 2—5 *мм* завд. Квітконоси з розсіяними волосками, рясно залозисті, сироповстисті. Приквітки темні, з білуватою облямівкою. Обгортки (5)—6(7) *мм* завд., циліндричні, з усіченою основою; листочки їх вузькі, гострі, темні, з білою облямівкою, мізерно до розсіяного, 21 (10—30), вкриті волосками 1—2 *мм* завд. і, так само, 17(8—35), залоз-

ками 0,3—0,4 *мм* завд. (причому залозки скупчені переважно в нижній частині листочків), слабо зірчасто-опушені. Квітки жовті. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Norrl., Antecon. öfn. Finl. Pilos., I (1884) 131. Юксип в Фл. СССР, XXX, 601.

— *Pilosella onegense* Norrl., Medd. Soc. Fa. et Fl. Fenn., II (1878) 147. — *H. pratense* Tausch. ex Ledeb., Fl. Ross., II (1844—6) 850 p. p. Крылов, Фл. Запад. Сибири, XI, 3065 p. p. — *H. polonicum* Blocki in Oesterr. Bot. Zeitschr. (1887) 303. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 677. Клоков у Визн. росл. УРСР, 599. nec. N. P. — *H. pratense* b. *silvicolum* Rupr. ex Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II (1897) 157. — *H. silvicolum* (Fr.) Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1273. — *H. eu-silvicolum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 170.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Моск. губ., III (1910) 350. Фл. СССР, XXX, табл. XXXI, рис. 2.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 612. Bänitz, Herb. Europ., № 1786. Rehm. et Wil., Fl. Polon. exsicc., № 53a! Fl. Austro-Hung., № 3021. Герб. русск. фл., № 1289a, b, c, d, e!, № 2239a, b, c!, № 2240—41!

На лісових галявинах і узліссях, по зарослих чагарником, сируватих, а також заплавних луках, заходячи в лучні болота (там на купинах). — В Карпатах, на Поліссі та в Лісостепу.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (Чопик!, !!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова, Голосківка (Блонський!). — Тернопільська обл.: Кременецький рн, окол. Кременця (Роговичі, Клоков і Заверуха!), Антонівці (Заверуха!), Калинівка (Заверуха!). — **З.П.** Волинська обл.: Володимир-Волинський рн, Верба (Пачоський!), Рогожани (Рогович!). — Житомирська обл.: Житомир (Копачевська, Кожевников!). — **Л.П.** Житомирська обл.: Малинський рн, Пинязевичі (Чорноголовко!). — Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!, !!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Бахмацький рн, Берестовець (Лукашов!); Ріпкинський рн, Любеч (Рогович!), Добрянське л-во (Кожевников!); Щорський рн, Корюківське л-во (Кожевников!); Ніжинський рн, Носівка (Сележинський!); Козелецький рн, Козелець (Рогович!), Семиполки (Рогович!). — **В.Л.-С.** Волинська обл.: Горохівський рн, Звиняче (Тишецький!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Нова Мощаниця (Барбарич!). — Вінницька обл.: Вінниця (Шмальгаузен!). — Київська обл.: Васильківський рн, Васильків (Блонський!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуки (Левенець!). — Сумська обл.: Суми (Залеський!); Глухівський рн, Кочерга (Гринь!); Лебединський рн, Лебедин (Ширяєв!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Нетубський!); Лубенський рн, Лубни (Рогович!). — Харківська обл.: Харків (Наливайко!, Ширяєв!, !!); Дергачівський рн, Дергачі (Лавренко!), Сороківка (Черняєв!), Жихар (Козлов!, !!), Артемівка (Козлов!), Мала Рогозянка (Лавренко!); Зміївський рн, Зміїв (Цвельов!, !!), Коропові хутори (!!, Куксін!), Лиман (Лавренко!), Мохнач (Лавренко!), Островерхівка (Козлов!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Слов'янський рн, Маяки (Гринь і Доброчаєва!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Клоков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч., в Хібінах як занесена!), Дв.-Печ. (півд. ч.), Прибалт. (сх. ч.), Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Верх.-Дністр.; Зах. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Сх. Сибір: Ан.-Саян.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня та Східна Європа, Північна Азія, Мала Азія.

Ряд **4. Floribunda** Juxip (pro cyclo). Суцвіття волотисто-зонтичне, б.-м. стисле, згодом б.-м. розложисте, з коротким акладієм, з багатьох, 20(5—40), кошиків. Опушення листків незначне, майже без зірчастого пушку. Листки синьо-зелені. Квітки жовті, крайові іноді з червоними зубцями (переходи до Blyttiana); приймочки темні. Рослини з висхідними флягелами або з пагонами, як у *H. auricula* Lam. et DC. (тільки крупніші), з листками, що збільшуються до верхівки пагона, або з крупнішими в середині його. Залозистість в суцвітті помітна; залозки крупніші, ніж у підсекції Pratenses (0,5—0,8 *мм* завд.).

Більшість авторів визнає види ряду Floribunda за гібридогенні, проміжні форми між секціями Pratensina, Praealtina і Auriculina, з якими мають зв'язок.

3590 (78). H. floribundum N. P. — **Нечуйвітер рясноквітучий.** Стебло 20—60 *см* завв., 1—4 *мм* у поперечнику, порожнисте, вгорі нерідко червоно-буре, до рясного вкрите чорними волосками 2,5—4 *мм* завд., більш густо при основі і в верхній частині, від незначно до досить рясного залозисте (залози доходять до середини стебла), вгорі розсіяно зірчасто-опушене, донизу без пушку, з видовженими, тонкими, висхідними флягелами (що нагадують бічні стебла), або з короткими, підземними пагонами і черешковими, повзучими, що утворюють на кінці розетку з досить крупних листків. Прикореневих листків 6(3—12); зовнішні — лопатчасто-ланцетні, тупі, внутрішні — широколанцетні, тупуваті до гострих, до 12 *см* завд., цілокраї, іноді з складчатою верхівкою, сизі, з обох боків з поодинокими, розташованими ближче до країв волосками 1—1,5 *мм* завд. (середина листка гола), по краях розсіяно, по нижній жилці рясно 1,5—2 *мм* завд., опушені, проте без зірчастого пушку або лише по нижній жилці досить незначно. Стеблові листки в кількості 1—2(3), ланцетні, опушені, як і прикореневі. Суцвіття волотисто-зонтичне, згодом б.-м. розложисте, з 10(3—25) кошиків; акладій 5—7 *мм* завд. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, помірно до рясного залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні, світло облямовані; обгортки (6)7—8(9) *мм* завд., циліндричні. Листочки обгорток чорнуваті, широкуваті, тупуваті, майже без облямівки, або широкуваті, гострі, дещо облямовані, або вузькі, загострені, світло облямовані, б.-м. розсіяно, 16(8—26), вкриті чорними волосками, 2—2,5 *мм* завд., і так само залозками 0,5—0,7 *мм* завд., досить розсіяно зірчасто-опушені. Квітки золотисто-жовті, зубці квіток іноді червонуваті. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 693. Сырейщиков, Илл. флора Москов. губ. (1910) 360. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Евр. Росс., 1091. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1285. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 683. Кирпичников в кн. Маевский, Фл. средн. полосы Европ. ч. СССР (1954) 639. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 436. Юксип в Фл. СССР, XXX, 606.

Рис. 105. Нечуйвітер рясноквітучий — *Hieracium floribundum* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

— *H. podolicum* Blocki in Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3054 nec Rehm.

Рисуики: Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 360. Фл. СССР, XXX, табл. XVII, рис. 2.

Видані зразки: Bänitz, Herb. Europ., № 1306, 1492, 1783, 6097. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 853!, 1121, 1248. Dörfler, Herb. norm., № 4557. Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3054 (sub *H. podolicum* Blocki). Zahn, Hier. Europ., № 136, 432, 627. Roem. et Wolocz., Fl. Polon. exsicc., № 54! Герб. русск. фл., № 1822!, 1823 p. p.!, 2297 a, b!

На сируватих луках, вздовж доріг. — В Карпатах, на Поліссі, в Лісостепу і в північних рнах Степу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Вулканічний хребет, Обавська гора (Ігошина!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Вижницький рн, в долині р. Путили (Артемчук!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Львів (Реман!). — **З.П.** Волинська обл.: Ковель (Роговичі!). — Житомирська обл.: Черняхів (Зикеєв!). — **П.П.** Житомирська обл.: Малинський рн, Пиязевичі (Чорноголовко!). — Київська обл.: окол. Києва, Буча (Білик!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Ріпкинський рн, Дроздовиця (Монтрезор!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Клинівка (!!); Тульчинський рн, Бугаків (Кучерява!). — Черкаська обл.: Монастирище (Кучерява!); Звенигородський рн, Босівка (Підоплічка!); Корсунь-Шевченківський рн, Кононча (Оксіюк!). — **Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Лубенський рн (Роговичі!). — Харківська обл.: Харків (Черняєв!, Наливайко!, !!, Ширяєв!, Тимофеєв!); Дергачівський рн, Жихар (Лавренко!), Васищеве (Лавренко!); Зміївський рн, Лиман (Лавренко!); Чугуївський рн, Чугуїв (Черняєв!), Тернова (Черняєв!). — Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (!!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, Петропавлівка (Лавренко!). — Дніпропетровська обл.: окол. Новомосковська (Ф. Олексієнко!). — Луганська обл.: Троїцький рн, Покровське (Клоков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч.), Дв.-Печ. (півд. ч.), Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Дністр., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Кам. (зах. ч.), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Східна Європа.

3591 (79). H. regiomontanum N. P. — **Нечуйвітер гірський.** Стебло 20—65 *см* завв., 1,5—3 *мм* у поперечнику, помірно вкрите внизу світлими, вгорі темними волосками 2—3 *мм* завд., залозисте і розсіяно зірчасто-опушене. Пагони тонкі, нерідко частково напівпідземні. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, тупі до гострувати́х, хвилясті, сизі, з обох боків (ближче з країв) з поодинокими, по краях і по нижній жилці з розсіяними волосками 1—1,5 *мм* завд., з незначним зірчастим пушком лише по нижній жилці. Стеблові листки в кількості 1—3, ланцетні, з поодинокими залозками. Суцвіття скупчене, зонтично-волотисте, з 8(6—20) кошиків; акладій 2—3 *мм* завд. Квітконоси помітно (до розсіяного) опушені, рясно залозисті, біло- або сіроповстисті; приквітки темні, з світлою облямівкою. Обгортки 7,5—8,5 *мм* завд., яйцевидні, з усіченою основою; листочки їх широкуваті, гострі, чорні, із світлою облямівкою, вкриті до розсіяного світлими волосками 1,5—2,5 *мм* завд., а також залозисті, розсіяно зірчасто-опушені. Квітки темно-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Рис. 106. Нечуйвітер гірський — *Hieracium regiomontanum* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 692. Юксип в Фл. СССР, XXX, 609.

— *H. floribundum* N. P. subsp. *regiomontanum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1286; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 189.

Видані зразки: Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1247! Baenitz, Herb. Europ., № 6097, 6650.

На сируватих луках. — Вказується Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. рну, але екземплярів з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (сх. ч.).

3592 (80). H. suecicum (Fr.) N. P. — **Нечуйвітер шведський.** Стебло 35(10—75) *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику, вгорі нерідко бурувате, опушене від помірного до рясного відстовбурченими щетинками 2 *мм* завд., вгорі залозисте, розсіяно зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 6—7(3—14), лопатчасті до ланцетних, з округлою верхівкою, з шипиком, іноді складчасті, цілокраї або дрібнозубчасті, до 18 *см* завд., сизі, лише по краях і по нижній жилці з поодинокими волосками 1—2,5 *мм* завд., без зірчастого пушку. Стеблові листки в кількості 1—2, ланцетні, гострі. Суцвіття нещільноволотисте, з 5—6(2—6) кошиків; акладій 4—12 *мм* завд. Квітконоси майже без волосків, помірно залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні, з білою облямівкою; обгортки (6,5)7,5—8,5(9) *мм* завд., циліндричні, з округлою основою; листочки їх вузькі, стягнуті в тупувате вістря, чорнуваті, з вузькою білою облямівкою, з розсіяними темними волосками 1—1,5 *мм* завд. і з поодинокими залозками 0,5—0,8 *мм* завд., з незначним зірчастим

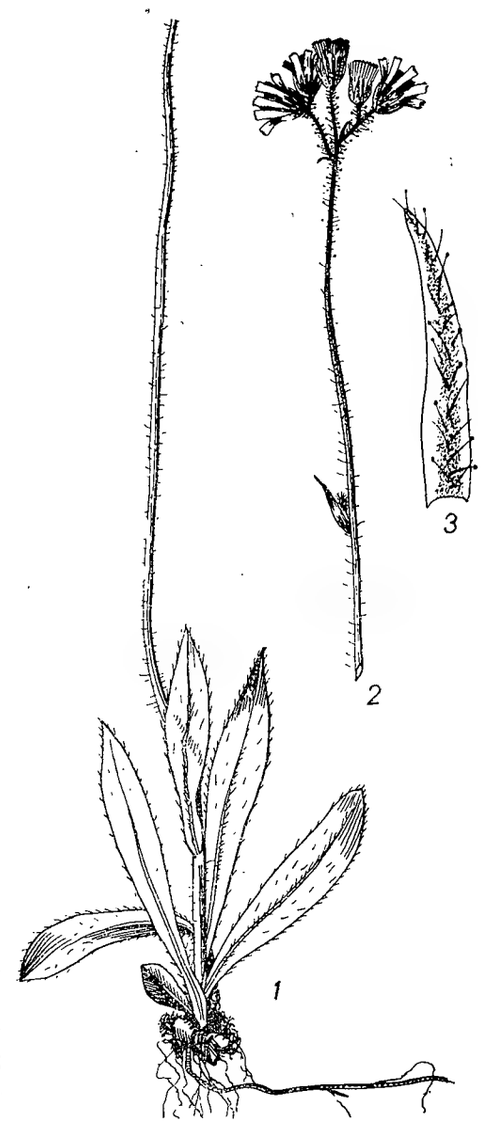

Рис. 107. Нечуйвітер шведський — *Hieracium suecicum* (Fr.) N. P.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхівка рослини з кошиками; *3* — листочок обгортки.

пушком. Квітки темно-жовті, іноді з червонуватими зубцями. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 695. Юксип в Фл. СССР, XXX (1960) 610. — *H. floribundum* f. *suecicum* Zahn (Цан) у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1092. — *H. suecicum* Fr., Symb. (1848) 16.

Видані зразки: Fr., Herb. Europ., № 14. Norrl., Hier. Pilos. Fenn., № 24—25, 27—28. Herb. exsicc., f. II, № 46—49; f. III, № 73; f. X, № 9—16, 24—30. Zahn, Hier. Europ., № 724, 818. Герб. русск. фл., № 1824!, 2229!

На вогких, торф'янистих луках. — На Поліссі та в Лісостепу.

П.П. Київська обл.: Київ, Пуща-Водиця (!!, Барбарич!); Макарівський рн, Клавдієво (Кузнецова та Протопопова!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: окол. Ніжина (Траутфеттер!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Ніжинський рн, Дроздівка (Роговичі!). — Сумська обл.: Лебединський рн, Михайлівська цілина (З. Саричева!), Чернеле (Ширяєв!). — Харківська обл.: Харків (Черняєв!, Козлов!), Куряж (Черняєв!, !!); Дергачівський рн, за Мерефою, по р. Ржевчику (Козлов!); Чугуївський рн, Тернова (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Дв.-Печ. (півд. ч.), Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Волзьк.-Дон.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа (сх. ч.), Східна Європа.

Підсекція **2. Flagellares** Juxip. Сюди належать почасти гібриди, почасти гібридогенні види між секціями Pratensina і Auriculina або Pratensina — Pilosellina, причому, очевидно, нерідкі випадки багаторазової гібридизації. Внаслідок цього утворилося багато форм, які пов'язані переходами і відрізняються одна від одної незначними деталями, що надзвичайно утруднює їх визначення. Особливо важко розібратися в формах, пов'язаних з надзвичайно поліморфічним *H. pilosella* L. s. l., участь якого нівелюючи впливає на ознаки, що успадковуються від секції Pratensina.

Ряд **6. Spathophylla** Juxip (pro cyclo). Суцвіття нещільноволотисте або високовилчасте, з 7(3—20) кошиків. Листки сизувато-світло-зелені, розсіяно опушені. Акладій короткий (2—3% довжини стебла). Приймочки жовті (до темнуватих). Зірчасте опушення листків зісподу відсутнє або досить розсіяне (вздовж жилки). Пагони типу *H. auricula* (лише в загальному більш крупні), добре розвинуті, рідко із зачатковим суцвіттям на верхівці, іноді частково підземні. Листки до верхівки пагона збільшуються. Утворення флягел, на відміну від *H. floribundum* N. P., досить рідке явище.

Сюди належать види, що ростуть в ареалі поширення *H. pratense* і *H. auricula* і, нерідко, очевидно, гібридного походження.

3593 (81). H. spathophyllum N. P. — **Нечуйвітер лопатолистий.** Стебло 20—60 *см* завв., 1—2 *мм* у поперечнику, розсіяно опушене волосками 1—4 *мм* завд., з залозками, кількість яких донизу зменшується, зірчасто-опушене. Пагони видовжені, до 15 *см* завд., тонкі, з 4—8 лопатчастими листками. Прикореневі листки в кількості 1—4, лопатчасті, округло-тупі до лопатчасто-ланцетних, з шипикуватим вістрям, дещо

Рис. 108. Нечуйвітер лопатолистий — *Hieracium spathophyllum* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

сизуваті, до 15 *см* завд., з обох боків з поодинокими волосками ближче до країв і по краях, по нижній жилці вкриті щетинками 2—3 *мм* завд., з незначним пушком лише по нижній жилці. Стеблових листків 1—3(4), ланцетних, коротко загострених. Суцвіття скупчено-волотисто-зонтичне, з 4—20 кошиків. Акладій 3—7 *мм* завд. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні, біло облямовані. Обгортки 6—7 *мм* завд., рідко крупніші, 7,5—9 *мм* завд., циліндричні; листочки їх вузькуваті, тупуваті, чорнуваті, дещо облямовані, розсіяно вкриті світлими волосками 1—1,5 *мм* завд., залозки 0,4—1 *мм* завд. і зірчасто-опушені. Квітки темно-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 388. Сырейщиков, Илл. Фл. Москов. губ. III (1910) 352. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1079; Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 23; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1292; in Asch. und Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 193. Юксип в Фл. СССР, XXX, 619.

Рисунки: Сырейщиков, ц. м., III (1910) 352—3.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 156. Zahn, Hier. Europ., № 215, 715, 820—822. Герб. русск. фл., № 1840!

На сируватих луках, узліссях і в чагарниках. — В Прикарпатті, в Лісостепу та на півночі Степу.

Л.З.-Л.С. Луганська обл.: Сватівський рн, Кремінна (Клоков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (Фінляндія), Середня та захід Східної Європи.

Примітка. *H. spathophyllum* N. P. приймається за гібридогенний вид, проміжний між *H. pratense* Tausch. і *H. auricula* Lam. et DC.

Ряд 8. **Cochleata** Juxip (pro cyclo). Суцвіття нещільноволотисте, з 4—6(20) кошиків. Листки опушені досить розсіяно (переважно по краях і вздовж нижньої жилки) і зовсім без зірчастого пушку. Акладій короткий. Приймочки жовті. Від подібного зовнішнього *H. auricula* відрізняється більш високим ростом, більш рясним опушенням стебла і волосками на листочках обгорток.

Види цього ряду вважались за один вид *H. cochleatum* N. P.

3594 (82). H. pseudoauricula N. P. — **Нечуйвітер несправжньовушковий.** Стебло 20—25 *см* завв., 1 *мм* у поперечнику, пряме, з світлими волосками 2—3 *мм* завд., зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі; прикореневі листки ланцетні, тупі, з шипиком, сизі, по краях і по нижній жилці розсіяно вкриті щетинками 3—4 *мм* завд., без зірчастого пушку. Стеблових листків 0—1, біля розетки. Суцвіття нещільноволотисте, з 2—5 кошиків. Акладій 7—8 *мм* завд. Квітконоси з розсіяними волосками, розсіянозалозисті, сірі від пушку. Обгортки 7,5—8 *мм* завд., циліндричні; листочки їх широкуваті, гострувaті, чорні, з білою облямівкою, розсіяно вкриті білими волосками 1,5—2,5 *мм* завд., поодинокими залозками і незначним зірчастим пушком. Квітки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 700. Юксип в Фл. СССР, XXX, 627.

— *H. cochleatum* subsp. *pseudoauricula* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1298; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 194.

На луках. — В Прикарпатті, Розточчі—Опіллі і в Західному Лісостепу.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Золочів (Блоцький!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Волзьк.-Дон., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (Фінляндія), Середня та захід Східної Європи.

Ряд 9. **Nigrocepses** Juxip (pro cyclo). Суцвіття високовилчасте, або нещільноволотисте, з 7—12 кошиків. Акладій 12% (3—20) довжини стебла. Листки опушені незначно, зірчасте опушення знизу листків розсіяне. Приймочки темнуваті.

Гібридогенні види (але іноді, мабуть, і гібриди), що є аналогічними ряду Prussica утвореннями. Від останніх відрізняються більш розсіяним опушенням всіх частин рослини і сизими листками.

3595 (83). H. subnigriceps Zahn — **Нечуйвітер чорнуватоголовий.** Стебло 15—50 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, висхідне, до рясного, вкрите волосками 1—3 *мм* завд., в нижній частині світлими, у верхній — чорними, розсіянозалозисте, зірчасто-опушене. Пагони видовжені, до 10 *см* завд., тонкуваті. Прикореневих листків 3—9, зовнішні — довгасто-лопатчасті, з округлою верхівкою; внутрішні — ланцетні, гострувaті, до 10 *см* завд., сизуваті, зверху (ближче до країв) з поодинокими щетинками 3—4 *мм* завд., по краях і нижній жилці їх більше, зверху без зірчастого пушку (або з поодинокими по жилці), зісподу розсіянопухнасті. Стеблових листків 1—2. Суцвіття нещільноволотисте або високовилчасте, з 2—8(12) кошиків. Акладій 5—100 *мм* завд. Квітконоси помірно вкриті чорними волосками 1,5—2 *мм* завд., розсіянозалозисті, сірі від зірчастого пушку. Приквітки темні до сірих; обгортки 8—9,5 *мм* завд., б.-м. напівкулясті; листочки обгорток дещо широкуваті, тупуваті, чорні, злегка облямовані, з розсіяними, чорними волосками 1,5—2(3) *мм* завд. і поодинокими залозками 0,5—1 *мм* завд., майже без зірчастого пушку. Квітки жовті (крайові червоносмугасті). Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 631.

— *H. iseranum* Uechtr. subsp. *subnigriceps* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1299; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 196. — *H. nigriceps* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 703 non Lindeb., nec. Tout; Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс. (1910) 1092. — *H. iseranum* Uechtr. in N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 705 p. p.

Видані зразки: Callier, Fl. Siles. exsicc., № 221!, 1122. Baenitz, Herb. Europ., № 1881.

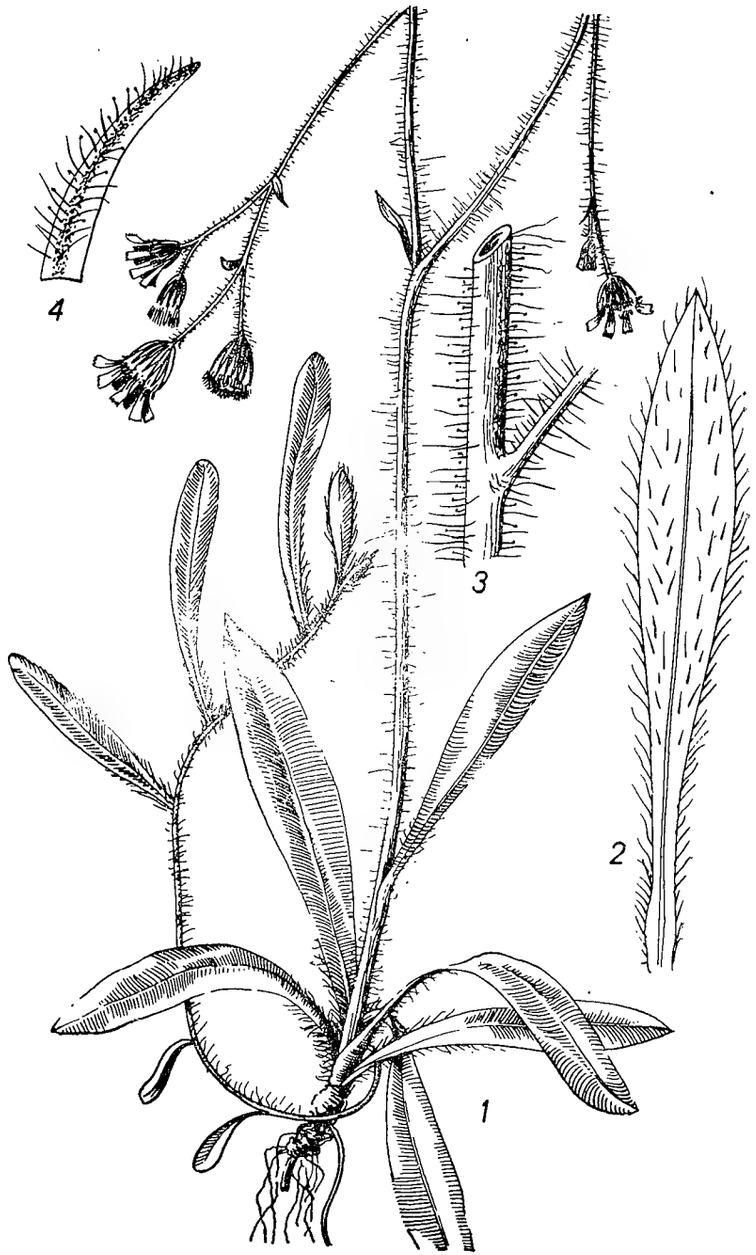

Рис. 109. Нечуйвітер чорнуватоголовий — *Hieracium subnigriceps* Zahn.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок сбгортки.

На луках, пасовищах і парових полях. — Вказується Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. та Волзьк.-Дон. районів, але екземплярів з нашої території ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Волзьк.-Дон., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня та захід Східної Європи.

Ряд **10. Apatelia** Juxip (pro cyclo). Суцвіття високо-вилчасто-волотисте, з 2—5(10) кошиків. Акладій 8—10% довжини стебла. Листки сизі. Опушення листків до розсіяного; зірчасте опушення зісподу листків рясне. Обгортки 9—11 *мм* завд. Приймочки брудно-жовті.

3596 (84). H. apatelium N. P. — **Нечуйвітер збиваючий.** Стебло 15—50 *см* завв., 1,5—3 *мм* у поперечнику, висхідне, розсіяно вкрите волосками 3—5 *мм* завд., в нижній частині світлими, в верхній — темними, вгорі з розсіяними залозками, з розсіяним зірчастим пушком. Пагони довгі, до 10 *см* завд., з досить крупними, лопатчастими листками. Прикореневі листки в кількості 3—10, довгасто-ланцетні, тупі, сизуваті, до 12 *см* завд., зверху з поодинокими щетинками 3—6 *мм* завд., без зірчастого пушку; зісподу рясно опушені. Стеблових листків 1—2 біля розетки. Суцвіття високо-вилчасто-волотисте, з 2—5(10) кошиків. Акладій 10—13 *мм* завд. Квітконоси незначно опушені, помірно залозисті, сіроповстисті. Приквітки білуваті, з поодинокими залозками; обгортки 9—11 *мм* завд., яйцевидно-напівкулясті. Листочки обгорток широкуваті, гострі, темні, світло облямовані, з поодинокими волосками 2,5 *мм* завд. і до розсіяного залозисті, до рясного зірчасто-опушені. Квітки жовті. Приймочки брудно-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., 1 (1885) 706. Сырейщиков, Илл. фл. Москов. губ., III (1910) 360. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1301. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1092. Юксип в Фл. СССР, XXX, 633.

Рисунки: Сырейщиков, ц. м.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1252.

На узліссях лісів і по чагарниках. — В Карпатах та лісостепових районах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Скотарське, г. Кичара (Білик!), Нижні Ворота (!!). — **Л.П.** Київська обл.: Бориспільський рн, Семиполки (Траутфеттер!). — Чернігівська обл.: Остер (!!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: Харків (Наливайко!); Дергачівський рн, Жихар (Черняєв!); Чугуївський рн, Тернова (Черняєв!), Введенка (Черняєв!); Валківський рн, Нова Водолага (Лавренко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Болзьк.-Дон., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина), Східна Європа (західна частина).

Ряд **11. Prussica** Juxip (pro cyclo). Суцвіття нещільноволотисте до високовилчастого, з 3—12 кошиків. Листки опушені до розсіяного,

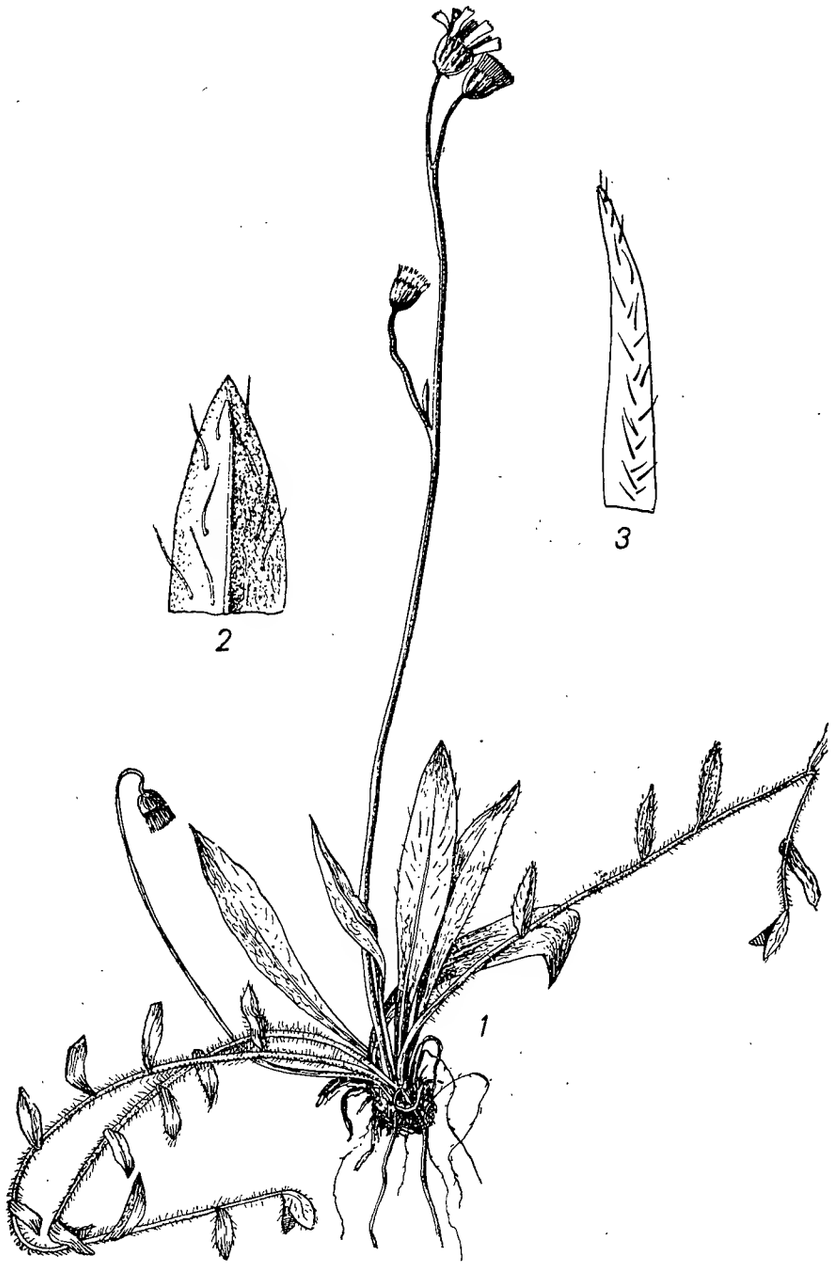

Рис. 110. Нечуйвітер збиваючий — *Hieracium apatelium* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *3* — листочок обгортки.

зісподу з зірчастим опушенням від розсіяного до помірного. Листки світло-зелені або злегка сизуваті. Обгортки 9(7—11) *мм* завд. Приймочки жовті.

Рідко і звичайно в супроводі видів, які беруть участь у їх створенні, що дає підстави думати про гібридне походження.

Представники ряду зовнішнім виглядом подібні то більше до ряду Pratenses (або Silvicola), то до *H. pilosella* s. l. і відрізняються один від одного переважно обгорткою (involucro).

Види цього ряду раніше вважали за один вид *H. prussicum* N. P.

3597 (85). H. gnaphalium N. P. — **Нечуйвітер сухоцвітий.** Стебло 15—35 *см* завв., 2—3 *мм* у поперечнику, досить рясно вкрите білими волосками 4—5 *мм* завд., вгорі розсіянозалозисте, зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі, рясно опушені, з досить крупними листками. Прикореневі листки довгасті, гострувати, до 12 *см* завд. або оберненояйцевидні, світло-зелені, м'які, з розсіяними волосками 3—4 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, зісподу з помірним пушком. Стеблових листків 2, в нижній половині стебла. Суцвіття нещільноволотисте, з 3—7 кошиків. Акладій 6—18 *мм* завд. Квітконоси досить рясно вкриті білими волосками, залозисті, сіроповстисті. Приквітки світлі. Обгортки 10—11 *мм* завд., циліндричні, з усіченою основою, згодом напівкулясті; листочки їх б.-м. широкуваті, гострі, темні, дещо світло облямовані, досить рясно вкриті 2—3 *мм* завд. білими або бурими волосками, з поодинокими залозками, незначно зірчасто-опушені. Квітки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 375. Юксип в Фл. СССР, XXX, 634.

— *H. prussicum* N. P. snbsp. *gnaphalium* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1277; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 175.

Видані зразки: Bänitz, Herb. Europ., № 1784, 8456.

На луках і узліссях. — В Розточчі—Опіллі, Прикарпатті і в Карпатах.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Пустомитівський рн, Завадів (Блоцький).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина).

3598 (86). H. prussicum N. P. — **Нечуйвітер пруський.** Стебло 15—45 *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику, досить рясно вкрите світлими волосками 2—6 *мм* завд., з поодинокими залозками, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони б.-м. видовжені, тонкі до товстуватих. Прикореневі листки в кількості 5(3—10), б.-м. ланцетні, гострувати до гострих, до 12 *см* завд., світло-зелені, м'які, з обох боків незначно вкриті щетинками 2—4 *мм* завд., по краях і по нижній жилці волосками 2 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, зісподу з пушком до помірного. Стеблових листків 1—2, сіро-зелених, ланцетних, гострих. Суцвіття нещільноволотисте до високовилчастого, з 3—12 кошиків. Акладій 12—75 *мм* завд.

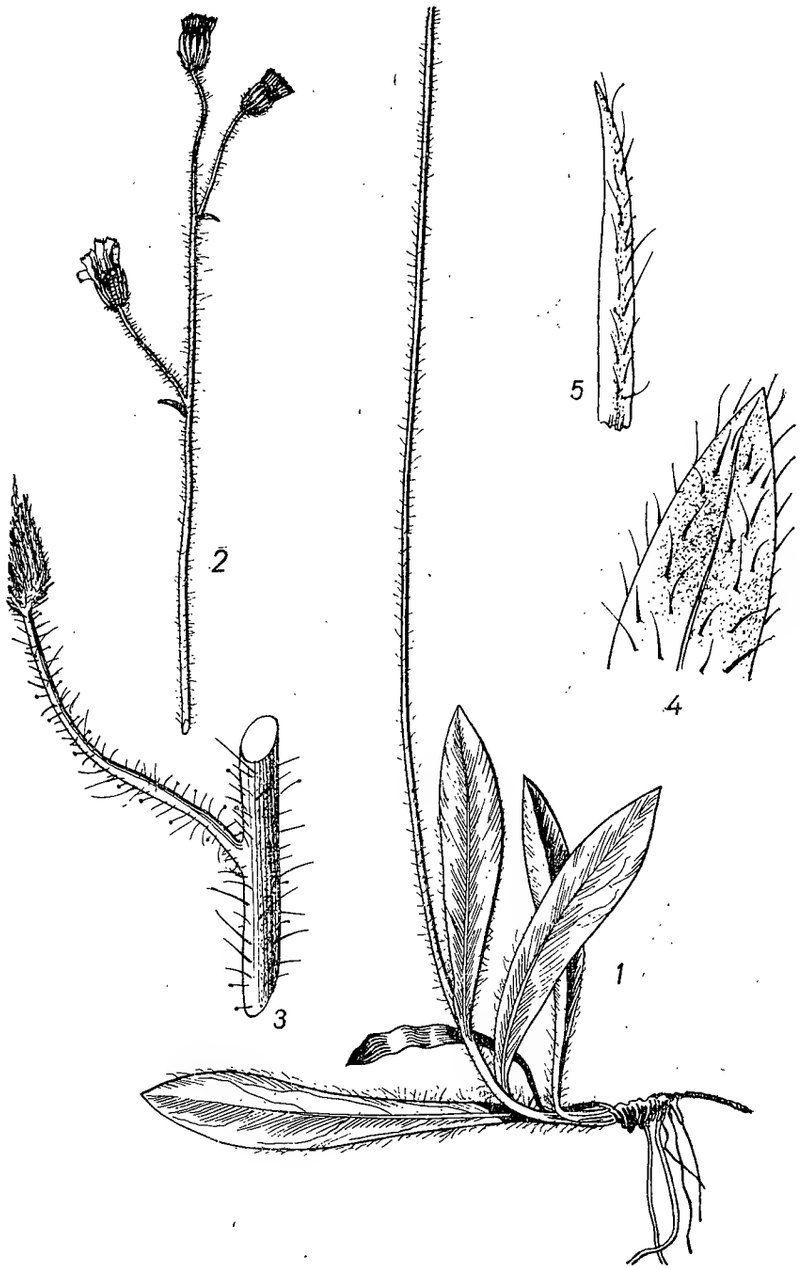

Рис. 111. Нечуйвітер прусський — *Hieracium prussicum* N. P.

1 — нижня частина рослини; *2* — верхівка рослини з кошиками; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — верхівка листка зверху; *5* — листочок обгортки.

Квітконоси вкриті білими волосками і залозками, сироповстисті. Приквітки сірі, з білою облямівкою. Обгортки 8—10 *мм* завд., яйцевидні, з округлою основою; листочки їх вузькі, гострі, чорнуваті, з білуватою або зеленуватою облямівкою, вкриті світлими волосками 2—3 *мм* завд., поодинокими залозками 0,5 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Квітки жовті, нерідко з червонуватими зубцями або одноколірні. Приймочки жовті, темніючі. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 375. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1023. Zahn. in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1277. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 682. Юксип в Фл. СССР, XXX, 636.

Видані зразки: Callier, Fl. Siles. exsicc., № 631!, 857!, 1113! Bänitz, Herb. Europ., № 5773, 6656, 7390. Zahn, Hier. Europ., № 418, 823. Герб. русск. фл., № 1920.

На луках, узліссях і полях під паром. — В Прикарпатті, Розточчі—Опіллі та Лісостепових районах.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременецький рн, окол. Кременця (Роговичі!, Заверуха!), Жолоби (Заверуха!), Почаїв (!!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: окол. Харкова (Лавренко!), Дергачі (Лавренко!); Чугуївський рн, Тернова—Чугуїв (Черняєв!). — **Л.З.-Л.С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Клоков!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон., Верх.-Дніпр.

Загальне поширення. Скандінавія (південна частина), Середня Європа (східна частина), Східна Європа.

Ряд **12. Flagellaria** Juxip (pro cyclo). Суцвіття глибоковилчасте, з (1)2—6 кошиками. Акладій (10)—30—50% довжини стебла. Обгортки б.-м. великі, (8)9—11(12) *мм* завд., напівкулясті, широкі; листочки їх рясно зірчасто-опушені до сироповстистих. Крайові квітки зовні з червоними смужками. Листки по краях і по нижній жилці (ближче до основи) б.-м. рясно опушені. Приймочки жовті.

Гібридогенні види, що розсіяно зустрічаються в ареалі *H. pratense* s. l., особливо поширені в Судетах і Карпатах.

3599 (87). H. tatrense N. P. — **Нечуйвітер татрянський.** Стебло 15—40 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, висхідне, при основі до помірного вкрите світлими щетинками 2,5—4 *мм* завд., кількість яких до верхівки зменшується, вгорі помірно залозисте і рясно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки лопатчасті, округло-тупі до ланцетних і гострих, сизуваті, вкриті щетинками 2—3 *мм* завд., лише зісподу з зірчастим пушком до рясного. Стеблових листків 0—1. Суцвіття глибоковилчасте, з (1)2—3 кошиків. Акладій 40—50% від висоти стебла. Квітконоси розсіяно опушені, рясно залозисті, сироповстисті. Приквітки темні; обгортки 8—9(10,5) *мм* завд., яйцевидні, згодом напівкулясті; листочки обгорток широкуваті, гострі, темні, вузько світло облямовані, розсіяно вкриті темними волосками 1—1,5 *мм* завд., або ледве опушені, розсіянозалозисті, розсіяно зірчасто-опушені. Квітки жовті, язички зовні червонуваті або одноколірні. ♃. VI—VII.

Рис. 112. Нечуйвітер татрянський — *Hieracium tatrense* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 383. Юксип в Фл. СССР, XXX, 643.

— *H. flagellare* Willd. subsp. *tatrense* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1281; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 181.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 270.

В гірських долинах, піднімаючись в горах до криволісся (Чорна гора до 2000 *м*). — В Карпатах.

К.Л. Івано-Франківська обл.: Косівський рн, Чорногора. — Закарпатська обл.: Тячівський рн, полонина Красна під Устьчорною (Брадіс і Запятова!); хр. Чорногора, полонина Менчул Квасівський (Комендар!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина).

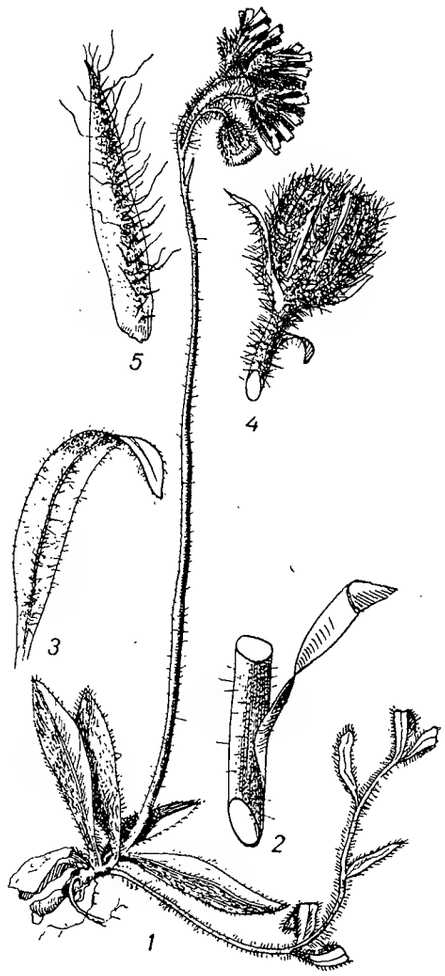

Рис. 113. Нечуйвітер вусиковий — *Hieracium flagellare* (Willd.) N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок нижньої частини стебла з листком; *3* — листок; *4* — окремий кошик; *5* — листочок обгортки.

3600 (88). H. flagellare (Willd.) N. P. — **Нечуйвітер вусиковий.** Стебло 20—30 *см* завв., 2—3 *мм* у поперечнику, незначно вкрите світлими волосками 3—4 *мм* завд., залозками, розсіяно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, товстуваті, нерідко гіллясті або флягелоподібні. Прикореневі листки в кількості 4—7, зовнішні — лопатчасті, довгасті, тупі; внутрішні — ланцетні, гострувати, зелені або сизуваті, з обох боків поодиноко вкриті м'якими щетинками 3—4 *мм* завд., по краях розсіяно волосками 2—3 *мм* завд., зірчасте опушення лише зісподу (листки сіро-зелені). Стеблових листків 0—1, біля самої розетки. Суцвіття високовилчасте, з 2—5 кошиків. Акладій $^1/_3$—$^1/_2$ довжини стебла. Квітконоси з поодинокими, м'якими світлими волосками 3—4 *мм* завд., густо залозисті, сірі від зірчастого пушку. Приквітки сірі або темні, із світлою облямівкою. Обгортки (9)10—11(12) *мм* завд., напівкулясті, згодом приплюснуті; листочки їх вузькі, гострі, темні, з вузькою світлою облямівкою, вкриті світлими або темними волосками 1,5—2,5 *мм* завд., помірно залозисті, рясно зірчасто-опушені (по краях голі). Квітки світло- або темно-зелені; крайові зовні слабо червоносмугасті або одноколірні. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

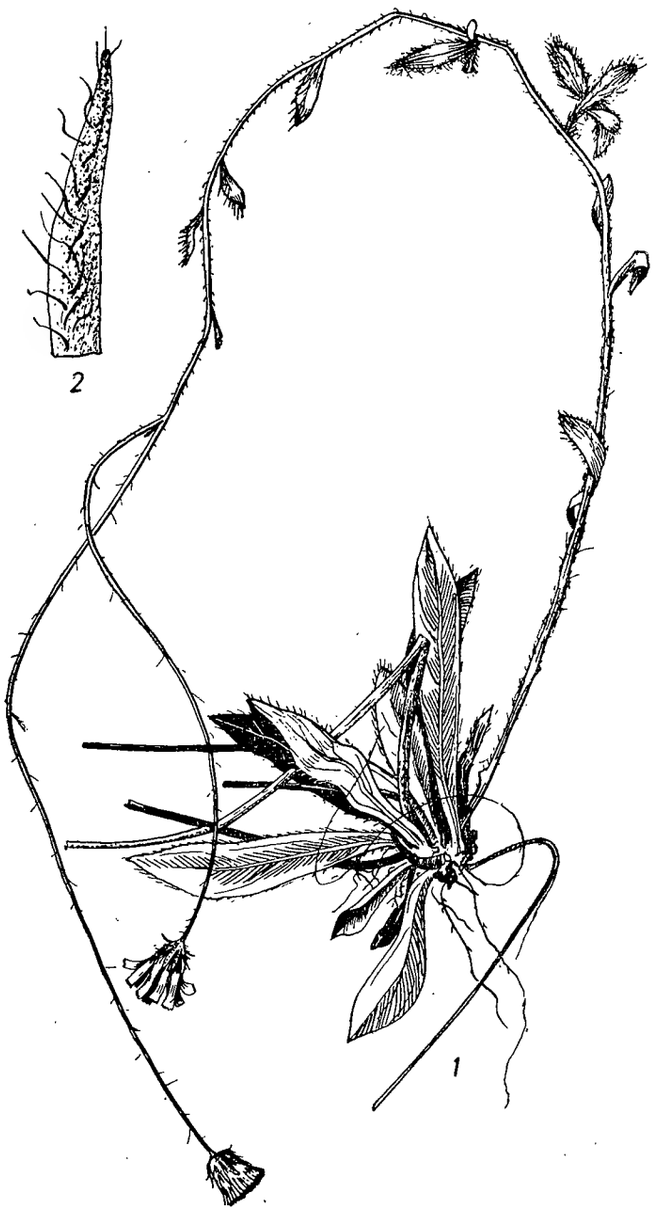

Рис. 114. Нечуйвітер вусиковий — *Hieracium flagellare* (Willd.) N. P. f. *stoloniflora* Kotov

(Екземпляр, у якого замість пошкодженого стебла розвинувся довгий боковий пагін): *1* — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 379. Сырейщиков, Илл. фл. Москов. губ., III (1910) 351. Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 20. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1078. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1279. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 436. Юксип в Фл. СССР, XXX, 643.

— *H. eu-flagellare* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 179. — *H. pilosella* × *H. polonicum* Blocki ex Wol. in Spraw. Rom. fiz. Akad. Krakow (1888) 202. — *H. stoloniflorum* Schlechtend, Hall. Fl. Deutsch., ed. 5 (1887), tabl. 3242.

Рисунки: Van Soest., Het. Gesl. Hier. in Nederl. III, in Nederli Kruidk. Archief (1926), fig. 53.

Видані зразки: Fr., Hier. Europ., № 2, Hier. Naeg., № 29. Schultz, Herb. norm., nov. ser., № 90, 91. Bänitz, Herb. Europ., № 373, 3670, 7909. Zahn, Hier. Europ., № 110, 214, 520, 613.

На луках і лісових галявинах. — В Розточчі—Опіллі, на Поліссі та в Лісостепу.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Реман!). — **З.П.** Волинська обл.: Ковельський рн, Ковель (Рогович!); Камінь-Каширський рн, Тур (Пачоський!).— Житомирська обл.: Новоград-Волинський рн, Городниця (Рогович!). — Хмельницька обл.: Полонне (Тишецький!). — **П.П.** Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!). — **Л.П.** Київська обл.: Бровари (Рогович!). — Чернігівська обл.: Бахмацький рн, Берестовець (Лукашов!). — **П.Л.-С.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Шпанів (Смолко!). — Хмельницька обл.: Старокостяитинівський рн, Майдан (Кучерява!), Лабунь (Морозова!); Шепетівський рн, Хоровець (Осадча!). — Вінницька обл.: Тульчинський рн, Жабокрич (Кучерява!), Гриненки (Кучерява!), Салинці (Кучерява!). — **Л.Л.-С.** Харківська обл.: окол. Харкова, Новоселівка (Савенков!); Дергачівський рн, Жихар (Черняєв!). — Полтавська обл.: окол. Полтави (Іллічевський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Дв.-Печ. (півд. ч.), Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Волзьк.-Дон., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (південна частина), Середня та Східна Європа, Атлантична Європа (занесено).

Ряд **13. Cernuiformia** Juxip (pro cyclo). Суцвіття глибоковилчасте, з (1)2—3(4) кошиками. Акладій довгий, 60—90% довжини стебла. Листки зісподу б.-м. рясно зірчасто-опушені. Обгортка у типових форм 10—12 *мм* завд. (як виняток, 7—9 *мм* завд.). Приймочки жовті. Пагони нерідко видовжені, міцні, з досить крупними листками.

Аналогічне до ряду Piloselliflora утворення, що досить важко від нього відрізняється. Рослини рідкі, зустрічаються разом з батьківськими видами.

Гібридні рослини — *H. flagellare* (Willd.) N. P. × *H. pilosella* L. s. l.

3601 (89). H. cernuiforme N. P. — **Нечуйвітер пониклий.** Стебло 10—35 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, висхідне, вкрите рясно темними волосками 4—5 *мм* завд., залозисте, вгорі сизувате від зірчастого пушку, донизу з розсіяним пушком. Пагони видовжені до 15 *см* завд., тонкі, пухнасті, з листками (до 9) як і у *H. pilosella*. Прикореневі лист-

Рис. 115. Нечуйвітер пониклий — *Hieracium cernuiforme* N. P.
1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

ки в кількості 7(2—14), ланцетні, тупуваті, зелені, до 11 *мм* завд., зверху з поодинокими щетинками 3—5 *мм* завд., опушені, зірчасте опушення до прозоро-повстистого лише зісподу. Стебловий листок 1 (або його нема), ланцетний. Суцвіття глибоковилчасте, з 1—2(3) кошиків. Акладій $^9/_{10}$ довжини стебла. Квітконоси розсіяно опушені, помірно залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні. Обгортки (9)10—12 *мм* завд., або 8 *мм* завд., напівкулясті, згодом приплюснуті; листочки їх вузькі, досить гострі, чорні, дещо облямовані, вкриті чорними волосками 2—3 *мм* завд., розсіяно залозками 0,5—0,7 *мм* завд., сивуваті від зірчастого пушку. Квітки жовті, крайові звичайно яскраво червоносмугасті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 384. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1283. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 436. Юксип в Фл. СССР, XXX, 646.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 91. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1116! Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3312. Bänitz, Herb. Europ., № 6228. Герб. русск. фл., № 1272, 1820.

На луках і узліссях. — На Поліссі та в Лісостепу.

З.П. Житомирська обл.: Олевський рн, Олевське л-во (Д. Воробйов!). — **П.П.** Житомирська обл.: Коростишів (!!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуки (Левенець!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Дв.-Печ. (півд. ч.), Лад.-Ільм. (півд. ч.), Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Загальне поширення. Середня Європа (схід. ч.), Східна Європа.

Примітка. До цього виду близький *H. pseudoflagellare* (Blocki) Zahn (in Engl., l. c.), описаний з околиць Львова.

Ряд **14. Piloselliflora** Juxip (pro cyclo). Суцвіття глибоковилчасте, з 2—3(4) кошиків. Акладій довгий, 70—90% довжини стебла. Листки зісподу б.-м. рясно зірчасто-опушені (внутрішні до прозороповстистих). Обгортки у типових форм 10—12 *мм* завд. (як виняток, 7—9 *мм* завд.). Приймочки жовті (брудно-жовті до темніючих). Пагони нерідко видовжені, міцні, з досить крупними листками.

Аналогічне ряду Cernuiformia утворення, що досить важко від нього відрізняється. Рослини рідкі, зустрічаються разом з батьківськими видами. Види цього ряду раніше вважали за один вид — *H. pilosselliflorum* N. P.

3602 (90). H. microsphaericum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер дрібнокулевидний.** Стебло 10—20 *мм* завв., 1 *мм* у поперечнику, опушене, вгорі розсіяно-коротко-залозисте, помітно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкі, помітно опушені, з розставленими листками. Прикореневі листки б.-м. широколанцетні, тупі до гострих, видовжені, залозисті, зверху без зірчастого пушку, зісподу помірно до рясного опушені. Стеблових листків 0—1, дрібних, вузьких. Суцвіття глибоковилчасте, з 2—3 кошиків. Акладій 50—200 *мм* завд. (від $^1/_4$ до всієї довжи-

ни стебла). Квітконоси розсіяно опушені, помірно до рясного довгозалозисті, сіроповстисті. Обгортки 7—8 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх вузькі, гострувати, темні, світло облямовані, до розсіяного опушені волосками 2 *мм* завд., з залозками 0,5 *мм* завд., сиві від зірчастого пушку. Віночки жовті; язички короткі; приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX, 649.

— *H. piloselliflorum* N. P. subsp. *microsphericum* Zahn, Hier. Europ., (1911) № 546; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1303.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 546.

По сухих трав'янистих місцях. — На Поліссі та на півночі Лісостепу.

П.Л.-С. Житомирська обл.: Попільнянський ри, Щпичинці (Блонський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Загальне поширення. Ендем заходу Європейської частини СРСР.

Підсекція 3. **Aurantiaca** Juxip. Відрізняється від підсекції Pratenses забарвленням квіток — червоним до оранжевого.

3603 (91). H. aurantiacum L. — **Нечуйвітер оранжево-червоний.** Стебло 20—60 *см* завв., 1,5—3 *мм* у поперечнику, легко сплющується, досить рясно опушене; при основі вкрите донизу спрямованими, світлими, з чорною основою, м'якими щетинками до 4 *мм* завд., горизонтально відстовбурченими, темними волосками, залозисте, лише вгорі густо зірчасто-опушене. Пагони подвійного типу: підземні, тонкі, бліді, з блідими зачатками листків (лусочками) і надземні, тонкі, з досить крупними, рівновеликими, нерідко зближеними в розетку, що укорінюється, листками, подібними до прикореневих. Прикореневі листки в кількості 2—6, досить великі, до 17 *см* завд., довгасто-лопатчасті або язиковидні до ланцетних, тупі до гострих, звичайно цілокраї, чисто-зелені, м'які, зверху розсіяно, 1,2—2 *мм* завд., зісподу і по краях рясно, 1,5—2,5 *мм* завд., опушені, з незначним зірчастим пушком лише зісподу та й то переважно по жилці. Стеблові листки в кількості 1—4, ланцетні, гострі, опушені, як і прикореневі листки, з поодинокими дрібними залозками по краях. Суцвіття волотисто-зонтичне, спочатку скупчене, а згодом розложисте, з 2—12(25) кошиків. Акладій 3—8 (рідко довше) *мм* завд. Квітконоси з поодинокими волосками, рясно залозисті, сіроповстисті. Приквітки темні. Обгортки (6)7—8(9) *мм* завд., яйцевидні; листочки їх широкуваті до вузьких, тупуваті до гострих, темні, іноді світло облямовані, розсіяно вкриті темними волосками до 2,5 *мм* завд. і залозками 0,4 *мм* завд., незначно зірчасто-опушені. Квітки червоні або лілові. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 801; ed. 2 (1763) 1126. Ledeb., Fl. Ross., II (1844—46) 851. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 288. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1076. Szaf., Kulcz., Pawl., Rośl. polsk. (1924) 678. Zahn

Рис. 116. Нечуйвітер оранжево-червоний — *Hieracium aurantiacum* L.
1 — загальний вигляд; *2* — окремий кошик; *3* — листочок обгортки.

in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1241; in Hegi, VI, 2, 1251; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1929) 133. Клоков у Визн. росл. УРСР, 599. Юксип в Фл. СССР, XXX, 653.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 58, t. 113, f. II.

Видані зразки: Fl. Hier. europ., № 17, 20. Hier. Naeg., № 17, 80, 122. Zahn, Hier. Europ., № 312, 416, 417, 513a. Wolosz., Fl. Polon. exsicc., № 543!

На гірських луках і пасовищах; піднімається до 2600 *м*, а також спускається в долини, іноді розводять в садах. — В Карпатах.

Зак.Л., Пр.Л., К.Л. звичайно. — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова, Колпаки (Реман!), Лісники (Блонський!), с-ще Івана Франка (Блонський!). — **П.П.** Київ (!!). — **П.Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Балковський!). — **Л.Л.-С.** Харків (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалтика (здичавіло), Лад.-Ільм. (здичавіло), Верх.-Дніпр. (здичавіло), Верх.-Дністр.; Зах. Сибір: Алт. (здичавіло); Дал. Схід (Сахалін).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Сибір, Далекий Схід.

Секція **5. Auriculina** N. P. Стебло невисоке, дещо висхідне, з розеткою прикореневих листків. В умовах достатнього живлення рослини завжди з довгими, тонкими, голими або незначно опушеними пагонами, що укорінюються, з розставленими лопатчастими листками, що до верхівки пагона збільшуються в розмірах. Листки лопатчасті до лінійних, цілокраї, б.-м. сизі, без зірчастого пушку (або з поодинокими зірочками вздовж нижньої жилки), проте в підсекції Schultesia зірчасте опушення зісподу листків доходить до помірного. Суцвіття у вигляді скупченого (рідко розложистого), волотистого зонтика, а у перехідних до секції Pilosellina видів (підсекція Schultesia) від високо- до глибоковилчастого. Листочки обгорток, квітконоси і стебла помітно залозисті. Квітки сірко-жовті, іноді червонуватосмугасті (у підсекції Schultesia).

В СРСР росте 12 видів цієї секції, з них в УРСР — 8.

Ряд **1. Euauricula** Juxip (pro cyclo). Листочки обгорток без волосків.

3604 (92). H. acutisquamum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер гостролусковий.** Стебло 5—25 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, без волосків, вгорі помірно залозисте, кількість залозок донизу поступово зменшується, майже без зірчастого пушку. Пагони дещо видовжені. Прикореневі листки лопатчасті, тупі, складчасті, сизі, опушені досить незначно, лише по краях і зісподу по жилці ближче до основи з поодинокими 2—3 *мм* завд. війками, без зірчастого пушку. Стебловий листок 1 біля розетки. Суцвіття волотисте, з 2—4 кошиків. Акладій 3—8 *мм* завд. Квітконоси без волосків, розсіяно залозисті, білоповстисті. Обгортки 7—8,5 *мм* завд., яйцевидні, товстуваті; листочки досить численні, вузькі, гострувати до гострих, темні, з вузькою білою облямівкою,

без волосків, розсіяно залозисті, майже без зірчастого пушку. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. V—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 669.

— *H. auricula* Lam. et DC. subsp. *acutisquamum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 190; Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 12; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1197; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1922) 72.

На луках і узліссях лісів. — В Карпатах та в західних районах УРСР.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Нижні Ворота (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, західна частина Східної Європи, Середземномор'я, Балкани.

3605 (93). H. melaneilema (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер чорнообгортковий.** Стебло (5)10—25 *см* завв., 1—1,5 *мм* у поперечнику, без волосків, з поодинокими залозками, майже без зірчастого пушку. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки лопатчасті до ланцетних, тупі до тупуватих, сизі, без волосків або з поодинокими, 1—2 *мм* завд., війками при основі листків, без зірчастого пушку. Стебловий листок один при основі прикореневих листків, без зірчастого пушку, по краях і по нижній жилці з поодинокими, 2—3 *мм* завд., війками. Суцвіття волотисте, з 1—4 кошиків. Акладій (3)5—8 *мм* завд. Квітконоси без волосків, з залозками від розсіяних до поодиноких, сірі від зірчастого пушку. Приквітки чорні, дещо облямовані. Обгортки 7—8 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх широкуваті, тупі, чорні, злегка облямовані, без волосків або розсіяно опушені, розсіянозалозисті, з досить незначним зірчастим пушком. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 669.

— *H. auricula* Lam. et DC. subsp. *melaneilema* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 186. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1197; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1922) 72.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 66, 118. Dahlst., Hier. Scand., VII, № 19, Герб. русск. фл., № 1256!

В горах, рідко на рівнині. — В Карпатах і Прикарпатті, Розточчі—Опіллі та Західному Лісостепу.

К.Л. Івано-Франківська обл.: Чивчинські гори (Брадіс!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Вижницький рн, Балка (Березовська!). — Львівська обл.: Стрий (Реман!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова, Голосківка (Реман!). — **В.Л.-С.** Львівська обл.: Броди (Реман!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Лад.-Ільм. (Псков), Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (півд. ч.), Середня Європа, Середземномор'я, Балканський півострів.

Рис. 117. Нечуйвітер чорнообгортковий — *Hieracium melaneilema* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* — квіткоиос; *4* — листочок обгортки.

3606 (94). H. auricula Lam. et DC. — **Нечуйвітер вушковий.** Стебло 5—20(40) *см* завв., 0,5—2 *мм* у поперечнику, без волосків або з поодинокими волосками біля основи, майже без зірчастого пушку. Пагони довгі (до 25 *см* завд.), тонкі до товстуватих, з 6—11 лопатчастими листками. Прикореневі листки в кількості 8(3—13), лопатчасті до (вузько-) ланцетних, тупі, складчасті, сизі, дещо блискучі, до 10 *см* завд., лише по краях і по нижній жилці, ближче до основи з поодинокими, 5—7 *мм* завд., війками, без зірчастого пушку. Стебловий листок один, без зірчастого пушку або з поодинокими зірчастими волосками зісподу вздовж середньої жилки. Суцвіття волотисте, з (1)2—5(8) кошиків. Акладій 4—10 *мм* завд. Квітконоси без волосків, з розсіяними залозками, сіро- або білоповстисті; приквітки чорні, широко, біло облямовані. Обгортки (5)6—8(9) *мм* завд., яйцевидні; листочки їх вузькі, тупі до тупуватих, чорно-зелені, біло облямовані, без волосків або з поодинокими волосками, з розсіяними залозками 0,5—0,8(0,9) *мм* завд., з поодинокими зірочками, по краях голі. Квітки сірко-жовті. Приймочки жовті. Сім'янки 1,5 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

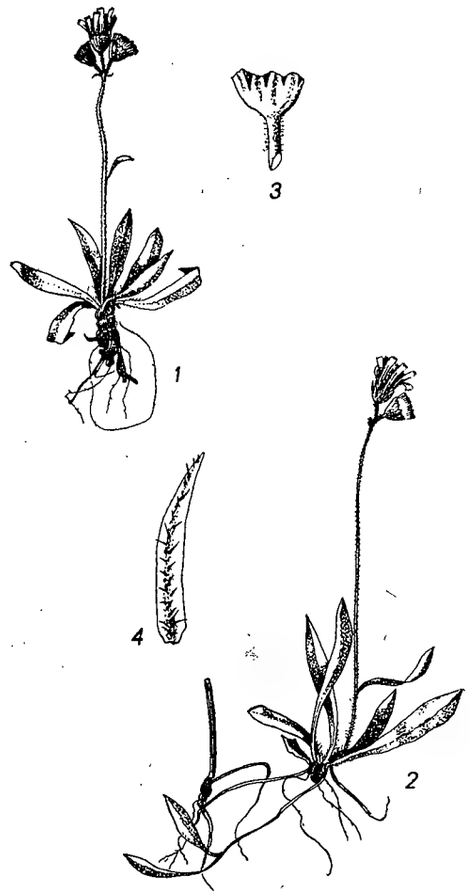

Рис. 118. Нечуйвітер вушковий — *Hieracium auricula* Lam. et DC.

1 — загальний вигляд рослини без розвинутих пагонів; *2* — загальний вигляд рослини з пагонами; *3* — частина квітконоса; *4* — листочок обгортки.

Lam. et DC., Fl. Fr., IV (1805) 124 p. p. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 189. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 156. Zahn, Hier. Fl. Mosquens. (1911) 13; in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1198; Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 685. Юксип. в Фл. СССР, XXX, 670.

Рисунки: Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1910) 349. Фл. СССР, XXX, табл. XXXII, рис. 2.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 63—4, 209, 248. Fr., Herb. norm., VI, № 6; XI, № 14. Hier. Europ., № 13, Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1103. Bänitz, Herb. Europ., № 1491, 2533, 6316—17, 6438, 6636. Zahn, Hier. Europ., № 207, 807. Norrl., Herb. Pilos. Fenn., I, № 21—3; II, № 162; Hier. exsicc., fasc. III, № 68—71, fasc. V, № 14—16. Герб. русск. фл., № 1254—55, 2206!

На луках, узліссях, пасовищах, по краях боліт, переважно в рівнинній зоні. — В Карпатах, на Поліссі та в Лісостепу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Чорний Потік (Брадіс!); Перечинський рн, під г. Маковицею (Ігошина!); Мукачеве (М. Попов!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (!!, Гринь!, Косець!); Тячівський рн, г. Брустура (Брадіс і Запятова!), Менчул (М. Попов!), Чорногора, полонина Пожижевська (Яновський!). — **Пр.Л.** Львівська обл.: Дрогобич (Турчинський!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова (Реман!, Блонський!), Золочівський рн, Шопки (Запятова!). — Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Шмальгаузен!), Діброва (Заверуха!). — **З.П.** Волинська обл.: Ковельський рн, Ковель (Роговичі), Турійськ (Запятова!); Володимир-Волинський (Траутфеттер!). — Ровенська обл.: Дубровиця (Пачоський!); Гощанський рн, Корець (Смолко!). — Хмельницька обл.: Полоние (Пачоський!). — Житомирська обл.: Новоград-Волинський рн, Піщів (Смолко!). — **П.П.** Київська обл.: Київ (Шмальгаузен!); Києво-Святошинський рн, Боярка (Окснер!). — **В.Л.-С.** Волинська обл.: Горохів (Смолко!); Рожищенський рн, Кошів (Смолко!). — Ровеиська обл.: Дубнівський рн, Пирятин (Пачоський!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Бучацький рн, Бучач (Запятова!); Збаразький рн, Лози (Заверуха!). — Івано-Франківська обл.: Галич (Кузнецова!). — Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Привороття (Круцкевич!), товтра Збручевиця (Круцкевич!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Летичівський рн, Сніжівка на р. Бузі (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч.), Дв.-Печ., Прибалт., Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (півд. ч.), Середня та Східна Європа, Атлантична Європа (сх. ч.), Середземномор'я, Балканський півострів.

3607 (95). H. lithuanicum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер литовський.** Стебло (13)20—30 *см* завв., 1—1,5 *мм* у поперечнику, з поодинокими світлими волосками 2 *мм* завд. при основі стебла, вгорі з залозками, незначно зірчасто-опушене. Пагони довгі, досить тонкі. Прикореневі листки в кількості 6—8, лопатчасто-лінійні, тупі, сизі, з поодинокими волосками 1,5—3 *мм* завд. по краях і зісподу вздовж середньої жилки без зірчастого пушку. Стебловий листок один, біля розетки. Суцвіття нещільно-волотисте, з 2—3(5) кошиків; акладій 8—14 *мм* завд., гілки значно розставлені. Квітконоси без волосків, до рясного залозисті, сіруваті від пушку. Приквітки білуваті. Обгортки 6—6,5(7,5) *мм* завд., яйцевидні; листочки їх вузькі, тупі, темні, з білою облямівкою, без волосків (або іноді з поодинокими), з помірними крупними залозками, незначно зірчасто-опушені, з голими краями. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 673.

— *H. auricula* Lam. et DC. subsp. *lithuanicum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 192. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1198. Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur, Fl., XII, 1, 73.

Видані зразки: Rehm. et Wolosz., Fl. Polon. exsicc., № 52.

На луках і пасовищах. — В Прикарпатті, Розточчі—Опіллі.

Р.-О.Л. Львівська обл.: близько Львова, Рокитне (Реман!). Вказівка сумнівна.

Рис. 119. Нечуйвітер литовський — *Hieracium lithuanicum* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — квітконос; *3* — листок; *4* — листочок обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа (схід. ч.).

Ряд **2. Tricheilema** Juxip (pro cyclo). Листочки обгорток з помітними волосками.

3608 (96). H. magnoauricula (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер великовушковий.** Стебло 20—35 *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику, з поодинокими щетинками, залозисте, вгорі розсіяно зірчасто-опушене. Пагони довгі, нерідко товстуваті. Прикореневі листки лопатчасті, тупі, сизі, по краях і по нижній жилці з поодинокими війками 4—5 *мм* завд., без зірчастого пушку. Стебловий листок один, біля розетки. Суцвіття волотисте, з (2)4—7 кошиків; акладій 5—15 *мм* завд., квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, помірно до розсіяного залозисті, сіроповстисті. Обгортки 7—9 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх широкуваті, гострі, темно-зелені, із світлою облямівкою, з поодинокими, світлими волосками 1—1,5 *мм* завд. і розсіяними залозками або з темними (до розсіяних) волосками 2—4 *мм* завд. і поодинокими залозками, незначним зірчастим пушком і з голими краями. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃ . Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 674.

— *H. auricula* Lam. et DC. subsp. *magnoauricula* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 192. Zahn, Hier. Fl. Mosquens., 12; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1198; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 73. — *H. auricula* var. *majus* Fr., Novit. fl. Suec., ed. 2 (1828) 249. — *H. auricula* β. *Vahlianum* Froel. in DC., Prodrom., VII (1838) 201. — *H. auricula* Lam. et DC. v. *trichocephalum* Froel in DC., Prodrom., 202. — *H. auricula* Lam. et DC. var. *elatum* Froel. in DC., Prodrom., 202.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 67. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1232. Zahn, Hier. Europ., № 508.

На луках, узліссях, пасовищах, обабіч доріг. — В Карпатах та західних районах УРСР.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова, Рудне (Реман). Вказівка сумнівна.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Скандінавія (півд. ч.), Середня, Східна та Атлантична Європа (схід. ч.), Балканський півострів.

3609 (97). H. tricheilema (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер волосисто-обгортковий.** Стебло 10—20(40) *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, розсіяно вкрите волосками 2—3 *мм* завд., вгорі розсіяне залозисте (кількість залозок швидко зменшується вниз по стеблу); вгорі розсіяно зірчасто-опушене. Пагони видовжені, тонкуваті. Прикореневі листки лопатчасті до ланцетних, тупі, сизі, по краях і по нижній жилці з м'якими поодинокими війками 3—4 *мм* завд., без зірчастого пушку. Стебловий листок один, біля розетки. Суцвіття волотисте, з 2—4 кошиків; акладій 4—8 *мм* завд. Квітконоси без волосків, помірно зало-

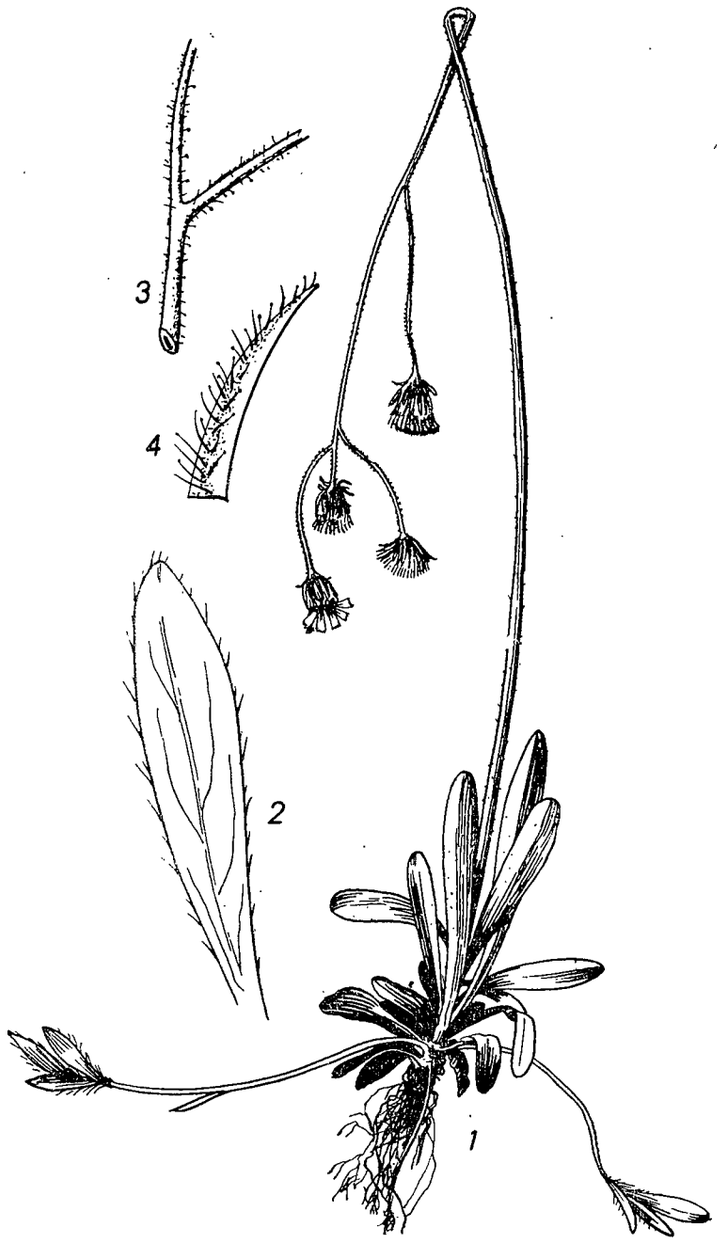

Рис. 120. Нечуйвітер великовушковий — *Hieracium magnoauricula* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — квітконос; *4* — листочок обгортки.

зисті, сіроповстисті. Обгортки 6,5—8 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх вузькі, гострувати, темні, біло облямовані, розсіяно вкриті світлими волосками 1,5 *мм* завд., поодинокими залозками, незначно зірчасто-опушені, з голими краями. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 191; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1193; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1922) 74. Юксип в Фл. СССР, XXX, 674.

На луках і узліссях. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Петрос (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (півд. ч.), Середня Європа, Атлантична Європа.

3610 (98). H. amaureilema (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер темнообгортковий.** Стебло 7—25(50) *см* завв., 1—2 *мм* в поперечнику, при основі з розсіяними, світлими волосками, вгорі розсіяно залозисте, незначно зірчасто-опушене. Пагони довгі, тонкі. Прикореневі листки в кількості 6(3—9), лопатчасто-лінійні до майже лінійних, тупі до гострувати, сизі, по краях і нижній жилці, ближче до основи листка, з поодинокими війками 2—3 *мм* завд., без зірчастого пушку. Стебловий листок один, біля розетки. Суцвіття волотисте, з 2—5(7) кошиків; акладій 3—20 *мм* завд., гілки нерідко широко розставлені. Квітконоси з поодинокими світлими волосками, помірно залозисті, сірі від зірчастого пушку. Обгортки 8—9 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх вузькі, тупуваті, чорнуваті, злегка облямовані, з чорними (до поодиноких) щетинками, з розсіяними, 0,7—1,2 *мм* завд., залозками, незначно зірчасто-опушені, з голими краями. Квітки світло-жовті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 675.
— *H. auricula* Lam. et DC. subsp. *amaureilema* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 191. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1199; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1 (1922) 74.
Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1807!, 2207!.

На луках, узліссях. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Петрос (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт., Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, західна частина Східної Європи, Атлантична Європа, Середземномор'я.

Підсекція **2. Schultesia** Juxip. Суцвіття високо- або глибоковилчасте (нерідко на одній і тій же рослині обидва типи вилчастості). Листки зісподу від розсіяного до помірного зірчасто-опушені (листки

Рис. 121. Нечуйвітер темнообгортковий — *Hieracium amaureilema* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — квітконос; *3* — листок зверху; *4* — листочок обгортки.

пагонів опушені рясніше). Стебло і суцвіття з багатьма залозистими волосками. Крайові квітки зовні завжди з червоними смужками.

Рідкі види, що зустрічаються в ареалі поширення *H. auricula*; в більшості випадків, мабуть, гібриди *H. auricula* × *H. pilosella.*

3611 (99). H.Schultesii (F. Schultz) N. P. — **Нечуйвітер Шультеса.** Стебло 15—25 *см* завв., 1—1,5 *мм* у поперечнику, висхідне, розсіяно вкрите волосками 1—3 *мм* завд. (рясніше при основі і вгорі), залозисте, помірно опушене, а вгорі сиве від зірчастого пушку. Пагони видовжені, тонкі. Прикореневі листки довгасто-ланцетні до ланцетних, тупі до гострувatих або вузьколанцетних, сизуваті, з обох боків з поодинокими волосками 3—5 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, зісподу помірно до прозоро-повстистого опушені. Стеблових листків 0—1. Суцвіття високо- або глибоковилчасте, з 2 кошиків. Акладій 10—90% довжини стебла. Обгортки 8—9 *мм* завд., напівкулясті; листочки їх широкі, гострі, чорнуваті, світло облямовані, з розсіяними світлими волосками 1 *мм* завд. або без волосків, помірно залозисті, сіруваті від зірчастого пушку. Квітки жовті, крайові з червонуватими зубцями. ♃. Цв. VI—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 228. Сырейщиков, Илл. фл. Москов. губ., III (1910) 350. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1216. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 435.

На луках і галявинах, узліссях лісів. — В Прикарпатті, Розточчі—Опіллі, на Поліссі та в Лісостепу.

Р.-О.Л. Львівська обл.: окол. Львова, Рокитне (Реман!); Золочівський рн, Глиняни (Заверуха!). — Тернопільська обл.: Кременецький рн, Кременець (Заверуха!), Почаїв (!!). — **П.П.** Житомирська обл.: Коростишівський рн, Кропивка (Пачоський!). — **Л.П.** Чернігівська обл.: Остер (!!). — **З.Л.-С.** Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Привороття, товтра Збручевиця (Круцкевич!), Нігин, товтри (Круцкевич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Волзьк.

Загальне поширення. Атлантична, Середня та Східна Європа.

Секція **6. Pilosellina** N. P. Стебла з прикореневої розетки листків у вигляді безлистої стрілки з одним крупним кошиком, іноді є також бічні стрілки або дуже рідко стебла глибоко вилчасто розгалужені. Прикореневі листки оберненояйцевидні, тупі до ланцетних і гострих, зісподу біло- або сіроповстисті від густого зірчастого пушку, досить рідко зірчастий пушок з обох боків; листки з обох боків розсіяно до помірного опушені, зверху з довгими, щетинистими, зісподу з більш короткими і м'якими волосками. Язички крайових квіток зовні майже завжди з червоними смужками або зубці їх червонуваті.

В умовах достатнього живлення і відсутності пригнічення завжди розвивають пагони.

Рис. 122. Нечуйвітер Шультеса — *Hieracium Schultesii* N. P.

1 — загальний вигляд; *2* — квітконос; *3* — листок зверху; *4* — листочок обгортки.

Ряд **1. Hoppeana** Juxip (pro cyclo). Пагони короткі, товсті. Листки зверху без зірчастого пушку. Обгортки 11—13 *мм* завд., листочки їх 2—3 *мм* завш., темні, світло облямовані.

3612 (100). H. Hoppeanum N. P. — **Нечуйвітер Гоппе.** Стебло 10—30 *см* завв., 2—3 *мм* у поперечнику. Квітконоси (іноді з боковими стрілками) вкриті волосками 3—4 *мм* завд., рясно залозисті, сіро-зелені від зірчастого пушку. Пагони короткі, щільні. Прикореневі листки в кількості 6—12, ланцетні до довгасто-ланцетних, тупуваті або гострувати, з обох боків помірно вкриті майже м'якими білими (зверху 5—6 *мм* завд., зісподу 2—4 *мм* завд.) волосками, зверху без зірчастого пушку, зісподу білоповстисті. Суцвіття з одним кошиком. Обгортки (10) 11—13 (14) *мм* завд., приплюснуто-напівкулясті, з усіченою основою; листочки їх широкі — до 3 *мм* завш., чорнуваті, біло облямовані, тупі, вкриті волосками 1—1,5 *мм* завд., залозисті; залозки 0,4—0,6 *мм* завд., сірі від зірчастого пушку. Квітки світло-жовті, крайові зовні звичайно з червоними смужками. ♃. Цв. V—VII.

N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 119 nec auct. alior.; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1152; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 15; in Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2, 1196.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX (1859) 53, t. 108, f. II. Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2 (1929) 1196.

Видані зразки: Fl. Hier. Europ., № 1. Bänitz, Herb. Europ., № 1256; Zahn, Hier. Europ., № 201 bis, 301. Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3002. Hier. Naeg., № 115, 241, 261.

На луках та яйлах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Українка (Андреєв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк., Сх. Закавк., Півд. Закавк., Талиш.

Загальне поширення. Середня Європа, Кавказ, Середземномор'я, Балканський півострів, Мала Азія.

Ряд **2. Macrantha** Juxip (pro cyclo). Пагони короткі, б.-м. товсті. Обгортки 8—12 *мм* завд., з листочками 1,3—2,5 *мм* завш., часто з великою кількістю зірчастих волосків, ясно облямованими. Крайові квітки зовні помітно червоно-смугасті. Стебел звичайно кілька.

3613 (101). H. macrolepium (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер крупнолусковий.** Стебло 30—40 *см* завв., 2 *мм* у поперечнику, розсіяно вкрите волосками 2—3 *мм* завд., вгорі з поодинокими залозками, досить рясно зірчасто-опушене. Пагони короткі, товстуваті. Прикореневі листки вузьколанцетні, стягнуті до основи, гострі, сизуваті, з поодинокими білими м'якими волосками 4—5 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку, зісподу білоповстисті. Суцвіття з одним кошиком. Обгортки 13 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх широкі, 2,5 *мм* завш., довгі (зовнішні 6—7 *мм* завд.), свинцево-сірі, ледве облямовані, гострувати; внутрішні — гострі, помірно вкриті світлими волосками 0,8 *мм* завд., з поодинокими залоз-

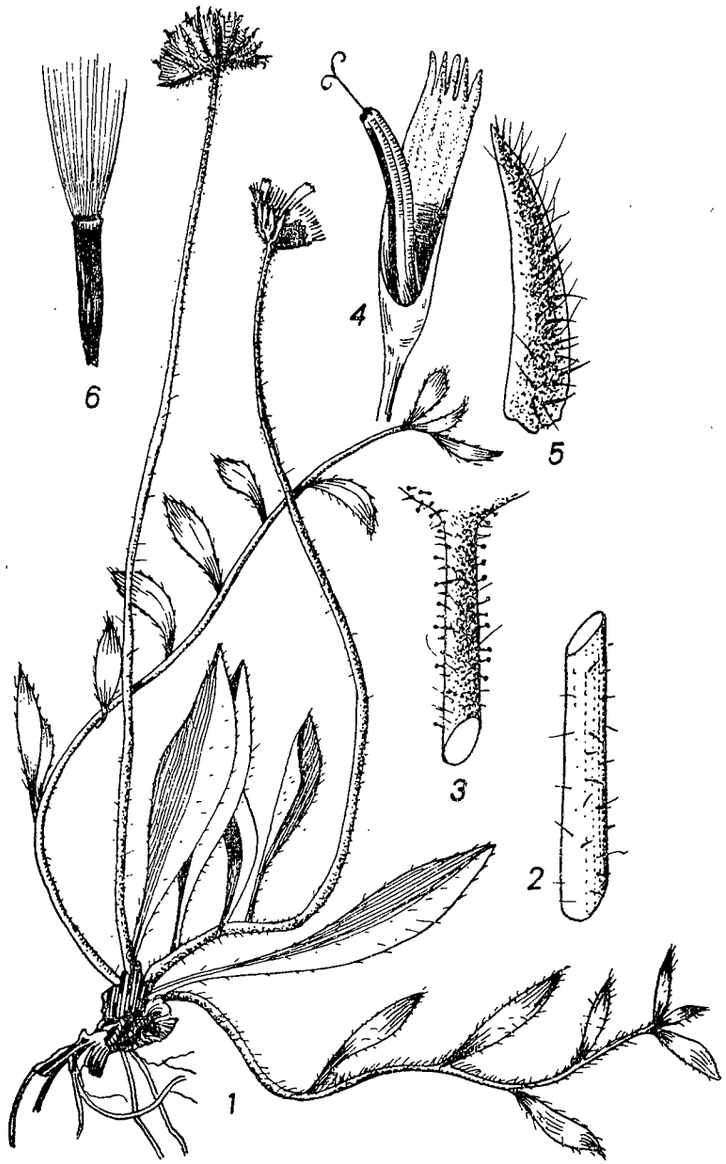

Рис. 123. Нечуйвітер крупнолусковий — *Hieracium macrolepium* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок нижньої частини стебла; *3* — верхня частина квітконоса; *4* — окрема квітка; *5* — листочок обгортки; *6* — сім'янка.

ками, сірі від зірчастого пушку (по краях помірно опушені). Квітки жовті, крайові — з червоними зубцями. ♃. Цв. VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 683.

— *H. Hoppeanum* Schultz subsp. *macrolepium* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 124. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 1155. — *H. macranthum* Zahn subsp. *macrolepium* N. P., Hier. Mitteleur., I, 124. — *H. macranthum*. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 431 non N. P.

На гірських луках та яйлах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, г. Чатир-Даг (!!); окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Глаголева!), Курцівська лісова дача (Дойч!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Середземномор'я.

Ряд 3. **Hypeurya** Juxip (pro cyclo). Від ряду Hoppeana відрізняється дещо більш видовженими пагонами і темними, лише 1,3—2 *мм* завш., листочками обгорток, з яких лише зовнішні тупі. Пагони б.-м. щільно розташовані, листки досить крупні.

Види ряду розглядають як гібридогенні між представниками ряду Hoppeana і підсекції Pilosella.

3614 (102). H. lamprocomum (N. P.) Juxip — **Нечуйвітер блискучоволосий.** Стебло 12—30 *см* завв., до 2 *мм* у поперечнику, помірно вкрите світлими волосками 3—4 *мм* завд., сірувате від зірчастого пушку, вгорі помірно залозисте. Пагони дещо видовжені, товстуваті. Прикореневі листки довгасто-ланцетні, гострувати, чисто-зелені, мало опушені щетинками, зверху без зірчастого пушку, а зісподу сіроповстисті. Суцвіття з одним кошиком. Обгортки 10,5—12 *мм* завд., яйцевидні; листочки їх 1—2 *мм* завш., темно-сірі, вузько світло-зелено облямовані, з помірними сірими волосками 1,5 *мм* завд., майже без залозок або з поодинокими залозками, сірі від пушку, по краях зелені майже без пушку. Квітки жовті, крайові зовні з червоними смужками. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 688.

— *H. hypeuryum* N. P. subsp. *lamprocomum* N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 179. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1189; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, 1, 63.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 206.

На гірських луках і лісових галявинах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Українка (Андреєв!). — **Г.Кр.** Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство (Таліев!); Карабі-Яйла (Вульф!); окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Глаголева!, Крижевський!). — **Півд.Кр.** Ялтинська м/р, Голубий залив (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Крим, Кавказ, Балканський півострів, Мала Азія.

Рис. 124. Нечуйвітер блискучоволосистий — *Hieracium lamprocomum* (N. P.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

Підсекція **3. Pilosella** Juxip.

3615 (103). H. pilosella L. — **Нечуйвітер волохатенький.** Стебло 20(5—30) *см* завв., безлисте, з кількома приквітками, іноді з кількома квітконосами, що виходять з одної розетки, зірчасто-опушене, особливо вгорі, і залозисте; після відцвітання воно помітно витягується у висоту. Пагони 2—10 *см* завв., звичайно добре розвинуті, до 30 *см* завд., звичайно розсіяно опушені і рясно зірчасто-опушені, з розставленими (до 10) лопатчастими до ланцетних, невеликими, до 3 *см* завд., що до верхівки пагона зменшуються, листками, помітно опушеними щетинками, зверху без зірчастого пушку, а зісподу сіроповстистими. Прикореневі листки в кількості 6—11, в добре розвинутій розетці, зовнішні на час цвітіння звичайно засихають (у вигляді б.-м. бурих залишків листків); зовнішні — оберненояйцевидні, лопатчасті, внутрішні — ланцетні, до 12 *см* завд., цілокраї або досить рідко з поодинокими зубцями по краях, синьо-зелені або оливково- (сіро)-зелені, рідше чисто-зелені; зверху вкриті білими щетинками 3—10 *мм* завд., зісподу м'якими білими волосками 1—5 *мм* завд., зверху без зірчастого пушку (іноді є лише окремі зірочки вздовж жилки), зісподу біло- або сіроповстисті. Суцвіття просте, з одним (середнім або великим) кошиком, досить рідко глибоковилчасте. Обгортки 8—12 *мм* завд., яйцевидні або напівкулясті; листочки їх вузькі, 0,5—1,2 *мм* завш., лінійні, гострі, зелені або темні, нерідко світло облямовані, б.-м. рясно зірчасто-опушені, з волосками і залозками. Квітки жовті, крайові — зовні майже завжди з червоними смужками. Приймочки жовті. Сім'янки 1,5—2 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VIII.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 800 s. str.; ed. 2 (1763) 1125 s. str. M. B., Fl. taur.-cauc., II, 251. Ledeb., Fl. Ross., II, 845. N. P., Hier. Mitteleur., I (1885) 130. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 155. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1074. Zahn, Hier. Fl. Mosquens., 8; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 1158; in Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2, 24. Szaf., Kulcz., Pawl., Rosl. polsk. (1924) 672. Гроссгейм, Фл. Кавк., IV, 274. Клоков у Визн. росл. УРСР, 559. Кирпичников в кн. Маевский, Фл. средн. полосы Европ. ч. СССР (1954) 636. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 432.

Рисунки: Hegi, ц. м.; Сырейщиков, Фл. Москов. губ., III (1940) 349. Маевский, Фл. сред. полосы Европ. ч. СССР, рис. 242. Станков—Талиев, Опред. высш. раст. Европ. ч. СССР (1957) 432.

Видані зразки: Герб. фл. СССР, № 1282, а, в!, 1283!, 1284!, 1827!, 1828!, 1829!, 2081!, 2232!, 2233!, 2234!, 2235, а, в, с!, 2236! Hier. Naeg., № 54. Callier, Herb. Ross., № 72. Rehm. et Wol., Fl. Polon. exsicc., № 51! Zahn, Hier. Europ., № 105, 401 a, 707, 802.

На луках, узліссях борів, лісових галявинах, на пісках, в субальпійському і альпійському поясах, на яйлах. — По всіх районах звичайно, в Криму рідко.

Г.Кр. Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Мангуп-Кале (Дзевановський!), Привольне (Гольде!); Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Ялата!, Ганешин!, Глаголева!, !!, Левандовський!, Чернова!, Крижевський!, Васильєв!), Нікітська яйла (Чернова!); Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Вульф!, Пожидаева!, Шмальгаузен!, Чернова!, !!), Демерджі-Яйла

Рис. 125. Нечуйвітер волохатенький — *Hieracium pilosella* L.

1 — загальний вигляд; *2* — окремий кошик; *3* — відрізок стебла; *4* — окрема квітка; *5* — листочок обгортки; *6* — сім'янка.

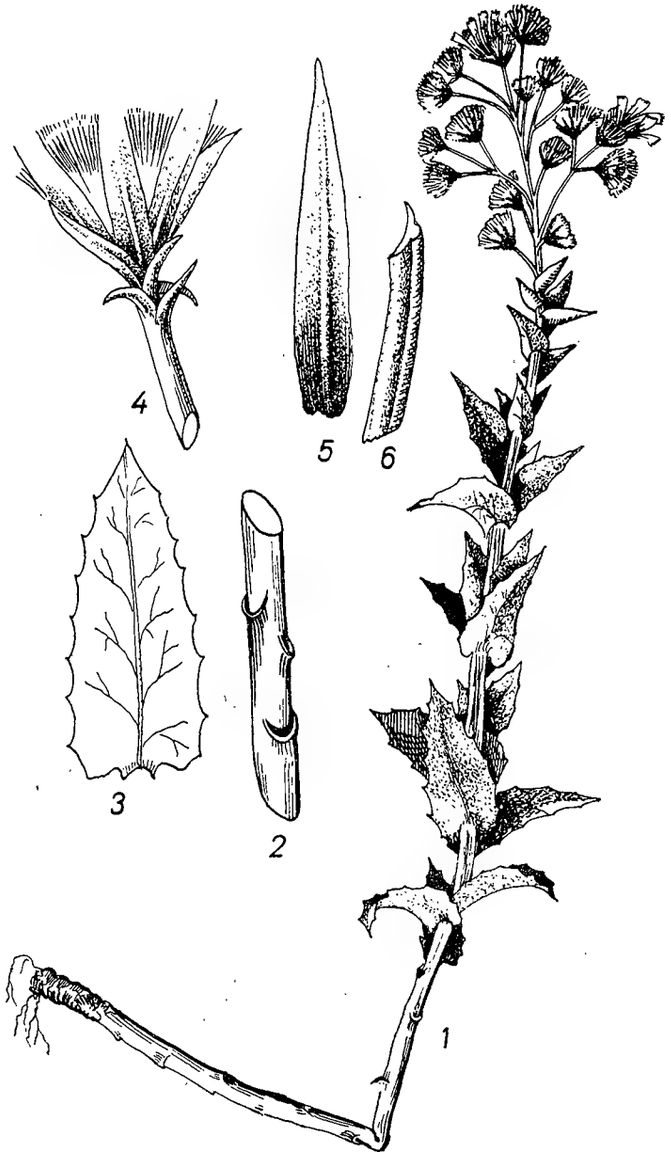

Рис. 126. Нечуйвітер отруйний — *Hieracium virosum* Pall.

1 — загальний вигляд; *2* — частина стебла; *3* — листок; *4* — схема кошика; *5* — листочок обгортки; *6* — крайова квітка.

(Вульф!, Привалова і Риндіна!), Ай-Василівська яйла (Чернова!), Бабуган-Яйла (Ната і Заблоцький!, Пожидаєва!, Вульф!, !!); Карабі-Яйла (Вульф!); г. Чучель (Вульф!, Грабовський!, !!), Кримське заповідно-мисливське господарство (Вульф!, !!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Нікіта (Риндіна!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в усіх районах, за винятком Аркт., Заволзьк., Ниж.-Волзьк., Ниж.-Дон. районів, дуже рідшаючи на півд. схід; Кавказ: всі рни крім Талишу; Зах. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб.

Загальне поширення. Майже вся Європа (за винятком арктичної зони), Балканський півострів, в Середземномор'ї рідко, Сибір.

Господарське значення. Трава використовується у ветеринарії при абортивних епізоотіях (бруцельоз) і мальтійській лихоманці; пропонується також для лікування бруцельозу людини.

Підрід 2. **Euhieracium** Torr. et Gray.

Перехід листочків обгортки від коротких зовнішніх до довгих внутрішніх відбувається поступово. Листки здебільшого зубчасті, надрізані або розсічені, рідко цілокраї. Чубок майже двохрядний, з довгих і коротких, брудно-білих, жовтуватих або рідко чисто-білих жорстких і ламких волосків. Вегетативне поновлення відбувається зимуючими закритими бруньками або розетками. Кореневище завжди без пагонів. Запліднення апогамне і лише як виняток — нормальне.

Секція **1. Foliosa** Peter. Рослини схожі на широколистий *H. umbellatum* L., але майже без зірчастого опушення. Листки сизі, по краях б.-м. щетинисті, зісподу з сітчастим жилкуванням, середні і верхні дещо стеблообгортні. Рослини степів і кам'янистих відслонень.

3616 (104). H. virosum Pall. — **Нечуйвітер отруйний.** Кореневище коротке. Стебло прямостояче, 2—8 *мм* у поперечнику, в нижній частині часто фіолетове, вкрите б.-м. рясно відстовбурченими жорсткими волосками, у верхній частині голе (іноді все стебло голе), з молочним соком. Прикореневі, а нерідко і нижні стеблові листки на час цвітіння засихають. Стеблові листки численні (20—110), яйцевидні або ланцетні, до 14 *см* завд., сидячі, з широкосерцевидною стеблообгортною основою, цілокраї або виїмчасто-зубчасті, звичайно волосисті, рідше голі, сизі, зісподу блідніші і з виразним сітчастим жилкуванням. Суцвіття волотисте або щитковидно-волотисте, звичайно з численних кошиків (до 150). Квітконоси доверху потовщені, голі. Обгортки 8—10 *мм* завд.; листочки обгорток притиснуті, лінійні, тупі, голі, світло-зелені, іноді чорно-зелені. Квітки жовті; приймочки звичайно жовті. Сім'янки 3—4 *мм* завд., темно-бурі. ♃. Цв. VII—IX.

Pall., Reise, 1 (1771). 501. Ledeb., Fl. Ross., II, 856. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 161. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1106.

Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 935; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 526. Клоков у Визн. росл. УРСР, 601. Юксип в Фл. СССР, XXX, 77.

— *H. foliosum* W. et K., Pl. rar. Hung., II (1802), № 155, t. 145. M. B., Fl. taur.-cauc., III, 575.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 85, t. 175. Фл. СССР, XXX, табл. XI, рис. 1.

Видані зразки: Fries, Herb. norm., fasc. XII, № 4349! Герб. русск. фл., № 1333!, 2097!, 2249!, 2250! Callier, Iter Taur. tert., № 669 (!).

На степах, по узліссях дубових лісів і на схилах, часто кам'янистих. — В лісостепових і степових районах, а також в Криму.

Пр.Л. Чернівецька обл.: Новоселицький рн, ст. Лизогени, долина р. Прут (Березовська!). — **П.П.** Київська обл.: Київ (Роговичі!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Підволочиський рн, Вікно (Блонський!). — Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський (Шмальгаузен!). — Вінницька обл.: Могилів-Подільський рн, Могилів-Подільський (Севастьянов!), Шендерівка (Кузнецова!). — **П.Л.-С.** Хмельницька обл.: Ізяславський рн, Ямпіль (Роговичі!). — Вінницька обл.: Вінниця (Яновський!); Бершадський рн, Чернятка (Осичнюк!), Устя (Осичнюк!). — Київська обл.: Таращанський рн, Хохітва (Пачоський!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Сумська обл.: Охтирський рн, Доброславівка (Ширяєв!). — Полтавська обл.: Полтава (Д. Зеров!). — Харківська обл.: окол. Харкова (Наливайко!, !!, Лавренко!); Дергачівський рн, Рогань (Черняєв!, !!), Сороківка (Цвельов!); Зміїв (Мілютін!); Богодухівський рн, балка Глибока (Криштофовичі!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Донецьк (Карнаух!, !!); Слов'янський рн, гори Артема (Литвинов!, Таліє!, Ширяєв!, !!), Лавренівка (!!); Авдіївський рн, Ясинувата (Шмальгаузен!); Волноваський рн, Великоанадоль (!!, Висоцький!); Амвросіївський рн, Зуївка (!!, Наконечна), Нижня Кринка (Степанов!, !!). — Луганська обл.: Антрацитівський рн, Картушине (Гребеньова!), Шляхтине (Гребеньова!), Провалля (Соколова!). — **П.З.-Л.С.** Кіровоградська обл.: Долинський рн, «Веселі Боковеньки» (Борисова!); Ульянівський рн, Соломія (Осичнюк!). — Миколаївська обл.: Вознесенський рн, Трикрати (Гринь!); Первомайський рн, Березки (Роговичі!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Роговичі!). — Харківська обл.: Зміївський рн, Бірки (!!, Лавренко!); Куп'янський рн, Кислівка (!!, Клоков!, Лавренко!); Лозівський рн, Лозова (Шмальгаузен!), Краснопавлівка (!!). — Луганська обл.: Сватівський рн, Нова Астрахань (Ширяєв!); Старобільськ (Ширяєвський!); Білолуцький рн, Дуванка (!!, Клоков!); Міловський рн, Лимарівка (!!), Стрілецький степ (Танфільєв!, !!, Кузнецова!, Дубовик!), Новоолександрівка (Танфільєв!). — Дніпропетровська обл.: Синельникове (Шмальгаузен!). — Донецька обл.: Красноармійський рн, Звірове (Шмальгаузен!); Володарський рн, Кам'яні Могили (Панова!, Доброчаєва!), Хомутовський степ (!!, Кузнецова!, Дубовик!); Волноваський рн, Андріївка (Лавренко!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Ізмаїльський рн, Вилкове (Романова!, !!); Одеса (Нордман!, Кесслер!). — Миколаївська обл.: Володимирська лісова дача (Постригань!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: Запоріжжя (Григор'єв!). — Херсонська обл.: Каховка (Пачоський!). — **П.С.** Кримська обл.: Красноперекопськ (Єгорова!). — **К.С.** Кримська обл.: Леонінський рн, мис Казантип (Клопотов!, Котов!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Бахчисарай (Б. Федченко!, !!), Дачне (Б. Федченко!, !!), Дубки (Козлов!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: окол. Ялти, г. Ай-Петрі (Ширяєв!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (Мілютін!), Масандра (Каллье!), Міхор (Арсентьєв!); Алуштинський рн, Судак (Ледебур!, Андреєв!, Б. Федченко!), Карадаг (Сирейщиков!).

Поширення по СРСР. В степових районах Європ. ч., Кавказу, Зах. і Схід. Сибіру і Серед. Азії; Дал. Схід: Зее-Бур., Удск.-Уссур.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Балкани, Мала Азія, Кавказ, Туреччина, Курдистан, Іран, Середня Азія, Індія, Гімалаї, Джунгарія, Кашгарія, Монголія, Японія, Китай (зах. ч.).

3617 (105). H. robustum Fr. — **Нечуйвітер могутній.** Стебло 50—!50 *см* завв., товсте, міцне, часто з жорсткими волосками, зрідка під суцвіттям з зірчастим пушком. Прикореневі листки на час цвітіння засихають; стеблові листки численні (до 50), сизуваті, зісподу невиразносітчасто-жилкові, яйцевидні або ланцетні, сидячі, з яйцевидною, рівношироκою або дещо звуженою основою, по краях нерідко зубчасті, майже голі або з рідкими волосками по краях, верхні — зісподу дещо зірчасто-опушені. Квітконоси вгорі потовщені, б.-м. зірчасто-опушені. Суцвіття зонтичне або зонтично-волотисте, з 4—50 кошиків. Обгортка 9—11 *мм* завд., листочки їх широкуваті, тупі, зелені, зовнішні дещо відстовбурчені, іноді з поодинокими залозками, при основі зірчасто-опушені. Квітки золотисто-жовті, приймочки жовті. Сім'янки темно-бурі. ♃. Цв. VII—IX.

Fr., Symb. (1848) 193. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1106. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 938; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 523. Клоков у Визн. росл. УРСР, 601. Юксип в Фл. СССР, XXX, 78.

— *H. latifolium* Ledeb., Fl. Ross., II (1844—1846) 854. — *H. Pallonianum* Zahn in Schodae, Герб. русск. фл., № 1826; in Pflanzenr., ц. м.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 1826! Zahn, Hier. Europ., № 938, 939. Dörfler, Herb. norm., № 4349 (sub nom. *H. villosum* Pall.).

На степах, схилах, по чагарниках. — В Лісостепу і Степу.

З.Л.-С. Хмельницька обл.: Кам'янець-Подільський рн, Кам'янець-Подільський (Шмальгаузен!), Привороття, товтра Збручевиця (Клеопов!), Біла (Клеопов!), Стара Ушиця (Шмальгаузен!), Бакота на р. Дністрі (Клеопов!). — Вінницька обл.: Крижопільський рн, Вапнярка (!!); Могилів-Подільський рн, Юрківці (Кузнецова!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчинський рн, Скибинці (!!). — **Л.Л.-С.** Київська обл.: Переяслав-Хмельницький (Пачоський!). — Харківська обл.: Харків (!!, Лавренко!); Дергачівський рн, Сороківка (Черняєв!). — **Д.Л.-С.** Донецька обл.: Амвросіївський рн, Тімірязівське л-во (Лавренко!, !!). — Луганська обл.: Лисичанський рн, Троїцьке (Лавренко!); Антрацитівський рн, Провалля (Лавренко!, Олексієв!, !!). — **Л.З.-Л.С.** Полтавська обл.: Карлівка (Танфільєв!). — Харківська обл.: Ізюм (Черняєв!). — Луганська обл.: Міловський рн, Стрілецький степ (Дубовик!, !!, Лавренко!), Біловодськ (Дубовик!, !!). — Дніпропетровська обл.: Синельникове (Шмальгаузен!). — Донецька обл.: Волноваський рн, Андріївка (Лавренко!); Володарський рн, Кам'яні Могили (Клоков!), Хомутовський степ (Кузнецова!, !!, З. Саричева!), Кременівка (Клеопов!); Жданов (Вербицький!). — **П.З.С.** Одеська обл.: Одеса (Траутфеттер!, Черняєвський!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Пачоський!). — Херсонська обл.: Херсон (Пачоський!); Бериславський рн, Качкарівка (Пачоський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Волзьк.-Кам., Серед.-Дніпр., Волзьк.-Дон., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Волзьк.; Кавказ: всі

Рис. 127. Нечуйвітер могутній — *Hieracium robustum* Fr.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *3* — листочок обгортки

рни; Зах. Сибір: всі рни; Сх. Сибір: Анг.-Саян., Даур., Лен-Кол.; Дал. Сх.: Зеє-Бур., Уссур; Серед. Азія: всі рни.

Загальне поширення. Середня Європа (східна частина), Східна Європа, Балканський пів-в, Кавказ, Туреччина, Курдистан, Іран, Індія, Гімалаї, Середня Азія, Джунгарія, Кашгарія, Японія, Китай (західна частина).

Примітка. Цан вважає цю рослину за перехідну між *H. virosum* і *H. umbellatum*.

Секція **2. Sabauda** Fr. Рослини 50—120 *см* завв., товсті і міцні. Стебло при основі дерев'яніюче, часто забарвлене і жорстковолосисте. Прикореневі листки на час цвітіння засихають. Стеблові листки численні (10—50), рівномірно розміщені по стеблу, нижні із звуженою основою, останні сидячі, ланцетні, по краях нерідко з дрібними залозками. Квітконоси б.-м. зірчасто-опушені. Суцвіття нещільноволотисте, з 3—30 кошиків, частково недорозвинутих; листочки обгорток притиснуті, черепичасті, всі тупі, здебільшого темні, дещо волосисті і залозисті або лише залозисті чи майже голі. Язичкові квітки без вінчик; приймочки звичайно темні. Сім'янки темно-бурі або чорні, 3,5 *мм* завд. Краї альвеол квітколожа довго-торочкувато-зубчасті.

Підсекція **1. Autumnalia** Juxip. Листочки обгортки і квітконоси з довгими волосками і залозками. Стебло при основі або доверху жорстковолосисте. Краї листків з розсіяними або поодинокими залозками. Приймочки темні.

3618 (106). H. scabiosum (Sudre) Juxip — **Нечуйвітер скабіозовидний.** Стебло 50—120 *см* завв., внизу досить густо жорстковолосисте, вгорі менш волосисте. Стеблові листки в кількості 30—50, зверху темно-зелені, зісподу світліші або фіолетово забарвлені, довгасті до яйцевидно-ланцетних, нижні нерідко досить крупні, зверху (за винятком самого нижнього) б.-м. голі, зісподу досить густо жорстковолосисті, середні — з дещо звуженою, верхні — з яйцевидно-округлою основою, майже всі цілокраї або шипиковидно-зубчасті. Квітконоси з багатьма верхівковими листками, досить розсіяноопушені волосками до 2 *мм* завд. і з поодинокими або розсіяними залозками. Суцвіття зонтиковидно-волотисте, стиснуте, здебільшого з небагатьох кошиків (не більше 10). Обгортки 10—13 *мм* завд., чорнуваті; листочки їх тупі, мало волосисті і зірчасто-опушені та з поодинокими або небагатьма залозками. ♃. Цв. VIII—IX.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 83.

— *H. sabaudum* L. subsp. *scabiosum* Sudre in Bull. Assoc. pyren. (1889) 250. Zahn, Hier. Schweiz., 529. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 947; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 539.

Видані зразки: Petrak, Fl. Bohem. et Morav. exsicc., № 1198.

На узліссях листяних лісів. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (!!, Чопик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, Широкий Луг (!!), г. Менчул (Брадіс і Запятова!).

Рис. 128. Нечуйвітер скабіозовидний — *Hieracium scabiosum* (Sudre) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — окремий кошик; *3* — листочок обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Прибалт. (півд. ч.); Кавказ: Зах. Закавк. (Батумі).

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани, Мала Азія, Кавказ.

Підсекція **2. Borealia** Juxip. Обгортка лише з короткими залозками, без волосків або з поодинокими короткими волосками або зовсім без залозок і волосків. Квітконоси майже завжди без волосків і залозок. Стебла лише внизу б.-м. жорстко- або м'яковолосисті, вгорі майже без волосків. Краї листків майже без залозок. Приймочки темні, рідко жовті.

3619 (107). H. auratum (Fr.) Juxip — **Нечуйвітер золотистий.** Стебло 60—120 *см* завв., знизу дещо жорстковолосисте, вгорі зірчасто-опушене. Стеблові листки численні (20—35), нижні — довгасто-ланцетні, з дещо звуженою основою, середні — широкі, ланцетні або овальні, до основи дещо звужені або сидячі з округлою або майже серцевидною основою, з короткими і гострими зубцями, зісподу випинаючими жилками, дещо зірчасто-опушені, темно-зелені, зісподу нерідко фіолетово забарвлені. Квітконоси майже повстисті, без волосків і залозок або з розсіяними волосками і залозками. Суцвіття зонтиковидно-волотисте, з 10—20 кошиків. Обгортки 8—11 *мм* завд., з листочками тупими, чорнуватими, з поодинокими залозками. Приймочки жовтобурі. ♃. Цв. VIII—IX.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 84.

— *H. sabaudum* L. subsp. *auratum* Fr., Symb. (1848) 181. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 955; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 562.

Рисуики: Van Soest in Nederl. Kruidkund. Archief., II (1926), fig. 48.

На узліссях лісів, на схилах. — В Криму.

Кр.Л.-С. Кримська обл.: Білогірський рн, Білогірський лісгосп (Гринь!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство (Траишель!, Гринь!); Ялтинська м/р, підйом від Гурзуфа на Гурзуфське сідло (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Крим, Кавказ, Балкани, Мала Азія.

3620 (108). H. vagum (Jord.) Juxip — **Нечуйвітер блукаючий.** Стебло 30—100 *см* завв., при основі волосисте (волоски іноді рясні і жорсткі), до верхівки майже голе. Стеблові листки численні (до 50), б.-м. рівномірно розміщені по стеблу, нижні до 20 *см* завд., широколанцетні, з округлою основою, сидячі, загострені, вгорі яйцевидні і часто дрібні, всі здебільшого мало, неправильно і коротко зубчасті, зверху майже голі, темно-зелені, блискучі, здебільшого жорсткі, по краях і зісподу ближче до основи більш рясно волосисті. Суцвіття волотисто-зонтиковидне, довгогіллясте, з 3—35 кошиків. Квітконоси до верхівки

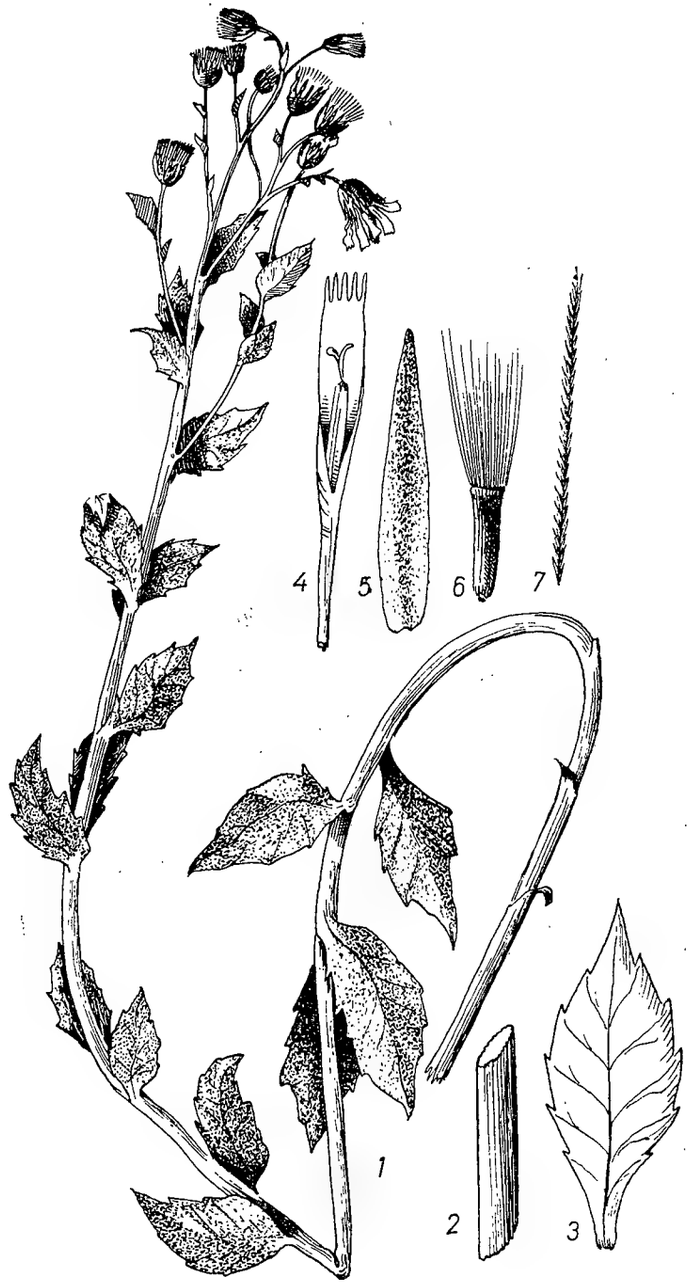

Рис. 129. Нечуйвітер блукаючий — *Hieracium vagum* (Jord.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок стебла; *3* — листок; *4* — окрема квітка; *5* — листочок обгортки; *6* — сім'янка; *7* — окремий волосок чубка (збільшено).

дещо потовщені, з верхівковими листками, що переходять в зовнішні нещільно розміщені листочки обгортки. Обгортки 9—12 *мм* завд. і листочки їх темно-зелені або чорні, звичайно голі. Приймочки темні. ♃. Цв. VIII—IX.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 85.

— *H. sabaudum* L. subsp. *vagum* Jord., Cat. Gren. (1849) 21. Zahn in Pflanzenr., IV, 280, 953; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 552.

Рисунки: Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2 (1930) 1340, fig. 946.

На узліссях лісів, по чагарниках, на кам'янистих схилах, на субальпійських луках. — В Карпатах і в Криму.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, Оноківці (М. Попов!); Берегівський рн, Суха, г. Калинчик (Косець!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, Широкий Луг (Косець!), г. Піп Іван (Фодор!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Кримське заповідно-мисливське господарство (Станков!); над Ялтою, поблизу водопаду Учан-Су (К. Попов!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: окол. Ялти (Ваньков!, Дмитрієв!), г. Аю-Даг (Курченко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм. (південь), Прибалт., Верх.-Дністр., Бессараб., Крим; Кавказ: Зах. і Схід. Закавк., Тал.

Загальне поширення. Середня Європа, південь Східної Європи, Балкани, Середземномор'я, Кавказ.

3621 (109). H. virgultorum (Jord.) Juxip — **Нечуйвітер гіллястий.** Стебло 60—120 *см* завв., в нижній частині м'яковолосисте, вгорі б.-м. голе. Стеблові листки в кількості 25—50, нижні широко-яйцевидно-ланцетні, до обох кінців звужені, середні широкояйцевидні, сидячі з округлою основою, верхні овальні, загострені, всі майже цілокраї або злегка дрібнозубчасті, темно-зелені, зверху майже голі, зісподу (по головній жилці) і по краях розсіяно м'яко опушені. Суцвіття волотисто-зонтиковидне, з 3—30 кошиків. Квітконоси зірчасто-опушені, майже завжди без волосків і залозок. Обгортки 10—11 *мм* завд.; листочки їх досить широкі, тупуваті, темно-зелені або чорні, з дрібними залозками, досить рідко з поодинокими волосками. Приймочки темні. ♃. Цв. VIII—IX.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 85.

— *H. sabaudum* L. subsp. *virgultorum* Jord., Cat. Dijon (1848) 27. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 949; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 545. — *H. silvestre* Tausch. in Flora, XI (1828) Erg.-Bl. 70 p. p.

Рисунки: Pflanzenr., IV, 280, p. 980, fig. 67. Фл. СССР, XXX, табл. XII, рис. 1.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 725! 2242! Baenitz, Herb. Europ., № 146, 6641.

На узліссях лісів, по чагарниках, на скелястих схилах гір. — В Карпатах, Розточчі—Опіллі, на правобережжі в Лісостепу і в Криму.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачеве (Білик!); Перечинський рн, Середнє (Білик!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Ужок (Чопик!); Тячівський рн, Лопухів, г. Менчул (Гержедович!), Рахів (Білик!, М. Попов!), Богдан (Білик!, !!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт на

р. Серет (Артемчук!, !!); Глибоцький рн, Тисовець (Артемчук!). — **Р.-О.Л.** Тернопільська обл.: Кременець (Заверуха!). — **З.Л.-С.** Тернопільська обл.: Чортківський рн, Улашківці, л-во (Гринь!); Бучацький рн, схили до р. Дністра (Гринь!). — Вінницька обл.: Барський рн, Борщі (Шмальгаузен!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Бершадський рн, Ольгопіль (Шмальгаузен!), Голдашівська діброва (Осичнюк!); Тульчинський рн, Демківка (Прянишников!), Четвертинівка (Клеопов!, !!, Осичнюк!), Бугаків (Кучерява!), Гриненки (Кучерява!). — Черкаська обл.: Христинівський рн, Монастирище (Кучерява!). — **К.С.** Кримська обл.: Ленінський рн, Мисове (Клопотов!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Алуштинський рн, Чатир-Даг (Монюшко!), Кримське заповідномисливське господарство (Станков!), Бабуган-Яйла (!!, К. Попов!); Ялтинська м/р, Нікітська яйла (Риндіна!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялта (Казанський!, К. Попов!).

Рис. 130. Нечуйвітер гіллястий — *Hieracium virgultorum* (Jord.) Juxip

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — листочок обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм. (південь), Прибалт. (південь), Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Бессараб., Крим; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, захід та південь Східної Європи, Балкани, Середземномор'я, Кавказ, Мала Азія.

3622 (110). H. lugdunense (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер ліонський.** Стебло товсте, вгорі голе. Стеблові листки численні, рівномірно розміщені по стеблу, нижні — великі, еліптичні, або яйцевидно-ланцетні, звужені до обох кінців, середні — до широко-яйцевидно-ланцетних, сидячі з округлою основою, верхні — овальні, коротко загострені, всі виразно пилчасто-зубчасті. Суцвіття волотисте, з довгими дрібнолистими гілками. Квітконоси без волосків і залозок (або з незначною кількістю дрібних залозок), з багатьма верхівковими листками, що переходять в листочки обгортки. Обгортка 10—12 *мм* завд., з листочками тупими, дещо зірчасто-опушеними, рясно-залозистими, звичайно без волосків. Приймочки темні. Квітки іноді трубчасті. ♃. Цв. VIII—IX.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 86.

— *H. sabaudum* L. subsp. *lugdunense* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 948; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 542. — *H. eminens* Sudre, Hier. du Centre de la France, V (1902) 25.

На узліссях листяних лісів. — В Прикарпатті, Розточчі—Опіллі.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Львів (Блонський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

3623 (111). H. vasconicum (Jord. ined.) Juxip — **Нечуйвітер баскський.** Стебло 50—80 *см* завв., при основі забарвлене й дещо волосисте, до верхівки без волосків. Прикореневі листки в кількості до 40, довгасто- або яйцевидно-ланцетні, до основи звужені, сидячі, до верхівки зменшуються в розмірах, неправильно-дрібнопилчасто-зубчасті, з загостреною верхівкою, зверху голі, зісподу волосисті (нерідко лише вздовж жилки), верхні без волосків, зірчасто-опушені, світло-зелені. Суцвіття волотисто-зонтиковидне, з 10—20 кошиків, частково недорозвинутих. Квітконоси тонкі, майже без волосків, але нерідко з поодинокими дрібними залозками, сироповстисті. Обгортки 9—12 *мм* завд., яйцевидні, з листочками тупими, зеленими (зовнішні листочки розміщені нещільно), без волосків, з залозками 0,1—0,3 *мм* завд. Приймочки жовті. ♃. Цв. VIII—IX.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 86. Jord. ex Martr.-Don., Fl. Tarn. (1864—67) 452 nom. nudum.

— *H. laurinum* A. T. subsp. *vasconicum* Zahn, Hier. Alp. mar. (1916) 337; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 926; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 511.

Рисунки: Van Soest. in Nederl. Kruidkund. Archief., IV (1929), fig. 56.

В гірських лісах. — В Криму.

Півд.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, Лівадія, Міскор (Кауфман!), біля водопаду Учан-Су (Мілютін!), на схилах Ай-Петрі (Ширяєв!), Дем'янівський ліс (Григор'єв!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани (західна частина).

Секція **3. Umbellata** Fr. Суцвіття зонтиковидне або волотисте. Листочки обгортки б.-м. правильно черепичасті, багаторядні, зовнішні — відстовбурчені або з відігнутими верхівками, тупі. Листки численні, б.-м. рівномірно розміщені по стеблу, сидячі. Сім'янки буро-чорні. Листки і квітконоси повстисті або павутинисті.

3624 (112). H. umbellatum L. — **Нечуйвітер зонтичний.** Кореневище вкорочене, вузлувате. Стебло 20—100 *см* завв., міцне, при основі дерев'янисте; часто червонувато-фіолетове, шершаве від дрібних шипиків, з зірчастим пушком, особливо густим вгорі стебла. На час цвітіння

Рис. 131. Нечуйвітер зонтичний — *Hieracium umbellatum* L.
1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

прикореневі і нижні стеблові листки засихають; стеблові листки досить численні, до верхівки поступово зменшуються в розмірах, від ланцетних до вузьколінійних, сидячі, з звуженою основою, майже цілокраї або зубчасті, жорсткі, з загорнутими всередину краями, по краях і вздовж жилок зісподу коротко-шипиковидно-волосисті, павутинисто-зірчасто-опушені, з верхнього боку темно-зелені. Суцвіття зонтиковидне (в усякому разі на верхівці, донизу ж нерідко волотисто-щитковидне), з багатьох кошиків. Верхівкові листки лінійні, що поступово переходять в листочки обгортки. Квітконоси тонкі, з зірчастим пушком. Обгортки 9—12 *мм* завд., яйцевидні, з усіченою основою; листочки їх зелені (звичайно темні), здебільшого тупі, зовнішні — відстовбурчені, з відігнутими верхівками, голі або рідше опушені. Квітки золотисто-жовті. Сім'янки чорні, 3 *мм* завд. ¼. Цв. VIII—IX.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 804; ed. 2 (1763) 1131. Ledeb., Fl. Ross., II, 855. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 161. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1104. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 907; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 492. Клоков у Визн. росл. УРСР, 601. Юксип в Фл. СССР, XXX, 90.

Рисунки: Сырейщиков, Илл. Фл. Москов. губ., III (1910) 367.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 625, 1297, 1841, 1842, 1843, 1844!, 2093!, 2094!, 2095!, 2244a, !, 2245!, 2246!, 2247!, 2248!

На пісках, в борах, на сухих луках, на відслоненнях. — По всій УРСР звичайно, крім **П. С.** і Криму.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: всі райони (крім Криму); Кавказ: всі райони; Зах. і Сх. Сибір: всі райони; Дал. Сх.: всі райони; Серед. Азія: в гірських районах; відсутній в пустинних (Киз.-Кум., Кара-Кум., Гірськ. Туркм., Аму-Дар., Сир-Дар.).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня, Східна і Атлантична Європа, Середземномор'я, Балкани, Мала Азія, Кавказ, Туреччина, Курдистан, Іран, Середня Азія, Індія, Гімалаї, Джунгарія, Кашгарія, Монголія, Японія, Китай, Північна Америка.

Секція **4. Tridentata** Fr. Листочки обгорток неправильно черепичасті (подібно до секції Vulgata), притиснуті, частково гострі, майже завжди маловолосисті і залозисті (як і квітконоси). Стеблові листки досить численні, рівномірно розміщені по стеблу (довжина їх рідко перевищує довжину міжвузлів), до верхівки помітно зменшуються в розмірах, нижні черешкові, середні і верхні сидячі. Суцвіття волотисте. Сім'янки темні.

Представники цієї секції зв'язують секції Umbellata і Vulgata.

3625 (113). H. tridentatum (Fr.) Juxip — **Нечуйвітер тризубчастий.** Стебло 30—100 *см* завв., при основі пурпурне і нерідко густо- і довговолосисте, вище менше, а вгорі майже без волосків, розсіяно повстисте. Прикореневі листки на час цвітіння або засихають, або їх 2—4, зближених у вигляді несправжньої розетки, довгасті, тупі до довгасто-ланцетних і гострих, з небагатьма довгими і вузькими зубцями, зверху без волосків або з поодинокими короткими волосками, зісподу розсіяно,

проте по жилці як і по черешку досить густо- і довговолосисті. Стеблові листки в кількості 5—20, ланцетні, нижні відтягнуті в короткий клиновидний черешок, з 3—4 довгими, до 2,5 *см* завд., вузькими і дрібними зубцями, середні і верхні — сидячі, з клиновидною і округлою основою, відтягнуті в довгу верхівку, всі світло-зелені, зісподу сизуваті. Суцвіття нещільноволотисте, з небагатьох кошиків. Квітконоси тонкі, помірно або рясно опушені короткими тонкими волосками, з дрібними і тонкими залозками, що часто погано виділяються в густій повсті. Обгортка — 8—9 *мм* завд., її листочки гострі, з помірними або поодинокими темними короткими волосками і розсіяно вкриті дрібними залозками, що заховані під ними, розсіяно зірчасто-опушені. Приймочки бурі або темні. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 102.

— *H. vulgatum* (Fr.) Almqu. var. *tridentatum* Fr., Nov. fl. Suec. Mant., ed. 1 (1819) 187; ed. 2 (1839) 48. — *H. laevigatum* Willd. subsp. *tridentatum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1921) 866. — *H. eu-tridentatum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1937) 432.

Видані зразки: Fr., Herb. norm., fasc. III, № 4 (sub *H. rigidum*); fasc. XII, № 14 a. Dahlst., Herb. Hier. Scand., cent. V, № 73, 74.

На узліссях листяних лісів. — В західних районах УРСР.

Пр.Л. Чернівецька обл.: поблизу Чернівців (А. Погребняк!).

Поширення по СРСР. Рідко в усіх західних районах Європ. ч. і Кавказу.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня та Атлантична Європа, Балкани, Середземномор'я, Кавказ, Мала Азія.

Примітка. В гербарії Нікітського ботанічного саду зберігаються погано зібрані екземпляри з Криму: Кримська обл.: Алуштинський рн, водопад Джур-Джур, буковий ліс, західний схил ущелини, 21.VIII 1960 р. Г. Риндіна. До цієї рослини прикладена етикетка notae criticae Юксипа «Мабуть новий вид, близький до *H. puschlachtae* Pohle et Zahn, *H. amaurolepis* Murr. et Zahn, але відрізняється рясністю мікрозалозок на листочках обгорток і географічним гіатусом. Через те, що рослина зібрана пізно (відцвітає), то нічого невідомо про квітки і колір приймочок (стовпчиків). В зв'язку з тим, що в Криму до цього часу невідомо жодного випадку знаходження Tridentata, означена знахідка заслуговує на серйозну увагу».

3626 (114). H. laevigatum Willd. — **Нечуйвітер гладенький.** Стебло 40—100 *см* завв., 3,5—5 *мм* у поперечнику, майже голе, в нижній третині фіолетово забарвлене, вгорі б.-м. повстисте. Прикореневі листки на час цвітіння здебільшого засихають. Стеблові листки в кількості 7—15, ланцетні, нижні великі (до 26 *см* завд.), відтягнуті в довгий черешок, загострені, розсіяно опушені короткими, 0,5—1 *мм* завд. волосками, середні коротко-клиновидно-черешкові, майже сидячі, всі зубчасті, з 5—7 нерівними, великими і дрібними гостропилчастими зубцями, зелені; нерідко (особливо зісподу) фіолетово забарвлені. Суцвіття волотисте, довгогіллясте, з 20—40 кошиків. Квітконоси з поодинокими короткими (0,6 *мм* завд.) волосками і з розсіяними дрібними (0,3 *мм* завд.) залозками, повстисті. Обгортки 8,5—10 *мм* завд., яйцевидні, згодом усічені; листочки їх здебільшого тупуваті, розсіяно вкриті волосками 0,7 *мм* завд. і 0,3 *мм* завд. залозками, майже без зірчастого пушку. Приймочки жовті або зеленуваті, згодом буріють. ♃. Цв. VII—VIII.

Willd., Sp. pl., III, 3 (1800) 1590. Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р., II, 160. Zahn, Hier. Fl. Mosquens., 66; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 893. Клоков у Визн. росл. УРСР, 601. Юксип в Фл. СССР, XXX, 105.

— *H. eu-laevigatum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1937) 460.

Рисунки: Сырейщиков, Илл. Фл. Москов. губ., III (1910) 365.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 488, 894.

На піщаних схилах і узліссях лісів. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Нижні Ворота (!!); Перечинський рн, Чорноголова (Гринь!), Новоселиця, г. Скала (Чопик!); Тячівський рн, хр. Чорногора, г. Туркул, Білотиснянське л-во (Комендар!), Ясиня (М. Попов!), Богдан (Комендар!), г. Петрос (!!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: поблизу Чернівців (А. Погребняк!); Сторожинецький рн, Карапчів (Горохова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Волзьк., Верх.-Дністр.; Кавказ: Даг., Зах. і Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Балкани, Середземномор'я, Кавказ, Мала Азія.

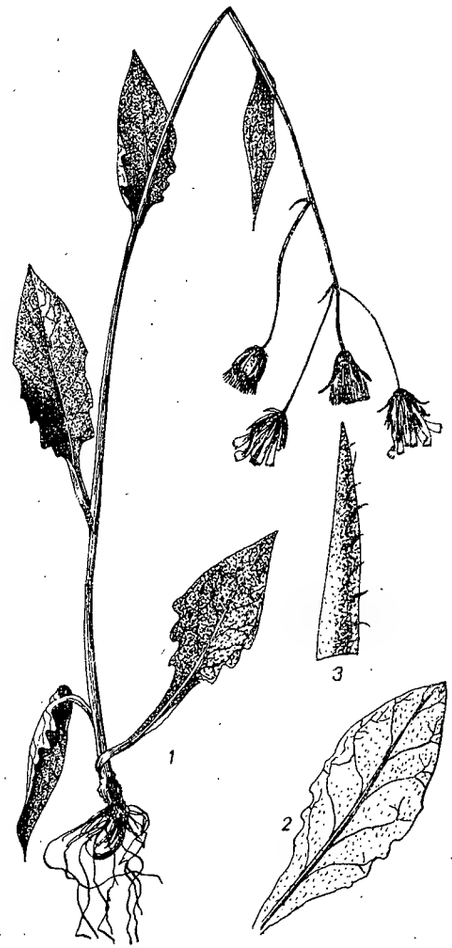

Рис. 132. Нечуйвітер жорсткий — *Hieracium rigidum* (Hartm.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок; *3* — листочок обгортки.

3627 (115). H. rigidum (Hartm.) Juxip — **Нечуйвітер жорсткий.** Стебло 30—100 *см* завв., жорстке, при основі чорнофіолетове і густо вкрите жорсткими, до 3 *мм* завд., щетинками, до верхівки менш волосисте, жорстке, вгорі майже голе, незначно повстисте. Прикореневі листки на час цвітіння іноді зберігаються; стеблові листки в кількості 6—20, нижні іноді зближені і тоді нагадують несправжню розетку, з обох боків коротковолосисті, останні розставлені, нерідко досить довгі, здебільшого ланцетні, із звуженою основою, довго загострені, гостро-пилчасто-зубчасті, з нерівними (2—5) короткими зубцями, здебільшого досить рясно зірчасто-опушені; зверху без волосків,

зісподу по жилці рясно опушені, з краями, шорсткими від шипиків, загорнутими всередину. Суцвіття волотисто-зонтичне, з короткими, вгору спрямованими гілками, з багатьох кошиків. Квітконоси без волосків і залозок або з поодинокими під кошиками, по акладію повстисті, з темними верхівковими листками. Обгортка 8—9 *мм* завд., листочки її здебільшого тупі, темні, зовнішні відстовбурчені, з небагатьма довгими темними волосками і з залозками 0,2—0,5 *мм* завд. Приймочки темні. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 111.

— *H. laevigatum* Willd. subsp. *rigidum* Hartm., Handb. Scand. Fl., ed. 1 (1820) 300; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 886. — *H. eu-rigidum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1937) 470. — *H. affine* Froel. in DC., Prodrom., VII (1838) 221.

Видані зразки: Fr., Herb. norm., fasc. V, № 6. Lbg., Hier. Scand. exsicc., № 76. Dahlst., Herb. Hier. Scand., fasc. V, № 77.

На узліссях лісів. — В західних районах УРСР.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Петрос (!!, Чопик!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: окол. Львова (Блоцький!). — Тернопільська обл.: Кременецький рн, Глиняни (Заверуха!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: в усіх зах. районах; Кавказ (зах.).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Кавказ.

3628 (116). H. Knafii (Čelak.) Juxip — **Нечуйвітер Кнафа.** Стебло 30—70 *см* завв., забарвлене, волосисте, вгорі зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 0—2 (5), яйцевидні до широколанцетних, нерідко великі, до 20 *см* завд., черешкові, б.-м. дрібнозубчасті, при основі тупозубчасті. Стеблові листки в кількості 4—8, нижні — довгасті до яйцевидно- або ромбічно-ланцетних, коротко звужені в черешок, останні швидко зменшуються в розмірах, ланцетні до лінійних, сидячі, верхні — нерідко дрібні і переходять у верхівкові листки, дрібно або велико, 3—4 (і більше) пилчасто-зубчасті, волосисті або зверху б.-м. голі; зісподу або з обох боків зірчасто-опушені. Суцвіття нещільноволотисте, з 10—20 кошиків. Квітконоси з дрібними верхівковими листками, розсіяноволосисті, вгорі під кошиками з досить дрібними залозками (або іноді без волосків і залозок), повстисті. Обгортка 8—9 *мм* завд., яйцевидна; листочки її тупуваті або гострі, розсіяноволосисті і залозисті, майже без зірчастого пушку, зелені. Приймочки жовті, згодом темніють. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 113.

— *H. vulgatum* (Fr.) Almqu. var. *Knafii* Čelak., Prod. Fl. Böhm., ed. 1 (1871) 20. — *H. laevigatum* Willd. subsp. *Knafii* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 859; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 422.

В лісах. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, окол. Ужгорода (Лопушухіна!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (М. Попов!, !!). — **Пр.Л.** Чернівецька обл.: Вижницький рн, Розтоки, г. Вихід (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (південь), Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Балкани.

Секція **5. Prenanthoidea** Koch. Високі рослини. Стеблові листки численні. Суцвіття волотисте, звичайно з багатьох кошиків, густо залозисте, рідше ще й з волосками. Обгортка багаторядна, б.-м. правильно черепичаста.

3629 (117). H. conicum (Arv.-Touv.) Juxip — **Нечуйвітер конічний.** Стебло 50—120 *см* завв., товстувате, при основі дещо щетинисто-волосисте, часто червонувате. Прикореневі листки і нижні стеблові на час цвітіння засихають; стеблові листки в кількості 10—25, довгасто-ланцетні до ланцетних, нижні звужені в черешок, останні широколанцетні до еліптично-ланцетних, сидячі, з широкою, дещо стеблообгортною основою, загострені, дрібнозубчасті або з 1—2 глибокими зубцями, голі або шорсткі від щетинок і шипиків, зірчасто-опушені, світло-зелені, зісподу блідіші, з виразним сітчастим жилкуванням. Суцвіття волотисте, з 10—40 кошиків. Квітконоси без волосків і без залозок (або їх дуже мало), сірі від зірчастого пушку. Обгортки 10—12 *мм* завд., яйцевидні, листочки їх темні, тупі, без волосків, але залозисті, дещо зірчасто-опушені. Приймочки темні до чорних. Зубці віночка без війочок. Сім'янки світло- або каштаново-бурі. ♃. Цв. VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 128.

— *H. aestivum* Fr. subsp. *conicum* Arv.-Touv. in Bull. Soc. Dauph., IV (1877) 188; Hier. Alp. fl., 116. Zahn, Hier. Schweiz., 525; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 924; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 506.

Видані зразки: Arv.-Touv., Soc. Dauph., № 1722, 4950.

В лісах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (Арсірій!). — Івано-Франківська обл.: Чорногора: Туркул, Стог (Козій!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.; Кавказ: Передкавк., Зах., Сх. і Півд. Закавк.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня та Атлантична Європа, Балкани, Середземномор'я, Кавказ, Мала Азія.

Примітка. Цей вид займає проміжне місце між секціями Umbellata і Prenanthoidea, зростаючи там, де зустрічаються представники цих секцій.

3630 (118). H. bupleurifolium (Tausch.) Juxip — **Нечуйвітер ласкавцелистий.** Стебло 30—70 *см* завв., 2—4 *мм* у поперечнику, при основі червонувате, вкрите волосками 1—3 *мм* завд., вгорі з поодинокими дрібними залозками і дещо зірчасто-опушене. Прикореневі листки на час цвітіння засихають; стеблові листки в кількості 9—27, ланцетні, б.-м. стеблообгортні, скрипковидні, нижні — відтягнуті, до 14 *см* завд., середні і верхні — сидячі, яйцевидно-ланцетні, загострені, від цілокраїх до нерівно-дрібно-пилчастих, рясно волосисті, темно-зелені, зісподу світліші, з сітчастим жилкуванням. Суцвіття волотисте, з 4—7

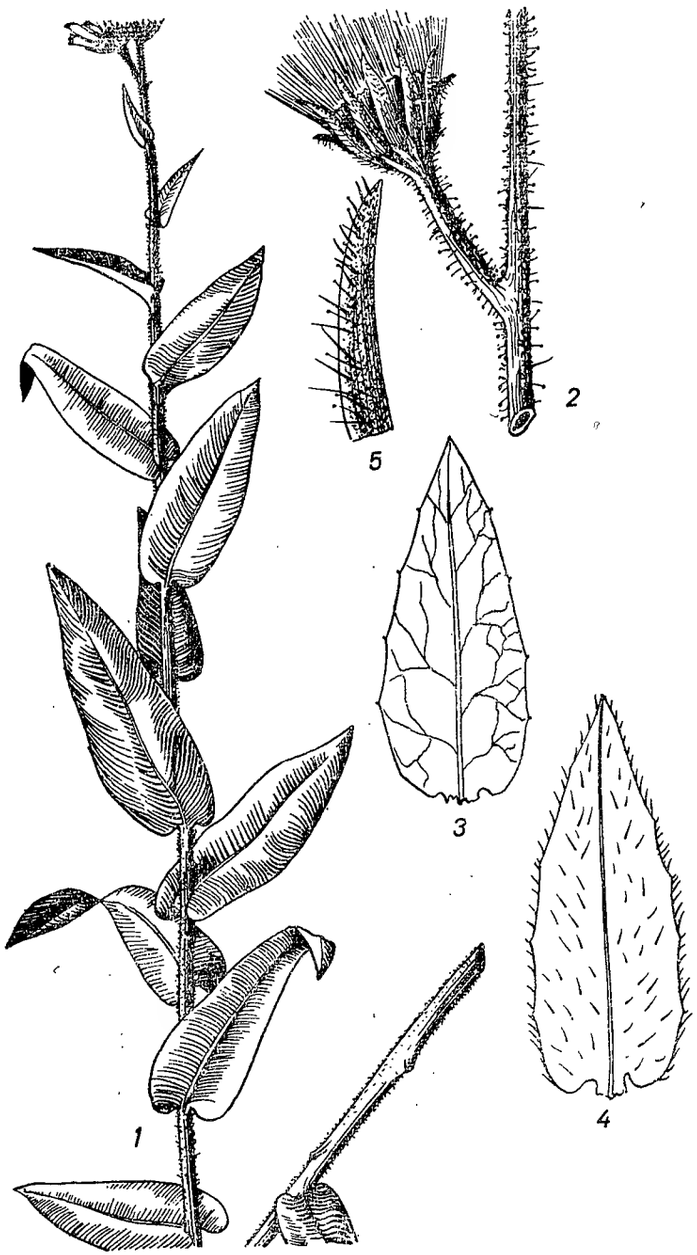

Рис. 133. Нечуйвітер ласкавцелистий — *Hieracium bupleurifolium* (Tausch.) Juxip

1 — верхня частина; *2* — частина стебла з кошиком; *3* — листок зверху; *4* — листок знизу; *5* — листочок обгортки.

кошиків, частково недорозвинутих. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, з залозками 0,3—0,5 *мм* завд., повстисті. Обгортка 8—10 *мм* завд.; листочки її тупі, темні, з короткими поодинокими волосками 1 *мм* завд. і рясними жорсткуватими залозками, розсіяно зірчасто-опушені. Приймочки темні. Сім'янки жовтуваті. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 142.

— *H. prenanthoides* Vill. subsp. *bupleurifolium* Tausch. in Flora, XI (1828) Erg.-Bl. I, 74. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 751; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 282. — *H. prenanthoides* Vill. var. *bupleurifolium* Wimm. et Grab., Fl. Siles., II, 2 (1827) 198.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3387. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 4101

В широколистяних лісах, в горах і на субальпійських луках. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, г. Плішка (Фодор!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, Богдан (Білик!); Чивчинські гори, г. Болтагур (Чопик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм., Верх.-Дністр.; Кавказ: Передкавк., Зах., Схід. і Півд. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3631 (119). H. bupleurifoliodes (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер ласкавцелистовидний.** Стебло 30—80 *см* завв., 1,5—5 *мм* у поперечнику, при основі червонувато-фіолетове, вкрите волосками 1—2,5 *мм* завд., вгорі з залозками. Прикореневі листки на час цвітіння відсутні; стеблові листки в кількості 12—22, нижні — відтягнуті в черешок, до 12 *см* завд., останні широкі, яйцевидно-ланцетні, стеблообгортні, скрипковидні, здебільшого дрібнозубчасті, до верхівки загострені, зверху зелені, зісподу світліші, з сітчастим жилкуванням, з обох боків опушені короткими волосками 0,5—1,5 *мм* завд. Суцвіття нещільноволотисте, з 7—37 кошиків. Квітконоси майже без волосків, але з рясними залозками 0,3—0,5 *мм* завд., повстисті. Обгортка 8—10 *мм* завд., її листочки тупі, темні, з поодинокими волосками 1 *мм* завд. і рясними залозками 0,4—1 *мм* завд., зірчасто-опушені. Приймочки б.-м. темні. Зубці язичкових квіток війчасті. Сім'янки жовто-бурі. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 143.

— *H. prenanthoides* Vill. subsp. *bupleurifolioides* Zahn, Hier. Schweiz. (1906) 424; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 752; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 284. Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2, 218, t. 176 b. — *H. strictissimum* B. Simonk., Enum. Transsilv. (1886) 376.

В гірських лісах в Карпатах. — Вказується Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. рну, але екземплярів цієї рослини з території УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.; Кавказ: Передкавк., Даг., Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

Секція 6. **Alpina** Fr. Вся рослина (стебло, листки, суцвіття) вкрита дрібними залозками з домішкою простих волосків. Суцвіття однокошикове або вилчасто розгалужене, з небагатьох кошиків. Кошики здебільшого великі. Обгортки волохаті від довгих волосків, але без зірчастого пушку. Зубці язичкових квіток з війочками.

Представники секції в СРСР мають два розрізнених ареали поширення:

1) арктично-субарктичний, що простягається на схід до півострова Ямал включно з відгалуженням на південь по Уралу і

2) в східних Карпатах (в альпійській і субальпійській зонах).

Підсекція **1. Alpina vera** (Elfstr.) Juxip. Стебло здебільшого низьке, малолисте, з одним або небагатьма кошиками. Обгортка здебільшого велика, листочки її б.-м. вільні, зовнішні відстовбурчені. Прикореневі листки звичайно лопатчасті, дрібнозалозисті (особливо по краях), так само як стебло і листочки обгорток. Сім'янки великі, червоно-бурі до чорних.

3632 (120). H. alpinum L. — Нечуйвітер альпійський. Стебло 10—25 *см* завв., 1—2,5 *мм* у поперечнику, волосисте, здебільшого рясно опушене світлими з чорною основою волосками 3—8 *мм* завд., залозисте, вгорі з зірчастим пушком, іноді з повстю, нерідко стебел кілька. Прикореневі листки в кількості 3—12, зовнішні здебільшого дрібні, округлі, оберненояйцевидні, еліптичні до довгастих, внутрішні — від коротких до досить довгих (до 15 *см* завд.), поступово звужені в б.-м. ширококрилатий черешок, оберненояйцевидні, ланцетно-лопатчасті, з хвилястим краєм і складчастою верхівкою, цілокраї або дещо дрібнозубчасті, світло- або брудно- (темно) зелені, іноді фіолетові, з обох боків опушені волосками, 1,5—3 *мм* завд., без зірчастого пушку, але з розсіяними дрібними залозками по краях і зісподу по жилці; стеблові листки в кількості 0—4, ланцетні до лінійних, поступово зменшуються в розмірах і безпосередньо під кошиком переходять в листочки обгорток, іноді зірчасто-опушені по нижній жилці і по краях. Суцвіття з одним кошиком, рідко з 2—3. Обгортки великі, 12—16 *мм* завд., яйцевидні до напівкулястих, з округлою або усіченою основою; листочки їх майже чорні (зовнішні зеленуваті, нещільно відстовбурчені, листуваті), досить рясно опушені сірими або темними волосками 2—5 *мм* завд., дрібними залозками 0,1—0,3 *мм* завд. Квітки світло-жовті, іноді частково або повністю трубчасті. Зубці віночка війчасті. Приймочки жовті. Сім'янки 3—4 *мм* завд., чорно-бурі. ♃. Цв. VII—VIII.

L., Sp. pl., ed. 1 (1753) 800. Ledeb., Fl. Ross., II, 852. Цан у Федченко и Флеров, Фл. Европ. Росс., 1100; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 621. Клоков у Визн. росл. УРСР, 600. Юксип в Фл. СССР, XXX, 157.

— *H. eu-alpinum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1937) 137.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2 (1859) t. 150.
Видані зразки: Norrl., Nier. exsicc., fasc. VII, № 10—16, fasc. IX, № 20.

На сухих альпійських і субальпійських луках і схилах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Болтагур (Чопик!), г. Говерла (!!, Комендар!, Артемчук!), г. Близниця (Ігошина!, Мельник!), г. Петрос (Ігошина!, !!), г. Піп Іван Мармарошський (Гринь!, Барбарич!, Х. Руденко!). — Івано-Франківська обл.: Косівський рн, г. Чивчин (Чопик!), г. Гнетеса (Чопик!).

Поширення по СРСР. Аркт.: Аркт. Євр. і Аркт. Сиб.; Європ. ч.: Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Волзьк.-Кам. (Урал), Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Арктика, Скандінавія, Середня Європа (Альпи до Карпат включно), Атлантична Європа (Шотландія), Східна Європа, Північна Америка (Гренландія).

3633 (121). H. gymnogenum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер голий.** Стебло 5—25 *см* завв., тонке, розсіяно вкрите короткими чорнуватими волосками, вгорі дрібнозалозисте. Прикореневі листки оберненояйцевидні, довгасті або лопатчасті, б.-м. вузькі, відтягнуті в довгий черешок, оливково-зелені, цілокраї або невиразно дрібнозубчасті. Волоски короткі, нечисленні. Кошики поодинокі. Обгортки 9—14 *мм* завд., овальні або напівкруглясті; листочки їх коротковолосисті, дрібнозалозисті. Зубці віночка злегка війчасті. Приймочки коричнево-жовті. ♃. Цв. VII—VIII.

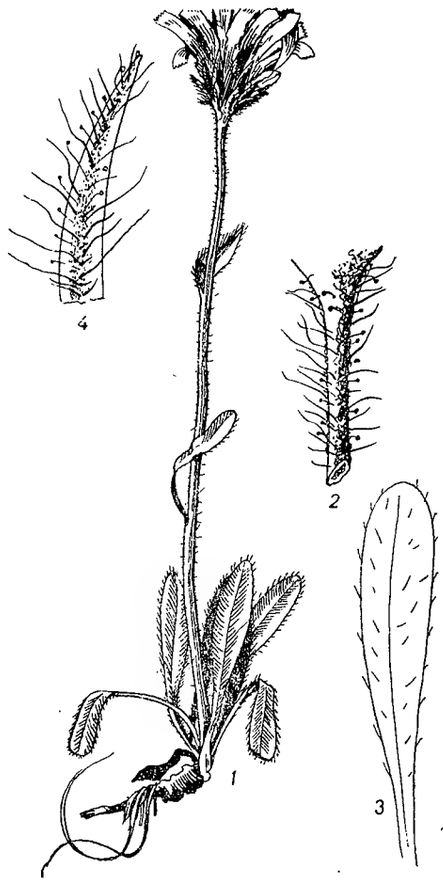

Рис. 134. Нечуйвітер голий — *Hieracium gymnogenum* (Zahn) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка квітконоса; *3* — листок зверху; *4* — листочок обгортки.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 159.

— *H. alpinum* L. subsp. *gymnogenum* Zahn in Ann., Ung. Nat. Mus., VII (1910) 74; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 625; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 143. — *H. alpinum* L. var. *subglabrum* Schur, Enum. Pl. Transsil. (1866) 396.

В альпійському поясі. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (!!, Чопик!); Тячів-

ський рн, Широкий Луг (!!, Чопик!), Чорногора (!!, Комендар!, Козій!, Доброчаєва!), г. Говерла (!!, Комендар!, Доброчаєва!), г. Свидовець (Гринь!), г. Петрос (!!, Чопик!, Ігошина!, Комендар!), г. Піп Іван Чорногорський (!!, Косець!, Брадіс!, Комендар!), г. Піп Іван Мармарошський (М. Попов!, Хржановський!, Гринь!, Брадіс і Запятова!). — Івано-Франківська обл.: Косівський рн, с. Боркут, г. Чивчин (Барбарич!, Чопик!, Катіна!), г. Сивуля (Брадіс!), хр. Дземброня, г. Смотрич (Брадіс!), г. Говерла (Пояркова!, Рожевіц, Шишкін!, Катіна!, Ігошина!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (Східні Альпи і Карпати).

3634 (122). H. melanocephalum (Tausch.) Juxip — **Нечуйвітер чорноголовий.** Стебла 10—30 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, (рідше тонкі і приземкуваті), поодинокі (або стебел 2—3), опушені сірими і темними, 3—5 *мм* завд., щетинками, з короткими і темними, більш помітними вгорі залозками. Прикореневі листки довгі, оберненояйцевидні, довгасто-лопатчасті або вузько-довгасто-ланцетні, відтягнуті в довгий, ширококрилатий черешок, кучеряво-хвилясті, зубчасті або майже цілокраї, б.-м. помірно опушені; стеблові листки в кількості 1—3, цілокраї, з рясними залозками. Суцвіття з одним (рідше 2—3) кошиком; обгортки 1—18 *мм* завд., листочки їх численні, ланцетні, досить рясно волосисті, волоски до 3 *мм* завд. і рясно залозисті. Зубці віночка війчасті. Приймочки жовті. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 160.

— *H. alpinum* L. subsp. *melanocephalum* Tausch. in Flora, XI (1828) Erg.-Bl. I, 63; (1837) 67; Zahn in Koch, Synops., 3, III, 1841; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 627; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XIII, III, 145.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2, t. 129A.

Видані зразки: Rehm. et Wol., Fl. Polon. exsicc., № 195! Zahn, Hier. Europ., № 652. Petrak, № 281, 282. Baenitz, Herb. Europ., № 3021.

В субальпійському і альпійському поясах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (!!, Чопик!); Тячівський рн, Чорногора (!!, Доброчаєва!, Комендар!), г. Говерла (Фодор!), г. Піп Іван Мармарошський (Хржановський!, М. Попов!), полонина Стримба (Резниченко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа (Центральні і Східні Альпи, Карпати).

3635 (123). H. apiculatum Tausch. — **Нечуйвітер гострокінцевий.** Стебла 15—35 *см* завв., товстуваті, поодинокі (або стебел 2—3), рясно і довго (3—5 *мм* завд.) волосисті, помірно залозисті (вгорі рясніше і залозки крупніші). Прикореневі листки відтягнуті в довгу основу або в ширококрилатий черешок, зовнішні — еліптичні або більш вузькі, лопатчасті, тупі, б.-м. зубчасті, внутрішні — ланцетні, короткозубчасті або виїмчасті чи майже лопатеві, іноді зубці загнуті вперед, опушені, з дрібними залозками, світло-зелені; стеблові листки в кількості 3—5 (8), довгасто-ланцетні, гострі, гостро-пилчасто-зазублені; верхні — з

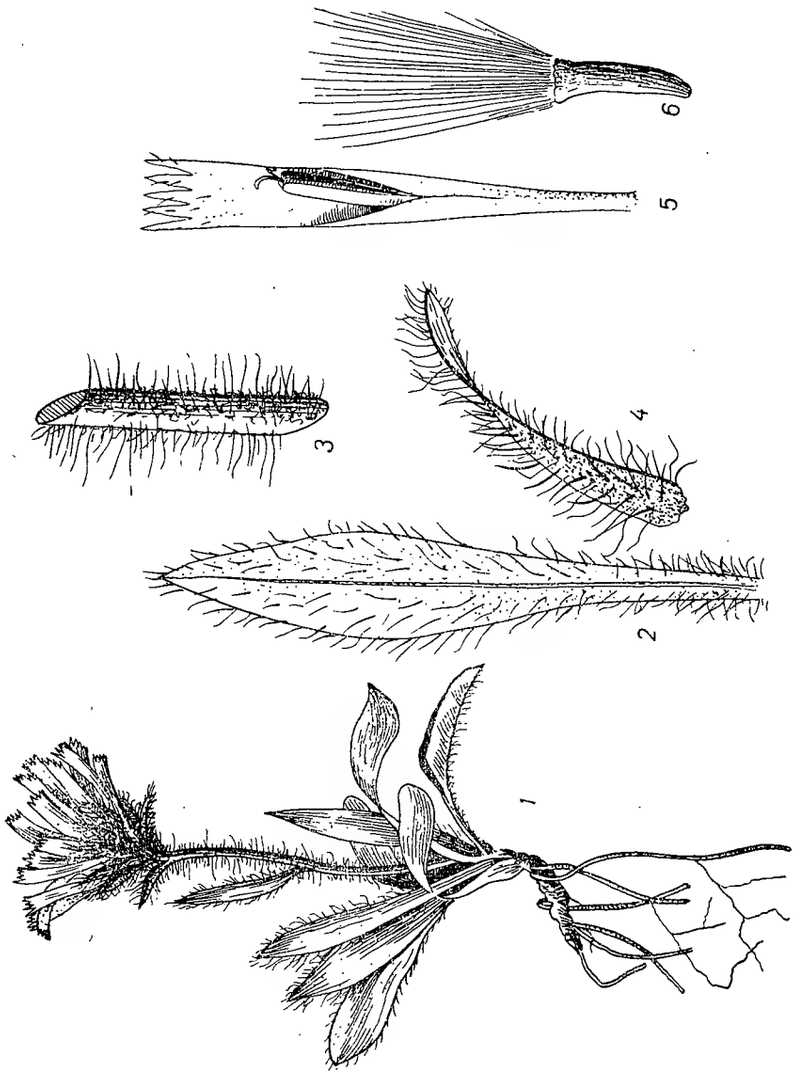

Рис. 135. Нечуйвітер чорноголовий — *Hieracium melanocephalum* (Tausch) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок обгортки; *5* — окрема квітка; *6* — сім'янка.

незначним зірчастим пушком по нижній жилці. Суцвіття з одним (рідше 2—3) кошиком. Обгортка 18—20 *мм* завд., досить широка; листочки її темні, тупі (внутрішні — гострі), зовнішні — зелені, листоподібні, досить рясно волосисті і залозисті. Приймочки жовті або жовто-бурі, згодом темніють. ♃. Цв. VII—VIII.

Tausch. in Flora, XX (1837) Erg.-Bl. I, 70. Юксип в Фл. СССР, XXX, 161. — *H. alpinum* L. var. *apiculatum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1921) 632; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 152.

Рисунки: Zahn in Engl., Pflanzenr., l. c., fig. 49 A.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 654.

На субальпійських та альпійських луках і на скелях. — Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) вказується для Верх.-Дністр. рну, але рослин з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (Судети, Татри, Карпати).

Підсекція **2. Nigrescentia** Juxip. Стебла нерідко високі. Суцвіття нерідко з кількома кошиками. Обгортки великі або середні, листочки їх щільно притиснуті. Прикореневі листки лопатчасті або ланцетовидні, з широкою, б.-м. виразно відмежованою пластинкою і довгими черешками, з дрібними залозками. Приймочки темні до чорних. Сім'янки коротші, ніж у представників секції Alpina vera, чорні.

3636 (124). H. decipiens (Tausch) Juxip — **Нечуйвітер оманний.** Стебло 10—40 *см* завв., рясно вкрите темними волосками, залозисте і зірчасто-опушене. Зовнішні прикореневі листки короткочерешкові, яйцевидні або лопатчасті, майже цілокраї, внутрішні — довгасті до вузьколанцетних (нерідко великі), тупі з шипиком або загострені, дрібно-, коротко- або виїмчасто-зубчасті (зрідка з б.-м. глибокими зубцями), з розсіяними волосками 2—2,5 *мм* завд.; стеблові листки в кількості 2—3(6), довгасті до ланцетно-лінійних, сидячі, із звуженою основою; нижній листок дещо зубчастий, інші гострі, що поступово переходять у верхівкові листки. Кошик один (досить рідко кошиків більше). Обгортка 12—16 *мм* завд., листочки її чорнуваті, гострувати, світло-волосисті, волоски 2—3 *мм* завд., рясно залозисті, з темною основою. Приймочки темні. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 167.

— *H. nigriscens* Willd. subsp. *decipiens* Tausch. in Flora, XI (1828) Erg.-Bl. I, 66; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 641. — *H. eu-decipiens* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1936) 163.

Рисунки: Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2 (1927), fig. 923.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3338. Zahn, Hier. Europ., № 659. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 406!

На субальпійських луках і на скелях. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Великий Верх (Барбарич!), г. Пікуй (!!); Тячівський рн, Чориогора, г. Близниця (Брадіс і Запятова!), г. Петрос (!!, Комендар!).

Рис. 136. Нечуйвітер оманний — *Hieracium decipiens* (Tausch) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа.

Підсекція **3. Atrata** (Fr.) Juxip. Суцвіття з 1—12 кошиків, високовилчасте або частіше нещільноволотисте. Стеблових листків 1—3. Внутрішні прикореневі листки і нижній стебловий здебільшого раптово звужені в крилатий черешок або основа пластинки усічена до майже серцевидної, при основі нерідко великозубчасті, по краях і черешках розсіяно-дрібно-залозисті; на листочках обгорток, крім дрібних залозок, є великі; зірчасте опушення рослин нерідко помітне. Приймочки темні. Сім'янки чорні.

3637 (125). H. nigrescens Willd. — **Нечуйвітер чорніючий.** Стебло 15—35 *см* завв., 1,5 *мм* у поперечнику, злегка звивисте, розсіяно опушене волосками 1—2 *мм* завд. і залозисте; залозки 0,1—0,5 *мм*. Прикореневі листки в кількості 2—7, яйцевидно-ланцетні, нерідко досить великі (до 15 *см* завд.), відтягнуті в черешок, велико- і неправильнозарубчасто-зубчасті (особливо при основі пластинки), розсіяно вкриті короткими волосками і *мм* завд., по краях з поодинокими дрібними залозками; стеблові листки в кількості 1—3, нижній — добре розвинутий, ланцетний, черешковий, глибокозубчастий, останні — б.-м. приквіткоподібні. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 1—10 кошиків. Квітконоси майже без волосків або з поодинокими залозками 0,3—0,6 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Обгортка 12—16 *мм* завд., яйцевидна; листочки її широкуваті, тупуваті, внутрішні загострені, розсіяно опушені волосками 2 *мм* завд. і досить рясно залозисті; залозки 0,2—0,6 *мм* завд. Приймочки темні. ♃. Цв. VII—VIII.

Willd., Sp. pl., III (1860) 1574. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 664. Юксип в Фл. СССР, XXX, 189.
— *H. eu-nigriscens* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1936) 174.
Рисунки: Willd., l. c., t. X.

На субальпійських і альпійських луках. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Піп Іван Мармарошський (М. Попов!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа.

3638 (126). H. atrellum (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер темнуватий.** Стебло 15—35 *см* завв., 2 *мм* у поперечнику, розсіяно опушене, вгорі залозисте, розсіяно-зірчасте. Прикореневих листків до 8, зовнішні — овально-еліптичні, усічені або раптово звужені в черешок, тупі, останні — довгасті до довгасто-ланцетних, поступово звужені в довгий черешок, гострі, по краях дрібно- або велико- (при основі) зубчасті, іноді з зубцями, зверху темно-зелені, зісподу світло-зелені, нерідко забарвлені, опушені волосками 1—1,5 *мм* завд. і дрібними залозками по краях. Стебловий листок 1 (рідше листків 2), ланцетний, цілокраїй або гострозубчастий. Суцвіття високовилчасте, з 1—4(8) кошиків. Квітконоси вкриті поодинокими волосками і залозками, повстисті. Обгортки 10—13 *мм* завд.; листочки її широколанцетні із звуженою верхівкою, чорні, тупуваті, внутрішні — вужчі і загострені, з світлим краєм, розсіяно-сіро-волосисті і досить рясно залозисті, розсіяно зірчасто-опушені. Квітки золотисто-жовті, зубці язичка дещо війчасті. Приймочки темні. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 189.
— *H. atratum* Fr. subsp. *atrellum* Zahn, Hier. Europ. (1914) № 860 et Schedae IX, 16; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 677. — *H. atratum* auct. fl. Germ. et Austr.; Клоков у Визн. росл. УРСР, 600 non Fr.
Видані зразки: Callier, Fl. Siles. exsicc., № 1129. Zahn, Hier. Europ., № 663, № 860.

В субальпійському і альпійському поясах. — Наводиться Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. рну, але рослин з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа.

3639 (127). H. subnigrescens (Fr.) Juxip — **Нечуйвітер чорнуватий.** Стебло 20—50 *см* завв. Прикореневі листки широко- або довгасто-яйцевидні, тупуваті, нерідко досить великі, внутрішні — довгасто-ланцетні, звужені в черешок, коротко-, а при основі зарубчасто-трикутно-тупувато-зубчасті, до рясного коротко опушені; стеблові листки в кількості 1—2, яйцевидно-ланцетні, нерівнозубчасті, верхній листок нерідко редукований. Суцвіття нещільне, вилчасто-волотисте, кошиків до 12. Квітконоси з рясними, великими, чорними залозками, слабо повстисті. Обгортки 10—15 *мм* завд.; листочки її від широкої основи виразно звужуються до верхівки, чорні, з незначною кількістю волосків, рясно залозисті. Квітки язичкові, але частина їх трубчасті. Приймочки чорні. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 191.
— *H. atratum* Fr. subsp. *subnigrescens* Fr., Hier. Europ. (1862) № 91 p. p. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 681. — *H. eu-subnigrescens* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1936) 182.
Видані зразки: Dahlst., Herb. Hier. Scand., fasc. III, № 44. Baenitz, Herb. Europ., № 516.

В субальпійському і альпійському поясах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Близниця (Ігошина!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Атлантична Європа.

Підсекція **4. Alpivulga** Juxip. Суцвіття з 1—15 кошиків, нещільноволотисте. Стеблових листків 3—8. Суцвіття вкрите залозками.

3640 (128). H. rohacsense Kit. — **Нечуйвітер рогачевський.** Стебло 15—50 *см* завв., вигинисте (бокових стебел 2—4), при основі фіолетово

забарвлене, коротко опушене, розсіяно залозисте, зірчасто-опушене (вгорі досить густо). Прикореневих листків 2—10, зовнішні дрібні, яйцевидні до довгастих, б.-м. тупі, останні яйцевидно- або довгасто-ланцетні, внутрішні ланцетні, б.-м. загострені, звужені в черешок, фіолетовий при основі, виїмчасто-зубчасті, сизі до трав'янисто-зелених, розсіяно опушені; черешки густоволосисті, волоски 2,5 *мм* завд., з нижнього боку листки дещо зірчасто-опушені, по краях незначно дрібнозалозисті. Стеблових листків 0—2, довгасто-ланцетних до лінійних, довго загострених, нижні нерідко великозубчасті, знизу зірчасто-опушені. Суцвіття високовилчасте або нещільноволотисте, з 2—10 кошиків. Квітконоси зігнуто відстовбурчені, здебільшого помірно опушені, залозисті, б.-м. сіроповстисті. Обгортки 10—13 *мм* завд., яйцевидні, згодом півкулясті; листочки їх темні, опушені (волоски з товстою темною основою і світлою верхівкою), залозисті, по краях рясно зірчасто-опушені. Віночки золотисто-жовті, нерідко злегка війчасті. Приймочки темні. Сім'янки чорнуваті. ♃. Цв. VII—VIII.

Kit. in Linnaea, XXXII (1863) 422. Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 208. Юксип в Фл. СССР, XXX, 196.

— *H. conspurcans* Norrl., Bidr., 1 (1888) 98. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 699.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 2 (1859) 192.

Видані зразки: Norrl., Hier. exsicc., № 118.

В горах. — Наводиться Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. рну, але рослин з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Атлантична Європа.

3641 (129). H. lomnicense Wol. — **Нечуйвітер ломницький.** Стебло 25—35 *см* завв. (іноді є 2—3 бічні стебла), зелене, рясно світловолосисте, волоски до 2,5 *мм* завд., залозисте і зірчасто-опушене. Прикореневі листки численні, широкоеліптичні до довгасто-лопатчастих, звужені в черешок (до 15 *см* завд.), до гострих, зубчасті, темно-зелені, з обох боків рясно вкриті волосками до 2,5 *мм* завд., по краях дещо дрібнозалозисті; стеблові листки в кількості 3—5, нерідко великі, ланцетні; нижні — відтягнуті в черешок, виїмчасто-зубчасті; середні — звужені, сидячі, дрібнозубчасті до великозубчастих, при основі густо опушені. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 3—8 кошиків. Квітконоси рясно опушені і залозисті, сіруваті від зірчастого пушку. Обгортка 10—12,5 *мм* завд.; листочки її широкуваті, гострувати, темні, з зеленою облямівкою, незначно опушені, досить рясно дрібнозалозисті, майже без зірчастого пушку. Віночки світло-жовті, нерідко трубчасті, з війчастими зубцями. Приймочки темні. Сім'янки чорнуваті. ♃. Цв. VII—VIII.

Wol. in Spraw. kom. fiz. Akad. Krak., XXV (1890) 65 et in Öster. Bot. Zeitschr. (1891) 111, 140. Zahn in Magyar. bot. lapok, 156; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 721; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 247. Юксип в Фл. СССР, XXX, 197.

— *H. czeremoszense* Wol., Magyar. bot. lapok, 162; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 722.

В субальпійському поясі Карпат. — Наводиться Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. рну, але рослин з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа.

3642 (130). H. Krasanii Wol. — **Нечуйвітер Крашана.** Кореневище товсте. Стебло 20—35 *см* завв., тонке (нерідко є 2—4 бічні стебла), опушене волосками 2—4 *мм* завд. (при основі досить рясно), б.-м. залозисте і зірчасто-опушене. Прикореневі листки звичайно численні, довгасті до лопатчастих (до 18 *см* завд.), тупі або загострені, раптово або б.-м. поступово звужені в черешок, цілокраї або дрібнозубчасті, зелені, опушені волосками 2—4 *мм* завд., по краях залозисті і зірчасто-опушені; стеблові листки в кількості 1—3(5), довгасто-ланцетні до лінійних, здебільшого довго загострені, майже черешкові до сидячих, цілокраї або дрібнозубчасті. Суцвіття нещільноволотисте або високовилчасте, з 2—5 (15) кошиків. Квітконоси тонкі, опушені, залозисті, б.-м. повстисті. Обгортки 8—11 (13) *мм* завд.; циліндричні, згодом яйцевидні; листочки їх широкуваті до вузьких, гострувати до гострих, чорнуваті, внутрішні дещо світло облямовані, темно опушені, залозисті, здебільшого без зірчастого пушку (якщо є, то лише при основі). Віночок жовтий. Приймочки жовті до темних. Сім'янки бурі до чорних, з білим чубком. ♃. Цв. VII—VIII.

Wol. in Spraw. kom. fiz. Akad. Krak., XXV (1890) 64, XXVII, 125. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 711; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 252. Юксип в Фл. СССР, XXX, 197.

В субальпійському і альпійському поясах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (!!, Чопик!). — Івано-Франківська обл.: Косівський рн, г. Кукуль, Синьяк, Попадя, Менчул, Чивчин (Волощак).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Карпатський ендем.

3643 (131). H. Fritzei F. Schultz — **Нечуйвітер Фріца.** Стебло 15—30 *см* завв., тонке до товстуватого, часто вигинисте, вкрите світлими з темною основою, вгорі темними і щетинистими волосками 4—5 *мм* завд. і розсіяними залозками. Прикореневих листків мало (або зовсім немає), зовнішні оберненояйцевидні або округлі до лопатчастих, тупі, внутрішні — довгасто-ланцетні, б.-м. гострі або тупуваті, звужені в черешок, дрібнозубчасті до зубчастих, верхівка листка нерідко складчаста. Стеблові листки в кількості 2—6 (рідко більше, але тоді прикореневі листки відсутні); листки поступово до верхівки зменшуються в розмірах і переходять в приквіткові, косо вгору спрямовані, довгасто-ланцетні, здебільшого гострі, звужені в черешок або дещо стеблооб-

гортні, дрібнозубчасті, верхні — ланцетні, гострі, всі темні, сизо-зелені (рідше світло-зелені), з обох боків рясно вкриті, 2—3 *мм* завд., волосками, по краях з розсіяними залозками, без зірчастого пушку. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 1—3 (10) кошиків. Квітконоси помітно темнощетинисті, залозисті і рясно зірчасто-опушені. Обгортки 12—16 *мм* завд., напівкулясті; листочки їх лінійно-ланцетні, широкуваті, тупі до гострувatих; зовнішні дещо відстовбурчені, зелені; внутрішні— темні, світло облямовані, вкриті волосками до 3 *мм* завд., рясними залозками 0,2—0,5 *мм* завд., зірчасто-опушені. Віночки золотисто-жовті, нерідко трубчасті, з війчастими зубцями. Приймочки чорні або темні, рідше жовто-бурі. Сім'янки від червоно-коричневих до чорних. 4. Цв. VII—VIII.

F. Schultz in Flora, XXX (1872) 281. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 718; in Ascr. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 240. Юксип в Фл. СССР, XXX, 198.

— *H. sudeticum* Tausch. in Flora, XX (1837) Erg.-Bl. 68 non Fr. — *H. scitulum* Wol., Spraw. kom. fiz. Akad. Krak., XXI (1887) 128; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 720; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 244.

На гірських луках. — Наводиться Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX) для Верх.-Дністр. рну, але рослин з УРСР ми не бачили.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа (Судети і Карпати).

Секція **5. Vulgata** Fr. Листки зелені, рідше дещо синьо-зелені, вкриті м'якими кучерявими волосками, без залозок, з серцевидною, усіченою або округлою основою або звужені в черешок; прикореневі листки численні або їх на час цвітіння мало; стеблові листки в кількості 0—2, і тоді стебло б.-м. стрілковидне, або ж їх більше (3—18). Суцвіття волотисте (до майже щитковидного), рідше нещільноволотисте або вилчасте і тоді з небагатьох кошиків. Обгортка середнього розміру, 8—11 (14) *мм* завд. Зубці язичка (майже завжди) без війок; приймочки здебільшого темні або жовто-бурі, згодом темніють, рідше жовті. Сім'янки здебільшого чорні.

Підсекція **1. Transsilvanica** Zahn. Кошики невеликі, здебільшого циліндричні. Листочки обгортки світло-зелені або яскраво-зелено облямовані. Квіток в кошику небагато; приймочки жовті, згодом бурі-ють, досить рідко темні. Чубок білий. Суцвіття щитковидно-волотисте, багатокошикове, рясно залозисте. Листки трав'яно-зелені, рясно опушені; прикореневих листків здебільшого багато (рідко 0—2); листки відтягнуті в черешок. Пилок відсутній. Сім'янки темно-коричневі.

3644 (132). H. transsilvanicum (Heuff.) Juxip — **Нечуйвітер трансільванський.** Стебло 30—80 *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику (нерідко є кілька стебел), при основі червоно-буре і нерідко довго- і густоволохате, вгорі коротковолосисте і розсіяно дрібнозалозисте. Прикореневі листки в кількості 6—10(18), оберненояйцевидні до довгастих або

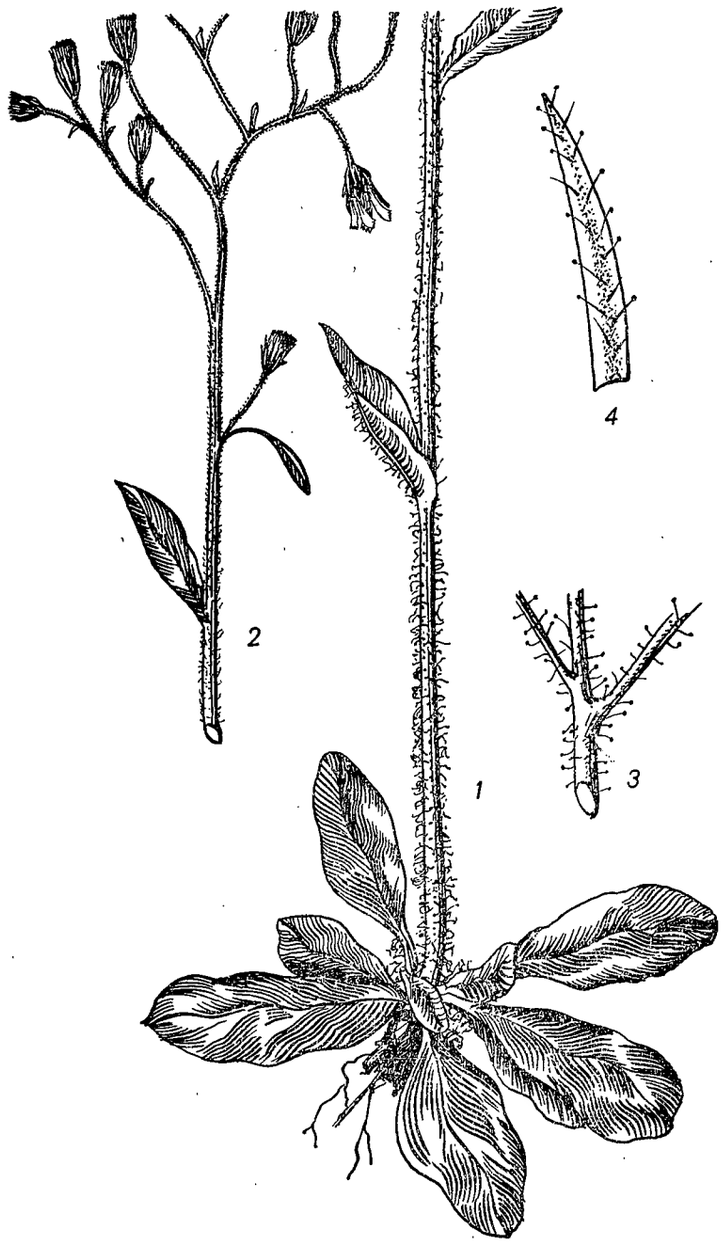

Рис. 137. Нечуйвітер трансільванський — *Hieracium transsilvanicum* (Heuff.) Juxip

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок обгортки.

ланцетних, до 20 *см* завд., б.-м. раптово звужені в черешок, з верхівкою округлою або загостреною, з шипиком, розставлено великозубчасті, при основі до цілокраїх, досить рясно опушені з обох боків і по краях короткими волосками 0,5—1,2 *мм* завд., а по жилці і вздовж червонобурих черешків волохатими, 2—4 *мм* завд., волосками. Стеблових листків 1—4, розставлених, нижні — б.-м. черешкові, подібні до прикореневих, останні сидячі, звужені до основи, довгасто-ланцетні до лінійних; всі листки жовтувато-зелені, зісподу сизі і нерідко забарвлені. Суцвіття щитковидне, з 2—25 кошиків, гілки його вгорі зближені, нижче розставлені і дугоподібно зігнуті. Квітконоси тонкі, без волосків, але до рясного дрібнозалозисті (залозки 0,2—0,3 *мм* завд.), сірі від зірчастого пушку. Кошики дрібні, 7—8 *мм* завд., циліндричні, малоквіткові; листочки обгорток вузькі, гострі, світло-зелені, з широкою, яскраво-зеленою облямівкою, рясно золотисто-коричнево-залозисті (залозки скупчені до верхівки). Віночки сірко-жовті; зубці язичка без війок. Приймочки жовті, згодом буріють. Сім'янки 3—3,7 *мм* завд., від світло- до темно-коричневих; чубок білий, пізніше дещо жовтіє. ♃. Цв. VI—VIII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 207.

— *H. rotundatum* Kit. β. *transsilvanicum* Heuff. in Verh. Zool.-Bot. Ges. Wien, VIII (1858) 151; Schur ex Fr., Epicr. (1862) 97; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 472; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 763. — *H. rotundatum* Zahn non Kit. in Schult., Öster. Fl., ed. 2, II (1814) 439; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 472. Клоков у Визн. росл. УРСР, 600.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2 (1859) t. 82. Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2, fig. 914. Фл. СССР, XXX, табл. XII, рис. 2.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3363; Schultz, Herb. norm., nov. ser., cen. 117, № 1611. Fl. exsicc. Reip. Bohem.-Slov., № 386! Hayek, Fl. Stir. exsicc., № 699. Zahn, Hier. Europ., № 586.

В світлих листяних лісах. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Ужгород (Косець!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (Комендар!); Тячівський рн, Богдан (Чопик!, Гринь!), Лопухів (Гринь!), полонина Буштул (Гринь!), Ділове (Федор!), Ясиня (Доброчаєва!, !!, Косець!, Хржановський!), г. Петрос (Игошина!, Барбарич!, !!), г. Менчул (Маргитай!, М. Попов!), г. Свидовець (М. Попов!, Хржановський!, Гринь!, Барбарич!), г. Туркул (Комендар!), г. Стог (Брадіс і Запятова!), г. Говерла (Комендар!). — Івано-Франківська обл.: Яремча (Игошина!); Богородчанський рн, Ворохта (!!, Доброчаєва!, Артемчук!, Пояркова!, Рожевіц і Шишкін!), полоиина Пожижевська (Блоиський!); Чорногора (!!, Козій!); Косівський рн, г. Буркут (Барбарич!), Говерла (Пояркова!, Рожевіц і Шишкін!). — Чернівецька обл.: Сторожинецький рн, Банилів (Косець!); Вижницький рн, Вижниця (!!), Шепіт, г. Томнатик (!!, Артемчук!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Карпатсько-балканський ендем.

3645 (133). H. poculicum Wol. — **Нечуйвітер покутський.** Стебло 40—80 *см* завв. (нерідко стебел кілька), товстувате, вигинисте, рясно опушене. Прикореневі листки на час цвітіння в кількості 0—2 (4), великі, до 15 *см* завд., або порівняно невеликі, довгасті або обернено-

Рис. 138. Нечуйвітер покутський — *Hieracium pocuticum* Wol.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — листочок обгортки.

яйцевидно-лопатчасті, округло-тупі, звужені в досить довгий крилатий черешок, зубчасті. Стеблових листків 8—16, довгастих до яйцевидно-ланцетних або яйцевидних, пилчасто-зубчастих до великозубчастих; нижні листки з крилатими черешками, верхні — сидячі, з округлою основою, всі — дещо стеблообгортні, зелені. Суцвіття волотисте, на верхівці дещо зонтичне, з 5—30 кошиків, з дугоподібно вгору спрямованими гілками. Квітконоси тонкі, без волосків, але досить рясно залозисті, сірі від зірчастого пушку. Обгортка 8—10 *мм* завд.; листочки її широкуваті, тупуваті до гострих, рясно залозисті, майже без зірчастого пушку. Зубці язичка дещо війчасті. Приймочки темні. Сім'янки чорно-бурі. ♃. Цв. VII—VIII.

Wol. in Spraw. kom. fiz. Akad. Krak., XXI (1887) 129. Юксип в Фл. СССР, XXX, 208.

— *H. carpaticum* Bess. subsp. *pocuticum* Zahn in Magyar. bot. lapok, 158; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 818; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 383. — *H. juranum* Rehm. in Öster. Bot. Zeitschr. (1873) 217. — *H. Rehmanni* Wol., l. c., et in Öster. Bot. Zeitschr. (1891) 111 nec N. P. — *H. rapunculoidiforme* Wol. et Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 819. — *H. ukierniae* Wol. et Zahn, l. c.

В лісах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Жденеве (Чопик!); Тячівський рн, Богдан (Гринь!), г. Петрос (М. Попов!), г. Піп Іван Мармарошський (М. Попов!). — Івано-Франківська обл.: хр. Чорногора: г. Сивуля, г. Говерла, г. Кукуль (Волощак).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Карпатсько-балканський ендем.

Примітка. Вважається перехідною формою між підсекціями Transsilvanica і Prenanthoidea.

3646 (134). H. caesiogenum Wol. et Zahn — **Нечуйвітер сизий.** Стебло 45—55 *см* завв., б.-м. коротко опушене, але слабо залозисте і вгорі рясно зірчасто-опушене. Прикореневих листків 3—8, зовнішні листки нерідко дрібні, округлі, внутрішні — яйцевидно-ланцетні до довгасто-ланцетних, звужені в довгий, здебільшого фіолетовий, б.-м. рясно опушений черешок, тупуваті до гострих, дуже коротковолосисті; листки зверху сизувато-світло-зелені, зісподу часто фіолетові, з обох боків рясно і коротко опушені, дрібнозубчасті, до основи б.-м. великозубчасті. Стеблові листки в кількості 2—4, яйцевидно-ланцетні до лінійних, зубчасті, зірчасто-опушені (нижні лише вздовж жилки). Суцвіття нещільноволотисте до високовилчастого, з 10—25 кошиків; гілки і квітконоси тонкі, слабо опушені і слабо залозисті, сірі від зірчастого пушку. Обгортка 10—12 *мм* завд.; листочки її широкуваті, внутрішні шиловидні, світло-зелено облямовані, вкриті волосками 2 *мм* завд., дещо залозисті і зірчасто-опушені. Віночки золотисто-жовті. Приймочки темні. Сім'янки чорнуваті. ♃. Цв. VII—VIII.

Wol. et Zahn in Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2 (1906) 106, t. 85. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 483; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 788. Юксип в Фл. СССР, XXX, 209.

На вапняках. — В Карпатах рідко.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, хр. Красна, над Усть-Чорною (Брадіс і Запятова!). — Івано-Франківська обл.: Косівський рн, г. Чивчин (Чопик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Карпатсько-балканський ендем.

Примітка. Мабуть гібридогенний вид між підсекціями Transsilvanica і Caesia. Зовнішнім виглядом нагадує *H. caesium* Fr., але відрізняється від нього опушенням листків.

3647 (135). H. jablonicense Wol. — **Нечуйвітер яблоницький.** Стебло 35—60 *см* завв., 1—1,5 *мм* у поперечнику, при основі фіолетове і опушене. Прикореневі листки в кількості 2—3, зовнішні — дрібніші, яйцевидні або лопатчасті, тупі, всі інші до широколанцетних і гострих, відтягнуті в черешок, дрібнозубчасті до зубчастих, опушені досить рясно тонкими і короткими, 0,5—1,5 *мм* завд., волосками. Стеблові листки в кількості 2—3(6), видовжені або вузьколанцетні, відтягнуті в черешок, дрібнозубчасті, верхні — вузькі, зісподу зірчасто-опушені. Суцвіття щитковидно-волотисте, з 3—15 кошиків. Квітконоси тонкі, світло-сірі від зірчастого пушку, без волосків, але з залозками 0,6 *мм* завд. Обгортка 8—9 *мм* завд., циліндрична; листочки її широкуваті до гострих, темні, але яскраво-зелено облямовані, лише іноді з поодинокими волосками, до рясного залозисті, залозки 0,3—1 *мм* завд. Приймочки здебільшого жовто-бурі або темні. Квіток в кошику до 40. Сім'янки майже чорні. ♃. Цв. VI—VIII.

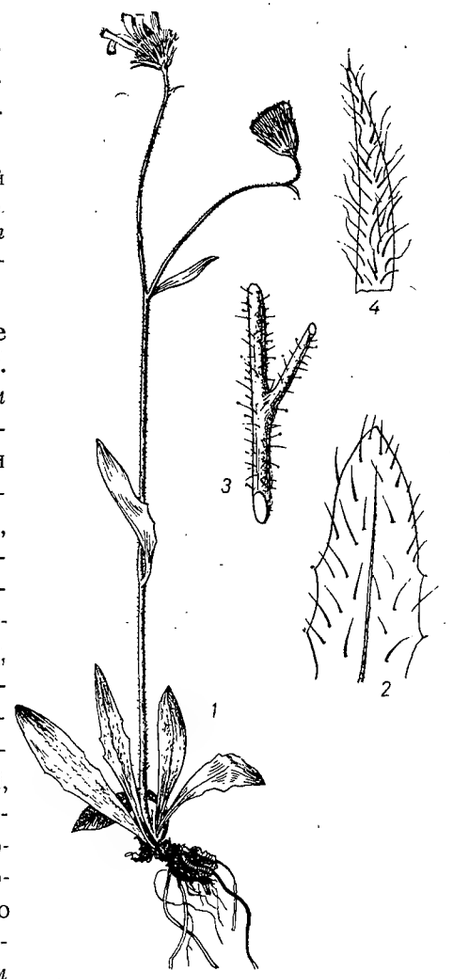

Рис. 139. Нечуйвітер сизий — *Hieracium caesiogenum* Wol. et Zahn

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок обгортки.

Wol. in Spraw. kom. fiz. Akad. Krak., XXV (1890) 66. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 477; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 775. Юксип в Фл. СССР, XXX, 209.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 2, t. 84, B.

В світлих листяних лісах. — В Карпатах.

Рис. 140. Нечуйвітер яблоницький — *Hieracium jablonicense* Wol.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — листок зверху; *4* — листочок обгортки.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Ужгород (М. Попов!, Комендар!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Тячівський рн, хр. Красна над с. Усть-Чорна (Брадіс і Запятова!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт, г. Томнатик (Артемчук!, Горохова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Середня Європа (Карпати), Балкани.

Примітка. Вважається перехідною формою між *H. transsilvanicum* (Heuff.) Juxip і *H. vulgatum* (Fr.) Almqu, являючи, мабуть, їх гібрид.

3648 (136). H. pseudobifidum Schur — **Нечуйвітер несправжньороздвоєний.** Стебло 15—60 *см* завв. (нерідко є кілька стебел), при основі іноді довго і густо опушене, вгорі іноді дещо залозисте, зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 4—8, зовнішні дрібні, округлі, всі інші яйцевидні до еліптичних або довгасто-ланцетних, тупі до гострих, усічені до раптово звужених, здебільшого довгочерешкові, дрібнозубчасті, при основі зверху з дуже короткими щетинками, зісподу по жилці і вздовж черешків рясно довговолосисті і (часто лише по середній жилці) зірчасто-опушені, від світло- до жовто-зелених. Стеблові листки в кількості 0—2, нижній — нерідко великий, б.-м. черешковий, від широкої основи видовжено-загострений. Суцвіття нещільноволотисте до майже високовилчастого, з 7—30 кошиків. Квітконоси косо вгору спрямовані. Обгортка 9—13 *мм* завд.; листочки її б.-м. вузькі, гострі, темні, з зеленою облямівкою, б.-м. коротко опушені і залозисті, незначно зірчасто-опушені. Віночок золотисто-жовтий. Приймочки темні. Сім'янки чорно-бурі. ♃. Цв. VI—VII.

Schur, Enum. Transs. (1866) 392 non Blocki.

— *H. trebevicianum* K. Maly subsp. *pseudobifidum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1920) 478; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 76.

Рисунки: Reichenb., Icon. Fl. Germ. et Helv., XIX, 2, t. 99.

В лісах, на вапняках. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, г. Пікуй (М. Попов!, Чопик!, !!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. Загальне поширення. Середня Європа, Балкани.

Примітка. Вважається гібридогенним видом між *H. transsilvanicum* (Heuff.) Juxip і *H. bifidum* (Fr.) Lbg.

3649 (137). H. praecurrens Vukot. — **Нечуйвітер балканський.** Стебло 30—70 *см* завв., тонке до товстуватого, при основі опушене, вгорі залозисте і зірчасте. Прикореневих листків до 15, з довгими, волохато-опушеними черешками; зовнішні дрібні, округлі або еліптичні, на час цвітіння часто зав'ядають, останні — звичайно великі, яйцевидні до ланцетних, тупі до гострих, з серцевидною основою, усічені або б.-м. раптово звужені. Листки розставлено-зубчасті (при основі до розсічених), нерідко з зубцями вздовж черешка, молоді листки волохато-волосисті, пізніше зверху з короткими щетинками, зісподу по жилці во-

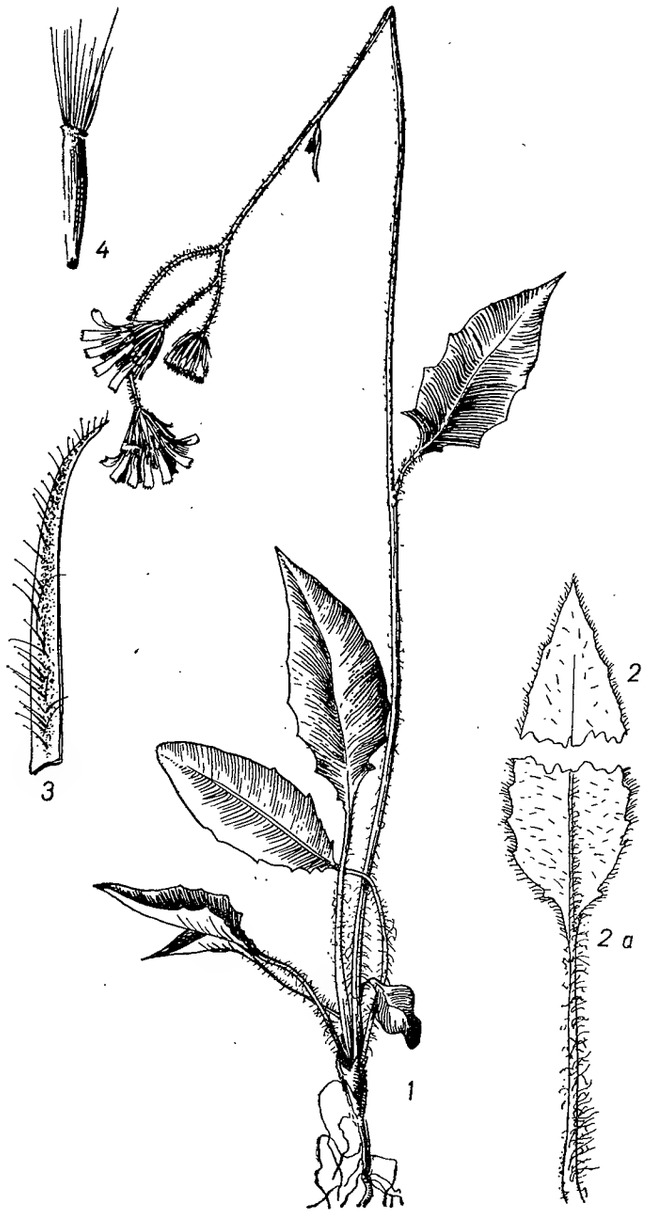

Рис. 141. Нечуйвітер балканський — *Hieracium praecurrens* Vukot.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — листочок обгортки; *4* — сім'янка.

лохато-волосисті, рясно опушені; стеблові листки в кількості (0) 1—3, нижній — черешковий, часто великий, яйцевидний, коротко загострений або меншого розміру, довгасто-ланцетний, останні — вужчі, б.-м. довго загострені, всі зубчасті до розсічених. Суцвіття щитковидно-волотисте, з 4—25 кошиків. Квіток в кошику близько 40. Квітконоси майже без волосків або рясно залозисті, сірі від зірчастого пушку. Обгортка 8—11 *мм* завд., яйцевидна; листочки її широкуваті до вузьких, гострувати до гострих, темні, але з яскравою світло-зеленою облямівкою, без волосків, проте з значною кількістю довгих, до 1 *мм* завд., тонких і темних залозок. Зубці язичка без війочок. Приймочки жовті, згодом темніють. Сім'янки 2,8 *мм* завд., чорнуваті. ♃. Цв. VI—VIII.

Vukot. in Rad. jug. Akad. Zagr., LVIII (1881) 167; Schedae ad Fl. Austro-Hung. exsicc., IX (1902) 56. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 474; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 766. Юксип в Фл. СССР, XXX, 211.

Видані зразки: Fl. Austro-Hung. exsicc., № 3362, 3366. Zahn, Hier. Europ., № 633, 634.

В світлих гірських лісах. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Чинадієве (Арсирій!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Анталовецька поляна (Фодор!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Середня Європа, Балкани.

Примітка. Вважається перехідною формою між *H. transsilvanicum* (Heuff.) Juxip і підсекцією Muroria (Juxip), являючи собою мабуть гібридогенний вид.

Підсекція 2. **Laevicaulia Juxip.** Пластинка листка звужується в черешок поступово. Стеблових листків 2—9; прикореневих на час цвітіння від 0 до 10. Листочки обгортки помітно опушені, причому волоски зустрічаються в різних співвідношеннях з залозками. Залозки дрібні, але добре розвинуті.

3650 (138). H. uczanssuense Juxip — **Нечуйвітер учансуський.** Стебло 30 *см* завв., 1 *мм* у поперечнику, при основі фіолетове, вкрите білими волосками, волоски 2 *мм* завд., вище — голе, без залозок. Прикореневий листок на час цвітіння один, ланцетний, витягнутий до основи, зверху без волосків, зісподу вкритий волосками 1 *мм* завд., по краях з поодинокими волосками 0,5 *мм* завд.; стеблові листки в кількості 3, ланцетні, звужені до основи, гострі, розставлені, поступово зменшуються в розмірах, опушені як і прикореневі. Суцвіття високовилчасте, з 3 кошиків. Квітконоси без волосків і залозок, повстисті. Обгортка 8 *мм* завд.; листочки її вузькі, гострі, незначно опушені, з поодинокими залозками, майже без зірчастого пушку. Приймочки темні. ♃. Цв. VII.

Юксип (Juxip) в Бот. мат. Герб. Бот. Инст. АН СССР, XIX (1959) 487; він же в Фл. СССР, XXX, 224.

На вапняках в букових лісах. — В Криму.

Г.Кр. Кримська обл.: Ялтинська м/р, між водопадом Учан-Су і г. Ай-Петрі (О. і Б. Федченко!, Таліев!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Крим.
Загальне поширення. Ендем Криму.

3651 (139). H. Borodinianum Juxip — **Нечуйвітер Бородіна.** Стебло 25—80 *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику, до розсіяного опушене волосками 2—3 *мм* завд., при основі фіолетове, без залозок, вгорі з незначним зірчастим пушком. Прикореневі листки в кількості 2—6, ланцетні, звужені в довгий черешок, до 17 *см* завд., з 4—6 дрібними або б.-м. глибокими гострими зубцями (між двома довгими зубцями знаходяться коротші), з обох боків опушені волосками 0,5—1 *мм* завд., по краях помірно, зісподу по жилці рясно; зверху світло-зелені, зісподу червоно-фіолетові. Стеблові листки в кількості 2—4(7), ланцетні, нижній листок черешковий, останні сидячі, 4—5-зубчасті, гострі, опушені як і прикореневі листки. Суцвіття волотисто-зонтичне, з 3—14 кошиків. Квітконоси незначно опушені, без залозок, повстисті. Обгортки 8,5—10,5 *мм* завд., листочки її гострі, вкриті розсіяними волосками і поодинокими залозками, майже без зірчастого пушку. Приймочки жовто-бурі або брудно-зеленуваті. ♃. Цв. VII—VIII.

Юксип (Juxip) в Бот. мат. Герб. Инст. АН СССР, XIX (1959) 490; він же в Фл. СССР, XXX, 228.

В березових лісах, на узліссях. — Наводиться Юксипом у «Флоре СССР» (т. XXX). Можливе знаходження цієї рослини на Поліссі.

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Лад.-Ільм., Верх.-Волзьк., Верх.-Дніпр.

Загальне поширення. Ендем північного заходу Європейської частини СРСР.

Підсекція **3. Vulgata** Juxip. Пластинка листка звужується в черешок поступово. Стеблових листків 1—15, прикореневих — на час цвітіння 0—10. Листочки обгорток і квітконоси вкриті добре розвинутими, середнього розміру (0,4—0,6 *мм* завд.) залозками, без волосків або з поодинокими волосками.

3652 (140). H. festinum (Jord.) Juxip — **Нечуйвітер покручений.** Стебло 30—80 *см* завв., 1,5—3 *мм* у поперечнику, з поодинокими волосками, майже голе, без залозок. Прикореневих листків до 4, зовнішні — еліптично-лопатчасті, внутрішні — яйцевидно-ланцетні до ланцетних, звужені в довгий черешок, пилчасто-зубчасті, тупі до гострих, зверху без волосків, зісподу і по краях з поодинокими волосками 1—1,5 *мм* завд. Стеблові листки в кількості 3—5, ланцетні, гострі, б.-м. помітно гостропилчасто-зубчасті (зубці 2—3 *мм* завд.), звужені в черешок, верхні — сидячі, опушення слабкіше, ніж у прикореневих. Суцвіття нещільноволотисте, з 2—3 кошиків. Квітконоси без волосків, з поодинокими залозками 0,3 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Обгортка 9—12 *мм* завд,. яйцевидна; листочки її вузькуваті, тупуваті до гострих, чорно-зелені, світло облямовані, без волосків, розсіяно залозисті (залозки 0,5 *мм* завд.), майже без зірчастого пушку. Стовпчик і приймочки жовті або темні. ♃. Цв. VII—VIII.

Рис. 142. Нечуйвітер покручений — *Hieracium festinum* (Jord.) Juxip

1 — нижня частина рослини; *2* — верхня частина рослини; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листок зверху; *5* — листочок обгортки.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 267.

— *H. vulgatum* Fr. subsp. *festinum* Jord. ex Bor., Fl. Centr. France, ed. 3, II (1857) 399; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 376; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 560.

Рисунки: Van Soest in Nederl. Kruidkund. Archief (1925), fig. 29.

В гірських лісах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (!!); Тячівський рн, Богдан (Комендар!, Білик!), г. Менчул (Гержедович!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Путила (Горохова!, !!), Сергії (Артемчук!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Яворівський рн, Яворівське л-во (Косець!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.; Кавказ: Зах. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3653 (141). H. umbrosum Jord. — **Нечуйвітер тіньовий.** Стебло 30—70 *см* завв., при основі помітно опушене волосками 1—2,5 *мм* завд., фіолетове, вгорі з залозками. Прикореневі листки в кількості 3—6, нерідко великі, зовнішні — широкояйцевидні, б.-м. тупі, внутрішні — довгасто-ланцетні, раптово або поступово звужені в довгий черешок, злегка зубчасті до майже цілокраїх або б.-м. помітно зубчасті, гострі, світло- до темно-зелених, зісподу блідо-сизі, опушені. Стеблові листки в кількості 2—4, ланцетні, нижній звужений в короткий, крилатий черешок, останні — сидячі і дещо стеблообгортні, злегка зубчасті, по краях з поодинокими дрібними залозками, верхні зісподу дещо зірчасто-опушені. Суцвіття нещільноволотисте, з незначною кількістю кошиків. Квітконоси без волосків і з рясними залозками, повстисті, Обгортка 10—11 *мм* завд., яйцевидна; листочки її вузькуваті, тупі до гострувatих, сіро-зелені, без волосків, рясно залозисті, по краях зірчасто-опушені. Язички б.-м. війчасті. Приймочки темні. Сім'янки червоно-бурі. ♃ Цв. VII—VIII.

Jord., Cat. Dijon (1848) 24. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 793. Юксип в Фл. СССР, XXX, 273.

— *H. eu-umbrosum* Zahn in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III (1930) 346. — *H. integrifolium* Zahn, Hier. Schweiz., 2, II (1905) 478.

В букових лісах. — В Карпатах, Розточчі—Опіллі.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, Широкий Луг (!!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Яворівський рн, Полянське л-во (Косець!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

Підсекція **4. Diaphanoidea** Juxip. Пластинка листка звужується в черешок здебільшого раптово. Стеблових листків 1—9, прикореневих на час цвітіння 1—9. Суцвіття б.-м. щитковидно-волотисте. Листочки обгорток і квітконоси рясно і крупнозалозисті, без волосків або з поодинокими волосками.

3654 (142). H. mukacevense Juxip — **Нечуйвітер мукачівський.** Стебло до 40 *см* завв., 1,5 *мм* у поперечнику, незначно опушене. Прикореневі листки в кількості 3, широколанцетні, раптово звужені в черешок і з б.-м. усіченою основою, з 5—7 розставленими трикутними гострими зубцями, гострі, яскраво синьо-зелені, зісподу фіолетові, зверху опушені розсіяними волосками 1 *мм* завд., опушення більш рясне і волоски 1,5 *мм* завд. Стеблові листки в кількості 4, широколанцетні, короткочерешкові, гострі, подібні до прикореневих, зісподу зірчасто-опушені. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 4 кошиків. Квітконоси без волосків, з поодинокими залозками 0,3 *мм* завд. Обгортка 9 *мм* завд.; листочки її вузькі, лінійні, трикутно загострені, без волосків, помірно залозисті (залозки до 0,6 *мм* завд.), майже без зірчастого пушку. Приймочки жовто-бурі. ♃. Цв. VI.

Юксип (Juxip) в Бот. Мат. Герб. Бот. Ин-та АН СССР, XIX (1959) 504; він же в Фл. СССР, XXX, 281.

В дубових лісах. — В Карпатах.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачеве (Грині). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (Ігошина!); Тячівський рн, Новоселиця на р. Тересві (Ігошина!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Карпатський ендем.

3655 (143). H. Igoschinae Juxip — **Нечуйвітер Ігошиної.** Стебло 60—80 *см* завв., 2—4 *мм* у поперечнику, при основі фіолетове, внизу вкрите волосками 2—3 *мм* завд., вгорі з поодинокими залозками. Прикореневі листки в кількості 2—3, ланцетні, звужені в черешок, гострі, дрібно-пилчасто-зубчасті, трав'яно-зелені, зверху і по краях опушені волосками 0,6—1 *мм* завд., зісподу досить рясно опушені волосками 1—2 *мм* завд. Стеблові листки в кількості 4—5, ланцетні, коротко звужені в черешок, верхні — сидячі, гострі, при основі помітно зубчасті. Суцвіття волотисте, з 4—10 кошиків. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, розсіяно залозисті, 1 *мм* завд., і повстисті. Обгортка 9—10 *мм* завд., листочки її вузькі, тупі до гострих, без волосків, рясно залозисті, залозки 0,7—0,8 *мм* завд., з жовтими головками, без зірчастого пушку. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Бот. Мат. Герб. Бот. Ин-та АН СССР, XIX (1959) 506; він же в Фл. СССР, XXX, 289.

В букових і ялинових лісах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, поблизу Сваляви (Ігошина!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Карпатський ендем.

Підсекція **5. Muroria** Juxip. Стеблових листків 0—1 (рідко 2—3). Прикореневих листків під час цвітіння 3—13. Стебло стрілковидне. Пластинка листка виразно відмежована від черешка, основа

Рис. 143. Нечуйвітер мукачівський — *Hieracium mukacevense* Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — листочок обгортки.

листка (принаймні у частини листків) серцевидна, усічена або округла. Суцвіття щитковидне, з загнутими вверх гілками. Листочки обгорток здебільшого лише залозисті, значно рідше бувають з поодинокими волосками. Поширення видів цієї західно-європейської підсекції досягає на сході Уральського хребта.

3656 (144). H. persimile (Dahlst.) Juxip — **Нечуйвітер подібний.** Стебло 40—75 *см* завв., 2,5—4,5 *мм* у поперечнику, при основі червонувато-фіолетове, вкрите поодинокими волосками, вгорі з поодинокими залозками. Прикореневі листки в кількості 3—8, зовнішні — оберненояйцевидні до яйцевидних, тупі, з усіченою основою; внутрішні — великі (до 25 *см* завд.), яйцевидно-довгасті або довгасто-ланцетні, з усіченою або дещо збігаючою у крилатий довгий черешок основою, в нижній половині багатозубчасті; листки тупуваті або коротко загострені, темні, трав'янисто-зелені, зісподу більш бліді і часто червонуваті, з обох боків з розсіяними волосками 0,5—1 *мм* завд., по краях і по жилці більш рясними 1,5—2 *мм* завд. Стеблові листки в кількості 1—3, вузько-лінійно-ланцетні, коротко- і крилато-черешкові або сидячі, при основі раптово розсічено-зубчасті, довго загострені. Суцвіття волотисте, з загнутими вгору гілками, з 5—17 кошиків. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, з поодинокими залозками 0,5 *мм* завд., повстисті. Обгортка 9—10 *мм* завд., яйцевидна, згодом стає б.-м. усіченою; листочки її широкуваті, тупуваті до гострих, чубкуваті, вкриті розсіяними темними волосками 1 *мм* завд., що закінчуються світлими гострячками, і розсіяними залозками 0,6—1 *мм* завд., по краях незначно зірчасто-опушені. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 302.

— *H. murorum* L. subsp. *persimile* Dahlst., Bidr. Sydöstr. Sverig. Hier.-Fl., II (1893) 155. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 335; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 472.

Видані зразки: Dahlst., Hier. exsicc., II, № 43, 44; Herb. Hier. Scand., cent. III, № 63; XI, № 17; XIV, № 17.

На заліснених схилах. — В Розточчі—Опіллі та Прикарпатті.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременець, Гниле озеро (Заверуха!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.
Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа.

3657 (145). H. carcarophyllum K. Joh. — **Нечуйвітер гострозубчастий.** Стебло 35—60 *см* завв., 1,5—2,5 *мм* у поперечнику, при основі червонувате, борознисте, розсіяно опушене, вгорі з поодинокими залозками. Прикореневі листки в кількості 2—6, яйцевидні до яйцевидно-довгастих, довгочерешкові, до 23 *см* завд., з серцевидною усіченою або стріловидною основою, тупуваті, або дуже коротко загострені, багато-, нерівно- і глибокозубчасті, гострі, при основі майже лопатеві, відігнуті назад, темно- (сіро) зелені, зісподу нерідко фіолетові, з обох боків з волосками 0,3—1 *мм* завд., по краях опушені волосками 0,5—1,5 *мм* завд., а вздовж черешка досить рясними волосками 3 *мм* завд. Стебло-

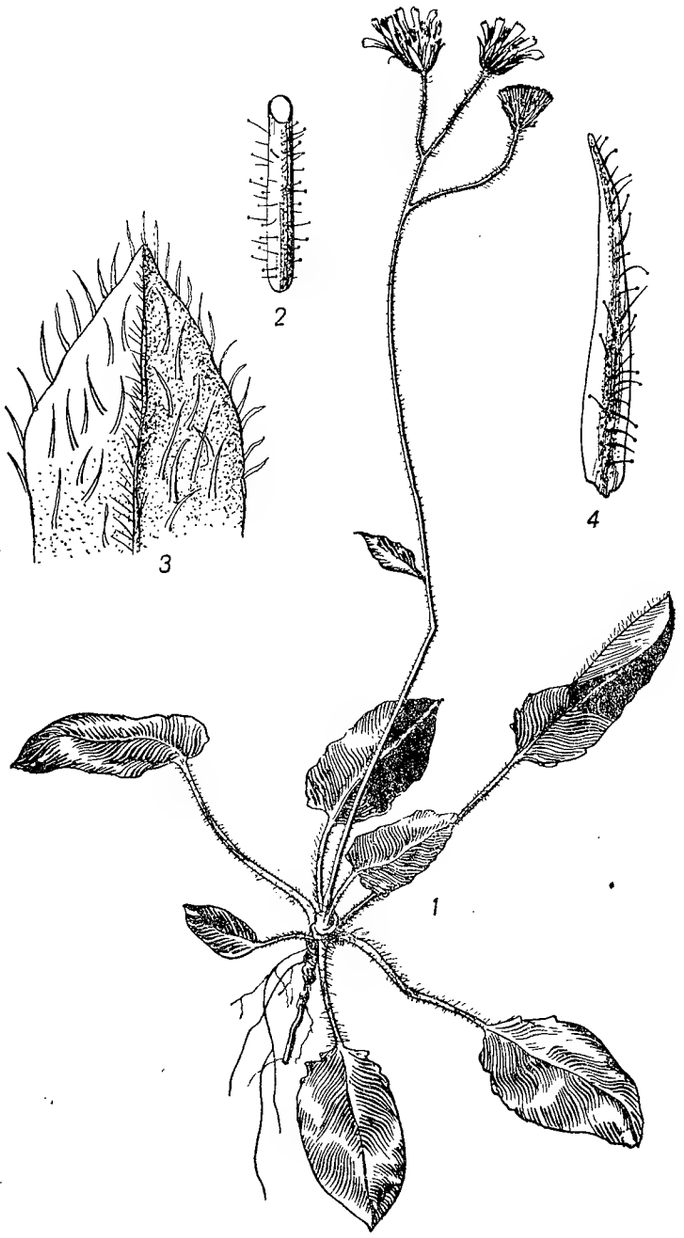

Рис. 144. Нечуйвітер гострозубчастий — *Hieracium carcarophyllum* K. Joh.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — верхівка листка зверху; *4* — листочок обгортки.

вих листків 2 (іноді 1), нижній — яйцевидний, черешковий, гострий, подібний до внутрішнього прикореневого листка, верхній — вузьколанцетний, з сидячою основою, дрібний. Суцвіття щитковидне, з 3—8 кошиків. Квітконоси без волосків, з розсіяними залозками 0,4 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Обгортка 8,5—10 *мм* завд., яйцевидна; листочки її вузькі, гострі, темно-зелені, з зеленою облямівкою, без волосків, з залозками 0,7 *мм* завд., з рясним зірчастим опушенням (особливо по краях). Приймочки темні. ♃. Цв. V—VI.

K. Joh. in Joh. o. Sam. Dalarn., Hier. Silvaticif. (1923) 14; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 448. Юксип в Фл. СССР, XXX, 323. — *H. carcarophyllum* K. Joh. in Sv., Vet.-Ak. Bih., Bd. 28, III, № 7 (1902) 42. — *H. murorum* L. subsp. *carcarophyllum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 314.

Рисунки: K. Joh., Arch. Siljanstr., l. c., t. III, fig. 8.

Видані зразки: Dahlst., Hier. Scand., cent. XIV, № 9; K. Joh., Plant. Scand. (15. VII 1900) ex Dalarne. Фл. СССР, XXX, табл. XXX, рис. 1.

В лісах. — В Розточчі—Опіллі, на Поліссі та в західних лісостепових районах УРСР.

Р.-О.Л. Тернопільська обл.: Кременецький рн, Жолоби, Страхова гора (Заверуха!). — **П.П.** Київська обл.: Київ, Пуща-Водиця (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр. Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа.

3658 (146). H. pellucidum Laest. — **Нечуйвітер прозорий.** Стебло 35—70 *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику, при основі червонувато-фіолетове, борознисте, майже без волосків, вгорі з поодинокими залозками. Прикореневі листки в кількості 3—10, зібрані в розетку, зовнішні — дрібні, майже округлі, внутрішні — більш великі (до 25 *см* завд.), яйцевидні до широколанцетних, з серцевидною або усіченою основою, довгочерешкові, тупі до коротко загострених (у засушених екземплярів листки тонкі, перетинчасто-прозорі), дрібно- і розставлено-зубчасті (при основі зубці більш виразні і дещо відігнуті назад), темні, трав'янисто-зелені, зісподу червонувато-фіолетові, зверху без волосків, зісподу з розсіяними волосками 0,8 *мм* завд., по краях опушені волосками 0,7 *мм* завд.; зісподу по жилці волоски більш рясні, 1,5 *мм* завд. Стебловий листок 1 (рідше їх 2 або зовсім нема), в середній частині стебла, подібний до внутрішніх прикореневих. Суцвіття волотисто-щитковидне, з 3—14 кошиків. Квітконоси без волосків, розсіяно залозисті, повстисті. Обгортка 8—10 *мм* завд., ширша за свою довжину; листочки її широкуваті, тупуваті, чорнуваті, без волосків, з залозками 0,5—0,6 *мм* завд., майже без зірчастого пушку. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VIII.

Laest., Sv. Vet. Ak. Handl. (1824) 172. Юксип в Фл. СССР, XXX, 329. — *H. murorum* L. subsp. *pellucidum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 288; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 365. — *H. silvaticum* Gouan δ *pellucidum* Almqu. ex Willams, Prodr. fl. Brit., III (1902) 135.

Видані зразки: Dahlst., Hier. exsicc., I, № 58. Hier. Scand. cent. I, № 31, 32. Norrl., Hier. exsicc., fasc. V, № 57—62. Bunge, Fl. exsicc., № 4626 sub *H. plumbeum* Fr. p. p.

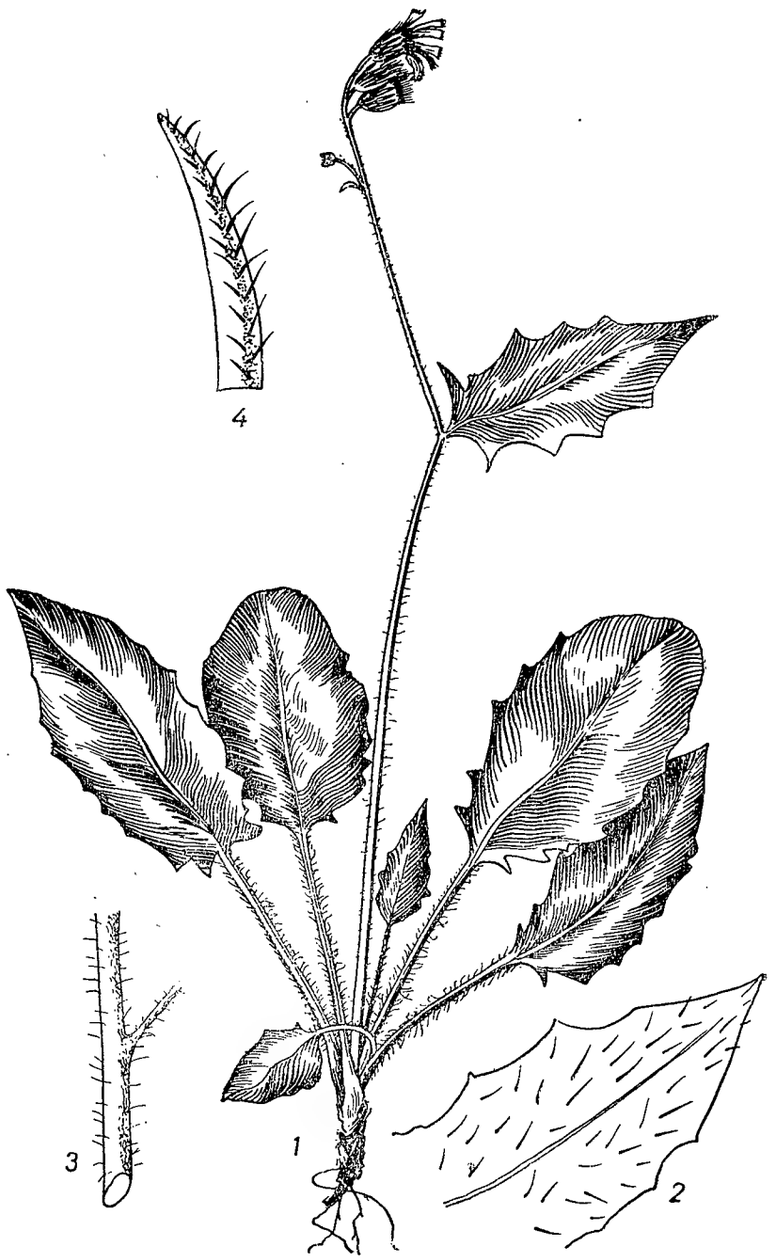

Рис. 145. Нечуйвітер прозорий — *Hieracium pellucidum* Laest.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок обгортки.

В затінених листяних і мішаних лісах, на кам'янистому грунті, на скелях і по чагарниках, на луках. — В Карпатах, на Західному Поліссі та в Західному Лісостепу.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (Ігошина!), Чорноголова (Гринь!); Тячівський рн, Новоселиця (Ігошина!), Богдан, г. Говерла (Комендар!). — **З.П.** Волинська обл.: Ківерцівський ри, Цумань (Барбарич!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл., Дв.-Печ. (зах.), Лад.-Ільм., Прибалт., Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр., Волзьк.-Кам. (зах.).

Загальне поширення. Скандінавія, Середня та Східна Європа, Атлантична Європа.

3659 (147). H. gentile Jord. — **Нечуйвітер темноприймочковий.** Стебло 30—70 *см* завв., 1,5—5 *мм* у поперечнику, борознисте, при основі червонувато-фіолетове, розсіяно-опушене, вгорі з поодинокими залозками. Прикореневі листки в кількості 2—9, округло-яйцевидні або широко-серцевидно-яйцевидні, 15—25 *см* завд., широкі, з серцевидною або усіченою основою, на досить довгих черешках, здебільшого дрібно- або коротко- гостро-зубчасті, проте при основі зубці більші і нерідко відігнуті назад, через що листок здається стріловидним, трав'янисто-зелені, зісподу іноді фіолетові, з обох боків рясно опушені волосками (0,4—0,6 *мм* завд. зверху і 1 *мм* завд. зісподу листка), зісподу листки нерідко зірчасто-опушені. Стеблових листків 1—2, яйцевидно-довгастих, черешкових, з серцевидною або усіченою основою, нерідко великозубчастих (особливо при основі), іноді чималих, розташованих в нижній частині стебла, опушених до рясного, а зісподу трохи зірчасто-опушених. Суцвіття щитковидне (канделябровидне), з 3—36 кошиків. Квітконоси без волосків, з залозками 0,4—1 *мм* завд., здебільшого повстисті. Обгортка 8—11 *мм* завд., циліндрично-яйцевидна; листочки її лінійні, вузькі, гострі, без волосків, з рясними залозками 0,5—1,2 *мм* завд., по краях і при основі (іноді весь листочок) зірчасто-опушені. Приймочки темні. Сім'янки 3—5 *мм* завд. ♃. Цв. V—VIII.

Jord. ex Bor., Fl. Centr. France, ed. 3, II (1857) 415. Юксип в Фл. СССР, XXX, 333.

— *H. murorum* L. subsp. *gentile* Zahn, Hier. fl. Mosquens. (1911) 64; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 310; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 440. — *H. setaceodentatum* Rehm. et Wol., Fl. Polon. exsicc., № 198 p. p. — *H. murorum* auct., L. p. p.

Рисунки: Zahn in Engl., Pflanzenr., l. c., fig. 28, T.; Van Soest., Hier. Nederl., I, fig. 14. Флора СССР, XXX, табл. XXXI, рис. 1.

Видані зразки: Герб. русск. фл., № 2087!, 2243!. Zahn, Hier. Europ., № 36, 37, 233, 234, 351.

На узліссях лісів, по чагарниках, на схилах гір, на яйлах, луках, в парках. — В Карпатах, Розточчі—Опіллі, на Західному Поліссі, в Західному Лісостепу та в Криму.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Виноградове (!!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Перечинський рн, Дравці (Федор!), Оноківці (Резниченко!); Мукачів-

Рис. 146. Нечуйвітер темноприймочковий — *Hieracium gentile* Jord.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — листок зверху; *4* — листочок обгортки.

ський рн, Свалява (Ігошина!), г. Обавський Камінь (Арсирій!); Тячівський рн, г. Менчул (М. Попов!). — Івано-Франківська обл.: хр. Чорногора, г. Стог (М. Попов!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Львівська м/р, Винники (Пояркова, Рожевіц, Шишкін!). — **З.П.** Волинська обл.: Володимир-Волинський рн, Верба (Пачоський!). — **Передг.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Соколине (Ширина!), Мангуп-Кале (Дзевановський!), Щасливе (Косець!). — **Г.Кр.** Кримська обл.: Бахчисарайський рн, Орлине (Ганешин!), Червоні Печери (Дзевановський!, !!, Доброчаєва і Барбарич!), Дерекойська яйла (Крижевський!); Алуштинський рн, г. Чатир-Даг (Стевен!, !!), Бабуган-Яйла (Крижевський!, Танфільєв!, Вульф!, !!, Пожидаєва!, Астахова!), Демерджі-Яйла (Крижевський!, Привалова!, Риндіна!), Кримське заповідно-мисливське господарство (Левандовський!, Белоусов!, Дойч!, Поплавська!, !!, Іваненко і Троїцький!, Дзеваиовський!); Ялтинська м/р, г. Ай-Петрі (Гольде!, Левандовський!, Ната!, О. і Б. Федченко!, Чернова!, !!, Барбарич і Доброчаєва!, Ванькov!, Андреєв!, Вульф!, Риндіна!, Пожидаєва!), над Ялтою (Гольде!, Вульф!), Нікітська яйла (Вульф!, Грабовський!, !!), над Гурзуфом (!!, Федосеєв!). — **Півд.Кр.** Кримська обл.: Ялтинська м/р, Ялта (Зеленецький!), Алупка (Дмитріев!), Симеїз (Петунніков!), біля водопаду Учан-Су (О. і Б. Федченко!, В. Васильєв!, !!, Ганешин!, М. Зерова!), Нікіта (Риндіна!, Б. Федченко!), Аю-Даг (!!, Барбарич і Доброчаєва!), Голубий Залив (Ганешин!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд.), Лад.-Ільм. (півд.), Верх.-Дністр., Верх.-Волзьк. (до Москви), Верх.-Дніпр., Бессараб. (?), Крим; Кавказ: Даг., Зах. і Сх. Закавк.

Загальне поширення. Середня та Східна Європа, Середземномор'я, Балкани, Кавказ, Мала Азія.

3660 (148). H. serratifolium Jord. — **Нечуйвітер пилчастолистий.** Стебло 40—70 *см* завв., 1,5—2 *мм* у поперечнику, борознисте, при основі фіолетове, розсіяно опушене, вгорі з поодинокими залозками і зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 4—9, округло-еліптичні, яйцевидні до широколанцетних, з усіченою або раптово клиновидно звуженою основою, довгочерешкові, тупуваті, ввігнуті, до коротко загострених, багато (5—9) дрібно- і гостро- пилчасто-зубчасті, темно- або трав'яно-зелені, зісподу сріблясто-сизі, зверху майже без волосків (проте зовнішні — з поодинокими волосками), зісподу і по краях рясно опушені волосками 0,5—1 *мм* завд. Стебловий листок звичайно 1 (іноді відсутній), подібний до внутрішніх прикореневих, але вужчий, лінійно-ланцетний, сидячий, зісподу зірчасто-опушений. Суцвіття щитковидне, з 4—12 кошиків. Квітконоси без волосків, розсіяно залозисті (залозки 0,6—1 *мм* завд.), повстисті. Обгортка 10—12 *мм* завд., циліндрично-яйцевидна; листочки її широкуваті, до 2 *мм* завш., лінійні, тупуваті, чорно-зелені, бородчасті, без волосків, досить рясно залозисті (залозки 1—1,2 *мм* завд.), без зірчастого пушку. Квітки іноді трубчасті. Приймочки брудно-жовті або темні. ♃. Цв. VI—VII.

Jord. ex Bor., Fl. Centr. France, ed. 3, II (1857) 417 nec. Vukot. Юксип в Фл. СССР, XXX, 339.

— *H. murorum* L. subsp. *serratifolium* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 295; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 377. — *H. crispulum* Dahlst., Hier. exsicc., fasc. I, № 61.

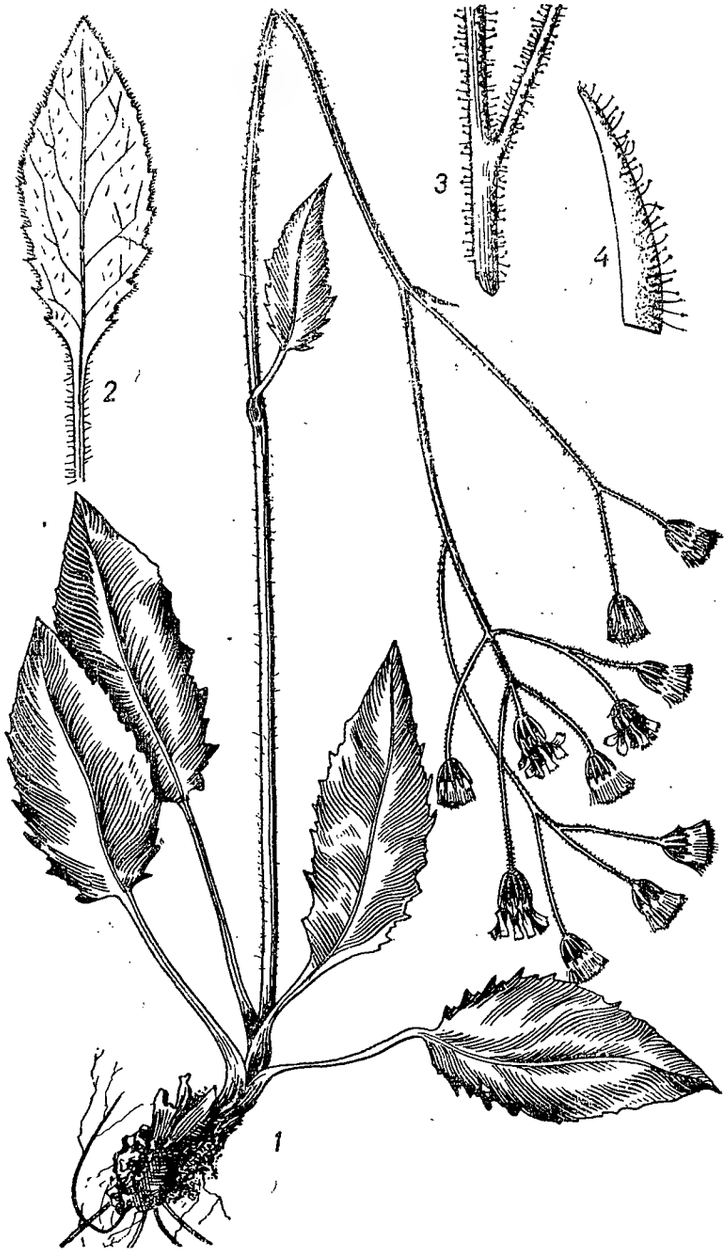

Рис. 147. Нечуйвітер пилчастолистий — *Hieracium serratifolium* Jord.

1 — загальний вигляд; *2* — листок зверху; *3* — відрізок верхньої частини стебла; *4* — листочок обгортки.

Видані зразки: Dahlst., Hier. Scand., cent. III, № 50; XIX, № 43, 44. Norrl., Hier. exsicc., fasc. VII, № 73; IX, № 62, 63. Lindb. f., Pl. Finl. exsicc., № 1686.

В світлих листяних і ялинових лісах, рідко. — В Карпатах, на Західному Поліссі та в Західному Лісостепу.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Виноградів (Білик!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Прибалт. (півд. ч.), Верх. Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія (південь), Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

3661 (149). H. grandidens (Dahl.) Juxip — **Нечуйвітер великозубчастий.** Стебло 45—60 *см* завв., 2—3 *мм* у поперечнику, внизу розсіяно опушене волосками 2 *мм* завд., а вгорі розсіяно залозисте, дещо зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 3—6, широкосерцевидно-яйцевидні, округло-тупі до яйцевидно-довгастих, з серцевидною або усіченою основою, гострі, здебільшого великі, до 23 *см* завд., гострозубчасті, зубці при основі великі, відтягнуті або відігнуті назад (глибокорозсічені зубці). Листки темно-зелені, зверху розсіяно опушені волосками 0,5—1 *мм* завд., зісподу опушення більш рясне і волоски 1,5—2 *мм* завд. Стебловий листок 1 (рідше 2), яйцевидно-ланцетний до трикутно-ланцетного, глибокорозсіченозубчастий, гострий. Суцвіття щитковидне, з 4—20 кошиків. Квітконоси без волосків, рясно залозисті (залозки 0,6 *мм* завд.), повстисті. Обгортка 8,5—10,5 *мм* завд.; листочки її яйцевидно-ланцетні, гострі, без волосків, з рясними залозками 1 *мм* завд., бородчасті, з незначним зірчастим пушком по краях. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 340.

— *H. murorum* L. subsp. *grandidens* Dahlst., Bidr. Sydöstr. Sverig. Hier.-Fl., II (1893) 129 non Elfstr. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 314; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 447. — *H. setaceo-dentatum* Rehm., Wol. Fl. Polon. exsicc. (1893), № 198 p. p.

Видані зразки: Dahlst., Hier. exsicc., fasc. I, № 54, 55. Hier. Scand., cent. XX, № 99. Zahn, Hier. Europ., № 352, 735.

В ялинових і листяних лісах, рідко. — В Карпатах.

К.Л. Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт, г. Томнатик (Козлова!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

3662 (150). H. silvularum Jord. — **Нечуйвітер лісовий.** Стебло 30—60 *см* завв. Прикореневі листки довгасто-яйцевидні, від невеликих до досить довгих, видовжені, а загалом широкі, з серцевидною основою і черешками коротшими за пластинку, нерівно- і широкотрикутно пилчасто-зубчасті, при основі з 1—2 парами великих зубців, спрямованих назад. Листки зверху без волосків або (рідше) коротко опушені, зісподу і по краях досить рясно опушені, черешки шерстисто-волосисті.

Стебловий листок один, яйцевидно-ланцетний, широкий або вузький, часто при основі глибоко (лопатево)-зубчастий, гострий, короткочерешковий, зісподу зірчасто-опушений. Суцвіття волотисте, з небагатьох кошиків. Обгортка 9—11 *мм* завд.; листочки її широкуваті до вузьких, гострі, без волосків, вкриті досить ясними крупними залозками, по краях ледь помітно зірчасто-опушені. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Jord. ex Bor., Fl. Centr. France, ed. 3, II (1857) 418. Юксип в Фл. СССР, XXX, 341.

— *H. murorum* L. subsp. *silvularum* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1923) 314; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 449. — *H. macrodon* δ *silvularum* Sudre, Hier. Centr. France (1902) 73, t. XXII.

Рисунки: Zahn in Engl., Pflanzenr., l. c., 311, fig. 28 D. Van Soest., Hier. Nederl., I, fig. 4, 13.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 759a, 735a. Hayek, Fl. Stir. exsicc., № 497, 498. Petrak, № 592.

На узліссях і лісових галявинах.

П.Л.-С. Київська обл.: Біла Церква (Балковський!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр., Верх.-Дніпр.; Кавказ: Схід. Закавк.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани, Мала Азія, Кавказ, Курдистан, Іран.

Підсекція **6. Caesia** Juxip. Стеблових листків 2—5 (10); пластинка б.-м. раптово звужена в черешок. Листочки обгортки помітно пухнасті, причому волоски зустрічаються в різноманітних комбінаціях з залозками. Залозки дрібні, 0,2—0,4 (0,5) *мм* завд.

3663 (151). H. galbanum (Dahlst.) Juxip — **Нечуйвітер камедний.** Стебло 30—75 *см* завв., 1—3 *мм* у поперечнику, без волосків або з поодинокими волосками 1,5 *мм* завд., внизу без залозок. Прикореневі листки в кількості 2—8, зовнішні — невеликі, округлі до яйцевидних або еліптичних, тупі; внутрішні — більші (до 23 *см* завд.), широкояйцевидні до еліптичних або ланцетних, раптово звужені в досить довгий черешок, коротко загострені, з рідкими (3—6), розставленими, відстоячими або вперед спрямованими, гострими, нерівновеликими зубцями, при основі пластинки зубці нерідко більш грубі і довгі. Листки світлі (жовтуваті), трав'яно-зелені, зісподу нерідко фіолетові, зверху без волосків або з поодинокими (по краях) волосками, зісподу з поодинокими волосками 1 *мм* завд., а по жилці — більш рясними 1,5—2 *мм* завд. Стеблові листки в кількості (0) 1—2 (3), подібні до внутрішніх прикореневих, нижній нерідко великий, верхні — дрібні, загострені. Суцвіття вилчасто-волотисте, з 2—14 кошиків. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками, без залозок або з поодинокими дрібними залозками, б.-м. розсіяно зірчасто-опушені. Обгортка 10—13 *мм* завд., яйцевидна, згодом усічена; листочки її широкі, чорно-зелені, нерідко світло облямовані, трьох типів: зовнішні — короткі, досить тупі, середні — довгі, тупуваті, внутрішні — довгі, гострі, з поодинокими волосками

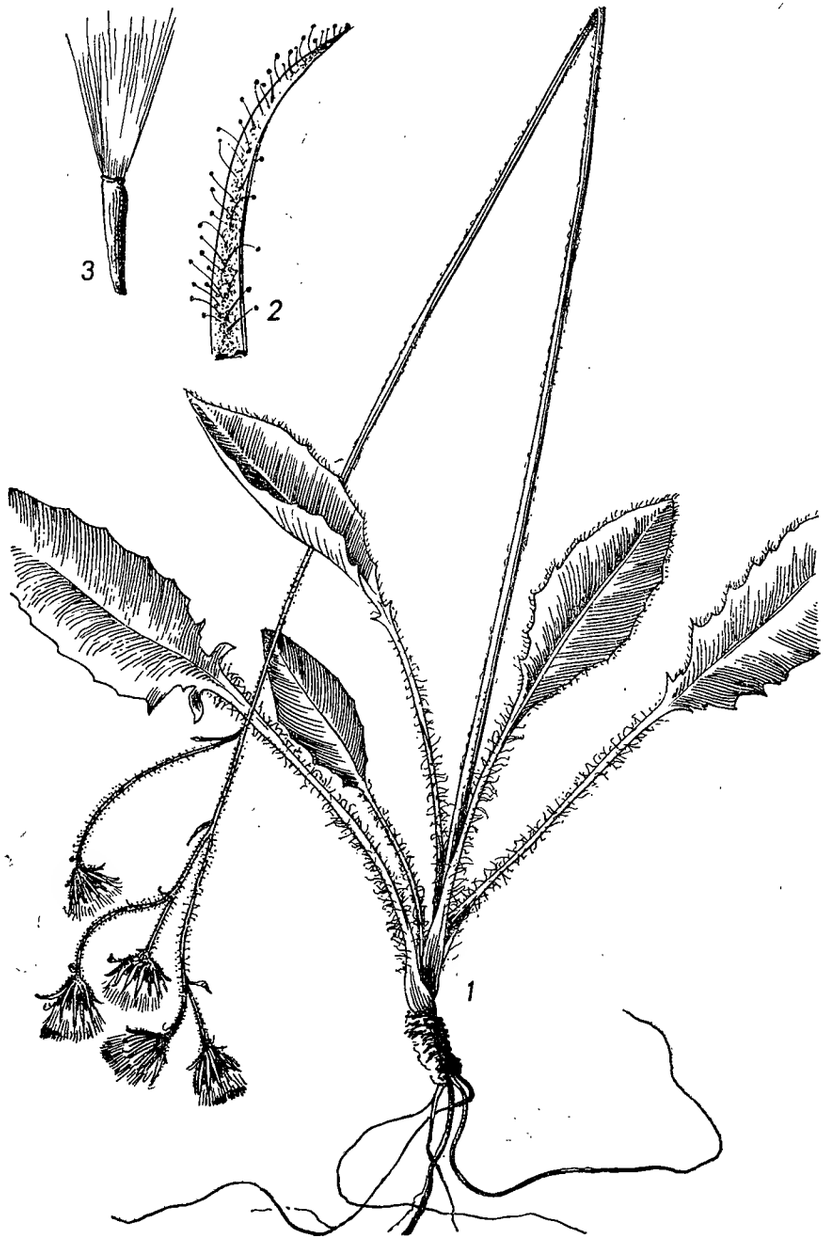

Рис. 148. Нечуйвітер камедний — *Hieracium galbanum* (Dahlst.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — листочок обгортки; *3* — сім'янка.

1 *мм* завд. (з темною основою і коротким світлим гострячком), з поодинокими короткими залозками 0,2—0,3 *мм* завд. або іноді без них, майже без зірчастого пушку або з розсіяним по краях пушком; верхівка чубкувата. Приймочки темні. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 353.

— *H. caesium* Fr. subsp. *galbanum* Dahlst. ex Anders. in Bot. Not. (1890) 92; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 440; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 679. — *H. atratum* Dahlst., Hier.-Fl. Oesels. (1901) 36.

Рисунки: Dahlst., Beitr., l. c., t. IV, fig. 2. Фл. СССР, XXX, табл. X, рис. 1.

Видані зразки: Dahlst., Hier. exsicc., I, № 70, 71. Herb. Hier. Scand., cent. II, № 10—19; V, № 53 a, b; IX, № 54, 55; X, № 31, 32; XVII, № 77. Norrl., Hier. exsicc., fasc. VIII, № 51—57. Lindb. f., Pl. Finl. exsicc., № 1736.

По світлих лісах, на схилах, на вапняках. — В Карпатах, Прикарпатті і Розточчі—Опіллі.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Берегівський рн, Велика Копаня (Арсирій!); Перечинський рн, г. Плішка (Фодор!), Невицьке (Фодор!, Резниченко!). — **К.Л.** Закарпатська обл.: Мукачівський рн, полонина Боржава (Гринь!), Чинадіеве (Арсирій!), г. Пікуй (Фодор!); Тячівський рн, Лопухів, г. Менчул (Гержедович!), хр. Свидовець, г. Близниця (Запятова!). — Чернівецька обл.: Вижницький рн, Шепіт, Горнокутське л-во (!!). — **Р.-О.Л.** Львівська обл.: Львівська м/р, Винники (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл. (півд. ч.), Лад.-Ільм. (півн. ч.), Прибалт. (зах. ч.), Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня Європа.

Примітка. М. В. Клоков у Визначнику рослин УРСР (1950) наводить нашу рослину під помилковою назвою *H. caesium* Fr.

Підсекція 7. **Bifida** Juxip. Стеблових листків 0—2 (4), прикореневих листків на час цвітіння 2—10. Стебло стрілковидне, вилчасте. Листочки обгорток помітно опушені, з поодинокими дрібними залозками.

3664 (152). H. Wimmeri Uechtr. — **Нечуйвітер Віммера.** Стебло 20—60 *см* завв., тонке, вигинисте, трохи опушене, іноді донизу гіллясте і з бічними стеблами. Прикореневі листки в кількості 3—6, еліптичні або довгасто-ланцетні, до 10 *см* завд., нерідко нерівнобокі, раптово або (рідко) поступово відтягнуті в черешок, тупуваті до загострених, дрібно або коротко і широко багатозубчасті, при основі до розсічено-зубчастих, з вільними зубцями на черешку, темно-синьо-зелені, зісподу блідосизі, з дещо зубчастим жилкуванням, зверху без волосків, блискучі. Стеблові листки в кількості 2—4, ланцетні, короткочерешкові, здебільшого дещо стеблообгортні, нижні до великих, дрібнозубчасті, при основі велико- (майже розсічено) зубчасті, гострі, верхні — сидячі, дрібні, приквіткоподібні. Суцвіття нещільноволотисте, з відстовбурченими довгими гілками, з 3—20 кошиків. Квітконоси майже без волосків або з поодинокими темними волосками, з поодинокими залозками, зірчасто-опушені. Обгортка 10—12 *мм* завд.; листочки її темні, вузькуваті, тупі до загострених, до розсіяного опушені темними з чорною основою 0,5—

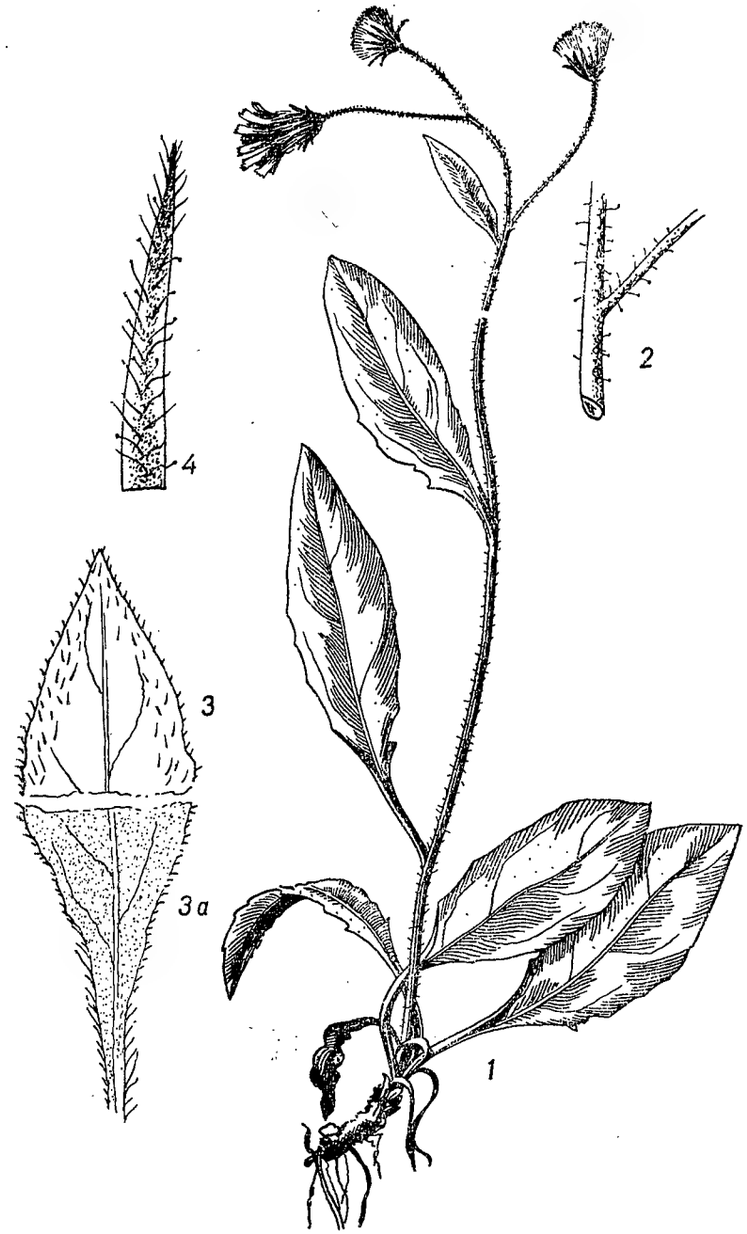

Рис. 149. Нечуйвітер Віммера — *Hieracium Wimmeri* Uechtr.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — верхівка листка зверху; *3а* — основа листка зісподу; *4* — листочок обгортки.

1 *мм* завд. волосками і залозками 0,4—0,1 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Зубці віночка війчасті. Приймочки темні. Сім'янки червонобурі, 3,5 *мм* завд. ♃ . Цв. VI—VII.

Uechtr. in Öster. Bot. Zeitschr., XXII (1872) 277. Юксип в Фл. СССР, XXX, 360.

— *H. epimedium* Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280 (1921) 805; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, III, 368.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 2, p. 259, t. 229 A.

Видані зразки: F. Schultz, Herb. norm., № 2861. Callier, Fl. Siles. exsicc., № 469. Zahn, Hier. Europ., № 681.

В гірських лісах. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, г. Піп Іван (!!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати). Загальне поширення. Середня Європа.

3665 (153). H. prolixum (Norrl.) Juxip — **Нечуйвітер розлогий.** Стебло 25—55 *см* завв., 1—2,5 *мм* у поперечнику, при основі фіолетове, без волосків (або іноді з поодинокими волосками), вгорі майже без залозок і незначно зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 2—7, від яйцевидних до яйцевидно-довгастих і яйцевидно-ланцетних, до 16 *см* завд., з усіченою основою, що раптово відтягнута в недовгий черешок, тупі або коротко загострені (або гострі), неправильно гострозубчасті, з 3—10 відставленими, вперед спрямованими, пилчастими або при основі загнутими назад, гострими зубцями, з вільними ланцетними зубцями на черешку, темно-зелені, зісподу сизуваті і нерідко фіолетово-червоні (так само як і черешки), зверху майже голі, блискучі, зісподу з поодинокими волосками 0,5—1 *мм* завд., по краях волосків більше, зісподу по жилці вони рясні 1—2,5 *мм* завд., зісподу листки дещо зірчасто-опушені. Стебловий листок один (рідко 2 або зовсім немає), вузький, лінійний або яйцевидно-ланцетний, неправильно розсічено-гострозубчастий, складчасто-загострений, сидячий або короткочерешковий, нерідко відігнутий, зісподу зірчасто-опушений. Суцвіття — розлога волоть, з довгими розчепірено-зігнутими гілками, з 2—8 кошиків. Квітконоси без волосків або з поодинокими волосками 1 *мм* завд. і з поодинокими залозками 0,2—0,5 *мм* завд., повстисті. Обгортка 9—10 *мм* завд.; листочки її вузькі, лінійні, тупуваті до шиловидних (внутрішні), з поодинокими волосками 0,7—1 *мм* завд. і з поодинокими залозками 0,3—0,6 *мм* завд., майже без зірчастого пушку або з пушком лише при основі. Приймочки темно-сірі, згодом чорніють. ♃. Цв. VI—VII.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 363.

— *H. bifidum* Kit. subsp. *prolixum* Norrl., Bidr. Skand. Hier.-Fl., I (1888) 94. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 425; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 644. — *H. silvaticum* L. subsp. *silvaticum* var. 3 Almqu. Stud. (1881), p. XIV.

Видані зразки: Dahlst., Hier. exsicc., fasc. I, № 46. Herb. Hier. Scand., cent. I, № 22; III, № 82; XXII, № 6 (pro *H. prolixiceps*) Norrl., Hier. exsicc., № 115, fasc. IX, № 80.

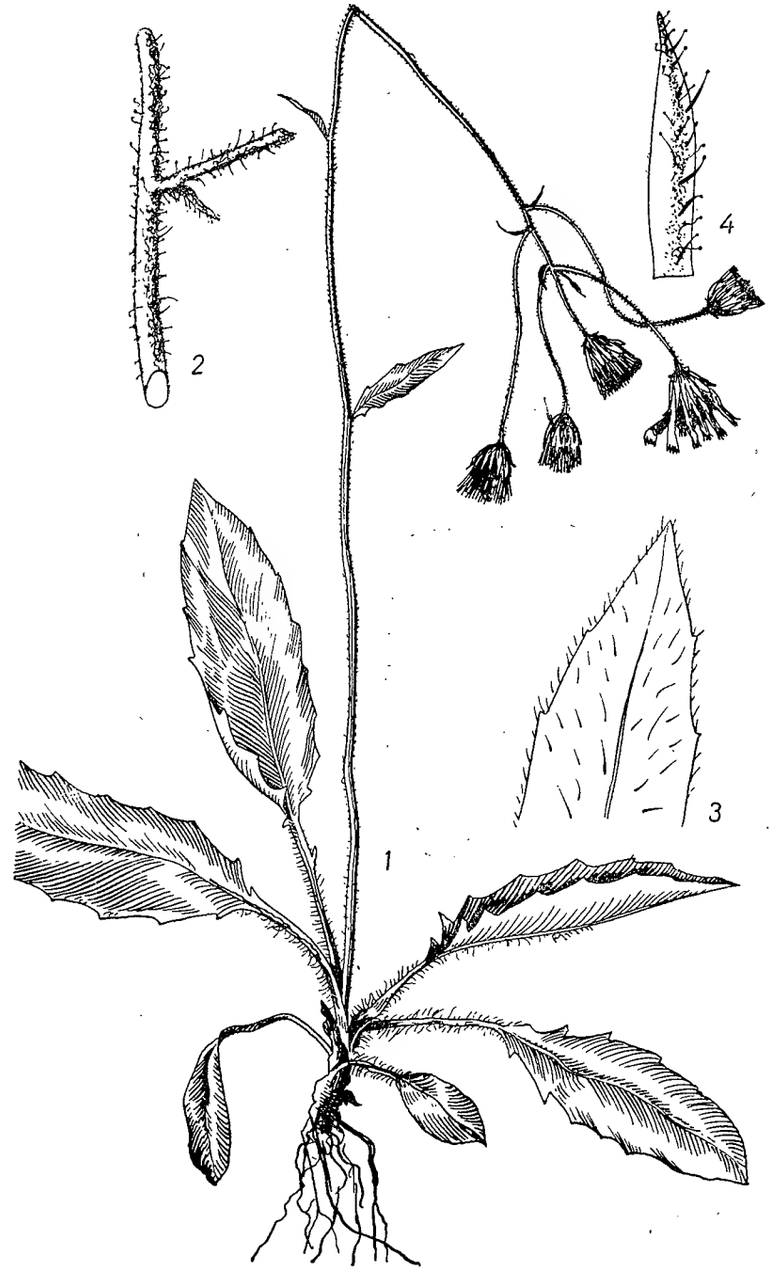

Рис. 150. Нечуйвітер розлогий — *Hieracium prolixum* (Norrl.) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок верхньої частини стебла; *3* — частина листка зверху; *4* — листочок обгортки.

На кам'янистих місцях, узліссях лісів. — В західних районах УРСР.

Р.-О.Л. Львівська обл.: Золочівський рн, Словіта (Смолко і Заверуха!). — **З.П.** Ровенська обл.: Ровенський рн, Оржів (Барбарич!). — Волинська обл.: Любомльський рн, Гуща (Косець!); Ківерцівський рн, Ківерці (Барбарич!). — **В.Л.-С.** Львівська обл.: Нестерів (Смолко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Волзьк.-Кам. (Урал), Серед.-Дніпр., Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Скандінавія, Середня, Східна та Атлантична Європа.

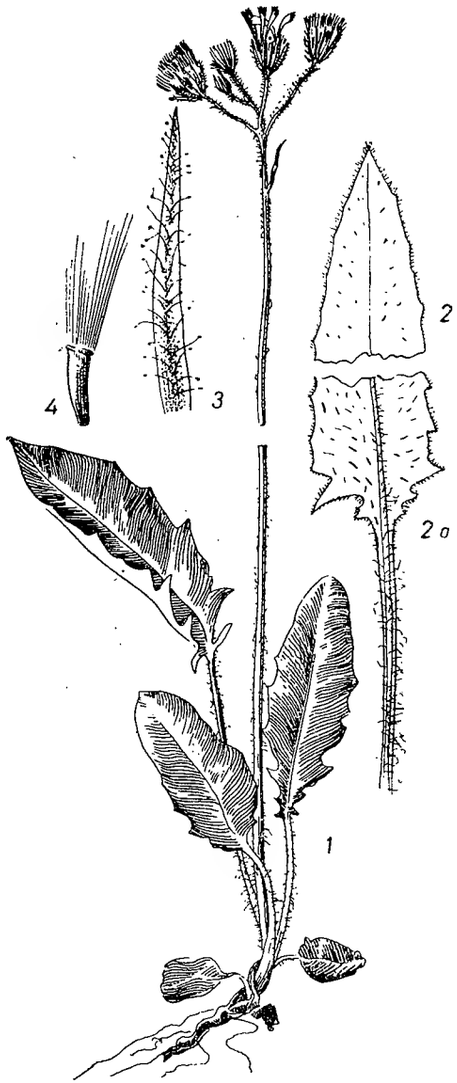

Рис. 151. Нечуйвітер серцелистий — *Hieracium cardiobasis* (Zahn) Juxip

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — листочок обгортки; *4* — сім'янка.

3666 (154). H. cardiobasis (Zahn) Juxip — **Нечуйвітер серцелистий.** Стебло 30—50 *см* завв., 1 *мм* у поперечнику, при основі з волосками 2,5 *мм* завд., вище — 1 *мм* завд., вгорі з поодинокими залозками і зірчасто-опушене. Прикореневі листки в кількості 5, широко-серцевидно-яйцевидні до яйцевидно-довгастих (до 11 *см* завд.), з усіченою або раптово відтягнутою в б.-м. довгий черешок основою, багато (4—10)-зубчасті, до основи пластинки з більш великими, неоднаковими, відстоячими або навіть назад спрямованими зубцями (іноді з вільними зубцями по черешку), оливково-зелені, зісподу фіолетові, зверху вкриті рясними 0,5 *мм* завд. волосками, зісподу розсіяними, по краях рясними 1 *мм* завд., а зісподу по жилці (і по черешку) досить рясними 2,5 *мм* завд. волосками. Стеблові листок 1, ланцетний, гостро-зубчастий, до лінійного (або ледве розвинутий), зісподу з розсіяним зірчастим пушком. Суцвіття вилчасто-щитковидне, з 2—7 кошиків. Квітконоси з поодинокими волосками 1 *мм* завд. і з залозками 0,3 *мм* завд., повстисті. Обгортка 9—10 *мм* завд., циліндрична; листочки її вузькі, гострі, з розсіяними темними волосками 1 *мм* завд. і поодинокими залозками 0,3 *мм* завд., розсіяно зірчасто-опушені. Приймочки жовті, згодом темніють. ♃. Цв. V—VI.

Юксип (Juxip) в Фл. СССР, XXX (1960) 372.

— *H. bifidum* Fr. subsp. *cardiobasis* Zahn, Hier. Schweiz. (1906) 252; Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 421; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 639.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 246 a.

На схилах та узліссях лісів. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Перечинський рн, полонина Рівна (Х. Руденко!), Хуст (Гринь!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр.

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

Секція **6. Villosa** Gris. Невисокі рослини (не вищі 30 *см*), густошерстисті, вкриті довгими, м'якими волосками. Листки ланцетні або довгасті, синьо-зелені, з молочним соком, рясно опушені. Стеблові листки сидячі, з широкою або дещо стеблообгортною основою. Суцвіття вилчасто розгалужене, з небагатьох кошиків, іноді кошик один. Обгортки 14—18 *мм* завд.; листочки їх досить широкі, зовнішні — майже завжди відставлені, листочкоподібні, загострені, внутрішні — вужчі, досить довго загострені, без зірчастого пушку; залозки зовсім відсутні або поодинокі і дрібні на верхівках внутрішніх листочків обгорток.

3667 (155). H. villosum Jacq. — **Нечуйвітер волохатий.** Стебло 10—30 *см* завв., товстувате, вигинисте, рясно вкрите білими м'якими волосками 4—10 *мм* завд., без залозок, вгорі густо зірчасто-опушене. Прикореневих листків мало (0—6), до основи відтягнутих, довгастих, до ланцетних, тупуватих до гострих, цілокраїх або короткозубчастих, нерідко з хвилястими краями, здебільшого сизих, нерідко червонувато-фіолетових, з великою кількістю молочного соку, вкритих м'якими, білими волосками до 8 *мм* завд., без зірчастого пушку і без дрібних залозок. Стеблові листки в кількості 3—8, сидячі, нижні із звуженою основою, останні більш широкі і з округлою або трохи стеблообгортною основою, що поступово переходять в приквіткові листки, а далі в листочки обгортки; верхні листки по краях іноді з поодинокими дрібними залозками. Суцвіття вилчасте, з 1—6 кошиків. Квітконоси з 3—8 листоподібними приквітковими листками, білоповстисті і біловолосисті, без залозок. Обгортка велика, 14—18,5 *мм* завд., здута; листочки її досить гострі, зовнішні — відстоячі, листоподібні, досить широкі, еліптичні до ланцетних, зелені; внутрішні — б.-м. лінійні, темні, з рясними білими волосками 3—5 *мм* завд., з розсіяними дрібними залозками 0,1—0,2 *мм* завд. по краях листочків, без зірчастого пушку. Віночки світло-жовті. Зубці язичка дещо війчасті. Приймочки жовті до темних. Сім'янки 3,3—4,5 *мм* завд., коричневі до чорних. ♃. Цв. VII—VIII.

Jacq., Enum. Vindob. (1762) 142, 271 p. p. Fl. Austr., I, t. 87. L., Sp. pl., ed. 2, 1130. N. P., Hier. Mitteleur., II, 89. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 82; in Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2, 1252; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 86. Клоков у Визн. росл. УРСР, 593. Юксип в Фл. СССР, XXX, 393.

— *H. floccosum* Schur in Öster. Bot. Zeitschr., VIII (1858) 22; Enum. pl. Transsilv., 388. — *H. Baumgartenianum* Schr. Sert. (1853), № 1760.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 96, t. 200, fig. I, II. Hegi, l. c., fig. 890.

Видані зразки: Zahn, Hier. Europ., № 29—31, 144, 443, 551, 552. Hier. Naeg., № 344—346. Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3324.

На вапняках. — В Карпатах.

К.Л. Закарпатська обл.: Тячівський рн, хр. Свидовець (Вільчинський!), г. Татул (Малиновський!).

Поширення по СРСР. Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

3668 (156). H. dentatum Hoppe — **Нечуйвітер зубчастий.** Стебло 20—50 *см* завв., прямостояче або вигинисте, тонке до товстуватого, б.-м. рясно вкрите білими м'якими волосками, без залозок, з густим зірчастим опушенням вгорі. Прикореневі листки в кількості 2—12; б.-м. черешкові, еліптичні, довгасті до ланцетних, тупі до гострих (зовнішні нерідко лопатчасті), зелені до сизуватих, виїмчасто-пилчасто-зубчасті (зовнішні б.-м. цілокраї), опушені м'якими, білими волосками 1—3 *мм* завд., здебільшого без зірчастого пушку. Стеблові листки в кількості 2—5 (рідко більше), нижні — великі і б.-м. черешкові (зосереджені здебільшого в нижній чверті стебла), верхні — сидячі, дрібні, до лінійних. Суцвіття високовилчасте, з 1—7 кошиків. Квітконоси малоопушені, без залозок і з розсіяним зірчастим пушком. Обгортка 11—18 *мм* завд., овальна, згодом здута; листочки її вузькі до широкуватих, дуже гострі, темні до чорних; внутрішні — майже прилеглі, лінійні або шиловидні, опушені світлими волосками 1—3 *мм* завд., досить дрібними 0,1—0,2 *мм* завд. залозками; лише на верхівках листочків зірчасто-опушені. Приймочки темні. Сім'янки 3—4 *мм* завд. ♃. Цв. VII—VIII.

Hoppe in Sturm. Deutschl. Fl., 39 (1815), t. 16. N. P., Hier. Mitteleur., II, 172. Zahn in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 97; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 123. Юксип в Фл. СССР, XXX, 394.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 96, t. 201; Pflanzenr., l. c., 100, fig. 12.

Видані зразки: Fl. exsicc. Austro-Hung., № 3329, 3751. Zahn, Hier. Europ., № 43, 44, 153—158, 247—250, 362—364, 456—458, 570—572, 646. Hier. Naeg., № 369—380.

На вапняках. — В Карпатах.

К.Л. Чернівецька обл.: Вижницький рн, хр. Чорний Діл, Великий Камінь (Артемчук!); Мукачівський рн, г. Пікуй (Фодор!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Рис. 152. Нечуйвітер зубчастий — *Hieracium dentatum* Hoppe.

1 — загальний вигляд; *2* — відрізок стебла; *3* — верхівка листка зверху; *4* — листочок обгортки.

Загальне поширення. Середня Європа (особливо в східній частині), Балкани.

Примітка. Вважається гібридом між *H. villosum* Jacq. і *H. bifidum* Kit.

Рис. 153. Нечуйвітер ласкавцеподібний — *Hieracium bupleuroides* Gmel.

1 — загальний вигляд; *2* — верхівка листка зверху; *2а* — основа листка зісподу; *3* — листочок обгортки.

Секція **7. Glauca** Gris. Стебло розгалужене, нерідко голе, з двома або багатьма листками. Листки лінійні або вузьколанцетні, без опушення або зісподу по жилці і при основі розсіяно опушені. Стеблові листки сидячі, з відтягнутою основою, сизі. Суцвіття волотисте або високовилчасте, звичайно з двох кошиків. Листочки обгортки нешироκі, притиснуті, здебільшого без волосків (і залозок) або незначно опушені і з поодинокими залозками, але здебільшого зірчасто-опушені. Зубці віночка без війочок. Гірські альпійські рослини.

3669 (157). H. bupleuroides Gmel. — **Нечуйвітер ласкавцеподібний.** Стебло 20—50 *см* завв., тонке, здебільшого голе. Прикореневі листки численні (до 15), ланцетні до лінійно-ланцетних, без черешків, цілокраї або з розставленими короткими зубчиками, гострі, сизі, без волосків або іноді зісподу по жилці і по краях трохи довго- і м'яковолосисті (у перехідних до *H. villisum* Jacq. форм), без залозок і зірчастого пушку. Стеблові листки в кількості 3—10 (рідко більше), ланцетні, поступово переходять в приквіткові. Суцвіття високовилчасте, або нещільноволотисте, з 2—5 (16) кошиків (більшість з яких недорозвинуті). Квітконоси голі або з поодинокими волосками і зрідка з поодинокими залозками і з розсіяним зірчастим пушком під кошиками. Обгортка 12—15 *мм* завд., згодом здута; листочки її до широких, тупуватих, голих, вкриті світлими короткими волосками (у перехідних до *H. villosum* Jacq. форм), без залозок або з поодинокими залозками і з зірчастим пушком по краях. Зубці віночка без війочок. Приймочки жовті або темні. Сім'янки 3,5—4 *мм* завд., коричневі, різних відтінків. ♃. Цв. VII—VIII.

Gmel., Fl. Bad., III (1808) 317, t. 2. N. P., Hier. Mitteleur., II, 15. Zahn in Schinz. u. Keller, Fl. Schweiz., 601; in Engl., Pflanzenr., IV, 280, 43. Hegi, Ill. Fl. Mitteleur., VI, 2, 1244; in Asch. u. Graebn., Synops. Mitteleur. Fl., XII, II, 9. Юксип в Фл. СССР, XXX, 395.

Рисунки: Reichenb., Icon. fl. Germ. et Helv., XIX, 97, t. 204, fig. 1, II, t. 205, fig. 1.

Видані зразки: Hier. Naeg., № 305—315. Zahn, Hier. Europ., № 24, 25, 142, 228, 340. Fl. exsicc., Austro-Hung., № 3317—3319.

В горах, на вапнякових схилах та скелях. — В Карпатах, дуже рідко.

Зак.Л. Закарпатська обл.: Мукачівський рн, Коропець (Резниченко!).

Поширення по СРСР. Європ. ч.: Верх.-Дністр. (Карпати).

Загальне поширення. Середня Європа, Середземномор'я, Балкани.

ДОДАТОК X. ADDENDA X.

ДІАГНОЗИ НОВИХ ВИДІВ РОСЛИН, ОПИСАНИХ В XII ТОМІ «ФЛОРИ УРСР»

DIAGNOSES PLANTARUM NOVARUM IN TOMO XII «FLORAE RSS Ucr.» COMMEMORATARUM

1. Serratula donetzica D u b o v i k species nova. — Sectio Klasea (C a s s.) D C.

Rhizoma abbreviatum. Caules saepissime solitarii, erecti, 30—80 *cm* alti, simplices, anguloso-sulcati, pilis crispulis parce pubescentes, sub calathidio setosiusculi, basi residuis fibrosis foliorum vetustorum obtecti. Folia radicalia necnon caulina inferiora longipetiolata, sub anthesin marcescentia; folia media brevipetiolata, pinnatifida, ambitu elliptica vel oblongo-elliptica, 2—30 *cm* longa et 0,5—7,5 *cm* lata segmentis lateralibus 6—16-paribus lineari-lanceolatis, linearibus vel subfiliformibus, acuminatis, integerrimis vel denticulatis, 2—40 *mm* longis et 0,5—8 *mm* latis, apicali saepissime subaequilongis, omnia subtus pilosiuscula, supra setosiuscula, margine scabrido-serrulata; folia apicalia diminuta linearia. Calathidia floribuscum 25—30 *mm* longa; involucrum complanato-ovoideum, ca. (10) 15—20 *mm* diametro, atrivirens, phyllis oblongo-ovatis necnon lineari-lanceolatis vel linearibus 3—21 *mm* longis et 1—3 *mm* latis, externis mediisque apice mucrone reflexo, 2—5 *mm* longo, flavido terminatis, margine ciliatiusculis, internis molliter mucronatis, semipaleaceis, flavidis, longiuscule exsertis, apice sublucidis; corollae 18—20 *mm* longae, tubulo breviusculo. Achenia oblongo-cuneata, ca. 5—5,5 *mm* longa et 2 *mm* lata, nigrescentia, pappo ca. 7 *mm* longo, rufescente. Floret V—VI.

Habitat in declivibus lapidosis donetzicis orientalibus.

T y p u s. RSFS Ross., ditio Rostoviensis, prope pag. Nizhnjaja Orechovka, in declivibus arenosis ad fl. Donetz, 22. VI 1962, O. Dubovik. In Herbario Instituti Botanicae Ac. Sci. RSS Ucr. Kioviae conservatur.

A f f i n i t a s. A proxima *S. tanaitica* P. S m i r n. caulibus foliiscum pilosiusculis, nunquam glabris vel fere glabris, phyllis involucri externis mediisque apice mucrone 2—5 *mm* longo, nunquam destituo, munitis; a *S. Gmelinii* T a u s c h orientali caulibus humilioribus atque partium

omnium dimensionibus minoribus, pubescentia densiore, segmentorum folii forma aliena, phyllis involucri longiore mucronatis recedit.

2. Leontodon jailae K l o k. species nova.

Rhizoma abbreviatum, brunneum, crassum. Tota planta laete viridis. Caules scapiformes 1—4, assurgentes, ca. 10—25 *cm* alti, simplices calathidio apicali unico, pilis rigidis inaequalibus apice 2—4-fidis, saepissime bifidis, densiuscule obtecti, foliis omnino destitui. Folia radicalia rosulantia, dentata vel pinnatim incisa, ambitu oblongo-obovata vel saepius oblanceolata, ca. 3—12 *cm* longa, 0,5—2 *cm* lata, basin versus in petiolum obsoletum attenuata, apice obtusa (externa in rosula) vel acutata, pilis 2—3-fidis, subtus densioribus et longioribus (usque ad 1,2 *mm* longis) obtecta; dentes vel lobi foliorum saepissime deflexi. Calathidia floribuscum ca. 17—24 *mm* longa; involucrum 11—14 *mm* longum; phylla ei lineari-lanceolata, atriuscule virentia, dorso pilis apice bifidis inaequalibus simplicibus subundulatis 1—2,5 *mm* longis immixtis pubescentia; flosculi involucro 1,5-plo longiores, ligulae eorum flavae denticulis apice brunnescenti-cinnamomeis. Achenia fusiformia ca. 6 *mm* longa, 0,8—0,9 *mm* diametro, cinnamomea, longitudinaliter striatella, transversim rugulosa, apice scabrida; pappus ca. 8 *mm* longus, albidus.

Floret VII. Habitat in declivibus calcareis montanis tauricis.

T y p u s. RSS Ucr., ditio Taurica, districtus Alushtensis, mons Roman-Kosh, 16. VII 1955, A. I. Gisenko.

A f f i n i t a s. A proximo *L. biscutellifolio* D C. foliis minus dense pilis 2—3-, non 3—4-fidis, mollioribus, phyllis involucri pilis solum bifidis simplicibus immixtis, nunquam 2—5-fidis, obtectis, ligulis flosculorum flavis, extus haud rubescentibus, acheniis brevioribus et crassioribus erostratis, pappo breviore valde abhorret.

3. Generis Tragopogon L. **series Pseudorientales** K l o k. nova. — *Tragopogon orientalis* a u c t., non L.

Calathidia haud numerosa, interdum singularia. Pedunculi sub calathidio saepissime paulum incrassati, involucrum octophyllum vel interdum decaphyllum, 2—4,5 *cm* longum; flosculi flavi necnon aurantiaci, marginales involucro sublongiores vel manifeste longiores. Antherarum tubulus saepissime nigricans. Achenia rosto elongato. Herbae biennes glabrae vel glabriusculae.

T y p u s s e r i e i: *Tragopogon melanantherus* K l o k. Ad seriem hanc species praticolae eurasiaticae adhuc indescriptae et cum *T. orientali* L. confusae pertinent.

T. orientalis L. ex diagnose autentico «differt a *T. pratensi* Flore majore, Calyce, ubi reflectitur quasi fracto; Radio Corollae subtus luteo, nec fusco striato; Antheris luteis, nec fuscis»; secus Willdenovium species haec «habitat in Oriente, Astracan». *T. pratensis* L. septentrionali-europaeum a nostris achenio brevius rostrato recedit.

4. Tragopogon moldavicus K l o k. species nova. — Series *Pseudorientales* K l o k.

Caules erecti 25—65(90) *cm* alti, glabri, simplices vel saepius paulum ramificati, in parte inferiore foliosi. Folia radicalia necnon caulina inferiora linearia vel lineari-lanceolata ca. 10—25 *cm* longa, 3—14 *mm* lata, acutata, margine saepe undulatissima et apice contorta vel subundulata et apice erecta, glabra vel subtus parcissime flocculosa, saepissime conduplicata; folia superiora oblongo-lanceolata vel e basi oblongo-ovata in apicem linearem acuminatum, saepe contortum attenuata, 3—10 *cm* longa, 5—13 *mm* (basi) lata, subtus parce arachnoidea. Calathidia 1—5, pedunculi sub calathidio 1,5—4 *mm* diametro, haud raro subinflati et arachnoidei; involucrum (20)25—38 *mm* longum, (5)6—12 *mm* basi diametro; phylla involucri 8, raro 10, lineari- vel oblongo-lanceolata, 3—5 *mm* lata, basi manifeste, apice parcissime arachnoidea, tenuiter acuminata; flosculi marginales involucro praestantes, ligulae eorum 18—25 *mm* longae, flavae vel atriflavae nervis 4 cinnamomescentibus; antherarum tubulus 4,5—5 *mm* longus, atriflavus striis cinnamomescentibus. Achenia fusiformia 14—18 *mm* cum rostro longa, 1—1,5 *mm* diametro, apice in rostrum achenio ipso subbrevius attenuata; pappus 10—21 *mm* longus, flavescenti-albidus, sublucidus; achenia marginalia basi laevia, supra praesertim in costulis squamulis minutis obsita; mediana sublaevia vel laevissima, marginalibus longiora, rostro etiam longiore.

Floret VI—VII. Habitat in declivibus steppaceis vel ad margines silvarum in Moldavia necnon Ucrainia occidentali.

Typus. RSS Mold., districtus Kalarashiensis, pag. Bachmut, in vineo, 8. VI 1951, Serdul. Kioviae conservatur.

5. Tragopogon transcarpaticus Klok. species nova. — Series *Pseudo-orientales* Klok.

Caules erecti 30—80 *cm* alti, sicut et tota planta glaberrimi, pauciramosi, ramis abbreviatis haud numerosis vel elongatis floriferis 1—3. Folia radicalia necnon caulina inferiora taeniiformia ca. 20—30 *cm* longa, 2,5—12 *mm* lata, acuminata, margine saepe undulatissima, saepissime conduplicata, vulgo numerosa et congesta; folia superiora basi dilatata oblongo-ovata, apice linearia, acuminata, saepissime deflexa, vulgo spiraliter contorta et margine undulata, ca. 4—9 *cm* longa, 4—12 *mm* (basi) lata. Calathidia 2—6, pedunculi sub calathidio 2—5 *mm* diametro, saepe subinflati; involucrum 23—38 *mm* longum et 7—9 *mm* basi diametro sub anthesin, fructiferum usque ad 45 *mm* longum et 15 *mm* diametro; involucri phylla lineari- vel oblongo-lanceolata, 3—8,5 *mm* lata, sat tenuiter acuminata; flosculi marginales involucro praestantes, ligulae eorum 18—23 *mm* longae, ca. 4 *mm* latae, flavae necnon laete aurantiacae, saepe striis 4 cinnamomeis ornatae; antherarum tubulus ca. 5—5,5 *mm* longus, in triente inferiore flavus, supra striis 5 nigrescenti-violaceis atratus. Achenia fusiformia, 16—24 *mm* cum rostro longa, 1—1,4 *mm* diametro, subpentagona, in costulis squamulis minutis obsita, apice in rostrum achenio ipso aequale vel manifeste longius attenuata; pappus 12—24 *mm* longus, fumaceus.

Floret VI—VII. Habitat in pratis montanis carpaticis.

Typus. RSS Ucr., ditio Transcarpatica, districtus Beregovensis, prope pag. Gatj, in prato, 16. et 17. VI. 1947, H. Bilyk. Kioviae conservatur.

6. Tragopogon melanantherus Klok. species nova. — Series *Pseudo-orientales* Klok.

Caules vulgo erecti 60—180 *cm* alti, foliiscum glaberrimi, supra medium ramificati. Folia radicalia necnon caulina inferiora taeniiformia vel lineari—lanceolata, ca. 15—35 *cm* longa, 2—14 *mm* lata, margine interdum undulata; folia superiora e basi dilatata oblongo-ovata in apicem linearem vel oblongo-lanceolatum attenuata, 2,5—15 *cm* longa et 2,5—15 *mm* lata (in parte inferiore), margine interdum undulata et hoc casu apice incurvata. Calathidia 5—12 (vel ultra), pedunculi sub calathidio 1—3 *mm* diametro, haud incrassati; involucrum 20—32 *mm* longum, 6—12 *mm* basi diametro et hoc loco paulum arachnoideum; involucri phylla 8, oblongo- vel lineari-lanceolata, ca. 3—5 *mm* lata, obtusiuscule acutata; flosculi marginales involucro manifeste praestantes, ligulae eorum 17—23 *mm* longae, 3,5—4,5 *mm* latae, laete flavae, striis atratis nullis; antherarum tubulus ca. 5,5 *mm* longus, supra medium atribrunneus. Achenia fusiformia, 14—21 *mm* cum rostro longa, 0,8—1,5 *mm* diametro, subpentagona, in costulis squamulis minutis obsita, apice in rostrum achenio ipso subaequalem vel saepius manifeste brevius attenuata; pappus 11—17 *mm* longus achenio cum rostro semper brevior.

Floret VI—VII. Habitat in steppis pratosis vel ad margines silvarum in regionibus Ucrainiae septentrionalibus.

Typus. RSS Ucr., Kiovia, prope urbem, loco Golossejevo dicto, in querceto—carpineto, 6. VII 1952, M. Klokov. Kioviae conservatur.

7. Tragopogon xanthantherus Klok. species nova. — Series *Pseudo-rientalia* Klok.

Caules erecti, ca. 50—75 *cm* alti, foliiscum glaberrimi, plus minusve ramificati. Folia radicalia necnon caulina inferiora anguste linearia, ca. 10—25 *cm* longa, 3—5 *mm* lata; folia superiora e basi dilatata oblongo-ovata in apicem lineari-lanceolatum attenuata, 1,5—6,5 *cm* longa, 2—12 *mm* lata in parte inferiore, tenuiter acuminata. Calathidia 3—8, pedunculi sub calathidio 1—4 *mm* diametro, haud raro subincrassati; involucrum 20—32 *mm* longum, 6—15 *mm* basi diametro et hoc loco paulum arachnoideum; involucri phylla 8(9), oblongo-lanceolata, 3,5—7 *mm* lata, acuminata; flosculi marginales involucro manifeste praestantes, ligulae eorum usque ad 25 *mm* longae, ca. 3—4 *mm* latae, laete flavae; antherarum tubulus ca. 5—6 *mm* longus, atriflavus, apice striis cinnamomescentibus. Achenia fusiformia, 16—22 *mm* cum rostro longa, 0,9—1,6 *mm* diametro, apice in rostrum achenio ipso sublongius attenuata; pappus 15—18 *mm* longus, fumaceus; achenia marginalia saepe arcuatim incurvata, pentagona, in costulis vel partim inter eos squamulis acutiusculis manifestis, ca. 0,2—0,3 *mm* longis obsita, cinnamomescenti-brunnea; mediana erecta, laeviuscula, flavida.

Floret $^2/_2$ V—VII. Habitat in declivibus steppaceis Rossiae Mediae.

Typus. RSFS Ross., Orel, loco Nepretz dicto, in declivibus fossae steppaceae, 16. VI 1954, M. Klokov et D. Sakalo. Kioviae conservatur.

8. Generis Tragopogon L. series Podolici nova.

Calathidia numerosa, vulgo inflorescentiam communem corymbosam formantia. Pedunculi sub calathidio haud incrassati; involucrum octophyllum usque ad 3 *cm* longum; flosculi flavi, marginales involucro praestantes. Antherarum tubulus atriuscule flavus, rarius nigricans. Achenia brevirostrata. Herbae biennes plus minusve pubescentes, raro glabriusculae.

Typus: *Tragopogon podolicus* Bess.

Series species steppicolas orientalieuropaeas amplectitur.

9. Tragopogon leiorhynchus Klok. species nova. — Series *Podolici* Klok.

Planta atrivirens. Caules vulgo solitarii, erecti, 25—125 (et ultra) *cm* alti, parciuscule flocculoso-arachnoidei, supra medium ramificati, aequaliter foliati. Folia radicalia necnon caulina inferiora lineares vel anguste lineares, usque ad 15—40 *cm* longa, acuminata, glabra vel parce (praesertim basi) flocculoso-arachnoidea, margine interdum undulatissima; folia superiora e basi dilatata oblongo-ovata vel oblonga in apicem lineari-lanceolatum necnon anguste linearem tenuiter acuminatum sensim attenuata; folia apicalia diminuta, ca. 10—25 *mm* longa, 1—8 *mm* lata, apice brevi. subtus saepe manifeste arachnoidea. Calathidia 3—21 (et ultra), pedunculi sub calathidio densiuscule arachnoidei; involucrum crateriforme, 18—30 *mm* longum, 5—12 *mm* diametro, basi arachnoideum; involucri phylla constanter 8, oblongo- vel lineari-lanceolata, 2,5—6 *mm* lata, tenuiter acuminata; flosculi flavi, marginales involucro longiores, ligulae eorum 18—21 *mm* longae, 3,2—4,5 *mm* latae, apice denticulis 0,3—0,6 *mm* longis conniventibus; antherarum tubulus ca. 5—6 *mm* longus, basi atriuscule flavus, supra striis atricinnamomeis pictus, subnigricans. Achenia fusiformia, 10—17 *mm* cum rostro longa, 1,3—1,5 *mm* diametro; rostrum 2—6 *mm* longum, achenio ipso 1,5—4-plo brevius; pappus 13—17 *mm* longus, flavidus; achenia marginalia decemcostata, in costulis squamulis obtusis minutissimis obsita, rostro subcylindrico laevi.

Floret VI—VII. Habitat in steppis pratosis, pratis siccis, ad margines quercetorum in regionibus silvatico-steppaceis vel steppaceis septentrionalibus Ucrainiae orientalis.

Typus. RSS Ucr., ditio Charcoviensis, districtus Vovczanskiensis, in pratis inundatis donetzicis infra fluminem Vovcza influentem, 15. VI 1938, H. Bilyk. Kioviae conservatur.

Affinitas. A proximo *T. podolico* Bess. sensu proprio occidentali colore totae plantae atriore, pubescentia arachnoidea plus minusve evoluta, foliis duplo angustioribus, antherarum tubulo atriore, acheniis marginalibus sensim, haud abrupte, in rostrum attenuatis et parciore squamulosis differenda; a *T. dasyrhyncho* Artemcz. meridionali-steppaceo

rostro achenii longiore et tenuiore laevissimo, nunquam gibberuloso, calathidiis paucioribus differt. Planta polymorpha. Foliorum latitudo et pubescentia totae plantae valde variant.

10. Generis Tragopogon L. series Floccosi Klok. nova.

Calathidia numerosa, inflorescentiam communem paniculato-corymbosam formantia. Pedunculi sub calathidio haud incrassati; involucrum vulgo octophyllum, raro 7- vel 9-phyllum, flosculi flavi, marginales involucro praestantes. Antherarum tubulus flavus. Achenia rostro brevi vel nullo. Herbae biennes dense pubescentes.

Typus: *Tragopogon floccosus* W. K.

Ad seriem hanc species psammophilae europaeae in arenis a littoribus balticis usque ad caspica dispersae pertinent.

11. Tragopogon Artemczukii Klok. species nova. — Series *Floccosi* Klok.

Caules solitarii vel bini, erecti, 17—20 *cm* alti, ramosi, foliiscum plus minusve arachnoidei, in parte inferiore et sub calathidiis albido-tomentosi. Folia radicalia necnon caulina inferiora anguste linearia, usque ad 15 *cm* longa, 1—2 *mm* lata, inferne sat dense flocculoso-arachnoidea, superne glabrata; folia superiora e basi ovata vel oblongo-ovata in apicem anguste linearem attenuata, ca. 1—2 *cm* longa, 2—4 *mm* (basi) lata, in parte dilatata flocculoso-arachnoidea, apice contorta. Calathidia 7—12 (et ultra); involucrum subcylindricum, 15—27 *mm* longum, 2—5 *mm* diametro, basi densiuscule, supra parciuscule arachnoideum; involucri phylla 6—8, lineari-lanceolata, 1,2—2,8 *mm* lata, acuminata; flosculi pallide flavi, marginales involucro praestantes, ligulae eorum 13—17 *mm* longae, 2,5—3 *mm* latae, denticulis brevissimis; antherarum tubulus flavus. Achenia 15—17 *mm* cum rostro longa, 0,9—1,2 *mm* diametro, apice subabrupte in rostrum ca. 5—6 *mm* longum, achenio ipso subduplo brevius attenuata; pappus 14—17 *mm* longus, laete fumanus; achenia marginalia obtuse pentagona, superne in costis et basi rostri squamulis acutiusculis obsita.

Floret VI—VII. Habitat in pratis arenosis borysthenicis.

Typus. RSS Ucr., ditio Kioviensis, districtus Beresaniensis, in prato prope pag. Bakumivka, 23. VII 1930, G. Czornogolovko. Kioviae conservatur.

Affinitas. A proximo *T. ucrainico* Artemcz. involucro longiore et angustiore, rostro achenii longiore et squamuloso, haud laevi, statura humili differt et notis multis ad *T. bjelorussicus* Artemcz. septentrionalem appropinquat.

12. Tragopogon dolichocarpus Klok. species nova. — Series *Floccosa* Klok.

Caules 45—50 *cm* ca. alti, foliiscum dense flocculoso-arachnoidei, ramosi. Folia radicalia necnon caulina inferiora linearia, usque ad 20 *cm* longa, 3—4 *mm* lata; folia apicalia ovata vel ovato-lanceolata, 7—15 *mm* longa, 5—10 *mm* lata, attenuato-acuminata, apice brevi deflexo. Calathidia sat numerosa, involucrum 15—32 *mm* longum, 5—10 *mm* basi diametro;

involucri phylla octona, oblongo-lanceolata, 2,5—5 *mm* lata, acuminata; ligulae flosculorum marginalium flavae nervis atrioribus. Achenia fusiformia 18—20 *mm* cum rostro longa, 0,9—1,3 *mm* diametro; pappus 17—21 *mm* longus, flavidus. Achenia marginalia pentagona, squamulis acutiusculis copiosis per costas et inter eos obsita, erostrata vel rostro brevissimo obsoleto.

Floret VI—VII. Habitat in arenosis.

Typus. RSS Ucr., ditio Odessana, districtus Beresivkiensis, prope pag. Kossivka, in littoralibus ponticis, 25. VI 1957. Litvak. Kioviae conservatur.

Affinitas. A proximo *T. borysthenico* Artemcz. involucro longiore (non solum usque ad 23 *mm* longo), acheniis valde longioribus (non 12—15 *mm* longis) abhorret.

13. Generis Tragopogon L. **series Dubii** Klok. nova.

Caules pauciramosi vel haud raro simplices calathidio apicali unico. Pedunculi sub calathidio inflati, obconici, cavitati; involucrum 5—14-phyllum, 3—6,5 *cm* longum; flosculi flavi, marginales involucro breviores. Antherarum tubulus nigricans. Achenia rostro elongato. Herbae biennes glabriusculae.

Typus seriei: *Tragopogon dubius* Scop.

Ad seriem hanc species europaeae steppicolae *T. majore* Jacq. proximae pertinent.

14. Tragopogon tauricus Klok. species nova. — Series *Dubii* Klok.

Caules erecti 30—90 *cm* alti, glabri vel juventute in axillis foliorum parce flocculoso-arachnoidei, superne vel a basi ramificati. Folia radicalia necnon caulina inferiora linearia vel anguste linearia usque ad 15—30 (et ultra) *cm* longa, 1,5—5 *mm* lata, tenuiter acuminata, glabra, sub anthesin saepissime marcescentia; folia superiora 2,5—20 *cm* longa, 2,5—20 *mm* lata (basi), e basi oblongo-ovata vel oblonga lineari-lanceolata vel linearia necnon anguste linearia, tenuiter acuminata. Pedunculi sub calathidio saepissime incrassati, obconici sed interdum cylindrici, 2—14 *mm* diametro; involucrum 25—50 *cm* longum, 5—17 *mm* basi diametro ubi parum arachnoideum; involucri phylla 5—8-na, oblongo-lanceolata, 2—5 *mm* lata in parte inferiore, apice tenuiter acuminata; flosculi laete flavi, marginales haud raro involucro subaequales; ligulae flosculorum marginalium ca. 16 *mm* longae et 2,7 *mm* latae denticulis ca. 0,5 *mm* longis; antherarum tubulus ca. 4,5 *mm* longus, nigricans. Achenia fusiformia, stricta vel haud raro basi incurvata, 17—32 *mm* cum rostro longa, 1,2—3 *mm* diametro, pentagona, in costis squamulis semiadpressis, ovatis vel oblongo-ovatis, ca. 0,5—0,7 *mm* longis et 0,3—0,4 *mm* latis, obtusiusculis, albidis copiose obsita, inter costas etiam copiose squamulis minoribus tecta; rostrum 6—17 *mm* longum, achenio ipso subaequilongum vel saepe manifeste, haud raro subduplo brevius, crassiusculum, 0,4—0,8 *mm* diametro, octogonum, sulcatum, in costulis acutiuscule gibberulosum, scabridum; pappus 22—32 *mm* longus, albido-fumanus.

Floret VI—VII. Habitat in declivibus steppaceis vel lapidosis tauricis.

Typus. RSS Ucr., ditio Taurica, Tauria meridionalis, Jalta major, Hortus botanicus Nikitensis, in declivibus sponte, 23. VII 1955, M. Klokov. Kioviae conservatur.

Affinitas. A. *T. majore* Jacq. flosculis marginalibus involucro subaequilongis, non manifeste brevioribus, acheniis crassioribus, non 0,8—1,8 *mm* diametro, marginalibus squamulis majusculis, non solum usque ad 0,3 *mm* longis, obsitis, medianis squamulosis, non laevibus vel laeviusculis, recedit.

15. Tragopogon tesquicola Klok. species nova. — Series *Dubii* Klok.

Caules erecti 25—110 *cm* alti, in parte inferiore foliiscum densiuscule flocculoso-arachnoidei, supra medium ramificati vel haud raro simplices. Folia radicalia necnon caulina inferiora linearia vel saepius anguste linearia, usque ad 15—35 *cm* longa, 1—5 *mm* lata, tenuiter acuminata; folia superiora e basi oblonga vel oblongo-ovata in apicem linearem vel anguste linearem abrupte attenuata, 4—20 *cm* longa, 3—20 *mm* lata (basi), tenuiter acuminata. Pedunculi sub calathidio incrassati, obconici, 3—9 *mm* diametro; involucrum 3—6 *cm* longum, 8—15 *mm* basi diametro; involucri phylla in numero 8—12(14), oblongo-lanceolata, 3—6 *mm* lata, tenuiter acuminata vel interdum attenuato-acutata, sub anthesin plus minusve arachnoidea; flosculi flavi, marginales involucro subaequilongi, ligulae eorum 18—21 *mm* longae, 2,7—4 *mm* latae denticulis 0,5—0,7 *mm* longis; antherarum tubulus ca. 5—6 *mm* longus, nigricans. Achenia fusiformia, 23—34 *mm* cum rostro longa, 1,2—2,5 *mm* diametro, plus minusve incurvata, pentagona, in costis omnia vel marginalia squamulis acutiusculis 0,5—1 *mm* longis et inter eos minoribus et obtusioribus obsita, apice in rostrum tetragonum 0,4—0,6 *mm* crassum achenio ipso subaequilongum sensim attenuata; pappus 20—32 *mm* longus, albidus vel albido-fumanus, subargentatus.

Floret VI—VII. Habitat in declivibus steppaceis vel lapidosis Ucrainiae meridionali-occidentalis.

Typus. RSS Ucr., Odessa, in declivibus littoralibus infra Hortum botanicum, 18. V 1952, M. Klokov. Kioviae conservatur.

Affinitas. A. *T. taurico* Klok. caulibus in parte inferiore atque foliis inferioribus manifeste flocculoso-arachnoideis, non glabris vel glabriusculis, involucro 6—14-, non 5—8-phyllo, acheniis sub rostro arcuatim incurvatis, non strictis vel solum basi incurvatis, squamulis patentibus acutiusculis, non semiadpressis obtusiusculis, obsitis, rostro tetragono, haud octogono, tenuiore et longiore abhorret.

16. Crepis planitierum Klok. species nova. — *C. succisifolia* auct. fl. ucr. non Tausch.

Planta perennis rhizomate abbreviato obsoleto, radice fibrillosa. Caules solitarii vel 2—3-ni erecti, 45—90 *cm* alti, superne solum ramificati, cala-

thidiis 2—38, in parte inferiore pilis flexuosis perplexis usque ad 2 *mm* longis densiuscule pubescentes, ad medium glabri, ramulis inflorescentiae glandulis stipitatis squarrosis 0,2—1 *mm* longis atque pilis tenuibus flexuosis parcis obtectis. Folia caulina haud numerosa oblongo-elliptica vel obovata necnon lineari-lanceolata, 2—20 *cm* longa, 2—38 *mm* lata; inferiora folia basin versus in petiolum lamina breviorem attenuata, apice obtusa vel obtusiuscule acutata; media sessilia, amplexicaulia, auriculis brevibus obtusis basi aucta; superiora sessilia, haud auriculata; folia omnia emarginato-denticulata, undique pilosiuscula. Inflorescentia communis diffuso-paniculata, ramulis floriferis calathidio 2—3-plo longioribus; calathidium floribuscum 15—18 *mm* longum; involucrum conoideum 8—10 *mm* longum atrivirens, squarroso-glandulosum et adpresso-pilosum; involucri phylla lineari-lanceolata, externa 2—4 *mm* longa, adpressa, omnia extus in dorso pilis glandulosis squarrosis 0,2—1,2 *mm* longis, nigrescentibus vel rarius lucidulis capitulo atranti copiose obsita, intus glaberrima; receptaculum glabrum; flores involucro 1,5-plo praestantes, corollae 1,2—1,4 *mm* longae atriuscule flavae; stigmata atrantia. Achenia oblonga 2,5—3,6 *mm* longa, ca. 0,5 *mm* lata, costulis longitudinalibus 15, cinnamomea, pappo 4,5—6,5 *mm* longo, albo, sublucenti.

Floret V—VII. Habitat in silvis fruticetisque locis humidis.

Typus. RSS Ucr., Kiovia, prope urbem, silva Golossejevka, 29. V 1891, I. Schmalhausen. In Herbario Schmalhauseniano Instituti Botanicae Ac. Sci. RSS Ucr. Kioviae conservatur.

Affinitas. Species proximae occidentaliores montanae *C. mollis* (Jacq.) Aschers., *C. succisifolia* (All.) Tausch. necnon aliae minus cognitae a nostra pubescentiae charactere (caulibus foliiscum vel glabriusculis, vel densiore hirsutis), foliis constanter ad medium latissimis, magis ellipticis, floribus majoribus, acheniis brevioribus et crassioribus incurvatis, costulis numerosioribus (20) munitis differunt.

17. Crepis tristis Klok. species nova.

Planta biennis radice palari, ramosa, superne tuberiforme incrassata 4—10 *mm* in diametro. Tota planta atrivirens. Caules solitarii vel pauci (usque ad 5), suberecti, 30—60 *cm* alti, tenuiusculi, infra vel rarius supra medium ramificati, ramis primariis elongatis, calathidiis 3—11, angulati necnon costato-sulcati, costulis prominentibus atrioribus, breviter pilosiusculi, haud dense praecipue in parte inferiore foliati. Folia oblongo-obovata vel oblonga necnon lineari-lanceolata, 3—10 *cm* longa et 4—20 *mm* lata; radicalia necnon caulina inferiora basin versus attenuata vel partim obsolete petiolata, apice breviter attenuato-acutata, margine denticulata vel runcinato-dentata necnon pinnatim incisa, dentibus vel lobulis lanceolatis necnon anguste linearibus acutatis, undique pilosiuscula; folia media sessilia, amplexicaulia, basi auriculis brevibus denticulatis munita; superiora sessilia, basi dilatata sed non auriculata, integerrima, glabriuscula. Ramuli floriferi ad anthesin nutantes; calathidium floribuscum 17—20 *mm* longum; involucrum campanulatum 10—12 *mm* longum, nigrescenti-viride, albido-pubescens; phylla involucri oblongo-lanceolata, acutata, margine ciliata, in dorso pilis brevibus flexuosis interdum setulis nigrecentibus immixtis obtecta, in facie interna minute adpresse pubescentia; phylla externa 4—7 *mm* longa, partim ovato-lanceolata, manifeste reclinata; receptaculum foveolatum, foveolis margine fimbriato-ciliatis; flores involucro subduplo praestantes, corollae 17—20 *mm* longae, flavae, denticulis ligulae aurantiacis; stigmata obscura, nigrescentia. Achenia fusiformia, 4,2—4,7 *mm* longa, 0,5—0,7 *mm* diametro, apicem versus manifeste attenuata, costulis tenuibus longitudinalibus 15, flavescenti-brunnea, apice scabrida; pappo 6—7 *mm* longo, albo, sublucente.

Floret VI—VIII. Habitat in pratis montanis carpaticis.

Typus. RSS Ucr., ditio Transcarpatica, districtus Rachoviensis, pratum in declivio ripae sinistrae fl. Lapushinka, alt. s. m. 540 m, 12. VII 1948, H. Bilyk. Kioviae conservatur.

Affinitas. A *C. bienni* L. et aliis proximis radice crassiore tuberiformi, caulibus parce foliatis, calathidiis ad anthesin nutantibus, acheniis 15-, non 10-costatis abhorret.

18. Barkhausia pseudalpina Klok. species nova. — *C. alpina* auct. fl. taur. haud L.

Planta annua griseolo-viridis. Caules erecti 20—60 *cm* alti, superne ramosi, raro simplices calathidiis (evolutis) 1—6, apice caulis ramorumque elongatorum dispositis, costato-sulcati, pilosiusculi, in costis setis aculeiformibus 0,2—0,6 *mm* longis obsiti vel interdum basi glabriusculi laevesque, infra medium praecipue foliosi. Folia usque ad 9—10 *cm* longa et 2,5—3 *cm* lata; inferiora oblongo-obovata basin versus sensim attenuata, apice obtusa, margine sicut et media emarginato-denticulata; superiora sessilia, amplexicaulia, basi auriculis brevibus acutatis munita, subsagittata; folia omnia per margines et subtus in nervo medio setosiuscula, in faciebus undique minute hispidiuscula vel aspera. Calathidia ovoideo-cylindracea necnon turbinata; involucrum 10—20 *mm* longum et 8—12 *mm* latum; phylla externa ei manifeste reclinata, semimembranacea, flavescentia, internis 2—3-plo breviora sed eis latiora, ovato-triangularia, ovalia vel oblongo-ovata, 4—11 *mm* longa, 2,5—5,5 *mm* lata, acutata, margine tenuiter ciliata, in dorso glabra; phylla interna oblongo- vel lineari-lanceolata, atrivirentia vel serius cinnamomescentia, membranaceo-marginulata, dorso praesertim fructifera convexa, pilis tenuiter setaceis patentibus ca. 1,5—4 *mm* longis atque glandulis subsetaceis squarrosis 0,5—1,5 *mm* longis magis copiosis obsita; receptaculum infundibuliforme, foveolatum, foveolis margine fimbriato-ciliatis; flosculi 12—14 *mm* longi, ligulis angustis flavis. Achenia dimorpha; marginalia, phyllis internis convolutis tecta, triquetra, incurvata, in parte inferiore latissima, apicem versus in rostrum ascendentem obsolete attenuata, 9—14 *mm* cum rostro longa, 0,8—1,5 *mm* crassa, flavescentia, pilosiuscula, pappo albo 5—7,5 *mm* longo; mediana tenuiter fusiformia, erecta, in rostrum tenuem achenio ipso haud breviorem attenuata, 10—14 *mm* cum rostro longa, 0,4—0,8 *mm* crassa, glabra, scabriuscula, pappo albo 6—8,5 *mm* longo.

Floret V—VI. Habitat in decliviis lapidosis tauricis.

Typus. Tauria: Magaracz, 7. VII 1889, I. Paczoski. Kioviae conservatur.

Affinitas. «*Crepis alpina* L.» nomen dubitatissimum est. Species haec ex alpibus Italiae et montibus altaicis descripta, ubi planta nostra vel eae proximae absunt. *Barkhausia alpina* auct. anatolico-transcaucasica a nostra acheniis medianis 15—18 (non 10—14) *mm* longis, rostro achenio ipso subduplo (non parum) longiore, acheniis marginalibus sublongioribus et manifeste crassioribus, phyllis involucri internis minus glandulosis recedit.

ПОКАЖЧИК

УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ ДО XII ТОМА «ФЛОРИ УРСР» [1]

Апозеріс **180**
„ вонючий **182,** 183
Арнозеріс **184**
„ дрібний **184**
Ахірофорус **193**
„ плямистий 193, **195**
„ однокошиковий . . . **193,** 194
Баркгавзія **340**
„ вонюча 340
„ маколиста 340, **343**
„ несправжньоальпійська . . **340**
„ щетиниста 340, **342**
Волошка **37**
„ Бессера 49, **130**
„ біло-перлиста 39, **143**
„ бурооблямована 43, **65**
„ Ванкова 41, **155**
„ великопридаткова . . . 40, **146**
„ верболиста 45, **89**
„ вкорочена 45, **84**
„ волосистоголова 45, **91**
„ вугільна 42, **93,** 94
„ вузьколускова 45, 88
„ гострокінцева 47, 109, **111**
„ дніпровська 49, **126,** 127
„ донецька 40, **148**
„ донська 43, **62,** 63
„ дрібноквіткова . . . 48, 119, **121**
„ заміщаюча 44, 75, **76**
„ іберійська 42, **163**
„ карпатська 45, **80,** 81
„ коктебельська 50, **134**
„ колючоголова 41, **164**
„ конки 40, **144,** 145
„ короткоголова . . . 40, **150,** 151
„ Кочі 46, **104**
„ Лавренка 50, **131,** 132
„ літня 41, **160**
„ лучна 44, **71**
„ Майорова 49, **123**
„ мармарошська . . . 43, **56,** 57
„ Маршалла 42, **95**
„ м'яка 43, 57, **58**
„ напівзаконна 41, **153,** 154
„ наслідувальна 50, **138**
„ неплідна 41, **156**
„ несправжньоблідолускова . . . 39, **139,** 140
„ несправжньоплямиста . 48, **118,** 119
„ несправжньофрігійська 45, **85,** 86
Волошка несправжньошкіряста . 47, **108,** 109
„ низька 43, **67**
„ одеська 49, **124,** 125
„ панонська 44, **73,** 75
„ Пачоського 40, **152**
„ первинногерберова . . . 40, **147**
„ первинноперлиста . . . 39, **141**
„ перлиста 39, **142**
„ притиснута 47, **112**
„ рейнська 48, **116,** 117
„ розлога 50, **135,** 136
„ руська 38, **51**
„ савранська 49, **128**
„ салонікська 48, **99**
„ Сарандінакі 41, **158**
„ синя 42, **69**
„ скабіозовидна 46, **106,** 107
„ Стевена 50, **133**
„ стиснута 43, **61**
„ сумська 42, 94, **96**
„ східна 47, **102,** 103
„ Талієва 38, **53**
„ твердолиста 46, **114**
„ тернопільська 43, **59**
„ червоноквіткова 47, **101**
„ чорноголова 44, **83**
„ фрігійська 44, **79**
Гедіпноїс **187**
„ крітський **189**
Гіркуша **212**
„ малоквіткова . . . 213, **215,** 216
„ нечуйвітрова 213, **214**
„ синякоподібна **213**
Гірчак **28**
„ звичайний **28,** 29
„ рожевий **28**
Жовтий осот **292**
„ багновий 293, **297**
„ болотний 293, **295**
„ городній 292, **294**
„ польовий 293, **296**
„ шорсткий 292, **293**
Зацинта **185**
„ бородавчаста **185,** 186
Кнікус **171**
„ бенедиктинський **171**
Козельці **217**

[1] Склала С. С. Смолко.

Козельці Артемчука 222, **233**
„ великі 218, 241, **242**
„ високі 222, **233**
„ голоносикові 221, **230**
„ дніпровські 222, **235**
„ довгосім'янкові . . 222, **236,** 237
„ донецькі 222, **237**
„ донські 222, 238
„ жовтопилякові 220, **228**
„ закарпатські . . . 220, **224,** 225
„ кримські 220, **239**
„ литовські 217
„ молдавські 220, **223**
„ подільські 221, **229**
„ степові 220, **240,** 241
„ темнопилякові . . 221, **226,** 227
„ українські 222, **234**
„ шорстконосикові 221, **232**
Кок-сагиз 272, **289**
Крим-сагиз 272, **278,** 279
Крупина **5**
„ звичайна **6**
Кульбаба **271**
„ альпійська 273, **282**
„ бессарабська 272, **276**
„ борова 272, **287**
„ джерельна 273, **283,** 284
„ Клокова 273, **281**
„ кримська 271, **286,** 287
„ лікарська 272, **284**
„ нерівнобока 273, **288**
„ осіння 272, **278,** 279
„ пізня 272, **273**
„ червоноплода 271, **285**
„ чорнувата 273, **283**
Лагозерис **268**
„ пурпуровий **268**
„ червоноголовий 268, **269**
Латук **299**
„ бульбоносний 299, 301
„ дикий 300, **307**
„ найвищий 300, **305,** 306
„ посівний 300, **310**
„ прутовидний . . . 300, **310,** 311
„ солончаковий 301, **308**
„ стиснутий 300, **303,** 304
„ стріловидний . . . 300, **301,** 302
Лисонасінник **165**
„ омановидний **166,** 167
Любочки **197**
„ гуцульські 197, **201**
„ дунайські 198, **207**
„ керетські 198, **202**
„ Кульчинського 198, **205**
„ лучні 198, **200**
„ несправжньокульбабові . 198, **203,** 204
„ осінні 197, **199**
„ шафранові 198, **204**
„ шершаві 198, **208**
„ Шишкіна 198
„ щетинисті 198, **206**
„ яйлинські 198, **210,** 211
Міцеліс **317**
„ стінний **317**
Молокан **290**
„ татарський **290**
Нечуйвітер **347**
„ азіатський 349, **373**
Нечуйвітер алупський 354, **406**
„ альпійський 361, **514**
„ балканський . . . 363, **531,** 532
„ баксський 360, **505**
„ баугіноквітковий . . . 353, **428**
„ Бессера 351, **396**
„ блискучоволосий . . 347, **490,** 491
„ блукаючий 360, **501,** 502
„ Бородіна 363, **534**
„ великовушковий . . 348, **482,** 483
„ великозубчастий 364, **547**
„ високий 348, **366**
„ високорослий . . . 349, **367,** 368
„ віденський 350, **378**
„ Віммера 365, **550,** 551
„ вірменський 352, **399**
„ волинський 352, **400**
„ волосистообгортковий . . 348, **482**
„ волохатенький . . 347, **492,** 493
„ волохатий 348, **555**
„ волохатоніжковий . . . 350, **383**
„ вусиковий 357, **469,** 470
„ вушковий 348, **479**
„ гіллястий 360, **503,** 504
„ гірський 358, **455,** 456
„ гладенький 359, **508**
„ голий 361, **515**
„ Гоппе 348, **488**
„ горбковий 358, **449,** 450
„ гострозубчастий . . 364, **539,** 540
„ гострокінцевий 361, **516**
„ гостролусковий 348, **476**
„ дивний 351, **390**
„ дивовижний . . . 350, **391,** 392
„ довгий 353, **417**
„ довгоніжковий . . 349, **378,** 379
„ довгощетинистий . . . 354, **408**
„ дрібнокулевидний . . . 357, **473**
„ жорсткий 359, **509**
„ жорсткопагоновий . 350, **380,** 381
„ забарвленоязичковий 352, **432,** 433
„ загостреноволотевий . . . 355, **424**
„ збиваючий 357, **463,** 464
„ золотистий 360, **501**
„ зонтиконосний . . 355, **419,** 420
„ зонтикоподібний . . 356, 438, **439**
„ зонтичний 359, **505,** 506
„ зубчастий 365, **556,** 557
„ Ігошиної 365, **537**
„ їжакоголовий 354, **410**
„ камедний 365, **548,** 549
„ Керніке 355, **425**
„ клейкий 351, **395**
„ Кнафа 359, **510**
„ конічний 359, **511**
„ Крашана 362, **523**
„ крупнолусковий . . 348, **488,** 489
„ крупнопагонистий . . . 352, **399**
„ ласкавцелистий . . 359, **511,** 512
„ ласкавцелистовидний . . 359, **513**
„ ласкавцеподібний . . . 365, **558**
„ литовський 348, **480,** 481
„ ліонський 360, **504**
„ лісовий 364, **547**
„ ломницький 362, **522**
„ лопатолистий . . . 357, **458,** 459
„ лучний 358, **447,** 448
„ могутній 360, **497,** 498
„ мукачівський . . . 365, **537,** 538

Нечуйвітер м'яковолосистий . . . 349, **369**
„ найвищий 350, **385**
„ найшорсткіший . . 354, **408,** 409
„ напівзонтичний 356, **437**
„ невиразний 356, **442**
„ несправжньовушковий . 357, **460**
„ несправжньовушковидний . . 352, **403,** 404
„ несправжньозонтичний . 351, **391**
„ несправжньокороткий . . 353, **431**
„ несправжньороздвоєний . 363, **531**
„ нещільногіллястий . . . 353, **427**
„ нещільнозонтичний . . . 354, **413**
„ нитковидний 352, **400**
„ облямований 352, **402**
„ Оборні 355, **423**
„ оманний 361, **518**
„ онезький 358, 450, **451**
„ оранжево-червоний . 357, **474,** 475
„ отруйний 360, 494, **495**
„ Парейса 354, **413,** 414
„ пилчастолистий . . 364, **545,** 546
„ пісколюбний 353, **405**
„ подібний 364, **539**
„ покручений 364, **534,** 535
„ покутський 362, **526,** 527
„ польовий 354, **410**
„ пониклий 357, **471,** 472
„ попелястостопий . . 353, **435,** 436
„ прозорий 364, **541,** 542
„ пруський 357, **465,** 466
„ Ремана 356, **441**
„ рівновершинний 351, **388**
„ різноволосистий . . 354, **415,** 416
„ різноколірний 353, **428**
„ рільний 355, **422**
„ рогачевський 362, **521**
„ розлогий 365, **552,** 553
„ Ройовського 350, **386**
„ роксоланський 356, **440**
„ Рота 349, **375,** 376, 377
„ рясноквітучий . . . 358, **453,** 454
„ серцелистий 365, **554**
„ сизий 363, **528**
„ сизуватий 351, **396**
„ синяковидний . . . 349, **369,** 370
„ синяковопороджений 354, **406,** 407
„ сірчаножовтий 355, **425**
„ скабіозовидний . . 360, **499,** 500
„ складчастий . . . 351, **388,** 389
„ скупчений 356, **443,** 444
„ струнокостебловий . . . 355, **421**
„ судетський 358, **445,** 446
„ сухоцвітий 357, **465**
„ східний 351, **397**
„ татрянський . . . 357, **467,** 468
„ темний 350, **384**
„ темнообгортковий . 348, **484,** 485
„ темноприймочковий . 364, **543,** 544
„ темноприквітковий . . . 351, **387**
„ темнуватий 362, **520**
„ тіньовий 365, **536**
„ тонкостебловий 352, **429**
„ трансільванський . 362, **524,** 525
„ тризубчастий 359, **507**
„ трубчастоквітковий . . . 353, **430**
„ тушетський 353, **434**
„ ухильний 355, **426**
„ учансуський 363, **533**
Нечуйвітер Фріца 362, **523**
„ хмизовидний . . . 354, **411,** 412
„ холодний 350, **383**
„ цимозний 355, **418**
„ Цица 355, **418**
„ червонозонтиконосний . . 356, **441**
„ чорніючий 362, **520**
„ чорнообгортковий . 348, **477,** 478
„ чорноголовий . . . 361, **516,** 517
„ чорнощетинистий . . . 351, **398**
„ чорнуватий 361, **521**
„ чорнуватоголовий . 357, **461,** 462
„ шведський 358, **457**
„ Шовиця 349, **382**
„ шорсткощетинистий 349, **373,** 374
„ Шультеса 348, **486,** 487
„ щетинистий . . . 350, **393,** 394
„ яблоницький . . . 363, **529,** 530
„ яйлинський 353, **434**
Одонтолофус **32**
„ трижилковий **32**
Петрові батоги 176
Подовий гірчак 166
Поросинець **189**
„ вкорінений 190, **191,** 192
„ голий **190**
Празелень **177**
„ великоквіткова **178,** 179
„ звичайна **178**
„ середня 178, **180,** 181
Пренант **345**
„ пурпуровий **345,** 346
Псефелюс **33**
„ білолистий 34, **35,** **36**
„ нахилений **34,** 35
Птеротека **266**
„ палестинська 266, **267**
Рагадіолус **187**
„ зірчастий **187,** 188
Рапонтикум **23**
„ серпієвидний **24**
Салат 300, **310**
Сафлор **168**
„ красильний 169, **170**
„ сизий **169**
„ шерстистий **169**
Серпій 8
„ будяковий 9, **22**
„ донецький 9, **17,** 18
„ донський 9, **19,** 20
„ неозброєний 8, **9**
„ приквітниколистий 9, **16**
„ променястий 9, **15**
„ різнолистий 9, **21**
„ сухоцвітий 8, **13**
„ увінчаний 9, **11**
Скереда **318**
„ болотна 320, **336**
„ волосовидна 319, **322**
„ галузиста 319, **323,** 324
„ дворічна 319, **329**
„ дрібноквіткова . . 319, **327,** 328
„ конізолиста 320, **334**
„ красива 318, **320**
„ ладомирська 319, **330**
„ обкусана 319, **333**
„ панонська 319, **321**
„ покрівельна 319, **326**
„ рівнинна 320, **337,** 339

Скереда сибірська 320, **335**
„ сумна 319, **331**, 332
Сколімус **173**
„ іспанський **173**, 174
„ плямистий 173, **175**
Скорзонера **243**
„ австрійська 245, **252**
„ Біберштейна 245, **257**
„ дрібноквіткова 245, **264**
„ Жакена 244, 245, **246**
„ іспанська 246, **263**
„ кримська 246, **262**
„ кучерява 245, **252**
„ мечолиста . . . 245, **258**, 259
„ м'яка 245, **249**, 250
„ низька 246, **253**
„ пурпурова 245, **254**
Скорзонера роздільнолиста . 245, **247**, 248
„ рожева 245, **255**, 256
„ стиснута 246, **260**, 261
Тринція **212**
„ щетиниста **212**
Хартолепіс **25**
„ середній **26**, 27
Хондрила **270**
„ ситниковидна **270**
Цефалоринхус **312**
„ щетинистий **313**, 314
Цикорій **175**
„ дикий **176**
„ городній 176, **177**
Цицербіта **315**
„ альпійська **315**, 316

ПОКАЖЧИК
ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ І СИНОНІМІВ ДО XII ТОМА «ФЛОРИУРСР»[1]

Achyrophorus Scop. **193**
„ carpaticus Pax. 196
„ *helveticus* (Wulf) Hornem. 195
„ maculatus (L.) Scop. . 193, **195**, 196
„ *radicata* Scop. 191
„ uniflorus (Vill.) Stank. **193**, 194
Acrocentron (Cass.) DC. 99
Acrolophus Cass. 38
Acrolophus Cass. pro gen. 115
Acrolophus (Cass.) Dobrocz. . . . 46, 102, 104, 115, 137
Acroptilon Cass. **28**
„ australe Iljin 28
„ picris (Pall.) C.A.M. **28**, 29
„ „ f. incana Hohen. . 31
„ „ „ virens Borum. . 31
„ repens (L.) DC. 28
„ *repens* Гроссгейм . . . 30
Acrothyrsa Juxip 423
Aëriostolonosa Juxip 386
Agathyrsus D. Don **290**
„ tataricus (L.) D. Don . . **291**
Alatae Dobrocz. 62
Alnus viridis DC. 56
Alpina Fr. 361, 514
Alpina vera (Elfstr.) Juxip . 514, 518
Alpivulga Juxip 521
Ambigua Juxip 442
Ammocyanus Boiss. 38
Anatolicae Czer. 67
Apargia Less. 197
Apargia pratensis Link 200
Apatelia Juxip 463
Appendicatae Klok. 144
Aposeris Neck **180**
„ foetida (L.) Cass. . . **182**, 183
Arenariae (Hayek) Dumb. 123
Arnoseris Gaertn. **184**
„ minima (L.) Schveigger et Koerte **184**
„ *pusilla* Gaertn. 184
Arvicola Juxip 422
Atrata (Fr.) Juxip 520
Aurantiaca Juxip 474
Auriculina N. P. 348, 453, 476
Autumnalia Juxip 499
Barkhausia 569
Barkhausia Hoench. **340**
„ *alpina* auct. 341
„ alpina DC. 342
„ alpina (L.) DC. 341
„ bysantina DC. 344
„ foetida (L.) DC. . . . 340, 344
„ „ var. rhoeadifolia Schmalh. . . . 343
„ glandulosa Presl. . . . 344
„ pseudoalpina Klok. . . . **340**
„ rhoeadifolia M. B. . . . 340, **343**, 344, 345
„ setosa DC. . . . 340, **342**, 343
Bauhinia Juxip 386, 387, 421
Bifida Juxip 550
Bifurca Juxip 378
Blyttiana 453
Borealia Juxip 501
Brachiata Juxip 430
Caesia Juxip 529, 548
Calcitrapa (Adans.) Hayek 162
Calcitrapa iberica (Trev.) Schur . . 163
„ *solstitialis* (L.) Lam. . . . 161
„ „ ssp. *solstitialis* Dostal . . 161
„ *stellata* Lam. 165
Calodontia Juxip 405
Calomasticia Juxip 421
Carduus heterophyllus L. 21
„ *lycopifolius* Vill. 21
„ *nitidus* Waldst. et Kit. . . 21
„ *radiatus* Waldst. et Kit. . 15
Carlina benedicta Benth. 172
„ *cnicus* Winkl. 172
Carthamus 170
Carthamus L. **168**
„ glaucus M. B. **169**
„ lanatus L. **169**
„ tinctorius L. 169, **170**
Centaurea 38, 50, 51, 58, 74
Centaurea L. 5, **37**, 38, 104, 116, 121, 137, 162, 163, 164
„ abbreviata (C. Koch) Hand.—Mazz. . . 45, **84**
„ *Adamii* Willd. 161

[1] Склали А. М. Краснова і С. С. Смолко.

Centaurea Adamii Ledeb. 161
„ adpressa Ledeb. 47, 101, **112,** 114
„ aemulans Klok. . . . 50, **138**
„ *alba* M. B. 157
„ alpestris Hegetschw. . . 108
„ amara L. 78
„ *amara* auct. 74, 77
„ „ β. *pannonica* Heuff. 74
„ apiculata Ledeb. 47, 104, 109, **111,** 114
„ appendicata Klok. . 40, **146,** 147
„ *arenaria* auct. 124, 126
„ arenaria M. B. 124
„ *arenaria* Шмальгаузен . 128
„ „ γ. *Besseriana* Шмальгаузен 130
„ *arvensis* Moench. 70
„ *atropurpurea* Станков . . 104
„ atropurpurea Waldst. et Kit. 106
„ *austriaca* Willd. 79
„ „ var. *carpatica* (Porc.) Hayek 82
„ *axillaris* auct. 66
„ „ Willd. var. *cana* Boiss. 66
„ „ Willd. var. *stricta* Pawl. 60
„ „ γ. *fuscomarginata* C. Koch . . . 66
„ badensis Tratt. 111
„ banatica Koch 78
„ benedicta L. 172
„ Besseriana DC. . .49, 129, **130**
„ *Biebersteinii* DC. 122
„ borysthenica Gruner 49, **126,** 127, 129
„ breviceps Iljin . .40, **150,** 151
„ calcitrapa L. 41, **164**
„ calcitrapa M. B. 163
„ brevicaulis M. B. 164
„ „ f. *eu-calcitrapa* Стоянов і Ахтаров . . 165
„ „ „ *iberica* (Trev.) Стоянов і Ахтаров . 163
„ „ var. *eu-calcitrapa* Stojan. et Acht. . . . 165
„ „ „ *iberica* Hayek . 164
„ „ „ *iberica* (Trev.) Schmalh. 163
„ *calcitrapoides* DC. 163
„ *calocephala* auct. 104
„ *caprina* auct. 133
„ **carbonata** Klok. . .42, **93,** 94
„ *carpatica* Porc. . . . **80,** 84
„ carpatica (Porc.) Porc. 45, 80, 81, 83
„ *centauroides* M. B. 100
„ *coerulea* Willd. 68
„ *collina* β. *macrantha* DC. . . 101
„ *commutata* auct. 73
„ commutata Stank. 73

Centaurea *coriacea* Шмальгаузен . 110
„ „ Waldst. et Kit. . 107
„ *crupina* L. 7
„ cyanus L. 42, **69**
„ „ var. aestivalis V. Korol. . . 70
„ „ „ hibernans V. Korol. . . 70
„ *dealbata* auct. 37
„ *declinata* M. B. 36
„ depressa M. B. . . . 43, **67**
„ *deusta* auct. 153
„ diffusa Lam. 50, 73, 115, 123, **135,** 136, 137, 138, 139, 144
„ donetzica Klok. . . . 40, **148**
„ Fritschii Hayek 111
„ fuscimarginata (C. Koch) Juz. 43, 64, **65**
„ *fuscovariegata* (lapsu) Stank. 66
„ *Gerberi* auct. 152
„ Gerberi Stev. 148, 149
„ *glastifolia* L. 26
„ *Heuffelii* Reichenb. . . . 105
„ hypanica Pacz. 144
„ iberica Trev. 42, **163**
„ *Iljiniana* Illar. 158
„ *inuloides* Fisch. 166
„ *jacea* auct. 74, 77
„ Jacea L. 44, **71,** 73, 80, 83, 88
„ „ L. s. str. 76
„ *jacea* α. *genuina* (Wimm. et Grab.) Dostal. . . 72
„ „ ssp. *angustifolia* auct. . 74
„ „ „ *angustifolia* var. *integra* subvar. *pannonica* (Heuff.) Gugler . . . 74
„ „ „ *angustifolia* var. *pannonica* (Heuff.) Hayek in Fedde . . . 74
„ „ „ *eu-jacea* Gugler 72
„ „ „ *genuina* (Wimm. et Grab.) Dostal . . . 72
„ „ „ *jacea* (L.) Gremli . . . 72
„ „ „ *pannonica* (Heuff.) Soo et Javorka . 74
„ „ „ *pannonica* (Heuff.) M. Pop. . . . 74
„ „ „ var. *decipiens* 73
„ „ „ *pratensis* auct. . . 73
„ „ „ *salicifolia* (M. B.) Briquet . . 90
„ „ „ *vulgaris* Федченко и Флеров . . 72
„ jacea L. × C. *diffusa* Lam. 73
„ *Klokovii* Oppermann . . 142
„ koktebelica Klok. . . 50, **134**
„ Konkae Klok. . 40, **144,** 145, 147

Centaurea *Korshinskyi* Iljin 54
„ Kotschyana Heuff. . 46, **104**, 106
„ *latisquama* DC. 100
„ „ var. *taurica* DC. 101
„ Lavrenkoana Klok. 50, **131,** 132, 137
„ *leucolepis* Ledeb. . . 150, 157
„ *leucophylla* M. B. 37
„ „ var. *declinata* Федченко и Флеров . 36
„ *longiaristata* Illar. 158
„ *maculosa* auct. . . . 120, 122
„ maculosa Lam. s. str. . 118, 122
„ *maculosa* Шмальгаузен . 118
„ „ ssp. *micranthos* (Gmel.) Gugler 122
„ „ „ *rhenana* Gugler . . 118
„ „ „ „ Iljin . 120
„ Majorovii Dumb. . . 49, **123,** 129, 137
„ maramarosiensis (Javorka) Czer. 43, **56,** 57
„ margarita-alba Klok. . . . 39, 137, 141, 142, **143,** 144
„ *margaritacea* auct. . . 149, 150
„ margaritacea Ten. .39, 141, **142**
„ *margaritacea* Шмальгаузен 143
„ *Marschalliana* DC. **97**
„ Marschalliana Spreng. 42, 93, 94, **95**
„ *Marschalliana* f. *Ledebourii* Korsh. 97
„ „ „ *vulgaris* Trautv. 97
„ *micranthos* Gmel. 48, 119, **121,** 123, 137
„ „ f. campestris Dobrocz. . . 123
„ mollis Waldst. et Kit. 43, 56, 57, **58,** 60, 61
„ „ f. *maramarosiensis* Javorka. . . . 56
„ „ „ *ramosa* Czako . 56
„ *montana* auct. 66
„ „ α. *cyanea* auct. 61, 63
„ „ „ DC. . . . 58
„ „ var. *axillari* Willd. . . 61, 64
„ „ β. *axillaris* Шмальгаузен 61, 63
„ „ *axillaris* auct. 63, 66
„ „ ssp. *mollis* (Waldst. et Kit.) Gugler 58
„ „ „ „ var. *typica* f. *maramarosiensis* (Javorka) Dostal 56
„ *nigra* auct. 85
„ nigra L. 84
„ *nigrescens* auct. 73
„ „ β. *transalpina* C. Koch. . . 85

Centaurea *nigrescens* ssp. *eu-nigrescens* var. *rotundifolia* subvar. *salicifolia* (M. B.) Gugler . 90
„ nigriceps Dobrocz. . . . 44, **83,** 84
„ *nigrifimbria* (C. Koch) Sosn. 66
„ *nigrifimbriata* (lapsu) Juz. . 66
„ *nikitensis* Illar. . 155, 156, 157
„ *Ninae* Juz. 158
„ odessana Prod. 48, 49, **124,** 125
„ orientalis L. 47, 101, **102,** 103, 104, 106, 111, 115
„ „ var. brachylepis Fisch. et Mey. . 104
„ „ „ macrolepis Fisch. et Mey. . 104
„ *orientalis* var. *calocephala* Schmalh. 104
„ „ „ *rubescens* (Bess.) Schmalh. . 104
„ orientalis L. × C. scabiosa L. s. l. 112
„ *ovina* auct. 131
„ ovina Pall. 135
„ Paczoskii Kotov. . . 40, **152**
„ *pallescens* var. *iberica* f. *genuina* Gugler 163
„ pannonica (Heuff.) Hayek 44, **73,** 75
„ *parviflora* Bess. 137
„ *pelia* Станков—Талиев 100
„ *picris* Pall. 30
„ *plumosa* β. *carpatica* Porc. 82
„ *phrygia* auct. 85, 87, 91
„ phrygia L. 44, 76, 78, **79,** 83, 88
„ *phrygia* ssp. *austriaca* (Willd.) Gugler 79
„ „ „ *pseudophrygia* f. *intercedens* subf. *carpatica* (Porc.) Gugler. . 82
„ phrygia L. × C. jacea L. . 80
„ „ × C. pseudophrygia C. A. M. . . . 80
„ *pratensis* auct. 73
„ proto-Gerberi Klok. 40, **147,** 148, 149
„ proto-margaritacea Klok. 39, **141,** 142
„ pseudocoriacea Dobrocz. 47, 104, **108,** 109, 111, 114, 115
„ pseudoleucolepis Kleop. 39, **139,** 140
„ pseudomaculosa Dobrocz. 48, 104, **118,** 119
„ *pseudophrygia* auct. 89
„ pseudophrygia C. A. M. 45, 76, 78, **85,** 86, 89
„ „ × C. jacea L. . . 88
„ pygmaea Adams. 68
„ *repens* L. 30

Centaurea rhenana Boreau 48, **116**, 117, 118, 121
„ rhenana Boreau × C. pannonica (Heuff.) Hayek 118
„ „ × C. scabiosa L. . . . 118
„ *rigida* Andrz. 113
„ *rigidifolia* Bess. 104
„ *rubescens* Bess. 104
„ rubriflora Illar. . . . 47, **101**
„ ruthenica Lam. . .38, **51**, 54
„ „ f. angustifolia Korsh. 53
„ „ „ bipinnatifida Trautv. . . 53
„ „ „ lyrata Trautv. . . 53
„ „ „ typica Trautv. . . 53
„ *ruthenica* var. *genuina* Korsh. 52
„ „ „ *hispida* Korsh. . . 54
„ „ „ *typica* Trautv. . . 52
„ „ „ *villosa* Taliew. . . 54
„ sadleriana Janka 111
„ salicifolia M. B. . .45, **89**, 90
„ *salicifolia* auct. 85
„ „ β. *abbreviata* C. Koch . . 85
„ „ γ. *intermedia* C. Koch . . 85
„ „ f. *glabrata* Litw. . 85
„ „ var. *glabrata* (Litw.) Grossh. 85
„ *salina* Benth. et Hook. . 25
„ salonitana Vis. 48, **99**, 101, 102, 104
„ *salonitana* α. *subinermis* Boiss. 101
„ „ b. *macrantha* Boiss. . . . 101
„ „ var. *purpurea* Ferm. 102
„ salonitana Vis. × C. adpressa Ledeb. 101, 102
„ „ × C. orientalis 101
„ Sarandinakiae Illar. . 41, **158**
„ savranica Klok. . . . 49, **128**
„ *scabiosa* auct. 110
„ scabiosa L. 46, **106**, 107, 110, 114
„ *scabiosa* M. B. 112, 113
„ „ subsp. *adpressa* Ledeb. 113
„ „ var. *adpressa* Ledeb. 110
„ „ „ „ (Ledeb.) DC. . . 113
„ „ „ *apiculata* (Ledeb.) Ledeb. . . . 112
„ „ „ *coriacea* Ledeb. 110
„ „ „ *stereophylla* (Bess.) Ledeb. . . . 115
„ semijusta Juz. 41, **153**, 154
„ *serratuloides* Georgi . . 25
„ *seusana* ssp. *fuscomarginata* (C. Koch) Sos. 66
„ „ var. *fuscomarginata* (C. Koch) Sosn. 66
„ sibirica L. 95
„ „ M. B. 96
„ *sibirica* c. *Marschalliana* var. *bessarabica* Trautv. . . 96
„ „ „ Шмальгаузен. 97
„ solstitialis L. . . .41, **160**, 162
„ „ f. subinermis Dobrocz. 162
„ *solstitialis* β. *Adamii* Шмальгаузен . . . 161
„ *solstitialis* β. *lappacea* . . . 161
„ ssp. *eu-solstitialis* Dostal . 161
„ „ var. *typica* Gugler . 161
„ f. *typica* Стоянов и Ахтаров 161
„ solstitialis L. × C. rhenana Boreau 118
„ *splendens* L. 143
„ „ Lang. et Szvitz 143
„ *squarrosa* auct. 138
„ squarrosa Willd. 139
„ *Stankovii* Illar. . . . 156, 157
„ *stenolepis* auct. 87
„ stenolepis Kern. . .45, 87, 88
„ *stereophylla* Bess. 115
„ stereophylla Boiss. 46, **114**, 115
„ sterilis Stev. 41, 134, 137, **156**, 157
„ × C. diffusa Lam. . 158
„ × C. micranthos Gmel. . . . 158
„ × C. pseudomaculosa Dobrocz. . . 158
„ × C. Steveniana Klok. . . . 158
„ Steveniana Klok. .50, **133**, 135
„ × C. sterilis Stev. . . 134
„ *stoebe* subsp. *micranthos* (Gmel.) Hayek . . . 122
„ *stoebe* L. *rhenana* (Boreau) Gugler 118
„ *stricta* auct. 63
„ stricta Waldst. et Kit. . . 43, 60, **61**
„ substituta Czer. 44, 73, 75, **76**, 78
„ sumensis Kalen. 42, 94, **96**, 98
„ × C. carbonata Klok. . . 98
„ tanaitica Klok. . 43, **62**, 63, 90
„ Taliewi Kleop. . . 38, **53**, 54
„ tenuifolia Schleich. . . . 111
„ ternopoliensis Dobrocz. . 43, **59**, 61
„ trichocephala M. B. . . . 45, **91**
„ trinervia Steph. in Willd. 33
„ *Triumfettii* ssp. *variegata* var. *cana* (Sibth. et Sm.) Boiss. 66

Centaurea *Triumfettii* ssp. *variegata* var. *euxina* Stef. et Georg. . 66
„ *Triumfettii* ssp. *variegata* var. *fuscomarginata* (C. Koch) Dostal 64, 66
„ Vankovii Klok. . . . 41, **155**
„ *variegata* auct. . . .61, 64, 66
„ variegata Lam. s. str. . . . 67
„ *virgata* β. *squarrosa* Федченко и Флеров . . 138
„ *vulgaris* var. *jacea* (L.) Godr. 72
Centaureinae O. Hoffm. 5
Centaurium 139
Centaurium Cass. 50
Centaurium ruthenicum (Lam.) C. Koch 52
Centauroides Boriss. 15
Cephalorrhynchus Boiss. **312**
„ hispidus (M. B.) Boiss. . . . **313**, 314
Cernuiformia Juxip 473
Chartolepis Cass. **25**
„ *Biebersteinii* Jaub. 26
„ intermedia Boiss. . **26**, 27
Chondrilla L. **270**
„ *graminea* auct. 270
„ graminea M. B. 271
„ juncea L. **270**, 271
„ „ var. latifolia (M. B.) Koch 271
„ *latifolia* M. B. 270, 271
„ *purpurea* Lam. 345
Cicerbita Wallr. **315**
„ alpina (L.) Wallr. . . **315**, 316
Cichorioideae Kitam. 172
Cichorium L. **175**
„ endiviva L. 176, **177**
„ intybus L. **176**
Cnicus L. **171**
„ benedictus L. **171**
Cochleata Juxip 460
Colliniflora Juxip 442
Colobium hispidum Roth. 212
Crepis L. **318**
„ agrestis W. K. 323
„ *alpina* auct. 341, 569
„ alpina L. 341, 570
„ angustifolia D'Urv. 327
„ astrachanica Stev. 327
„ *biennis* auct. 333
„ biennis L. 319, **329**, 331
„ callicephala Juz. 269
„ capillaris (L.) Wallr. . . 319, **322**
„ conyzifolia (Gouan) Dalla Torre 320, **334**
„ *conyzifolia* auct. 335
„ *echioides* All. 214
„ *foetida* var. *rhoeadifolia* Schmalh. 343
„ *grandiflora* auct. 335
„ *grandiflora* Tausch 335
„ *lappacea* Willd. 215
„ lodomeriensis Bess. 319, 327, **330**, 331, 333
„ micrantha Czer. . . 319, **327**, 328
„ mollis (Jacq.) Aschers. 338, 569
„ paludosa (L.) Moench . 320, **336**
Crepis pannonica (Jacq.) C. Koch . 319, **321**
„ „ f. glabricaulis Klok. 321
„ *parviflora* Desf. 329
„ planitierum Klok. 320, **337**, 339, 568
„ praemorsa (L.) Tausch . 319, **333**
„ pseudalpina Klok. 569
„ pulchra L. 318, **320**
„ *purpurea* (Willd.) M. B. . . 269
„ ramosissima D'Urv. . 319, **323**, 327
„ „ f. steppicola Klok. 326
„ rhoeadifolia M. B. 343
„ *rigida* Waldst. 322
„ „ β. *Lessingiana* Kar. et Kir. 322
„ *setosa* Hall. 342
„ sibirica L. 320, **335**
„ *succisifolia* auct. 338, 568
„ succisifolia (All.) Tausch 338, 569
„ tectorum L. 319, **326**, 327
„ *tectorum* ssp. *astrachanica* (Stev.) H. Krasch. 327
„ „ var. *glandulosa* . . . 327
„ „ „ *melanocarpa* . . . 327
„ „ γ. *melanocephala* Ledeb. 327
„ „ f. *steppicola* 326
„ tristis Klok. . . 319, **331**, 332, 569
„ *virens* Vill. 323
Crupina Cass. **5**
„ vulgaris Cass. **6**
Cyaneae Stef. et Georg. 69
Cyanus 67
Cyanus Juss. 54
Cyanus (Juss.) Hayek 42, 54
Cyanus jacea (L.) Gaertn. 72
„ *segetum* Hill. 70
Cylindraceae (Hayek) Dumb. . . . 135
Cymigera Juxip 438
Cymosa Juxip 437
Cymosina N. P. 355, 435
Cymosopratensina Juxip 440
Cynareae Less. 5
Depressae Stef. et Georg. 67
Diaphanoidea Juxip 536
Dioszegia crispa Heuff. 273
Dissectae Boriss. 13
Dubia Klok. 218, 239, 566
Dumulosae Boiss. 38
Echinidea Juxip 369
Echinina N. P. 348, 366
Echioidea Juxip 367
Euauricula Juxip 476
Euchaetia Juxip 417
Eucyanus Hayek 67
Euhieracium Torr. et Gray . . 347, 495
Eumargaritaceae Klok. 141
Fibrillosae Nakai 252
Flagellares Juxip 458
Flagellaria Juxip 467
Floccosa Klok. 221, 233, 565
Florentina Juxip 382
Floribunda Juxip 453
Foliosae (Boiss.) Lipsch. . . . 260
Foliosa Peter 360, 495
Gerberianae Klok. 147
Glauca Gris. 558
Hedypnois Schreb. **187**
„ cretica (L.) Willd. . . . **189**

Helminthia echioides (L.) Gaertn. . . 214
„ *humifusa* Trevir. 214
Heterolophus (Cass.) Dobrocz. 42, 92
Heterolophus Cass., pro gen. 92
Heterophyllae Boriss. 19
Hieracium L. **347**
„ acrothyrsum N. P. . . 355, **424**
„ *acrothyrsum* N. P. subsp. *percurvans* Zahn 424
„ acutisquamum (N. P.) Juxip 348, **476**
„ *aestivum* Fr. subsp. *cinicum* Arv.-Touv. 511
„ *affine* Froel. 510
„ *Akinfiewi* Woronow et Zahn 373
„ alpinum L. 361, **514**
„ *alpinum* L. var. *apiculatum* Zahn 518
„ „ „ subsp. *gymnogenum* Zahn . 515
„ „ „ subsp. *melanocephalum* Tausch . . 516
„ „ „ var. *subglabrum* Schur . . . 515
„ alupkanum (Zahn) Juxip 354, **406**
„ amaureilema (N. P.) Juxip 348, **484**, 485
„ *amaurolepis* Murr. et Zahn 508
„ *ambiguum* Ehrh. subsp. *glomeratum* Zahn 443
„ *ambiguum* Ehrh. subsp. *subambiguum* Zahn 442
„ anocladum (N. P.) Juxip . 353, **427**
„ apatelium N. P. . 357, **463**, 464
„ apiculatum Tausch . 361, **516**
„ aquilonare (N. P.) Juxip 350, **383**
„ armeniacum (N. P.) Juxip 352, **399**
„ arvense (N. P.) Juxip 354, **410**
„ arvicola N. P. 355, **422**
„ *arvicola* N. P. subsp. *eu-arvicola* Zahn 422
„ asiaticum (N. P.) Juxip 349, **373**, 406
„ asperrimum Schur 354, **408**, 409
„ *atratum* auct. 521
„ „ Dahlst. 550
„ „ Fr. subsp. *atrellum* Zahn 521
„ „ Fr. subsp. *subnigrescens* Fr. 521
„ atrellum (Zahn) Juxip . 362, **520**
„ auratum (Fr.) Juxip 360, **501**
„ aurantiacum L. 357, 422, **474**, 475
„ auricula Lam. et DC. . . . 348, 453, 458, 460, **479**, 486
„ *auricula* Lam. et DC subsp. *amaureilema* N. P. . . . 484
„ *auricula* Lam. et DC subsp. *acutisquamum* N. P. . . . 477
„ *auricula* Lam. et DC subsp. *lithuanicum* N. P. 480

Hieracium *auricula* Lam. et DC subsp. *magnoauricula* N. P. . . . 482
„ *auricula* Lam. et DC. subsp. *melaneilema* N. P. 477
„ *auricula* Lam. et DC. var. *elatum* Froel. 482
„ *auricula* Lam. et DC. var. *majus* Fr. 482
„ *auricula* Lam. et DC. var. *trichocephalum* Froel . . 482
„ *auricula* β. *Vahlianum* Froel. 482
„ auricula Lam et DC. × H. pilosella L. 486
„ auriculoides Lang. 406
„ *auriculoides* Lang. subsp. *alupkanum* Zahn. . . . 406
„ *auriculoides* Lang. subsp. *arvense* Zahn. 410
„ *auriculoides* Lang. subsp. *asperrimum* Zahn. . . . 410
„ *auriculoides* Lang. subsp. *echinocephalum* Zahn. . . 411
„ *auriculoides* Lang. subsp. *echiogenes* Zahn. . . . 406
„ *auriculoides* Lang. subsp. *longisetum* Zahn. . . . 408
„ *auriculoides* Lang. subsp. *Parreyssianum* Zahn. . . 413
„ *auriculoides* Lang. subsp. *sarmentosum* Zahn. . . 411
„ *auriculoides* Lang. subsp. *tanythrix* Zarn. 415
„ *auriculoides* Lang. subsp. *umbellosum* Zahn. . . . 415
„ *Bauhini* Bess. . . . 402, 427
„ *Bauhini* Bess. subsp. *armeniacum* Zahn. . . . 400
„ *Bauhini* Bess. subsp. *Besserianum* Zahn. . . . 396
„ *Bauhini* Bess. subsp. *callicymum* Zahn. . . . 395
„ *Bauhini* Bess. subsp. *cymanthum* Zahn. . . . 391
„ *Bauhini* Bess. subsp. *fastigiatum* Zahn. . . . 388
„ *Bauhini* Bess. subsp. *filiferum* Zahn. 400
„ *Bauhini* Bess. subsp. *heothinum* Zahn. . . . 398
„ *Bauhini* Bess. subsp. *hispidissimum* Zahn. . . 395
„ *Bauhini* Bess. subsp. *magyaricum* Zahn. . 397, 403
„ *Bauhini* Bess. subsp. *marginale* Zahn. . . . 402
„ *Bauhini* Bess. subsp. *megalomastix* Zahn. . . 399
„ *Bauhini* Bess. subsp. *nigrisetum* Zahn. . . . 398
„ *Bauhini* Bess. subsp. *obscuribracteum* N. P. . . 387
„ *Bauhini* Bess. subsp. *plicatulum* Zahn. 338
„ *Bauhini* Bess. subsp. *plicatulum* Tausch. . . 388
„ *Bauhini* Bess. subsp. *thaumasium* Zahn. . . . 393
„ *Bauhini* Bess. subsp.

Hieracium *viscidulum* N. P. 395
„ *Bauhini* Bess. subsp. *volhynicum* Zahn. . . . 402
„ bauhiniflorum (N. P.) Juxip 353, 428
„ Baumgartenianum Schur . 556
„ Besserianum Spreng. 351, **396**
„ „ × H. auricula Lam. et DC. . 425
„ bifidum (Fr.) Lbg. . . . 531
„ *bifidum* Kit. 558
„ *bifidum* Fr. subsp. *cardiobasis* Zahn. 555
„ *bifidum* Kit. subsp. *prolixum* Norrl. . . 552
„ *bifurcum* Dietr. 432
„ *bifurcum* M. B. subsp. *longipes* C. Koch. . . . 378
„ *bifurcum* M. B. subsp. *sterromastix* N. P. . . . 380
„ *bifurcum* M. B. subsp. *Szovitsii* N. P. 382
„ *bifurcum* M. B. subsp. *vindobonae* Zahn. . . . 380
„ *bifurcum* M. B. subsp. *vindobonense* N. P. . . . 380
„ Borodinianum Juxip . 363, **534**
„ *brachiatum* Bertol var. *pilosellaeforme* Čelak. . . 432
„ *brachiatum* Bertol subsp. *pseudobrachiatum* Borb. . 432
„ *brachiatum* Bertol subsp. *tubuliflorum* N. P. . . . 430
„ bupleurifolioides (Zahn) Juxip 359, **513**
„ bupleurifolium (Tausch) Juxip 359, **511**, 512
„ bupleuroides Gmel. . 365, **558**
„ caesiogenum Wol. et Zahn 363, **528**
„ caesium Fr. 550
„ *caesium* Fr. subsp. *galbanum* Dahlst. 550
„ callicymum Rehm. 395
„ *calodon* N. P. subsp. *psammophilum* N. P. . . 405
„ calomastix N. P. . . . 355, **421**
„ canipedunculum N. P. . . . 383
„ carcarophyllum Joh. 364, **539**, 540, 541
„ cardiobasis (Zahn) Juxip 365, **554**
„ *carpaticum* Bess. subsp. *pocuticum* Zahn. 528
„ cernuiforme N. P. . 357, **471**, 472
„ christoglossum (Zahn) Juxip 352, **432**, 433
„ Ciesielskii Blocki 421
„ cochleatum N. P. 460
„ *cochleatum* subsp. *pseudoauricula* Zahn. . . 461
„ colliniforme N. P. . 358, **449**, 450
„ *collinum* Bess. . 380, 382, 430
„ collinum N. P. 449
„ *collinum* Gochnat subsp. *sudetorum* N. P. 447
„ conicum (Arv.-Trauv.) Juxip 359, **511**
„ *conspurcans* Norrl. . . . 522

Hieracium *conyzaefolium* Gouan. . . 335
„ *crispulum* Dahlst. . . . 545
„ *cruentum* N. P. subsp. *Rehmannii* N. P. 442
„ *cruentum* N. P. *rubricymigerum* subsp. *roxolanicum* N. P. . 440
„ cunipedunculum N. P. . . . 383
„ cymanthum N. P. . . 351, **391**
„ *cymanthum* N. P. subsp. *fastigiatum* Tausch. . . 388
„ *cymanthum* N. P. subsp. *thaumasioides* N. P. . . . 390
„ *cymanthum* N. P. subsp. *thaumasium* N. P. . . . 393
„ cymigerum Reichenb. 356, **439**
„ cymosiforme (N. P.) Juxip 355, **418**
„ cymosum L. . . 356, 385, **437**
„ *cymosum* Schult. 385
„ „ L. subsp. *cymigerum* N. P. 439
„ *czeremoszense* Wol. . . . 523
„ decipiens (Tausch) Juxip 361, **518**, 519
„ dentatum Hoppe. 366, **556**, 557
„ discolor (N. P.) Juxip. 353, **428**
„ donetzicum Kotov. . . . 371
„ durisetum (N. P.) Juxip 349, **373**, 374
„ echinocephalum (N. P.) Juxip. 354, **410**
„ echiogenes (N. P.) Juxip 354, **406**, 407
„ echioides Lumn. 349, 367, **369**, 370, 410
„ echioides Lumn. var. patentipilum N. P. 367, 369, 371
„ *echioides* Lumn. subsp. *asiaticum* N. P. 373
„ *echioides* Lumn. subsp. *malacotrichum* N. P. . . . 369
„ *echioides* Lumn. subsp. *proceriforme* N. P. . . . 367
„ *echioides* W. K. var. *patentipilum* N. P. . 367, 371
„ *echioides* × *H. cymosum* N. P 375
„ *echioides* × *H. pilosella* L. . 378
„ *eminens* Sudre. 505
„ *epimedium* Zahn. 552
„ *erythrophylloides* Zahn. . . 387
„ *eu-alpinum* Zahn. 514
„ *eu-Bauhini* Zahn. 393
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *cymanthum* Zahn. . . . 391
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *fastigiatum* Zahn. . . . 388
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *hispidissimum* Zahn. . . 395
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *obscuribracteum* Zahn. . 387
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *plicatulum* Zahn. . . . 388
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *thaumasioides* Zahn. . . 390
„ *eu-Bauhini* Zahn subsp. *viscidulum* Zahn. . . . 395
„ *euchaetium* N. P. 417
„ *euchaetium* N. P. subsp. longum N. P. 417

Hieracium *euchaetium* Stankov—Talijev . . 417
„ *eu-decipiens* Zahn. . . . 518
„ *eu-echioides* Zahn 317
„ *eu-flagellare* Zahn . . . 471
„ *eu-laevigatum* Zahn . . . 509
„ *eu-magyaricum* Zahn . . . 397
„ *eu-nigrescens* Zahn . . . 520
„ *eu-obscurum* Zahn 384
„ *eu-praealtum* Zahn 385
„ *eu-pratense* subsp. *sudetorum* Zahn 447
„ *eu-rigidum* Zahn 510
„ *eu-Rothianum* Zahn . . . 376
„ *eu-silvicolum* Zahn . . . 452
„ *eu-subnigrescens* Zahn . . 521
„ *eu-tridentatum* Zahn . . . 508
„ *eu-umbrosum* Zahn . 508, 536
„ *eu-Zizianum* (Tausch) Zahn 418
„ exellens Blocki 421
„ *fallax* Willd. 375
„ „ Lam. et DC. 385
„ „ Willd. subsp. *durisetum* N. P. 375
„ fastigiatum (N. P.) Juxip 351, **388**
„ festinum (Jord.) Juxip 364, **534**, 535
„ filiferum Tausch 352, **400**, 401
„ flagellare (Willd.) N. P. 357, **469**
„ „ f. stoloniflora Kotov . . 470
„ *flagellare* Willd. subsp. *tatrense* Zahn 469
„ flagellare (Willd.) N. P. × H. pilosella L. 471
„ floccipedunculum (N. P.) Juxip 350, **383**
„ *floccosum* Schur. 556
„ floribundum N. P. 358, **453**, 454, 458
„ *floribundum* f. *suecicum* Zahn 458
„ „ subsp. *regiomontanum* Zahn 457
„ *foliosum* Waldst. et Kit. 496
„ Fritzei F. Schultz . 362, **523**
„ galbanum (Dahlst.) Juxip 365, **548**, 549
„ gentile Jord. . 364, **543**, 544
„ glaucescens Bess. . . 351, **396**
„ glomeratum (Fr.) N. P. 356, **443**, 444
„ *glomeratum* Fries subsp. *subambiguum* N. P. . . . 442
„ gnaphalium N. P. . . . 357, **465**
„ grandidens (Dahl.) Juxip 364, **547**
„ *grandiflorum* All. 335
„ gymnogenum (Zahn) Juxip 361, **515**
„ heothinum (N. P.) Juxip 351, **397**
„ hispidissimum Rehm. 350, **393**, 394
„ Hoppeanum N. P. . . 348, **488**

Hieracium *Hoppeanum* Schultz subsp. *macrolepium* N. P. . . . 490
„ *hypeuryum* N. P. subsp. *lamprocomum* N. P. . . . 490
„ Igoschinae Juxip . . 365, **537**
„ incanum (M. B.) N. P. . . 373
„ *integrifolium* Zahn 536
„ *iseranum* Uechtr. 461
„ „ subsp. *subnigriceps* Zahn 461
„ jablonicense Wol. 363, **529**, 530
„ jailanum (Zahn) Juxip 353, **434**
„ *juranum* Rehm. 528
„ Knafii (Celak.) Juxip 359, **510**
„ Koernickeanum N. P. . 355, **425**
„ Krasanii Wol. . . . 362, **523**
„ laevigatum Willd. . 359, **508**
„ *laevigatum* Willd. subsp. *Knafii* Zahn 510
„ *laevigatum* Willd. subsp. *rigidum* Hartm. 510
„ *laevigatum* Willd. subsp. *tridentatum* Zahn . . . 508
„ lamprocomum (N. P.) Juxip 347, **490**, 491
„ *latifolium* Ledeb. 497
„ *laurinum* A. T. subsp. *vasconicum* Zahn 505
„ *leptophyton* N. P. subsp. *anocladum* N. P. 427
„ *leptophyton* N. P. subsp. *bauhiniflorum* N. P. . . . 429
„ *leptophyton* N. P. subsp. *discolor* N. P. 428
„ *leptophyton* N. P. subsp. *leptophyton* Stankov et Talijev 427
„ leptophytum N. P. . . 352, **429**
„ lithuanicum (N. P.) Juxip 348, **480**, 481
„ lomnicense Wol. . . . 362, **522**
„ longipes (C. Koch) Juxip 349, **378**, 379
„ longisetum (N. P.) Juxip 354, **408**
„ longum (N. P.) Juxip . . 353, **417**
„ lugdunense (Zahn) Juxip 360, 504
„ *macranthum* Zahn subsp. *macrolepium* N. P. . . . 490
„ *macrodon* δ. *silvularum* Sudre 548
„ macrolepium (N. P.) Juxip 348, **488**, 489
„ magnoauricula (N. P.) Juxip 348, **482**, 483
„ *magyaricum* N. P. 397
„ *magyaricum* N. P. subsp. *armeniacum* N. P. . . . 400
„ *magyaricum* N. P. subsp. *Besserianum* Zahn . . . 396
„ *magyaricum* N. P. subsp. *filiferum* N. P. 400
„ *magyaricum* N. P. subsp. *filiferum* Zahn 400
„ *magyaricum* N. P. subsp. *heothinum* N. P. 398

Hieracium *magyaricum* N. P. subsp. *magyaricum* N. P. 403
„ *magyaricum* N. P. subsp. *marginale* Zahn 402
„ *magyaricum* N. P. subsp. *megalomastix* Zahn . . . 399
„ *magyaricum* N. P. subsp. *nigrisetum* Zahn 398
„ *magyaricum* N. P. subsp. *pseudoauriculoides* N. P. . 403
„ *magyaricum* N. P. subsp. *volhynicum* Zahn 402
„ malacotrichum (N. P.) Juxip 349, **369**
„ marginale (N. P.) Juxip . 352, **402**
„ megalomastix N. P. . . 352, **399**
„ melaneilema (N. P.) Juxip 348, **477**, 478
„ melanocephalum (Tausch) Juxip 361, **516**, 517
„ melanolepium Rehm. . 421, 430
„ *melanophilum* Rehm. . . . 430
„ microsphaericum (Zahn) Juxip 357, **473**
„ mukacevense Juxip . . . 365, **537**, 538
„ *murorum* L. subsp. *carcaropyllum* Zahn 541
„ „ „ „ *gentile* Zahn 543
„ „ „ „ *grandidens* Dahlst. 547
„ „ „ „ *pellucidum* Zahn 541
„ „ „ „ *persimile* Dahlst. 539
„ „ „ „ *serratifolium* Zahn 545
„ „ „ „ *silvularum* Zahn 548
„ *Nestleri* Koch 437
„ nigrescens Willd. . . 362, **520**
„ *nigrescens* Willd. subsp. *decipiens* Tausch . . . 518
„ *nigriceps* N. P. 461
„ nigrisetum (N. P.) Juxip . 351, **398**
„ Obornyanum N. P. . . 355, **423**
„ obscuribracteum (N. P.) Juxip 351, **387**
„ obscurum Reichenb. 350, **384**
„ *obscurum* subsp. *aquilonare* Zahn 384
„ *obscurum* N. P. subsp. *subfrigidarium* β. *aquilonare* N. P. 384
„ *onegense* Norrl. 358, 450, **451**
„ *Pallonianum* Zahn 497
„ paludosum L. 337
„ *pannonicum* Jacq. 322
„ „ N. P. 411
„ *pannonicum* N. P. subsp. *arvense* Tausch 410

Hieracium *pannonicum* N. P. subsp. *asperrimum* N. P. 408
„ *pannonicum* N. P. subsp. *echinocephalum* N. P. . . 411
„ *pannonicum* N. P. subsp. *echiogenes* N. P. 406
„ *pannonicum* N. P. subsp. *longisetum* N. P. 408
„ *pannonicum* N. P. subsp. *Parreyssianum* N. P. . . . 413
„ *pannonicum* N. P. subsp. *tanythrix* N. P. 415
„ *pannonicum* N. P. subsp. *umbellosum* N. P. 415
„ *pannonicum* N. P. subsp. *xystophyllum* β. *syntomum* Peter 403
„ pantepsilon Rehm. 427
„ paragogiforme Zahn . . . 427
„ paragogiforme Oborny . . 427
„ paragogum N. P. . 355, **426**, 427
„ Parreyssianum (N. P.) Juxip 354, **413**, 414
„ pellucidum Laest. 364, **541**, 542
„ persimile (Dahlst.) Juxip 364, **539**
„ pilosella L. 347, 378, 430, 458, 465, 471, **492**, 493
„ *pilosella* × *H. polonicum* Blocki 471
„ piloselliflorum N. P. . . . 473
„ *piloselliflorum* N. P. subsp. *microsphaericum* Zahn . 474
„ piloselloides Vill. 424
„ *piloselloides* Vill. subsp. *floccipedunculum* N. P. . . 383
„ plicatulum (Zahn) Juxip 351, **388**
„ pocuticum Wol. . 362, **526**, 527
„ podolicum Blocki 455
„ *polonicum* Blocki 452
„ praealtum (Vill.) N. P. . 350, **385**
„ *praealtum* Vill. ex Gochn. 385
„ *praealtum* var. hispidulum Froel 384
„ *praealtum* var. *obscurum* Froel. 384
„ *praealtum* δ. *setosum* Schur 415
„ praecurrens Vukot. . 363, **531**
„ *praemorsum* L. 334
„ pratense Tausch 358, **447**, 448, 452, 458, 460, 467
„ *pratense* Tausch b. *silvicolum* Rupr. 452
„ *pratense* Tausch subsp. *colliniforme* Zahn . . . 451
„ *pratense* Tausch subsp. *sudetorum* Zahn 447
„ *prenanthoides* Vill. subsp. *bupleurifolioides* Zahn . 513
„ *prenanthoides* Vill. subsp. *bupleurifolium* Tausch . 513
„ *prenanthoides* Vill. var. *bupleurifolium* Wimm. et Grab. 513

Hieracium proceriforme (N. P.) Juxip 349, **367**, 368
„ procerum (Fr.) N. P. . 348, **366**
„ *prolixiceps* Norrl. 552
„ prolixum (Norrl.) Juxip 365, **552**, 553
„ prussicum N. P. . . . 357, **465** 466
„ *prussicum* N. P. subsp. *gnaphalium* Zahn 465
„ psammophilum (N. P.) Juxip 353, **405**
„ pseudoauricula N. P. . 357, **460**
„ pseudoauriculoides (N. P.) Juxip 352, **403**, 404
„ pseudobifidum Schur 363, **531**
„ pseudobrachiatum Čelak. . 353, **431**
„ pseudoflagellare (Blocki) Zahn 473
„ *pseudosparsum* Zahn . . . 387
„ *purpureum* Willd. 269
„ *puschlachtae* Pohle et Zahn 508
„ pycnomnoon Rehm. . . . 421
„ *rapunculoidiforme* Wol. et Zahn 528
„ Rehmannii (N. P.) Juxip . 356, **441**
„ *Rehmannii* Wol. 528
„ „ subsp. *eu-Rehmannii* Zahn 442
„ „ „ *roxolanicum* Zahn . . 440
„ „ „ *rubricymigerum* Zahn . . 441
„ regiomontanum N. P. . . . 358, **455**, 456
„ rigidum (Hartm.) Juxip 359, 508, **509**
„ robustum Fr. . . 360, **497**, 498
„ rohacsense Kit. . . . 362, **521**
„ Rojowskii Rehm. . . 350, **386**
„ Rothianum Zahn 349, **375**, 376, 377
„ *rotundatum* Zahn 526
„ „ Kit. β. *transsilvanicum* Heuff. . . . 526
„ roxolanicum Rehm. . 356, **440**
„ *rubellum* (Rchb.) Zahn subsp. *roxolanicum* Zahn 440
„ *rubellum* (Koch.) Zahn subsp. *rubricymigerum* Zahn 441
„ rubricymigerum N. P. . 356, **441**
„ *Ruprechtii* Boiss. subsp. *jailanum* Zahn 435
„ *Ruprechtii* Boiss. subsp. *tephropodum* Zahn . . . 435
„ *Ruprechtii* Boiss. subsp. *tuscheticum* Zahn . . . 434
„ *sabaudum* L. subsp. *auratum* Fr. 501
„ *sabaudum* L. subsp. *lugdunense* Zahn 505
„ *sabaudum* L. subsp. *scabiosum* Sudre 499
Hieracium *sabaudum* L. subsp. *vagum* Jord. 503
„ *sabaudum* L. subsp. *virgultorum* Jord. 503
„ *sanctum* L. 267
„ sarmentosum Froel. . . . 354, **411**, 412
„ scabiosum (Sudre) Juxip 360, **499**, 500
„ *scitulum* Wol. 524
„ Schultesii (F. Schultz) N. P. 348, **486**
„ serratifolium Jord. . . 364, **545** 546
„ *setaceodentatum* Rehm. et Wol. 543, 547
„ *setigerum* N. P. 376
„ *silvaticum* Gouan δ. *pellucidum* Almqu. 541
„ *silvaticum* L. subsp. *silvaticum* var. 3 Almqu . . . 552
„ *silvestre* Tausch 503
„ *silvicolum* (Fr.) Zahn . . 452
„ silvularum Jord. . . 364, **547**
„ spathophyllum N. P. . . . 357, **458**, 459, 460
„ sterromastix (N. P.) Juxip 350, **380**, 381, 382
„ *stoloniflorum* Schlecht. . 471
„ *strictissimum* B. Simonk. . 513
„ subambiguum (N. P.) Juxip 356, **442**
„ *subechioides* Borb. 406
„ subexellens Zahn 421
„ subnigrescens (Fr.) Juxip 361, **521**
„ subnigriceps Zahn 357, **461**, 462
„ *sudeticum* Tausch. . . . 524
„ sudetorum (N. P.) Juxip . 358, **445**, 446
„ *suecicum* Fr. 458
„ suecicum (Fr.) N. P. 358, **457**
„ sulphureum Doell. . . 355, **425**
„ *sulphureum* Doell. subsp. *eu-sulphureum* Zahn . . 425
„ Szovitsii (N. P.) Juxip . . 349, **382**
„ tanythrix (N. P.) Juxip . 354, **415**, 416
„ tatrense N. P. . . 357, **467**, 468
„ *Tauschii* Zahn subsp. *eu-umbelliferum* Zahn . . . 419
„ *Tauschii* Zahn subsp. *subcymosiforme* Zahn . . . 419
„ *tephrocephalum* Vukot. subsp. *tephropodioides* Zahn 434
„ *tephrocephalum* Vukot. subsp. *christoglossum* Zahn 434
„ tephropodum (Zahn) Juxip . . . 353, **435**, 436
„ thaumasioides (N. P.) Juxip 351, **390**
„ thaumasium (N. P.) Juxip 350, **391**, 392, 393
„ thaumasium (N. P.) f. pilosicaule Peter 391

Hieracium transsilvanicum (Heuff.) Juxip 362, **524**, 525, 531, 533
„ tricheilema (N. P.) Juxip . 348, **482**
„ tridentatum (Fr.) Juxip . 359, **507**
„ *trebevicianum* K. Maly subsp. *pseudobifidum* Zahn . . 531
„ tubuliflorum (N. P.) Juxip 353, **430**
„ tuscheticum (Zahn) Juxip 353, **434**
„ uczanssuense Juxip . 363, **533**
„ *ukierniae* Wol. et Zahn . 528
„ umbellatum L. 359, 495, 499, **505**, 506
„ umbelliferum N. P. 355, **419**, 420
„ *umbelliferum* N. P. subsp. *cymosiforme* N. P. 419
„ umbellosum (N. P.) Juxip 354, **413**
„ umbrosum Jord. . . . 365, **536**
„ vagum (Jord.) Juxip . . 360, **501**, 502
„ vasconicum (Jord.) Juxip 360, **505**
„ villosum Jacq. 366, **555**, 558, 559
„ villosum Pall. 497
„ vindobonae (Zahn) Juxip 350, **378**
„ virgultorum (Jord.) Juxip 360, **503**, 504
„ virosum Pall. . . 360, 494, **495** 499
„ viscidulum Tausch . 351, **395**
„ volhynicum N. P. . . . 352, **400**
„ vulgatum (Fr.) Almqu. . 510, 531
„ *vulgatum* Fr. subsp. *festinum* Jord. 536
„ *vulgatum* var. *Knafii* Čelak. 510
„ „ „ *tridentatum* Fr. 508
„ Wimmeri Uechtr. 365, **550**, 551
„ Zizianum Tausch . . 355, **418**
Hoppeana Juxip 488, 490
Hyoseris lucida L. 182
„ *minima* L. 184
„ *taraxacoides* Vill. 212
Hypeurya Juxip 490
Hypochoeris 190
Hypochoeris L. **189**
„ glabra L. **190**
„ *helvetica* Wulf in Jacq. 195
„ *lucida* L. 182
„ *maculata* L. 196
„ radicata L. . . . 190, **191**, 192
„ *uniflora* Vill. 195
Intybelia Cass. 268
„ *callicephala* Juz. 269
„ *purpurea* (Willd.) DC. . . 269
Jacea 71, 93, 139
Jacea Juss. 38, 71
Jacea (Juss.) Hayek 42, 71
Jacea phrygia ssp. *austriaca* (Willd.) Dostal 80
„ *pratensis* Lam. 72
„ *segetum* (Hill.) Lam. . . . 70
Jacea vulgaris ssp. *angustifolia* (Schrank) Dostal . . . 74
„ „ „ *vulgaris* Dostal . . 72
Kalbfussia Schultz 197
Kentrophyllum (Neck) Fiori et Paol. 169
Kentrophyllum anatolicum Boiss. . . 169
„ *glaucum* Fisch. et Mey. . 169
„ *lanatum* DC. 170
„ *tauricum* C. A. M. 170
Klasea Cass. 15
Klasea (Cass.) DC. 14
Klasea heterophylla (L.) Cass. . . . 21
Koernickeana Juxip 425
Lactuca L. **299**
„ altissima M. B. . 300, **305**, 306, 307
„ *Chaixii* auct. 303
„ Chaixii Vill. 303
„ *hispida* DC. 313
„ *muralis* (L.) DC. 317
„ quercina L. 303
„ *quercina* auct. 305
„ „ α. *sagittata* Schmalh. 303, 307
„ „ b. *stricta* Schmalh. . 305
„ sagittata Waldst. et Kit. 300, **301**, 302, 307
„ saligna L. 301, **308**
„ sativa L. 300, **310**
„ *scariola* L. 308
„ serriola Tarner 300, **307**
„ stricta Waldst. et Kit. 300, **303**, 304, 307
„ *tatarica* C. A. Mey. 291
„ tuberosa Jacq. 299, **301**
„ *Wilhelmsiana* auct. 307
„ Wilhelmsiana Fisch. et Mey. 307
„ viminea (L.) J. et C. Presl 300, **310**, 311
Laevicaulia Juxip 533
Lagedium Sojak **290**
„ tataricum (L.) Sojak **290**
Lagoseris M. B. **268**
„ callicephala Juz. . . . 268, **269**
„ *macrantha* auct. 267
„ purpurea (Willd.) Boiss. . **268**
„ *sancta* K. Maly in Glasnix 267
Lampsana capillaris L. 323
Lapsana L. **177**
„ communis L. **178**
„ *glandulifera* Cass. 180
„ grandiflora M. B. **178**
„ intermedia M. B. 178, 179, **180**, 181
„ *minima* Lam. 184
„ *pusilla* Willd. 184
„ *rhagadiolus* L. 187
Lapsana zacintha L. 185
Lasiospermum angustifolium Fisch. . 258
„ *ensifolium* Fisch. . . 260
Lasiospermum angustifolium Fisch. . 258
„ *ensifolium* Fisch. 260
„ *ensifolia* Cass. . . . 258, 260
„ *eriosperma* Schultz-Bip. . 258
„ *macrophylla* Fisch. et Mey. 260
Leontodon L. **197**, 203
„ *asper* var. *biscutellifolius* (DC.) Schmalh. 209
„ *aurantiacus* (Kit.) Reichenb. 205
„ autumnalis L. 197, **199**

Leontodon *autumnalis* auct. 200
„ *bessarabicum* Fisch. 277
„ biscutellifolius DC. 189, **208**, 210, 562
„ *clavatus* Sag. et G. Schm. 204
„ croceus Haenke . 198, **204**, 205
„ danubialis Jacq. . 198, **207**, 208
„ gutzulorum V. Vass. . 197, **201**
„ *hastile* (hastilis) L. 207
„ *hastilis* L. α. *glabratus* Koch 207
„ „ b. *hispidus* (L.) Schmalh. . 207
„ hispidus L. 198, **206**
„ jailae Klok. . 198, **210**, 211, 561
„ keretinus Nyl. 198, **202**
„ Kulczinskii M. Pop. . . 198, **205**
„ *nigricans* Kit. 283
„ *obliquus* Fries. 288
„ pratensis (Less.) Reichenb. 197, **200**
„ pseudotaraxaci Schur 198, **203**, 204
„ *salsus* Bess. 277
„ *saxatile* Lam. 212
„ Schischkinii V. Vass. . 198, 208
„ *serotinum* Waldst. et Kit. . 273
„ *taraxacum* L. 285
Lepteranthus (Neck.) DC. . . 44, 78
Leptophyta Juxip 427
Leuzea salina Spreng. 25
Lopholoma 106
Lopholoma Cass. 98
Lopholoma (Cass.) Dobrocz. 45, 98, 104, 115
Macrantha Juxip 488
Maculosae (Hayek) Dumb. . . . 116
Magyarica Juxip 395
Mastrucium Cass. 11
Mastrucium (Cass.) DC. 11
Mastrucium pinnatifidum Cass. . . . 11
Microlophus Cass. 5
Montanae (Hayek) Stef. et Georg. 55
Mulgedium alpinum Cass. 315
„ *tataricum* DC. 291
Muroria Juxip 533, 537
Mycelis Cass. **317**
„ erysimifolia Willd. 317
„ muralis (L.) Reichenb. . . **317**
Myscolus Cass. 173
Nigrescentia Juxip 518
Nigridentatae Czer. 55
Nigrocepses Juxip 461
Nitidae Boriss. 22
Obornyana Juxip 423
Obscura Juxip 383
Odontolophus Cass. 5, **32**
„ *cyanoides* Cass. 33
„ trinervius (Steph.) Dobrocz. **32**
Onobrychis Vassiltschenkoi Grossh. . 90
Oporinia autumnalis Don. 199
„ *pratensis* Less. 200
Orientales (Hayek) Tzvel. 102
Ovinae Dumb. 130
Pannonica Juxip 405
Pannosae Boiss. 38
Paragoga Juxip 426
Parviflorae Lipsch. 264
Phaenopus vimineus DC. 312
Phaeopappus Boiss. 32, 33
„ *inuloides* Fisch. 166
„ *trinervius* (Steph.) Boiss. 33
Phalacrachena Iljin **165**
„ calva (Ledeb.) Iljin . . 166
„ inuloides (Fisch. ex Schmalh.) Iljin **166**, 167
Phalolepis 39, 153
Phalolepis Cass. 139
Phalolepis (Cass.) Dobrocz. **38**, 137, 139, 159
Phanoderis DC. 193
Phrygia (Hayek) Dobrocz. . 73, 78
Picris 213
Picris L. **212**
„ echioides L. **213**
„ hieracioides L. . . . 213, **214**, 215
„ „ ssp. *carpatica* M. Pop. 215
„ pauciflora Willd. . 213, **215**, 216
„ *rigida* Ledeb. 215
Pilosella Tausch. 347, 366
Pilosella Juxip 490, 492
Pilosella onegense Norrl. 452
Piloselliflora Juxip 473
Pilosellina N. P. 458, 476, 486
Piptochaete Boiss. 13
Podolica Klok. 221, 229, 564
Podospermum 246
Podospermum (DC.) Lipsch. . . . 246
Podospermum Jacquinianum Koch. . 246
„ *laciniatum* DC. 247
„ *molle* Fisch. et Mey. . . 251
„ *muricatum* DC. 247
„ *ponticum* Stev. 247
„ *purpureum* Koch. 255
„ *villosum* Stev. 251
Porcellites Cass. 190
Porcellites radicata Cass. 191
Praealta Juxip 385
Praealtina N. P. 382, 453
Praealtoauriculata Juxip 424
Praealtocymosina Juxip 417
Praealtoechinina Juxip 403
Praealtopilosellina Juxip 427
Praealtopratensina Juxip 421
Pratenses Juxip 445, 453, 465
Pratensina Asch. et Graebn. 356, 424, 445, 453, 458
Praticola Juxip 445
Prenanthes Vaill. **345**
„ *hispida* M. B. 313
„ *muralis* L. 317
„ purpurea L. **345**, 346
„ *viminea* L. 312
Prenanthoidea Koch 358, 511
Procera Juxip 366
Proceriformia Juxip 367
Protocyanus Dobrocz. 55
Prussica Juxip 463
Psephellus Cass. 5, **33**
„ declinatus (M. B.) C. Koch **34**, 35
„ leucophyllus (M. B.) C. A. M. 34, 35, **36**
„ *leucophyllus* β. *declinatus* Boiss. 36
Pseudoalbae Dobrocz. 139
Pseudoleucolepis Kleop. 139, 140

Pseudophalolepis Klok. 39
Pseudopodospermum Lipsch. et Krasch. 249
Pseudoorientales Klok. 220, 223, 562, 563, 564
Pterotheca Cass. **266**
„ *orientalis* (Boiss.) Schmalh. 267
„ *purpurea* (Willd.) Trautv. 269
„ sancta (L.) C. Koch . . 266, **267**
Purpurea Lipsch. 254
Ramosissimae Boiss. 38
Rhagadiolus Scop. **187**
„ edulis Gaertn. . . . **187**, 188
„ *stellatus* β. *edulis* Willd. . 187
„ „ γ. „ DC. . . . 187
„ *taraxacoides* All. 212
Rhaponticum Adans. **23**
„ *calcitrapa* (L.) Scop. . . . 165
„ *salinum* Less. 25
„ serratuloides (Georgi) Bobr. **24**
Rubella Juxip 440
Ruprechtia Juxip 434
Ruthenicae Dobrocz. 51
Sabauda Fr. 360, 499
Scabiosiformes Dobrocz. . . . 106, 108
Scariola viminea L. 312
Schultesia Juxip 476, 484
Scolymeae Cass. 172
Scolymus 175
Scolymus Tourn. **173**
„ hispanicus L. **173**, 174
„ maculatus L. 173, **175**
Scorzonera 252, 253
Scorzonera L. **243**
„ *austriaca* Gaud. 254
„ austriaca Willd. . . . 245, **252**
„ *austriaca* Willd. ssp. *crispa* (M. B.) Lipsch. 252
„ „ „ var. *crispa* Trautv. 252
„ „ „ „ *linearifolia* DC. ex Turcz. 253
„ „ „ „ *linearifolia* Turcz. 253
„ Biebersteiniana Lipsch. 245, **257**
„ *caricifolia* Pall. 265
„ crispa M. B. 245, **252**
„ *crispatula* Boiss. 264
„ ensifolia M. B. . . 245, **258**, 259
„ *ensifolia* M. B. β. *pilosior* O. Kuntze 258
„ „ „ α. *glabrescens* O. Kuntze 258
„ *eriosperma* M. B. 258
„ *Gebleri* Bess. 252
„ *graminifolia* Host 257
„ „ Ledeb. . . 253, 254
„ *halophylla* Fisch. et Mey. . 265
„ hispanica L. 246, **263**
„ *hispanica* L. у Шмальгаузена 263
„ *humilis* Jacq. 253
„ humilis L. 246, **253**
„ Jacquiniana (Koch) Boiss. 244, 245, **246**
„ laciniata L. . . . 245, **247**, 248
Scorzonera *macrophylla* Fisch. et Mey. 260
„ Marschalliana C. A. Mey. . 251
„ *Marschalliana* Ledeb. . . . 262
„ *mollis* var. caulescens O. Kuntze 251
„ „ „ „ (DC.) Boiss. 251
„ mollis M. B. . . . 245, **249**, 250
„ *octangularis* Willd. 247
„ parviflora Jacq. . . . 245, **264**
„ *Prescottii* compere ex DC. . . 252
„ purpurea L. 245, **254**
„ *purpurea* Scop. 257
„ „ ssp. *resea* (W. K.) Hermm. . . 257
„ rosea Waldst. et Kit. 245, **255**, 256
„ *rumelica* Velen. 251
„ *stricta* DC. 258
„ stricta Hornem. . 246, **260**, 261
„ taurica M. B. 246, **262**
Serratula 9
Serratula L. 8
„ bracteifolia (Iljin) Stank. 9, **16**
„ carduncullus (Pall.) Schischk. 9, **22**
„ *centauroides* var. *radiata* Schmalh. 16
„ coronata L. 9, **11**
„ *crupina* Vill. 7
„ donetzica Dubovik 9, **17**, 18, 560
„ erucifolia (L.) Boriss. . 13, 14
„ *Gmelinii* (Ledeb.) Iljin . . 23
„ Gmelinii Tausch . . . 19, 560
„ Gmelinii DC. 23
„ heterophylla (L.) Desf. . 9, **21**
„ inermis Gilib. 8, **9**
„ *lycopifolia* (Vill.) Kern. . 21
„ *nitida* Fisch. 21, 23
„ „ (Waldst. et Kit.) Bess. 21
„ *radiata* auct. 16
„ *radiata* ssp. *bracteifolia* Iljin 16
„ radiata (Waldst. et Kit.) M. B. 9, **15**, 17
„ tanaitica P. Smirn. 9, **19**, 20, 560
„ *tinctoria* auct. 10
„ tinctoria L. 11
„ „ ssp. inermis var. angustifolia M. Pop. 11
„ „ ssp. inermis var. angustifolia f. integrifolia Iljin 11
„ xeranthemoides M. B. . 8, **13**, 14
„ „ ssp. occidentalis Iljin 14
Setigera Juxip 375
Seusanae Czer. 64
Silvicola Juxip 451, 465
Solstitiaria (Hill.) Dobrocz. . . . 159
Solstitiaria Hill. pro gen. 159
Sonchus 293
Sonchus L. **292**
„ *alpinus* L. 315
„ arvensis L. 293, **296**, 297
„ *arvensis* L. var. *laevipes* Boiss. 298
„ „ „ *uliginosus* (M. B.) Trautv. . . 298

Sonchus asper (L.) Hill. 292, **293**
„ *ciliatus* Lam. 294
„ *fallax* Wallr. 293
„ *glaber* Schult. 298
„ oleraceus L. 292, **294**
„ *oleraceus* L. γ. *asper* L. . . . 293
„ *paludosus* Güldenst. 296
„ palustris L. 293, **295**
„ *sesquipedalis* Gilib. 296
„ *spinosus* Lam. 293
„ *tataricus* L. 291
„ uliginosus M. B. 293, **297**
Spathophylla Juxip 458
Stereophyllae (Tzvel.) Tzvel. . . . 114
Sterilis Klok. 153
Steptorhamphus tuberosus (Jacq.) Grossh. 301
Strictae Dobrocz. 59
Stricticaules Czer. 59
Subcymigera Juxip 383
Sulphureae Hayek 160
Sulphurea Juxip 424
Taraxacum Wigg. **271**
„ alpinum Hegetschw. et Heer 273, 282
„ bessarabicum (Fisch.) Hand.-Mazz. 272, **276**
„ *caucasicum* γ. *erythrospermum* Ledeb. 286
„ *crispus* Heuff. 273
„ erythrospermum Andrz. 271, **285**, 287
„ *erythrospermum* β. *bessarabicum* DC. 277
„ fontanum Hand.-Mazz. 273, **283**
„ *gymnanthum* DC. 280
„ hybernum Stev. . 272, **278**, 279
„ Klokovii Litwinenko. 273, **281**
„ kok-saghys Rodin . . 272, **289**
„ *laevigatum* Hand.-Mazz. . . 286
„ „ β. *erythrospermum* Schmalh. . . 286
„ „ (Willd) DC. subsp. *laevigatum* var. *obliquum* Hegi 288
„ *libanoticum* DC. 273
„ nigricans (Kit.) Reichenb. 273, **283**
„ obliquum (Fr.) Dahlst. 273, 288
„ officinale Web. ex Wigg. 272, **284**
„ *officinale* Web. subsp. *nigricans* Hegi 283
„ *palustre* Ledeb. 277
„ pineticola Klok. . . . 272, 287
„ Pobedimoviae Schischk. . . 280
„ *salinum* Bess. 277
„ serotinum (Waldst. et Kit.) Poir. 272, **273**, 274
„ *serotinum* (Waldst. et Kit.) Poir. var. *bessarabicum* Fisch. 277
„ „ subsp. *serotinum* Hegi 273
„ *taraxacum* Karst. 285
„ tauricum Kotov . 271, **286**, 287
„ *vulgaris* Schrank 285
Tephrocephala Juxip 432
Thrincia Roth. **212**
Thrincia *hirta* β. *crassa* Rict. 212
„ hispida Roth. **212**
„ *taraxacoides* (Vill.) Gaud. . 212
Tragopogon L. **217**, 219, 562, 564, 565, 566
„ Artemczukii Klok. 219, 222, **233**, 565
„ bjelorussicus Artemcz. 219, 234, 566
„ borystrenicus Artemcz. 219, 222, **235**, 236, 237
„ *brevirostre* δ. *lithuanicum* DC. 218
„ *brevirostris* auct. 232
„ „ α. *podolicus* Schmalh. 229, 231
„ „ γ. *ambiguus* Schmalh. 235
„ „ γ. *podolicus* DC. . . 229
„ *campestris* Bess. 243
„ dasyrhynchus Artemcz. 221, **232**, 233, 565
„ „ subsp. dagestanicus Artemcz. . . . 233
„ *desertorum* Klok. 240
„ desertorum Lindem. . . . 242
„ dolichocarpus Klok. 219, 222, **236**, 237
„ donetzicus Artemcz. 219, 222, **237**
„ dubius Scop. 243, 567
„ elatior Stev. 222, **233**
„ floccosus W. K. 236, 565
„ *floccosus* auct. 235, 236
„ *intermedius* Bess. 243
„ leiorhynchus Klok. 219, 221, **230**, 564
„ lithuanicus Bess. **217**
„ *livescens* Bess. 230, 243
„ „ Klok. 229
„ *major* auct. 240
„ „ α. *desertorum* Lindem. 242
„ major Jacq. . .218, 219, 230, 239, 240, 241, **242**
„ *majus* α. *desertorum* Lindem. 240
„ melanantherus Klok. 219, 221, **226**, 227, 562, 563
„ moldavicus Klok. 219, 220, **223**, 562
„ orientalis L. 223, 228
„ *orientalis* auct. 224, 226, 228, 562
„ podolicus Bess. 219, 221, **229**, 230, 231, 564, 565
„ „ subsp. stepposus S. Nik. 233
„ pratensis L. . . 223, 228, 229, 562
„ *pratensis* β. *orientalis* Schmalh. 224, 226
„ stepposus (Nik.) Stank. . . 233
„ tanaiticus Artemcz. 219, 222, **238**
„ tauricus Klok. 219, 220, **239**, 567, 568
„ tesquicola Klok. 219, 220, **240**, 242, 567
„ transcarpaticus Klok. . . . 219, 220, **224**, 225, 563
„ ucrainicus Artemcz. . . . 219, 222, **234**, 238, 566
„ *undulatus* auct. 226
„ volhynicus Bess. 224
„ xanthantherus Klok. 220, **228**, 564

Transcaucasicae Klok. 158
Transsilvanica Zahn 524, 529
Tricheilema Juxip 482
Trichocephalae (Hayek) Dobrocz. 90
Tridentata Fr. 359, 507, 508
Umbellata Fr. 359, 505, 511
Umbellifera Juxip 418
Variegatae Stef. et Georg. . . . 64
Verbascum laxum Filar. et Jav. . . 90
Vierhapperia Lipsch. 257
Villosa Gris. 553
Vulgares Hayek 71
Vulgata Fr. 362, 524
Vulgata Juxip 534
Xeranthemoides Boriss. 13
Xeranthemum erucifolium L. 14
Zacyntha Mill. **185**
„ verrucosa Gaertn. . . **185**, 186
Ziziana Juxip 417

ЗМІСТ

Передмова 3
Родина Складноцвіті — Compositae — 5
Додаток X. Діагнози нових видів рослин, описаних в XII томі «Флори УРСР» 560
Покажчик українських назв до XII тома «Флори УРСР» 571
Покажчик латинських назв і синонімів до XII тома «Флори УРСР» 575

Флора УССР, т. XII

(На украинском языке)

Редактор видавництва *Н. П. Скуцька*

Технічний редактор *О. М. Лисовець* Коректори *Л. П. Блажевич, О. Д. Яковенко*

БФ 05844. Зам. № 2321. Вид. № 27. Тираж 600. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Друк. фіз. аркушів 37. Умови. друк. аркушів 51,8. Обліково-видави. аркушів 49,9. Т. п. 1965, поз. 263.
Підписано до друку 15.V 1965 р. Ціна 3 крб. 64 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Репіна, 3.

Обласна книжкова друкарня, Львівського обласного управління по пресі, Львів, Стефаиика, 11.

У КНИГАРНІ ВИДАВНИЦТВА
«НАУКОВА ДУМКА»
Є В НАЯВНОСТІ ТАКІ ТОМИ
«ФЛОРИ УРСР»:

Том VII. В ньому вміщено продовження опису дводольних рослин від родини геранійових до родини деренових включно. Всього описано 43 родини, 137 родів, і 362 види, з числа останніх 293 дикорастучих і 69 культивованих.

В томі 667 сторінок, 111 рисунків. Ціна 60 коп.

Том VIII. Вміщено продовження опису дводольних рослин, саме початок підкласу вторинно покривних від родини грушанкових до родини вербенових включно. Всього описано 17 родин, 88 родів і 290 видів, в тому числі 257 дикорастучих (з них 4 гібридних) і 33 культивованих види.

В томі 544 сторінки, 99 рисунків, карта ботаніко-географічних районів УРСР (з Кримом). Ціна 60 коп.

Том IX. Вміщено продовження опису дводольних рослин від родини губоцвітих до родини бігнонійових включно. Всього описано 4 родини, 79 родів і 432 види — 401 дикорастучий і 31 культурний вид.

В томі 690 сторінок, 107 рисунків. Ціна 70 коп.

Том X. Вміщено продовження опису дводольних рослин від родини заразихових до родини лобелієвих включно. Всього описано 11 родин, 47 родів і 299 видів, в тому числі 264 дикорастучих і 35 культивованих.

В томі 490 сторінок, 106 рисунків. Ціна 60 коп.

Том XI. Вміщено початок опису родини складоцвітих від роду агератум до роду татарник включно. Всього описано 82 роди і 327 видів.

В томі 588 сторінок, 106 рисунків. Ціна 50 коп.

Замовлення на вказані книги надсилайте книгарні видавництва «Наукова думка» на адресу: м. Київ—29, Кірова, 4.